

การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม
เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

นางสาวชนันภรณ์ อารีกุล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2556

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

MODEL DEVELOPMENT FOR STRENGTHENING SOCIAL CAPITAL
FOR BEING A SUSTAINABLE LIFELONG LEARNING SOCIETY

Miss Chananporn Areekul

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Non-Formal Education

Department of Lifelong Education

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2013

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

โดย

นางสาวชนันภรณ์ อารีกุล

สาขาวิชา

การศึกษานอกระบบโรงเรียน

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ดร.ปาน กิมปี

คณะกรรมการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาคุษฎีบัณฑิต

.....คณบดีคณะครุศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิตา รักษ์พลเมือง)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ดร.ปาน กิมปี)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีรฉัตร สุบัญญัติ)

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร.สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ดร.พจนา เอื้องไพบูลย์)

ชยันนภรณ์ อารีกุล : การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน. (MODEL DEVELOPMENT FOR STRENGTHENING SOCIAL CAPITAL FOR BEING A SUSTAINABLE LIFELONG LEARNING SOCIETY) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ. ดร.อาชญญา รัตนอุบล, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: ดร.ปาน กิมปี, 382 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน 2) เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน และ 3) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ระเบียบวิธีการวิจัยที่ใช้คือการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान การศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบวิเคราะห์เอกสาร แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต ประเด็นการสนทนากลุ่มและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก สำหรับการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา โดยผลการวิจัย พบว่า

1) องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน สำหรับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ประกอบด้วยกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ได้แก่ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการวางแผน การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการประเมินผล สำหรับแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและการบริหารจัดการชุมชน

2) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 1. แนวคิดพื้นฐานของรูปแบบ ได้แก่ แนวคิดการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วม การศึกษาตลอดชีวิต การสร้างความไว้วางใจและการยึดมั่นในหลักคุณธรรม 2. องค์ประกอบของทุนทางสังคม ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน และ 3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ได้แก่ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

3) ปัจจัยของรูปแบบ ได้แก่ ปัจจัยภายในด้านบุคคลและปัจจัยภายในด้านบริบทชุมชน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ภาวการณ์ที่เข้มแข็ง การสนับสนุนจากภาครัฐและสถานการณ์ปัจจุบันของสังคมไทยและสังคมโลก สำหรับเงื่อนไขของรูปแบบ ได้แก่ ความตระหนักของคนในชุมชน การจัดการทุนทางสังคมและความเป็นพลวัตของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

ภาควิชา	การศึกษาตลอดชีวิต	ลายมือชื่อนิสิต
สาขาวิชา	ศึกษานอกระบบโรงเรียน	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
ปีการศึกษา	2556	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

5384214527 : MAJOR NON-FORMAL EDUCATION

KEYWORDS: SOCIAL CAPITAL / LIFELONG LEARNING SOCIETY / SUSTAINABLE

CHANANPORN AREEKUL: MODEL DEVELOPMENT FOR STRENGTHENING SOCIAL CAPITAL FOR BEING A SUSTAINABLE LIFELONG LEARNING SOCIETY. ADVISOR: ASSOC. PROF.ARCHANYA RATANA-UBOL, Ph.D., CO-ADVISOR: PAN KIMPEE, Ph.D., 382 pp.

The purposes of this research were to: 1) analyze and synthesize the components of social capital and strengthening social capital in a sustainable lifelong learning society, 2) develop a model of strengthening social capital for being a sustainable lifelong learning society, and 3) analyze the factors and conditions of a model of strengthening social capital for being a sustainable lifelong learning society. The research methodology was the qualitative research by documentary study, qualitative research synthesis (meta-ethnography), multiple fields study, focus group discussion, and in-depth interview. The research instruments consisted of a data analysis form, an interview form, an observation form, a focus group discussion guideline and an in-depth interview guideline. The qualitative data were analyzed and synthesized by using the content analysis. The results were as follow:

1) The components of social capital in a sustainable lifelong learning society comprised human, institution, wisdom knowledge and culture, natural resources, and community funds. The strengthening social capital in a sustainable lifelong learning society consisted of the strengthening process and the strengthening guidelines. The strengthening process comprised trusty participation in problem-studying, trusty participation in decision-making, trusty participation in implementation, trusty participation in benefits, and trusty participation in evaluation. The strengthening guidelines were enhancing the learning of community, building up the strong network, building up the proud consciousness of hometown, and managing the community.

2) The model of strengthening social capital for being a sustainable lifelong learning society consisted of 1. the primary concepts of model were self-reliance concept, participation concept, lifelong education concept, building trust concept, and integrity concept, 2. the components of social capital were human, institution, wisdom knowledge and culture, natural resources, and community funds, and 3. the strengthening social capital consisted of the strengthening process and the strengthening guidelines

3) The factors of a model were the internal factors of people and context of community. The external factors were strong network, supporting from government, and global and local social trends. The conditions of a model were awareness of people, social capital management, and dynamic of the strengthening social capital.

Department: Lifelong Education

Student's Signature

Field of Study: Non-Formal Education

Advisor's Signature

Academic Year: 2013

Co-Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เนื่องด้วยความเมตตากรุณา ความเอาใจใส่และความเอื้ออาทรอย่างสูงยิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และ ดร. ปาน กิมปี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ผู้ซึ่งให้ความรู้ คำแนะนำ กำลังใจและโอกาสอันดีเสมอมา ผู้วิจัยซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณท่านทั้งสองเป็นอย่างสูง

ปลายทางที่แสงงดงามนี้เริ่มต้นจากการจุดประกายที่ยิ่งใหญ่ของ รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติวรรณ อมาตยกุล ท่านไม่เพียงมอบภูมิรู้ แต่ยังให้ภูมิคุ้มกันอันเป็นเครื่องมือสำคัญของชีวิต ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงและขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิตทุกท่าน ตลอดจน ดร.พจนา เอื้องไพบูลย์ ที่ท่านได้ให้ความรู้ ชี้แนะแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงแก้ไข ข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ระหว่างการเดินทางของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ Professor John A. Henschke, Ph.D. และ Assist. Prof. Ryan R. Guffey, Ph.D. มีเมตตาและเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้เข้าศึกษาหลักสูตร The Andragogy Doctoral Emphasis Specialty Instructional Leadership Doctoral Program ณ Lindenwood University, St. Charles, Missouri ประเทศสหรัฐอเมริกา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณท่านทั้งสองสำหรับความรู้ และประสบการณ์ที่ผู้วิจัยได้รับนับเป็นผลกำไรของชีวิตอันมีคุณค่ายิ่ง

ผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจเครื่องมือวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชนกรณีศึกษา กัลยาณมิตร เพื่อน พี่และน้องภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิตทุกท่าน ล้วนมีส่วนร่วมหล่อหลอมการเรียนรู้ให้เกิดแก่ผู้วิจัย ตลอดเวลาของการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิตของผู้วิจัย ทุกท่านเปรียบเสมือนเพื่อนร่วมทางการเรียนรู้ ความรู้ ประสบการณ์และความผูกพันที่ผู้วิจัยได้รับจะประทับอยู่ในใจมิเสื่อมเลือน

ขอขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัยและคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้มอบทุน นำเสนองานวิจัย โดยให้นำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไปเผยแพร่ในงาน The 6 th World Conference on Educational Sciences ณ สาธารณรัฐมอลตา นับเป็นการสร้างคุณค่าให้แก่การวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างมาก

ความสำเร็จที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยขอน้อมถวายแด่พระเดชพระคุณหลวงปู่ พระวิเทศธรรมกวี เจ้าอาวาสวัดพุทธานุสรณ์ เมืองพริมอนท์ รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา พระผู้ซึ่งให้ความเมตตาและให้โอกาสในการเรียนรู้แก่ผู้วิจัยทั้งในทางโลกและทางธรรม และขอบพระคุณภาคภูมิใจทั้งหมดแต่คุณพ่อ อภิชาติและคุณแม่วราภรณ์ อารีกุล ครอบครัวที่ให้ความรัก ความอบอุ่น ความไว้วางใจ ตลอดจนกำลังใจในการสนับสนุนผู้วิจัย จนนำมาซึ่งความสำเร็จในครั้งนี้

ท้ายสุดนี้ ประโยชน์อันเป็นกุศลของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบไว้เพื่อเป็นความดีงามของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หากแต่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีข้อบกพร่องประการใด ผู้วิจัยขอแสดงความรับผิดชอบ มา ณ โอกาสนี้

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
คำถามของการวิจัย	7
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
ขอบเขตของการวิจัย	8
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	12
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	13
ตอนที่ 1 แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต	14
ตอนที่ 2 แนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้.....	18
ตอนที่ 3 แนวคิดทุนทางสังคม	36
ตอนที่ 4 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	61
ตอนที่ 5 แนวคิดการพัฒนารูปแบบ	70
ตอนที่ 6 การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान	80
ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	86
ตอนที่ 8 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	96
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	99
ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความ เข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยการศึกษาเอกสาร.....	100
ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความ เข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยการศึกษาภาคสนาม.....	107
ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคม แห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนโดยการสนทนากลุ่ม	118
ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของการใช้รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุน ทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก	120
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	124

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน	124
ตอนที่ 1.1 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร	125
ตอนที่ 1.2 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान	133
ตอนที่ 1.3 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา	156
กรณีศึกษาที่ 1 สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านดอกบัว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา	157
กรณีศึกษาที่ 2 สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม	179
กรณีศึกษาที่ 3 สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น	203
กรณีศึกษาที่ 4 สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช	230
ตอนที่ 1.4 สรุปผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาภาคสนาม	255
ตอนที่ 1.5 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา	263
ตอนที่ 2 ผลการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน	270
ตอนที่ 2.1 (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน	270
ตอนที่ 2.2 ผลการตรวจสอบ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน	276
ตอนที่ 2.3 รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน	285

ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน.....	295
ตอนที่ 3.1 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน.....	295
ตอนที่ 3.2 ผลการวิเคราะห์เงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน.....	299
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	301
สรุปผลการวิจัย.....	301
อภิปรายผล.....	313
ข้อเสนอแนะ.....	322
รายการอ้างอิง.....	325
ภาคผนวก ก ผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย.....	334
ภาคผนวก ข กรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี.....	340
ภาคผนวก ค เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	343
ภาคผนวก ง ผลการศึกษาเอกสาร.....	370
ภาคผนวก จ ภาพการดำเนินการวิจัย.....	375
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	382

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 2.1	การเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างระหว่างชุมชนทั่วไปกับสังคมแห่งการเรียนรู้...	23
ตารางที่ 2.2	องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้.....	30
ตารางที่ 2.3	องค์ประกอบของทุนทางสังคม	45
ตารางที่ 2.4	การเปรียบเทียบมิติทุนทางสังคมในต่างประเทศ.....	51
ตารางที่ 2.5	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต	88
ตารางที่ 2.6	สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้.....	93
ตารางที่ 3.1	ผลการคัดเลือกกรณีศึกษาชั้นที่ 1	109
ตารางที่ 3.2	ผลการคัดเลือกกรณีศึกษาชั้นที่ 2.....	110
ตารางที่ 3.3	บันทึกการศึกษาคณะสนาม	113
ตารางที่ 3.4	สรุปขั้นตอนดำเนินการวิจัย	123
ตารางที่ 4.1	ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต อย่างยั่งยืนจากการศึกษาคณะสนาม	255
ตารางที่ 4.2	ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาคณะสนาม	258
ตารางที่ 4.3	ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต อย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัย ชาติพันธุ์วรรณาอภิมานและการศึกษาคณะสนามแบบพหุกรณีศึกษา	263
ตารางที่ 4.4	ผลการสังเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการ เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิง คุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาอภิมานและการศึกษาคณะสนามแบบพหุ กรณีศึกษา	267

สารบัญภาพ

หน้า

แผนภาพที่ 2.1	ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน	58
แผนภาพที่ 2.2	รูปแบบการจัดองค์การและการบริหารจัดการของ Brown และ Moberg	74
แผนภาพที่ 2.3	ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบของ Steiner	76
แผนภาพที่ 2.4	ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบของ ทาคาโอะ มียากาวะ	76
แผนภาพที่ 2.5	ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบของ ปรีชา กัญธิยะ	77
แผนภาพที่ 2.6	วิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान	85
แผนภาพที่ 2.7	กรอบแนวคิดในการวิจัย	98
แผนภาพที่ 3.1	สรุปขั้นตอนดำเนินการวิจัย	122
แผนภาพที่ 4.1	แผนที่ชุมชนบ้านดอกบัว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา	158
แผนภาพที่ 4.2	องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมใน ชุมชนบ้านดอกบัว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา	178
แผนภาพที่ 4.3	แผนที่ชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม	180
แผนภาพที่ 4.4	องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมใน ชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม	202
แผนภาพที่ 4.5	แผนที่ชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น	204
แผนภาพที่ 4.6	องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมใน ชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น	229
แผนภาพที่ 4.7	แผนที่ชุมชนบ้านป่อน้ำซับ อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช	231
แผนภาพที่ 4.8	องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมใน ชุมชนบ้านป่อน้ำซับ อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช	254
แผนภาพที่ 5.1	รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการ เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนและปัจจัย เงื่อนไขของการใช้รูปแบบ	312

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่ประเทศไทยต้องเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจและผลการพัฒนาประเทศได้สะท้อนความไม่สมดุลและไม่ยั่งยืน เพราะที่ผ่านมามุ่งการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ขณะที่สังคมต้องเผชิญกับปัญหาในหลายด้าน อีกทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม กล่าวได้ว่า ภาพรวมในการพัฒนาประเทศระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 คือ “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ทำให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ปรับแนวคิดที่เคยเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นหลักมาเป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับมิติทางสังคมไปพร้อมๆ กัน จึงเริ่มต้นเกิดแนวคิดที่มุ่งเน้น “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ต่อมา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้อัญเชิญหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาใช้นำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ และให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างสมดุล ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ยังน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ และให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล แม้ในภาพรวม สังคมไทยมีภูมิคุ้มกันเพิ่มในระดับหนึ่งและมีภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งต่างกันไป ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชนและสังคม แต่ยังไม่เพียงพอรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555)

ยุทธศาสตร์การพัฒนาคอนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของการพัฒนาประเทศไทย ตามทิศทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ.2555 – 2559 แนวทางสำคัญของการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างยุทธศาสตร์ดังกล่าว ได้แก่ การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคม โดยสร้างโอกาสในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ให้คนทุกกลุ่มและทุกวัยสามารถเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้และองค์ความรู้ที่มีความหลากหลาย ทั้งวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ใหม่ ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนนำวัฒนธรรมที่ดีงามและค่านิยมของไทยเป็นฐานในการพัฒนาคอนและสังคม ให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนรู้ในชุมชน การศึกษาความรู้ของชุมชนและชุมชนต้นแบบ การจัดการตนเองได้ตามบริบทของชุมชนและการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ช่วยเสริมสร้างทักษะในการประกอบอาชีพ สนับสนุนให้นำความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุซึ่งเป็นคลังสมองของชาติ ทั้งภาครัฐและเอกชน ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้มีความรู้ภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นและประเทศ ส่งเสริมภาคประชาสังคมและองค์กรธุรกิจเอกชนในการทำงานเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกับกลไกภาครัฐและส่งเสริมความร่วมมือของสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและสถาบันศาสนา รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมในการหล่อหลอมและสร้างค่านิยมที่ดีงาม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555) กล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์ดังกล่าวให้ความสำคัญกับการสร้างสังคมแห่งการ

เรียนรู้ตลอดชีวิตให้เกิดความยั่งยืนซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญซึ่งทำให้คนในสังคมเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างแท้จริง

แนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้ เป็นรูปแบบในการจัดการศึกษาชุมชนโดยเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม เพื่อเริ่มต้นใหม่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม ความก้าวหน้าทางด้านข้อมูลสารสนเทศเป็นโอกาสในการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างภูมิภาคอย่างไร้พรมแดน (Jarvis, 2007) โดยคนในสังคมเป็นประชาชนที่มีนิสัยรักการเรียนรู้ตลอดชีวิต สามารถใช้ความรู้และทักษะในการปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด สังคมมีบรรยากาศการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ที่หลากหลายเอื้อต่อการเรียนรู้ โดยมีแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศที่สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกรวดเร็ว การพัฒนาสังคมมุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ บนฐานการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่ดีแบบองค์รวมเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีคุณภาพและมีความสุขอันเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประเทศอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน องค์ประกอบหลักของสังคมแห่งการเรียนรู้ ได้แก่ บุคคลแห่งการเรียนรู้หรือผู้เรียนรู้ ผู้จัดการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ บรรยากาศการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้ การจัดการความรู้และองค์กรแห่งการเรียนรู้ (สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2551) การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องอาศัยทุนทางสังคม ซึ่งเป็นความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้อาจเป็นบุคคล องค์กรท้องถิ่น หน่วยงานด้านการศึกษา การฝึกอบรมทุกระดับ นายจ้าง สถานประกอบการ สภาหอการค้า หน่วยงานภาครัฐกิจ องค์กรศาสนา มูลนิธิและองค์กรเพื่อการพัฒนา เป็นต้น (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ส่วนที่ 10 สิทธิในข้อมูล ข่าวสารและการร้องเรียน มาตรา 57 และ หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ 4 แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษาและวัฒนธรรม มาตรา 80 ได้มีบทบัญญัติในเรื่องนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งกำหนดว่าให้รัฐส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับชาติและระดับท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง การจัดการบริการสาธารณะ การจัดการศึกษา การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของประชาชนที่รวมกลุ่มกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบให้แสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชน นอกจากนี้ได้กำหนดให้รัฐส่งเสริมและสนับสนุนการกระจายอำนาจ เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทางศาสนาและเอกชน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพการศึกษาให้เท่าเทียมและสอดคล้องกับนโยบายแห่งรัฐ นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 มาตรา 9 ข้อ 2 ข้อ 5 และข้อ 6 กล่าวถึงการจัดโครงสร้าง ระบบและกระบวนการจัดการศึกษา โดยยึดหลักดังนี้ (1) กระจายอำนาจสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (2) ระดมทรัพยากรต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา และ (3) บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น มีส่วนร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับ พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551

มาตรา 6 ข้อ 1 (ข) ซึ่งกล่าวว่า การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ให้ยึดหลักการกระจายอำนาจสู่สถานศึกษาและให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554; สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2547)

นโยบายการศึกษา เปิดโอกาสและส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนทั้งประชาชนและเอกชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาทั้งระบบ โดยมุ่งเน้นทุกรูปแบบและทุกระดับการศึกษา การส่งเสริมการกระจายอำนาจให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อต้องการให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายคุณภาพการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีคุณธรรมและความรู้อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการกำหนดนโยบายสนับสนุนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษาอย่างชัดเจนต่อเนื่อง แต่จากการประเมินผลการพัฒนาการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ภาคส่วนต่างๆ ยังมีส่วนร่วมทางการศึกษาค่อนข้างน้อย นอกจากนี้ ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงสภาพโอกาส การเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน ซึ่งสรุปได้ว่า ระบบสถานศึกษาได้ผูกขาดการจัดการศึกษาเกือบทั้งหมด จึงทำให้การเรียนรู้ตลอดชีวิตหลุดออกไปจากวิถีชีวิตของประชาชนและไม่สอดคล้องกับภูมิสังคมในแต่ละพื้นที่ ขณะเดียวกันการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยยังขาดการส่งเสริมอย่างเป็นระบบและขาดความต่อเนื่อง โดยเฉพาะการศึกษาตามอัธยาศัยซึ่งมีความสัมพันธ์และสำคัญต่อการดำรงชีวิตที่ดีของประชาชนทั่วไป หรือเรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ภายใต้สถานการณ์ที่ภาคส่วนต่างๆ ยังเข้ามามีส่วนร่วมค่อนข้างน้อย จึงจำเป็นต้องนำภูมิคุ้มกันที่มีอยู่ในสังคมไทยมาใช้ โดยการเสริมสร้างทุนของประเทศให้เข้มแข็ง ทั้งทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะควรนำประโยชน์ของทุนทางสังคมมาใช้ในการหล่อหลอมและส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้มีความยั่งยืนอย่างแท้จริง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553)

แนวคิดทุนทางสังคม เป็นแนวคิดที่เริ่มมีในสังคมไทยช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 และจากวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนั้นทำให้ประเทศไทยต้องหันมาทบทวนทิศทางการพัฒนาประเทศ โดยที่รัฐบาลกำหนดให้มีโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Program : SIP) โดยได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการและเงินกู้จากธนาคารโลกเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยยึดหลักการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แนวคิดทุนทางสังคมจึงได้ถูกนำมากล่าวถึงอย่างจริงจัง เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 โดยได้จัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (Social Investment Fund : SIF) โครงการต่างๆ ของกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมดังกล่าว ทำให้สังคมไทย มองเห็นคุณค่าที่มีอยู่เป็นทุนเดิมแต่อาจถูกมองข้ามไป รวมทั้งเห็นในสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคล เช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นต้น นอกจากนั้น กองทุนเพื่อสังคมยังได้พิจารณาสิ่งที่ได้รับถ่ายทอดมาจากบรรพชน เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน เช่น ผู้นำ กลุ่ม องค์กรประชาชน เครือข่าย เป็นต้น ดังนั้น การทุ่มเทและระดมทรัพยากรเพื่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิต จึงต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ภูมิสังคมของท้องถิ่นและการส่งเสริมงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มีความสอดคล้องกันอย่างสมดุลและจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุนทางสังคมอย่างมากเพราะการมีส่วนร่วมของ

ทุนทางสังคมจะทำให้การแก้ไขปัญหาของสังคมสามารถทำได้ง่ายขึ้น ทำให้สังคมก้าวหน้าและพัฒนาไปได้อย่างราบรื่น เนื่องจากคนในสังคมมีความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน และมีความร่วมมือร่วมใจกัน ตลอดจนเป็นการสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในสังคมได้ (ปาน กิมปี, 2554; วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์, 2548)

เมื่อพิจารณาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทุนทางสังคม พบว่าทุนทางสังคมมีความหมายและลักษณะที่หลากหลาย โดยนักวิชาการส่วนใหญ่พิจารณาว่าทุนทางสังคมเป็นทุนใน “มิติทางสังคม” โดยเฉพาะในเรื่องระบบความสัมพันธ์ทางสังคมบนพื้นฐานของความไว้วางใจ ความเอื้ออาทร ความพึงพาอาศัย การรวมกลุ่มและเครือข่ายเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งมีลักษณะเป็น “นามธรรม” และจากการทบทวนความหมายของทุนทางสังคม สรุปได้ว่า ทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ดีงาม ทั้งมนุษย์ สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งรวมตัวกันบนพื้นฐานของความเชื่อถือ ไว้วางใจกัน เพื่อคิดสร้างสรรค์และทำในสิ่งที่ดีงามแก่สังคม การเกิดทุนทางสังคมจะทำให้ทุกภาคส่วนร่วมมือกัน ประสานกันเป็นเครือข่ายและก่อให้เกิดเป็นพลังในการแก้ปัญหาทุกอย่างของสังคม เพื่อสร้างสังคมคุณภาพให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงและมีความยั่งยืน นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ได้ศึกษาองค์ประกอบที่ทำให้เกิดทุนทางสังคม โดยวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมจากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศและประชุมพิจารณาสรุปว่า องค์ประกอบของทุนทางสังคม แบ่งออกเป็น 3 องค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ทุนมนุษย์/บุคคล หมายถึง บุคคลทั่วไปและผู้ผู้นำของสังคม อาทิ ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความไว้วางใจ มีน้ำใจต่อเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในค่านิยมและศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์และมีจิตสาธารณะ หมั่นทำประโยชน์เพื่อสังคมส่วนรวม เป็นต้น
2. ทุนสถาบัน หมายถึง สถาบันหลัก ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว และสถาบันอื่นในสังคม อาทิ สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง องค์กรต่างๆ เช่น สื่อมวลชน สถาบันเหล่านี้จะมีบทบาทสนับสนุนให้เกิดพลังของคนในชุมชน ในสังคม รวมไปถึงการออกกฎหมายและระเบียบปฏิบัติของสังคมที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้
3. ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม หมายถึง ภูมิปัญญาไทยและท้องถิ่น วัฒนธรรม วิถีชีวิต จารีตประเพณีที่ดีงาม ความเอื้ออาทร ความมีน้ำใจ ความไว้วางใจต่อกันและจิตสาธารณะ เป็นต้น

แม้ว่าทุนทางสังคมมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากทุนประเภทอื่น และมีความเป็นนามธรรมค่อนข้างสูง อย่างไรก็ตามทุนทางสังคมยังมีความสำคัญในหลายด้านตามที่นักวิชาการได้ให้แนวคิดไว้จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องสรุปความสำคัญของทุนทางสังคมได้ว่า ทุนทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งรวมตัวกันบนพื้นฐานความเชื่อถือไว้วางใจกัน อันมีความลึกซึ้งมากกว่าความสัมพันธ์แบบอื่น ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งความสัมพันธ์แนวตั้งและแนวราบก็ได้ เมื่อทุกภาคส่วนร่วมมือกัน ประสานกันเป็นเครือข่ายและก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่เป็นพลังในการแก้ปัญหาทุกอย่างของสังคม ร่วมกันคิดและทำในสิ่งที่ดีงามแก่สังคม ทำให้สังคมเป็นสังคมคุณภาพ องค์ประกอบของสังคมเกิดความสมดุลอย่างยั่งยืนและคนในสังคมมีความสุขอย่างแท้จริง

ปรากฏการณ์และแนวคิดทุนทางสังคมที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นพลังอันลุ่มลึกของทุนทางสังคม ซึ่งเป็นพลังสำคัญในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้กับสังคม โดยเฉพาะเมื่อนำมาใช้ในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต นักวิชาการหลายท่าน กล่าวถึงความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตว่ามีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อกัน บทความและงานวิจัยซึ่งนำเสนอเรื่องดังกล่าว เช่น (Coleman, 1988) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในบทความเรื่อง “ทุนทางสังคมในการสร้างสรรค์ทรัพยากรมนุษย์” ซึ่งแสดงความเห็นว่า ทุนทางสังคมจะส่งผลต่อผลการศึกษารูปแบบของมนุษย์ (Bourdieu, 1989) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้ตลอดชีวิตว่า การเรียนรู้เกิดจากการจัดการศึกษาที่ดีและเมื่อคนในสังคมมีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพให้แก่ทุนทางสังคมได้และ (Field, 2003) เสนองานวิจัยเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยศึกษาทัศนคติของประชาชนเกี่ยวกับทุนทางสังคมว่าสัมพันธ์กับการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างไร ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่า ทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางบวกต่อทัศนคติในการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน จากการศึกษาเอกสารข้างต้นสรุปได้ว่า ทุนทางสังคมและสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีผลซึ่งกันและกัน กล่าวคือทุนทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีความสัมพันธ์กัน 2 ด้าน ด้านแรกคือ ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต และด้านที่สองคือการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อทุนทางสังคมและความสัมพันธ์ทั้ง 2 รูปแบบนี้ มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงบวก ส่งผลดีซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ถ้ามีการส่งเสริมให้คนในสังคมมีการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยการส่งเสริมให้สังคมเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต สังคมก็จะมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งขึ้น เช่นเดียวกัน ถ้าทุนทางสังคมเข้มแข็งก็จะส่งผลให้สังคมเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยเช่นกัน

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักรวจระดับความเข้มแข็งของทุนทางสังคมจากจังหวัดตัวอย่างนำร่องในปี พ.ศ.2548 รายงานการวิจัยของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์นิยามลักษณะของทุนทางสังคมที่เข้มแข็งว่าทุนทางสังคมที่เข้มแข็งต้องประกอบด้วยดัชนีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง 6 มิติ ได้แก่ 1) มิติด้านกลุ่มและเครือข่ายทางสังคม 2) มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 3) มิติด้านกิจกรรมและความร่วมมือ 4) มิติด้านข่าวสารและการสื่อสาร 5) มิติด้านความสามัคคี การอยู่ร่วมกันในสังคมความขัดแย้งและความรุนแรง และ 6) มิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง ผลการวิจัยพบว่า ประเทศไทยมีสภาพความเข้มแข็งของทุนทางสังคมอยู่ในระดับปานกลาง (สุวรรณี คำมัน, 2551) แม้ว่าทุนทางสังคมเป็นแนวคิดที่นำมาใช้ในสังคมไทยตั้งแต่หลังวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 โดยที่รัฐบาลกำหนดให้มีโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Program : SIP) และจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (Social Investment Fund : SIF) แต่กลับพบว่า ภาพรวมของทุนทางสังคมไทยมีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้นในระดับหนึ่งแต่ยังไม่เพียงพอสำหรับการรองรับสถานการณ์ต่างๆ ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ดังที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีความจำเป็นที่สังคมไทยต้องนำภูมิคุ้มกันหรือทุนทางสังคมที่มีอยู่ มาเสริมสร้างให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อเตรียมพร้อมให้ประเทศสามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555)

นอกจากเหตุผลเกี่ยวกับภาพรวมของทุนทางสังคมที่จำเป็นต้องเสริมสร้างให้เข้มแข็งขึ้นแล้ว เพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้เกิดความยั่งยืน จำเป็นต้องบูรณาการร่วมกับแนวคิด การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ประเทศต่างๆ ทั่วโลกต้องการสร้างให้เกิดความ สมดุลในการพัฒนา แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมีปรากฏในเอกสารเชิงนโยบายในการพัฒนาของทุก ประเทศ สำหรับประเทศไทยรับเอาแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในกระแสโลกมาใช้ในทางปฏิบัติ ดังเช่น ชุมชนต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จอย่างมากในการพัฒนา สูญเสียทรัพยากรที่เป็นรากฐานของชุมชน มีความอ่อนแอ ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ภูมิปัญญาที่เคยมีอยู่ในชุมชนก็สูญสิ้นไป หลายชุมชนได้ ตระหนักในผลกระทบที่เกิดขึ้นจากวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่เน้นการเพิ่มรายได้ทาง เศรษฐกิจเป็นหลัก ได้แสวงหาทางออกเพื่อพลิกฟื้นให้ชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยนำ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นฐานในพัฒนากระบวนการเรียนรู้ สร้างชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง จัดการปัญหาต่างๆ ในชุมชนของตนได้ (มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม, 2544) ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง หลายแห่ง เช่น ชุมชนบ้านดอกบัว จังหวัดพะเยา ชุมชนบ้านหนองหัววัว จังหวัดขอนแก่น ชุมชนบ้าน บางพลับ จังหวัดสมุทรสงครามและชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น ชุมชน เหล่านี้มีกระบวนการพัฒนาตนเองโดยเริ่มต้นจากความมุ่งมั่น มีปณิธานและร่วมมือร่วมใจ รวมพลัง ปัญญาเป็นหนึ่งเดียวกันและนำทุนทางสังคมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อนำชุมชน สังคม ก้าวไปสู่ความ เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืนอย่างแท้จริงและสามารถพิสูจน์ตนเองให้เป็นที่ ประจักษ์ จึงได้รับการยกย่องจากหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ และชุมชนต้นแบบ

การศึกษาเอกสาร งานวิจัยและปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศโดยการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้เกิดความ ยั่งยืนจะทำให้คนในสังคมเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างแท้จริง และปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการ ส่งเสริมแนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้คือการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพราะทุนทาง สังคมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม บนพื้นฐานความเชื่อถือ ไว้วางใจกัน เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อคิดและทำในสิ่งที่ดีงามแก่สังคม ทุนทางสังคมที่เข้มแข็งจะทำให้ ทุกภาคส่วนร่วมมือกัน ประสานกันเป็นเครือข่ายและก่อให้เกิดเป็นพลังในการแก้ปัญหาของสังคม สร้าง สังคมแห่งการเรียนรู้คุณภาพให้เกิดขึ้นได้ อันจะทำให้คนในสังคมเป็นบุคคลที่รักการเรียนรู้ ดำเนิน ชีวิตท่ามกลางบรรยากาศแห่งการเรียนรู้และพัฒนาตนเองให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพในสังคมได้ตลอด ชีวิตอย่างแท้จริงและยั่งยืน แต่โดยภาพรวมสังคมไทยยังมีสภาพความเข้มแข็งของทุนทางสังคมอยู่ใน ระดับน้อยถึงระดับปานกลาง รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เคยปรากฏมี ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบที่ภาครัฐนำมาใช้ เช่น การกำหนดให้มีโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Program : SIP) การจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (Social Investment Fund : SIF) และการให้วิสาหกิจชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนทุนทางสังคม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม รูปแบบของการ ช่วยเหลือดังกล่าวถือว่าเป็นการพัฒนาแบบสงเคราะห์ ที่ต้องใช้งบประมาณส่วนกลางในการพัฒนา ทำให้การพัฒนาอาจไม่เกิดความยั่งยืน ไม่เกิดผลในระยะยาวมากนักและอาจสิ้นสุดลงเมื่อโครงการจบ ลงหรือหมดงบประมาณ (สุวรรณณี คำมัน, 2551) นอกจากนี้งานวิจัยที่ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมและ การศึกษาส่วนใหญ่เน้นไปที่การศึกษาในระบบและนอกระบบโรงเรียน เช่น การศึกษาด้านอาชีพ

การศึกษาวิชาสามัญของเยาวชนและผู้ใหญ่นอกระบบโรงเรียน แต่ยังคงขาดการเชื่อมโยงไปถึงแนวคิด การศึกษาตลอดชีวิต แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและแนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น แสดงถึงความจำเป็นในการพัฒนา รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่าง ยั่งยืน เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน พัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความ เข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน วิเคราะห์ปัจจัยและ เงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่ง การเรียนรู้ ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก การศึกษาเอกสารและสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน (meta-ethnography) การศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก และใช้การวิเคราะห์เนื้อหาในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ได้รูปแบบการ เสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน อัน จะเป็นประโยชน์ในการขยายผลเพื่อสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างแท้จริง และยั่งยืนได้ในที่สุด

คำถามของการวิจัย

1. องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคม แห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนมีลักษณะอย่างไร
2. รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนมีลักษณะอย่างไร
3. ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็น สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนมีลักษณะอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความ เข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่ง การเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
3. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งขอบเขตของการวิจัยออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ ด้านประชากรและด้านเนื้อหา รายละเอียดของขอบเขตการวิจัยแต่ละด้าน มีดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านประชากร ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของประชากรที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ตามวิธีดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1.1 ประชากรในชั้นการศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยคัดเลือกข้อมูล เอกสาร บทความและสื่อวีดิทัศน์ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เป็นแบบปฏิบัติที่ดี (best practices) จำนวน 47 ชุมชน จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ ที่ตีพิมพ์หรือเผยแพร่ในระยะ 10 ปี (พ.ศ.2545 – 2555) ซึ่งทำให้ได้องค์ความรู้ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันมากที่สุด โดยเอกสาร ตำรา บทความ งานวิจัยและสื่อวีดิทัศน์ที่ใช้นี้เนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดหรือประเด็น ดังต่อไปนี้

(1) เอกสารรายงานสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ 5 ภูมิภาค รุ่นที่ 1 และ 2 ของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

(2) เอกสารการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.)

(3) ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) จากศูนย์สารสนเทศเพื่อการพัฒนาชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

(4) แผนชุมชน/หมู่บ้าน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

(5) รายงานผลการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้ชุมชนนาร่อง ปี 2550 กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

(6) รายงานผลการพัฒนารูปแบบการจัดแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน สรุปประมวลประสบการณ์การจัดแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนต้นแบบ สำนักงานส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมกรมการเรียนรู้ สำนักงาน กศน.

(7) สื่อวีดิทัศน์เกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ ชุมชนต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีที่เป็นกรณีศึกษา

นอกจากการศึกษาเอกสารดังกล่าวข้างต้น ยังมีการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน (meta-ethnography) ซึ่งพบงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์เชิงคุณภาพเกี่ยวกับประเด็นสังคมแห่งการเรียนรู้ยังมีจำนวนไม่มากนัก ขอบเขตของงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ที่สามารถนำมาใช้ในการสังเคราะห์ได้ เพราะมีการนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพที่ลึกซึ้ง ได้แก่ งานวิจัยและวิทยานิพนธ์จำนวน 5 เรื่อง ดังต่อไปนี้

(1) การพัฒนารูปแบบเมืองแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดชลบุรี (นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548)

(2) การพัฒนาเครือข่าย บ้าน วัด และโรงเรียนในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาโรงเรียนเจริญวิทยา ตำบลวังกะพ้อ อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี (นิตยา สุวรรณศรี และชลายุทธ์ ครุฑเมือง, 2549)

(3) การพัฒนาเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (น็อน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552)

(4) การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ (มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553)

(5) อนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน (สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554)

1.2 ประชากรในขั้นการศึกษาภาคสนาม แบบปฏิบัติที่ดี (best practices) ที่นำมาคัดเลือกเป็นกรณีศึกษา คือ สังคมแห่งการเรียนรู้ที่ได้รับการประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง 4 หน่วยงาน ได้แก่ 1) สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (1 แห่ง) 2) กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (4 แห่ง) 3) สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (30 แห่ง) และ 4) สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กระทรวงศึกษาธิการ (15 แห่ง) ดังนั้น ประชากรของการวิจัยขั้นตอนนี้ คือ กรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี รวมจำนวนทั้งสิ้น 50 แห่ง แต่ปรากฏมีชื่อบางชุมชนที่ได้รับรางวัลซ้ำกัน รวมมีจำนวนชุมชนที่ศึกษาเอกสารทั้งสิ้น จำนวน 47 แห่ง (ภาคผนวก ข)

1.3 ประชากรในขั้นการพัฒนารูปแบบ ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างหรือผู้ร่วมสนทนากลุ่ม เพื่อตรวจสอบรูปแบบที่ค้นพบโดยการสนทนากลุ่ม จำนวน 7 คน โดยใช้แนวทางตามข้อเสนอแนะของ Kerlinger และ Lee (2000) ซึ่งเป็นขนาดกลุ่มที่เหมาะสมที่จะเปิดโอกาสให้สมาชิกแต่ละคนได้มีส่วนร่วมในการสนทนา โดยผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มประกอบด้วย กลุ่มบุคคลต่างๆ ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มออมทรัพย์ ประธานกลุ่มอาชีพและครูภูมิปัญญา ซึ่งบุคคลในกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มีความสำคัญต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ต้องทำงานในด้านต่างๆ ของชุมชนมาไม่น้อยกว่า 5 ปี ในชุมชนที่ดำเนินการจัดการสนทนากลุ่ม

1.4 ประชากรในขั้นการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 7 คน ผู้วิจัยกำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้แนวทางตามข้อเสนอแนะของ Kerlinger และ Lee (2000) โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มออมทรัพย์ ประธานกลุ่มอาชีพ ครูภูมิปัญญาและสมาชิกชาวบ้านในชุมชนในพื้นที่กรณีศึกษาที่มีความต้องการนำรูปแบบซึ่งเป็นข้อค้นพบในการวิจัยไปใช้ปฏิบัติจริง บุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เหล่านี้ต้องทำงานในด้านต่างๆ ของชุมชนหรืออยู่อาศัยมาไม่น้อยกว่า 5 ปี ในชุมชนที่ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก ทั้งนี้การวิจัยในขั้นตอนนี้จะทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยและเงื่อนไขของการนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นไปใช้ปฏิบัติจริง

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยศึกษาเนื้อหาใน 4 ประเด็น ดังต่อไปนี้

2.1 องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีประเด็นซึ่งเป็นกรอบในการวิเคราะห์ 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ด้านบุคคล 2) ด้านสถาบัน และ 3) ด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทั้งนี้องค์ประกอบของทุนทางสังคมดังกล่าวได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับทุนทางสังคม

2.2 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีประเด็นซึ่งเป็นกรอบในการวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม โดยใช้ฐานแนวคิดของกระบวนการมีส่วนร่วมของทุนทางสังคมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน 3) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ 4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และ 5)

การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ทั้งนี้การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ดังกล่าวได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา

2.3 รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมตามแนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นโดยใช้ข้อมูล 2 ประเภท ได้แก่ ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) จากการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษาและใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) จากการศึกษาเอกสารและสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาภิธาน (meta-ethnography)

2.4 ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมตามแนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน หมายถึง ชุมชนที่ใช้ความรู้เป็นฐานในการพัฒนา มีการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนประกอบด้วย บุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ องค์ความรู้ การจัดการความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ครอบคลุมการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนมีการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยทุนทางสังคมเป็นพลังขับเคลื่อนให้มีการพัฒนาซึ่งคำนึงถึงความยั่งยืนในด้านสังคม กล่าวคือ ต้องเป็นชุมชนที่มีการส่งเสริมการเรียนรู้ โดยใช้การศึกษาเป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ มีการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่สมาชิกของชุมชน ส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน ตลอดจนมีการสร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน คำนึงถึงความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจคือ มีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการสร้างระบบทุนของชุมชนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ต้องมีผลิตและแลกเปลี่ยนผลิตหรือบริการทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และคำนึงถึงความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมคือ มีการส่งเสริมการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

บุคคลแห่งการเรียนรู้ หมายถึง คนในชุมชนที่ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการเรียนรู้ มีความใฝ่รู้ สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดช่วงอายุ โดยมีรูปแบบที่หลากหลาย ยืดหยุ่นและมีคุณภาพตรงตามความต้องการ ความสนใจและความถนัดของแต่ละบุคคล สามารถนำความรู้มาถ่ายทอดและใช้แก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสมโดยผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์

แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง สถานที่ ทรัพยากรหรือศูนย์รวมแหล่งข้อมูล ข่าวสาร สารสนเทศ ความรู้ ประสบการณ์และกระบวนการเรียนรู้ที่คนในชุมชนใช้ในการแสวงหาความรู้และทักษะความชำนาญ แหล่งการเรียนรู้อาจเป็นสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นได้

องค์ความรู้ หมายถึง ความคิดรวบยอด หลักการหรือวิธีการของแต่ละศาสตร์สาขาวิชา ซึ่งปรากฏอยู่ในบุคคลหรือในตำรา ความคิดรวบยอด หลักการหรือวิธีการนี้เกิดจากการสังสมและถ่ายทอดต่อเพื่อผู้รับสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการในการนำความรู้ที่ซ่อนอยู่ในตัวบุคคลซึ่งเป็นความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) มาจัดเก็บให้เป็นระบบเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้แก่ความรู้นั้นและนำมาผสมผสานกับความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge) เพื่อให้บุคคลหรือชุมชนสามารถเผยแพร่ความรู้หรือนำความรู้ไปใช้ได้เหมาะสมและรวดเร็วยิ่งขึ้น

กิจกรรมการเรียนรู้ หมายถึง วิธีการหรือขั้นตอนในการนำเสนอความรู้อย่างเป็นระบบโดยใช้เทคนิครูปแบบต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และได้รับความรู้หรือเกิดทักษะตรงตามจุดมุ่งหมายของการถ่ายทอดความรู้

กรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี หมายถึง ชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ แหล่งการเรียนรู้ต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบและชุมชนต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงและการส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งได้รับการประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ในชุมชน หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งได้แก่ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กระทรวงศึกษาธิการ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยหรือสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ทุนทางสังคม หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่าและดีงาม ซึ่งปรากฏในสังคมแห่งการเรียนรู้และสังคมอยู่ในสังคมนั้นๆ โดยใช้เวลานานยาวนาน สิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การเกิดทุนทางสังคมจะทำให้ก่อเกิดเป็นพลังในการแก้ปัญหาทุกอย่างของสังคม เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงและมีความยั่งยืน

ความเข้มแข็งของทุนทางสังคม หมายถึง พลังของทุนทางสังคมประเภทต่างๆ ที่อยู่ในชุมชน ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันเพื่อร่วมกันทำงานโดยมีเป้าหมายที่ชัดเจน พลังหรือความเข้มแข็งต้องเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและทำให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม หมายถึง กระบวนการและแนวทางที่ทำให้ทุนทางสังคมเกิดความเข้มแข็ง มีพลังอำนาจในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

การพัฒนารูปแบบ หมายถึง วิธีการในการสร้างแบบจำลองเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยเริ่มต้นจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยโดยวิธีชาติพันธุ์วรรณาอภิมานและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา จากนั้นนำมาข้อสรุปที่ได้มาร่างเป็นแบบจำลองเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และนำมาตรวจสอบโดยการสนทนากลุ่ม สดท้ายจึงศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของการนำแบบจำลองไปใช้โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก

รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม หมายถึง แบบจำลองเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่แสดงข้อสรุปเกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน องค์ประกอบของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ปัจจัยของรูปแบบ หมายถึง สิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้การนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง โดยเกิดประโยชน์สูงสุด

เงื่อนไขของรูปแบบ หมายถึง ข้อแม้ของการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง หากบุคคล องค์กร หน่วยงานหรือชุมชนปฏิบัติตามเงื่อนไขของรูปแบบจะก่อให้เกิดผลสำเร็จในการนำรูปแบบไปใช้

การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान หมายถึง วิธีการสังเคราะห์งานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ เมืองแห่งการเรียนรู้และชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่ศึกษาด้วยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพและมีการนำเสนอเนื้อหาอย่างลึกซึ้ง ในการสังเคราะห์ใช้การตีความเนื้อหาอย่างลึกซึ้งและนำข้อความที่ปรากฏในงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์มาเสนอและแสดงความสอดคล้องกันเป็นการตีความเนื้อหาแบบแปลความเทียบกลับไปกลับมา เพื่อสร้างข้อสรุปของประเด็นที่ต้องการศึกษาและได้อรรถความรู้ใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้อรรถประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งบุคคล องค์กร หน่วยงาน ชุมชนและสังคมที่ต้องการพัฒนาตนเอง องค์กร หน่วยงาน ชุมชนและสังคมของตน เพื่อเป็นบุคคลและสังคมแห่งการเรียนรู้ สามารถนำองค์ประกอบแต่ละด้านไปพิจารณาเพื่อการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์หรือแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับทุนทางสังคมในบริบทที่แตกต่างกันไป
2. การวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมไปใช้เพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งบุคคล องค์กร หน่วยงาน ชุมชนและสังคมที่ต้องการพัฒนาตนเองเพื่อเป็นบุคคลและสังคมแห่งการเรียนรู้ สามารถนำไปศึกษาความเป็นไปได้และความเหมาะสมในการนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้ปฏิบัติจริงได้
3. การวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้ทราบปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมไปใช้เพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เพื่อประโยชน์ในการนำไปพิจารณาปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบ เพราะในแต่ละพื้นที่อาจมีสภาพพื้นฐานและบริบทเหมือนหรือต่างจากพื้นที่วิจัยซึ่งเป็นกรณีศึกษา
4. การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผสมผสานกับเทคนิคการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान (meta-ethnography) ซึ่งยังไม่ปรากฏมีงานวิจัยลักษณะนี้ในประเทศไทย จึงทำให้ได้ผลการวิจัยที่มาจากแหล่งข้อมูลและเทคนิควิธีการวิจัยที่มีความหลากหลาย นอกจากนี้ยังได้ความรู้เกี่ยวกับการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानอีกด้วย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและสภาพปรากฏการณ์จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเด็นศึกษาและนำมาเป็นแนวทางการวิจัยได้ ซึ่งผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาเป็น 8 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต

- 1.1 ความหมายและความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต
- 1.2 หลักการและแนวทางปฏิบัติของการศึกษาตลอดชีวิต

ตอนที่ 2 แนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้

- 2.1 ความหมายของสังคมแห่งการเรียนรู้
- 2.2 ลักษณะของสังคมแห่งการเรียนรู้
- 2.3 องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้
- 2.4 การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้
- 2.5 กรณีศึกษาของสังคมแห่งการเรียนรู้

ตอนที่ 3 แนวคิดทุนทางสังคม

- 3.1 ที่มาของแนวคิดทุนทางสังคม
- 3.2 ความหมายของทุนทางสังคม
- 3.3 องค์ประกอบของทุนทางสังคม
- 3.4 ความสำคัญของทุนทางสังคม
- 3.5 การประเมินทุนทางสังคม
- 3.6 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

ตอนที่ 4 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

- 4.1 ที่มาของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 4.2 ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 4.3 การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน
- 4.4 การพัฒนาตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย
- 4.5 องค์ประกอบความยั่งยืนของสังคมแห่งการเรียนรู้

ตอนที่ 5 แนวคิดการพัฒนารูปแบบ

- 5.1 ความหมายของรูปแบบ
- 5.2 ประเภทของรูปแบบ
- 5.3 องค์ประกอบของรูปแบบ
- 5.4 ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบ
- 5.5 ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบ

ตอนที่ 6 การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान

- 6.1 การสังเคราะห์งานวิจัย
- 6.2 การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान

ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 7.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- 7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้

ตอนที่ 8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตอนที่ 1 แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เอกสารในตอนนี้นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตซึ่งนำไปสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ สารที่นำเสนอประกอบด้วย ความหมายและความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต และหลักการและแนวทางปฏิบัติของการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ความหมายและความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต

แนวคิดเรื่อง “การศึกษาตลอดชีวิต” เริ่มจากองค์การยูเนสโกได้จุดประกายความคิดเรื่องนี้อย่างขึ้น โดยนำมาเป็นหัวข้อพิจารณาอย่างเป็นทางการครั้งแรกในการประชุม “The Third International Committee for Facilitating Adult Education” เมื่อปี พ.ศ.2507 หลังจากนั้น การศึกษาตลอดชีวิตจึงได้กลายเป็นแนวคิดที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ทั่วโลก (ทวีป อภิลิทธิ์, 2554)

เมื่อศึกษาความหมายของ “การศึกษาตลอดชีวิต” ตั้งแต่เริ่มเข้าสู่ระบบการศึกษาของประเทศต่างๆ ในโลกปัจจุบัน จากแนวคิดของนักการศึกษาหลายท่านและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ Dave กล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” มาจากคำพื้นฐาน 3 คำ คือ “ชีวิต” (life) “ตลอดชีวิต” (lifelong) และ “การศึกษา” (education) ความหมายของแต่ละคำจะช่วยให้รวมความหมายและขอบเขตของการศึกษาตลอดชีวิต คำว่า “ชีวิต” และ “การศึกษา” นั้นค่อนข้างจะมีความหมายซับซ้อนและมีความหมายได้หลายแนวในแต่ละสังคม แต่ละประเทศ แต่ช่วงเวลาอาจให้ความหมายแตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ คำว่า “การศึกษากับการเรียนรู้” ก็ทำให้คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” และ “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” มีความหมายต่างกันออกไป ส่วนคำว่า “ตลอดชีวิต” เป็นคำที่บ่งบอกถึงช่วงเวลาของการเรียนรู้ ฉะนั้น การศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นเมื่อชีวิตนั้นเริ่มขึ้นและสิ้นสุดเมื่อชีวิตนั้นสิ้นสุดลง โดยสรุปแนวคิดของ Dave การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นเมื่อชีวิตเริ่มต้นและสิ้นสุดเมื่อชีวิตสิ้นสุดลง การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาและกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในทุกช่วงของชีวิต ตั้งแต่การศึกษาในวัยเด็กไปจนถึงการศึกษาในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา เมื่อจบจากโรงเรียนไปสู่การเป็นผู้ใหญ่ก็

จะต้องมีการศึกษาต่อไปอีก แต่อาจอยู่ในรูปการศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษานอกระบบ การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะช่วยให้บุคคลดำรงชีวิตประกอบอาชีพอย่างเหมาะสมและมีความรู้เพียงพอที่จะเผชิญกับชีวิตกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2548) มีนักการศึกษาหลายท่านและองค์กรที่เกี่ยวข้องให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต ไว้ดังนี้

องค์การยูเนสโก (UNESCO, 1970 อ้างถึงใน ทวีป อภิสิทธิ์, 2554) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต ไว้ว่าเป็นกระบวนการจัดการศึกษาในภาพรวมที่จะสนองความต้องการทางการศึกษาของแต่ละบุคคล แต่ละกลุ่ม ตั้งแต่การศึกษาสำหรับเด็กไปจนถึงการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่อย่างเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องตลอดชีวิต

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ได้ให้นิยาม การศึกษาตลอดชีวิต ไว้ในมาตรา 4 ว่า การศึกษาตลอดชีวิต หมายความว่า การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

คัมภีร์ กศน. ที่จัดทำโดย หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2552) ได้ให้นิยามความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตไว้ว่า การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการศึกษาที่มีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลทั้งรูปแบบของการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเกิดขึ้นตลอดชีวิตของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย เพื่อมุ่งให้บุคคลพัฒนาตนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาต่อเนื่องให้เต็มศักยภาพ โดยบุคคลต้องมีแรงจูงใจในการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

สุมาลี สังข์ศรี (2546) กล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง ภาพรวมของการศึกษาทุกประเภทที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการพัฒนาบุคคลให้ปรับตัวเข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงทุกช่วงชีวิตของบุคคลและต่อเนื่องเต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาแบบไม่เป็นทางการจากทุกแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและสังคม และเกิดได้ทุกที่โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตและผสมผสานกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตของบุคคล

สนอง โลหิตวิเศษ และ สุนทร สุนันท์ชัย (2548) กล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการศึกษาทั้งหมดของชีวิตมนุษย์จากเกิดจนตาย มุ่งพัฒนามนุษย์ให้ปรับตัวเข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันและพัฒนาต่อเนื่องให้เต็มศักยภาพของบุคคลแต่ละคน เป็นการศึกษาที่เกิดจากแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง จากแหล่งการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบและไม่เป็นทางการ

จากความหมายของ การศึกษาตลอดชีวิต ข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิต คือ การศึกษาที่บูรณาการการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน ตลอดช่วงอายุของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย และเป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาศักยภาพและ

คุณภาพชีวิตของมนุษย์อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมโลกได้

การศึกษาตลอดชีวิตมีความหมายดังที่กล่าวมาข้างต้น ด้วยเหตุนี้การศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นการเรียนรู้ที่มีความสำคัญสำหรับชีวิตมนุษย์ ความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต สามารถสรุปได้ดังที่ สุมาลี สังข์ศรี (2546)

1. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยให้บุคคลมีโอกาสรียนรู้ตลอดช่วงชีวิต
2. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยให้บุคคลได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน
3. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยให้บุคคลได้รับการศึกษารูปแบบที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตจริง เพราะการศึกษาตลอดชีวิตเป็นการบูรณาการการศึกษาชีวิต
4. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยให้บุคคลได้รับการศึกษาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตจริง
5. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยให้บุคคลได้รับการศึกษาที่สอดคล้องกับงาน ช่วยให้สามารถเลือกและพัฒนาอาชีพได้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป
6. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยให้บุคคลมีความรู้และทักษะที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง
7. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยให้บุคคลมีอิสระในการเรียนรู้ สามารถเรียนในสิ่งที่ตรงกับระดับความสามารถของตนเองได้
8. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองได้เต็มศักยภาพ
9. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยให้บุคคลพึ่งตนเองได้และนำตนเองในการเรียนรู้ได้
10. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองตลอดทุกช่วงชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้อย่างเหมาะสม
11. การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสในสังคมได้มีโอกาสในการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง
12. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยให้บุคคลและองค์กรในสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
13. การศึกษาตลอดชีวิตช่วยสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิต มีความสำคัญกับชีวิตของมนุษย์ เพราะทำให้มนุษย์สามารถมีความรู้ มีทักษะ มีชีวิตที่มีคุณภาพ สามารถพึ่งตนเองได้และอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสมตลอดทุกช่วงของชีวิต ช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมโลก ความสามารถในการเรียนรู้จึงมีอิทธิพลต่อความสำเร็จและความพึงพอใจในชีวิตของบุคคล ดังนั้นการศึกษาตลอดชีวิตจึงมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของทุกคน

1.2 หลักการและแนวทางปฏิบัติของการศึกษาตลอดชีวิต

เพื่อแสดงให้เห็นว่าการศึกษาตลอดชีวิตเป็นแนวคิดที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง คณะทำงานส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนจึงนำเสนอหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตและแนวทางการนำการศึกษาตลอดชีวิตไปปฏิบัติ สารความรู้เกี่ยวกับหลักการ

ของการศึกษาตลอดชีวิต มีดังต่อไปนี้ (คณะทำงานส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต, 2548 อ้างถึงใน ประไพ ศิวะสิริวิลาศ, 2549)

1. หลักการบูรณาการและความเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องของการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนสามารถหาความรู้ได้ตลอดชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย
2. หลักความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษา โดยส่งเสริมให้คนทุกกลุ่มได้มีโอกาสเลือกศึกษาหาความรู้ตามศักยภาพและความต้องการของตน เพราะการศึกษาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนทุกคน
3. หลักการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยกำหนดเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับพื้นฐานและความสนใจของผู้เรียนของตนเองได้
4. หลักการศึกษาเพื่อชีวิต โดยเน้นการศึกษาที่บูรณาการการเรียนรู้เข้ากับวิถีชีวิตและสภาพชุมชนของผู้เรียน สามารถนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของตน เป็นการจัดการศึกษาที่กลมกลืนกับวิถีชีวิตของผู้เรียน
5. หลักการเรียนรู้เพื่อการคิดและแก้ปัญหาเป็น โดยส่งเสริมกระบวนการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจและแก้ปัญหานั้นพื้นฐานของข้อมูลและเหตุผล
6. หลักการกระจายอำนาจ โดยให้ผู้เรียน ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วม เน้นการคืนอำนาจการจัดการศึกษาให้กับชุมชนท้องถิ่น
7. หลักการความยืดหยุ่นและความหลากหลาย เพื่อมุ่งให้การศึกษามีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อความต้องการด้านการเรียนรู้ของประชาชนอย่างกว้างขวาง

จากหลักการดังกล่าวซึ่งคณะทำงานส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนเสนอไว้ สุมาลี สังข์ศรี (2546) ได้เสนอแนวปฏิบัติของการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อให้การจัดการศึกษาตลอดชีวิตมีประสิทธิภาพ แนวปฏิบัติมีประเด็นหลัก ดังต่อไปนี้

1. กำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาให้ชัดเจน
2. ศึกษา วิเคราะห์และกำหนดกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน
3. จัดการศึกษาทุกประเภทให้ได้ทั้งปริมาณและคุณภาพ
4. จัดแหล่งการเรียนรู้ให้มีความหลากหลาย เปิดกว้างและประชาสัมพันธ์
5. ผู้จัดการศึกษาตลอดชีวิตควรประสานความร่วมมือระหว่างกัน
6. เนื้อหาของหลักสูตรจะต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตจริงและความต้องการของประชาชน
7. วิธีการให้การศึกษ ควรมีความหลากหลายให้ผู้เรียนตามความต้องการและความสะดวก
8. ใช้สื่อและเทคโนโลยีช่วยในการจัดการศึกษาให้ครอบคลุมต่อเนื่องตลอดชีวิต
9. พัฒนาคูรู้ ให้รู้บทบาทและมีทักษะในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต
10. การวัดและประเมินผลควรใช้วิธีการที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง
11. สร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายให้เป็นผู้ใฝ่รู้
12. สร้างนิสัยการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับประชาชน
13. ส่งเสริมให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

จากแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งได้นำเสนอไปในประเด็นความหมายและความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต และหลักการและแนวทางปฏิบัติของการศึกษาตลอดชีวิต สามารถสรุปได้ว่าการศึกษาตลอดชีวิตคือ การศึกษาที่บูรณาการการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน มีความสำคัญกับชีวิตของมนุษย์ตลอดตั้งแต่เกิดจนตาย เพราะทำให้มนุษย์สามารถมีความรู้ มีทักษะ มีคุณภาพชีวิตที่ดี และกล่าวได้ว่าการศึกษาตลอดชีวิต เป็นการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย อย่างเท่าเทียมและเกิดจากผู้จัดการศึกษาตลอดชีวิตประสานความร่วมมือระหว่างกันและมีการกระจายอำนาจ โดยให้ผู้เรียน ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องเชื่อมโยงกับแนวคิดทุนทางสังคมเพราะเป็นการรวมตัว ร่วมคิดร่วมทำของคนในชุมชนเพื่อก่อให้เกิดสิ่งดีงามในสังคม

ตอนที่ 2 แนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เอกสารในตอนนี้จึงนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ สาระการนำเสนอประกอบด้วย ความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้และกรณีศึกษาของสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ความหมายของสังคมแห่งการเรียนรู้

Schon (1963) นักการศึกษาคนแรกที่อธิบายความสำคัญของการเรียนรู้ว่าเป็นกระบวนการต่อเนื่อง มีความเชื่อมโยงกับประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน และระบอบองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้สังคมเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ 2 ประการ คือ ระบบการเรียนรู้ (Learning Systems) และองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization)

Hutchins (1970) เป็นผู้จุดประกายแนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยเขียนหนังสือชื่อ “Learning Society” และเสนอว่า การศึกษาในระบบไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางสังคมได้ นอกจากนี้ได้เสนอปัจจัยที่สำคัญต่อการศึกษา 2 ประการ คือ การเพิ่มช่วงเวลาที่ว่าง (Increasing Proportion of Free Time) และความจำเป็นของการศึกษาต่อเนื่อง (Requires Continuous Education) แนวคิดดังกล่าวสะท้อนถึงความสำคัญในการเรียนรู้ของบุคคลว่าต้องดำเนินอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

นักการศึกษาทั้งในและต่างประเทศ ใช้คำอธิบายสังคมแห่งการเรียนรู้แตกต่างกันไป เช่น สังคมแห่งการเรียนรู้ เมืองแห่งการเรียนรู้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้และนครแห่งการเรียนรู้ แม้มีการใช้คำที่หลากหลาย แต่แนวคิดของสังคมแห่งการเรียนรู้มีความสอดคล้องกัน ดังความหมายของคำว่า สังคมแห่งการเรียนรู้ ต่อไปนี้

Edward (1997) อธิบายความหมายของ สังคมแห่งการเรียนรู้ว่าเป็นสังคมแห่งการศึกษา (Educated Society) หรือตลาดการเรียนรู้ (Learning Market) และคนในสังคมตระหนักว่า การเรียนรู้เกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิต (Learning Approach to Life) สังคมแห่งการเรียนรู้ต้องมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต กล่าวคือ หากสังคมใดยังไม่สามารถพัฒนาให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ สังคมนั้นย่อมไม่สามารถทำให้คนในสังคมเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้เช่นกัน

Candy (2005) อธิบายคำว่า สังคมแห่งการเรียนรู้ เมืองแห่งการเรียนรู้ เมืองปลอดภัย เมืองสมบูรณ์ เมืองสร้างสรรค์ เมืองชีวิตหรือเมืองแห่งการศึกษา มีแนวทางเหมือนกันคือ ยึดเอาการศึกษาตลอดชีวิตเป็นหลักการสำคัญของการพัฒนา เพื่อส่งเสริมสวัสดิการ ชีวิตความเป็นอยู่ คุณภาพการเรียนรู้และคุณภาพชีวิตของประชาชน

Jarvis (2007) ให้ความหมายของสังคมแห่งการเรียนรู้ ว่าเป็นรูปแบบของการจัดการศึกษาชุมชนโดยเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม เพื่อเริ่มต้นใหม่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม ความก้าวหน้าทางด้านข้อมูลสารสนเทศเป็นโอกาสในการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างภูมิภาคอย่างไร้พรมแดน

The European Lifelong Learning Initiative (2010) อธิบายความหมายของ เมืองแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning City) หมายถึง ชุมชน/เมือง/ภูมิภาคที่ระดมทรัพยากรการเรียนรู้ในท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนการศึกษาและการฝึกอบรม เน้นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความต้องการและโอกาสทางการเรียนรู้ โดยสร้างความตระหนักและเปิดโอกาสให้คนในสังคมมีส่วนร่วม เพื่อยกระดับศักยภาพของประชาชนและความเจริญก้าวหน้าของสังคม

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547) อธิบายความหมายของ สังคมแห่งการเรียนรู้ หมายถึง สังคมที่ใช้กลวิธีการพัฒนาแบบยั่งยืนด้วยกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทุกช่วงวัย นอกจากนี้ ยังให้ความหมายของ นครแห่งการเรียนรู้ ว่าหมายถึง นครใหญ่ เมืองเล็กหรือชุมชน ขนาดใดหรือตั้งอยู่ที่ไหนก็ได้ นครแห่งการเรียนรู้เป็นการดำเนินงานเพื่อตอบสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นโดยอาศัยความร่วมมือแบบหุ้นส่วน การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในการรับรู้คุณค่าของการเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อมีความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสถาบันที่แข็งแกร่ง นครแห่งการเรียนรู้ต้องอาศัยการเรียนรู้เป็นวิธีการที่ส่งเสริมความกลมเกลียวและพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของทุกส่วนในชุมชน

นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม (2548) อธิบายความหมายของ เมืองแห่งการเรียนรู้ ไว้ 2 ลักษณะ คือ ความหมายโดยทั่วไปและความหมายเชิงปฏิบัติการ กล่าวคือ ความหมายโดยทั่วไปของ เมืองแห่งการเรียนรู้ หมายถึง ชุมชนที่พัฒนาด้วยการเรียนรู้จากประสบการณ์ทั้งภายในชุมชนของตนเองและจากชุมชนอื่นๆ ซึ่งช่วยให้ชุมชนเกิดความคิดและพัฒนาตามแนวทางใหม่ ส่วนความหมายเชิงปฏิบัติการ หมายถึง เมืองใหญ่ เมืองเล็กหรือชุมชน ขนาดต่างๆ ที่ตั้งอยู่ที่ไหนก็ได้ มีวิธีการเรียนรู้โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับสถาบันที่แข็งแกร่งของชุมชน มีการร่วมมือแบบหุ้นส่วน การมีส่วนร่วมและความสามารถในการดำเนินงาน เพื่อส่งเสริมความกลมเกลียวและพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของทุกส่วนในชุมชน

สุมาลี สังข์ศรี (2548) อธิบายความหมายของ เมืองแห่งการเรียนรู้ ว่าเป็นเมืองที่ประชาชนตระหนักถึงความจำเป็นของการเรียนรู้ เป็นปัจจัยหลักสำหรับยุคปัจจุบันที่จะช่วยสร้างความพร้อมสร้างพลังให้แก่ประชาชนในการเผชิญกับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนช่วยในการพัฒนาตนเองและสังคมของตนได้อย่างเหมาะสมต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกยุคปัจจุบัน

สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล (2551) ให้ความหมายของ สังคมแห่งการเรียนรู้ ว่าหมายถึง สังคมที่มีประชาชนซึ่งมีนิสัยรักการเรียนรู้ตลอดชีวิต สามารถใช้ความรู้ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด สังคมมีบรรยากาศการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ที่หลากหลายเอื้อต่อการเรียนรู้ มีแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศที่สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกรวดเร็ว การพัฒนาสังคมมุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์บนฐานการพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่ดีแบบองค์รวมเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีคุณภาพ และมีความสุขอันเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประเทศอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน องค์ประกอบหลักของสังคมแห่งการเรียนรู้ ได้แก่ บุคคลแห่งการเรียนรู้หรือผู้เรียนรู้ ผู้จัดการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ บรรยากาศการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และองค์กรแห่งการเรียนรู้

กล่าวสรุปคือ สังคมแห่งการเรียนรู้ หมายถึง หน่วยงาน/ชุมชน/สังคมที่ดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องพร้อมกัน เพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้ มีนิสัยรักการเรียนรู้ มีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทั้งภายในและภายนอกกลุ่มสมาชิก มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีแหล่งการเรียนรู้และสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาความหมายของสังคมแห่งการเรียนรู้ พบว่าการดำเนินสภาพความเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นการส่งเสริมให้เกิดการศึกษาตลอดชีวิต ดังนั้น สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2553) จึงนิยามความหมายของ สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อสะท้อนถึงความสอดคล้องกับการศึกษาตลอดชีวิต ไว้ดังนี้

สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง หน่วยงาน/ชุมชน/สังคมที่ตระหนักถึงความจำเป็นของการเรียนรู้ตลอดชีวิตและความพยายามในการวิเคราะห์สภาพสังคมเพื่อสร้างแนวทางการพัฒนาสังคมของตน ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อก่อเกิดการใช้ทรัพยากรของสังคมให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้คนในสังคมต้องเกิดการพัฒนาในตนเอง มีความรู้ ทักษะและความสามารถในการปรับตัวต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

กล่าวสรุปคือ สังคมแห่งการเรียนรู้และสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นที่ดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องพร้อมกัน เพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้ มีนิสัยรักการเรียนรู้ มีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทั้งภายในและภายนอกกลุ่มสมาชิก มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีแหล่งการเรียนรู้และสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ เพียงแต่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตกล่าวเพิ่มเติมถึงมิติการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเน้นการตระหนักถึงความจำเป็นของการเรียนรู้ตลอดชีวิตและความสามารถในการปรับตัวต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

2.2 ลักษณะของสังคมแห่งการเรียนรู้

สังคมแห่งการเรียนรู้เป็นหน่วยงาน/ชุมชน/สังคมที่มีขนาดของสังคมแตกต่างกัน ลักษณะทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมและบริบทต่างๆ ย่อมแตกต่างกัน ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะกำหนดลักษณะของสังคมแห่งการเรียนรู้ นักวิชาการและหน่วยงานต่างๆ พยายามกำหนดลักษณะของสังคมแห่งการเรียนรู้ไว้ดังนี้

Longworth (2007) กล่าวถึง ลักษณะของสังคมแห่งการเรียนรู้ว่ามีลักษณะ 10 ประการ ดังนี้

1. เป็นเมืองที่มีการทำสัญญาประชาคมร่วมกันว่าจะจะเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ (Commitment to A Learning City) โดยเป็นเมืองที่มีการวางแผนการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับคนในเมือง การวางระบบการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับคนในชุมชน การจัดตั้งองค์กรแห่งการเรียนรู้ รวมถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และความพร้อมในการพัฒนาเมืองแห่งการเรียนรู้

2. เป็นเมืองที่มีข้อมูลและการสื่อสาร (Information and Communication) โดยการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจะส่งผลให้มีการพัฒนาเมืองแห่งการเรียนรู้ ซึ่งจำเป็นต้องรู้วิธีการนำการสื่อสารไปใช้ ตลอดจนวิธีการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรม การทำศูนย์การเรียนรู้ การใช้สื่อต่างๆ การเก็บรักษาข้อมูลและวิธีการค้นคว้าข้อมูล

3. เป็นเมืองที่มีภาคีเครือข่ายและแหล่งทรัพยากร (Partnerships and Resources) ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่างๆ ของสังคมในลักษณะความเป็นหุ้นส่วนและมีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย องค์กรธุรกิจและอุตสาหกรรม สถาบันวิชาชีพ กลุ่มสนใจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรอื่นๆ โดยมีการใช้ทรัพยากรร่วมกันทั้งที่เป็นมนุษย์ ความรู้ อาคารสถานที่ เป็นต้น

4. เป็นเมืองที่มีการพัฒนาผู้นำชุมชน (Leadership Development) การพัฒนาผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการเป็นผู้นำการเรียนรู้ตามอริยาศัยในด้านการนำไปใช้และการพัฒนาตลอดจนมีความสามารถด้านการบริหารจัดการ การบริหารโครงการ การบริหารเมืองและการจัดการองค์กร

5. เป็นเมืองที่มีการรวมกลุ่มสังคม (Social Inclusion) มีการรวมโครงการและกลยุทธ์ที่ใช้ในการพัฒนาคนทุกรูปแบบในสังคม โดยปราศจากอุปสรรคในการเรียนรู้ เช่น คนพิการ ลูกจ้างที่ถูกเลิกจ้าง ชนกลุ่มน้อย บุคคลที่มีอุปสรรคทางการเรียนรู้ทุกรูปแบบ โดยตระหนักถึงอุปสรรคทางการเรียนรู้ของแต่ละคน มีระบบในการพัฒนาศักยภาพและมาตรฐานการประเมินที่เหมาะสมและมีการวางระบบเมืองที่สอดคล้องกับสภาพของผู้เรียน

6. เป็นเมืองที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและตระหนักถึงความเป็นประชาชน (Environment and Citizenship) โดยเป็นเมืองที่สร้างความเป็นประชาชนให้กับประชากรทุกวัยและส่งเสริมให้ทุกวัยมีส่วนร่วมในการสร้างเมืองแห่งการเรียนรู้ ซึ่งรวมถึงนโยบายและแผนกลยุทธ์ในการพัฒนาสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของคนทุกวัย สร้างความตระหนักแก่ประชาชนให้ร่วมกันพัฒนาสภาพแวดล้อมด้วยการส่งเสริมความเป็นประชาชนและความเป็นประชาธิปไตย

7. เป็นเมืองที่มีการใช้เทคโนโลยีและเครือข่าย (Technology and Networks) เป็นเมืองที่มีการพัฒนานวัตกรรมที่เป็นช่องทางในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร โดยใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงระหว่างองค์กรและชุมชน การจัดระบบการศึกษาทางไกล การใช้ระบบอินเทอร์เน็ตในการเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างคนวัยต่างๆ เป็นต้น

8. เป็นเมืองที่มีการสร้างความมั่นคง มีการจ้างงานและความสามารถในการว่าจ้าง (Wealth Creation, Employment and Employability) ด้วยการพัฒนาโครงการที่สร้างเสริมความมั่งคั่งแก่

ประชาชน โดยให้ประชาชนในเมืองมีทักษะ ความรู้และสมรรถนะ รวมไปถึงการจัดสรรงบประมาณ การจัดทำสหกิจศึกษา การจัดการศึกษาที่เชื่อมโยงกับชุมชน โดยมุ่งพัฒนาทักษะ วางกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาความมั่งคั่ง มีการศึกษาความต้องการทางการเรียนรู้แก่ประชาชน รวมถึงปรับปรุงการจ้างงาน ให้เป็นระบบ

9. เป็นเมืองที่มีการขับเคลื่อน การมีส่วนร่วมและการพัฒนาประชาชน (Mobilization, Participation and the Personal Development of Citizens) โดยการจัดทำโครงสร้างที่มุ่งสร้างเสริมความรู้ ทักษะ เจตคติและพรสวรรค์ของประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์คือการพัฒนาเมือง การพัฒนาเครื่องมือและเทคนิคการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดทำแผนการเรียนรู้ส่วนบุคคล การติดตามผลการประเมินผลวงจรการเรียนรู้ โดยวางแผนเพื่อพัฒนาความสามารถส่วนบุคคลของประชาชน การพัฒนาครู ผู้สอน บุคลากรทางการศึกษาและนักฝึกอบรมที่ตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนและการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการเรียนรู้

10. เป็นเมืองที่มีการจัดกิจกรรมทางการศึกษาจากการมีส่วนร่วมของครอบครัว (Learning Events and Family Involvement) โดยเป็นเมืองที่วางโครงการ แผนงานและกิจกรรมทางการศึกษาที่น่าสนใจ ดึงดูดและส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการศึกษาของคนในสังคมทั้งในระดับบุคคลและครอบครัว เช่น การจัดมหกรรมทางการศึกษา การร่วมกันวางแผนการศึกษาโดยครอบครัว เป็นต้น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2553) กำหนดลักษณะของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อสะท้อนภาพของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้ชัดเจนขึ้น ซึ่งลักษณะที่กำหนด มีดังต่อไปนี้

1. เป็นหน่วยงานหรือชุมชนไม่จำกัดขนาด จะตั้งอยู่ที่ใดก็ได้
2. ตระหนักถึงความสำคัญ ความจำเป็นของการเรียนรู้ หน่วยงาน/ชุมชนที่มีการเรียนรู้เป็นปัจจัยหลักเท่านั้นที่จะสามารถควบคุมและพัฒนาความสามารถศักยภาพของคนในหน่วยงาน/ชุมชนให้สอดคล้องกับความท้าทายความเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้จะช่วยให้ประชาชนเข้าใจสภาพ เห็นแนวทาง เห็นภารกิจที่จะต้องปฏิรูปสังคมและเศรษฐกิจ
3. มีความพยายามที่จะวิเคราะห์สภาพของสังคมหรือหน่วยงาน/ชุมชนของตนเอง เทียบกับสถานการณ์ในปัจจุบันว่าจะต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง ต้องพัฒนาความรู้และทักษะอะไรแก่ประชาชน เช่น การเคลื่อนย้ายประชากร ความเติบโต ความเสื่อมถอยของอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม ผลกระทบของเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่มีต่อระบบการสื่อสาร โดยต้องศึกษาและทำความเข้าใจและวางแผนทุกองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ทั้งสังคม วัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจ
4. ใช้ประโยชน์จากการเรียนรู้เพื่อพัฒนาหน่วยงาน/ชุมชน พัฒนาหน่วยงาน/ชุมชนด้วยการเรียนรู้จากประสบการณ์ภายในหน่วยงาน/ชุมชนและจากประสบการณ์จากภายนอกที่อื่นๆ
5. การดำเนินงานพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยร่วมมือแบบหุ้นส่วน (Partnership) และเน้นหุ้นส่วนที่วางแผนในเชิงรุก (Proactive Partnership) ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในที่นี้อาจจะเป็นบุคคล องค์กรท้องถิ่น หน่วยงานด้านการศึกษา และการฝึกอบรมทุกระดับ นายจ้าง สถานประกอบการ สภาหอการค้า หน่วยงานภาครัฐกิจ องค์กรศาสนา มูลนิธิและองค์กรเพื่อการพัฒนา ฯลฯ
6. ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มีค่าและเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

7. ให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องแสดงความพยายามร่วมกัน โดยไม่ลดทอนความแข็งแกร่งของแต่ละฝ่าย และใช้ความแข็งแกร่งที่มีอยู่ส่งเสริมสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อให้การดำเนินการบรรลุวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน/ชุมชนในภาพรวม

8. ประชาชนจะได้รับการพัฒนาด้วยการจัดการเรียนรู้จนสามารถที่จะปรับตัว และสามารถหาแนวทางและวิธีการแก้ปัญหาได้ ทั้งนี้ไม่ว่าปัญหาหรือสถานการณ์จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

9. มุ่งให้หน่วยงาน/ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

เพื่ออธิบายลักษณะของสังคมแห่งการเรียนรู้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2553) จึงเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างระหว่างชุมชนทั่วไปกับสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 การเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างระหว่างชุมชนทั่วไปกับสังคมแห่งการเรียนรู้

เปรียบเทียบลักษณะความแตกต่าง	
ชุมชนทั่วไป	สังคมแห่งการเรียนรู้
1. ระบบการศึกษามีการเชื่อมโยงกับองค์กรที่ไม่เป็นทางการน้อยมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคชุมชนและอาสาสมัคร	1. ใช้ทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ในส่วนของการศึกษาที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ
2. ภาคเอกชนและภาคการศึกษาแข่งขันกัน การเข้าถึงระบบการฝึกอบรมของทั้ง 2 ภาคของชุมชนมีจำกัด	2. หันส่วนเพื่อการศึกษาและเศรษฐกิจ แบ่งปันทรัพยากร การฝึกอบรม
3. การศึกษาทางวิชาการถูกมองว่ามีเกียรติ ในขณะที่การฝึกอบรมไม่ได้รับคุณค่าความสำคัญ	3. การเรียนรู้ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงการศึกษาและการฝึกอบรม
4. ทูทางปัญญาและสังคม ไม่ได้รับการยอมรับและส่วนใหญ่มิได้ใช้ประโยชน์	4. ทูทางปัญญาและสังคมได้รับความสำคัญและใช้เพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน
5. การศึกษาถือว่าเป็นต้นทุน	5. การเรียนรู้ถือว่าเป็นการลงทุน
6. การเรียนรู้ถูกมองว่าเป็นกิจกรรมของแต่ละบุคคล เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว	6. การเรียนรู้ถูกมองว่าเป็นกระบวนการสังคมซึ่งนำไปสู่ความได้เปรียบของชุมชนในการแข่งขันสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ
7. การพัฒนาของชุมชนขึ้นอยู่กับนโยบายการวางแผนจากส่วนกลาง	7. ชุมชนรุ่งเรืองบนความมีอิสระในการปกครองตนเองและการปกครองท้องถิ่น
8. นวัตกรรมเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและถูกมองว่าเป็นการคุกคามทางการแข่งขัน โดยคนอื่นๆ ในชุมชน	8. นวัตกรรมได้รับการสนับสนุนโดยการเรียนรู้ที่มีการตอบโต้ในหมู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ภายในชุมชน

ตารางที่ 2.1 การเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างระหว่างชุมชนทั่วไปกับสังคมแห่งการเรียนรู้

(ต่อ)

เปรียบเทียบลักษณะความแตกต่าง	
ชุมชนทั่วไป	สังคมแห่งการเรียนรู้
9. โอกาสในการเรียนรู้ไม่เท่าเทียม ขาดๆ หายๆ ไม่มีความเสมอต้นเสมอปลาย ถูกจัดเพื่อให้ประโยชน์แก่คนชั้นสูง	9. ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตได้รับการพัฒนาโดยรวม เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ต่อเนื่องให้สำหรับทุกคน
10. การเข้าถึงเทคโนโลยีทางการเรียนรู้มีจำกัดและมีเครือข่ายเชื่อมโยงนอกชุมชนน้อย	10. ทุกคนเข้าถึงเทคโนโลยีการเรียนรู้สำหรับการสร้างเครือข่ายภายในและระหว่างชุมชน
11. การเข้าถึงโอกาสทางด้านสุขภาพและการเรียนรู้มีจำกัดหรือไม่มีเลย	11. มีข้อมูลวิชาการและงานวิจัยเข้าถึงได้ง่าย สามารถศึกษาและเรียนรู้ทำความเข้าใจตามความสนใจ เพื่อการป้องกัน สามารถช่วยลดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลสุขภาพ ปัญหาอาชญากรรมและโครงการทางสังคม
12. มีบุคคลบางคนเท่านั้นที่ส่งเสริมคุณค่าของการเรียนรู้ตลอดชีวิต	12. การพัฒนาวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเป้าหมายของชุมชน

จากการศึกษาลักษณะของสังคมแห่งการเรียนรู้ สรุปได้ว่า สังคมแห่งการเรียนรู้เป็นหน่วยงาน/ชุมชน/สังคมที่ไม่จำกัดขนาดและตั้งอยู่ที่ใดก็ได้ สังคมแห่งการเรียนรู้เริ่มจากการที่คนในสังคมตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการเรียนรู้ แล้วจึงรวมกลุ่มกันกำหนดเป้าหมายเพื่อการพัฒนาสังคมไม่ว่าในเรื่องใดก็ตามและร่วมกันวิเคราะห์ วางแผนโดยใช้ประโยชน์จากการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา ปฏิบัติและปรับปรุงแผนการปฏิบัติในลักษณะของการเป็นหุ้นส่วนการเรียนรู้ ในที่สุดสังคมเกิดการพัฒนาดำเนินการจัดการเรียนรู้ โดยใช้ทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ในส่วนของการศึกษาที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีทุนทางปัญญาและทุนทางสังคมที่ได้รับความสำคัญและนำมาใช้เพื่อการพัฒนา ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตได้รับการพัฒนาโดยรวม เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ต่อเนื่องให้สำหรับทุกคนและการพัฒนาวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเป้าหมายของชุมชน

2.3 องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้

การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้เกิดจากความตระหนักถึงความสำคัญ ความจำเป็นของการเรียนรู้ที่คนและภาคส่วนต่างๆ ในสังคมมีความใฝ่รู้และพร้อมที่จะเรียนรู้เสมอ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นปกติวิสัยในชีวิตประจำวันของทุกคนไปจนถึงอายุชั้ย เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่และทุกสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม องค์ประกอบของสังคมแห่ง

การเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ นักวิชาการและหน่วยงานต่างๆ แปรองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ไว้ดังต่อไปนี้

องค์การยูเนสโก (1972) เผยแพร่แนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้ ในรายงาน Learning to Be: The World of Education Today and Tomorrow โดยกล่าวในรายงานไว้ว่า สังคมแห่งการเรียนรู้ เป็นสังคมที่หน่วยของสังคมทั้งหมดเป็นผู้จัดการศึกษา ไม่เพียงสถานศึกษาในระบบเท่านั้นที่ต้องรับผิดชอบการจัดการศึกษา แต่สมาชิกทั้งหมดในสังคมนั้นๆ ต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบอย่างเต็มที่ในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ สังคมแห่งการเรียนรู้ทำให้ประชาชนสามารถศึกษาหาความรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย ประชาชนสามารถวางแผนและกำหนดวัตถุประสงค์ที่จะเรียนรู้โดยแสวงหาโอกาสในการศึกษาต่อเนื่องและเลือกวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเองได้ จากถ้อยแถลงดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่าองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ได้แก่ 1) สมาชิกในสังคม 2) การจัดการศึกษา 3) ความรู้ และ 4) การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้องค์การยูเนสโกแล้วยังปรากฏหน่วยงานในประเทศไทยที่กล่าวถึงองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ด้วย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543) กล่าวถึงสังคมแห่งการเรียนรู้ว่า สังคมที่จะเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้จะเป็นสังคมเล็กๆ ระดับหมู่บ้านหรือสังคมใหญ่ระดับเมืองได้ แต่ต้องมี 5 องค์ประกอบ ได้แก่

1. แหล่งการเรียนรู้ ในสังคมหรือชุมชนนั้นๆ จะต้องมีแหล่งการเรียนรู้ จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับแต่ละชุมชน แหล่งเรียนรู้ที่นอกเหนือจากโรงเรียนหรือสถานศึกษา ได้แก่ ที่อ่านหนังสือ หอกระจายข่าว ศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน เป็นต้น
2. เครือข่ายการเรียนรู้ ถ้ามีเฉพาะแหล่งการเรียนรู้แต่ไม่มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายก็จะทำให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่อยู่ได้ไม่นานเพราะการมีเครือข่ายจะช่วยให้มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีกิจกรรมมากขึ้น มีบริการกระจายครอบคลุมทั่วถึงเป้าหมายมากขึ้น
3. ผู้จัดการหรือผู้ประสานงานให้เกิดการเรียนรู้ จะต้องเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงหรือประสานระหว่างแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ผู้ประสานงานอาจอยู่ในรูปแบบของคณะกรรมการทำหน้าที่ประสานให้แหล่งการเรียนรู้เข้าเป็นเครือข่าย วางแผน ปฏิบัติงาน กำหนดแนวทางความร่วมมือ ให้ข้อเสนอแนะ ติดตามผลและหาแหล่งในการสนับสนุนด้านเงินทุน
4. กิจกรรมการเรียนรู้ สังคมแห่งการเรียนรู้จะเป็นอยู่ต่อเนื่องได้ สังคมนั้นต้องทำให้มีกิจกรรมการเรียนรู้และต้องอยู่อย่างต่อเนื่อง ประชาชนต้องการเรียนรู้เมื่อไร ก็สามารถเรียนรู้ได้ทันที
5. บรรยากาศในการเรียนรู้ การมีบรรยากาศการเรียนรู้ในชุมชน สะท้อนให้เห็นได้จากการที่ประชาชนในชุมชนได้รับการจูงใจให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้ มีความสนใจใฝ่รู้ใฝ่เรียน

กุลธร เลิศสุริยะกุล (2547) แปรองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้เป็น 4 องค์ประกอบ ได้แก่

1. บุคคลแห่งการเรียนรู้ การพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้และการแสวงหาความรู้ เพื่อให้ประชาชนเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการเรียนรู้ มีความใฝ่รู้และสร้างกระบวนการการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีทักษะการคิด วิเคราะห์และแก้ปัญหาสามารถใช้ความรู้ได้ถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนมีโอกาสและสามารถเลือกที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

ตลอดช่วงอายุ โดยมีรูปแบบที่หลากหลาย ยืดหยุ่นและตรงตามความต้องการ ความสนใจและความถนัดของแต่ละบุคคล

2. แหล่งเรียนรู้ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ เพื่อให้มีจำนวนเพียงพอ มีความหลากหลายทั่วถึง และครอบคลุมทุกพื้นที่ ทุกกลุ่มเป้าหมาย พัฒนาระบบข้อมูล สารสนเทศ แหล่งเรียนรู้ทุกประเภท ทุกระดับ รวมทั้งการจัดระบบเครือข่าย มีการเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้เพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ตลอดจนมีการพัฒนาทรัพยากรการเรียนรู้ที่มีอยู่ในสังคมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีศักยภาพในการบริการ การเรียนรู้ มีความพร้อมด้านปัจจัยอำนวยความสะดวกต่อการเรียนรู้

3. องค์ความรู้ การพัฒนาเนื้อหาสาระการเรียนรู้ให้เป็นองค์ความรู้โดยมีระบบ การจัดหา และรวบรวมความรู้จากแหล่งต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกสังคม เพื่อเป็นการแสวงหาองค์ความรู้ที่หลากหลายและมีประโยชน์สูงสุดต่อบุคคลและชุมชน พัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการจัดเก็บและค้นคว้าองค์ความรู้ได้อย่างรวดเร็ว สามารถใช้ประโยชน์ได้ทันทีและที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การสร้างสรรค์ องค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและไทย โดยพัฒนาความรู้จากฐานของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม บูรณาการกับฐานความรู้ด้านวัฒนธรรมใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับ ความสามารถในการเรียนรู้ของบุคคล กลุ่มบุคคลหรือชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการพัฒนาของ แต่ละชุมชน

4. การจัดการความรู้ เป็นองค์ประกอบที่เริ่มต้นจากการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ การพัฒนา กระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้คนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างเสมอภาค รวมทั้งการพัฒนา ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ต้องส่งเสริมการสร้าง บรรยากาศเพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นทุกแห่ง ทั้งในครอบครัว องค์กร สถาบันและชุมชน ให้ ประชาชนเข้าสู่การเรียนรู้ตลอดเวลาและปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งต่อการจัดการความรู้คือ ต้องมีการ พัฒนาบุคคล องค์กรให้เป็นผู้จัดการความรู้ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชน รวมทั้งการพัฒนา ความสามารถในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่ มีประสิทธิภาพและกระตุ้นให้ประชาชนใช้ความรู้เป็นฐานในการแก้ปัญหาและการพัฒนาที่เหมาะสมกับ สภาพของชุมชนต่อไป

กฤษฎี คำชาย และคณะ เสนอรายงานการวิจัยวิถีวิทยาการประเมินความสำเร็จของ การศึกษาเพื่อเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551ก) ใน งานวิจัยดังกล่าวเป็นการพิจารณาองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ 3 องค์ประกอบ ได้แก่

1. ด้านบุคคลแห่งการเรียนรู้ ครอบคลุมถึงความรู้และทักษะในการดำเนินชีวิต ทักษะในการ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความสามารถในการสร้างและเผยแพร่ความรู้ ความเป็นสมาชิกที่ดี ของชุมชน/สังคม ความสามารถบริหารจัดการตนเองและอาชีพ มีทักษะการเรียนรู้ การมีรูปแบบ ความคิดที่ดี การควบคุมและกำกับตนเองและความสามารถในการคิด

2. ด้านองค์กรแห่งการเรียนรู้ ครอบคลุมองค์ประกอบด้านการมีวัฒนธรรมสนับสนุนการ เรียนรู้ มีรูปแบบการคิดอย่างมีระบบ มีกระบวนการปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง มีความสามารถในการ ปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลง มีกระบวนการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง มีบรรยากาศของการ ยอมรับกันและกัน มีวิสัยทัศน์ พันธกิจร่วมกันและการกระจายอำนาจ มีช่องทางการสื่อสารอย่างมี ประสิทธิภาพ มีการทำงานและการเรียนรู้เป็นทีมและมีกระบวนการจัดการความรู้

3. ด้านชุมชนแห่งการเรียนรู้ พิจารณาจากทิศทางของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน การมี แนวปฏิบัติเพื่อพัฒนาชุมชนให้เป็นไปตามทิศทางที่กำหนด การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอย่าง

ทั่วถึง มีการพัฒนาองค์ความรู้ มีเครือข่ายแหล่งเรียนรู้สาธารณะและมีการเข้าถึงเครือข่ายที่ทันสมัยในราคาถูกลง รวมถึงการมีงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาชุมชนระหว่างสถาบันอุดมศึกษากับชุมชนและมีการต่อยอดความรู้ของชุมชน

อวยพร เรื่องตระกูล และคณะ (2552) ได้พัฒนาตัวบ่งชี้และเครื่องมือวัดตัวบ่งชี้ ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติมาตรฐานที่ 2 แนวทางการจัดการศึกษาและมาตรฐานที่ 3 แนวทางการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ รายงานการวิจัยดังกล่าวได้สังเคราะห์และเสนอองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้โดยแบ่งเป็น 4 มิติ ดังต่อไปนี้

1. มิติด้านบุคคลแห่งการเรียนรู้ บุคคลจะต้องตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการเรียนรู้ ตลอดจนมีทักษะและกระบวนการคิด การวิเคราะห์และการแก้ปัญหา มีความใฝ่รู้ สามารถสร้างการเรียนรู้ด้วยตนเองและสามารถใช้ความรู้ได้ถูกต้องเหมาะสม เป็นผู้แสวงหาโอกาสและเลือกที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดช่วงอายุ ด้วยรูปแบบที่หลากหลาย ยืดหยุ่นและเหมาะสมกับความต้องการ ความสนใจและความถนัด

2. มิติด้านแหล่งการเรียนรู้ ชุมชนหรือสังคมต้องมีแหล่งการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ประกอบด้วยระบบข้อมูล สารสนเทศ สื่อการเรียนรู้ทุกประเภท แหล่งเรียนรู้จะต้องมีอย่างเพียงพอ หลากหลายและทั่วถึง มีการจัดระบบเครือข่ายเชื่อมโยงแหล่งการเรียนรู้ รวมทั้งมีการพัฒนาทรัพยากรการเรียนรู้ที่มีอยู่ในสังคมให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่า

3. มิติด้านองค์ความรู้ ชุมชนหรือสังคมต้องมีระบบการสรรหาและรวบรวมความรู้ มีการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการจัดเก็บและค้นคว้าองค์ความรู้ได้รวดเร็ว มีการสร้างสรรคองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกและของสังคมนั้นๆ รวมทั้งมีการสร้างองค์ความรู้หรือเนื้อหาการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับศักยภาพและความต้องการการเรียนรู้ของบุคคล กลุ่มหรือชุมชน

4. มิติกระบวนการจัดการความรู้ การจัดการความรู้เป็นการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ผ่านกลไก กระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่หลากหลาย มีการสร้างบรรยากาศเพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ มีการบูรณาการใช้ความรู้เป็นฐานการแก้ปัญหาและการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน รวมถึงการพัฒนาบุคคล องค์กรและผู้ดำเนินงานในการจัดการความรู้

สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (2553) กล่าวถึงสังคมแห่งการเรียนรู้ไว้ว่าเป็น สภาวะแวดล้อมในสังคมที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามเป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษา องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ ได้แก่

1. จิตสำนึกแห่งการเรียนรู้ ประชาชนทุกคนมีจิตสำนึกรักการเรียนรู้ การปลูกจิตสำนึกส่วนใหญ่เน้นหนักไปยังกลุ่มเยาวชน แต่จำเป็นต้องรณรงค์ปลูกจิตสำนึกรักการเรียนรู้ให้ประชาชนทั่วไปตื่นตัวด้วย การสร้างจิตสำนึกสามารถดำเนินการได้ด้วยการตลาดผ่านการสื่อสารช่องทางต่างๆ รวมถึงการยกย่องให้รางวัลแก่ตัวอย่างที่ดีในสังคม

2. การอ่านเป็นระเบียบวาระของชาติ การอ่านเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นประตูปานใหญ่ที่สุดในการค้นคว้าความรู้ การอ่านในที่นี้ไม่เพียง “อ่านหนังสือออก” แต่หมายรวมถึง “การอ่านทำความเข้าใจ คิดวิเคราะห์และพัฒนาเป็นความรู้เพื่อนำไปใช้เพื่อสังคม” การส่งเสริมการอ่านมิใช่เพียงแค่เผยแพร่แจกจ่ายหนังสือ แต่ต้องยกระดับความรักกับทักษะของการอ่านเป็นสำคัญ การประกาศระเบียบวาระของชาติโดยมุ่งผลสำเร็จจริงจำเป็นต้องพัฒนาทั้งด้านอุปทานและอุปสงค์ของการอ่านไป

พร้อมกัน เพื่อไม่ให้เป็นการทุ่มเทงบประมาณจำนวนมากสู่การผลิตหนังสือที่มีผู้ต้องการอ่านจำนวนน้อย

3. องค์กร ทุกแห่งเป็นสถาบันพัฒนาคน นอกเหนือจากโรงเรียนและสถานศึกษา บรรยากาศของการเรียนรู้สามารถจัดให้มีขึ้นได้ในองค์กรต่างๆ ในเบื้องต้นองค์กรทุกประเภทล้วนมีนโยบายพัฒนาบุคลากรมีหน่วยงานรับผิดชอบ การเชื่อมประสานให้เกิดความร่วมมือขององค์กรต่างๆ จึงมีความเป็นไปได้ไม่ยาก บรรยากาศการเรียนรู้ในองค์กรจะถ่ายทอดจากบุคลากรขององค์กรไปสู่เยาวชนผ่านทางครอบครัวและผลในทางตรงจะเป็นการเพิ่มผลิตภาพของแรงงานไปพร้อมกัน

4. ชุมชนท้องถิ่น เป็นสถาบันพัฒนาคนและเยาวชนซึ่งส่วนมากใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนท้องถิ่น และเมื่อจบการศึกษาก็ต้องประกอบอาชีพ เยาวชนจำนวนไม่น้อยต้องย้ายถิ่นเนื่องจากหาอาชีพในท้องถิ่นไม่ได้ ท้องถิ่นก็ได้รับประโยชน์น้อยจากสถานศึกษาในเขตท้องถิ่น ดังนั้น หากท้องถิ่นมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการกำหนดแผนพัฒนาคน ก็ย่อมมีโอกาสใช้ประโยชน์จากผลผลิตทางการศึกษามากยิ่งขึ้น ในท้องถิ่นยังมีศักยภาพที่จะสนับสนุนแหล่งฝึกงาน ครูนักปฏิบัติ ตลอดจนงบประมาณ สิ่งที่สำคัญคือโอกาสที่ท้องถิ่นจะเข้าร่วมพัฒนาระบบการเรียนรู้ในฐานะภาคีหลัก

5. นวัตกรรมการเรียนรู้ การปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทยปรัชญาคือ “ผู้เรียนเป็นสำคัญ” ดังนั้นการเรียนการสอนแบบวิธีการเดียวทั้งประเทศจึงขัดแย้งกับหลักการดังกล่าว เพื่อให้การเรียนการสอนสอดคล้องกับลักษณะผู้เรียนตามท้องถิ่น วัฒนธรรมและลักษณะเฉพาะ จึงจำเป็นต้องส่งเสริมให้มีการค้นคิดริเริ่มวิธีการเรียนการสอน วิธีบริหารจัดการที่สอดคล้องกับเงื่อนไขในท้องถิ่น การสนับสนุนนวัตกรรมในรูปแบบโครงการเป็นวิธีการที่งบประมาณสนับสนุนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสูง เนื่องจากจัดสรรไปยังผู้ที่มีความพร้อม สามารถติดตามผลลัพธ์ได้และไม่เป็นภาระต่อเนื่องระยะยาว

สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล (2554) ศึกษาวิจัยเรื่อง อนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชนและพบว่าสังคมแห่งการเรียนรู้สำหรับชุมชนต้องอาศัยองค์ประกอบหลักที่สำคัญ 9 ประการ ดังต่อไปนี้

1. บุคคลแห่งการเรียนรู้หรือผู้เรียนรู้ บุคคลที่มีความตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษาและเรียนรู้ มีความใฝ่รู้และสามารถสร้างกระบวนการการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีทักษะกระบวนการคิด การวิเคราะห์และแก้ปัญหา สามารถใช้ความรู้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนมีโอกาสและสามารถเลือกที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดช่วงอายุ โดยมีรูปแบบที่หลากหลายยืดหยุ่นและมีคุณภาพตรงตามความต้องการ ความสนใจและความถนัดของแต่ละบุคคล

2. ผู้จัดการเรียนรู้ ผู้จัดการให้เกิดการเรียนรู้ในแต่ละสังคม มิได้จำกัดเฉพาะสถาบันการศึกษาเท่านั้น แต่หมายรวมถึง สถาบันครอบครัว ภูมิปัญญาท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน องค์กรท้องถิ่น สถานประกอบการ สถาบันศาสนาหรือกลุ่มบุคคลแกนนำหลักที่ทำหน้าที่กระตุ้นการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้และร่วมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ ซึ่งผู้จัดการเรียนรู้ควรมีการวิเคราะห์สภาพปัญหา ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน แล้วใช้ศักยภาพที่มีจัดการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้แก่ประชาชนทุกกลุ่มอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน

3. แหล่งเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน มีเพียงพอและมีลักษณะหลากหลายรูปแบบ เช่น ห้องสมุด สถานศึกษา พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร ศูนย์การเรียนรู้ ศูนย์ฝึกอาชีพในชุมชน โดยแหล่งเรียนรู้ควรมีให้ครอบคลุมประชากรทุกพื้นที่

ทุกกลุ่มเป้าหมาย พัฒนาระบบข้อมูล สารสนเทศ แหล่งเรียนรู้ทุกประเภท ทุกระดับควรเป็นปัจจุบัน และระบบเปิด รวมทั้งมีการจัดระบบเครือข่าย มีการเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ เพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ตลอดจนมีการพัฒนาทรัพยากรการเรียนรู้ที่มีอยู่ในสังคมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีศักยภาพในการให้บริการการเรียนรู้ มีความพร้อมด้านปัจจัยอำนวยความสะดวกต่อการเรียนรู้ต่างๆ เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลได้ง่าย สะดวก ปลอดภัยที่สื่อกักกันการเรียนรู้ของบุคคล

4. องค์ความรู้ เนื้อหาสาระการเรียนรู้ต้องสอดคล้องและตอบสนองความต้องการจำเป็นที่แท้จริงของกลุ่มผู้เรียนรู้หรือประชาชนอย่างแท้จริง อาทิ การดำเนินชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ การดูแลสุขภาพอนามัยพื้นฐาน เป็นต้น องค์ความรู้ที่ติดมาจากการมีระบบการจัดการและรวบรวมความรู้จากแหล่งต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อเป็นการแสวงหาองค์ความรู้ที่หลากหลายและมีประโยชน์สูงสุดต่อบุคคลและชุมชน พัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อการจัดเก็บและค้นคว้าองค์ความรู้ได้อย่างรวดเร็ว สามารถใช้ประโยชน์ได้ทันที

5. กิจกรรมการเรียนรู้ สังคมแห่งการเรียนรู้ต้องมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ทั้งกิจกรรมการเรียนในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียนและกิจกรรมการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ประชาชนสามารถเลือกกิจกรรมการเรียนรู้ได้ทุกเมื่อที่ต้องการเรียนรู้ โดยกิจกรรมการเรียนรู้อาจมีหลากหลายลักษณะ เช่น การเรียนรู้จากตัวบุคคล วิทยากร การเรียนรู้จากสื่อ นิทรรศการ เรียนรู้จากการปฏิบัติ เรียนรู้จากขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่นหรือการเรียนรู้ด้วยตนเองจากชุดการฝึกอบรมหรือจากสื่อประเภทต่างๆ เป็นต้น

6. บรรยากาศการเรียนรู้ บรรยากาศการเรียนรู้ในชุมชนสามารถสะท้อนจากการที่ประชาชนสนใจเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย ในสังคมมีกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดเวลา ผู้คนในสังคมสนใจใฝ่รู้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ มีการประชาสัมพันธ์การเรียนรู้ มีการนำเสนอผลงาน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจประชาชนทุกกลุ่มวัยให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

7. เครือข่ายการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมในสังคมแห่งการเรียนรู้ต้องอาศัยความร่วมมือของเครือข่ายในลักษณะหุ้นส่วน ร่วมมือเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคล องค์กรหรือแหล่งเรียนรู้ หรือดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน โดยเครือข่ายการเรียนรู้อาจเป็นปัจเจกบุคคลที่เป็นตัวหลัก สถาบันต่างๆ ที่เป็นตัวหลัก กลุ่มที่เป็นแกนกลาง กลุ่มสนใจ นายจ้างที่เป็นตัวหลัก เพื่อสนับสนุนซึ่งกันและกันในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทุกๆ ด้าน ร่วมมือกันจัดกิจกรรมบูรณาการระหว่างองค์กร เพื่อให้มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายและต่อเนื่องตลอดเวลา เกิดแหล่งการเรียนรู้ที่กว้างขวางขึ้นในสังคม

8. การจัดการความรู้ โดยเริ่มต้นจากการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลาย พัฒนากลไกกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างเสมอภาค รวมทั้งการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการพัฒนาทักษะความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระตุ้นให้ประชาชนใช้ความรู้เป็นฐานในการแก้ปัญหาและการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชนต่อไป

9. องค์กรแห่งการเรียนรู้ ทุกภาคส่วนในสังคม อาทิ หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชนและภาคประชาชนทุกกลุ่ม ควรมีบทบาทเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ที่มีการจัดการเรียนรู้ขึ้นในองค์กร สนับสนุนบุคลากรให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ ส่งเสริมการเรียนรู้ของสมาชิกและจัดกิจกรรมการเรียนรู้บริการแก่ชุมชนด้วย

จากการศึกษาสาระเกี่ยวกับองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ ผู้วิจัยนำองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ที่นักวิชาการเสนอไว้มาแจกแจงได้ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.2 องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้

องค์ประกอบ สังคมแห่งการเรียนรู้	องค์การยูเนสโก (1972)	สำนักงาน คณะกรรมการ การศึกษา แห่งชาติ (2543)	สำนักงานส่งเสริม สังคมแห่งการ เรียนรู้และคุณภาพ เยาวชน (2553)	กุดธ เลิศสุริยะกุล (2547)	บุญศรี คำชาย และคณะ (2551) และคณะ (2552)	อวยพร เรืองตระกูล และคณะ (2552)	สุจิตา จรุงเกียรติกุล (2554)	รวม
1. บุคคลแห่งการเรียนรู้	*	*	*	*	*	*	*	7
2. แหล่งการเรียนรู้		*		*	*	*	*	4
3. องค์ความรู้	*		*	*	*	*	*	4
4. การจัดการความรู้	*			*	*	*	*	4
5. องค์การการเรียนรู้			*		*		*	3
6. ผู้จัดการเรียนรู้	*	*					*	3
7. กิจกรรมการเรียนรู้		*	*				*	3
8. บรรณาคาศการเรียนรู้		*					*	2
9. ชุมชนแห่งการเรียนรู้			*		*			2
10. เครือข่ายการเรียนรู้		*					*	2
11. นวัตกรรมการเรียนรู้			*					1

จากตารางที่ 2.2 ซึ่งแสดงถึงองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ที่นักวิชาการกล่าวไว้ สามารถสรุปได้ว่า องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ ที่นักวิชาการกล่าวถึง ประกอบด้วย บุคคล แห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้ การจัดการความรู้ องค์กรแห่งการเรียนรู้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ผู้จัดการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ บรรยากาศการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้และนวัตกรรม การเรียนรู้ อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบที่นักวิชาการให้ความสำคัญและเสนอไว้ โดยมีความถี่มากที่สุดคือ บุคคลแห่งการเรียนรู้ สำหรับแหล่งการเรียนรู้ องค์ความรู้ การจัดการความรู้ มีความถี่รองลงมา สำหรับองค์กรแห่งการเรียนรู้ ผู้จัดการเรียนรู้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ บรรยากาศการเรียนรู้ เครือข่าย การเรียนรู้และนวัตกรรมการเรียนรู้ ผู้วิจัยจัดให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันเป็นองค์ประกอบด้านกิจกรรมการ เรียนรู้ ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดองค์ประกอบหลักของสังคมแห่งการเรียนรู้ในการวิจัยโดย แบ่งเป็น 5 องค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ บุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ องค์ความรู้ การ จัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้

2.4 การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้

เมื่อทราบความหมาย ลักษณะและองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อเป็นแนวทางในการวางกรอบแนวคิด ในการวิจัย หลักการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ แบ่งได้เป็น 3 ประการ ดังนี้

1. ความร่วมมือแบบหุ้นส่วน (partnership) การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ไม่สามารถสัมฤทธิ์ ผลได้โดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างบุคคล หน่วยงาน/ชุมชนและองค์กรที่ เกี่ยวข้องทุกระดับทั้งหน่วยงาน/ชุมชน และควรเป็นความร่วมมือแบบหุ้นส่วน กล่าวคือ เสมือน ร่วมลงทุน ร่วมดำเนินการ และมีส่วนในผลของการจัดกิจกรรม ถึงแม้องค์กรหรือหน่วยงาน/ชุมชน เหล่านี้ต่างมีภารกิจเฉพาะของตน แต่การมาร่วมมือแบบหุ้นส่วนจะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมของ หน่วยงาน/ชุมชนมีคุณค่ามากขึ้น ประโยชน์ของความร่วมมือแบบหุ้นส่วน ได้แก่

- 1.1 เป็นกลไกที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง
- 1.2 เป็นการนำจุดเด่น นำความเชี่ยวชาญของแต่ละฝ่ายมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด
- 1.3 เป็นการสร้างวิธีการทำงานร่วมกันเพื่ออนาคต เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยาวนาน

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน (participation) ควรส่งเสริมให้ประชาชนในหน่วยงานทุก ฝ่ายหรือชุมชนทุกกลุ่มทุกสาขาอาชีพได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงในหน่วยงาน/ ชุมชนของตนเอง ได้แก่ ร่วมกำหนดเป้าหมายทิศทางการพัฒนาหน่วยงาน/ชุมชน ร่วมวางแผน ร่วม จัดกิจกรรม ร่วมรับบริการและร่วมประเมินผลกิจกรรม

3. ความสามารถในการดำเนินการ (performance) เพื่อที่จะรู้ว่าการดำเนินงานพัฒนาสังคม แห่งการเรียนรู้มีความก้าวหน้าเพียงใดนั้น และเพื่อพิจารณาว่าคณะผู้ดำเนินงานพัฒนาสังคมแห่งการ เรียนรู้ของหน่วยงาน/ชุมชนมีความสามารถในการดำเนินการเพียงใด สามารถทำโดยเปรียบเทียบ ความก้าวหน้าในการดำเนินงานกับเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน/ชุมชนที่ได้กำหนดไว้ หรืออาจเปรียบเทียบกับหน่วยงาน/ชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้จากแห่งอื่นๆ

จากหลักการดังกล่าวข้างต้น สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2553) เสนอขั้นตอนกระบวนการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ไว้ว่า หน่วยงานหรือชุมชนที่เรียกตนเองว่าเป็น “สังคมแห่งการเรียนรู้” จะต้องมีการพัฒนาพื้นฐานในการพัฒนาหน่วยงานหรือชุมชนของตนเพื่อนำไปสู่ความเป็นลักษณะสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยดำเนินการตามลำดับดังนี้

1. กำหนดวัตถุประสงค์สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้โดยวิเคราะห์สภาพการดำเนินงานในพื้นที่ซึ่งมีอะไรเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินการจัดกิจกรรม/งาน/โครงการ/แผนงานภายในพื้นที่ซึ่งยังไม่เป็นไปตามภูมิสังคมของตน จากนั้นจึงดำเนินการกำหนดวัตถุประสงค์ว่าพื้นที่ที่จะพัฒนาอะไรเป็นหลักสำคัญที่สอดคล้องกับภูมิสังคมอันจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตของคนในพื้นที่ที่ดีกว่าเดิม ทั้งนี้ ใช้การศึกษาและการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการเติมเต็มประสบการณ์และการจัดการความรู้ให้แก่มวลสมาชิก

2. กำหนดกลุ่มคน เพื่อเป็นคณะกรรมการหรือคณะทำงานให้รับผิดชอบกิจกรรม/งาน/โครงการ/แผนงาน ด้านสร้างและพัฒนาให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งในขั้นต้นให้กำหนดตัวแทนที่เกี่ยวข้องต่อหน่วยงาน/ชุมชนนั้นๆ โดยพิจารณาจากกลุ่มดังต่อไปนี้

2.1 ปัจเจบุคคลที่เป็นตัวหลักหรือบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากส่วนใหญ่ของหน่วยงาน/ชุมชน

2.2 สถาบันต่างๆ ที่เป็นตัวหลัก เป็นองค์กรที่ส่งเสริมสนับสนุนเกื้อกูลอย่างมาก

2.3 องค์กรศาสนาหรือมูลนิธิต่างๆ ที่เป็นหลัก

2.4 กลุ่มที่เป็นแกนกลาง ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ร่วมกันเพื่อมีบทบาททำงานพัฒนาและจัดให้บริการเพื่อส่วนร่วม

2.5 กลุ่มสนใจ เป็นบุคคลที่ให้ความสนใจและติดตามความเคลื่อนไหวในงานพัฒนาทั้งภายในและภายนอกของหน่วยงาน/ชุมชน

2.6 นายจ้างที่เป็นตัวหลัก เป็นภาคเอกชน บริษัท ห้างร้าน และสถานประกอบการ โดยนายจ้างนี้ต้องมีลูกจ้างอยู่ในกำกับดูแลหรือเทียบเท่าเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม SMEs (Small and Medium Enterprises)

2.7 ผู้มีประโยชน์ได้เสียอื่นๆ

เมื่อได้ดำเนินการตามกระบวนการกำหนดกลุ่มคนแล้ว จากนั้นให้สรรหาประธาน รองประธาน เลขานุการ กรรมการและตำแหน่งต่างๆ เพื่อการเอื้ออำนวยและขับเคลื่อนการดำเนินงานรวมทั้งง่ายแก่การประสานงานและติดตามงานโดยการสมัครใจหรือลงประชามติภายในกลุ่ม

3. แสวงหาความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ซึ่งเป็นผลจากการดำเนินการตามที่ได้มีผู้รับผิดชอบตามข้อ 2) คือกำหนดกลุ่มคนแล้วโดยมีตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ ร่วมดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรม/งาน/โครงการ/แผนงานให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตามที่ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้ ในเบื้องต้นตัวแทนต้องสร้างความเข้าใจเนื้อหาสาระตามที่กำหนดไว้จากข้อ 1) คือกำหนดวัตถุประสงค์สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้แล้ว จากนั้นร่วมกันแสวงหาความร่วมมือในการดำเนินการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้จากทุกภาคส่วนด้วยวิธีการเสริมสร้าง เกื้อหนุนและเติมเต็มซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตามที่ต้องการให้จงได้

4. บริหารงานจัดกิจกรรม เป็นการดำเนินการตามที่ได้กำหนดกิจกรรม/งาน/โครงการ/แผนงานเพื่อให้นำไปสู่การปฏิบัติ โดยให้คำนึงถึงหลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม หลักธรรมาภิบาล ประโยชน์ส่วนรวมและควรลดข้อจำกัดในการบริหารการจัดการ รวมทั้งการบริหารงานจัดกิจกรรมควรให้สอดคล้องกับภูมิสังคมของแห่งนั้นๆ ด้วย

5. ประเมินผลสำเร็จ เป็นการหาผลสำเร็จของการทำกิจกรรม/งาน/โครงการ/แผนงานเพื่อใช้เป็นแนวทางปรับปรุงงานต่อไป โดยดำเนินการประเมินผลสำเร็จในมิติต่างๆ ของการดำเนินการ ตั้งแต่ริเริ่มกระทั่งจบกระบวนการดำเนินงาน สำหรับการกำหนดระยะเวลาการประเมินผลสำเร็จนั้น อาจจะรายเดือน รายสามเดือน รายหกเดือนและสิ้นปีงบประมาณ ทั้งนี้ให้ผู้เกี่ยวข้องพิจารณา ดำเนินการ ส่วนทีมผู้ประเมินอาจใช้ทั้งบุคลากรภายในพื้นที่และทีมประเมินจากภายนอกพื้นที่ อย่างไรก็ตามผลการประเมินให้มีมติปัญหาอุปสรรคควรนำเสนอข้อมูลให้เป็นที่ประจักษ์ด้วย

กล่าวโดยสรุปคือ หลักการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ แบ่งได้เป็น 3 ประการหรือ 3 P ได้แก่ ความร่วมมือแบบหุ้นส่วน (partnership) การมีส่วนร่วมของประชาชน (participation) และความสามารถในการดำเนินการ (performance) และขั้นตอนพื้นฐานในการพัฒนาหน่วยงานหรือชุมชนของตนเพื่อนำไปสู่ความเป็นลักษณะสังคมแห่งการเรียนรู้ มี 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) กำหนดวัตถุประสงค์ 2) กำหนดกลุ่มคน 3) แสวงหาความร่วมมือ 4) บริหารงานจัดกิจกรรม และ 5) ประเมินผล

นอกจากหลักการพัฒนาและขั้นตอนพื้นฐานในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ดังกล่าว ได้มีหน่วยงานองค์กรที่กำหนดนโยบายและทิศทาง อันเป็นการสนับสนุนส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้ หน่วยงานองค์กรที่ตระหนักถึงการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.) สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (กพร.) สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ และ สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) เป็นต้น (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553)

2.5 กรณีศึกษาของสังคมแห่งการเรียนรู้

หน่วยงานภาครัฐที่มีพันธกิจในการพัฒนาคน ชุมชนและสังคมพยายามค้นหาต้นแบบของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เป็นแบบปฏิบัติที่ดี (best practices) ได้แก่ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการพัฒนารวมชาติและสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นต้น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาเป็นหนึ่งในหน่วยงานภาครัฐซึ่งตระหนักถึงความสำคัญของการขับเคลื่อนนโยบายการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิปัญญาไทย (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551) โดยกำหนดให้มีการสรรหาและคัดเลือกสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบใน 5 ภูมิภาคของประเทศ รุ่นที่ 1 และ 2 ทั้งนี้สังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบได้รับการประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติในปี พ.ศ.2551 และ 2553 ตามลำดับ สังคมแห่งการเรียนรู้ที่ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ 5 ภูมิภาค รุ่นที่ 1 และ 2 มีดังต่อไปนี้

สังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ 5 ภูมิภาค รุ่นที่ 1 จำนวน 27 แห่ง ได้แก่

ภาคเหนือ จำนวน 5 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง 2) ชุมชนวัดเขาแก้ว จังหวัดตาก 3) ชุมชนวัดป่าฝาง จังหวัดพะเยา 4) ศูนย์ศึกษาสิ่งแวดล้อมศึกษาและความหลากหลายทางชีวภาพ โรงเรียนวัดหนองหล่ม จังหวัดลำพูน และ 5) สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนทุ่งแพม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 10 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านดอนมัน จังหวัดมหาสารคาม 2) ชุมชนบ้านท่าหลักดิน จังหวัดอุดรธานี 3) ชุมชนบ้านบัว จังหวัดขอนแก่น 4) ชุมชนบ้านปะอาว จังหวัดอุบลราชธานี 5) ชุมชนบ้านพิมูล จังหวัดกาฬสินธุ์ 6) ชุมชนบ้านหนองลูกช้าง จังหวัดชัยภูมิ 7) ชุมชนผู้ไทยเรณูนคร จังหวัดนครพนม 8) ชุมชนวัดโพธิ์การาม จังหวัดร้อยเอ็ด 9) ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนตำบลเมืองสิงห์ จังหวัดสุรินทร์ และ 10) โรงเรียนพานพร้าว จังหวัดหนองคาย

ภาคกลาง ได้แก่ จำนวน 5 ชุมชน 1) ชุมชนบ้านโค้งตาบง จังหวัดเพชรบุรี 2) องค์กรการบริหารส่วนตำบลถ้ำรงค์ จังหวัดเพชรบุรี 3) ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม 4) ชุมชนบ้านหนองกลางดง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และ 5) ชุมชนสามชุกตลาดร้อยปี จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาคตะวันออก จำนวน 3 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านทุ่งกระโปรง จังหวัดนครนายก 2) ชุมชนบ้านยาง จังหวัดปราจีนบุรี และ 3) สวนสัตว์เปิดเขาเขียว จังหวัดชลบุรี

ภาคใต้ จำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านฉางกลาง จังหวัดตรัง 2) ชุมชนตำบลทุ่งไใส จังหวัดนครศรีธรรมราช 3) ชุมชนบ้านบ่อแร่ จังหวัดภูเก็ต และ 4) โรงเรียนกันตังพิทยากร จังหวัดตรัง

สังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ 5 ภูมิภาค รุ่นที่ 2 จำนวน 16 แห่ง ได้แก่

ภาคเหนือ จำนวน 2 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านนายาง จังหวัดน่าน และ 2) โรงเรียนชีวิต จังหวัดลำปาง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 5 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านกอก จังหวัดขอนแก่น 2) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายคนปลูกข้าวลุ่มแม่น้ำโขง จังหวัดอุบลราชธานี 3) วัดเทพมงคล จังหวัดอำนาจเจริญ 4) ชุมชนบ้านคุดวง จังหวัดร้อยเอ็ด และ 5) โรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร จังหวัดหนองคาย

ภาคกลาง จำนวน 8 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนประดิษฐ์โทรการ จังหวัดกรุงเทพมหานคร 2) ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดตึกวา จังหวัดกรุงเทพมหานคร 3) ชุมชนบ้านบางปลากรด จังหวัดสมุทรปราการ 4) องค์กรการบริหารส่วนตำบลบางน้ำผึ้ง จังหวัดสมุทรปราการ 5) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์และสวัสดิการชุมชนตำบลหนามแพรงแดง จังหวัดสมุทรสงคราม 6) ชุมชนพึ่งตนเองบ้านศรีจุฬา จังหวัดนครนายก 7) ชุมชนบ้านดงข่า จังหวัดนครนายก และ 8) ชุมชนบ้านเหล่ามะละกอ จังหวัดราชบุรี

ภาคตะวันออก จำนวน 1 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนเกษตรอินทรีย์เขาสมิง จังหวัดตราด

ภาคใต้ (ไม่มีสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ผ่านการคัดเลือก)

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2551) ดำเนินการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นต้นแบบแหล่งการเรียนรู้ พร้อมทั้งจะขยายผลไปแหล่งการเรียนรู้อื่นเป็นการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยและชุมชน เพื่อให้แหล่งการเรียนรู้เป็นต้นแบบในการจัดแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนอื่น การประกาศยกย่องแหล่งการเรียนรู้แบ่งเป็นสุดยอดแหล่งการเรียนรู้ จำนวน 15 แห่ง ยอดเยี่ยมแหล่งการเรียนรู้ จำนวน 4 แห่ง และ ยอดแหล่งการเรียนรู้ จำนวน 3 แห่ง รายละเอียดของแต่ละรางวัลดังนี้

สุดยอดแหล่งการเรียนรู้ จำนวน 15 แห่ง ได้แก่ 1) บ้านสันกอง จังหวัดเชียงราย 2) บ้านร่องปลายนา จังหวัดเชียงราย 3) บ้านหนองกระทุ่ม จังหวัดกำแพงเพชร 4) บ้านไร่สะท้อน จังหวัดเพชรบุรี 5) บ้านดอนใน จังหวัดเพชรบุรี 6) บ้านวังข่อย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 7) บ้านหนองหัววัว จังหวัดขอนแก่น 8) บ้านหนองแสง จังหวัดขอนแก่น 9) บ้านคำปลาหลาย จังหวัดขอนแก่น 10) บ้านหนองหงส์ จังหวัดร้อยเอ็ด 11) บ้านดงข่า จังหวัดนครนายก 12) บ้านทุ่งกระโปรง จังหวัดนครนายก 13) บ้านบ่อลูกรัง จังหวัดสระแก้ว 14) บ้านนาลึก จังหวัดสงขลา และ 15) บ้านคลองเรือ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ยอดเยี่ยมแหล่งการเรียนรู้ จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ 1) บ้านโคกมพัฒนา จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 2) บ้านดีหลวง จังหวัดสงขลา 3) บ้านปากด่าน จังหวัดสุราษฎร์ธานี และ 4) บ้านนา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ยอดแหล่งการเรียนรู้ จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ 1) บ้านหนองอึ่ง จังหวัดร้อยเอ็ด 2) บ้านหันทราย จังหวัดสระแก้ว และ 3) บ้านบางเหียง จังหวัดสงขลา

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2550) ประกาศยกย่องชุมชนต้นแบบ 4 ชุมชน ประจำปี 2550 ซึ่งเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่มีความสมบูรณ์แบบและเป็นชุมชนต้นแบบนำร่อง ได้แก่

ภาคเหนือ ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนตำบลศรีสะเกษ บ้านศรีบุญเรือง จังหวัดน่าน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภู หมู่ 1 และ 2 จังหวัดมุกดาหาร

ภาคตะวันออก ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านทุ่งกระโปรง จังหวัดนครนายก

ภาคใต้ ได้แก่ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ จังหวัดนครศรีธรรมราช

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้จัดประกวดผลงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงครั้งแรก ในปี พ.ศ.2550 เนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา เพื่อเผยแพร่พระปรีชาสามารถแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและค้นหาตัวอย่างภาคประชาชน ภาคเกษตรและภาคธุรกิจ ที่ได้นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้จนประสบผลสำเร็จ ในปี 2552-2553 ได้จัดให้มีการประกวดครั้งที่ 2 และเพิ่มประเภทการประกวด “ประเภทชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง” ในการประกวดครั้งนี้ด้วย ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นต้นแบบเพื่อการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่

ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับรางวัลถ้วยพระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 1 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านดอกบัว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับรางวัลถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านท่าเรือ อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม 2) ชุมชนบ้านบางโรง อำเภอกลาง จังหวัดภูเก็ต 3) ชุมชนบางรักน้อย อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี และ 4) ชุมชนเพชรารุช พัน 2 เขตบางเขน จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับรางวัลโล่เกียรตินายกรัฐมนตรี จำนวน 5 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านนาป่าแดง อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร 2) ชุมชนบ้านขาม อำเภोजตุรัส จังหวัดชัยภูมิ 3) ชุมชนบ้านคลองเรือ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร 4) ชุมชนบ้านคันทนา อำเภอเมือง จังหวัดตราด 5) ชุมชนเกตุไพบระ 3-5 เขตพระโขนง จังหวัดกรุงเทพมหานคร

กล่าวสรุปคือ สังคมแห่งการเรียนรู้ที่ได้รับการยอมรับให้เป็นแบบปฏิบัติที่ดี (best practices) อาจเป็นเมือง สังคม ชุมชนหรือหน่วยงานองค์กรซึ่งไม่จำกัดขนาด ทั้งนี้ประเด็นสำคัญคือ ลักษณะของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายให้คนในสังคมเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตมากกว่า สังคมแห่งการเรียนรู้มีองค์ประกอบคล้ายคลึงกัน เช่น สมาชิกในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทุกคนสามารถพึ่งตนเองได้ มีการจัดสรรทรัพยากรให้เกิดอรรถประโยชน์สูงสุด เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

ตอนที่ 3 แนวคิดทุนทางสังคม

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เอกสารในตอนนี้จึงนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดทุนทางสังคม สาระนั้นนำเสนอประกอบด้วย ที่มาของแนวคิดทุนทางสังคม ความหมายของทุนทางสังคม องค์ประกอบของทุนทางสังคม ความสำคัญของทุนทางสังคม การประเมินทุนทางสังคม และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ที่มาของแนวคิดทุนทางสังคม

“ทุนทางสังคม” เป็นคำที่เริ่มปรากฏครั้งแรกในปี ค.ศ.1920 โดย Hanifan ในหนังสือ “Rural School Community Contres” โดยนิยามว่าทุนทางสังคม เป็นสิ่งที่เราสามารถพบเห็นได้ในแต่ละวันอันได้แก่ ภาพลักษณ์ที่ดี (good will), มิตรภาพ (fellowship), ความเห็นอกเห็นใจกัน (sympathy), และการติดต่อระหว่างกันทำให้เกิดหน่วยของสังคม หลังจากนั้นได้มีผู้นำคำว่า “ทุนทางสังคม” ไปใช้แพร่หลายมากขึ้น (วรวิทย์ โรมรัตน์พันธุ์, 2548)

ปี ค.ศ. 1980 นักวิชาการ 3 ท่านที่เป็นผู้จุดประกายโดยการนำเสนอแนวคิดทุนทางสังคมมาเผยแพร่ในวงวิชาการ คือ Pierre Bourdieu, James Coleman และ Robert Putnum โดยเริ่มจาก

Bourdieu นักสังคมวิทยาได้ศึกษาสังคมประเทศฝรั่งเศส และได้พัฒนาแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมระหว่างปี ค.ศ.1970–1980 แต่ยังไม่แพร่หลายในวงกว้างมากนัก ต่อมา Coleman นักสังคมวิทยาได้ผสมผสานแนวคิดทางด้านสังคมวิทยาและเศรษฐศาสตร์ภายใต้ทฤษฎีการกระทำที่เป็นเหตุเป็นผล (rational action) ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดจากนักวิทยาศาสตร์ทางสังคมและผู้เชี่ยวชาญด้านการกำหนดนโยบาย งานเขียนของ Coleman ตีพิมพ์เป็นบทความชื่อว่า Social Capital and the Creation of Human Capital ในวารสาร American Journal of Sociology และแนวคิดทุนทางสังคมเด่นชัดขึ้นในงานของ Robert Putnam ที่ทำให้แนวคิดทุนทางสังคมแพร่หลายในวงกว้างมากขึ้น โดยทำการศึกษากระบวนการประชาสังคมในประเทศอิตาลีกว่า 2 ทศวรรษและเสนอให้ทุนทางสังคมเป็นวาทกรรมส่วนหนึ่งที่อยู่ในชุดวาทกรรม “ประชาสังคม” (Field, 2003)

นอกจากนักวิชาการทั้ง 3 ท่าน ยังมีนักวิชาการหลายคนที่น่าสนใจศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดทุนทางสังคม โดยเฉพาะนักวิชาการของธนาคารโลกที่มีการทบทวนแนวคิดและวิธีการพัฒนาอย่างจริงจัง เพื่อให้ประเทศต่างๆ ใช้ทุนทางสังคมของตนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาประเทศให้เกิดความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง สำหรับประเทศไทย หากกล่าวถึง “ทุนทางสังคม” ที่แปลมาจากคำว่า “social capital” อาจกล่าวได้ว่าเป็นคำใหม่ที่เริ่มมีขึ้นในสังคมไทยช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 และจากวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนั้นทำให้ประเทศไทยต้องหันมาทบทวนทิศทางการพัฒนาประเทศ โดยที่รัฐบาลกำหนดให้มีโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Program : SIP) โดยได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการและเงินกู้จากธนาคารโลกเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยยึดหลักการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

แนวคิดทุนทางสังคมจึงได้ถูกนำมากล่าวถึงอย่างจริงจัง เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 โดยได้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (Social Investment Fund : SIF) โครงการของกองทุนนี้ทำให้สังคมไทยหันกลับมามองคุณค่าที่เคยมีอยู่ที่เป็นทุนเดิมของสังคมแต่อาจถูกมองข้ามไป ตลอดจนทำให้เห็นสิ่งที่มีในตัวบุคคล เช่น ความมีน้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล ความเอื้ออาทร เป็นต้น นอกจากนี้กองทุนเพื่อสังคมยังพิจารณาสิ่งที่ได้รับการมาจากบรรพบุรุษ เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งสิ่งที่เป็นศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน เช่น ผู้นำ กลุ่ม องค์กร ประชาชน เครือข่าย เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวได้เกิดการฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่และเริ่มสูญหายให้มีการนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในระดับชุมชน และหลังจากนั้นคำว่า ทุนทางสังคมในประเทศไทยได้ถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่อง กล่าวได้ว่าทุนทางสังคมในประเทศไทยเป็นทุนทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ ดังปรากฏการณ์ที่แสดงถึงความช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในสังคมไทย ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้ออาทรหรือความมีน้ำใจต่อกัน ได้มีปรากฏในสังคมไทยมาช้านานแล้ว แต่คำว่า “ทุนทางสังคม” ที่เป็นทางการอาจจะเพิ่งเกิดขึ้นในประเทศไทยไม่นานนัก (วรวิภา โรมรัตนพันธ์, 2548)

กล่าวได้ว่า ปรากฏการณ์การรื้อฟื้นของทุนทางสังคมในบริบทของการพัฒนาในประเทศไทยเป็นผลมาจากการตระหนักถึงข้อผิดพลาดของทิศทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ประกอบกับธนาคารโลกขานรับกระแสการพัฒนาที่ใช้ทุนทางสังคมเป็นฐานในการพัฒนา ทำให้กระแสวิชาการมี

การถกแถลงเรื่องทุนทางสังคมทั้งในระดับนานาชาติ รวมทั้งประเทศไทยในวงกว้างมากยิ่งขึ้น และเมื่อรัฐบาลกำหนดให้มีโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคม ที่ให้ความสำคัญกับฐานทุนทางสังคมเป็นฐานการพัฒนา ยิ่งส่งผลให้แนวคิดทุนทางสังคมในประเทศไทยขยายตัวกว้างขวางยิ่งขึ้นในแวดวงการพัฒนาของไทย

3.2 ความหมายของทุนทางสังคม

Hanifan นักวิชาการทางสังคมวิทยา ให้ความหมายของทุนทางสังคมเป็นคนแรกในปี ค.ศ.1920 (วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์, 2548) ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หลังจากนั้นได้มีนักวิชาการกล่าวถึงความหมายของทุนทางสังคมไว้แตกต่างกันหลากหลาย ดังนี้

Coleman (1988) ให้นิยามทุนทางสังคมว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่ 2 คน เป็นต้นไป ที่ประกอบไปด้วยคุณลักษณะพื้นฐาน ได้แก่ เครือข่ายความสัมพันธ์ (relational networks) ความไว้วางใจ (trusts) และบรรทัดฐาน (norms)

World Bank (1999) ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคม หมายถึง สถาบัน, ความสัมพันธ์และบรรทัดฐาน ซึ่งเป็นกรอบของคุณภาพและปริมาณของปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม

Putnam (2000) ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคม หมายถึง ความเชื่อมโยงระหว่างบุคคล ประกอบด้วย เครือข่ายสังคม (social networks) และบรรทัดฐานของการตอบสนองกัน การเชื่อใจของบุคคลเหล่านั้น โดยความสัมพันธ์นั้นเป็นทั้งของบุคคลในสังคมเดียวกัน (bonding) และระหว่างสังคม (bridging)

Cohen และ Prusak (2001) ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคม หมายถึง การติดต่อระหว่างบุคคล, ความไว้วางใจ, การใจซึ่งกันและกันและการแบ่งปันคุณค่าและพฤติกรรมที่จะรวมสมาชิกของเครือข่าย บุคคลและชุมชน และสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นได้

Grootaert และ Basielaer (2002) ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคม หมายถึง สถาบัน, ความสัมพันธ์, ทศนคติและคุณค่า ซึ่งเอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสามารถช่วยให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาของสังคม ทุนทางสังคม เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงความรู้ 2 ด้าน ได้แก่ ด้านแรกคือด้านสังคมวิทยา ได้ให้ความหมายของทุนทางสังคมว่าเป็นแหล่งทรัพยากร (เช่น ข้อมูล, แนวคิดและการสนับสนุน) ซึ่งแต่ละบุคคลได้จากการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น แตกต่างจากทุนมนุษย์ (human capital) และทุนทางกายภาพ (physical capital) ส่วนด้านที่สอง เป็นแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมที่เชื่อมโยงกับด้านรัฐศาสตร์หมายถึง การที่บุคคลหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายในสังคมอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการขององค์กร โดยการเป็นส่วนหนึ่งนั้นเท่ากับว่าต้องเป็นสมาชิกที่มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นด้วย

ปณิธาน หล่อเลิศวิทย์ (2541) ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคม หมายถึง ระดับความผูกพันทางสังคมซึ่งมีอยู่ในชุมชน โดยอิงกระบวนการต่างๆ ระหว่างคนในชุมชนในการร่วมกันกำหนดเครือข่าย

บรรทัดฐานและความไว้วางใจทางสังคม รวมทั้งเงื่อนไขการประสานงานและความร่วมมือเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน อาจกล่าวได้ว่าทุนทางสังคมเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์อันหลากหลายในชีวิตประจำวันระหว่างผู้คนและปลูกฝังเป็นรูปธรรมในโครงสร้างต่างๆ ของสังคม เช่น กลุ่มประชาคมและศาสนา สมาชิกครอบครัว เครือข่ายชุมชนที่ไม่เป็นทางการ โดยมีบรรทัดฐานด้านความช่วยเหลือ ความเห็นใจผู้อื่นและความไว้วางใจเครือข่ายต่างๆ ความผูกพันดังกล่าวยิ่งมากขึ้นเท่าไร สมาชิกชุมชนก็จะร่วมมือกันมากขึ้นเท่านั้นเพื่อผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2542) ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคม หมายถึง การที่คนมารวมกัน เอาความดีมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน เรียกว่า เกิดทุนทางสังคมซึ่งนำไปสู่พลังทางสังคมที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ได้ทุกอย่าง ทุนทางสังคมมีความใกล้เคียงหรือตรงกับสังคมเข้มแข็ง ลักษณะที่สำคัญของสังคมเข้มแข็งคือ มีการรวมกลุ่มกัน หรือความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม ตรงข้ามกับสังคมที่อ่อนแอจะเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจในทางตั้งและเป็นสังคมแบบตัวใครตัวมัน แต่สังคมที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มมีความเป็นชุมชนจะเป็นสังคมที่เข้มแข็ง

อมรา พงศาพิชญ์ และ เบญจมา ยอดดำเนิน แอดดิก (2543) ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในแนวราบและแนวตั้งระหว่างบุคคล สถาบันและ/หรือองค์กร ทั้งปัจเจกกลุ่มและเครือข่าย รวมทั้งค่านิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือปฏิบัติ ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตทั้งระดับครอบครัว ชุมชนและประชาสังคม

ธนพล พรหมสุวงศ์ (2546) ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคม หมายถึง ความสามัคคี การรวมพลัง มุ่งองค์กรที่จัดการระบบต่างๆ ในชุมชน มีวัฒนธรรม มีศูนย์รวมใจ มีความสมัครสมาน มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ซึ่งทุนทางสังคมเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานให้ชุมชนมีการพัฒนาที่เข้มแข็งที่จริงจังและยั่งยืน

ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชุกิ (2548) ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ที่ยึดเหนี่ยวสมาชิกในกลุ่มหรือสังคมเข้าด้วยกัน ช่วยให้ประกอบกิจกรรมต่างๆ สำเร็จได้ในระดับจุลภาค ทุนทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีความไว้วางใจ มีบรรทัดฐานการให้คุณค่าเหมือนกัน และเป็นเครือข่ายกัน

วรุฒิ โรมรัตนพันธ์ (2548) ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคม หมายถึง กระบวนการที่มีความเป็นพลวัตของการสร้างรูปแบบทางสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับกระบวนการของทุนทางสังคม เกิดขึ้นได้ในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นระดับปัจเจก ครอบครัว เครือญาติ กลุ่ม องค์กร ชุมชน และเครือข่าย เริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิถีปฏิบัติ ด้วยอิทธิพลของวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยมและความเชื่อดั้งเดิมหรือได้เรียนรู้จากสิ่งใหม่

สินัด ตริวรณไชย (2548) ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมที่สามารถเรียกเอาประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งได้แก่ ความเชื่อถือไว้วางใจกัน (trust) เครือข่าย (network) สถาบัน (intitution) โดยที่ทุนทางสังคมเหล่านี้จะเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กัน และการมีกิจกรรมร่วมกัน

จินตรัตน์ อักกะมานัง (2549) ให้นิยามคำว่า ทูทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคม ทั้งในแนวราบและแนวตั้ง และความสัมพันธ์ของบุคคลทั้งในสังคมเดียวกัน (bonding) และ ระหว่างสังคม (bridging) อันประกอบไปด้วยปัจจัยพื้นฐานอันได้แก่ ความไว้วางใจ (trust), ความเป็นเครือข่ายระหว่างกัน (networks) และบรรทัดฐานระหว่างบุคคล (norms) โดยสิ่งเหล่านี้เปรียบได้กับทรัพยากรที่จะทำให้เกิดผลประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจหรือการพัฒนาของสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ให้ความหมายของทูทางสังคมว่า ทูทางสังคม หมายถึง การรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อก่อให้เกิดสิ่งดีงามต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม ทั้งที่ได้จากการสั่งสมและต่อยอด ตลอดจนการรวมตัวของคนที่มีคุณภาพเพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวมบนพื้นฐานของการไว้วางใจกัน สายสัมพันธ์แห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงาม

ปาน กิมปี (2554) ให้นิยามคำว่า ทูทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะของความเชื่อถือไว้วางใจกัน การยอมรับในการทำงานร่วมกัน มีลักษณะเป็นเครือข่ายที่จะเริ่มต้นปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิถีปฏิบัติการทำงาน ที่จะเอื้อเสริมให้เกิดการทำงานในการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นอย่างมีคุณค่า

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทูทางสังคม เห็นได้ว่าทูทางสังคมมีความหมายหลากหลาย มีทั้งลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม โดยสรุปได้ว่าทูทางสังคมหมายถึง สิ่งที่มีคุณค่าและดีงาม ซึ่งปรากฏในสังคมแห่งการเรียนรู้และสั่งสม อยู่ในสังคมนั้นๆ โดยใช้เวลานาน สิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การเกิดทูทางสังคมจะทำให้เกิดเป็นพลังในการแก้ปัญหาทุกอย่างของสังคม เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงและมีความยั่งยืน

3.3 องค์ประกอบของทูทางสังคม

การศึกษาเอกสารข้างต้น พบว่าทูทางสังคมมีลักษณะค่อนข้างเป็นนามธรรมและปรากฏในหลากหลายมิติ นักวิชาการให้คำนิยามหรือความหมายที่แตกต่างออกไป เช่นเดียวกัน นักวิชาการได้อธิบายองค์ประกอบของทูทางสังคม ไว้แตกต่างกันดังต่อไปนี้

กระทรวงสาธารณสุข (2543) ได้ศึกษาทูทางสังคมที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น ในลักษณะของปัจจัยเสริมสร้างทูทางสังคม โดยพบว่า ทูทางสังคมมีองค์ประกอบต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ระบบคุณค่า อุดมการณ์ ความเชื่อ ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการเคารพต่อธรรมชาติ หรือกำหนดตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสรรค์สร้างและสั่งสมมาเพื่อการดำรงชีพ ภูมิปัญญาของชุมชนมีลักษณะที่ไม่หยุดนิ่ง และใช้ญาณวิทยาที่แตกต่างจากการแสวงหาความรู้แบบตะวันตก นอกจากนี้ประสบการณ์ผ่านร้อนผ่านหนาวของชุมชนก็จัดเป็นทุนทางสังคมเช่นกัน

3. ผู้นำทางปัญญาของชุมชน หรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาในการดำรงชีพด้านต่างๆ ได้แก่ ผู้อาวุโส พระสงฆ์ หมอพื้นบ้าน ผู้นำเกษตร เป็นต้น ปราชญ์เหล่านี้มีบทบาทที่สำคัญในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

4. โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ ที่เอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูล เช่น ระบบครอบครัว สถาบันผู้อาวุโส ระบบการเอื้อมือเอื้อแรงในทุกภาค การผูกเสี่ยว เป็นต้น

5. ระบบกรรมสิทธิ์และการจัดการร่วมกัน เช่น สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร เป็นสิทธิการใช้การดูแลรักษาสิ่งที่เป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชน

6. สถาบันชุมชน ได้แก่ จารีตประเพณี วัฒนธรรม จิตสำนึกร่วม รวมถึงองค์กรชุมชนที่ควบคุมให้ชุมชนดำเนินไปตามระบบคุณค่าและระบบคิดที่เป็นอยู่

7. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม อันเป็นที่มาของภูมิปัญญา วิธีคิดที่ต่างกันไปตามระบบนิเวศและเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของสังคมโดยรวม

8. กลุ่ม องค์กรและเครือข่าย ที่จะดำเนินการกิจกรรมสาธารณะในภาคประชาชน ประชาสังคม เช่น องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มวิชาชีพ นักวิชาการที่ดำเนินการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในประเด็นต่างๆ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปคือ องค์กรประกอบของทุนทางสังคม ดังที่ กระทรวงสาธารณสุข (2543) เสนอข้างต้น ประกอบด้วย ความเชื่อ ภูมิปัญญา ทุนมนุษย์ ความสัมพันธ์ทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและสถาบันต่างๆ

นอกจากนี้ วรวิฑู โรมรัตน์พันธ์ (2548) ได้ศึกษาองค์ความรู้เรื่องทุนทางสังคมและกล่าวถึงองค์ประกอบของทุนทางสังคม สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นทุนทางสังคมที่มองในเชิงโครงสร้างและหน้าที่ ส่วนกลุ่มที่สองเป็นทุนทางสังคมที่มองในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์ รายละเอียดขององค์ประกอบของทุนทางสังคมแต่ละกลุ่ม มีดังต่อไปนี้

1. ทุนทางสังคมที่มองในเชิงโครงสร้างและหน้าที่ (structural/functional based) มีองค์ประกอบ 2 ระดับ คือ ระดับมหภาค (macro) และระดับจุลภาค (micro) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ระดับมหภาค ทุนทางสังคมครอบคลุมบริบทระดับองค์กรหรือสถาบันต่างๆ ซึ่งจะเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างแบบทางการ อาทิ รูปแบบของการปกครอง แนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับกฎหมาย ระบบความคิด ความเชื่อที่สอดคล้องกับกฎหมาย ระดับของการกระจายอำนาจ และระดับ

ของการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย (Bain และ Hicks, 1998 อ้างถึงใน วรุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2548)

1.2 ระดับจุลภาค ทูทางสังคมถือเป็นศักยภาพของการรวมตัวขององค์กรในแนวนอนรวมทั้งเครือข่ายในการพัฒนา ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับสาระหรือวิถีคิด ความเข้าใจและการเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ของประชาชน (cognitive) และเรื่องของโครงสร้าง (structural) ในส่วนที่เกี่ยวกับสาระหรือวิถีคิดจะปรากฏในลักษณะของการให้คุณค่า (values) ความเชื่อ (beliefs) ทศนคติ (attitudes) พฤติกรรม (behavior) และบรรทัดฐานสังคม (social norms) ซึ่งเป็นสิ่งที่จับต้องยาก (Uphoff, 1996 อ้างถึงใน วรุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2548) ในส่วนที่เกี่ยวกับโครงสร้าง ซึ่งสะท้อนถึงองค์ประกอบและระดับการปฏิบัติของสถาบันท้องถิ่น ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่สามารถตอบสนองต่อการทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาก่อน ทูทางสังคมในลักษณะดังกล่าว มักจะเกิดในองค์กรแนวราบและมีความเป็นเครือข่าย มีกระบวนการตัดสินใจที่มีความโปร่งใส มีผู้นำที่มีความรับผิดชอบและมีการปฏิบัติโดยคนในชุมชนเอง เพื่อสนองตอบต่อประโยชน์ของส่วนรวม

2. ทูทางสังคมที่มองในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์ (integration/result based) สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม นำเสนอภาพรวมของทูทางสังคมในแง่มุมต่างๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1 ศาสนธรรม หรือหลักธรรมในศาสนา เป็นเครื่องชี้แนะบุคคลให้มีความรัก ความห่วงใย ความเอื้ออาทรต่อกัน และการใช้หลักการทางศาสนานั้นๆ มาสร้างความเป็นปึกแผ่นของสังคม

2.2 สำนึกในท้องถิ่น การที่บุคคลในชุมชนมีจิตสำนึกต่อชุมชนและท้องถิ่นของตน บรรารณาที่จะเห็นการพัฒนาชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ จึงมีความตั้งใจและร่วมแรงร่วมใจในการทำงานร่วมกันโดยยึดส่วนรวมเป็นใหญ่

2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การใช้ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมของชุมชน และประยุกต์ขึ้นมาใหม่ในการสร้างและจัดการเกี่ยวกับการพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

2.4 ทรัพยากรบุคคลและเครือข่ายบุคคล ได้แก่ การนำบุคคลที่เป็นผู้นำ ประชาชนท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์และศาสตร์ต่างๆ มาให้ความรู้ และถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชน เป็นการสร้างทูทางสังคมในระดับบุคคล

2.5 ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรในท้องถิ่นทั้งดิน น้ำ ป่า ภูเขา ที่สามารถนำมาใช้สอยให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด พร้อมมีกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างเหมาะสม

2.6 วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน ที่จะนำเสนอในรูปแบบที่สร้างความภูมิใจให้กับชุมชนและเป็นวิถีชีวิตที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง

2.7 ความเอื้ออาทร นับว่าเป็นความสำคัญอย่างยิ่งที่คนในสังคมจะต้องมีความเอื้ออาทรต่อกัน ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งความเอื้ออาทรนี้ เป็นพลังที่สำคัญยิ่งของทูทางสังคม

กล่าวโดยสรุปคือ องค์ประกอบของทุนทางสังคม ดังที่ วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์ (2548) เสนอข้างต้นประกอบด้วย ทุนทางสถาบัน ศาสนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา ทุนมนุษย์ ทุนทางวัฒนธรรม กองทุนสาธารณะ ทรัพยากรธรรมชาติและความสัมพันธ์ทางสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ได้ศึกษาองค์ประกอบที่ทำให้เกิดทุนทางสังคม โดยศึกษาจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์เอกสารและร่วมประชุมพิจารณากับนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ และสรุปได้องค์ประกอบของทุนทางสังคม โดยแบ่งออกเป็น 3 องค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. ทุนมนุษย์ หมายถึง บุคคลทั่วไปและผู้นำทางสังคม อาทิ ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก ความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ ความมีน้ำใจและมีความเชื่อในคุณค่าของศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์และมีจิตสาธารณะที่รู้จักทำประโยชน์ต่อส่วนรวม เป็นต้น
2. ทุนสถาบัน หมายถึง สถาบันหลัก ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว และสถาบันในสังคม อาทิ สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง องค์กรต่างๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน สถาบันเหล่านี้จะมีบทบาทสนับสนุนให้เกิดการรวมพลังของคนในสังคมขึ้น รวมถึงการออกกฎหมาย กฎระเบียบและข้อปฏิบัติที่ทำให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมได้ดี
3. ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม หมายถึง ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต จารีตประเพณีที่ดีงาม ความเอื้ออาทร ความมีน้ำใจ ความไว้น้ำใจเชื่อใจต่อกัน และจิตสาธารณะ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปคือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมจากแหล่งต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศและกล่าวสรุปไว้เหลือเพียง 3 องค์ประกอบ คือ ทุนมนุษย์ ทุนสถาบันและทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุวรรณี คำมั่น และคณะ (2551) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของทุนทางสังคม ว่ามีบทบาทและลักษณะที่ก่อให้เกิดการยึดโยงในสังคม องค์ประกอบ ได้แก่

1. คน ซึ่งมีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ จึงต้องได้รับการพัฒนาทุกมิติ ทั้งด้านสุขภาพที่ต้องการให้คนมีร่างกายแข็งแรง ดูแลตนเองได้ ในด้านจิตใจ ต้องการให้คนมีจิตใจดี มีน้ำใจต่อผู้อื่น มีความเอื้ออาทร มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความรักชาติ เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม ฯลฯ และด้านสติปัญญา ต้องการให้คนมีศักยภาพและความพร้อมในการปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม มีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมาร่วมคิดและร่วมทำในกิจกรรมต่างๆ นำความรู้ที่ตนเองมีมาแลกเปลี่ยนก็จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและก่อให้เกิดประโยชน์ในวงกว้างยิ่งขึ้น

2. สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและเสริมสร้างให้เกิดพลังร่วมของคนในสังคม ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบและสันติสุข สถาบันหลักที่มีในสังคมไทย ได้แก่ สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่หล่อหลอมกล่อมเกลาคคนตั้งแต่เกิด บ่มเพาะปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดี จิตสำนึก รู้ผิดชอบชั่วดี ทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม สถาบันศาสนาเป็นศูนย์รวมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม ชัดเกล้าจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีงาม สถาบันศาสนาที่เข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้คนในสังคมและทำให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สถาบันการศึกษาเป็นแหล่งความรู้ทางวิชาการ ควบคู่กับคุณธรรม จริยธรรมให้แก่คนในสังคมโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน สถาบันภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการ บุคลากร ทรัพยากร และเครือข่าย เมื่อประกอบกับการใช้หลักบรรษัทภิบาลในการดำเนินธุรกิจหรือมีการดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมที่สร้างสรรค์สังคม แล้วก็จะเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล สถาบันสื่อ เป็นสถาบันที่สามารถชี้แนะและมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรม ค่านิยมของคนในสังคมในวงกว้าง

3. วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่พื้นที่ที่อยู่ในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดำรง ค่านิยม ความเป็นไทย นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหนภูมิใจที่จะรักษา อนุรักษ์ และพัฒนาต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ

4. องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งจากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ที่นำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ มีความหลากหลาย ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมเพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาดและนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปคือ สุวรรณี คำมั่น และคณะ (2551) กล่าถึงองค์ประกอบที่มีบทบาทและลักษณะการยึดโยงให้เกิดทุนทางสังคม ประกอบด้วย คน สถาบัน วัฒนธรรมและองค์ความรู้

จากการศึกษาสาระเกี่ยวกับองค์ประกอบของทุนทางสังคม ผู้วิจัยนำองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่นักวิชาการและหน่วยงานต่างๆ เสนอไว้มาแจกแจงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.3 องค์ประกอบของทุนทางสังคม

องค์ประกอบของ ทุนทางสังคม	กระทรวง สาธารณสุข (2543)	สำนักงาน คณะกรรมการ พัฒนาการ เศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ (2548)	วรวิ โรมรัตนพันธ์ (2548)	สุวรรณีย์ คำมั่น และคณะ (2551)
1. ศาสนธรรม/ความเชื่อ	*		*	
2. องค์ความรู้/ภูมิปัญญา	*	*	*	*
3. ทุนมนุษย์/บุคคล	*	*	*	*
4. ทุนวัฒนธรรม	*	*	*	*
5. ทุนสถาบัน	*	*	*	*
6. ทรัพยากรธรรมชาติ			*	
7. กองทุนสาธารณะ			*	
8. ความสัมพันธ์ทางสังคม	*		*	

จากตารางที่ 2.3 ซึ่งแสดงถึงองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่นักวิชาการกล่าวไว้ สามารถสรุปได้ว่า องค์ประกอบของทุนทางสังคม ที่นักวิชาการกล่าวถึง ประกอบด้วย ศาสนธรรม/ความเชื่อ องค์ความรู้หรือภูมิปัญญา ทุนมนุษย์ ทุนวัฒนธรรม ทุนสถาบัน ทรัพยากรธรรมชาติ กองทุนสาธารณะและความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้มีทั้งที่มีลักษณะเป็นนามธรรมและรูปธรรม นอกจากนี้แล้วยังพบว่า องค์ประกอบที่นักวิชาการเสนอไว้เหมือนกันได้แก่ องค์ความรู้หรือภูมิปัญญา ทุนมนุษย์ ทุนวัฒนธรรมและทุนสถาบัน อย่างไรก็ตาม เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ผู้ศึกษาจึงใช้แนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นกรอบการศึกษา เพราะแนวคิดดังกล่าวผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ และร่วมกันประชุมพิจารณาแล้วจากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศแล้วว่าเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย กล่าวคือ กรอบการศึกษาคั้งนี้ ผู้ศึกษาวิเคราะห์ทุนทางสังคมโดยใช้องค์ประกอบ 3 ด้าน ได้แก่ บุคคล สถาบัน และภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

3.4 ความสำคัญของทุนทางสังคม

แม้ว่าทุนทางสังคมจะมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากทุนประเภทอื่นๆ และมีความเป็นนามธรรมค่อนข้างสูง แต่อย่างไรก็ดีทุนทางสังคมก็ยังมีความสำคัญในหลายด้านตามที่นักวิชาการได้ให้แนวคิดไว้ดังต่อไปนี้

Coleman (1988) กล่าวถึงความสำคัญของทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคมนั้นเป็นทุนสาธารณะ ต้องการการลงทุนจากการใช้เวลาในการมีส่วนร่วมในสังคมของบุคคล ทุนทางสังคมจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพเมื่อบุคคลทั้งกลุ่มนำไปใช้ร่วมกัน การเพิ่มของทุนทางสังคมจะสร้างให้เกิดการควบคุมทรัพยากรหรือการทำให้เกิดการปรากฏขึ้นของทรัพยากรที่จะส่งผลให้เกิดการดำเนินการต่างๆ ต่อไป

World Bank (1999) ได้อธิบายถึงความสำคัญของทุนทางสังคมโดยเน้นในเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และสังคมที่เกิดจากทุนทางสังคมไว้ โดยยกตัวอย่างว่าสิ่งที่แสดงถึงประสิทธิภาพของโรงเรียนคือ การที่พ่อแม่และประชาชนในท้องถิ่นมีบทบาทในโรงเรียน จะส่งผลให้ครูอินดีที่จะทำงานหนักมากขึ้น นักเรียนมีคะแนนสอบสูงขึ้นและโรงเรียนมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่ดีขึ้นในชุมชนที่พ่อแม่และประชาชนมีความสนใจในการพัฒนาการศึกษาของเด็ก

Putnum (2000) กล่าวถึง ความสำคัญของทุนทางสังคมไว้ดังนี้ ข้อแรกทุนทางสังคมทำให้ประชาชนสามารถแก้ไขปัญหาได้ง่ายยิ่งขึ้น เนื่องจากมีความร่วมมือร่วมใจและแบ่งปันกัน สังคมมีบรรทัดฐานและเครือข่ายที่จะช่วยแก้ไขปัญหาเหล่านั้นอย่างเป็นระบบ ข้อสองทุนทางสังคมช่วยให้ความก้าวหน้าของสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากประชาชนหรือสมาชิกของสังคม มีความไว้วางใจ เชื่อใจกัน ข้อสามทุนทางสังคมช่วยให้เกิดการปรับปรุงสิ่งต่างๆ เนื่องจากการตระหนักร่วมกันซึ่งเชื่อมโยงบุคคลเข้าด้วยกันช่วยเหลือกันกลไกการทำงานในชุมชน ทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างสันติและมีความสงบมากขึ้น ทั้งนี้เมื่อคนในชุมชนมีความรู้สึกไว้วางใจกันก็จะทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่มีการทำเป็นกิจวัตรประจำวันของประชาชน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางสังคมที่ประชาชนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ

สินาด ตีรวิรรณไชย (2548) กล่าวว่าทุนทางสังคมมีความสำคัญต่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยตัวทุนทางสังคมเองแล้วอาจแทบมองไม่เห็นว่ามีผลต่อปัจจัยการผลิตโดยตรง (ปัจจัยการผลิต: ทุนแรงงาน ที่ดิน และผู้ประกอบการ) หากแต่เป็นตัวกลางที่จะเข้าถึงปัจจัยการผลิตหรือ ทุนอื่นๆ เช่น ข่าวสารข้อมูล ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพและทรัพยากรธรรมชาติ ในราคาที่ถูกกลงโดยผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคม

จินตรัตน์ อักกะมานัง (2549) อธิบายว่า ความสำคัญของทุนทางสังคมนั้นมี 2 ด้านคือ ด้านประโยชน์ในแง่ของสังคมคือ ทำให้การแก้ไขปัญหาของสังคมสามารถทำได้ง่ายขึ้น ทำให้สังคมก้าวหน้าและพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากคนในสังคมมีความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันและมีความร่วมมือร่วมใจกัน ส่วนอีกด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมช่วยเป็นตัวกลางให้เข้าถึงปัจจัยทางการผลิตอื่นๆ และการมีทุนทางสังคมในระดับสูงยังช่วยลดต้นทุนทางเศรษฐกิจเพราะว่าเมื่อบุคคลมีความเชื่อมั่นและไว้วางใจกัน ค่าใช้จ่ายในการป้องกันการฉ้อโกงและโจรกรรมจะลดลง

กล่าวโดยสรุปคือ ทุนทางสังคม มีความสำคัญเพราะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งรวมตัวกันบนพื้นฐานความเชื่อถือ ไว้วางใจกัน อันมีความลึกซึ้งมากกว่าความสัมพันธ์แบบอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งความสัมพันธ์แนวดิ่งและแนวนอนก็ได้แต่ทุกภาคส่วนที่เป็น

องค์ประกอบของทุนทางสังคม ต่างร่วมกันคิดและทำในสิ่งที่ดีงามแก่สังคม การเกิดทุนทางสังคมจะทำให้ทุกภาคส่วนร่วมมือกัน ประสานกันเป็นเครือข่ายและก่อให้เกิดเป็นพลังในการแก้ปัญหาทุกอย่างของสังคม สร้างสังคมคุณภาพให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงและมีความยั่งยืน

3.5 การประเมินทุนทางสังคม

ทุนทางสังคมจะมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากทุนประเภทอื่นๆ คือ มีความเป็นนามธรรมค่อนข้างสูงดังกล่าวมาข้างต้น ดังนั้นจึงยากที่จะนำเครื่องมือใดมาวัดและประเมินทุนทางสังคมได้ แต่อย่างไรก็ดี ได้มีนักวิชาการรวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเสนอแนวคิดในการประเมินทุนทางสังคมไว้ดังต่อไปนี้

Putnum (2000) พัฒนาแนวคิดทุนทางสังคม โดยจัดทำเป็นดัชนีวัดทุนทางสังคมขึ้น 5 องค์ประกอบ 14 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1) ด้านวิถีชีวิตขององค์กรในชุมชน ได้แก่ ร้อยละของประชาชนในชุมชนที่เป็นคณะกรรมการต่างๆ ในชุมชนในรอบปี ร้อยละของประชาชนที่เป็นเจ้าหน้าที่ในชมรมหรือองค์กรในรอบปี จำนวนองค์กรทั้งหมดต่อประชากร 1,000 คน จำนวนเฉลี่ยของการประชุมองค์กรต่างๆ ในรอบปี และจำนวนเฉลี่ยของสมาชิกองค์กร 2) ด้านกิจกรรมทางสังคม ได้แก่ อัตราผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งประธานาธิบดี ร้อยละของสมาชิกองค์กรที่เข้าร่วมประชุมในกิจกรรมของโรงเรียนและเทศบาลในรอบปี 3) ด้านอาสาสมัครชุมชน ได้แก่ จำนวนขององค์กรไม่แสวงหากำไรต่อประชากร 1,000 คน จำนวนเฉลี่ยของเวลาองค์กรที่ปฏิบัติงานในโครงการของชุมชนในรอบปี และจำนวนเฉลี่ยของเวลาที่อาสาสมัครทำงานในรอบปี 4) ด้านความสามารถทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ร้อยละของประชาชนที่ใช้เวลาบ่อยครั้งในการเยี่ยมเพื่อนบ้านและจำนวนเฉลี่ยของเวลาที่ใช้เพื่อการบันเทิงในบ้าน และ 5) ด้านความไว้วางใจ ได้แก่ ร้อยละของประชาชนที่คิดว่าผู้อื่นสามารถไว้วางใจได้และร้อยละของประชาชนที่คิดว่าผู้อื่นมีความซื่อสัตย์

Lin (2001) เสนอแนวทางในการวัดทุนทางสังคม โดยใช้ตัวแปรหลัก 3 ตัว ได้แก่ ทรัพยากรที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างสังคม การเข้าถึงทรัพยากรและการใช้ทรัพยากร ซึ่งทรัพยากรที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างสังคม มี 2 ลักษณะ คือ 1) ทรัพยากรเครือข่ายประกอบด้วย หนึ่ง การที่บุคคลหรือกลุ่มมีขอบเขตความสัมพันธ์กับบุคคลใดหรือกลุ่มใดบ้าง สอง ทรัพยากรที่เป็นไปได้มากที่สุดเครือข่ายความสัมพันธ์ ซึ่งหมายถึงองค์กรที่มีแนวโน้มหนุนช่วยองค์กรชาวบ้านมากที่สุด สาม ความหลากหลายของทรัพยากรของกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ด้วย เช่น การที่กลุ่มชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นที่มีทรัพยากรแตกต่างกัน และ สี่ องค์ประกอบของทรัพยากร หมายถึง ทรัพยากรที่มีอยู่ทุกๆ ไปหรือทรัพยากรเฉพาะกลุ่ม และ 2) สถานภาพขององค์กรที่ติดต่อเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าซึ่งอยู่ภายใต้การครอบครองของกลุ่มที่ติดต่อด้วย

Grootaert และ Basielaer (2002) เสนอวิธีการวัดความเข้มแข็งทุนทางสังคมนั้น สามารถวัดได้จากเครื่องมือเชิงปริมาณและเครื่องมือเชิงคุณภาพ ในกรณีที่มีการวัดไม่เกี่ยวข้องกับกรอบแนวคิดด้านเศรษฐศาสตร์แต่เน้นด้านมนุษยศาสตร์และสังคมวิทยา อาจใช้การศึกษารายกรณี อย่างไรก็ตามการศึกษาโดยวิธีเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณควบคู่กันไปจะทำให้เห็นผลของทุนทางสังคมที่ชัดเจนกว่า

World Bank (2004) จัดแบ่งมิติทุนทางสังคมออกเป็น 6 มิติ 50 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย 1) มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย 2) มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 3) มิติด้าน

กิจกรรมและความร่วมมือ 4) มิติด้านข่าวสารและการสื่อสาร 5) มิติด้านความสมานฉันท์ การอยู่ร่วมกันในสังคมความขัดแย้งและความรุนแรง และ 6) มิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2548) ศึกษาและกำหนดดัชนีทุนทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย 5 มิติ 40 ดัชนี ได้แก่ 1) มิติกลุ่มและเครือข่าย 2) มิติความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 3) มิติด้านกิจกรรมร่วมและความร่วมมือ 4) มิติด้านความสมานฉันท์ การอยู่ร่วมกันในความขัดแย้งและความรุนแรง และ 5) มิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2551) แปลงแนวคิดจากนามธรรมไปสู่รูปธรรม โดยแบ่งตัวชี้วัดทุนทางสังคมออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับจุลภาค (micro) และระดับมหภาค (macro) ในระดับจุลภาคนั้นเป็นการประเมินผลทุนทางสังคมที่เป็น ทุนมนุษย์ โดยที่ทุนมนุษย์ที่ประกอบอยู่ในทุนทางสังคมนั้นจะต้องเป็นคนที่มีความไว้วางใจ มีน้ำใจเอื้ออาทรและมีความเชื่อในระบบคุณค่าและหลักศีลธรรมที่ดี เช่น คุณธรรม วินัย ความซื่อสัตย์และจิตสำนึกสาธารณะ เป็นต้น ตัวชี้วัดทุนมนุษย์แบ่งเป็น 6 มิติ ได้แก่ 1) มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย 2) มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 3) มิติด้านกิจกรรมร่วมและความร่วมมือ 4) มิติด้านข่าวสารและการสื่อสาร 5) มิติด้านการรวมกลุ่มทางสังคมและการผนวกเข้าร่วม และ 6) มิติด้านการมีอำนาจและกิจกรรมทางการเมือง ส่วนในระดับมหภาคนั้นเป็นกรอบตัวชี้วัดที่จะประเมินผลทุนทางสังคมที่เป็นปัจจัยแวดล้อมทุนมนุษย์ ที่จะหล่อหลอมให้เป็นคนที่มีคุณภาพ ซึ่งเป็นข้อมูลระดับกว้าง ประกอบด้วย สถานภาพของสถาบันทางสังคม วัฒนธรรมและองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ทั้งด้านความรู้ ทักษะ ค่านิยม ตลอดจนคุณธรรมจริยธรรมต่างๆ เพื่อให้เป็นทุนทางสังคมที่ดีต่อไป

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2553) ได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยการพัฒนาดัชนีชี้วัดทุนทางสังคม โดยศึกษาการกำหนดดัชนีทุนทางสังคมจากนานาประเทศ ได้แก่ ประเทศสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ออสเตรเลียและอินโดนีเซีย รายละเอียดของทุนทางสังคมที่แต่ละประเทศกำหนด มีดังนี้

ข้อมูลดัชนีทุนทางสังคมของประเทศสหรัฐอเมริกา จากการศึกษาเอกสาร Social Capital Community Benchmark Survey (September 2002) พบว่า การศึกษาทุนทางสังคมในสหรัฐอเมริกา ได้มีการแบ่งเป็น 8 มิติ 11 องค์ประกอบ 52 ดัชนี ดังต่อไปนี้

1. มิติด้านความไว้วางใจทางสังคม (social trust) มี 2 องค์ประกอบ 10 ดัชนี
2. มิติด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) มี 2 องค์ประกอบ 12 ดัชนี
3. มิติด้านการเป็นผู้นำชุมชน และความผูกพันต่อสมาคม (civic leadership and associational involvement) มี 2 องค์ประกอบ 5 ดัชนี
4. มิติด้านการเสียสละและอาสาสมัคร (giving and volunteering) มี 1 องค์ประกอบ 9 ดัชนี
5. มิติด้านความผูกพันที่อยู่บนฐานแห่งความศรัทธา (faith based engagement) มี 1 องค์ประกอบ 5 ดัชนี
6. มิติด้านความผูกพันทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ (informal social ties) มี 1 องค์ประกอบ 5 ดัชนี

7. มิติด้านมิตรภาพบนความแตกต่าง (diversity of our friendships) มี 1 องค์ประกอบ 5 ดัชนี
8. มิติด้านความเท่าเทียมกันในสังคม (equality of civic engagement) มี 1 องค์ประกอบ 1 ดัชนี

ข้อมูลดัชนีทุนทางสังคมของประเทศอังกฤษ จากการศึกษาเอกสาร Social Capital Question Bank (June 2002) พบว่าในประเทศอังกฤษได้มีการศึกษาทุนทางสังคม โดยได้แบ่งออกเป็น 5 มิติ ทุกๆ มิติของทุนทางสังคมประกอบด้วยองค์ประกอบ 1 องค์ประกอบ ซึ่งก็คือตัวมิติทุนทางสังคมนั่นเอง รวม 5 องค์ประกอบ 47 ดัชนี ดังต่อไปนี้

1. มิติและองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม, ความเชื่อมโยงทางสังคม, และความผูกพัน (participation, social engagement, commitment) ประกอบด้วย 11 ดัชนี
2. มิติและองค์ประกอบด้านการควบคุม และการบังเกิดผลอันเนื่องมาจากตนเอง (control and self-efficacy) ประกอบด้วย 7 ดัชนี
3. มิติและองค์ประกอบด้านการรับรู้ถึงลักษณะ หรือโครงสร้างของชุมชน (perception of community level structures or characteristic) ประกอบด้วย 12 ดัชนี
4. มิติและองค์ประกอบด้านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม, เครือข่ายทางสังคม, การช่วยเหลือทางสังคม (social interaction, social network, social support) ประกอบด้วย 9 ดัชนี
5. มิติและองค์ประกอบด้านความไว้วางใจ, การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน, ความสมานฉันท์ทางสังคม (trust, reciprocity, social cohesion) ประกอบด้วย 8 ดัชนี

ข้อมูลดัชนีทุนทางสังคมในประเทศออสเตรเลีย จากการศึกษาเอกสาร Measuring Social Capital in Five Communities in NSW พบว่า การศึกษาทุนทางสังคมในประเทศออสเตรเลีย ประกอบด้วย 8 มิติ โดยองค์ประกอบในแต่ละมิติก็คือ ตัวมิติเอง ด้วยเหตุนี้จึงมี 8 องค์ประกอบ โดยในแต่ละองค์ประกอบจะประกอบด้วยดัชนีต่างๆ รวม 31 ดัชนี ดังนี้

1. มิติและองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมในชุมชนท้องถิ่น (participation in local community) ประกอบด้วย 5 ดัชนี
2. มิติและองค์ประกอบด้านความพยายามทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น (proactively in a social context) ประกอบด้วย 6 ดัชนี
3. มิติและองค์ประกอบความรู้สึกไว้วางใจและปลอดภัย (felling of trust and safety) ประกอบด้วย 5 ดัชนี
4. มิติและองค์ประกอบความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน (neighbourhood connections) ประกอบด้วย 5 ดัชนี
5. มิติและองค์ประกอบด้านสายสัมพันธ์กับเพื่อนและครอบครัว (family and friends connections) ประกอบด้วย 3 ดัชนี
6. มิติและองค์ประกอบด้านความทนทานต่อความแตกต่าง (tolerance of diversity) ประกอบด้วย 2 ดัชนี
7. มิติและองค์ประกอบด้านคุณค่าของชีวิต (value of life) ประกอบด้วย 2 ดัชนี

8. มิติและองค์ประกอบด้านสายสัมพันธ์ในที่ทำงาน (work connections) ประกอบด้วย 3 ดัชนี

ข้อมูลดัชนีทุนทางสังคมของประเทศอินโดนีเซีย จากการศึกษาจากเอกสาร Social Capital, Household Welfare and Poverty in Indonesia พบว่าการศึกษาด้านทุนทางสังคมในประเทศอินโดนีเซีย ได้มีการแบ่งออกเป็น 6 มิติที่สำคัญ โดยองค์ประกอบในแต่ละมิติคือตัวมิติเอง ด้วยเหตุนี้จึงมี 6 องค์ประกอบ โดยในแต่ละองค์ประกอบจะประกอบไปด้วยดัชนีต่างๆ รวม 14 ดัชนี คือ

1. มิติและองค์ประกอบด้านจำนวนกลุ่มที่ครัวเรือนเป็นสมาชิกในชุมชน (density of membership) ประกอบด้วย 1 ดัชนี
2. มิติและองค์ประกอบด้านความแตกต่างและความเหมือนของกลุ่ม (heterogeneity index) ประกอบด้วย 8 ดัชนี
3. มิติและองค์ประกอบการเข้าร่วมประชุม (meeting attendance) ประกอบด้วย 1 ดัชนี
4. มิติและองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (participation in decision making) ประกอบด้วย 1 ดัชนี
5. มิติและองค์ประกอบด้านการจ่ายเงินให้กับกลุ่มที่เป็นสมาชิก (membership dues) ประกอบด้วย 2 ดัชนี
6. มิติและองค์ประกอบด้านการกำหนดทิศทางชุมชน (community orientation) ประกอบด้วย 1 ดัชนี

จากการศึกษาแนวคิดการประเมินทุนทางสังคม สามารถสรุปได้ว่า การประเมินทุนทางสังคมนั้นสามารถพิจารณาได้ทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม นักวิชาการกำหนดดัชนีชี้วัดส่วนที่เป็นรูปธรรม เช่น ร้อยละของประชาชนในชุมชนที่เป็นคณะกรรมการต่างๆ ในชุมชนในรอบปี อัตราผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งประธานาธิบดี จำนวนขององค์กรไม่แสวงหากำไรต่อประชากร 1,000 คน จำนวนเฉลี่ยของเวลาที่อาสาสมัครทำงานในรอบปี ร้อยละของประชาชนที่คิดว่าผู้อื่นสามารถไว้วางใจได้ เป็นต้น ดัชนีชี้วัดส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น การรวมกลุ่ม เครือข่าย ความไว้วางใจ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การทำกิจกรรมร่วมกัน ความร่วมมือ การสื่อสาร การรวมกลุ่มทางสังคม การผนวกเข้าร่วม และการมีอำนาจและกิจกรรมทางการเมือง เป็นต้น ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิดการประเมินทุนทางสังคมในต่างประเทศ เพื่อต้องการทราบตัวแปรหรือดัชนีสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการมีสภาพทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดแนวทางของธนาคารโลก (World Bank) เป็นหลัก เนื่องจากแนวทางการศึกษาทุนทางสังคมของประเทศไทยได้มีมิติทุนทางสังคมที่พัฒนามาจากแนวคิดของธนาคารโลก การประเมินทุนทางสังคม มีมิติต่างๆ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.4 การเปรียบเทียบมิติทุนทางสังคมในต่างประเทศ

มิติทุนทางสังคม	ธนาคาร	สหรัฐ	อังกฤษ	ออสเตรเลีย	อินโด
	โลก	อเมริกา		เลีย	นีเซีย
1. มิติด้านกลุ่มและเครือข่ายทางสังคม	*	*	*	*	*
2. มิติด้านความไว้วางใจ และความเป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน	*	*	*	*	*
3. มิติด้านกิจกรรมและความร่วมมือ	*	*	*	*	*
4. มิติด้านข่าวสารและการสื่อสาร	*	*	*	*	*
5. มิติด้านความสมานฉันท์ การอยู่ร่วมกัน ในสังคมความขัดแย้งและความรุนแรง	*	*	*	*	*
6. มิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรม ทางการเมือง	*	*	*	*	*

จากตารางที่ 2.4 แสดงให้เห็นว่า องค์กรต่างๆ ในต่างประเทศมีความเห็นเกี่ยวกับมิติทุนทางสังคมเป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีความคิดเห็นร่วมกันอย่างเป็นเอกฉันท์ในการกำหนดมิติทุนทางสังคมทั้ง 6 มิติ ได้แก่ 1) มิติด้านกลุ่มและเครือข่ายทางสังคม 2) มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 3) มิติด้านกิจกรรมและความร่วมมือ 4) มิติด้านข่าวสารและการสื่อสาร 5) มิติด้านความสมานฉันท์ การอยู่ร่วมกันในสังคมความขัดแย้งและความรุนแรง และ 6) มิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง

กลุ่มและเครือข่ายทางสังคม ถือเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างทุนทางสังคมเพราะทำให้สมาชิกในสังคม มีเครื่องมือและโอกาสในการนำไปพัฒนาตนเอง ชุมชนและสังคม ขณะที่ความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเปรียบเสมือนสิ่งที่เชื่อมโยงให้สมาชิกกระทำกิจกรรมด้วยความรู้สึกที่ไม่ต้องกังวลหรือกลัวการถูกทรยศหักหลังและเป็นพลังในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของกลุ่มให้บรรลุประสิทธิผลต่อไป กิจกรรมและความร่วมมือนั้นมีลักษณะเป็นรูปธรรมที่ทำให้ทุนทางสังคมมีการสะสมและพัฒนาขึ้นไปได้อย่างเข้มแข็ง สำหรับการรวมกลุ่มทางสังคม เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภาวะการอยู่ร่วมกันอย่างมีสมานฉันท์ ขณะที่ความขัดแย้งและความรุนแรง เป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อทุนทางสังคม ข่าวสารและการสื่อสารเป็นช่องทางในการขยายโอกาส ขณะที่อำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมืองเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของรัฐและประชาชน รวมทั้งทำให้ทราบถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนด้วย หากรัฐกับประชาชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ร่วมมือซึ่งกันและกันย่อมทำให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งขึ้น

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยการพัฒนาศูนย์ชีวิตทุนทางสังคม โดยศึกษาการกำหนดดัชนีทุนทางสังคมจากนานาชาติประเทศกล่าวสรุปคือ ทุนทางสังคมที่มีความเข้มแข็ง หมายถึง

ความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่ประกอบด้วยมิติทุนทางสังคม 6 มิติ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2553) ต่อมา จตุรงค์ บุญรัตนสุนทร (2553) ได้พัฒนาดัชนีชี้วัดทุนทางสังคม โดยใช้ดัชนีทุนทางสังคม 6 มิติที่ได้ผ่านการสังเคราะห์ในเบื้องต้น นำดัชนีไปทดสอบกับชุมชนเมือง กึ่งเมือง กึ่งชนบทและชนบทและปรับปรุงดัชนีทุนทางสังคมให้มีความเหมาะสม งานวิจัยเรื่องดังกล่าวได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักมาตรฐาน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ปีงบประมาณ 2553) โดยเสร็จสิ้นงานวิจัยในปี พ.ศ.2554 ผลการวิจัยทำให้ได้ดัชนีทุนทางสังคมที่มีความเหมาะสม เป็นปัจจุบันสามารถใช้ในการประเมินสถานการณ์ทุนทางสังคมของไทยได้

สรุปได้ว่า การประเมินทุนทางสังคมของไทยต้องประเมินทุนทางสังคม 9 มิติ 14 องค์ประกอบ และ 50 ตัวชี้วัด โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย (2 องค์ประกอบ 7 ตัวชี้วัด)
 - 1.1 องค์ประกอบด้านกลุ่ม (3 ตัวชี้วัด)
 - (1) จำนวนสมาชิกครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชน
 - (2) ความหลากหลาย/ลักษณะของกลุ่มที่สมาชิกในครอบครัวเป็นสมาชิก
 - (3) ระดับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจภายในกลุ่ม
 - 1.2 องค์ประกอบด้านเครือข่าย (4 ตัวชี้วัด)
 - (1) การติดต่อร่วมมือกับกลุ่มอื่นภายในชุมชนในช่วงเวลา 1 ปีที่ผ่านมา
 - (2) การติดต่อร่วมมือกับกลุ่มอื่นภายนอกชุมชนในช่วงเวลา 1 ปีที่ผ่านมา
 - (3) จำนวนกลุ่มที่ติดต่อร่วมมือ
 - (4) จำนวนกลุ่มที่สามารถให้ความช่วยเหลือทันที หากมีความจำเป็นความเดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือด้านการเงิน
2. มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (2 องค์ประกอบ 9 ตัวชี้วัด)
 - 2.1 องค์ประกอบด้านความไว้วางใจ (7 ตัวชี้วัด)
 - (1) ความไว้วางใจต่อเพื่อนบ้าน
 - (2) ความไว้วางใจต่อคนแปลกหน้า
 - (3) ความไว้วางใจต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ
 - (4) ความไว้วางใจต่อนักการเมือง
 - (5) ความไว้วางใจต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
 - (6) ความไว้วางใจต่อสื่อสารมวลชน
 - (7) ความไว้วางใจต่อเพื่อนที่หน่วยงาน
 - 2.2 องค์ประกอบด้านความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (2 ตัวชี้วัด)
 - (1) ระดับความช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน
 - (2) ระดับการให้ความช่วยเหลือโครงการที่มีประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่แม้ตนเองจะไม่ได้รับผลประโยชน์
3. มิติด้านกิจกรรมร่วมและความร่วมมือ (2 องค์ประกอบ 4 ตัวชี้วัด)
 - 3.1 องค์ประกอบด้านกิจกรรมร่วม (2 ตัวชี้วัด)
 - (1) การมีกิจกรรมพัฒนาชุมชนที่คิดริเริ่มโดยชุมชน
 - (2) ลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรม

- 3.2 องค์ประกอบด้านความร่วมมือ (2 ตัวชี้วัด)
 - (1) ระดับความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน
 - (2) จำนวนครั้งที่ให้ความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชน
4. มิติด้านความสมานฉันท์และการอยู่ร่วมกันในสังคม (2 องค์ประกอบ 7 ตัวชี้วัด)
 - 4.1 องค์ประกอบด้านความสมานฉันท์ (5 ตัวชี้วัด)
 - (1) ระดับความหลากหลายของชนชาติในชุมชน
 - (2) ระดับความหลากหลายของชนชั้น
 - (3) ระดับความแตกต่างทางศาสนา
 - (4) ระดับความแตกต่างทางภาษา
 - (5) ระดับความแตกต่างทางความคิดเห็นทางการเมือง
 - 4.2 องค์ประกอบด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม (2 ตัวชี้วัด)
 - (1) จำนวนครั้งในการเข้าร่วมงานที่เกี่ยวกับสังคมและประเพณีในรอบ 1 ปี
 - (2) จำนวนครั้งในการเยี่ยมเยียนระหว่างกันภายในชุมชน
5. มิติด้านความขัดแย้งและความรุนแรง (4 ตัวชี้วัด)
 - (1) ระดับความรุนแรงภายในชุมชน
 - (2) การที่บุคคลในครอบครัวเคยตกเป็นเหยื่อความรุนแรง
 - (3) ความเสียหายของทรัพย์สินที่เกิดจากคนอื่น
 - (4) ระดับความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นหลังจากการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น
6. มิติด้านวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น (2 องค์ประกอบ 6 ตัวชี้วัด)
 - 6.1 องค์ประกอบด้านวัฒนธรรม ประเพณี (3 ตัวชี้วัด)
 - (1) วัฒนธรรม ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน
 - (2) สัดส่วนของคนในชุมชนที่เข้าร่วมวัฒนธรรม ประเพณีประจำปีของชุมชน
 - (3) ความรู้สึภาคภูมิใจหรือผูกพันกับวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน
 - 6.2 องค์ประกอบด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น (3 ตัวชี้วัด)
 - (1) จำนวนแหล่งเรียนรู้ในชุมชน
 - (2) จำนวนปราชญ์ชาวบ้านที่ชุมชนให้การยอมรับนับถือ
 - (3) จำนวนภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำมาใช้แก้ไขปัญหา/การพึ่งตนเองของชุมชน
7. มิติด้านผู้นำ (5 ตัวชี้วัด)
 - (1) จำนวนผู้นำทางการที่มีความซื่อสัตย์ โปร่งใส มีคุณธรรมและเสียสละ
 - (2) จำนวนผู้นำที่ไม่เป็นทางการที่มีความซื่อสัตย์ โปร่งใส มีคุณธรรมและเสียสละ
 - (3) จำนวนผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีวิสัยทัศน์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อชุมชน
 - (4) จำนวนผู้นำหญิงที่ทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้นำชาย
 - (5) จำนวนผู้นำรุ่นใหม่ที่พร้อมร่วมมือและสืบทอดเจตนารมณ์ของชุมชน
8. มิติด้านสวัสดิการชุมชน (4 ตัวชี้วัด)
 - (1) จำนวนกองทุนสวัสดิการชุมชน
 - (2) จำนวนสมาชิกครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน
 - (3) สัดส่วนของคนในชุมชนที่เป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน
 - (4) ความหลากหลายของสวัสดิการที่กองทุนสวัสดิการจัดให้กับสมาชิก

9. มิติด้านการยึดโยงทางสังคมและครอบครัว (4 ตัวชี้วัด)

- (1) จำนวนครัวเรือนในชุมชนที่ไปร่วมงานที่เพื่อนบ้านจัดขึ้น
- (2) จำนวนครัวเรือนที่เข้าไปช่วยดูแลครอบครัวที่มีปัญหา
- (3) ลักษณะการให้ความช่วยเหลือครัวเรือนที่ประสบปัญหา (ให้วัสดุสิ่งของ อาหารหรือเงิน ช่วยออกแรงซ่อม/สร้าง)
- (4) จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่มีจิตอาสาออกมาทำงานรับใช้สังคม

จากการศึกษาและสังเคราะห์สาระเกี่ยวกับการประเมินทุนทางสังคม สรุปได้ว่าแม้ทุนทางสังคมจะมีลักษณะเป็นนามธรรมค่อนข้างสูงดังกล่าวนำมาข้างต้น และยากที่จะนำเครื่องมือใดมาวัดและประเมินทุนทางสังคมได้ แต่นักวิชาการและหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องต่างๆ ทั่วโลกได้เสนอแนวคิดและดำเนินการประเมินทุนทางสังคมอย่างต่อเนื่อง สำหรับประเทศไทยมีกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นหน่วยงานที่ดำเนินการสำรวจระดับความเข้มแข็งของทุนทางสังคมจากจังหวัดตัวอย่างนำร่องในปี พ.ศ.2548 ซึ่งในรายงานการวิจัยของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้นิยามลักษณะของทุนทางสังคมที่เข้มแข็งว่า ทุนทางสังคมที่เข้มแข็งต้องประกอบด้วยดัชนีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง 6 มิติ ได้แก่ 1) มิติด้านกลุ่มและเครือข่ายทางสังคม 2) มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 3) มิติด้านกิจกรรมและความร่วมมือ 4) มิติด้านข่าวสารและการสื่อสาร 5) มิติด้านความสมานฉันท์ การอยู่ร่วมกันในสังคมความขัดแย้งและความรุนแรง และ 6) มิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง และผลการวิจัยพบว่า ประเทศไทยมีสภาพความเข้มแข็งของทุนทางสังคมอยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น (สุวรรณี คำมั่น และคณะ, 2551) จากผลการวิจัยดังกล่าว จึงนำสู่ความสนใจของผู้วิจัย ซึ่งต้องการศึกษาสาระเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

3.6 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมนั้น สังคมจะต้องมีกลไกที่จะทำให้ ความไว้วางใจส่วนตัว (personal trust) เปลี่ยนไปเป็นความไว้วางใจทางสังคม (social trust) การสร้างความไว้วางใจทางสังคมให้เกิดขึ้นในชุมชน สามารถทำได้โดยการพึ่งพาแบบพึ่งพาอาศัยกัน (norms of reciprocal) และสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน (networks of civic engagement) (นภาพรณี หะวานนท์, 2550) กล่าวคือ คนในชุมชน สถาบัน องค์กรและหน่วยงานในสังคม ต้องมีส่วนร่วมกันบนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน ซึ่งความไว้วางใจนี้จะ เป็นเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงความร่วมมือของคนในชุมชน ยิ่งคนในชุมชนมีความไว้วางใจกันมากเท่าไร ชุมชนยิ่งมีแนวโน้มจะร่วมมือกันสูงขึ้นเท่านั้น ดังนั้น การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม จึงหมายถึง การส่งเสริมให้คนในชุมชน สถาบัน องค์กรและหน่วยงานในสังคมมีความไว้วางใจกัน และมีส่วนร่วมกันทำงานเพื่อการพัฒนาในระดับที่สูงขึ้น ทั้งนี้ในเรื่องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในงานพัฒนานั้น มีประเด็นให้ศึกษาค่อนข้างมาก ดังนั้นในการนำเสนอสาระตอนนี้ผู้วิจัยมีประเด็นที่ศึกษา ได้แก่ ลักษณะของการมีส่วนร่วม ระดับของการมีส่วนร่วมและกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ลักษณะของการมีส่วนร่วม ลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา โดยทั่วไปนั้นประชาชนอาจเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไร เข้าร่วมในการนำโครงการไปปฏิบัติ โดยเสียสละทรัพยากรต่างๆ เช่น แรงงาน วัสดุ เงินหรือร่วมมือในองค์การ หรือกิจกรรม เฉพาะด้านเข้าร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาและร่วมในการประเมินผลโครงการ (Cohen และ Uphoff, 1980) นอกจากนี้ลักษณะของการมีส่วนร่วมดังรายละเอียดข้างต้น ยังมีผลการศึกษา อีกส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งตามบทบาทและหน้าที่ของผู้เข้าร่วม ดังนี้ (Cary, 1980)

- 1) เป็นสมาชิก (membership)
- 2) เป็นผู้เข้าประชุม (attendance at meeting)
- 3) เป็นผู้บริจาคเงิน (financial contribution)
- 4) เป็นกรรมการ (membership on committees)
- 5) เป็นประธาน (leader)

แนวคิดของ While (1982, อ้างถึงใน บุปผา เมฆสีทองคำ, 2547) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นประกอบไปด้วย 3 ลักษณะ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรควรทำและควรทำอย่างไร
- 2) การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา เช่น การดำเนินงานตามที่ได้วางไว้
- 3) การแบ่งสรรประโยชน์จากโครงการที่สร้างขึ้น

นอกจากแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของตะวันตกดังกล่าวข้างต้น จากการศึกษาเอกสาร ยังพบข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะของการมีส่วนร่วมของคนไทยส่วนใหญ่ในอดีต ซึ่งจะเข้ามาร่วมในลักษณะของการใช้แรงงาน การร่วมออกเงินมากกว่าการแสดงความคิดเห็น หรือการให้ข้อเสนอแนะ ในเรื่องที่เป็นประโยชน์ ดังที่ จินตนา ทองรอด (2529) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในโครงการข้าวนา น้ำฝนในเขตเกษตรล้าหลังของชาวนาในหมู่บ้านหนองเส้า ต.แม่เปา กิ่ง อ.พญาเม็งราย จ.เชียงราย พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เข้ามามีส่วนร่วมได้ร่วมกันทำงานในทุกขั้นตอน ซึ่งสามารถจัดลำดับการมีส่วนร่วมจากมากไปหาน้อยได้ดังต่อไปนี้

- 1) ร่วมในการสละเงิน
- 2) ร่วมสละแรงงาน
- 3) ร่วมในการเข้าประชุม
- 4) ร่วมสละวัสดุอุปกรณ์
- 5) ร่วมในการวางแผน
- 6) ร่วมแสดงความคิดเห็น
- 7) ร่วมชักชวนชาวบ้าน
- 8) ร่วมรับผิดชอบหรือควบคุมการดำเนินการ
- 9) ร่วมติดตามผลการดำเนินงาน

นอกจากนี้ยังมีความคิดเห็นของยงยุทธ บุราสิทธิ์ (2533) ที่กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมมีดังนี้

- 1) เป็นสมาชิก
- 2) เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมประชุม
- 3) เป็นสมาชิกที่ช่วยบริจาคเงิน

- 4) เป็นกรรมการ
- 5) เป็นประธานกรรมการ

ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนมีลักษณะอื่นนอกจากที่กล่าวมาข้างต้น ดังที่ กรรมการ
ชมติ (2524) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนมีดังต่อไปนี้

- 1) การมีส่วนร่วมประชุม
- 2) การมีส่วนร่วมออกเงิน
- 3) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
- 4) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
- 5) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
- 6) การมีส่วนร่วมชักชวน
- 7) การมีส่วนร่วมบริโภค
- 8) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
- 9) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน หรือเป็นลูกจ้าง
- 10) การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

เอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมข้างต้น บางส่วนครอบคลุมถึง
กระบวนการของการมีส่วนร่วม และบางส่วนกล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งตามอำนาจ
หน้าที่ของผู้เข้าร่วม ได้แก่ การเป็นประธาน กรรมการ สมาชิกและผู้เข้าร่วมประชุม กล่าวโดยสรุป
ลักษณะของการมีส่วนร่วม แบ่งได้เป็น

1) การสนับสนุนทรัพยากร คือ การสนับสนุนเงิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน หรือการช่วยทำ
กิจกรรม คือ การเข้าร่วมในการวางแผน การประชุมแสดงความคิดเห็น การดำเนินการ การติดตาม
และประเมินผล

2) อำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม คือ เป็นผู้นำ กรรมการหรือสมาชิก ลักษณะของการมีส่วน
ร่วมลักษณะนี้แสดงถึงระดับอำนาจของผู้เข้าร่วม ซึ่งการมีส่วนร่วมโดยใช้วิธีการพัฒนาความสามารถ
ของประชาชน เป็นเพียงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเพียงบางส่วนเท่านั้น เพราะหลายกรณี
ประชาชนไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการตัดสินใจได้อย่างแท้จริง ซึ่งปารีชาติ วลัยเสถียร (2543) ได้เสนอ
ทางออกที่ควรเป็นคือ การเสริมสร้างพลังอำนาจ (empowerment) ให้แก่ประชาชน

ระดับของการมีส่วนร่วม นักวิชาการซึ่งศึกษาเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วม แบ่งการมีส่วน
ร่วมออกหลายระดับด้วยกันตามบริบทของการศึกษา อคิน รพีพัฒน์ (2531) จากศึกษากระบวนการ
มีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนาแบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่

- 1) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของ
ปัญหา
- 2) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา
- 3) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา
- 4) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
- 5) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา

นอกจากนี้ จินตนา สุจิตานนท์ (2549) แบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนเป็น 7 ระดับ ดังนี้

1) การถูกบังคับ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการเพราะถูกบังคับโดยไม่มีทางเลือกเลยเช่น ผู้เช่านาถูกเจ้าของที่ดินบังคับให้ปลูกป่า ฟื้นฟูตามโครงการแม่บทพลังงานทดแทน มีฉะนั้นเจ้าของที่ดินจะยึดที่ดินไปให้ผู้อื่นเช่า ผู้เช่าคนนี้ก็กลายเป็นประชาชนที่มีส่วนร่วมในโครงการนี้

2) การถูกล่อ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ประชาชนจะถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์ เช่น อาจเป็นในรูปของค่าจ้างแรงงานหรือความสะดวกสบายบางอย่าง แต่เบื้องหลังจริงๆ แล้วเป็นการหาเสียงของนักการเมืองผู้หยยยื่นโครงการมาล่อเท่านั้น

3) การถูกชักชวน การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ประชาชนถูกชักชวนให้เข้าร่วมโครงการที่ถูกคิดและวางแผนจากทางราชการแล้วถึงชักชวนให้ประชาชนร่วมมือโดยประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ ว่าเป็นโครงการที่ดี ขอให้ประชาชนให้ความร่วมมือ

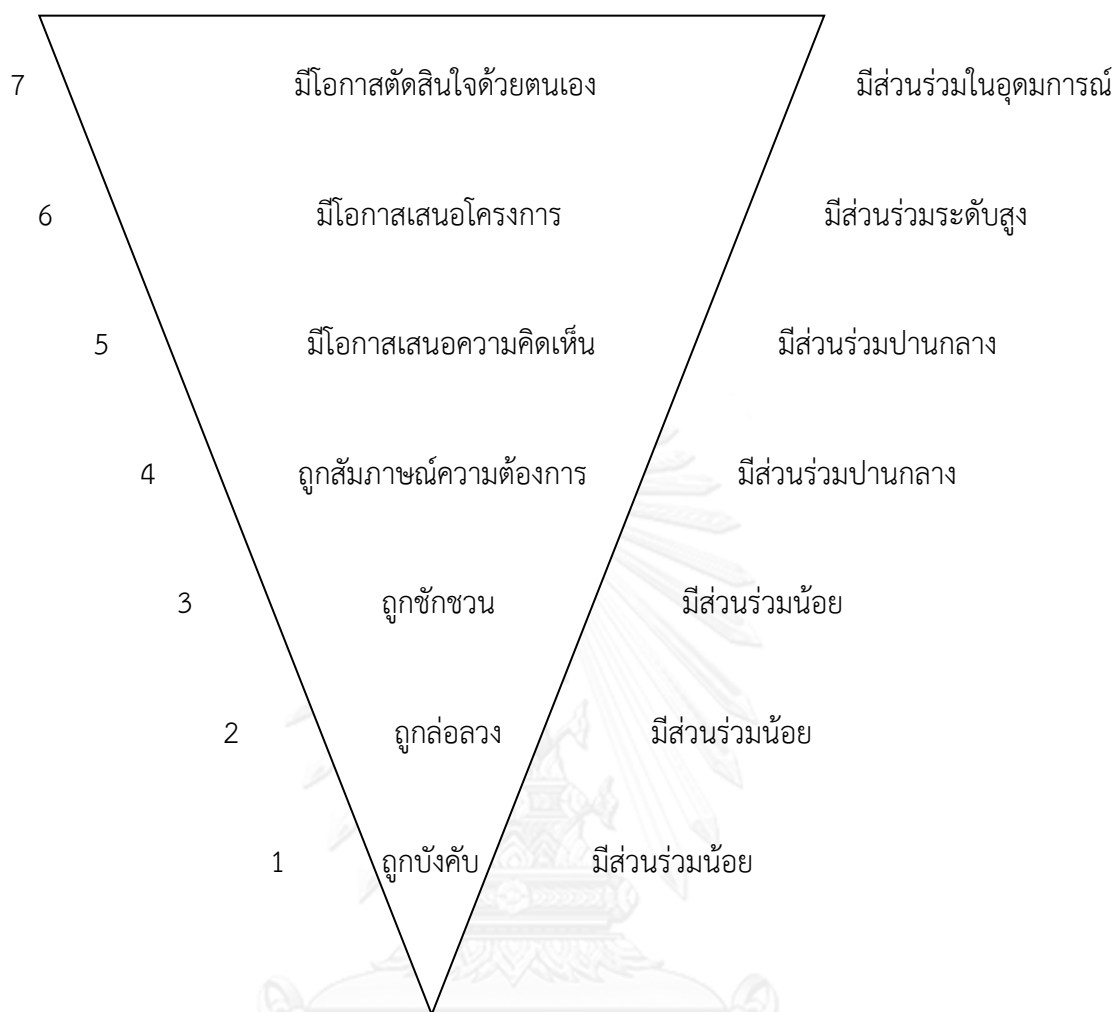
4) การถูกสัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ผู้ที่วางแผนโครงการจะสำรวจปัญหาความต้องการของประชาชนโดยการประชุมและสัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจว่าปัญหาคืออะไรจะวางแผนแก้ปัญหาอย่างไร และปฏิบัติการอย่างไรยังอยู่ที่การตัดสินใจของทางราชการ

5) การมีโอกาสนเสนอความคิดเห็น การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ประชาชนเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นที่เกี่ยวกับการวางโครงการและการดำเนินการตามโครงการ แต่การตัดสินใจยังเป็นของส่วนราชการ

6) การมีโอกาสนเสนอโครงการ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ประชาชนมีโอกาสนเสนอโครงการราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนจะมีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของตนคืออะไรจะแก้ไขได้อย่างไร วิธีใดดีที่สุด จนกระทั่งมีสิทธิ์เสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติในโครงการ

7) การมีโอกาสดตัดสินใจ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ประชาชนจะเป็นผู้ตัดสินใจทุกเรื่องตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผนและการประเมินโครงการ

การมีส่วนร่วมของประชาชนดังกล่าวข้างต้น สามารถแสดงภาพระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ดังนี้

แผนภาพที่ 2.1 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยมีนักพัฒนาหรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี ฯลฯ จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่า โดยส่วนใหญ่กระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผน ดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์และการติดตามประเมินผล (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2526)

วิรัช วิรัชนิการวรรณ (2530) ได้กล่าวว่า กระบวนการในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท มี 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาชุมชน คือ การค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยนักพัฒนาศึกษาและเรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมต่างๆ ในชุมชน

ร่วมกับประชาชน โดยใช้วิธีการสังเกตและสัมภาษณ์ทั้งทางตรง/ทางอ้อม ข้อมูลบางส่วนอาจหาได้จากเอกสาร/งานวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 การวางแผนเพื่อแก้ปัญหา โดยมีการรวมกลุ่มกันอภิปราย ถกเถียง แสดงความคิดเห็น นักพัฒนาเป็นผู้ประสานงาน โดยคอยจัดลำดับผู้อภิปรายให้ข้อเท็จจริงและสรุปประเด็นสำคัญเป็นหลัก ส่วนชาวบ้านควรได้มีโอกาสเข้ามาร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่และนักพัฒนาต้องกระตุ้น เร่งเร้าให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นให้มากที่สุด

ขั้นตอนที่ 3 การลงมือปฏิบัติตามแผน หรือวิธีการที่ได้ร่วมกันตัดสินใจแล้วจากขั้นตอนที่ 2 โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้จะต้องได้ร่วมด้วยความศรัทธาและเชื่อมั่นในตนเองที่จะพัฒนาชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลงาน โดยชาวบ้านและนักพัฒนาจะร่วมกันกำหนดขั้นตอนย่อยๆ ต่างๆ ในการทำงานประเมินผล ตลอดจนดูแลปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างประเมินผล เพื่อที่จะได้แก้ไขได้ทันที

นอกจากนี้ บัณฑิต อ่อนดำ (อ้างถึงใน ทศพล กฤตยพิสิฐ, 2537) กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพ ออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงานประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย (formative evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้า เป็นระยะหรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (summative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวม

นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอของนักวิชาการต่างประเทศเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วม ดังที่ ลีรูตมิ เสนาค่า (2541) ได้แปลเอกสารจากต่างประเทศ ซึ่งเสนอหลักการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ไว้ดังนี้

1) การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนขบคิดปัญหา ไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้น แต่รวมถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วย

ซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกในชะตากรรมร่วมและเป็นขั้นแรกของการกระตุ้นสำนึกของประชาชน และร่วมแก้ไขปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของตน

2) การสร้างทางเลือกให้กับชุมชน โดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ เป็นกระบวนการตัดสินใจที่เชื่อมโยงใกล้ชิดกับการปฏิบัติ แม้การสนทนาจะยังไม่ตกลงเห็นพ้องต้องกัน แต่เป็นการสร้างแนวกว้างและเผยให้เห็นเป้าหมายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้เข้าร่วม นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างสำนึกความเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างพลังรวมหมู่ในการดำเนินกิจกรรมตามที่ตัดสินใจ

3) การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกิจกรรมระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลายและเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก เกิดจากกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ นำมาซึ่งการกำหนดแนวทางทั่วไปของการดำเนินกิจกรรม เผยให้เห็นผลประโยชน์ที่เกี่ยวกันของผู้เข้าร่วมและเป้าหมายที่อาจร่วมกันได้ กิจกรรมสาธารณะเกิดจากเป้าหมายร่วมกันของผู้คนจึงก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แกกันและกัน

4) การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ คือ การเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน โดยให้ชาวบ้านตัดสินใจว่าความพยายามและกิจกรรมที่ดำเนินการใดมีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชนพวกเขา เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนประเมินและปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ในทางปฏิบัติ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาตามที่กล่าวมาข้างต้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนเพราะมีข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้น การตัดสินใจ (decision making) จึงเป็นส่วนสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริงเพราะประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดความต้องการในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง

นักวิชาการต่างประเทศซึ่งเสนอกระบวนการมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจนและมีงานวิจัยที่นำสารระดังกล่าวมาอ้างอิงค่อนข้างมาก คือ Cohen และ Uphoff (1980) ซึ่งได้เสนอ “ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม” ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประการแรกที่จะต้องกระทำก็คือการกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผนและการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงาน โครงการนั้นจะได้มาจากคำถามที่ว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้างและจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและประสานงานและการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ต้องพิจารณาถึงกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้จะรวมทั้งผลประโยชน์ในทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษได้ทั้งต่อบุคคลและสังคม

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งสำคัญที่ต้องสังเกตคือความเห็น (views) ความชอบ (preference) และความคาดหวัง (expectation) ซึ่งจะมีอิทธิพลทำให้สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนพบว่ามีความคล้ายคลึงกัน ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์สรุปได้ว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 5 ขั้นตอน ได้แก่ การรับรู้ปัญหา การวางแผนดำเนินงาน การตัดสินใจ การปฏิบัติงานตามแผน และการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบแนวคิดของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม โดยสรุปได้ว่า แนวทางหนึ่งซึ่งถือเป็นหัวใจของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมคือ การมีส่วนร่วมซึ่งขั้นตอนประกอบด้วย การศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล แม้การมีส่วนร่วมจะเป็นแนวทางสำคัญ แต่ในหน่วยงาน/ชุมชน/สังคมจำเป็นต้องใช้วิธีการอื่นด้วย ทั้งนี้รูปแบบหรือวิธีการอื่นจะสามารถสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับทุนทางสังคมได้นั้น ยังคงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและน่าสนใจในการศึกษาวิจัย

ตอนที่ 4 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เอกสารในตอนนี้จึงนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน สารที่นำเสนอประกอบด้วย ที่มาของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนและการพัฒนาตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 ที่มาของแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเริ่มมีบทบาทในกระแสการพัฒนาของสังคมโลก ตั้งแต่ พ.ศ. 2515 ที่องค์การสหประชาชาติได้จัดการประชุมสุดยอดว่าด้วย สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ซึ่งทำให้ทุกประเทศทั่วโลกสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง ต่อมาในปี พ.ศ.2526 องค์การสหประชาชาติได้จัดตั้งสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือเป็นที่รู้จักกันในนาม Brundtland Commission เพื่อทำการศึกษา เรื่องการสร้างสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา มีการเผยแพร่เอกสารชื่อ “อนาคตร่วมของเรา” (Our Common Future) ที่เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและเปลี่ยนวิถีทางในการพัฒนาให้เกิดความปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติมากยิ่งขึ้น (พฤษ์ ศิริบรรณพิทักษ์, 2551)

กระแสแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมีความสำคัญมากขึ้น เมื่อองค์การสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development-UNCED) หรือการประชุมสุดยอดโลก (Earth Summit) ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี พ.ศ.2535 ผลการประชุมนี้ ผู้แทนของ 178

ประเทศ (รวมทั้งประเทศไทย) ได้ร่วมลงนามรับรองแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ซึ่งเป็นแผนแม่บทของโลกเพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืน แผนแม่บทดังกล่าวกำหนดให้ประเทศต่างๆ สร้างกลยุทธ์การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม และมีการให้ความสำคัญคุ้มครองทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ของคนรุ่นหลัง ต่อมาองค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development-WSSD) ณ นครโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ในปี พ.ศ.2545 ซึ่งนำไปสู่พันธกรณีของประเทศสมาชิกที่จะต้องสานต่อแผนปฏิบัติการที่ 21 เพื่อดำเนินการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กว้างขวางและมีผลในทางปฏิบัติมากยิ่งขึ้น ที่สำคัญคือ

1. ประเทศสมาชิกจะต้องกำหนดเป้าหมายการพัฒนาแห่งศตวรรษ (Millennium Development Goals) ร่วมกันให้สำเร็จภายในปี พ.ศ.2558 เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและขจัดปัญหาความยากจนของคนในประเทศ
2. ประเทศสมาชิกควรมุ่งส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ (human capacity building) ซึ่งรวมถึงการพัฒนาด้านการศึกษาและการบริการด้านสุขภาพ
3. เสริมสร้างจิตสำนึกเพื่อกระตุ้นให้ประชากรทั่วโลกตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ต้องร่วมกันเป็นหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนาและร่วมกันพิทักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

4.2 ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

นับตั้งแต่แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเริ่มมีการกล่าวถึงกัน นักวิชาการ รวมทั้งองค์กรหรือหน่วยงานทั้งในและต่างประเทศ อธิบายความหมายของ การพัฒนาที่ยั่งยืน แตกต่างหลากหลายกันไป ผู้วิจัยรวบรวมความหมายได้ดังต่อไปนี้

พระธรรมปิฎก (2539) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่มีลักษณะบูรณาการ เป็นองค์รวมและมีคุณภาพหรือการทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

ชัยยุทธ ชันธปราบ (2545) ได้นิยาม การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของไทยคือ เป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกๆ ด้านอย่างสมดุลบนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งตนเองและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียม

ประเวศ วะสี (2546) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดคุณภาพของทุกมิติ กล่าวคือ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จิตใจ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีการบริหารจัดการที่ดีที่มีพหุภาคีร่วมทุกขั้นตอน เป็นกลไกขับเคลื่อนและมีแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ที่มุ่งสู่ความพอเพียงทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญญา และระบบการศึกษาที่สร้างปัญญาอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างสังคมที่พออยู่พอกินและมีไมตรีจิตต่อกัน และแนวคิดทฤษฎีพระมหาชนกที่มุ่งสู่การพึ่งตนเอง ความเพียรอันบริสุทธิ์ การอนุรักษ์และเพิ่มพูนทรัพยากรธรรมชาติ การมีปัญญาออกจากโมหภูมิ และการมีมหาวิชาลัยล้วนก็เป็นทฤษฎีที่เหมาะสมกับการนำมาสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งสิ้น

วิวัฒน์ชัย อุตถากร (2546) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมและของสถาบันต่างๆ ทางสังคม ในหลายมิติตลอดจนทัศนคติ ค่านิยมและระบบคุณค่า เป็นการเปลี่ยนแปลงจากเชิงปริมาณไปสู่เชิงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น ปลอดภัยจากระบบผูกขาดทาง

เศรษฐกิจและผูกขาดอำนาจทางการเมือง เอื้ออำนวยต่อระบบเศรษฐกิจนั้น ให้สามารถเพิ่มผลผลิตอย่างมีคุณภาพระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี โดยมีการแบ่งปันผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม สร้างความเสมอภาคทางโอกาส จัดความยากจน สร้างสรรค์ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ บนพื้นฐานเสรีภาพ เอกရာช อธิปไตย ความเป็นไทและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

Corson (1990) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ในหนังสือ Global Ecology Handbook ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบัน โดยไม่ทำลายทรัพยากรซึ่งจะเป็นที่ต้องการของคนในอนาคต

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือ WCED ได้ให้ความหมายของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) คือ การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเอง (UNESCO, 1997)

Elliott (2006) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การทำให้มีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา

พฤทธิ ศิริบรรณพิทักษ์ (2551) กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า การแปลความหมายของ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” แตกต่างกันไปดังกล่าวข้างต้น แต่ก็มีหลักการที่เหมือนกัน 3 ประการ คือ

1. การพัฒนาที่ดำเนินไปโดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต
2. การพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็น “องค์รวม” คือ มองว่าการจะทำสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งอื่นๆ ดังนั้น การพัฒนาแนวนี้จึงยึดหลักความรอบคอบ และค่อยเป็นค่อยไป รวมทั้งเปิดโอกาสให้ภาคีการพัฒนาต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาด้วย
3. การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้ระบุว่าต้องปฏิเสธรระบบเทคโนโลยี แต่ต้องคำนึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้นั้นควรเป็นไปในทาง “สร้างสรรค์” ไม่ใช่ “ทำลาย”

กล่าวโดยสรุปว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทิศทางที่ดี มีลักษณะเป็นองค์รวมและบูรณาการ ให้เกิดดุลยภาพระหว่างองค์ประกอบ 3 ด้าน ได้แก่ มิติด้านสังคม มิติด้านเศรษฐกิจและมิติด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้การพัฒนาต้องสามารถตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องได้รับความเดือดร้อน

4.3 การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

ภาคีการเรียนรู้การพัฒนาที่ยั่งยืนของออนตาริโอ ประเทศแคนาดา หรือ The Ontario Learning for Sustainability Partnership (OLSP, 1996 อ้างถึงใน พฤทธิ ศิริบรรณพิทักษ์, 2551) ได้เสนอแนวคิดว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การมีอนาคตที่มีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ มีความเป็นธรรมทางสังคม และมีการปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อมธรรมชาติพร้อมๆ กันทั้งสามด้าน กล่าวคือแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของ OLSP ต้องพัฒนาแบบองค์รวมทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสังคม ด้าน

เศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี งานวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยจึงศึกษาสาระความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาคนและสังคมให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล โดยการพัฒนาคนให้มีผลิตภาพสูงชันสามารถปรับตัว รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างยั่งยืน มีจิตสำนึก พฤติกรรมและวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีคุณภาพชีวิตที่ดีสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง มีระบบการจัดการทางสังคมที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคและทุกส่วนของสังคมในกระบวนการพัฒนา มีการนำทุนทางสังคม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสมเป็นสังคมที่มีคุณภาพ สังคมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสังคมสมานฉันท์เอื้ออาทร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546) ได้เสนอยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน 4 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพคน มุ่งให้คนมีคุณภาพและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ เสริมสร้างศักยภาพสถาบันการศึกษา ปรับระบบการผลิตกำลังคนระดับกลางและระดับสูงให้มีความเชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาประเทศ

2. ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบการคุ้มครองสังคม มุ่งป้องกัน ช่วยเหลือ และพัฒนาผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน โดยการสร้างหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีวิต เสริมสร้างระบบการคุ้มครองทางสังคมอย่างต่อเนื่อง วางแผนจัดบริการและสวัสดิการให้สอดคล้องกับประชาชนแต่ละช่วงวัย

3. ยุทธศาสตร์การสร้างระบบการบริหารจัดการสังคมที่ดี มุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรประชาสังคม ภาคธุรกิจและองค์กรเอกชน/อาสาสมัครให้มากขึ้น โดยการพัฒนาระบบธรรมาภิบาลในองค์กรทุกกลุ่มให้มีความรับผิดชอบต่อสังคม

4. ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างและพัฒนาทุนทางสังคม มุ่งการใช้ทุนทางสังคมให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา โดยการศึกษาวิเคราะห์และพัฒนาทุนทางสังคมให้เกิดมูลค่า และคุณค่าเพิ่มอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นฐานในการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุปว่า การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาคนและสังคมให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ในกระบวนการพัฒนา มีการนำทุนทางสังคมมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสมเพื่อนำสู่การเป็นสังคมที่มีคุณภาพ ยุทธศาสตร์หนึ่งของการพัฒนาคือการเสริมสร้างและพัฒนาทุนทางสังคมและมุ่งการใช้ทุนทางสังคมให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเพื่อเป็นฐานในการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

4.4 การพัฒนาตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย

องค์กรหลักที่ริเริ่มและดำเนินการพัฒนาตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ องค์กรสหประชาชาติ (UN) ธนาคารโลก (World Bank) และองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) โดยตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถจัดเป็นมิติได้ 2 มิติ มิติแรก คือ มิติบริบทของตัวบ่งชี้ แยกเป็น 4 หมวด คือ 1) หมวดสังคม 2) หมวดเศรษฐกิจ 3) หมวดสิ่งแวดล้อม และ 4) หมวดสถาบัน มิติที่สอง คือ มิติประเภทตัวบ่งชี้ แยกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ตัวบ่งชี้ประเภทพลังขับเคลื่อน 2) ตัวบ่งชี้ประเภทสถานภาพ และ 3) ตัวบ่งชี้ประเภทตอบสนอง

สำหรับประเทศไทย แม้ว่าจะเริ่มพัฒนาตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนตามกรอบแนวคิดขององค์การสหประชาชาติ แต่ได้มีการปรับเพิ่มกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาตัวบ่งชี้เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทและวัฒนธรรม การพัฒนาตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนของไทยเริ่มต้นหลังจากการเข้าร่วม การประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน และได้ลงนามรับรองแผนแม่บทโลก “แผนปฏิบัติการ 21” ร่วมกับ 178 ประเทศสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development: UNCED) ณ กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล ตั้งแต่ปี พ.ศ.2535

ต่อมาประเทศไทยนำแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและพันธกรณีดังกล่าวมาใช้เป็นกรอบทิศทางกำกับการพัฒนาประเทศ นั่นคือ การพัฒนาที่มุ่งสู่ดุลยภาพของมิติ 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยให้ตอบสนองต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันและไม่ทำให้คนรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดความสามารถที่จะสนองความต้องการของตนเอง อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังไม่มีตัวบ่งชี้ระดับการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศที่ครอบคลุมทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ถึงแม้จะมีความพยายามจัดทำตัวบ่งชี้ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาที่ยั่งยืนกับความสมดุลทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิต ตามแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ได้แก่ ตัวบ่งชี้ความอยู่ดีมีสุข ตัวบ่งชี้ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและตัวบ่งชี้คุณภาพสิ่งแวดล้อม (พฤทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์, 2551)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546) จัดทำโครงการ “การพัฒนาตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย” ครั้งแรก พ.ศ.2546 โดยความร่วมมือจากสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยและสถาบันคีนันแห่งเอเชีย ด้วยการนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทาง โดยมุ่งเน้นการพัฒนาที่มีดุลยภาพของ 3 มิติ คือ มิติด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เศรษฐกิจขยายตัวอย่างมีคุณภาพและแข่งขันได้โดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยจะต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาคนและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น รวมทั้งปลูกฝังค่านิยมของคนให้มีความพอเพียงและพึ่งตนเองได้ ส่งเสริมการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมไทยที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลและสามารถปรับตัวและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงบนฐานของสังคมแห่งความรู้

เกณฑ์ในการคัดเลือกตัวบ่งชี้ที่จะนำมาเป็นตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย 1) มีความเกี่ยวข้องหรือเป็นเหตุเป็นผลโดยตรงต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน 2) สามารถให้ภาพรวมของประเทศได้ 3) เข้าใจง่าย เป็นประโยชน์ต่อภาครัฐในการวางแผนประโยชน์ต่อสาธารณะ 4) วัดค่าได้ในเชิงปริมาณและมีข้อมูลสนับสนุน และ 5) จำนวนตัวบ่งชี้ไม่มากเกินไปและหลีกเลี่ยงการใช้ตัวบ่งชี้มากกว่า 1 ตัวในการวัดเรื่องเดียวกัน จากเกณฑ์ดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติ (2546) ได้กำหนดตัวบ่งชี้การพัฒนายั่งยืนของประเทศไทยไว้ 3 มิติ และมีตัวบ่งชี้ดังต่อไปนี้

1. มิติด้านเศรษฐกิจ
 - 1.1 การพัฒนาอย่างมีคุณภาพ (4 ตัวบ่งชี้)
 - (1) ประสิทธิภาพการผลิตโดยรวมรายสาขา
 - (2) การใช้พลังงานต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP)
 - (3) สัดส่วนการใช้พลังงานหมุนเวียนต่อการใช้พลังงานทั้งหมด
 - (4) สัดส่วนของเสียที่ถูกนำมาใช้ซ้ำหรือแปรรูปกลับมาใช้ใหม่ต่อของเสียทั้งหมด
 - 1.2 การพัฒนาอย่างมีเสถียรภาพ (3 ตัวบ่งชี้)
 - (1) อัตราการว่างงาน
 - (2) สัดส่วนหนี้สาธารณะต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP)
 - (3) ดุลบัญชีเดินสะพัดต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP)
 - 1.3 การกระจายความมั่งคั่ง (3 ตัวบ่งชี้)
 - (1) สัมประสิทธิ์การกระจายรายได้
 - (2) สัดส่วนคนยากจนด้านรายได้
 - (3) ช่องว่างระหว่างกลุ่มผู้มีรายได้สูงสุดกับต่ำสุด
2. มิติด้านสังคม
 - 2.1 การพัฒนาศักยภาพและการปรับตัวบนฐานสังคมฐานความรู้ (3 ตัวบ่งชี้)
 - (1) จำนวนปีเฉลี่ยที่ได้รับการศึกษาของประชาชน
 - (2) ผลคะแนนการทดสอบ 4 วิชาหลัก
 - (3) ร้อยละของการลงทุนด้านการวิจัยและการพัฒนาต่อ GDP
 - 2.2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความมั่นคงในการดำรงชีวิต (4 ตัวบ่งชี้)
 - (1) อายุขัยเฉลี่ย
 - (2) ร้อยละของประชากรที่ไม่เจ็บป่วยต่อประชากรทั้งหมด
 - (3) การเข้าถึงห้องน้ำสะอาดของประชากร
 - (4) สัดส่วนคดีอาชญากรรมและยาเสพติด
 - 2.3 การพัฒนาให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมีภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรม (1 ตัวบ่งชี้)
 - (1) จำนวนกิจกรรมที่ส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนา สืบทอดและเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรม
 - 2.4 การสร้างความเสมอภาคและการมีส่วนร่วม (3 ตัวบ่งชี้)
 - (1) การละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยภาครัฐ
 - (2) สัดส่วนชายหญิงที่เป็นสมาชิกสภาท้องถิ่น
 - (3) ดัชนีการรับรู้เรื่องคอร์รัปชั่น
3. มิติด้านสิ่งแวดล้อม
 - 3.1 การสงวนรักษา (3 ตัวบ่งชี้)

- (1) สัดส่วนพื้นที่ป่าไม้ต่อพื้นที่ประเทศ
 - (2) สัดส่วนพื้นที่ป่าชายเลนเมื่อเทียบกับอดีต
 - (3) สัดส่วนปริมาณน้ำผิวดินที่นำมาใช้ต่อปริมาณน้ำที่สามารถใช้งานได้
- 3.2 การมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี (4 ตัวบ่งชี้)
- (1) สัดส่วนแหล่งน้ำที่มีคุณภาพอยู่ในเกณฑ์พอใช้ต่อแหล่งน้ำทั้งหมด
 - (2) ร้อยละคุณภาพอากาศในเมืองที่เกินค่ามาตรฐาน
 - (3) สัดส่วนของเสียที่ได้รับการบำบัดอย่างถูกต้อง
 - (4) ปริมาณการใช้สารเคมีในการเกษตร
- 3.3 การมีส่วนร่วมและการกระจายการใช้ทรัพยากร (1 ตัวบ่งชี้)
- (1) จำนวนเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 3.4 ความรับผิดชอบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมในฐานะภาคีโลก (2 ตัวบ่งชี้)
- (1) ปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจก
 - (2) ปริมาณการใช้สารทำลายโอโซน

สรุปได้ว่า ตัวบ่งชี้การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยไว้ ประกอบด้วย 3 มิติ ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคมและมิติด้านสิ่งแวดล้อม และมีตัวบ่งชี้จำนวน 31 ตัวบ่งชี้ ดังที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งนี้ เพื่อให้เศรษฐกิจขยายตัวอย่างมีคุณภาพอย่างต่อเนื่องและแข่งขันได้โดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยจะต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาคนและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น รวมทั้งปลูกฝังค่านิยมของคนให้มีความพอเพียงและพึ่งตนเองได้จนถึงคนรุ่นต่อไป และมีการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมไทยที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลและสามารถปรับตัวและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงบนฐานของสังคมแห่งความรู้

4.5 องค์ประกอบความยั่งยืนของสังคมแห่งการเรียนรู้

จากการศึกษาองค์ประกอบความยั่งยืนของประเทศไทยดังที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งประกอบด้วย 3 มิติของการพัฒนา ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคมและมิติด้านสิ่งแวดล้อม ได้นำมาเป็นกรอบในการพัฒนาองค์ประกอบความยั่งยืนของสังคมแห่งการเรียนรู้ นอกจากนี้ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่พัฒนาองค์ประกอบความยั่งยืนของสังคมแห่งการเรียนรู้เพิ่มเติม ดังนี้

ชนิภูฐา กาญจนรังษิณนธ์ (2551) อธิบายองค์ประกอบของชุมชนที่ยั่งยืน ซึ่งถือเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยองค์ประกอบสำคัญมี 7 ประการ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การต่อเนื่องในการธำรงรักษา ปรับปรุงคุณลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี
2. การพัฒนาเพื่อทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น ชุมชนไม่บริโภคพลังงานและทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปจนเกินขีดความสามารถที่จะฟื้นฟูระบบธรรมชาติ
3. ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ มีความสัมพันธ์ฉันเครือญาติ ความร่วมมือระหว่างกัน ความพยายามในการแก้ปัญหาาร่วมกัน และมีการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เป็นต้น

4. เศรษฐกิจทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ชุมชนต้องจัดการให้สมาชิกในชุมชนได้รับสินค้า ผลิตภัณฑ์ การบริการตามต้องการอย่างสมดุล

5. ทุนของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ สมาชิกในชุมชนต้องดูแลรักษาและนำทุนต่างๆ ในชุมชนมาใช้ให้เต็มตามศักยภาพเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

6. สมรรถนะในการรองรับ หมายถึง จำนวนของประชากรทุกอย่างในชุมชน ชุมชนต้องมีการประเมินสมรรถนะของชุมชนว่าสามารถรองรับประชากรต่างๆ ได้มากเท่าไร อย่างไร

7. ความเสมอภาคและความยุติธรรมเป็นการตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชนอย่างเหมาะสมและสมดุล

มิ่งขวัญ คงเจริญ (2553) พัฒนาองค์ประกอบความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ มี 9 องค์ประกอบ ได้แก่

1. การพัฒนาอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อวิถีชีวิต
 - 1.1 การอนุรักษ์ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ ภูเขา
 - 1.2 การฟื้นฟูระบบนิเวศชุมชน
 - 1.3 การปลูกป่า ปลูกพืชทดแทน
 - 1.4 การกำจัดของเสีย
 - 1.5 การไม่ใช้ยาฆ่าแมลงหรือสารพิษต่างๆ
2. การพัฒนาระบบเศรษฐกิจจากระดับครัวเรือนและในระดับชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองก่อนและจัดระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนต่อชุมชนและระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค
 - 2.1 ลักษณะอาชีพ รายได้ของครัวเรือน
 - 2.2 ตลาดในชุมชน
 - 2.3 ร้านค้าสหกรณ์
 - 2.4 การแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนต่อชุมชน
 - 2.5 การแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค
3. การสร้างระบบทุนของชุมชนที่ยั่งยืน โดยมีรูปแบบและวิธีการทางวัฒนธรรมเข้ามามีบทบาททั้งในด้านการระดม การบริหารจัดการ
 - 3.1 การทำบัญชีครัวเรือน
 - 3.2 กองทุนหมู่บ้าน
 - 3.3 สหกรณ์
 - 3.4 เครดิตยูเนียน
 - 3.5 ระบบทุนจากเครือข่าย
 - 3.6 กองทุนสวัสดิการชุมชน
 - 3.7 กองทุนผู้สูงอายุ
 - 3.8 กลุ่มออมทรัพย์
4. ระบบคุณธรรมจริยธรรมที่ปรากฏอยู่ในกฎระเบียบต่างๆ ของสังคม ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการถ่ายทอด เรียนรู้ของชุมชน
 - 4.1 ขนบธรรมเนียม ประเพณี
 - 4.2 กระบวนการถ่ายทอด และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
 - 4.3 กฎระเบียบ กติกาของชุมชน

- 4.4 ระบบคุณธรรม จริยธรรมในชุมชน
5. การสร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมในการจัดการของชุมชน
 - 5.1 หลักการประชาธิปไตย
 - 5.2 การควบคุมการกระทำผิด
 - 5.3 ระบบการไกล่เกลี่ยภายในชุมชนแบบเป็นทางการ/ไม่เป็นทางการ
6. มีระบบการเรียนรู้ เป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ เป็นการเรียนรู้ที่ต่อเชื่อมความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนเข้ากับความรู้ทางสากล โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแกนกลาง
 - 6.1 การศึกษาในระบบ
 - 6.2 การศึกษานอกระบบ
 - 6.3 การศึกษาตามอัธยาศัย
 - 6.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 6.5 อัตลักษณ์ชุมชน
 - 6.6 ความเชื่อมโยงภูมิปัญญา กับความรู้สากล
7. การสร้างหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีวิตร่วมกันผ่านระบบสวัสดิการชุมชน
 - 7.1 การประกันสุขภาพ
 - 7.2 สวัสดิการชุมชน
 - 7.3 การออม/ธนาคารชุมชน
 - 7.4 กองทุนยา
 - 7.5 สาธารณสุขพื้นฐาน
8. การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัติ
 - 8.1 ศูนย์เรียนรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
 - 8.2 การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ภาคปฏิบัติ
9. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน
 - 9.1 การเป็นสมาชิกกลุ่ม
 - 9.2 จำนวนครั้งของการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน
 - 9.3 ลักษณะการมีส่วนร่วม เช่น ร่วมเงิน ร่วมแรง ร่วมสิ่งของ

โดยสรุป จากการศึกษาองค์ประกอบความยั่งยืนของสังคมแห่งการเรียนรู้ดังที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยนำมาสรุปองค์ประกอบความยั่งยืนของสังคมแห่งการเรียนรู้โดยนำมิติของการพัฒนาที่ยั่งยืน 3 มิติ ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคมและมิติด้านสิ่งแวดล้อม มาเป็นกรอบในการกำหนดองค์ประกอบความยั่งยืนของสังคมแห่งการเรียนรู้ในการวิจัยครั้งนี้ โดยสรุปได้ดังนี้

องค์ประกอบความยั่งยืนของสังคมแห่งการเรียนรู้ แบ่งเป็นองค์ประกอบหลัก 3 ด้านและ 9 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ (3 ตัวบ่งชี้)
 - 1.1 ขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
 - 1.2 สร้างระบบทุนของชุมชนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชน
 - 1.3 ผลิตและแลกเปลี่ยนผลิตหรือบริการทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน
2. ด้านสังคม (4 ตัวบ่งชี้)
 - 2.1 ส่งเสริมการเรียนรู้ การศึกษาเป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ
 - 2.2 ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่สมาชิกของชุมชน

- 2.3 ส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน
- 2.4 สร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมและส่งเสริมการมีส่วนร่วม
- 3. ด้านสิ่งแวดล้อม (2 ตัวบ่งชี้)
 - 3.1 ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชน
 - 3.2 ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชน

ผู้วิจัยสรุปองค์ประกอบความยั่งยืนของสังคมแห่งการเรียนรู้ ตามกรอบแนวคิดองค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน 3 มิติ ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคมและมิติด้านสิ่งแวดล้อม

ตอนที่ 5 แนวคิดการพัฒนารูปแบบ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เอกสารตอนนี้จึงนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ สาธารณูปการที่นำเสนอประกอบด้วย ความหมายของรูปแบบ ประเภทของรูปแบบ องค์ประกอบของรูปแบบ ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบและปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 ความหมายของรูปแบบ

รูปแบบ (Model) หรือบางครั้งเรียกว่า ตัวแบบ เป็นคำที่ใช้เพื่อสื่อความหมายได้หลากหลาย ลักษณะ นิยามความหมายของรูปแบบมีปรากฏในพจนานุกรม สารานุกรมและเอกสารต่างๆ ดังนี้

Kaplan และ Lasswell (1970) นิยามความหมายของคำว่า รูปแบบ หมายถึง ชุดของสมมติฐานที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบาย แสดงให้เห็นถึงการนำไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งหรือสถานการณ์อื่นๆ ที่เป็นปัญหาหรือโจทย์

Encyclopedia of Psychology and Education อธิบายความหมายของ คำว่า รูปแบบ ไว้ 2 ความหมาย ได้แก่ (Encyclopedic Dictionary of Psychology and Education, 1996)

1. รูปแบบ คือ รูปร่างของความจริงของปรากฏการณ์ ซึ่งแสดงด้วย ข้อความ จำนวน หรือ ภาพ โดยการลดทอนเวลาและเทศะ ทำให้เข้าใจความจริงของปรากฏการณ์ได้ดียิ่งขึ้น

2. รูปแบบ คือ ตัวแทนของการใช้แนวความคิดของโปรแกรมที่กำหนดเฉพาะโดยสรุปแล้ว รูปแบบหมายถึงแบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วนของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมา เพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น หรือในบางกรณีอาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

Dictionary of Education (2005) อธิบายความหมายของคำว่า รูปแบบไว้ 4 ความหมาย ได้แก่

- 1. รูปแบบ คือ แบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ
- 2. รูปแบบ คือ ตัวอย่างเพื่อการเลียนแบบ เช่น ตัวอย่างในการออกเสียงภาษาต่างประเทศ เพื่อให้ผู้เรียนได้เลียนแบบ เป็นต้น
- 3. รูปแบบ คือ แผนภูมิหรือรูปสามมิติซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลักการ หรือแนวคิด

4. รูปแบบ คือ ชุดของปัจจัย หรือ ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งรวมกันเป็นตัวประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคมอาจจะเขียนออกมาเป็นสูตรทางคณิตศาสตร์ หรือ บรรยายเป็นภาษาาก็ได้

Thinkexist Dictionary (2008) นิยามความหมายของคำว่า รูปแบบ หมายถึงแบบจำลองระบบการปฏิบัติงาน หรือแบบของการก่อสร้างที่วาดไว้ล่วงหน้า หรือสิ่งของที่เป็นตัวแทนแสดงความคิดของสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต หรือสิ่งที่เตรียมเอาไว้ล่วงหน้า

Ardictionary (2008) นิยามความหมายของคำว่า รูปแบบ หมายถึง แบบจำลองที่เป็นสัดส่วนหรือเป็นประเภทเดียวกันกับของจริง หรือสัญลักษณ์ของการเป็นตัวแทนสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่คาดว่าจะเกิดในอนาคต หรือแบบแผนของสิ่งที่เตรียมไว้

วิลโลว์ตัน ยัมฉ่าง (2527) นิยามความหมายของคำว่า รูปแบบ หมายถึง ลักษณะที่เป็นองค์ประกอบหรือโครงสร้างการบริหารงานและหน้าที่ความรับผิดชอบตามตำแหน่งต่างๆ ของบุคลากรในการจัดกิจกรรม ซึ่งประกอบด้วยหลักการ องค์ประกอบ การดำเนินงาน อำนาจหน้าที่ของสมาชิกและที่ปรึกษา

อุทุมพร จามรมาน (2541) นิยามความหมายของคำว่า รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างของความสัมพันธ์ของหน่วยงานต่างๆ หรือตัวแปรต่างๆ ดังนั้นโมเดลจึงน่าจะมีมากกว่า 1 มิติ หลายตัวแปร และตัวแปรต่างมีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันในเชิงความสัมพันธ์หรือเชิงเหตุผล

ทิตินา แชมมณี (2546) นิยามความหมายของคำว่า รูปแบบ หมายถึง รูปธรรมของความคิดที่เป็นนามธรรม ซึ่งบุคคลแสดงออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น คำอธิบาย แผนผัง ไดอะแกรม หรือแผนภาพ เพื่อให้ตนเองและผู้อื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น โดยรูปแบบเป็นเครื่องมือทางความคิดของบุคคลที่ใช้ในการสืบหาคำตอบ ความรู้ ความเข้าใจทั้งหลาย

บุญส่ง หาญพานิช (2546) นิยามความหมายของคำว่า รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างโปรแกรม แบบจำลองหรือตัวแบบที่จำลองสภาพความเป็นจริงที่สร้างขึ้นจากการลดทอนเวลาและเทศะ พิจารณาว่ามีสิ่งใดบ้างที่จะต้องนำมาศึกษา เพื่อใช้แทนแนวคิดหรือปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ของรูปแบบนั้น

ปรีชา กันธิยะ (2552) นิยามความหมายของคำว่า รูปแบบ หมายถึง แบบอย่างหรือแนวทางในการกระทำหรือดำเนินการใดๆ ที่แสดงหรืออธิบายให้เห็นถึงโครงสร้างทางความคิดหรือความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่สำคัญของปรากฏการณ์ที่ศึกษาให้สามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น โดยอาจเป็นรูปแบบเชิงกายภาพหรือเชิงคุณลักษณะก็ได้ รวมทั้งอาจเป็นรูปแบบอย่างง่ายหรือซับซ้อน ก็ได้เช่นกัน สำหรับรายละเอียดและองค์ประกอบของรูปแบบจะขึ้นอยู่กับลักษณะปรากฏการณ์และวัตถุประสงค์ของผู้สร้างและพัฒนาารูปแบบ

มาลี สืบกระแสน (2552) อธิบายความหมายของรูปแบบว่า รูปแบบมี 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) รูปแบบจำลองของสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ 2) รูปแบบที่เป็นแบบจำลองของสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ระบบการปฏิบัติงาน ทั้งนี้ รูปแบบอาจแสดงความสัมพันธ์ด้วยเส้นโยงแสดงในรูปแผนภาพ รูปสมการคณิตศาสตร์ สมการพยากรณ์ ข้อความ จำนวน ภาพ แผนภูมิหรือรูปสามมิติ

จากความหมายของรูปแบบดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปความหมายของรูปแบบได้ว่า รูปแบบ หมายถึง ตัวแบบของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จำลองขึ้น ซึ่งอาจมีลักษณะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมได้

รูปแบบที่เป็นรูปธรรม เช่น หุ่นจำลอง รูปสามมิติทางคณิตศาสตร์ เป็นต้น ส่วนรูปแบบที่เป็นนามธรรม เช่น ชุดของสิ่งที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อาจเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคมซึ่งเขียนบรรยายเป็นภาษาได้

5.2 ประเภทของรูปแบบ

รูปแบบไม่เพียงเป็นสิ่งที่มีความหลากหลายดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ประเภทของรูปแบบมีนักวิชาการกำหนดไว้หลากหลายด้วยเช่นกัน ประเภทของรูปแบบ มีรายละเอียดดังนี้

Bardo และ Hartman (1982) แบ่งประเภทของรูปแบบด้วยการอธิบายลักษณะของเมือง โดยอธิบายตามลักษณะพื้นที่และตามลักษณะของประชากร รูปแบบที่อธิบายตามลักษณะพื้นที่มีจุดมุ่งหมายในการบรรยายลักษณะของเมือง เช่น Concentric Zone Model และ Social Area Analysis Model เป็นต้น สำหรับรูปแบบที่อธิบายตามลักษณะของประชากร เป็นรูปแบบที่อธิบายลักษณะของประชากรของเมืองต่างๆ เช่น Residential Segregation Model และ Group Location Model เป็นต้น

Joyce และ Weil (1985 อ้างถึงใน มาลี สืบกระแสด, 2552) แบ่งประเภทของรูปแบบการสอนตามแนวคิด หลักการหรือทฤษฎีซึ่งเป็นพื้นฐาน โดยแบ่งรูปแบบการสอนเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่

1. Information - Processing Models เป็นรูปแบบการสอนที่ยึดหลักความสามารถในกระบวนการประมวลผลข้อมูลของผู้เรียนและแนวทางในการปรับปรุงวิธีการจัดการกับข้อมูลให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2. Personal Models รูปแบบการสอนที่จัดไว้ในกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลและการพัฒนาบุคคลเฉพาะราย โดยมุ่งเน้นกระบวนการที่บุคคลจัดการต่อระบบต่างๆ

3. Social Interaction Models เป็นรูปแบบเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและบุคคลต่อสังคม

4. Behavior Models เป็นรูปแบบการสอนที่ใช้ความรู้ด้านพฤติกรรมศาสตร์เป็นหลักในการพัฒนารูปแบบ จุดเน้นที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่สังเกตได้ของผู้เรียนมากกว่าการพัฒนาโครงสร้างจิตวิทยาและพฤติกรรมที่ไม่สามารถสังเกตได้

Keeves (1988) แบ่งประเภทของรูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์ไว้ 4 ประเภท ได้แก่ Analogue Model, Semantic Model, Mathematical Model และ Causal Model ซึ่งรูปแบบแต่ละประเภท มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. Analogue Model เป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปไมยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น รูปแบบในการทำนายจำนวนนักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียน ซึ่งอนุมานแนวคิดมาจากการเปิดน้ำเข้าและปล่อยน้ำออกจากถัง นักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบเปรียบได้กับน้ำที่ไหลเข้าถัง นักเรียนที่ออกจากกระบอกเปรียบได้กับน้ำที่เปิดออกจากถัง ดังนั้นนักเรียนที่คงอยู่ในระบบจึงเท่ากับนักเรียนที่เข้าสู่ระบบด้วยนักเรียนที่ออกจากกระบอก เป็นต้น

2. Semantic Model เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบ และ

ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้นๆ เช่น รูปแบบการเรียนรู้
ในโรงเรียน (A Model of School Learning) รูปแบบการสอน (A Model of Teaching) เป็นต้น

3. Mathematical Model เป็นรูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดง
ความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ รูปแบบประเภทนี้นิยมใช้กันทั้งในสาขาจิตวิทยาและการศึกษา

4. Causal Model เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิคที่เรียกว่า Path Analysis และ
หลักการสร้าง Semantic Model โดยการนำเอาตัวแปรต่างๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุและผลที่เกิดขึ้น
เช่น The Standard Deprivation Model ซึ่งเป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพทาง
เศรษฐกิจสังคมของบิดามารดา สภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่บ้านและระดับสติปัญญาของเด็ก
 เป็นต้น

Steiner (1988) แบ่งรูปแบบเป็น 2 ประเภท คือ 1) รูปแบบเชิงปฏิบัติ (Practical Model
or Model-of) รูปแบบประเภทนี้ เป็นแบบจำลองทางกายภาพ เช่น แบบจำลองรถยนต์ เครื่องบิน
ภาพจำลอง 2) รูปแบบเชิงทฤษฎี (Theoretical Model or Model-for) เป็นแบบจำลองที่สร้างขึ้น
จากกรอบความคิดที่มีทฤษฎีเป็นพื้นฐาน ตัวทฤษฎีเองไม่ใช่รูปแบบหรือแบบจำลองเป็นตัวช่วยให้เกิด
รูปแบบที่มีโครงสร้างต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน

นิคม ทาแดง (2536) แบ่งรูปแบบเป็น 3 ประเภท คือ รูปแบบไอโคนิค รูปแบบอนาล็อกและ
รูปแบบสัญลักษณ์ รายละเอียดของแต่ละประเภท มีดังนี้

1. รูปแบบไอโคนิค (Icomic Model) เป็นการจำลองระบบด้วยภาพเหมือน ภาพถ่ายหรือ
ลักษณะโครงสร้างและกระบวนการเปลี่ยนแปลงของระบบจริง เช่น หุ่นจำลองส่วนรถยนต์ที่สามารถ
ติดเครื่องยนต์และวิ่งได้เป็นรูปแบบของระบบรถยนต์จริง เช่น หุ่นจำลองสิ่งก่อสร้างที่แสดงใน
แผนภูมิสถาปัตยกรรมของสถานที่ต่างๆ ภาพถ่ายหรือภาพเหมือนที่สามารถบอกสัดส่วนต่างๆ ได้ เป็น
แบบจำลองระบบโครงสร้าง

2. รูปแบบอนาล็อก (Analogue Model) เป็นระบบเทียบเหมือนที่ใช้สิ่งแทนที่กำหนดขึ้น
แทนส่วนประกอบ องค์ประกอบและกระบวนการเปลี่ยนแปลงของระบบจริง สามารถลดความ
ซับซ้อนของระบบจริงและแสดงเฉพาะส่วนสำคัญของระบบโดยรวมได้ง่าย ซึ่งสามารถแสดงได้ด้วย
ภาษา (language Analogue) แผนภูมิ (Flow Chart) แผนที่ (Map) และกราฟ (Graph)

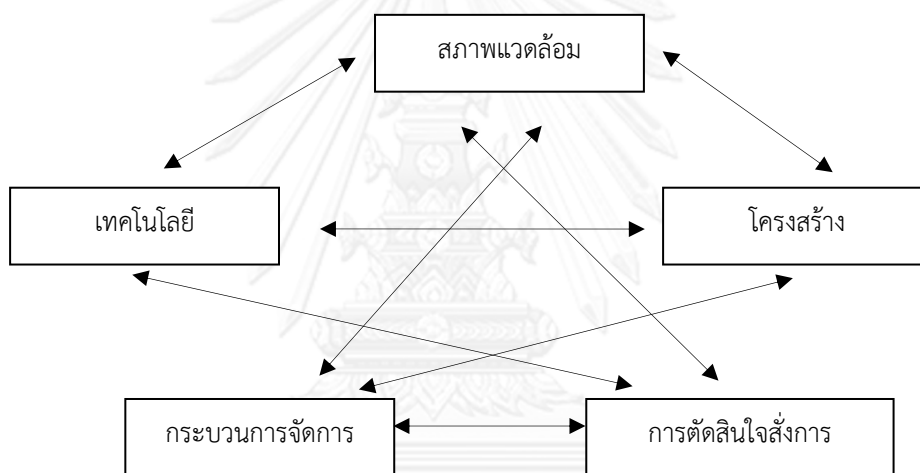
3. รูปแบบสัญลักษณ์ (Symbolic Model) เป็นรูปแบบระบบที่เป็นนามธรรมที่สุดในรูปแบบ
ทั้ง 3 แบบ กล่าวคือ รูปแบบไอโคนิคอาจมีขนาดเล็กกว่าของจริง 10-100 เท่า แต่กินเนื้อที่ รูปแบบ
อนาล็อก อาจพับเก็บใส่กระเป๋าได้ รูปแบบสัญลักษณ์เป็นเพียงสัญลักษณ์ สมการหรือสูตรทาง
คณิตศาสตร์เท่านั้น เช่น $A=L \times W$ เป็นรูปแบบของระบบ พื้นที่ของสี่เหลี่ยม A แทนพื้นที่ทั้งหมด L
แทนด้านยาว และ W แทนด้านกว้าง เป็นต้น

จากการแบ่งประเภทของรูปแบบของนักวิชาการต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วแสดงให้เห็นว่า รูปแบบ
การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
เป็นรูปแบบเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction Models) เพราะเป็นการศึกษาทุนทาง
สังคมในชุมชน ซึ่งมีคนในชุมชนและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชนให้
เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

5.3 องค์ประกอบของรูปแบบ

เมื่อทราบความหมายและประเภทของรูปแบบแล้ว ผู้วิจัยศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับองค์ประกอบของรูปแบบ จากการศึกษาตัวอย่างของรูปแบบจากเอกสารที่เกี่ยวข้องต่างๆ พบว่าไม่ปรากฏมีหลักเกณฑ์ที่เป็นเกณฑ์แน่นอนว่ารูปแบบนั้นต้องมีองค์ประกอบอะไรบ้างอย่างไร ส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับ ลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์ที่ผู้สนใจดำเนินการศึกษา ตัวอย่างองค์ประกอบของรูปแบบ มีดังต่อไปนี้

Brown และ Moberg (1980 อ้างถึงใน มาลี สืบกระแส,2552) กล่าวถึงองค์ประกอบของรูปแบบในการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดองค์การและการบริหารจัดการ (The Model of Organization and Management) ซึ่ง Brown และ Moberg ได้สังเคราะห์รูปแบบขึ้นมาจากแนวคิดเชิงระบบ (Systems Approach) กับหลักการบริหารตามสถานการณ์ (Contingency Approach) องค์ประกอบตามรูปแบบของ Brown และ Moberg ประกอบด้วย สภาพแวดล้อม (Environment) เทคโนโลยี (Technology) โครงสร้าง (Structure) กระบวนการจัดการ (Management Process) และการตัดสินใจสั่งการ (Decision Making) โดยมีความสัมพันธ์เชื่อมโยง ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.2 รูปแบบการจัดองค์การและการบริหารจัดการของ Brown และ Moberg

เยาวดี วิบูลย์ศรี (2544) กล่าวว่า รูปแบบของหลักในการดำเนินงาน มีองค์ประกอบ 4 ประการ ที่ต้องพิจารณาและจัดเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ได้แก่

1. บุคคล (Personal) หมายถึง บุคคลอันมีคุณสมบัติหรือลักษณะซึ่งแสดงสมรรถนะของบุคคล เช่น คุณลักษณะที่ดีในการเป็นผู้นำ พฤติกรรมในการปฏิบัติงาน เป็นต้น
2. การปฏิบัติงาน (Performance) หมายถึง กระบวนการทำงานที่มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล
3. กระบวนการ (Process) หมายถึง การใช้วงจรการบริหารคุณภาพประกอบด้วย การวางแผนการพัฒนา (Plan) การปฏิบัติการพัฒนา (Do) การตรวจสอบการพัฒนา (Check) และการปฏิบัติการปรับแก้ (Act) อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

4. โปรแกรม (Program) หมายถึง หลักสูตรหรือวิธีการในการพัฒนาบุคลากร อาทิ การฝึกอบรมขณะปฏิบัติงาน การสอนงาน การให้คำปรึกษาและการหมุนเวียนสับเปลี่ยนงาน เป็นต้น

ปรีชา กันธิยะ (2552) อธิบายถึงองค์ประกอบของรูปแบบการบริหารการศึกษา ประกอบด้วย 4 ส่วนสำคัญ คือ ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต และข้อมูลป้อนกลับจากสภาพแวดล้อม ในการพิจารณารูปแบบในลักษณะนี้ ถือว่าผลผลิตของระบบเกิดจากการที่มีปัจจัยนำเข้าส่งเข้าไปผ่านกระบวนการซึ่งจะกระทำให้เกิดผลผลิตขึ้นและให้ความสนใจกับข้อมูลป้อนกลับจากสภาพแวดล้อมภายนอก

กล่าวโดยสรุปคือ ในการกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบว่าประกอบด้วยองค์ประกอบใดบ้างมีจำนวนเท่าใด มีโครงสร้างและความสัมพันธ์เป็นอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่สนใจศึกษาหรือแนวคิดทฤษฎีและหลักการพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบนั้นๆ เป็นหลัก

5.4 ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบ

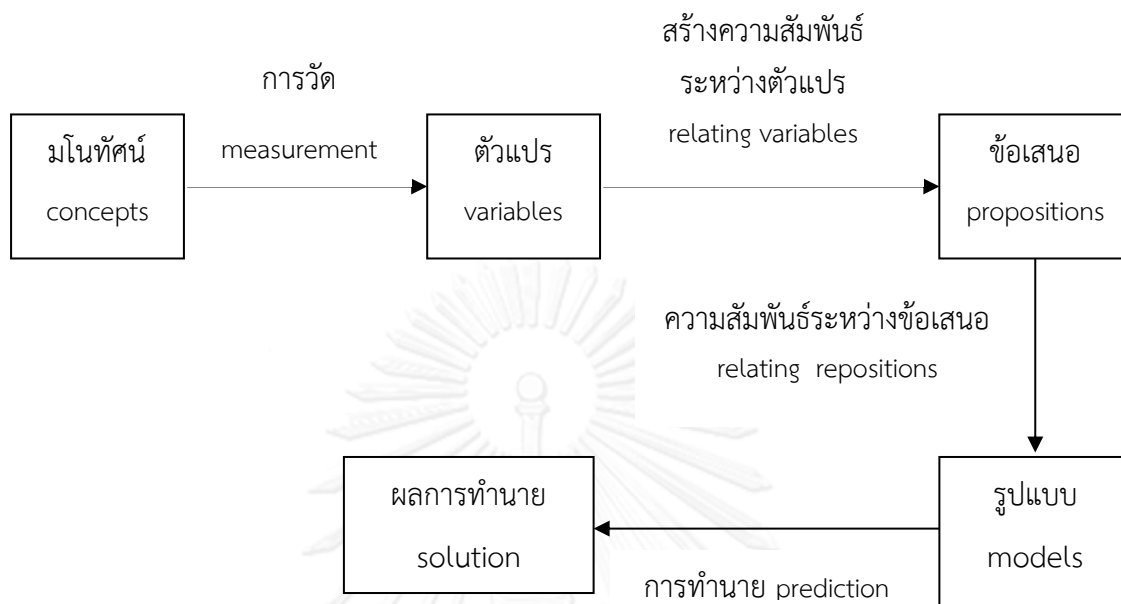
การพัฒนารูปแบบ คือ กระบวนการกำหนดมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบเพื่อชี้ให้เห็นชัดเจนว่า รูปแบบเสนออะไร เสนออย่างไร เพื่อให้ได้อะไร และสิ่งที่ได้นั้นอธิบายปรากฏการณ์อะไรและนำไปสู่ข้อค้นพบอะไรใหม่ๆ (Steiner, 1988) ดังนั้น การพัฒนารูปแบบจึงต้องกำหนดขั้นตอนในการสร้างและพัฒนารูปแบบ ขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบของนักวิชาการแต่ละคน แต่ละสาขา มีความแตกต่างกัน ดังนี้

Mescon (1985) อธิบายขั้นตอนการพัฒนารูปแบบว่าประกอบด้วยขั้นตอน 5 ขั้นตอน แต่ละขั้นมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ขั้นศึกษาและรวบรวมปัญหา (Problem Formulation) เป็นขั้นตอนที่ศึกษาเพื่อให้ทราบว่าจะอะไรคือปัญหาที่แท้จริง
2. ขั้นพัฒนารูปแบบ (Model Construction) เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์เบื้องต้นของการสร้างรูปแบบ เพื่อให้ทราบคุณสมบัติ รายละเอียดของข้อมูลที่จำเป็นในการสร้างรูปแบบ
3. ขั้นทดสอบรูปแบบ (Testing Model) เป็นการตรวจสอบรูปแบบที่ได้พัฒนาขึ้นมาจากขั้นตอนที่ 2
4. ขั้นนำไปใช้ (Implementation) เมื่อรูปแบบดังกล่าวผ่านการทดสอบแล้ว ควรนำรูปแบบที่ได้พัฒนาขึ้นไปใช้จริง เพื่อจะได้ทราบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบ
5. ขั้นปรับปรุงรูปแบบ (Model Updating) รูปแบบที่นำไปใช้อาจต้องการการปรับปรุงเพื่อให้มีความทันสมัยตรงตามความต้องการและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงจากปัจจัยภายนอก

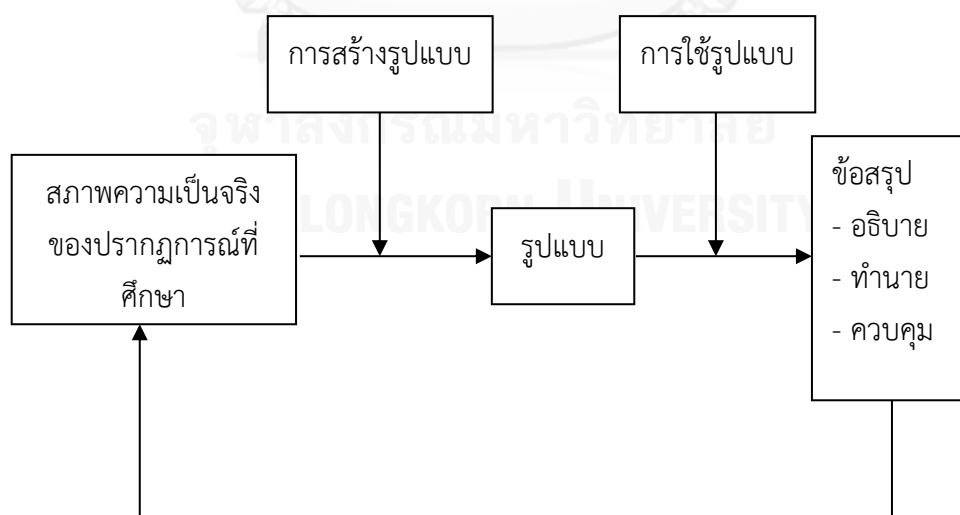
Steiner (1988) กล่าวว่า รูปแบบที่จะนำไปใช้ให้ได้ประโยชน์สูงสุดนั้น ต้องประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญคือ มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง สามารถทำนายผลได้ สามารถขยายความผลทำนายได้ กว้างขวางขึ้นและสามารถนำสู่แนวคิดใหม่ได้ สำหรับการพัฒนารูปแบบผู้วิจัยต้องศึกษาแนวคิดทฤษฎีในการสร้างรูปแบบ นำเอาข้อมูลที่จัดเก็บมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของรูปแบบ กำหนดโครงสร้างและข้อเสนอของรูปแบบอย่างชัดเจน เพื่อนำไปสู่ผลสรุปเพื่อ

อธิบายปรากฏการณ์ที่มุ่งหวังของการวิจัย มีการทดสอบและปรับปรุงรูปแบบก่อนนำรูปแบบไปใช้งานจริง ประเมินผลหลังจากการนำรูปแบบไปใช้งานจริง ขั้นตอนต่างๆ สรุปได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.3 ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบของ Steiner

ทาคาโอะ มียากาวะ (อ้างใน มาลี สืบกระแสน, 2552) เสนอว่าการสร้างรูปแบบเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหรือสังคมเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจไม่ศึกษาปรากฏการณ์เรื่องนั้นโดยตรงแต่สามารถศึกษาโดยวิธีการสร้างรูปแบบขึ้นและหาข้อสรุปที่สามารถนำไป อธิบาย ทำนาย หรือควบคุมปรากฏการณ์ที่ศึกษา ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบ สรุปได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.4 ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบของ ทาคาโอะ มียากาวะ

ปรีชา กันธิยะ (2552) สังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบและแบ่งขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบออกเป็น 3 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

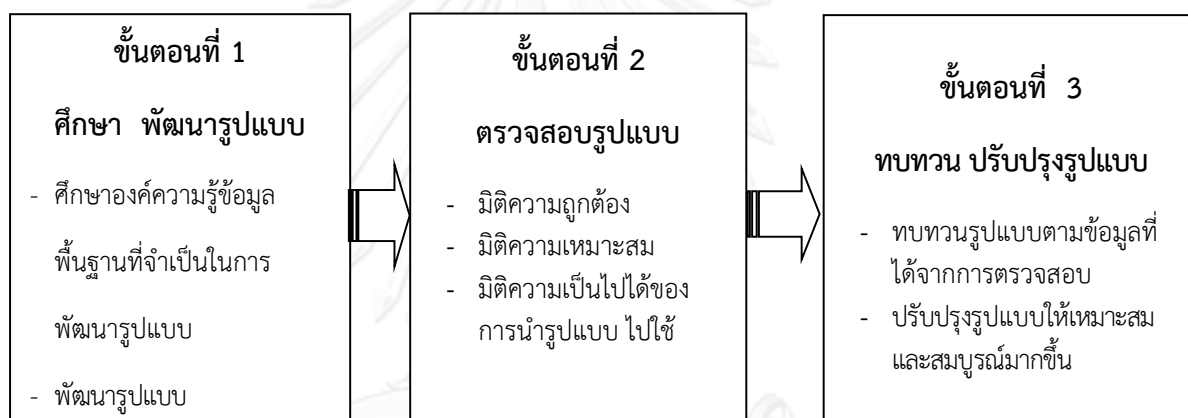
ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและพัฒนารูปแบบ ประกอบด้วย

1. ศึกษาองค์ความรู้และข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการพัฒนารูปแบบ และวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทั้งใน ส่วนแนวคิด ทฤษฎี และสภาพปัจจุบัน และกำหนดกรอบแนวคิด และหลักการในการพัฒนารูปแบบ

2. พัฒนารูปแบบ

ขั้นตอนที่ 2 การตรวจสอบรูปแบบในมิติของความถูกต้อง ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของการนำรูปแบบไปใช้

ขั้นตอนที่ 3 การทบทวนและปรับปรุงรูปแบบให้เหมาะสมและสมบูรณ์มากขึ้น ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.5 ขั้นตอนการพัฒนารูปแบบของ ปรีชา กันธิยะ

จากการศึกษาขั้นตอนการพัฒนารูปแบบของนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ พบว่าขั้นตอนการพัฒนารูปแบบไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับรายละเอียดของปรากฏการณ์หรือสิ่งที่ต้องการพัฒนารูปแบบนั้นๆ ผู้วิจัยจึงกำหนดขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบสำหรับการวิจัยครั้งนี้โดยกำหนดขั้นตอนหลัก 3 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาและพัฒนารูปแบบ การตรวจสอบรูปแบบและการทบทวนและปรับปรุงรูปแบบ

5.5 ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบ

รูปแบบซึ่งเป็นผลลัพธ์จากการพัฒนารูปแบบสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทอื่นได้ตามความเหมาะสม ทั้งนี้จำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบ ผู้วิจัยจึงศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยและรูปแบบจากเอกสารและงานวิจัยที่มีบริบทเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการกำหนดนิยามศัพท์ของปัจจัยและเงื่อนไขให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 กำหนดความหมายของคำว่า ปัจจัย หมายถึง เหตุอันเป็นทางให้เกิดผล, หนทาง เช่น การศึกษาเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้ความสามารถหรือหมายถึง องค์ประกอบ, ส่วนประกอบ เช่น ปัจจัยในการผลิต การใช้คำว่าปัจจัย และคำว่า เหตุ มักใช้แทนกันได้ และสำหรับคำว่า เงื่อนไข ในความหมายทั่วไปให้หมายถึง ข้อแม้

พจนานุกรมศัพท์การวิจัยและสถิติ ให้ความหมายของคำว่า ปัจจัย (Factor) ว่ามีความหมาย หลากหลายขึ้นกับวิธีการทางสถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล เช่น ในการวิเคราะห์ความแปรปรวน (Analysis of Variance: ANOVA) ปัจจัยคือ ตัวแปรอิสระหรือตัวแปรกำหนด (Active หรือ Independent Variable) ซึ่งนักวิจัยจัดกระทำได้ หรือ ในการวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis) ปัจจัยคือ องค์ประกอบหรือมิติ (Dimension) หรือด้าน (Subscale) ซึ่งใช้เป็นตัวแทนของกลุ่มหรือชุดของตัวแปรที่สัมพันธ์กัน (ศุภกิจ วงศ์วิวัฒน์นุกิจ, 2550)

ความหมายของปัจจัยและเงื่อนไขมีความแตกต่างกันตามบริบทของการศึกษา นักวิชาการ หลายท่านซึ่งศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบที่พัฒนาขึ้นและระบุปัจจัยและเงื่อนไข ไว้ต่างกันตาม บริบทของงานวิจัย ดังต่อไปนี้

ปาน กิมปี (2540) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียน เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน และเสนอปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของเครือข่ายการเรียนรู้ การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน โดยแบ่งเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในเครือข่ายการเรียนรู้ที่นำเสนอ ได้แก่ 1) องค์ประกอบด้านชุมชน มีผู้นำชุมชน สมาชิก กลุ่มมีความตระหนักในปัญหาของชุมชน รู้จักการทำงานเป็นกลุ่มเพื่อจัดการเรียนรู้ในชุมชน สภาพแวดล้อมของชุมชนมีองค์กรชุมชนต่างๆ และโครงการพัฒนา มีทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อเป็นฐานในการพัฒนา 2) องค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้มีการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับ วิทยาการสมัยใหม่เพื่อการเรียนรู้ มีการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนด้านพื้นฐานการดำรงชีวิต ด้านข่าวสารข้อมูลและด้านพัฒนาทักษะและอาชีพ ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และ 3) องค์กรและการจัดการ มีองค์กรของชุมชนโดยใช้เครือข่ายทางสังคม การประสานเชื่อมโยงกับ องค์กรเครือข่ายเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเรียนรู้ สำหรับปัจจัยภายนอกเครือข่าย การเรียนรู้ที่นำเสนอ ได้แก่ 1) การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา องค์กรภายนอกชุมชนมี การเผยแพร่แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา อาทิ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประชาคมตำบล 2) การให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของรัฐต่อนโยบายการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง และ 3) ความ ร่วมมือและการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชน ในด้านวิชาการเกี่ยวกับกิจกรรมหลักของ เครือข่ายการเรียนรู้และทรัพยากร

พจนาน เอื่องไพบูลย์ (2546) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และเสนอปัจจัยภายในและภายนอกที่มีส่วนช่วยสนับสนุนให้กระบวนการ เรียนรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาให้นิเวศ เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนดีขึ้นและมีความ สมดุล ปัจจัยภายในชุมชนที่นำเสนอ ได้แก่ ผู้นำและกลุ่มแกนนำชุมชนทั้งผู้นำทางธรรมชาติและ ผู้นำที่เป็นทางการที่มีความรู้ความสามารถ ตั้งใจพัฒนา ขยันหมั่นเพียรและมีความสามารถกระตุ้นให้ คนในชุมชนได้ทบทวนถึงสถานการณ์ความเป็นอยู่ของตนเอง สำหรับปัจจัยภายนอกชุมชนที่นำเสนอ ได้แก่ การสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ทั้งจากภาครัฐ เอกชน ชุมชนอื่นๆ มีบทบาทผลักดันและ กระตุ้นการเรียนรู้ของชุมชน ทำให้ชุมชนขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันได้อย่างมีพลัง

สุทิศ เบญจมาศ (2549) ศึกษาวิจัยเรื่อง ทูทางสังคมและการพัฒนาเยาวชน กรณีศึกษา โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนและการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ วัดเกียรตินี้แก้ว สามัคคี อำเภอศรีรัตนะ จังหวัดศรีสะเกษ และเสนอปัจจัยสำคัญในกระบวนการทุนทางสังคมในการ จัดกิจกรรมของวัดเกียรตินี้แก้วสามัคคี ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ ผู้นำ ชาวบ้าน ผู้ปกครอง วัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน ความเป็นชุมชนเดียวกัน การช่วยเหลือกันและความเสียสละ สำหรับ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเข้ามาสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลศรีแก้วและสำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งจัดสรรงบประมาณช่วยเหลือ ตลอดจนทรัพยากรจากประชาชนทั่วไปที่ร่วม บริจาคทรัพย์ให้วัดสามารถดำเนินงานต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง

การัญญา รอดแก้ว (2550) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการ เรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในเขตภาคกลาง และเสนอปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการนำกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการ เรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในเขตภาคกลางไปใช้ ได้แก่ 1) ศักยภาพ ชุมชน 2) ผู้นำหรือแกนนำชุมชน 3) ความสัมพันธ์และความเอื้ออาทรในชุมชน 4) ภูมิปัญญาชุมชน 5) ระบบการสื่อสารภายในชุมชน 6) ระบบการจัดการความรู้ของชุมชน และ 7) ลักษณะกิจกรรม การเรียนรู้

มิ่งขวัญ คงเจริญ (2553) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของ ชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ และเสนอปัจจัยของการใช้รูปแบบโดย แบ่งเป็นระดับบุคคลและชุมชน ปัจจัยของการใช้รูปแบบระดับบุคคล ที่นำเสนอ ได้แก่ 1) การเรียนรู้ ด้วยตนเองเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต 2) ความจริงใจ การมีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน 3) การ สร้างจิตสำนึก ความรับผิดชอบต่อสังคม สิ่งแวดล้อม มีกฎ กติกาของหมู่บ้าน 4) การดูงานที่ตรงกับ ความต้องการและต้องเป็นตัวอย่างที่ดีจริง 5) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 6) กระบวนการทำงานเอา ความชัดเจน กำหนดเป็นเป้าหมาย มีการวางแผนร่วมกันอยู่เสมอ 7) ความสามัคคีของคนในชุมชน 8) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน 9) มีกลุ่มแม่บ้านเพื่อการพัฒนา มีกลุ่มเด็กและเยาวชนรักษถิ่น และ 10) กำหนดอัตลักษณ์ของชุมชน สำหรับปัจจัยของการใช้รูปแบบระดับชุมชน ที่นำเสนอ ได้แก่ 1) ระบบเศรษฐกิจต้องเริ่มจากครัวเรือน โดยเริ่มทำกันที่บ้านก่อน เหลือก็เอาไปแจกจ่ายและหาก เหลือมากกว่าเดิมก็เอาไปขาย 2) ระบบทุนนิยมในชุมชนที่มีการกั๊กยึดควรช่วยกันแบบพี่น้องและระบบ ทุนนิยมอื่นต้องคำนึงถึงจริยธรรมด้วย 3) ระบบสวัสดิการชุมชน 4) ระบบเครือข่าย 5) การสืบทอด วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น 6) ภาคีเครือข่าย 7) การแจ้งข่าวสารหรือแลกเปลี่ยนความ คิดเห็น และ 8) การตัดสินใจในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน

นอกจากนี้ มิ่งขวัญ คงเจริญ (2553) เสนอเงื่อนไขความสำเร็จของการใช้รูปแบบการ เสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ทั้งในระดับบุคคล และชุมชน เงื่อนไขของการใช้รูปแบบระดับบุคคล ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชน ต้องเป็นคนพูดจริงทำจริง เสียสละ ซื่อสัตย์ มีความจริงใจและร่วมทำงาน สามารถเข้าได้กับทุกคนทุกกลุ่ม มีส่วนร่วมในการให้ การสนับสนุนและมีผลต่อจิตใจของชุมชน 2) จำนวนสมาชิกในกลุ่มที่จะต้องขึ้นตรงกับผู้นำกลุ่ม และ 3) การกำหนดบทบาท หน้าที่ การมอบอำนาจให้กับสมาชิกในกลุ่ม สำหรับ เงื่อนไขของการใช้รูปแบบ ระดับชุมชน ได้แก่ 1) บันไดเก้าขั้นตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดชมหาราชและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2) ทุกหลังคาเรือนมีแหล่งอาหารเป็นของตนเอง มีบ่อน้ำ ปลูกพืชสวนครัว เลี้ยงสัตว์และสามารถแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้าน 3) มีหลักการทำงานจะไม่ พึ่งพิงหน่วยงานภายนอก มีความพร้อมและความตั้งใจที่จะพึ่งตนเองก่อน 4) การสนับสนุนทางสังคม

การเมืองที่มีผลต่อความเสมอภาคในชุมชน 5) การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนจะมีผลต่อจิตใจของชุมชน และ 6) การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต้องกระจายทั่วถึง ถูกต้องและชัดเจน

สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล (2554) ศึกษาวิจัยเรื่อง อนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน และเสนอปัจจัยแห่งความสำเร็จของสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน ได้แก่ 1) การมีผู้นำชุมชนที่ดี 2) มีการสนับสนุนงบประมาณ 3) มีเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง 4) มีขนาดชุมชนที่เหมาะสม 5) มีแผนชุมชนและเป้าหมายการพัฒนาที่ชัดเจน 6) มีแนวทางการดำเนินงาน 7) มีการออกแบบชุมชนเพื่อการเรียนรู้ 8) มีกลุ่มอาชีพต่างๆ 9) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 10) สมาชิกมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด 11) มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย 12) มีระบบสาธารณูปโภคที่ครบครัน 13) มีระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ 14) มีระบบการประกันสิทธิความรู้ เช่น การมีเว็บไซต์ชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ได้เสนอปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง เช่น นโยบายภาครัฐ การเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบต่างๆ ความเชื่อมโยงของเศรษฐกิจโลกและภูมิภาค อาทิ ความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านในอาเซียน (ASEAN) และเอเชียแปซิฟิก (APEC) ความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง (Great Mekhong Sub-region: GMS) ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศบังคลาเทศ อินเดีย พม่า ศรีลังกาและไทย (BIMST-EC) รวมทั้งบทบาทในองค์การสหประชาชาติ การเป็นผู้ประสานงานประชุมเอเชีย-ยุโรป (ASEM) เป็นต้น

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบ นักวิชาการใช้คำที่แตกต่างกันไป เช่น ปัจจัยแห่งความสำเร็จ ปัจจัยสนับสนุน ปัจจัยสำคัญ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นักวิชาการส่วนใหญ่แบ่งการวิเคราะห์ปัจจัยเป็น 2 องค์ประกอบ ได้แก่ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก พจนานุกรมออนไลน์ (Longdo Dict, 2011) ให้ความหมายของคำว่า ปัจจัยภายใน ว่าหมายถึง เหตุภายในที่ทำให้เกิดผล และในลักษณะเดียวกันได้ให้ความหมายของคำว่า ปัจจัยภายนอก ว่าหมายถึง เหตุภายนอกที่ทำให้เกิดผล และเงื่อนไขคือข้อแม้ของการใช้รูปแบบ ลักษณะของการกล่าวถึงเงื่อนไขที่ชัดเจน แสดงโดยใช้ประโยคเงื่อนไข ประกอบด้วยข้อความ 2 ข้อความที่เชื่อมต่อกันด้วย ถ้า...แล้ว... แต่ในบางกรณีอาจไม่ปรากฏรูป ถ้า...แล้ว...(จงชัย เจนหัตถการกิจ, 2554) สรุปได้ว่า เงื่อนไขความสำเร็จของการใช้รูปแบบ หมายถึง ถ้ามีการปฏิบัติตามเงื่อนไขแล้ว การนำรูปแบบไปใช้จะประสบความสำเร็จ

ตอนที่ 6 การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान

การวิจัยครั้งนี้แบ่งขั้นตอนการวิจัยเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนาม การพัฒนารูปแบบและการสัมภาษณ์เชิงลึก ในขั้นตอนของการศึกษาเอกสารส่วนที่เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानในการสังเคราะห์งานวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาและนำเสนอความรู้เกี่ยวกับการสังเคราะห์งานวิจัยและการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान เพื่อให้เข้าใจวิถีวิทยาการวิจัยดังกล่าวมากยิ่งขึ้น โดยนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับการสังเคราะห์งานวิจัยและการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान ดังนี้

6.1 การสังเคราะห์งานวิจัย

การสังเคราะห์งานวิจัย (Research Synthesis) เป็นระเบียบวิธีการศึกษาตามระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์เพื่อตอบปัญหาวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยการรวบรวมงานวิจัยเกี่ยวกับปัญหานั้นๆ มา

ศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสถิติ หรือวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและนำเสนอข้อสรุปอย่างมีระบบให้ได้คำตอบปัญหาวิจัยที่ต้องการ โดยการสังเคราะห์งานวิจัยมีข้อตกลงเบื้องต้นที่สำคัญ 2 ประการ ประการแรก งานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์แต่ละเรื่องให้ข้อค้นพบแต่ละมุมของปรากฏการณ์ที่นักวิจัยต้องการศึกษา ประการที่สอง เมื่อนำผลการวิจัยมาสังเคราะห์รวมกัน ผลการสังเคราะห์ที่ได้รับจะมีความกว้างขวางและลุ่มลึกมากกว่าที่จะได้รับจากงานวิจัยแต่ละเรื่อง (Light และ Pillemer, 1984; Glass, McGraw และ Smith, 1981; Mullen, 1989 อ้างถึงใน นงลักษณ์ วิรัชชัย, 2542)

นงลักษณ์ วิรัชชัย (2542) อธิบายลักษณะการสังเคราะห์งานวิจัยไว้ว่า การดำเนินการสังเคราะห์งานวิจัย ทำได้ 2 ลักษณะ ลักษณะแรก เป็นการสังเคราะห์งานวิจัยในฐานะเป็นงานส่วนหนึ่งของงานวิจัย การสังเคราะห์งานวิจัยแบบนี้คือ กิจกรรมสำคัญในการศึกษารายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนั่นเอง ลักษณะที่สอง เป็นการสังเคราะห์งานวิจัยที่เป็นงานวิจัยเสร็จสิ้นสมบูรณ์ในตัว ผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยแบบนี้เป็นประโยชน์ต่อการหาคำตอบปัญหาวิจัยที่เป็นข้อสรุปที่มีความลึกซึ้ง ซึ่งนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อวงวิชาการและเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติและสังคมได้อย่างกว้างขวาง

อุทุมพร จามรมาน (2541) แบ่งการสังเคราะห์งานวิจัยออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) การสังเคราะห์เชิงคุณลักษณะหรือการสังเคราะห์เชิงคุณภาพหรือการสังเคราะห์เชิงบอกลักษณะ (Qualitative Synthesis) เป็นการรวบรวมเรื่องต่างๆ ที่ต้องการสังเคราะห์เข้าด้วยกัน และสรุปออกมาโดยผู้สังเคราะห์จะต้องสรุปประเด็นหลักของผลการวิจัยแต่ละเรื่องและบรรยายให้เห็นความสัมพันธ์และความขัดแย้งระหว่างผลการวิจัยเหล่านั้น ทั้งนี้ผู้สังเคราะห์ต้องสรุปด้วยความเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียง และไม่ผนวกความคิดเห็นของตน การสังเคราะห์แบบนี้เป็นวิธีการที่ใช้กับงานวิจัยเชิงคุณภาพ และ 2) การสังเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Synthesis) เป็นการใช้กระบวนการทางสถิติเข้ามาช่วยสังเคราะห์ โดยการคำนวณค่าหรือดัชนีมาตรฐานของผลการวิจัยเพื่อประโยชน์ในการเปรียบเทียบ สรุปและอ้างอิง

ความสำคัญของการสังเคราะห์งานวิจัยที่มีต่อความก้าวหน้าของศาสตร์ต่างๆ มีด้วยกัน 2 ประการ ได้แก่ 1) การสังเคราะห์งานวิจัยทำให้ทราบถึงสถานะปัจจุบันของข้อความรู้ต่างๆ และ 2) การสังเคราะห์งานวิจัยเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดตัวแปรและสมมติฐานการวิจัยให้มีประสิทธิภาพ การสังเคราะห์งานวิจัยในลักษณะนี้ปรากฏในเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของงานวิจัยต่างๆ นอกจากการสังเคราะห์งานวิจัยจะมีประโยชน์ต่อความก้าวหน้าของศาสตร์แล้วยังมีประโยชน์ต่อการนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการสังเคราะห์งานวิจัยทำให้ได้ความรู้อันเป็นข้อสรุปที่ชัดเจน ทำให้การนำไปประยุกต์ใช้ในภาคปฏิบัติมีประสิทธิภาพ (อดุลย์ วังศรีคุณ, 2543)

กล่าวสรุปได้ว่า การสังเคราะห์งานวิจัยคือระเบียบวิธีวิจัยอย่างหนึ่ง อันจะนำสู่การรวบรวมความรู้และได้องค์ความรู้ที่มีทั้งความกว้างขวางและความลุ่มลึกกว่างานวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเรื่องเดียว การสังเคราะห์งานวิจัยสามารถทำได้ทั้งงานวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ ทั้งนี้ประโยชน์ของการสังเคราะห์งานวิจัยแบ่งเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรกคือการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย ซึ่งอยู่ในส่วนของการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และลักษณะที่สองคือการสังเคราะห์งานวิจัยในฐานะที่เป็นวิธีวิทยาการวิจัยของงานวิจัย ซึ่งนำเสนอขั้นตอนของวิธีวิทยาการวิจัยอย่างความสมบูรณ์

6.2 การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान

การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान เริ่มต้นจากนักวิจัยเชิงคุณภาพเห็นจุดอ่อนของการวิจัยเชิงปริมาณที่สำคัญคือการให้ความสำคัญกับการศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างปรากฏการณ์หรือตัวแปร และให้ความสำคัญกับการอ้างอิงผลการวิจัยไปสู่กลุ่มประชากรเป็นอย่างมากจนละเลยองค์ประกอบของปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์ในส่วนที่เป็นนามธรรม ไม่สนใจและไม่พยายามทำความเข้าใจความหมายของปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์เหมือนนักวิจัยเชิงคุณภาพ รวมทั้งไม่สนใจหน่วยตัวอย่างที่เป็นกรณีพิเศษซึ่งจะนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ลึกซึ้ง ด้วยเหตุนี้ในวงวิชาการจึงต้องมีทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะการวิจัยทั้งสองประเภท มีหลักการใหญ่ในการแสวงหาความรู้ความจริงด้วยวิธีการที่มีระบบเช่นเดียวกัน แต่อาจมีรายละเอียดของวิธีการแตกต่างกัน ผลการวิจัยทั้งสองประเภทน่าจะสนับสนุนส่งเสริมให้การแสวงหาความรู้ในศาสตร์สาขาต่างๆ เป็นไปอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น (นงลักษณ์ วิรัชชัย, 2542)

การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान จัดเป็นนวัตกรรมทางการวิจัยเชิงคุณภาพแบบหนึ่งที่มีการประยุกต์หลักการวิเคราะห์อภิमानให้เป็นประโยชน์ในการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnographic Research or Ethnography) Noblit และ Hare (1988) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง Meta-Ethnography : Synthesizing Qualitative Studies ซึ่งให้เห็นข้อบกพร่องในการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพแบบดั้งเดิมว่าเป็นวิธีการที่ไม่มีระบบ จะทำการสังเคราะห์ซ้ำให้ได้ผลเหมือนเดิมเป็นเรื่องยากและการสังเคราะห์ มักจะไม่ครอบคลุมงานวิจัยทั้งหมดที่นำมาสังเคราะห์ ผู้สังเคราะห์มักจะเลือกเฉพาะตอนหรือส่วนที่สนใจ เพื่อปรับปรุงข้อบกพร่องดังกล่าวจึงได้เสนอวิธีการวิจัยที่เรียกว่า การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान สำหรับการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยนำเสนอวิธีการตีความเนื้อหาไว้ 3 ลักษณะ ได้แก่ การแปลความเทียบกลับไปกลับมา (Reciprocal Translations) การแปลความเชิงหักล้าง (Refutation Synthesis) และการแปลความเพื่อเสนอประเด็นการโต้แย้ง (Lines-of-Argument Synthesis)

นักวิชาการซึ่งศึกษาและวิจัยโดยใช้การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान ให้นิยามของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान ไว้ดังนี้

อดุลย์ วังศรีคุณ (2543) กล่าวว่า การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการสังเคราะห์งานวิจัยด้านชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानหรืองานวิจัยที่มีการตีความอื่นๆ กล่าวคือ การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानเป็นการสังเคราะห์งานวิจัยที่มีการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับชาติพันธุ์หรืองานวิจัยเชิงคุณภาพที่มีการตีความข้อมูลเชิงคุณภาพในขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูล

บุบผา เมฆศรีทองคำ (2547) กล่าวว่า การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानอยู่บนพื้นฐานกระบวนการตีความซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองหรือแนวคิดมากมายของผู้สังเคราะห์ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของการสังเคราะห์ โดยสะท้อนในหลายๆ วิธีการ นอกจากนั้นยังเป็นวิธีการที่ใช้ในการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นวิธีการที่มุ่งเน้นการแปลความหมายหรือการอธิบายเชิงตีความ (Interpretive) มากกว่าการนำเนื้อหามารวมกันเพียงอย่างเดียว (Aggregative) หรือการวิเคราะห์ (Analysis) โดยพยายามให้เห็นถึงกระบวนการและผลลัพธ์ที่ได้จากกรณีศึกษาหลายๆ งานวิจัย ดังนั้นจึงเป็นวิธีการที่ต้องการความเข้าใจถึงธรรมชาติของการเปรียบเทียบ (Comparison) และการแปลความ (Interpretation) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानเป็นการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงตีความ (Interpretative research) โดยพยายามคงลักษณะเฉพาะ (Uniqueness) และองค์รวม (Holism) ของงานวิจัยเชิงคุณภาพไว้

ชนันภรณ์ อารีกุล (2550) กล่าวว่า การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน หมายถึง การสังเคราะห์งานวิจัยที่มุ่งเน้นการตีความเนื้อหาของงานวิจัยแต่ละเรื่อง แล้วนำข้อความรู้ที่ได้จากการตีความมาสรุปรวมเป็นข้อความรู้ใหม่ ซึ่งมีใช่เป็นเพียงแค่การรวมเนื้อหาของงานวิจัยหลายๆ เรื่องเข้าด้วยกันแล้วนำมาสร้างข้อสรุปรวมเท่านั้น

กล่าวโดยสรุปคือ การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน หมายถึง วิธีการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีใช่เพียงการรวมเนื้อหาหรือการวิเคราะห์เนื้อหาเท่านั้น แต่ให้ความสำคัญกับการตีความเนื้อหาอย่างลึกซึ้งและนำมาสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ต้องการศึกษาวิจัย โดยในการตีความเนื้อหานั้นสามารถทำได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ การแปลความเทียบกลับไปกลับมา การแปลความเชิงหักล้างและการแปลความเพื่อเสนอประเด็นการโต้แย้ง

Noblit และ Hare (1988) กล่าวถึงขั้นตอนของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 7 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเริ่มต้น ในขั้นตอนนี้กวิจัยต้องกำหนดปัญหาคำถามที่นักวิจัยที่ต้องการศึกษาแสวงหาคำตอบลักษณะปัญหาวิจัยควรเป็นปัญหาที่มีคำถามประเภท ทำไม อย่างไร มีกระบวนการเป็นขั้นตอนหรือเปลี่ยนแปลงเป็นแบบใดบ้าง รวมทั้งต้องสามารถอธิบายได้ว่าปัญหาวิจัยนั้นมีความสำคัญในเชิงวิชาการและในภาคปฏิบัติอย่างไร

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตัดสินใจเลือกงานที่จะนำมาสังเคราะห์ การดำเนินการในขั้นตอนนี้เทียบเคียงได้กับการเลือกกรณีศึกษาสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ นักวิจัยอาจพิจารณาเลือกเฉพาะงานวิจัยที่มีคุณค่า มีประเด็นที่ควรค่าแก่การศึกษาและตีความ

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นอ่านงานวิจัย ขั้นตอนนี้กวิจัยต้องอ่านและทำความเข้าใจเนื้อหาสาระในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์โดยอ่านซ้ำๆ แต่ยังไม่ต้องมีการตีความหรือเปรียบเทียบเนื่องจากการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานเป็นการสังเคราะห์เนื้อหาสาระ การอ่านงานวิจัยจึงต้องให้ความสนใจต่อรายละเอียดของงานวิจัยและสาระที่ผู้วิจัยต้องการสังเคราะห์จากงานวิจัยนั้นๆ

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นกำหนดกรอบแสดงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ ในขั้นตอนนี้กวิจัยต้องพัฒนากรอบแสดงความเกี่ยวข้องระหว่างแต่ละเรื่องโดยจับประเด็นหลัก สังกกับแนวคิด วิธีการ ผลการวิจัยจากงานวิจัยแต่ละเรื่องมาเทียบเคียงกัน นอกจากนี้ยังอาจพิจารณาจากประโยค คำ วลี (อุปลักษณะ) เพื่อหาความหมายที่เปรียบเทียบกันได้ด้วย

ขั้นตอนที่ 5 ขั้นแปลความหมายหรือตีความเทียบเคียงระหว่างงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ การดำเนินงานขั้นตอนนี้มีความสำคัญมากคล้ายกับการนำแนวคิด สังกกับจากงานวิจัยเรื่องหนึ่ง ไปใช้กับงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งแล้วนำผลที่น่าจะได้รับมาเปรียบเทียบกัน การแปลความหมายหรือการตีความทำได้ 3 แบบ คือ การแปลความเทียบกลับไปกลับมา (Reciprocal Translations) การแปลความเชิงหักล้าง (Refutation Synthesis) และการแปลความเพื่อเสนอประเด็นการโต้แย้ง (Lines-of-Argument Synthesis)

ขั้นตอนที่ 6 ขั้นสังเคราะห์การแปลความหมาย ขั้นตอนนี้กวิจัยนำผลการแปลความหมายทั้งหมดมาสังเคราะห์ ลักษณะการสังเคราะห์จะได้ข้อความรู้ที่เป็นภาพรวมของงานวิจัยทุกเรื่อง มีความกว้างขวางลึกซึ้งมากเกินกว่าที่จะได้รับจากงานวิจัยแต่ละเรื่อง

ขั้นตอนที่ 7 ชั้นสรุปและรายงานผลการสังเคราะห์ งานขั้นตอนนี้เป็นแบบเดียวกับการเสนอรายงานการวิจัยโดยทั่วไป

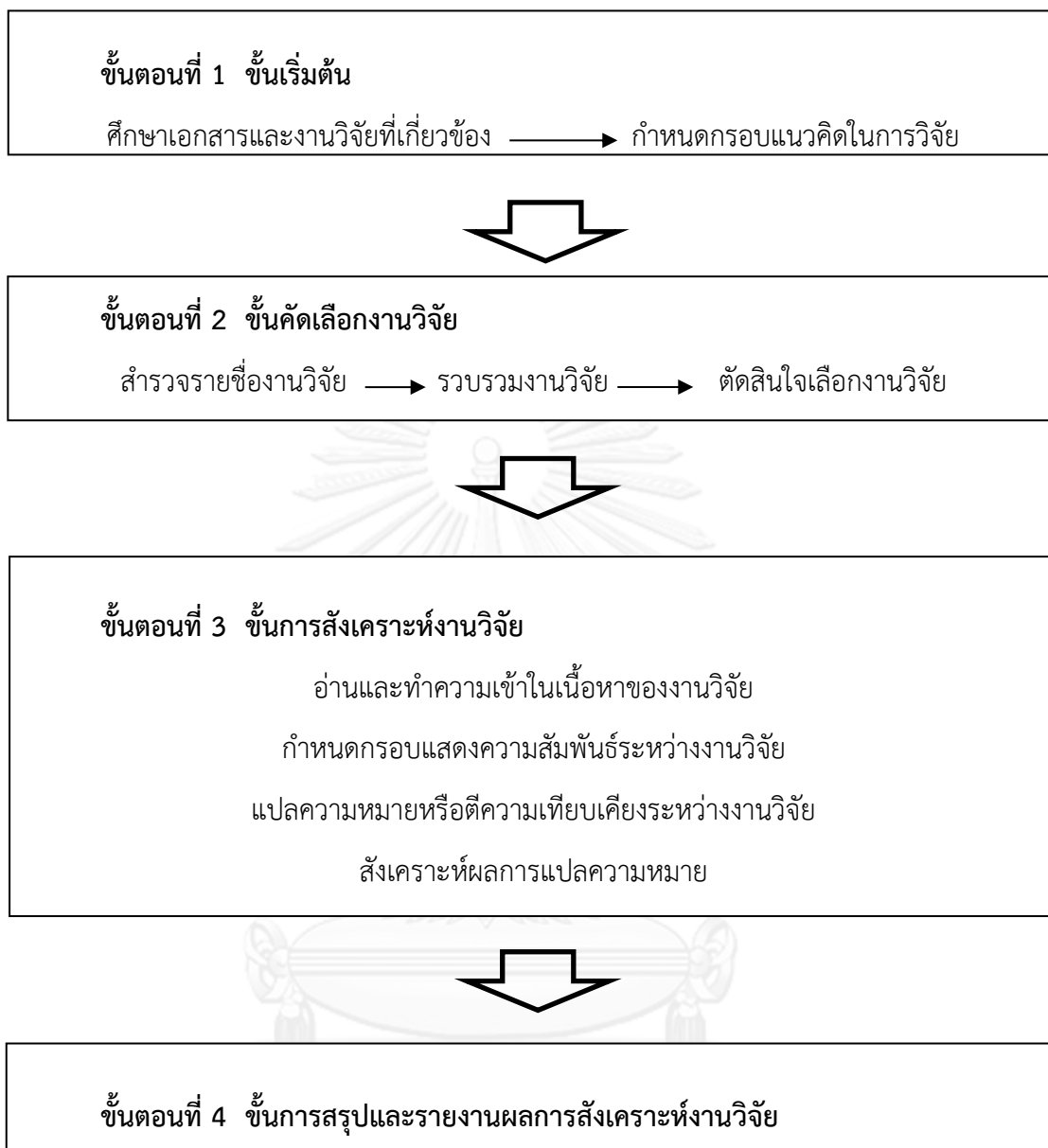
Noblit และ Hare (1988) แบ่งประเภทของการแปลความหมายของการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. การแปลความเทียบกลับไปกลับมา (Reciprocal Translations) เป็นวิธีการที่ใช้กับการศึกษาที่เป็นการวิเคราะห์ถึงงานวิจัยที่มีผลการวิจัยสอดคล้องกัน จึงเป็นการนำงานวิจัยเรื่องหนึ่งไปแปลความในอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเป็นเนื้อหาสาระที่เปรียบเทียบกันได้อย่างตรงไปตรงมา

2. การแปลความเชิงหักล้าง (Refutation Synthesis) เป็นวิธีการที่ใช้กับการศึกษาที่มีข้อสรุปที่ต่างกันเกี่ยวกับข้อโต้แย้งในเรื่องเดียวกัน จึงเป็นการนำงานวิจัยเรื่องหนึ่งไปเปรียบเทียบกับงานวิจัยอีกเรื่องหนึ่ง นั่นคือ เป็นวิธีการที่สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อค้นพบที่มีลักษณะตรงข้ามกัน

3. การแปลความเพื่อเสนอประเด็นการโต้แย้ง (Lines-of-Argument Synthesis) เป็นวิธีการศึกษาที่นำงานวิจัยทุกเรื่องมาโยงเป็นข้อถกแถลงเพื่อนำมาสู่ข้อสรุปใดข้อสรุปหนึ่งนั่นคือ เป็นการสังเคราะห์เพื่อสรุปอ้างอิงไปถึงภาพรวมทั้งหมด

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาสามารถสรุปวิธีดำเนินการวิจัย เพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางสังเคราะห์งานวิจัยในขั้นตอนการศึกษาเอกสาร ได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2.6 วิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान

ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เอกสารในตอนนี้จึงนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

7.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ งานวิจัยของ จินตรัตน์ อักกะมานัง (2549) ประไพ ศิวะสิริวิลาศ (2549) สุทิศ เบ็ญมาศ (2549) สุพัชรา ศิริณวัฒน์ (2549) สุวัฒน์ชัย สวัสดิผล (2552) Field (2003) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จินตรัตน์ อักกะมานัง (2549) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุของอิทธิพลทุนทางสังคมที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษา พบว่า โมเดลเชิงสาเหตุของอิทธิพลทุนทางสังคมที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษาที่พัฒนาขึ้นมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ทุนทางสังคมมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบของตัวแปรทุนทางสังคมภายในและภายนอกสถานศึกษาแตกต่างกัน โดยทุนทางสังคมภายในสถานศึกษามีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมากกว่าทุนทางสังคมภายนอกสถานศึกษา และทุนทางสังคมมีอิทธิพลทางบวกต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา

ประไพ ศิวะสิริวิลาศ (2549) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการศึกษาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อพัฒนาทุนทางสังคม พบว่า 1) รูปแบบการศึกษาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อพัฒนาทุนทางสังคมประกอบด้วย การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ การศึกษาทั้งสามรูปแบบเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน รูปแบบการศึกษาที่สำคัญในการพัฒนาทุนทางสังคมของชุมชน คือ การศึกษาตามอัธยาศัย เนื่องจากเป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชนที่เกิดจากพลังภายในของชุมชนบนพื้นฐานศักยภาพและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และ 2) รูปแบบการศึกษาในชุมชนที่ประสบความสำเร็จด้านการพัฒนาทุนทางสังคมใช้สำหรับชุมชนที่ไม่มีองค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้ที่มีลักษณะเฉพาะพอที่จะใช้เป็นฐานการเรียนรู้ การศึกษาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนลักษณะนี้ต้องให้ความสำคัญกับเทคนิควิธีการที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทุนทางสังคมโดยเน้นที่การมีเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชนและร่วมค้นหาระบบคุณค่า จิตวิญญาณและภูมิปัญญาเดิมในท้องถิ่นเพื่อนำมาสืบทอดและประยุกต์กับทุนทางสังคมในบริบทปัจจุบัน

สุทิศ เบ็ญมาศ (2549) ศึกษาวิจัยเรื่อง ทุนทางสังคมและการพัฒนาเยาวชน กรณีศึกษาโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนและการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ วัดเกียรติแก้วสามัคคี อำเภอศรีรัตนะ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า บทบาทผู้นำมีส่วนอย่างสำคัญยิ่งต่อการจัดกิจกรรมให้ดำเนินต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะผู้นำที่เป็นพระสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติชอบและทำงานเพื่อมุ่งประโยชน์ส่วนรวมและหวังความเจริญแก่พระศาสนาและชุมชน ซึ่งทำให้เป็นที่ยอมรับและเกิดความเคารพศรัทธาจากชาวบ้าน อันนำไปสู่ความเอื้ออาทรกัน ความผูกพันกันเป็นกระบวนการที่เป็นพลังขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาเยาวชนของวัดและชุมชนให้ประสบความสำเร็จ ปัจจัยสำคัญในกระบวนการทุนทางสังคมในการจัดกิจกรรมของวัดเกียรติแก้วสามัคคี ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน

ได้แก่ ผู้นำ ชาวบ้าน ผู้ปกครอง วัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน ความเป็นชุมชนเดียวกัน การช่วยเหลือกันและความเสียสละ สำหรับปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเข้ามาสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลศรีแก้วและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งจัดสรรงบประมาณช่วยเหลือตลอดทั้งศรัทธาจากประชาชนทั่วไปที่ร่วมบริจาคทรัพย์ให้วัดสามารถดำเนินงานต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง (สุทิศ เบ็ญมาศ, 2549)

สุพัชรา ศิริณวัฒน์ (2549) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการจัดการศึกษาด้านอาชีพ : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนแขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร พบว่า ลักษณะทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน วิทยากรท้องถิ่น วัด โรงเรียน ชุมชน และวัฒนธรรมในชุมชน การดำเนินการใช้ทุนทางสังคมในการจัดการศึกษาด้านอาชีพ ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ การมีส่วนร่วม การประสานความร่วมมือกับองค์กรอื่นและการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผู้นำชุมชนเห็นด้วยเป็นอย่างมากที่ใช้ทุนทางสังคมในการพัฒนาการจัดการศึกษาด้านอาชีพ เนื่องจากในการแก้ปัญหาการว่างงานในชุมชนจะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมและร่วมกันสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ ทั้งนี้สมาชิกในชุมชนต้องตระหนักถึงความสำคัญของการรับผิดชอบร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกในชุมชน คณะกรรมการชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งภายในและนอกชุมชนเพื่อให้เกิดการมีอาชีพ มีรายได้และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

สุวัฒน์ชัย สวัสดิผล (2552) ศึกษาวิจัยเรื่อง ทุนทางสังคมกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้กรณีศึกษา พิพิธภัณฑสถานชุมชนมอญบางกระดี่ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร พบว่า ความเป็นชุมชนมอญที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้ระบบเครือญาติที่เกาะเกี่ยวกันเป็นแรงหนุนเสริมให้เกิดการสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อกัน รวมทั้งการมีผู้นำที่กล้าเปลี่ยนแปลง เสียสละ ได้ร่วมมือกับหน่วยงานจากภายนอกทำการแก้ปัญหาให้กับชุมชนและนำไปสู่ชุมชนเป็นสุข อาจกล่าวได้ว่า การมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของความเป็นมอญ การเป็นครอบครัวขยายและการมีผู้นำที่มีความสามารถ เสียสละ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทุนทางสังคมที่ช่วยให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาและพึ่งตนเองได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของกระแสโลกาภิวัตน์ ส่วนการเข้ามาของหน่วยงานภายนอก จำเป็นต้องเข้ามาด้วยความเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ เป็นอย่างดีเสียก่อน

Field (2003) เสนองานวิจัยเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Social Capital and Lifelong Learning) โดยศึกษาทัศนคติของประชาชนเกี่ยวกับทุนทางสังคมว่าสัมพันธ์กับการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างไร Field ศึกษาโดยใช้การวิจัยเชิงสำรวจ และเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่ในแถบไอร์แลนด์เหนือ จำนวน 9,800 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่า ทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางบวกต่อทัศนคติในการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน สิ่งต่างๆ รอบตัวส่งผลต่อแรงจูงใจในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในชีวิต

ผู้วิจัยสรุปประเด็นจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.5 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ผู้วิจัย	ชื่องานวิจัย	ผลการศึกษาวิจัย
จินตรัตน์ อักกะมานัง (2549)	การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุของอิทธิพล ทุนทางสังคมที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษา	ทุนทางสังคมภายในสถานศึกษามีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมากกว่าทุนทางสังคมภายนอกสถานศึกษา และทุนทางสังคมมีอิทธิพลทางบวกต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา
ประไพ ศิวะสิริวิลาศ (2549)	การพัฒนารูปแบบการศึกษาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อพัฒนาทุนทางสังคม	การศึกษาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานต้องให้ความสำคัญกับเทคนิควิธีการที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทุนทางสังคมโดยเน้นที่การมีเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชนและร่วมค้นหาระบบคุณค่าและภูมิปัญญาเดิมในท้องถิ่นเพื่อนำมาสืบทอดและประยุกต์กับทุนทางสังคมในบริบทปัจจุบัน
สุทิศ เบ็ญมาศ (2549)	ทุนทางสังคมและการพัฒนาเยาวชน กรณีศึกษาโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนและการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ วัดเกียรติแก้วสามัคคี อำเภอศรีรัตนะ จังหวัดศรีสะเกษ	ปัจจัยสำคัญในกระบวนการทุนทางสังคม ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ ผู้นำ ชาวบ้าน ผู้ปกครอง วัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชน ความเป็นชุมชนเดียวกัน การช่วยเหลือกันและความเสียสละ สำหรับปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเข้ามาสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบล และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งจัดสรรงบประมาณช่วยเหลือและศรัทธาจากประชาชนที่ร่วมบริจาคทรัพย์ให้วัดอย่างต่อเนื่อง
สุพัชรา ศิริณวัฒน์ (2549)	การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการจัดการศึกษาด้านอาชีพ : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนแขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร	ลักษณะทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน วิทยากรท้องถิ่น วัด โรงเรียน ชุมชน และวัฒนธรรมในชุมชน การดำเนินการใช้ทุนทางสังคมในการจัดการศึกษาด้านอาชีพ ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ การมีส่วนร่วม การประสานความร่วมมือกับองค์กรอื่นและการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
สุวัฒน์ชัย สวัสดิผล (2552)	ทุนทางสังคมกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้ กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ชุมชนมอญบางกระดี่ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร	การมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของความเป็นมอญ การเป็นครอบครัวขยายและมีผู้นำที่มีความสามารถ เสียสละ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทุนทางสังคมที่ช่วยให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาและพึ่งตนเองได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว
Field (2003)	Social Capital and Lifelong Learning	ทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางบวกต่อทัศนคติในการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน สิ่งต่างๆ รอบตัวส่งผลต่อแรงจูงใจในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในชีวิต

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต พบว่า ทุนทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีผลซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ทุนทางสังคมและการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีความสัมพันธ์กัน 2 ด้าน ด้านแรกคือ ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต และด้านที่สองคือ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อทุนทางสังคม และความสัมพันธ์ทั้ง 2 รูปแบบนี้ มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงบวก ส่งผลดีซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ถ้า ทุนทางสังคมเข้มแข็งก็จะส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพิ่มมากขึ้น เช่นเดียวกัน ถ้ามีการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้มากขึ้น สังคมก็จะมีทุนทางสังคมที่เพิ่มขึ้นด้วย

7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ ได้แก่ งานวิจัยของนภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม (2548) สุมาลี สังข์ศรี (2548) นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ (2552) มิ่งขวัญ คงเจริญ (2553) สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล (2554) Kirkwood (1996) Gorard, Furlong, Rees และ Fevre (1997) Casey (2006) Lantz และ Brage (2006) Selwyn, Gorald และ Furlong (2006) Castro และ Laszlo (2007) Su, Ya-Hui (2007) และ Lundvall (2010) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม (2548) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบเมืองแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดชลบุรี โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาจากเอกสารและศึกษาภาคสนามองค์การบริหารส่วนตำบล 2 แห่ง ประเด็นที่ศึกษาได้แก่ ลักษณะร่วม ความแตกต่าง และปัจจัยสนับสนุนเพื่อสรุปเป็นรูปแบบเมืองแห่งการเรียนรู้ พบว่า รูปแบบเมืองแห่งการเรียนรู้มีองค์ประกอบ ดังนี้ 1) การกำหนดวัตถุประสงค์ ต้องกำหนดว่าพื้นที่นี้ต้องการจะพัฒนาอะไร 2) การกำหนดกลุ่มองค์กรหรือกรมการที่รับผิดชอบ 3) การแสวงหาความร่วมมือเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ 4) การบริหารงานจัดกิจกรรม 5) การประเมินผลความสำเร็จของการทำกิจกรรมหรือโครงการ

สุมาลี สังข์ศรี (2548) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชน/เมืองแห่งการเรียนรู้สำหรับสังคมไทย โดยสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องดังกล่าวและผลการวิจัยสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ ดังนี้ 1) ลักษณะของชุมชน/เมืองแห่งการเรียนรู้สำหรับสังคมไทย 2) เป้าหมายของชุมชน/เมืองแห่งการเรียนรู้ 3) หลักการในการสร้างหรือพัฒนาชุมชน/เมืองแห่งการเรียนรู้ 4) ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน/เมืองแห่งการเรียนรู้สำหรับสังคมไทย 15 ข้อ ได้แก่ กำหนดนโยบายสังคมแห่งการเรียนรู้ให้ชัดเจน รับผิดชอบสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนทุกกลุ่มในเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตและสังคมแห่งการเรียนรู้ หาจุดเริ่มต้นในแต่ละชุมชน จัดตั้งกรรมการดำเนินงาน สร้างความสนใจในวงกว้าง พัฒนาบุคลากรที่จะเป็นผู้ดำเนินงานสังคมแห่งการเรียนรู้ วิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการของสังคม จัดทำแผนยุทธศาสตร์เพื่อใช้เป็นกรอบในการดำเนินงาน วิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่ส่วน ดำเนินการจัดสังคมแห่งการเรียนรู้ ติดตามประเมินผลการดำเนินงาน ประชาสัมพันธ์ผลการดำเนินงานเป็นระยะๆ สร้างเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้และหามาตรการในการระดมทุนจากแหล่งต่างๆ

นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ (2552) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยศึกษาจากผู้ให้ข้อมูล 6 กลุ่ม จำนวน 67 คน ได้แก่ สมาชิก อบต. กลุ่มสตรี พระภิกษุ เกษตรกร ประชาชนชาวบ้าน กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ใน 3 ชุมชน พบว่า ประชาชนในท้องถิ่นมีเจตคติและค่านิยมต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตอยู่ในระดับมาก มีการรับรู้ว่า ท้องถิ่น

ของตนมีลักษณะเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ในระดับน้อย ในท้องถิ่นมีแหล่งเรียนรู้หลากหลาย ครอบคลุมประเภทแต่มีการใช้อยู่ในระดับน้อย ผู้ที่ใช้แหล่งเรียนรู้มาก ได้แก่ ผู้นำชุมชน ครูและภูมิปัญญาชาวบ้าน การจัดการความรู้ในท้องถิ่น มีการแสวงหาความรู้โดยการศึกษาดูงานและการได้รับการฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้โดยการบอกกล่าวและสาธิตวิธีการเก็บรักษาและจดจำความรู้โดยวิธีจดจำผ่านตัวบุคคลสูง รูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นมี 6 องค์ประกอบ ได้แก่ การรวมกลุ่ม การกำหนดโครงสร้างบริหารจัดการ การได้มาและการพัฒนาความรู้ การดำเนินการ การบันทึกเก็บรักษาถ่ายทอดความรู้และหน่วยงานสนับสนุน ข้อเสนอแนะที่สำคัญคือ จุดอ่อนของรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นคือ การบันทึกถ่ายทอดความรู้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีส่วนในการสนับสนุนเพื่อลดจุดอ่อนดังกล่าว

มิ่งขวัญ คงเจริญ (2553) ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยใช้การวิจัยและพัฒนา ศึกษาจากเอกสารและศึกษาภาคสนามชุมชนแห่งการเรียนรู้ 4 ชุมชน พบว่า องค์ประกอบการเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ มี 9 องค์ประกอบ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัติในชุมชน ระบบคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาระบบเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเอง ระบบการเรียนรู้โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแกนกลางการพัฒนาอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อวิถีชีวิต ระบบทุนของชุมชนที่มีรูปแบบและวิธีการทางวัฒนธรรม ความเสมอภาคความยุติธรรมในการจัดการของชุมชน และการสร้างหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีวิตร่วมกัน และรูปแบบการเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ทั้งในชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ประกอบด้วยการกำหนดเป้าหมายและวางแผน การวิเคราะห์ความต้องการของชุมชน การทำประชาคมเพื่อหาสาเหตุของปัญหา การจัดเวทีชาวบ้านให้ความรู้ความเข้าใจ การบันทึกการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ คณะกรรมการ คณะบุคคลหรือแกนนำในการสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืน มีการติดตามผลการดำเนินงานและมีการสร้างความสัมพันธ์เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกหรือกลุ่มชุมชนอื่นๆ

สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล (2554) ศึกษาวิจัยเรื่อง อนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน โดยการศึกษาอนาคตใช้เทคนิคการวิจัยแบบ EDR (Ethnographic Delphi Futures Research) ศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 32 คนและศึกษาภาคสนามสังคมแห่งการเรียนรู้ 5 แห่ง พบว่า เนื้อหาหลัก 5 ประการสำหรับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ได้แก่ 1) องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ 2) หลักการสำคัญสำหรับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ 3) กระบวนการในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ 4) ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ และ 5) ปัจจัยแห่งความสำเร็จ นอกจากนี้รูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชนควรเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยชุมชนอย่างอิสระ มีความเป็นพลวัตและพัฒนาอย่างต่อเนื่องอย่างไม่มีที่สิ้นสุด มีการเรียนรู้ตลอดชีวิตและวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นหัวใจที่สำคัญ อนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชนจะไปส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในระดับบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชนและเครือข่ายสังคมอย่างมีคุณค่า ให้สามารถเข้าถึงความจริง ความดี ความงามที่มีอยู่ ยกย่องระดับเสรีภาพและอิสรภาพทางการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในวิถีคิด ความเชื่อ ระบบคุณค่าและการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดสุขภาวะทางจิตวิญญาณ นำไปสู่การแก้ปัญหา

และสนองความต้องการโดยรวมอย่างสมดุล ยั่งยืนและมีความสุข อันเป็นกลไกการขับเคลื่อนชุมชนไปสู่วิถีการพัฒนาที่ถูกต้องเพื่อประโยชน์สุขร่วมกันอย่างแท้จริง

Kirkwood (1996) ศึกษาวิจัยเรื่อง Scotland as A Learning Society: Identity, Difference and Relatedness โดยวิเคราะห์สถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับระบบการศึกษาของประเทศสกอตแลนด์ ตัวอย่างความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เช่น ผู้สอนมีบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้มากขึ้น วิธีการสอนเปลี่ยนจากแบบดั้งเดิมเป็นแบบ Active Learning ซึ่งเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์มากกว่า ผลการวิจัยพบว่า สังคมแห่งการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลง องค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้คือความสนใจใคร่รู้ของคนในสังคมเกี่ยวกับเรื่องของตัวเอง ผู้อื่น สังคมโลกและการมีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย

Gorard, Furlong, Rees และ Fevre (1997) ศึกษาวิจัยเรื่อง The Learning Society Patterns of Participation in Adult Education and Training ซึ่งศึกษาลักษณะสังคมแห่งการเรียนรู้ของเมืองต่างๆ ใน Wales เกี่ยวกับประเด็นการมีส่วนร่วมต่อการศึกษาต่อเนื่องและการฝึกอบรม รวมถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงในประเด็นดังกล่าว งานวิจัยนำเสนอมุมมองเกี่ยวกับการดำเนินสภาพของสังคมแห่งการเรียนรู้ ของนักการเมือง นักเศรษฐศาสตร์ ผู้บริหาร นักนโยบายและนักการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า จากมุมมองที่หลากหลายนำมาสังเคราะห์ได้ว่า สังคมเวลส์รวมถึงสหราชอาณาจักรทั้งหมดมีสภาพเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี มีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนในสังคมอย่างต่อเนื่องและมีระดับการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการศึกษาต่อเนื่องและการฝึกอบรมอยู่ในระดับสูง

Casey (2006) ศึกษาวิจัยเรื่อง Towards A Learning Society: A Comparative Analysis of New Zealand and Australian Experiences โดยศึกษาการพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจฐานความรู้และสังคมแห่งการเรียนรู้ของประเทศนิวซีแลนด์และออสเตรเลีย ผู้วิจัยวิเคราะห์ระบบการศึกษาของทั้ง 2 ประเทศและศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้บนพื้นฐานที่แตกต่างกันทางความเชื่อและวัฒนธรรมของทั้ง 2 ประเทศ ผลการวิจัยพบว่า ประเทศนิวซีแลนด์และออสเตรเลียยังไม่สามารถทำให้สังคมเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริงเพราะยังมีความแตกต่างกันทางความเชื่อและวัฒนธรรม ซึ่งนักการศึกษาจะต้องศึกษาหาแนวทางการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ต่อไป

Lantz และ Brage (2006) ศึกษาวิจัยเรื่อง Towards A Learning Society-Exploring the Challenge of Applied Information Literacy through Reality-Based Scenarios โดยศึกษากระบวนการสื่อสารกันของคนในสังคม เพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ผู้วิจัยศึกษาตามกรอบแนวคิด Reality-Based และพบว่ารูปแบบการสื่อสารภายในสังคมแบบใหม่นี้ เรียกว่า การศึกษาสารสนเทศแบบประยุกต์ องค์ประกอบหลักคือการสื่อสารสาธารณะซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนในสังคมรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างถูกต้องและทั่วถึง องค์การด้านการส่งเสริมสุขภาพหน่วยงานหนึ่ง นำแนวคิดนี้ไปทดลองใช้ พบว่า การสื่อสารรูปแบบใหม่นี้ได้ผลเป็นที่พึงพอใจ ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ผลการวิจัยโดยรวมพบว่า การสื่อสารภายในสังคมเป็นองค์ประกอบแรกๆ ที่สำคัญในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้

Selwyn, Gorald และ Furlong (2006) ศึกษาวิจัยเรื่อง Adult Learning in Digital Age: Information Technology and the Learning Society โดยศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต งานวิจัยศึกษาโดยใช้กลุ่มตัวอย่างคือ ประชากรผู้ใหญ่ในเวลส์และสหราชอาณาจักรจำนวน 1001 คน เกี่ยวกับเรื่องรูปแบบการ

มีส่วนร่วมและการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยใช้ทั้งวิธีวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพทางชาติพันธุ์วรรณนาในการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมที่สำคัญในสังคมแห่งการเรียนรู้คือ รูปแบบของทุนทางสังคมและรูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้ กล่าวคือ การมีส่วนร่วมไม่ควรทำแบบตื่น คือ หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องเพียงเท่านั้น แต่การมีส่วนร่วมจะต้องเป็นเรื่องของคนทั้งสังคม แม้ต่างเพศ ต่างวัย ต่างภาษาและวัฒนธรรม ล้วนแล้วแต่จำเป็นต้องร่วมกันสร้างทุนทางสังคมและเครือข่ายการเรียนรู้ให้เกิดในสังคม เพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ต่อไป ในส่วนของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 52 ใช้คอมพิวเตอร์เพื่อการศึกษาในระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และร้อยละ 26 ใช้เพื่อการศึกษาตามอัธยาศัยเท่านั้น เนื้อหาสาระที่กลุ่มตัวอย่างศึกษามากที่สุด ได้แก่ งานประดิษฐ์ (DIY: Do It Yourself) ศิลปะและดนตรี ดังนั้น ในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ผู้วิจัยแสดงความเห็นว่า ควรให้ความสำคัญกับการใช้คอมพิวเตอร์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของบุคคลเพิ่มมากขึ้นด้วย

Castro และ Laszlo (2007) ศึกษาวิจัยเรื่อง Fostering A Sustainable Learning Society through Knowledge-Based Development ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาสังคมโดยใช้ความรู้เป็นฐาน มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนมนุษย์ให้มีความสมดุลเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน เพราะการพัฒนาในสังคมยุคหลังอุตสาหกรรม (Post-Industrial) มานี้ควรคำนึงถึงแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นหลัก ทั้งนี้ ในการพัฒนาลักษณะนี้อาจสร้างความแตกต่างทางสังคมได้ เช่น ฐานะ คุณค่าของชีวิต ระบบการสนับสนุนชีวิต เป็นต้น ดังนั้น เพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดความยั่งยืนจึงไม่ควรละเลยเรื่องเกี่ยวกับสังคมด้วย

Su, Ya-Hui (2007) ศึกษาวิจัยเรื่อง The Learning Society as Itself: Lifelong Learning, Individualization of Learning, and Beyond Education โดยศึกษาปฏิกิริยาของผู้เรียนแต่ละคนในขณะที่กำลังเรียนรู้ ผลการวิจัยพบว่า สิ่งที่ผู้เรียนแสดงออกระหว่างเรียนรู้เกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพโดยตรงกับโครงสร้างการเรียนรู้และเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาสังคมสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ แนวคิดการศึกษาจากระดับล่าง (bottom-up) ทำให้ทราบถึงวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นรายบุคคล ทำให้เห็นภาพของสังคมจากระดับพื้นฐานไปสู่ระดับที่สูงขึ้นและทำให้สามารถสรุปองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ การศึกษาตลอดชีวิต การเรียนรู้ของบุคคลและการเรียนรู้ที่จะเรียนรู้

Lundvall (2010) ศึกษาวิจัยเรื่อง Scope, Style, and Theme of Research on Knowledge and Learning Societies โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารและสรุปสาระเกี่ยวกับขอบเขต รูปแบบและประเด็นหลักของการศึกษาวิจัยในสังคมความรู้และสังคมแห่งการเรียนรู้ ผลการศึกษาพบว่า ขอบเขตของการศึกษาเรื่องสังคมความรู้และสังคมแห่งการเรียนรู้ต้องเป็นขอบเขตที่เชื่อมโยงศาสตร์ด้านสังคม ด้านเศรษฐศาสตร์และด้านการศึกษา เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การมีปฏิสัมพันธ์ในสังคมเป็นเรื่องซับซ้อน โดยเฉพาะในสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ที่ความรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิต ประเด็นหลักของการวิจัยที่ต้องสนับสนุนในสังคมฐานความรู้คือ การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยการนำตนเองและการส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมเพื่อช่วยพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกัน

ผู้วิจัยสรุปประเด็นจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ดังตารางต่อไปนี

ตารางที่ 2.6 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้

ผู้วิจัย	ชื่องานวิจัย	ผลการศึกษาวิจัย
นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม (2548)	การพัฒนาารูปแบบเมืองแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดชลบุรี	องค์ประกอบรูปแบบเมืองแห่งการเรียนรู้ 1) การกำหนดวัตถุประสงค์ 2) การกำหนดกลุ่มองค์กร/กรรมการรับผิดชอบ 3) การแสวงหาความร่วมมือเพื่อดำเนินการ 4) การบริหารงานจัดกิจกรรม 5) การประเมินผลความสำเร็จของการทำกิจกรรมหรือโครงการ
สุมาลี สังข์ศรี (2548)	การพัฒนาชุมชน/เมืองแห่งการเรียนรู้สำหรับสังคมไทย	องค์ความรู้เรื่องสังคมแห่งการเรียนรู้ 1) ลักษณะของชุมชน/เมืองแห่งการเรียนรู้ 2) เป้าหมายของชุมชน/เมืองแห่งการเรียนรู้ 3) หลักการสร้าง/พัฒนาชุมชน/เมืองแห่งการเรียนรู้ 4) ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน/เมืองแห่งการเรียนรู้สำหรับสังคมไทย
นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ (2552)	การพัฒนาเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	รูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้ในท้องถิ่น 6 องค์ประกอบ การรวมกลุ่ม การกำหนดโครงสร้างบริหารจัดการ การได้มาและการพัฒนาความรู้ การดำเนินการ การบันทึกเก็บรักษาถ่ายทอดความรู้และหน่วยงานสนับสนุน
มิ่งขวัญ คงเจริญ (2553)	การพัฒนาารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างควมยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้	องค์ประกอบการเสริมสร้างควมยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ 9 องค์ประกอบ 1) การมีส่วนร่วมของชุมชน 2) การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัติ 3) ระบบคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินกิจกรรม 4) การพัฒนาระบบเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเอง 5) ระบบการเรียนรู้โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแกนกลาง 6) การพัฒนาอนุรักษ์/ฟื้นฟูสภาพแวดล้อม 7) ระบบทุนของชุมชนที่มีวิถีการทางวัฒนธรรม 8) ความเสมอภาคในการจัดการของชุมชน และ 9) การสร้างหลักประกันควมมั่นคงในการดำรงชีวิตร่วมกัน

ตารางที่ 2.6 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ (ต่อ)

ผู้วิจัย	ชื่องานวิจัย	ผลการศึกษาวิจัย
สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล (2554)	อนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้เชิงบวกสำหรับชุมชน	รูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้เชิงบวกสำหรับชุมชนควรเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติโดยชุมชนอย่างอิสระ มีความเป็นพลวัตและพัฒนาอย่างต่อเนื่องอย่างไม่มีที่สิ้นสุด มีการเรียนรู้ตลอดชีวิตและวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นหัวใจที่สำคัญ
Kirkwood (1996)	Scotland as A Learning Society: Identity, Difference and Relatedness	สังคมแห่งการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลง องค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้คือ ความสนใจใคร่รู้ของคนในสังคมเกี่ยวกับเรื่องของตัวเอง ผู้อื่น สังคมโลกและการมีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย
Gorard, Furlong, Rees และ Fevre (1997)	The Learning Society Patterns of Participation in Adult Education and Training	สังคมเวลส์รวมถึงสหราชอาณาจักรทั้งหมดมีสภาพเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี มีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนในสังคมอย่างต่อเนื่องและมีระดับการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการศึกษาต่อเนื่องและการฝึกอบรมอยู่ในระดับสูง
Casey (2006)	Towards A Learning Society: A Comparative Analysis of New Zealand and Australian Experiences	ประเทศนิวซีแลนด์และออสเตรเลียยังไม่สามารถทำให้สังคมเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริงเพราะยังมีความแตกต่างกันทางความเชื่อและวัฒนธรรม ซึ่งนักการศึกษาต้องศึกษาหาแนวทางการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ต่อไป
Lantz และ Brage (2006)	Towards A Learning Society-Exploring the Challenge of Applied Information Literacy through Reality-Based Scenarios	การศึกษาสารสนเทศแบบประยุกต์ทำให้คนในสังคมรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างถูกต้องและทั่วถึง กล่าวได้ว่า การสื่อสารภายในสังคมเป็นองค์ประกอบแรกที่สำคัญในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้
Selwyn, Gorald และ Furlong (2006)	Adult Learning in Digital Age: Information Technology and the Learning Society	รูปแบบการมีส่วนร่วมที่สำคัญในสังคมแห่งการเรียนรู้คือ รูปแบบของทุนทางสังคมและเครือข่ายการเรียนรู้ และในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ ควรให้ความสำคัญกับการใช้คอมพิวเตอร์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของบุคคลเพิ่มมากขึ้นด้วย

ตารางที่ 2.6 สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ (ต่อ)

ผู้วิจัย	ชื่องานวิจัย	ผลการศึกษาวิจัย
Castro และ Laszlo (2007)	Fostering A Sustainable Learning Society through Knowledge-Based Development	การพัฒนาสังคมโดยใช้ความรู้เป็นฐาน เกี่ยวข้องกับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาในสังคมยุคหลังอุตสาหกรรมควรคำนึงถึงแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นหลัก ในการพัฒนาอาจสร้างความแตกต่างทางสังคมได้ เช่น ฐานะ คุณค่าของชีวิต ระบบการสนับสนุนชีวิต เป็นต้น ดังนั้น เพื่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดความยั่งยืนจึงไม่ควรละเลยเรื่องสังคม
Su, Ya-Hui (2007)	The Learning Society as Itself: Lifelong Learning, Individualization of Learning, and Beyond Education	สิ่งที่ผู้เรียนแสดงออกระหว่างเรียนรู้เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์โดยตรงกับโครงสร้างการเรียนรู้และเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาสังคมสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้แบ่งได้ 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ การศึกษาตลอดชีวิต การเรียนรู้ของบุคคลและการเรียนรู้ที่จะเรียนรู้
Lundvall (2010)	Scope, Style, and Theme of Research on Knowledge and Learning Societies	ขอบเขตของการศึกษาเรื่องสังคมความรู้และสังคมแห่งการเรียนรู้ต้องเชื่อมโยงกับสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ ประเด็นสำคัญในสังคมฐานความรู้คือการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยการนำตนเองและการส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมเพื่อช่วยพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกัน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ พบว่า การศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้มีความหลากหลายแตกต่างกันตามบริบทของแต่ละประเทศ ประเทศที่อยู่ในกลุ่มประเทศเจริญแล้ว เน้นศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับเทคโนโลยีสารสนเทศ และประเทศกำลังพัฒนาเน้นการศึกษาการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น ปัจจัยสำคัญในการสร้างหรือพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ได้แก่ การตระหนักว่าการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญและการมีส่วนร่วมของคนในสังคมเพื่อสร้างหรือพัฒนาให้สังคมกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

ตอนที่ 8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต แนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้ แนวคิดทุนทางสังคมและแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้ มาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย

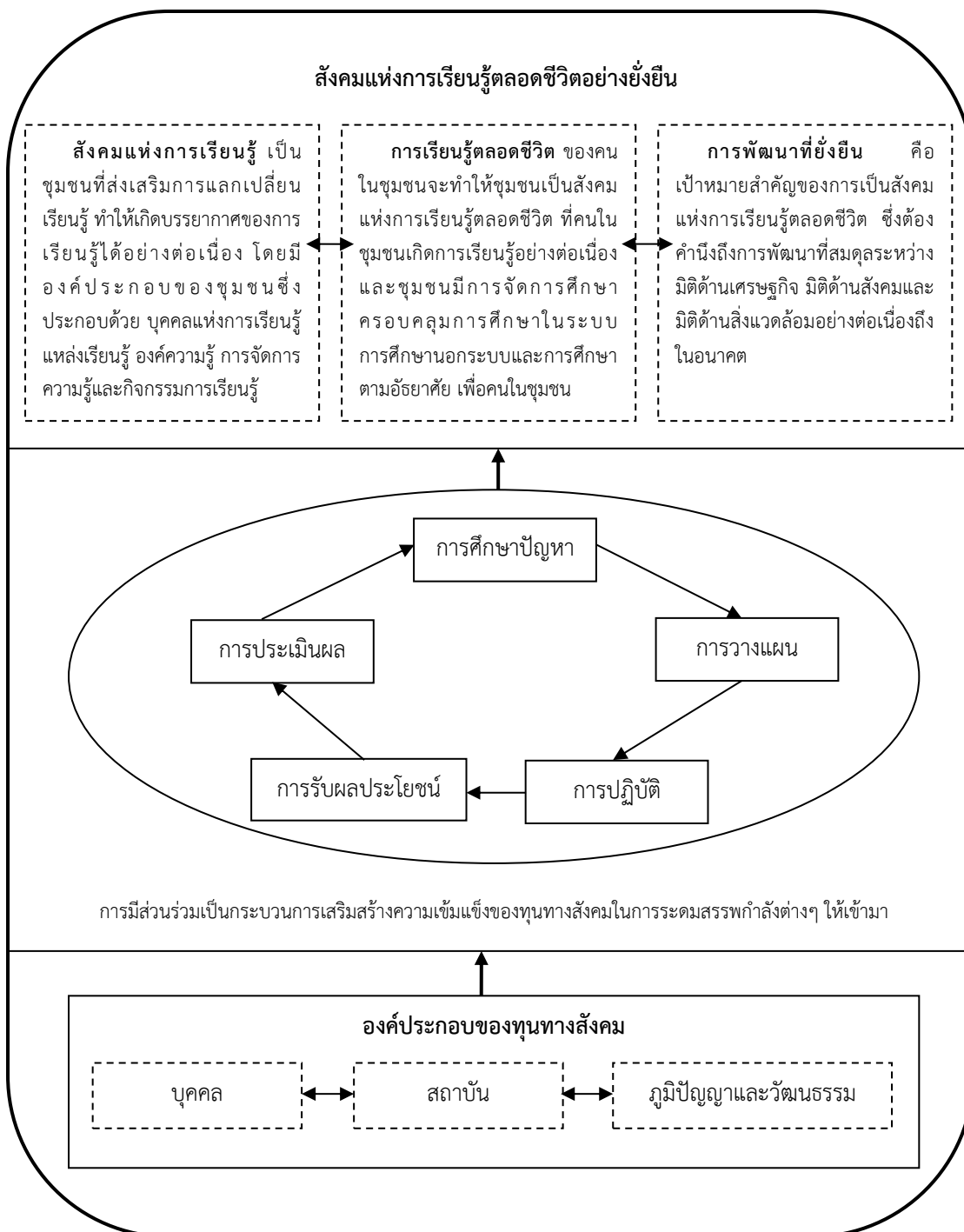
การศึกษาแนวคิดต่างๆ จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า เมื่อมนุษย์ทุกคนเริ่มต้นชีวิตขึ้น สิ่งสำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้คือการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกช่วงของชีวิต ตั้งแต่การศึกษาในวัยเด็กไปจนถึงวัยสูงอายุ การศึกษาดังกล่าวเริ่มต้นตั้งแต่การเรียนรู้จากครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันหน่วยที่เล็กที่สุดของสังคม นอกจากนี้การเรียนรู้ดังกล่าวจะเชื่อมโยงกับการศึกษาขั้นพื้นฐานเมื่อเด็กเข้าสู่สถาบันการศึกษา การเรียนรู้จะดำเนินอย่างต่อเนื่องและผสมผสานรูปแบบของการศึกษาเข้าด้วยกัน โดยรูปแบบของการเรียนรู้ครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย แม้ในวัยผู้ใหญ่และวัยสูงอายุ การศึกษาดังกล่าวยังคงดำรงอย่างต่อเนื่องไปตลอดจนสิ้นอายุขัย การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะช่วยให้บุคคลดำรงชีวิตประกอบอาชีพอย่างเหมาะสม มีข้อมูลในการตัดสินใจเลือกสิ่งต่างๆ และมีความรู้เพียงพอที่จะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชีวิตอย่างตลอดเวลาได้

อย่างไรก็ดีในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่มีประสิทธิภาพ เพื่อการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้แก่บุคคลนั้น ไม่เพียงภาครัฐต้องสนับสนุนอย่างเต็มที่ แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่ภาคส่วนต่างๆ เช่น ภาคประชาชนและภาคเอกชน ตลอดจนทุนทางสังคมอื่นๆ ต้องเข้าร่วมอย่างเต็มกำลังด้วย ทุนทางสังคมที่กล่าวถึงนี้คือสิ่งที่ดีงาม มีความสำคัญ ก่อเกิดและสั่งสมอยู่ในสังคมมาเป็นเวลานาน องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมทั่วไป ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งโดยปกติแล้ว ในหน่วยงาน/ชุมชน/สังคมทั่วไปจะปรากฏการดำเนินงานพัฒนา การบริหารและการจัดการสิ่งต่างๆ เหล่านี้อยู่แล้ว เพียงแต่มีระดับที่มากน้อยแตกต่างกันไปเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เพื่อให้หน่วยงาน/ชุมชน/สังคมสามารถจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่มีประสิทธิภาพได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่หน่วยงาน/ชุมชน/สังคมต้องอาศัยการระดมสรรพกำลัง ความร่วมมือ ความช่วยเหลือและการประสานงานจากภาคส่วนต่างๆ เข้ามาช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมด้วย ดังนั้นแนวทางหนึ่งซึ่งถือเป็นหัวใจของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมคือ การมีส่วนร่วมซึ่งขั้นตอนประกอบด้วย การศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล แม้การมีส่วนร่วมจะเป็นแนวทางสำคัญ แต่ในหน่วยงาน/ชุมชน/สังคมจำเป็นต้องใช้แนวทางอื่นเป็นแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมด้วย ทั้งนี้แนวทางอันจะสามารถสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับทุนทางสังคมได้นั้น ยังคงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและน่าสนใจในการศึกษาวิจัย เพื่อให้บุคคลในหน่วยงาน/ชุมชน/สังคมสามารถนำองค์ความรู้ไปใช้ในงานพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่องจนหน่วยงาน/ชุมชน/สังคมกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนนั้น มีจุดเริ่มต้นจากแนวคิดที่ต้องการส่งเสริมให้คนในหน่วยงาน/ชุมชน/สังคม ดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องพร้อมกัน เพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้ มีนิสัยรักการเรียนรู้ มีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทั้งภายในและภายนอกกลุ่มสมาชิก มีบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีแหล่งการเรียนรู้และสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ ในสังคมแห่งการเรียนรู้ควรมีองค์ประกอบหลัก ได้แก่ บุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ องค์ความรู้ การจัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ ตลอดจนต้องจัดการศึกษาครอบคลุมรูปแบบของการเรียนรู้ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ดังกล่าวข้างต้น

นอกจากนี้ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต หน่วยงาน/ชุมชน/สังคม จำเป็นต้องมีการดำเนินงานพัฒนาอย่างสมดุลทั้งสามมิติ โดยมีมิติแรกของการพัฒนาคือด้านเศรษฐกิจ ซึ่งต้องมีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการสร้างระบบทุนของชุมชนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ต้องมีผลิตและแลกเปลี่ยนผลิตหรือบริการทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนอย่างสม่ำเสมอด้วย มิติที่สองของการพัฒนาคือด้านสังคม โดยสังคมต้องมีการส่งเสริมการเรียนรู้ โดยใช้การศึกษาเป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ มีการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่สมาชิกของชุมชน ส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน ตลอดจนมีการสร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับมิติสุดท้ายของการพัฒนาคือด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยส่งเสริมการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้การพัฒนาทั้งสามด้านดังกล่าวต้องคำนึงถึงคนรุ่นต่อไปในอนาคตเป็นสำคัญด้วย จากการทบทวนแนวคิดต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นความสำคัญและความน่าสนใจในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับทุนทางสังคม นอกจากนี้ยังมีความจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่จะช่วยส่งเสริมให้การนำรูปแบบไปใช้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สังคมแห่งการเรียนรู้ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนและรวดเร็วกว่าการพัฒนาปกติตามธรรมชาติ ตลอดจนสามารถขยายแนวคิดสังคมแห่งการเรียนรู้สู่สังคมอื่นได้อย่างกว้างขวางขึ้น กรอบแนวคิดเบื้องต้นในการวิจัยมีดังแผนภาพต่อไปนี้

CHULALONGKORN UNIVERSITY

แผนภาพที่ 2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการศึกษาเอกสาร การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน (meta-ethnography) การศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน 2) พัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน และ 3) วิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง วิธีดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยการศึกษาเอกสาร ขั้นตอนการวิจัยนี้เป็นการศึกษาเอกสาร เพื่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ดีจำนวน 47 แห่ง โดยศึกษาจากข้อมูล เอกสาร ตำรา บทความและสื่อวีดิทัศน์ที่มีผู้จัดทำไว้แล้ว และสังเคราะห์งานวิจัยโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน จากวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ 5 เรื่อง ซึ่งถือเป็นการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data)

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยการศึกษาภาคสนาม ขั้นตอนการวิจัยนี้เป็นการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษาโดยคัดเลือกแบบปฏิบัติที่ดี (best practices) จำนวน 4 ชุมชน จากภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ภูมิภาคละ 1 ชุมชน และศึกษาจากเอกสาร หลักฐานที่ปรากฏในชุมชน การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเจาะจง (focused interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) ซึ่งถือเป็นการศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) จากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ประกอบกับผลการศึกษาเอกสารในขั้นตอนแรก เพื่อให้ได้ผลการวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนโดยการสนทนากลุ่ม ขั้นตอนการวิจัยนี้เป็นการร่างและตรวจสอบร่างรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยจัดการสนทนากลุ่มและระดมความคิดเห็นของผู้ปฏิบัติงานจริงในสังคมแห่งการเรียนรู้ จำนวน 7 คน เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง เหมาะสมและความเป็นไปได้ของการนำรูปแบบไปใช้ปฏิบัติจริง

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของการใช้รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ขั้นตอนการวิจัยนี้เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 7 คน ในชุมชนที่มีความต้องการนำรูปแบบที่เป็นผลการวิจัยไปใช้ปฏิบัติจริง เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

รายละเอียดของขั้นตอนการวิจัยแต่ละขั้นตอน มีดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยการศึกษาเอกสาร

ขั้นตอนการวิจัยนี้เป็นการศึกษาเอกสาร เพื่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยศึกษาจากข้อมูล เอกสาร บทความและสื่อวีดิทัศน์ที่มีผู้จัดทำไว้แล้ว และสังเคราะห์งานวิจัยโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาภิธานซึ่งถือเป็นการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ ในการศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยแบ่งวิธีการวิจัยเป็น 2 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้และการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ รายละเอียดของขั้นตอนการวิจัย มีดังต่อไปนี้

1.1 การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้

การวิจัยขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม โดยศึกษาจากเอกสาร บทความและสื่อวีดิทัศน์ที่ถอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่ได้รับการยกย่องให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ สุดยอดแหล่งการเรียนรู้ ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่นและชุมชนต้นแบบด้านการเรียนรู้ รายละเอียดของการวิจัยโดยการศึกษาเอกสาร มีดังต่อไปนี้

1.1.1 การคัดเลือกชุมชนในการศึกษาเอกสาร

การศึกษาเอกสารในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและพบว่าหน่วยงานภาครัฐที่มีพันธกิจในการพัฒนาคน ชุมชนและสังคมพยายามค้นหาต้นแบบของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เป็นแบบปฏิบัติที่ดี (best practices) ได้แก่ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย และสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ดังนั้นผู้วิจัยจึงคัดเลือกชุมชนที่ศึกษาเอกสารจากชุมชนที่ได้รับการยกย่องจากหน่วยงานดังกล่าวที่มีลักษณะเป็นชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ชุมชนที่ได้รับการยกย่องจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบจาก 5 ภูมิภาคของประเทศ ทั้งรุ่นที่ 1 และ 2 ในปี พ.ศ.2551 และ 2553 ตามลำดับ สังคมแห่งการเรียนรู้ที่ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ 5 ภูมิภาค รุ่นที่ 1 และ 2 มีจำนวนรวม 43 ชุมชน แต่ที่มีลักษณะเป็นชุมชนและนำมาใช้เป็นชุมชนที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องมีจำนวน 30 ชุมชน ดังต่อไปนี้

ภาคเหนือ จำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง 2) ชุมชนวัดเขาแก้ว จังหวัดตาก 3) ชุมชนวัดป่าฝาง จังหวัดพะเยา และ 4) ชุมชนบ้านนายาง จังหวัดน่าน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 10 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านดอนมัน จังหวัดมหาสารคาม 2) ชุมชนบ้านท่าหลักดิน จังหวัดอุดรธานี 3) ชุมชนบ้านบัว จังหวัดขอนแก่น 4) ชุมชนบ้านปะอาว จังหวัดอุบลราชธานี 5) ชุมชนบ้านพิมูล จังหวัดกาฬสินธุ์ 6) ชุมชนบ้านหนองลูกช้าง จังหวัดชัยภูมิ 7) ชุมชนผู้ไทยเรณูนคร จังหวัดนครพนม 8) ชุมชนวัดโพธิการาม จังหวัดร้อยเอ็ด 9) ชุมชนบ้านกอก จังหวัดขอนแก่น และ 10) ชุมชนบ้านคุยผง จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาคกลาง จำนวน 10 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านโค้งตาบาง จังหวัดเพชรบุรี 2) ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม 3) ชุมชนบ้านหนองกลางดง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 4) ชุมชนสามชุก ตลาตร้อยปี จังหวัดสุพรรณบุรี 5) ชุมชนประดิษฐ์โทรการ จังหวัดกรุงเทพมหานคร 6) ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักวา จังหวัดกรุงเทพมหานคร 7) ชุมชนบ้านบางปลากรด จังหวัดสมุทรปราการ 8) ชุมชนพึ่งตนเองบ้านศรีจุฬา จังหวัดนครนายก 9) ชุมชนบ้านดงข่า จังหวัดนครนายก และ 10) ชุมชนบ้านเหล่ามะละกอ จังหวัดราชบุรี

ภาคตะวันออก จำนวน 3 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านทุ่งกระโปรง จังหวัดนครนายก 2) ชุมชนบ้านยาง จังหวัดปราจีนบุรี และ 3) ชุมชนเกษตรอินทรีย์เขาสมิง จังหวัดตราด

ภาคใต้ จำนวน 3 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านฉางกลาง จังหวัดตรัง 2) ชุมชนตำบลทุ่งไเส จังหวัดนครศรีธรรมราช และ 3) ชุมชนบ้านบ่อแร่ จังหวัดภูเก็ต

2. ชุมชนที่ได้รับการยกย่องจากสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2551) ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ต้นแบบในการจัดแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนอื่น โดยประกาศยกย่องแหล่งการเรียนรู้ประเภทสุดยอดแหล่งการเรียนรู้ จำนวน 15 ชุมชน ซึ่งทั้งหมดเป็นชุมชนที่ผู้วิจัยสามารถนำมาใช้ในการศึกษาเอกสารได้ สุดยอดแหล่งการเรียนรู้จำนวน 15 ชุมชน มีดังต่อไปนี้

ภาคเหนือ จำนวน 3 ชุมชน ได้แก่ 1) บ้านสันกอง จังหวัดเชียงราย 2) บ้านร่องปลายนา จังหวัดเชียงราย และ 3) บ้านหนองกระทุ่ม จังหวัดกำแพงเพชร

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ 1) บ้านหนองหัววัว จังหวัดขอนแก่น 2) บ้านหนองแสง จังหวัดขอนแก่น 3) บ้านคำปลาหลาย จังหวัดขอนแก่น และ 4) บ้านหนองหงส์ จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาคกลาง จำนวน 6 ชุมชน ได้แก่ 1) บ้านไร่สะท้อน จังหวัดเพชรบุรี 2) บ้านดอนใน จังหวัดเพชรบุรี 3) บ้านวังข่อย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 4) บ้านดงข่า จังหวัดนครนายก 5) บ้านทุ่งกระโปรง จังหวัดนครนายก และ 6) บ้านบ่อลูกรัง จังหวัดสระแก้ว

ภาคใต้ จำนวน 2 ชุมชน ได้แก่ 1) บ้านนาลิก จังหวัดสงขลา และ 2) บ้านคลองเรือ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3. ชุมชนที่ได้รับการยกย่องจากกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2550) ให้เป็นชุมชนต้นแบบ 4 ชุมชน ประจำปี 2550 ซึ่งเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่มีความสมบูรณ์แบบและเป็นชุมชนต้นแบบนาร่อง ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำมาใช้ในการศึกษาเอกสารได้ ชุมชนดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

ภาคเหนือ ได้แก่ ชุมชนตำบลศรีชะเกษ บ้านศรีบุญเรือง จังหวัดน่าน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ชุมชนบ้านภู หมู่ 1 และ 2 จังหวัดมุกดาหาร

ภาคตะวันออก ได้แก่ ชุมชนบ้านทุ่งกระโปรง จังหวัดนครนายก

ภาคใต้ ได้แก่ ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ จังหวัดนครศรีธรรมราช

4. ชุมชนที่ได้รับการยกย่องจากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ให้เป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงรางวัลถ้วยพระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ.2553 โดยได้รับรางวัลเพียง 1 ชุมชนเท่านั้น คือ ชุมชนบ้านดอกบัว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ดังนั้นในชั้นการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ ผู้วิจัยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เป็นแบบปฏิบัติที่ดี (best practices) จากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา จำนวน 30 ชุมชน จากสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จำนวน 15 ชุมชน จากกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย จำนวน 4 ชุมชน และสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จำนวน 1 ชุมชน รวมชุมชนที่ใช้ในการศึกษาเอกสาร จำนวน 50 ชุมชน ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ปรากฏมีชื่อบางชุมชนที่ได้รับรางวัลซ้ำกัน รวมมีจำนวนชุมชนที่ศึกษาเอกสารทั้งสิ้น จำนวน 47 ชุมชน จาก 4 ภูมิภาค โดยใช้หลักเกณฑ์การแบ่งส่วนภูมิภาคของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2554) ดังต่อไปนี้

ภาคเหนือ จำนวน 9 ชุมชน ได้แก่

1) ชุมชนบ้านหนองกระทุ่ม	จังหวัดกำแพงเพชร
2) ชุมชนบ้านร่องปลายนา	จังหวัดเชียงราย
3) ชุมชนบ้านสันกอง	จังหวัดเชียงราย
4) ชุมชนวัดเขาแก้ว	จังหวัดตาก
5) ชุมชนบ้านศรีบุญเรือง	จังหวัดน่าน
6) ชุมชนบ้านนายาง	จังหวัดน่าน
7) ชุมชนบ้านดอกบัว	จังหวัดพะเยา
8) ชุมชนวัดป่าฝาง	จังหวัดพะเยา
9) ชุมชนบ้านสามขา	จังหวัดลำปาง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 15 ชุมชน ได้แก่

1) ชุมชนบ้านพิมูล	จังหวัดกาฬสินธุ์
2) ชุมชนบ้านกอก	จังหวัดขอนแก่น
3) ชุมชนบ้านคำปลาหลาย	จังหวัดขอนแก่น
4) ชุมชนบ้านบัว	จังหวัดขอนแก่น

5) ชุมชนบ้านหนองแสง	จังหวัดขอนแก่น
6) ชุมชนบ้านหนองหัววัว	จังหวัดขอนแก่น
7) ชุมชนบ้านหนองลูกช้าง	จังหวัดชัยภูมิ
8) ชุมชนผู้ไทยเรณูนคร	จังหวัดนครพนม
9) ชุมชนบ้านดอนมัน	จังหวัดมหาสารคาม
10) ชุมชนบ้านภู หมู่ 1 และ 2	จังหวัดมุกดาหาร
11) ชุมชนบ้านคุดฝง	จังหวัดร้อยเอ็ด
12) ชุมชนวัดโพธิ์การาม	จังหวัดร้อยเอ็ด
13) ชุมชนบ้านหนองหงส์	จังหวัดร้อยเอ็ด
14) ชุมชนบ้านท่าหลักดิน	จังหวัดอุดรธานี
15) ชุมชนบ้านปะอาว	จังหวัดอุบลราชธานี

ภาคกลาง จำนวน 17 ชุมชน ได้แก่

1) ชุมชนประดิษฐ์โทรการ	จังหวัดกรุงเทพมหานคร
2) ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุติแก้ว	จังหวัดกรุงเทพมหานคร
3) ชุมชนเกษตรอินทรีย์เขาส้ม	จังหวัดตราด
4) ชุมชนบ้านดงข่า	จังหวัดนครนายก
5) ชุมชนบ้านทุ่งกระโปรง	จังหวัดนครนายก
6) ชุมชนบ้านศรีจุฬา	จังหวัดนครนายก
7) ชุมชนบ้านวังข่อย	จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
8) ชุมชนบ้านหนองกลางดง	จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
9) ชุมชนบ้านยาง	จังหวัดปราจีนบุรี
10) ชุมชนบ้านโค้งตาบาง	จังหวัดเพชรบุรี
11) ชุมชนบ้านดอนใน	จังหวัดเพชรบุรี
12) ชุมชนบ้านไร่สะท้อน	จังหวัดเพชรบุรี
13) ชุมชนบ้านเหล่ามะละกอ	จังหวัดราชบุรี
14) ชุมชนบ้านบ่อลูกวัง	จังหวัดสระแก้ว
15) ชุมชนสามชุกตลาดร้อยปี	จังหวัดสุพรรณบุรี
16) ชุมชนบ้านบางปลากรด	จังหวัดสมุทรปราการ
17) ชุมชนบ้านบางพลับ	จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาคใต้ จำนวน 6 ชุมชน ได้แก่

1) ชุมชนบ้านฉางกลาง	จังหวัดตรัง
2) ชุมชนตำบลทุ่งไผ่	จังหวัดนครศรีธรรมราช
3) ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ	จังหวัดนครศรีธรรมราช
4) ชุมชนบ้านบ่อแร่	จังหวัดภูเก็ต
5) ชุมชนบ้านนาถึก	จังหวัดสงขลา
6) ชุมชนบ้านคลองเรือ	จังหวัดสุราษฎร์ธานี

1.1.2 การคัดเลือกเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

เอกสารที่เกี่ยวข้องในชั้นตอนนี้ ผู้วิจัยสืบค้นข้อมูล เอกสาร บทความและสื่อวีดิทัศน์ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เป็นแบบปฏิบัติที่ดี (best practices) จำนวน 47 ชุมชน จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างๆ ที่ตีพิมพ์หรือเผยแพร่ในระยะ 10 ปี (พ.ศ.2545 – 2555) ซึ่งทำให้ได้องค์ความรู้ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ในช่วงที่ศึกษามากที่สุด โดยเอกสาร บทความและสื่อวีดิทัศน์ที่ใช้มีเนื้อหาเกี่ยวกับชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ มีดังต่อไปนี้

- (1) เอกสารรายงานสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ 5 ภูมิภาค รุ่นที่ 1 และ 2 ของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
- (2) เอกสารการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงของสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.)
- (3) ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) จากศูนย์สารสนเทศเพื่อการพัฒนาชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
- (4) แผนชุมชน/หมู่บ้าน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
- (5) รายงานผลการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้ชุมชนนาร่อง ปี 2550 กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
- (6) รายงานผลการพัฒนารูปแบบการจัดแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน สรุปประมวลประสบการณ์การจัดแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนต้นแบบ สำนักงานส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย กระทรวงศึกษาธิการ
- (7) สื่อวีดิทัศน์เกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ ชุมชนต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีที่เป็นกรณีศึกษา

1.1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในชั้นตอนนี้เป็นการศึกษาเอกสาร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งผู้วิจัยกำหนดให้เป็น แบบวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน (ภาคผนวก ค) และแบ่งแบบวิเคราะห์เอกสารดังกล่าวเป็น 2 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1: ข้อมูลพื้นฐาน

ตอนที่ 2: ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

วิธีการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- (1) ผู้วิจัยสร้างแบบวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
- (2) ผู้วิจัยนำแบบวิเคราะห์ดังกล่าวปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของเครื่องมือ

(3) ผู้วิจัยนำแบบวิเคราะห์เอกสารที่ปรับแก้จากการปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม เสนอผู้ทรงคุณวุฒิ 7 ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงด้านเนื้อหา (content validity) โดยใช้ดัชนีความสอดคล้องระหว่างประเด็นที่ศึกษากับวัตถุประสงค์ (Item – Objective Congruency Index: IOC) ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบความตรงด้านเนื้อหา มีจำนวน 7 ท่าน (ภาคผนวก ก)

จากการวิเคราะห์ค่าของดัชนีความสอดคล้องระหว่างประเด็นที่ศึกษากับวัตถุประสงค์ (Item – Objective Congruency Index: IOC) พบว่า มีค่าเท่ากับ 0.87 ซึ่งมากกว่า 0.50 ถือว่าแบบบันทึกข้อมูลพื้นฐาน แบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัยได้

(4) ผู้วิจัยนำแบบวิเคราะห์เอกสารปรับปรุงและพัฒนาตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลต่อไป

1.1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัยในขั้นตอนนี้เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร บทความ งานวิจัยและสื่อวีดิทัศน์เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยมีรายละเอียดการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

- (1) สืบค้นรายการเอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดหรือประเด็นที่ผู้วิจัยกำหนดไว้
- (2) รวบรวมเอกสาร บทความและสื่อวีดิทัศน์ เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์
- (3) ศึกษาเอกสารอย่างละเอียด คัดแยกเอกสาร อ่านทำความเข้าใจและบันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องลงในแบบวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เพื่อให้ได้สาระตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) จากเนื้อหาที่ปรากฏในเอกสาร (manifest content) และตีความเนื้อหาที่ซ่อนอยู่ในวีดิทัศน์ที่เกี่ยวข้อง (latent content) โดยใช้หลักการวิเคราะห์เนื้อหาตามแนวคิดของ สุกงศ์ จันทวานิช (2552) ขั้นตอนของการวิเคราะห์เนื้อหา มีดังต่อไปนี้

- (1) จำแนกถ้อยคำหรือใจความที่ปรากฏในเอกสาร
- (2) ตีความถ้อยคำที่ปรากฏในวีดิทัศน์ จำแนกถ้อยคำหรือใจความออกมา
- (3) สังเคราะห์ถ้อยคำหรือใจความที่จำแนกออกมา เพื่อสร้างข้อสรุปว่าในชุมชนมีองค์ประกอบของทุนทางสังคมอะไรบ้างและคนในชุมชนมีวิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยมีส่วนร่วมกันทำงานเพื่อชุมชนในขั้นตอนใดบ้าง

1.2 การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้

การวิจัยขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม โดยการสังเคราะห์งานวิจัย วิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาภิमान (meta-ethnography) รายละเอียดของการวิจัยโดยการศึกษาเอกสาร มีดังต่อไปนี้

1.2.1 การคัดเลือกงานวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยสืบค้นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาวิจัยในประเด็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้และเมืองแห่งการเรียนรู้ ที่ทำแล้วเสร็จและตีพิมพ์ในระยะเวลา 10 ปี (พ.ศ.2545 – 2555) จากฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ของไทยของศูนย์บริการสารสนเทศทางเทคโนโลยีไทย (TIAC) ฐานข้อมูลหอสมุดแห่งชาติและฐานข้อมูลของห้องสมุดในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา เพื่อนำมาสังเคราะห์โดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาภิमान (meta-ethnography) พบว่า งานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวยังมีจำนวนไม่มากนัก ผู้วิจัยจึงคัดเลือกงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ที่สามารถนำมาใช้ในการสังเคราะห์ได้ เพราะมีการนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพที่ลึกซึ้งและสอดคล้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา จำนวน 5 เรื่อง ดังต่อไปนี้

(1) การพัฒนารูปแบบเมืองแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดชลบุรี (นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548)

(2) การพัฒนาเครือข่าย บ้าน วัด และโรงเรียนในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาโรงเรียนเจริญวิทยา ตำบลวังกะพ้อ อำเภอมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ (นิตยา สุวรรณศรีและชลายุทธ์ ครุฑเมือง, 2549)

(3) การพัฒนาเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (นืออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552)

(4) การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ (มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553)

(5) อนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน (สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554)

1.2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในขั้นตอนนี้เป็นการสังเคราะห์งานวิจัย โดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาภิमान (meta-ethnography) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งเป็นแบบวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน (ภาคผนวก ค) และเป็นแบบวิเคราะห์เอกสารชุดเดียวกับการวิจัยขั้นการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ ในตอนที่ 1.1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1.2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยรวบรวมจากงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ จำนวน 5 เรื่อง ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จากนั้นผู้วิจัยอ่านงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ทั้ง 5 เรื่องโดยละเอียด

พร้อมทั้งเขียนบันทึกข้อความที่สะท้อนถึงประเด็นที่ต้องการศึกษาในขณะเดียวกัน และบันทึกข้อมูลชื่อผู้วิจัยของงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ ปีที่ตีพิมพ์งานวิจัยและวิทยานิพนธ์และเลขที่หน้าที่ปรากฏข้อความในงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ เช่น

“...กลุ่มตัวอย่างได้มองเห็นความสำคัญของการบรรลุแนวทางการจัดกิจกรรมตามเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ลงไปในรูปแบบเพื่อเป็นการขยายรูปแบบให้กว้างและครอบคลุมแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาลักษณะนิสัยและคุณธรรมของผู้เรียน...”

(นิตยา สุวรรณศรีและ ชลายุทธ์ คุรุทเมือง, 2549: 133)

1.2.4 การสังเคราะห์ข้อมูล

การสังเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยสังเคราะห์ข้อมูลโดยใช้หลักการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative synthesis) หรือการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน (meta-ethnography) ตามแนวทางของ Noblit และ Hare (1988) ขั้นตอนของการสังเคราะห์ข้อมูล มีดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นเริ่มต้น ผู้วิจัยกำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษาและสังเคราะห์งานวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตัดสินใจ ผู้วิจัยเลือกงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์เชิงคุณภาพที่มีคุณค่า มีประเด็นที่ควรค่าแก่การศึกษาและตีความ เพื่อนำมาสังเคราะห์องค์ความรู้

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นอ่านและบันทึกข้อความจากงานวิจัย ผู้วิจัยอ่านและทำความเข้าใจเนื้อหาสาระในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์แต่ละเรื่องโดยอ่านซ้ำๆ และให้ความสนใจต่อรายละเอียดของงานวิจัยและสาระที่ผู้วิจัยต้องการสังเคราะห์จากงานวิจัย พร้อมกับบันทึกข้อความที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษา

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นการเรียบเรียงข้อมูล ประโยค คำ วลี ของงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ ผู้วิจัยนำข้อมูล ประโยค คำ วลี ของงานวิจัยแต่ละเรื่องมาเขียนเรียบเรียงใหม่ตามกรอบของประเด็นหลัก เพื่อตรวจสอบและเทียบเคียงประโยค คำ วลี ระหว่างผลการวิจัยจากงานวิจัยแต่ละเรื่อง

ขั้นตอนที่ 5 ขั้นแปลความหมายแบบเทียบกลับไปกลับมา (reciprocal translations) ผู้วิจัยเขียนรายงานแสดงความสอดคล้องกันระหว่างข้อมูลประโยค คำ วลี ที่สังเคราะห์ได้

ขั้นตอนที่ 6 ขั้นสรุปผลการสังเคราะห์ ผู้วิจัยนำเสนอข้อความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์งานวิจัยตามกรอบแนวคิดของงานวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยการศึกษาภาคสนาม

ขั้นตอนการวิจัยนี้เป็นการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา โดยคัดเลือกแบบปฏิบัติที่ดีที่สุด (best practices) จำนวน 4 แห่ง จากภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ภูมิภาคละ 1 แห่ง และศึกษาจากเอกสาร หลักฐานที่ปรากฏในชุมชน การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเจาะจง (focused interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) ซึ่งถือเป็นการศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) จากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลมา

วิเคราะห์ประกอบกับผลการศึกษาเอกสารในขั้นตอนแรก เพื่อให้ได้ผลการวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน รายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย มีดังต่อไปนี้

2.1 การคัดเลือกกรณีศึกษา

ประชากรของการวิจัยในขั้นตอนนี้ คือ สังคมแห่งการเรียนรู้ที่เป็นแบบปฏิบัติที่ดี (best practices) ที่เป็นชุมชน ซึ่งได้รับการประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง 4 หน่วยงาน ได้แก่ 1) สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (1 แห่ง) 2) กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (4 แห่ง) 3) สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (30 แห่ง) และ 4) สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กระทรวงศึกษาธิการ (15 แห่ง) ดังนั้นประชากรของการวิจัยขั้นตอนนี้ คือ กรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี รวมจำนวนทั้งสิ้น 50 แห่ง แต่ปรากฏมีชื่อบางชุมชนที่ได้รับรางวัลซ้ำกัน รวมมีจำนวนชุมชนที่เป็นประชากรของการวิจัยทั้งสิ้น จำนวน 47 แห่ง (ภาคผนวก ข)

ผู้วิจัยเลือกกรณีศึกษาจากกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี 4 ภูมิภาค ซึ่งการแบ่งส่วนภูมิภาคแบ่งโดยใช้หลักเกณฑ์ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (2554) มีดังนี้

ภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดกำแพงเพชร เชียงราย เชียงใหม่ ตาก นครสวรรค์ น่าน พะเยา พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ แพร่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน สุโขทัย อุตรดิตถ์ และอุทัยธานี

ภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดกาญจนบุรี กรุงเทพมหานคร ชัยนาท นครนายก นครปฐม นนทบุรี ปทุมธานี ประจวบคีรีขันธ์ พระนครศรีอยุธยา เพชรบุรี ราชบุรี ลพบุรี สมุทรปราการ สมุทรสงคราม สมุทรสาคร สระบุรี สิงห์บุรี สุพรรณบุรี อ่างทอง จันทบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ตราด ปราจีนบุรี ระยอง และสระแก้ว

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ จังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา บุรีรัมย์ บึงกาฬ มหาสารคาม มุกดาหาร ยโสธร ร้อยเอ็ด เลย ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย หนองบัวลำภู อำนาจเจริญ อุตรธานี และอุบลราชธานี

ภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดกระบี่ ชุมพร ตรัง นครศรีธรรมราช นราธิวาส ปัตตานี พังงา พัทลุง ภูเก็ต ยะลา ระนอง สงขลา สตูล และสุราษฎร์ธานี

ผู้วิจัยเลือกกรณีศึกษาภูมิภาคละ 1 แห่ง รวมจำนวนกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี 4 แห่ง เป็นกรณีศึกษาของการวิจัย เพื่อสามารถเป็นตัวแทนที่ดีของภูมิภาคและนำผลการวิจัยไปอ้างอิงใช้กับกรณีอื่นได้ ผู้วิจัยคัดเลือกกรณีศึกษาโดยใช้การเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) และกำหนดการคัดเลือก 2 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นแรก เลือกกรณีศึกษาจากสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เป็นแบบปฏิบัติที่ดี (best practices) จาก 4 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ภูมิภาคละ 2 แห่ง รวมเป็น 8 แห่ง โดยมีเกณฑ์เพื่อใช้ในการคัดเลือก ดังต่อไปนี้

- (1) ต้องเป็นกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีที่มีลักษณะเป็นชุมชนหรือสังคมแห่งการเรียนรู้ซึ่งเกิดจากการขับเคลื่อนจากภาคประชาชนเป็นหลัก
- (2) ต้องเป็นกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีที่เคยประสบปัญหาความยั่งยืนของชุมชน ซึ่งปัญหาที่เคยประสบ ได้แก่ ปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาสิ่งแวดล้อม
- (3) ต้องเป็นกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีที่ผู้วิจัยสะดวกในการเดินทางเข้าพื้นที่ศึกษา เช่น ถนน บริการขนส่งสาธารณะ ที่พักอาศัยและความปลอดภัยในการเดินทางและในการดำเนินงานวิจัยในชุมชน
- (4) ต้องเป็นกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีที่ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการได้ มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีความพร้อมในการมีส่วนร่วมและเต็มใจให้ข้อมูลกับผู้วิจัย

ผลการคัดเลือกกรณีศึกษาตามเกณฑ์ข้างต้น ผู้วิจัยเลือกกรณีศึกษาได้จำนวน 8 แห่ง ดังนี้

ตารางที่ 3.1 ผลการคัดเลือกกรณีศึกษาชั้นที่ 1

ภูมิภาค	กรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี	หน่วยงานที่มอบรางวัล			
		พช. (2550)	กศน. (2551)	สกศ. (2551)	กปร. (2553)
ภาคเหนือ	บ้านดอกบัว อ.เมือง จ.พะเยา				*
	บ้านนายาง อ.นาหมื่น จ.น่าน			*	
ภาคกลาง	บ้านบางพลับ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม			*	
	บ้านทุ่งกระโปรง อ.บ้านนา จ.นครนายก	*	*		
ภาคตะวันออก	บ้านดอนมัน อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม			*	
	บ้านหนองหัววัว อ.เมือง จ.ขอนแก่น		*		
ภาคใต้	บ้านบ่อน้ำซับ อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช	*			*
	บ้านบ่อแร่ อ.เมือง จ.ภูเก็ต			*	

ขั้นที่สอง เลือกกรณีศึกษาจากกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี 8 แห่ง จาก 4 ภูมิภาค ภูมิภาคละ 2 แห่ง ที่คัดเลือกไว้ในขั้นแรก ให้เหลือ ภูมิภาคละ 1 แห่ง ผู้วิจัยคัดเลือกโดยศึกษาข้อมูล ทุติยภูมิจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีทั้ง 8 แห่งโดยละเอียด ประกอบกับการนำเสนอกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีทั้ง 8 แห่ง ให้แก่อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม พิจารณาสภาพของความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือก 3 ประการ ดังต่อไปนี้

(1) ต้องเป็นกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีที่มีองค์ประกอบของทุนทางสังคม 9 มิติ ได้แก่ 1) มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย 2) มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 3) มิติด้านกิจกรรมร่วมและความร่วมมือ 4) มิติด้านความสมานฉันท์ การอยู่ร่วมกันในสังคม 5) มิติด้านความขัดแย้งและความรุนแรง 6) มิติด้านวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น 7) มิติด้านผู้นำ 8) มิติด้านสวัสดิการชุมชน และ 9) มิติด้านการยึดโยงทางสังคมและครอบครัว

(2) ต้องเป็นกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีที่มีองค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบุคคลแห่งการเรียนรู้ 2) ด้านแหล่งเรียนรู้ 3) ด้านองค์ความรู้ 4) ด้านกระบวนการจัดการความรู้ และ 5) ด้านกิจกรรมการเรียนรู้

(3) ต้องเป็นกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีที่มีองค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสังคม 2) ด้านเศรษฐกิจ และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม

ผลการคัดเลือกกรณีศึกษาตามเกณฑ์ข้างต้น ผู้วิจัยเลือกกรณีศึกษาได้จำนวนทั้งสิ้น 4 แห่ง ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3.2 ผลการคัดเลือกกรณีศึกษาชั้นที่ 2

หน่วยงาน ภูมิภาค	พช. (2550)	กศน. (2551)	สกศ. (2551)	กปร. (2553)
ภาคเหนือ				บ้านดอกบัว อ.เมือง จ.พะเยา
ภาคกลาง			บ้านบางพลับ อ.บางคนที่ จ.สมุทรสงคราม	
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		บ้านหนองหัววัว อ.เมือง จ.ขอนแก่น		
ภาคใต้	บ้านบ่อน้ำซับ อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช			

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในขั้นตอนนี้เป็นการวิจัยภาคสนาม เครื่องมือการวิจัยที่สำคัญแบ่งเป็น 4 ประการ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต อุปกรณ์บันทึกภาพและอุปกรณ์บันทึกเสียง/ข้อความ โดยก่อนการใช้เครื่องมือในการวิจัย ผู้วิจัยจะแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนทราบก่อนว่าจะมีการบันทึกภาพและเสียงตลอดการเก็บรวบรวมข้อมูล รายละเอียดของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยขั้นตอนนี้ มีดังต่อไปนี้

(1) แบบสัมภาษณ์เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน (ภาคผนวก ค) ซึ่งเป็นแนว

คำถามให้แก่ผู้วิจัย ในการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำชุมชนทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโสของชุมชน กรรมการชุมชน ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาครอบครัวและ การศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอ ประชาชนชาวบ้าน ครู/อาจารย์ทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบ เป็นต้น

(2) แบบสังเกต (ภาคผนวก ค) ผู้วิจัยสังเกตสภาพทั่วไปของกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี เช่น การรวมตัวกันเป็นเครือข่าย การพบปะพูดคุยสนทนากัน ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การกระจายข่าวสารข้อมูล การประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนและการมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตเพื่อนำมาเป็นข้อมูลประกอบในการวิเคราะห์ข้อมูลและอธิบาย การเสริมสร้างทุนทางสังคมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

(3) อุปกรณ์บันทึกภาพ ผู้วิจัยใช้กล้องถ่ายรูปและกล้องวิดีโอเป็นเครื่องมือสำคัญในการ บันทึกภาพของกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล ภาพที่ผู้วิจัย ต้องการบันทึก เช่น สภาพทั่วไปของกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี กิจกรรมของกรณีศึกษาสังคม แห่งการเรียนรู้ที่ดีและแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ในกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี

(4) อุปกรณ์บันทึกเสียง/ข้อความ ผู้วิจัยใช้อุปกรณ์บันทึกเสียงและการจดบันทึกควบคู่พร้อม กันระหว่างที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของการจดบันทึกและใช้ ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

(1) ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคม และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

(2) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต ดังกล่าวปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษา วิทยาลัยนิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยาลัยนิพนธ์ร่วม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความ เหมาะสมของเครื่องมือ

(3) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต ที่ปรับแก้จากการปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษา วิทยาลัยนิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยาลัยนิพนธ์ร่วม เสนอผู้ทรงคุณวุฒิ 7 ท่าน เพื่อตรวจสอบ ความตรงด้านเนื้อหา (content validity) โดยใช้ดัชนีความสอดคล้องระหว่างประเด็นที่ศึกษา กับ วัตถุประสงค์ (Item – Objective Congruency Index: IOC) ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบความ ตรงด้านเนื้อหามีจำนวน 7 ท่าน (ภาคผนวก ก)

จากการวิเคราะห์ค่าของดัชนีความสอดคล้องระหว่างประเด็นที่ศึกษา กับ วัตถุประสงค์ (Item – Objective Congruency Index: IOC) พบว่า มีค่าเท่ากับ 0.78 ซึ่งมากกว่า 0.50 ถือว่าแบบ บันทึกข้อมูลพื้นฐาน แบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการ วิจัยและสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัยได้

(4) ผู้วิจัยปรับปรุงและพัฒนาแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตตามข้อเสนอแนะของ ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลต่อไป

2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัยในขั้นตอนนี้เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยมีรายละเอียดการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

(1) ผู้วิจัยประสานงานหน่วยงานในพื้นที่ เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลในพื้นที่กรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีทั้ง 4 แห่ง ผู้รับผิดชอบหน่วยงานในพื้นที่ คือ ผู้ใหญ่บ้าน

(2) ผู้วิจัยประสานงานกับผู้ประสานงานในพื้นที่เพื่อเข้าสู่พื้นที่กรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีทั้ง 4 แห่ง โดยกำหนดวันที่และระยะเวลาที่ผู้วิจัยจะใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ให้ผู้ประสานงานทราบก่อนเข้าสู่พื้นที่กรณีศึกษา

(3) ผู้วิจัยเข้าสู่พื้นที่กรณีศึกษา ตามแผนการวิจัยที่กำหนดไว้ ขั้นตอนในการวิจัยภาคสนามแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

(3.1) ผู้วิจัยแจ้งวัตถุประสงค์ของการเข้าสู่พื้นที่กรณีศึกษาให้ผู้นำชุมชนทราบก่อนเพื่อผู้วิจัยและผู้นำชุมชนได้เข้าใจตรงกัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย

(3.2) ผู้วิจัยสร้างความสัมพันธ์และความคุ้นเคย (rapport) กับผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน เป็นต้น โดยการชักชวนพูดคุยเรื่องทั่วไปของชุมชนและร่วมรับประทานอาหารและเข้าพักในโฮมสเตย์กับชาวบ้านในชุมชน เพื่อแสดงความเป็นกันเองและลดความแปลกแยกระหว่างผู้วิจัยและคนในชุมชน

(3.3) ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้มีประสบการณ์และแนวคิดในการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เช่น ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสของชุมชน คณะกรรมการชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้ปฏิบัติงานชุมชนที่เกี่ยวข้องในการสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และ 2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบ ได้แก่ ชาวบ้านในชุมชน เป็นต้น

(3.4) ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร หลักฐานที่ปรากฏเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะจง (focused interview) และการบันทึกภาพและเสียง โดยผู้วิจัยแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนทราบว่ามีการบันทึกเทปตลอดการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่กรณีศึกษาทั้ง 4 แห่ง ระหว่างวันที่ 30 เมษายน พ.ศ.2555 จนถึงวันที่ 23 กันยายน พ.ศ.2556 รวมระยะเวลา 10 เดือน โดยไม่นับรวมเวลาระหว่างเดือนมกราคม – กรกฎาคม พ.ศ.2556 ซึ่งผู้วิจัยเดินทางไปศึกษา ณ มหาวิทยาลัย Lindenwood รัฐ Missouri ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นเวลานานกว่า 6 เดือน โดยผู้วิจัยศึกษาในรายวิชา Foundational Development and Implementation of Learning Contracts with Adult Learners และ Building Blocks in Adult Learning Foundations ทั้งนี้ระหว่างที่ศึกษาในต่างประเทศ ผู้วิจัยดำเนินการเขียนผลการวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเพิ่มเติมไปพร้อมกัน โดยรายละเอียดของการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่กรณีศึกษามีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.3 บันทึกการศึกษาภาคสนาม

วันที่	สถานที่	รายละเอียด
30 เมษายน – 1 พฤษภาคม พ.ศ.2555	บ้านดอกบัว อ.เมือง จ.พะเยา	30 เมษายน พ.ศ.2555 - ศึกษาเส้นทางการเข้าสู่หมู่บ้าน โดยติดต่อกับผู้ประสานงานกิจกรรมชุมชน นางผัดแก้ว งามเมือง และขอข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน 1 พฤษภาคม พ.ศ.2555 - สำรวจพื้นที่แหล่งการเรียนรู้ภายในหมู่บ้านและทำความเข้าใจและสร้างความคุ้นเคยกับปราชญ์ชาวบ้าน - กราบนมัสการเจ้าอาวาสวัดดอกบัวและสนทนาแบบไม่เป็นทางการเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
3 – 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2555	บ้านหนองหัววัว อ.เมือง จ.ขอนแก่น	3 พฤษภาคม พ.ศ.2555 - ศึกษาเส้นทางการเข้าสู่หมู่บ้าน โดยติดต่อกับผู้ใหญ่บ้าน นายสุรพงษ์ เตินเตือน และประธานกลุ่มธนาคารชุมชน นางสมควร เตินเตือน 4 พฤษภาคม พ.ศ.2555 - เดินสำรวจพื้นที่และเยี่ยมชมแหล่งการเรียนรู้ภายในหมู่บ้านและทำความเข้าใจกับปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อสร้างความคุ้นเคยก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล
23 – 26 กรกฎาคม พ.ศ.2555	บ้านบ่อน้ำซับ อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช	23 กรกฎาคม พ.ศ.2555 - ศึกษาเส้นทางการเข้าสู่หมู่บ้าน โดยติดต่อครูวิจิตรา จิตรบันเจ็ด ครูกศน.ตำบลขุนทะเล - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผอ.กศน.อำเภอ ลานสกา นายจรูญ ศรีวีไล - สนทนาแบบไม่เป็นทางการกับ นางสุจินต์ อินทศิริ (ปราชญ์ชาวบ้าน) เพื่อสร้างความคุ้นเคย 24 กรกฎาคม พ.ศ.2555 - สังเกตแบบมีส่วนร่วมกับ คณะศึกษาดูงานจาก อบต. เหนือคลอง จ.กระบี่ - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ปลัด อบต.ขุนทะเล - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้าน บ่อน้ำซับ นายชำนาญ กาญจนานุกุล 25 กรกฎาคม พ.ศ.2555 - สังเกตแบบมีส่วนร่วมกับ คณะศึกษาดูงานจาก อบต. ปากพั้งฝั่งตะวันตก จ.นครศรีธรรมราช - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างนายสมบุรณ์ จันทร์จรัส - สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในขณะที่มีการจัดการเรียน การสอนนักศึกษา กศน. ตำบลขุนทะเล 26 กรกฎาคม พ.ศ.2555 - เดินสำรวจพื้นที่ภายในหมู่บ้านเพื่อทำแผนที่ชุมชน

ตารางที่ 3.3 บันทึกการศึกษาภาคสนาม (ต่อ)

วันที่	สถานที่	รายละเอียด
8 สิงหาคม พ.ศ.2555	บ้านบางพลับ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม	8 สิงหาคม พ.ศ.2555 - ศึกษาเส้นทางการเข้าสู่หมู่บ้าน โดยติดต่อกับผู้ประสานงานกิจกรรมชุมชน นายทรงยศ แสงตะวัน - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง นายสมทรง แสงตะวัน - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง นางสาวฉวีวรรณ ทัศนกรรม ประธานกลุ่มสตรีเกษตรพัฒนาบางพรหม
16 – 19 สิงหาคม พ.ศ.2555	บ้านดอกบัว อ.เมือง จ.พะเยา	16 สิงหาคม พ.ศ.2555 - ติดต่อบุคลากรประสานงานกิจกรรมชุมชน นางผัดแก้ว งามเมือง เพื่อเข้าพักและศึกษาดูงานร่วมกับคณะ 17 สิงหาคม พ.ศ.2555 - สังเกตแบบมีส่วนร่วมกับ คณะศึกษาดูงาน คณะกรรมการเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียนและผู้เกี่ยวข้อง สำนักงานเขตคันทน์ยาว จ.กรุงเทพมหานคร - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้าน บ้านดอกบัว นายบาล บุญกล้า - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ประธานกลุ่มแม่บ้าน บ้านดอกบัว นางผัดแก้ว งามเมือง 18 สิงหาคม พ.ศ.2555 - สังเกตแบบมีส่วนร่วมกับ คณะศึกษาดูงาน คณะกรรมการเครือข่ายผู้ปกครองนักเรียนและผู้เกี่ยวข้อง สำนักงานเขตคันทน์ยาว จ.กรุงเทพมหานคร - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ส.อบต. นายประยูร ใจบาล 19 สิงหาคม พ.ศ.2555 - เดินสำรวจพื้นที่ภายในหมู่บ้านเพื่อทำแผนที่ชุมชน

ตารางที่ 3.3 บันทึกการศึกษาภาคสนาม (ต่อ)

วันที่	สถานที่	รายละเอียด
<p>15 – 18 ตุลาคม พ.ศ.2555</p>	<p>บ้านหนองหัววัว อ.เมือง จ.ขอนแก่น</p>	<p>15 ตุลาคม พ.ศ.2555 - ติดต่อผู้ประสานงานกิจกรรมชุมชน นางสมควร เตินเตือน เพื่อขอเดินทางเข้าสู่ชุมชนและ ขอข้อมูลจากคนในชุมชน</p> <p>16 ตุลาคม พ.ศ.2555 - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้าน หนองหัววัว นายสุรพงษ์ เตินเตือน - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ประธานกลุ่มสหกรณ์ ร้านค้าชุมชนประจำหมู่บ้านหนองหัววัว นางบุญทัน สีหาบุตร</p> <p>17 ตุลาคม พ.ศ.2555 - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ภรรยาผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มธนาคารชุมชนและเลขานุการกลุ่ม สหกรณ์ร้านค้าชุมชนประจำหมู่บ้านหนองหัววัว นางสมควร เตินเตือน - เดินสำรวจพื้นที่ภายในหมู่บ้านเพื่อทำแผนที่ชุมชน</p> <p>18 ตุลาคม พ.ศ.2555 - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ภูมิปัญญาชาวบ้าน ด้านการทำไร่นาสวนผสมและการเลี้ยงหมูน้ำ นายประวัตี วิศิลา</p>
<p>29 ตุลาคม พ.ศ.2555</p>	<p>บ้านบางพลับ อ.บางคนที่ จ.สมุทรสงคราม</p>	<p>29 ตุลาคม พ.ศ.2555 - สัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมประชุมและสังเกตการประชุม ประจำเดือนของ เครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญา ท้องถิ่น สมุทรสงคราม</p>

ตารางที่ 3.3 บันทึกการศึกษาภาคสนาม (ต่อ)

วันที่	สถานที่	รายละเอียด
15 มกราคม - 15 กรกฎาคม พ.ศ.2556	มหาวิทยาลัย Lindenwood รัฐ Missouri ประเทศสหรัฐอเมริกา	ผู้วิจัยเดินทางไปศึกษาต่อในต่างประเทศ ในรายวิชา - Foundational Development and Implementation of Learning Contracts with Adult Learners - Building Blocks in Adult Learning Foundations ขณะที่ศึกษาในรายวิชาเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการศึกษาผู้ใหญ่ดังกล่าว ผู้วิจัยได้ดำเนินการเขียนผลการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัยและศึกษาเอกสารและงานวิจัยของต่างประเทศในประเด็นเกี่ยวกับทุนทางสังคมและสังคมแห่งการเรียนรู้เพิ่มเติม หลังจากผู้วิจัยเดินทางกลับมาถึงประเทศไทย ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลไปตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชนอีกครั้ง
15 - 16 สิงหาคม พ.ศ.2556	บ้านหนองหัววัว อ.เมือง จ.ขอนแก่น	15 สิงหาคม พ.ศ.2556 - ติดต่อ อ.มนนิภา แก้วล้วนล้วน เพื่อสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบข้อมูล 16 สิงหาคม พ.ศ.2556 - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบข้อมูลจากนางสมควร เต็นเตือน - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบข้อมูลจากนางบุญทัน สีหาบุตร
1 - 2 กันยายน พ.ศ.2556	บ้านบ่อน้ำซับ อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช	1 กันยายน พ.ศ.2556 - ติดต่อครูวิจิตรา จิตรบันเจ็ด ครูกศน.ตำบลขุนทะเล - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบข้อมูลจาก ผอ.กศน.อำเภอลานสกา นายจรูญ ศรีวีไล 2 กันยายน พ.ศ.2556 - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบข้อมูลจากนายสมบูรณ์ จันทร์จรัส - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบข้อมูลจากนายบุเรง ชิตมาลย์

ตารางที่ 3.3 บันทึกการศึกษาภาคสนาม (ต่อ)

วันที่	สถานที่	รายละเอียด
11 – 12 กันยายน พ.ศ.2556	บ้านดอกบัว อ.เมือง จ.พะเยา	11 กันยายน พ.ศ.2556 - ติดต่อ นางพรรณิ พยนต์ยิ้ม เพื่อเข้าสู่ชุมชนและ สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบข้อมูล 12 กันยายน พ.ศ.2556 - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบข้อมูล จากนายบาล บุญก้า - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบข้อมูล จากนางผัดแก้ว งามเมือง
23 กันยายน พ.ศ.2556	บ้านบางพลับ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม	23 กันยายน พ.ศ.2556 - ติดต่อ นายทรงยศ แสงตะวัน เพื่อประสานงาน - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบข้อมูล จากนายสมทรง แสงตะวัน - สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อตรวจสอบข้อมูล จากนางฉวีวรรณ หัตถกรรม

2.4 การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพ 4 ประการ ของ สุกงศ์ จันทวานิช (2552) ได้แก่

(1) ผู้วิจัยเริ่มวิเคราะห์ข้อมูลโดยกระทำพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งการเขียนผลการวิเคราะห์ข้อมูลสิ้นสุดลง

(2) ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยมีการนำเสนอมุมมองและความคิดเห็นของคนในชุมชนเป็นสำคัญ

(3) ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยกรอบแนวคิดเบื้องต้นของการวิจัย

(4) ผู้วิจัยเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง

การตรวจสอบข้อมูลของการวิจัยในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลโดยใช้แนวทางการตรวจสอบข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพ 3 ประการ ของ สุกงศ์ จันทวานิช (2552) ได้แก่

(1) การตรวจสอบข้อมูลต้องตรวจสอบแบบสามเส้า (data triangulation) เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้นั้นถูกต้องหรือไม่ โดยการตรวจสอบข้อมูลด้านเวลา สถานที่และบุคคลที่ต่างกัน การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบข้อมูลโดยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนเดียวกันในเวลาที่แตกต่างกัน เข้าร่วมสังเกตการจัดกิจกรรมของชุมชนในสถานที่ที่ต่างกัน และสัมภาษณ์บุคคลหลายคนในประเด็นเดียวกัน

(2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (investigator triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ในการศึกษาภาคสนามของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเดินทางเข้าสู่พื้นที่กรณีศึกษาพร้อมกับครอบครัวหรือเพื่อน ทั้งนี้ผู้ร่วมเดินทางได้มีส่วนร่วมในการช่วยผู้วิจัยจัดบันทึกการสัมภาษณ์ด้วย จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลมาสนทนาแลกเปลี่ยนเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลให้ตรงกันมากที่สุด

(3) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านวิธีการ (methodological triangulation) เป็นการรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายวิธีในประเด็นเดียวกัน การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การศึกษาจากเอกสารหลักฐานที่ปรากฏในชุมชน การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเจาะจง ผสมผสานกันไปในระหว่างการศึกษาภาคสนาม

ผลจากการวิจัยในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้ผลการวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนและดำเนินการร่างและตรวจสอบร่างรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนในขั้นตอนต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนโดยการสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนการวิจัยนี้เป็นการร่างและตรวจสอบร่างรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนที่พัฒนาขึ้น โดยจัดการสนทนากลุ่มและระดมความคิดเห็นของผู้ปฏิบัติงานจริงในชุมชนเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบไปใช้ปฏิบัติจริง รายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัยมีดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 3.1 การร่างรูปแบบ ผู้วิจัยวิเคราะห์และสังเคราะห์สาระที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยและการศึกษาภาคสนาม เพื่อพัฒนาเป็นร่างรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน จากนั้นผู้วิจัยนำร่างรูปแบบที่ได้ไปปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม เพื่อตรวจสอบเบื้องต้นเกี่ยวกับความถูกต้องและความเหมาะสมในการใช้ภาษา เมื่อตรวจสอบรูปแบบในขั้นต้นแล้วผู้วิจัยนำร่างรูปแบบดังกล่าวเสนอต่อที่ประชุมสนทนากลุ่มในขั้นตอนต่อไป

ขั้นตอนที่ 3.2 การตรวจสอบรูปแบบ ผู้วิจัยนำร่างรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนเสนอต่อที่ประชุมสนทนากลุ่ม รายละเอียดการจัดการจัดการสนทนากลุ่ม มีดังต่อไปนี้

3.2.1 การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างหรือผู้ร่วมสนทนากลุ่ม เพื่อสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มเกี่ยวกับความถูกต้อง ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการใช้รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น โดยผู้วิจัยเลือกชุมชนที่มีความพร้อมและความเหมาะสมในการจัดการสนทนากลุ่มคือ ชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม จากนั้นผู้วิจัยเชิญผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 7 คน ซึ่งเป็นขนาดกลุ่มที่เหมาะสมที่จะเปิดโอกาสให้สมาชิกแต่ละคนได้มีส่วนร่วมในการสนทนา ตามข้อเสนอแนะของ Kerlinger และ Lee (2000) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม ตามคำแนะนำของ

นายสมทรง แสงตะวัน ครูภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นผู้นำตามธรรมชาติของชุมชน ซึ่งได้รับการยกย่องจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาให้เป็นครูภูมิปัญญาไทย โดยผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มทุกคนล้วนเป็นบุคคลซึ่งมีความสำคัญต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชนทั้งสิ้น โดยประกอบด้วย คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มออมทรัพย์ ประธานกลุ่มสตรีเกษตรพัฒนาและครูภูมิปัญญา เป็นต้น ทั้งนี้การจัดการสนทนากลุ่มมีขึ้นในวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ.2556 เวลา 09.00-12.00 น. (ภาคผนวก ก)

3.2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือสำคัญของการวิจัยในขั้นตอนนี้คือ ประเด็นการสนทนากลุ่ม (ภาคผนวก ค) ซึ่งมีประเด็นหลักในการสนทนากลุ่ม คือ การตรวจสอบรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีประเด็นย่อยในการสนทนากลุ่มแบ่งเป็น 6 ประเด็น ได้แก่

1. ความเหมาะสมขององค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
2. ความเหมาะสมของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
3. ความเชื่อมโยงขององค์ประกอบและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
4. ความเหมาะสมของเป้าหมายของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
5. ความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง
6. ข้อเสนอแนะอื่นๆ เกี่ยวกับรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

วิธีการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- (1) ผู้วิจัยสร้างประเด็นการสนทนากลุ่ม
- (2) ผู้วิจัยนำประเด็นการสนทนากลุ่ม ปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของเครื่องมือ
- (3) ผู้วิจัยนำประเด็นการสนทนากลุ่ม ที่ปรับแก้จากการปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม เสนอผู้ทรงคุณวุฒิ 7 ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงด้านเนื้อหา (content validity) โดยใช้ดัชนีความสอดคล้องระหว่างประเด็นที่ศึกษากับวัตถุประสงค์ (Item – Objective Congruency Index: IOC) ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบความตรงด้านเนื้อหามีจำนวน 7 ท่าน (ภาคผนวก ก)

จากการวิเคราะห์ค่าของดัชนีความสอดคล้องระหว่างประเด็นที่ศึกษากับวัตถุประสงค์ (Item – Objective Congruency Index: IOC) พบว่า มีค่าเท่ากับ 0.90 ซึ่งมากกว่า 0.50 ถือว่าแบบบันทึกข้อมูลพื้นฐาน แบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัยได้

- (4) ผู้วิจัยนำประเด็นการสนทนากลุ่ม ปรับปรุงและพัฒนาตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำไปใช้ในการสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยต่อไป

3.2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการจัดการสนทนากลุ่ม ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

(1) ผู้วิจัยส่งจดหมายเชิญและประเด็นการสนทนากลุ่มให้แก่ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม เพื่อขอความร่วมมือในการสนทนากลุ่ม นัดหมาย วัน เวลาและสถานที่และเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเตรียมข้อมูลก่อนการเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

(2) ผู้วิจัยจัดเตรียมเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย วัสดุอุปกรณ์และสถานที่ให้พร้อมในการจัดการสนทนากลุ่ม

(3) ผู้วิจัยดำเนินการสนทนากลุ่มตามแผนงานที่วางไว้ โดยเริ่มการสนทนากลุ่มด้วยการแนะนำตนเองและทีมงาน อธิบายชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและการสนทนากลุ่ม แจ้งให้สมาชิกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มทราบว่ามีการบันทึกเทปตลอดการสนทนากลุ่ม เกริ่นนำด้วยคำถามที่เบาและนำเข้าสู่ประเด็นหลัก และสรุปเนื้อหาหลังเสร็จสิ้นการสนทนากลุ่มเพื่อความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

3.2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยสรุปผลข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะที่ได้จากการสนทนากลุ่ม เพื่อนำไปปรับปรุงและแก้ไขรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนที่พัฒนาให้มีความถูกต้อง เหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการนำไปประยุกต์ใช้ได้มากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของการใช้รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนการวิจัยนี้เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 7 คน ในชุมชนกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี ซึ่งจะคัดเลือกหลังจากดำเนินการพัฒนารูปแบบแล้ว เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน รายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย มีดังต่อไปนี้

4.1 การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยชุมชนที่ได้รับการพิจารณาให้เป็นชุมชนที่ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงลึกคือ ชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เพราะเป็นชุมชนที่สนใจนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนซึ่งเป็นข้อค้นพบของการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางปฏิบัติจริงในชุมชน และชุมชนดังกล่าวไม่ได้เป็นชุมชนที่ใช้จัดการสนทนากลุ่ม นอกจากนี้ชุมชนดังกล่าวยังเป็นชุมชนที่ผู้วิจัยใช้เวลาในการศึกษาภาคสนามมากที่สุดด้วย จากนั้นผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ตามคำแนะนำของผู้นำชุมชน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึกประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มอาชีพ ราษฎ์ชาวบ้านและคนในชุมชน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกมีขึ้นในวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ.2556 (ภาคผนวก ก)

4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือสำคัญของการวิจัยในขั้นตอนนี้คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (ภาคผนวก ค) ซึ่งเป็นแนวคำถามให้แก่ผู้วิจัย ในการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประชาชนกลุ่มอาชีพ ประชาชนชาวบ้านและคนในชุมชน เป็นต้น

ซึ่งมีประเด็นหลักในการสัมภาษณ์เชิงลึก ดังต่อไปนี้

(1) ปัจจัยของการใช้รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีประเด็นย่อยในการสนทนา ได้แก่ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของการใช้รูปแบบ

(2) เงื่อนไขของการใช้รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

วิธีการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

(1) ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

(2) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ไปปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของเครื่องมือ

(3) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ที่ปรับแก้จากการปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม เสนอผู้ทรงคุณวุฒิ 7 ท่าน เพื่อตรวจสอบความตรงด้านเนื้อหา (content validity) โดยใช้ดัชนีความสอดคล้องระหว่างประเด็นที่ศึกษากับวัตถุประสงค์ (Item – Objective Congruency Index: IOC) ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบความตรงด้านเนื้อหามีจำนวน 7 ท่าน (ภาคผนวก ก)

จากการวิเคราะห์ค่าของดัชนีความสอดคล้องระหว่างประเด็นที่ศึกษากับวัตถุประสงค์ (Item – Objective Congruency Index: IOC) พบว่า มีค่าเท่ากับ 0.90 ซึ่งมากกว่า 0.50 ถือว่าแบบบันทึกข้อมูลพื้นฐาน แบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัยได้

(4) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ปรับปรุงและพัฒนาตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำไปใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยต่อไป

4.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการจัดการสัมภาษณ์เชิงลึก ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

(1) ผู้วิจัยส่งจดหมายและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกให้แก่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อขอความร่วมมือในการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยนัดหมาย วัน เวลาและสถานที่ในการสัมภาษณ์เชิงลึกและเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเตรียมข้อมูลก่อนการสัมภาษณ์เชิงลึก

(2) ผู้วิจัยจัดเตรียมเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย วัสดุอุปกรณ์และสถานที่ให้พร้อมในการจัดการสัมภาษณ์เชิงลึก

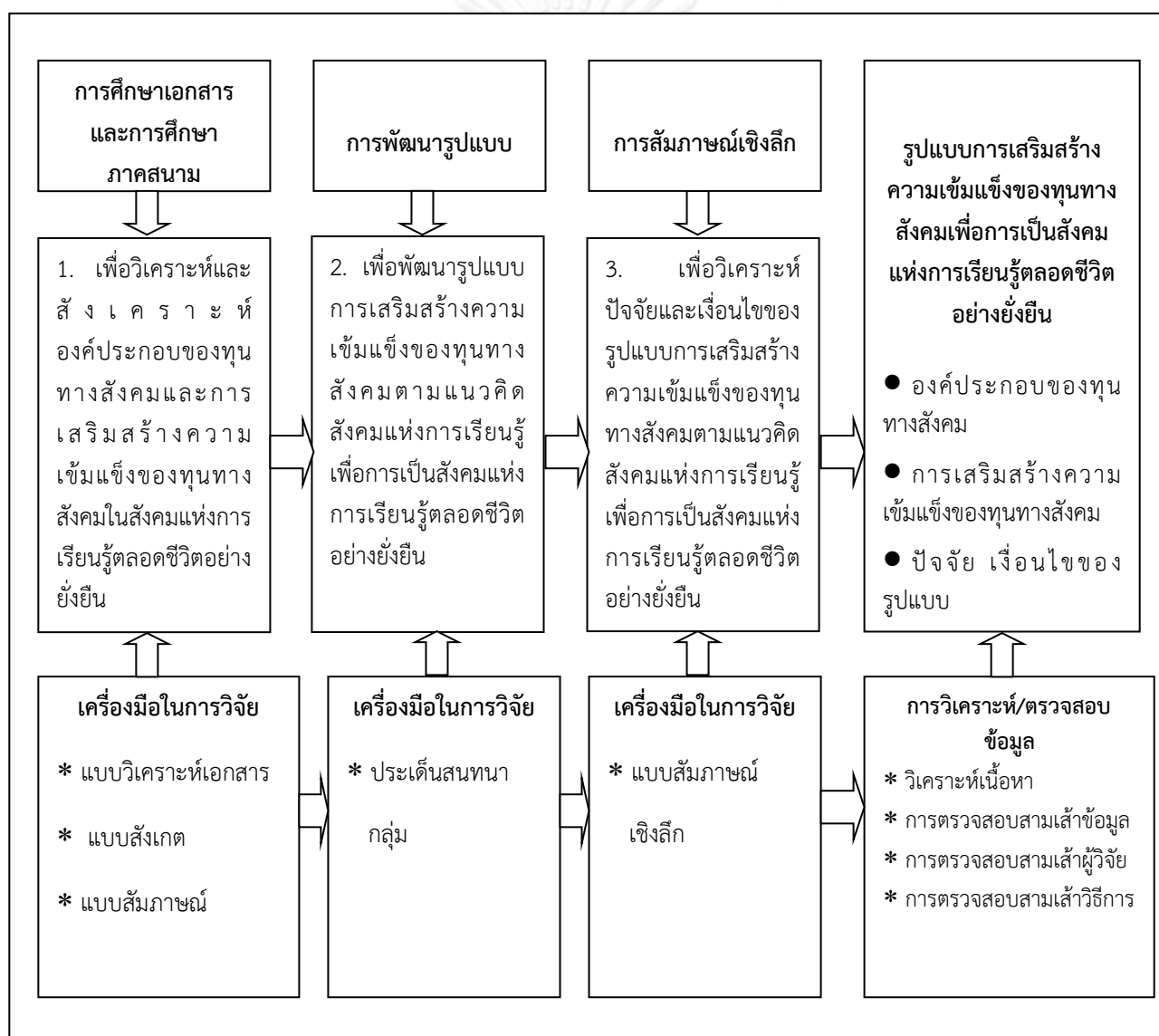
(3) ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกตามแผนงานที่วางไว้ โดยเริ่มการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยการแนะนำตนเอง อธิบายชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและการสัมภาษณ์เชิงลึก แจ้งผู้ให้ข้อมูลสำคัญทราบว่ามีกระบวนการบันทึกเทปตลอดการสัมภาษณ์เชิงลึก เกริ่นนำด้วยการสรุปรูปแบบการเสริมสร้าง

ความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน จากนั้น สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับประเด็นปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบ และร่วมกันสรุปเนื้อหาหลังเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อความเข้าใจตรงกันระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

4.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยสรุปผลข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อนำไปวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบ เพื่อเขียนเป็นข้อสรุปผลการวิจัยต่อไป

จากวิธีดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอนดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยสรุปขั้นตอนดำเนินการวิจัย ได้ตั้ง แผนภาพและตารางต่อไปนี้

แผนภาพที่ 3.1 สรุปขั้นตอนดำเนินการวิจัย

ตารางที่ 3.4 สรุปขั้นตอนดำเนินการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย	ขั้นตอนการวิจัย	ผลที่ได้รับ
<p>1. เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน</p>	<p>ขั้นตอนที่1 การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยการศึกษาเอกสาร</p> <p>ขั้นตอนที่2 การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยการศึกษาภาคสนาม</p>	<p>1. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน</p> <p>2. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน</p>
<p>2. เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน</p>	<p>ขั้นตอนที่3 การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนโดยการสนทนากลุ่ม</p>	<p>รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน</p>
<p>3. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน</p>	<p>ขั้นตอนที่4 การวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก</p>	<p>ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน</p>

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการศึกษาเอกสาร การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน (meta-ethnography) การศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน 2) พัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน และ 3) วิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น 3 ตอน ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 2 ผลการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาเอกสาร บทความและสื่อวีดิทัศน์ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เป็นแบบปฏิบัติที่ดี (best practices) จำนวน 47 ชุมชน การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานจากงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน จำนวน 5 เรื่อง และการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา ในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนที่เป็นกรณีศึกษา จำนวน 4 ชุมชน จาก 4 ภูมิภาค เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตอนนี้เป็น 5 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1.1 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร

ตอนที่ 1.2 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน

ตอนที่ 1.3 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา

ตอนที่ 1.4 สรุปผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาภาคสนาม

ตอนที่ 1.5 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิธานและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา

ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนทั้ง 5 ตอน มีดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1.1 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร

การศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ประเภทเอกสาร บทความและสื่อวีดิทัศน์เกี่ยวกับชุมชนที่ได้รับการยกย่องให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสวดยอดแหล่งเรียนรู้ จำนวน 47 ชุมชน ในประเด็นเกี่ยวกับองค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ สามารถแสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นตารางแจกแจงความถี่ต่างภาคผนวกและมีรายละเอียดอธิบายข้อค้นพบ ดังต่อไปนี้

1. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และองค์ประกอบอื่นซึ่งเป็นข้อค้นพบเพิ่มเติมจากกรอบแนวคิดในการวิจัยเบื้องต้น

2. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล และแนวทางอื่นซึ่งเป็นข้อค้นพบเพิ่มเติมจากกรอบแนวคิดในการวิจัยเบื้องต้น

1. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่ได้รับการยกย่องให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เกิดจากการนำพลังของทุนทางสังคมหลักมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและเพื่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ปรากฏทุนทางสังคมหลักของสังคมไทย ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ดังนั้นในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยจึงนำองค์ประกอบทั้ง 3 มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้น และนำเสนอองค์ประกอบที่ได้จาก

การวิเคราะห์เอกสารเพิ่มเติม ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชนเป็นลำดับถัดไป รายละเอียดของข้อค้นพบจากการศึกษาเอกสารสามารถอธิบายได้ดังนี้

1.1 บุคคล

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ได้ศึกษาองค์ประกอบที่ทำให้เกิดทุนทางสังคมและกำหนดให้ทุนบุคคลเป็นทุนที่สำคัญทุนหนึ่งของทุนทางสังคม ทุนบุคคลดังกล่าวนี้หมายถึง ผู้นำทางสังคมและบุคคลทั่วไป อาทิ ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัคร เป็นต้น จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนได้กล่าวถึงทุนบุคคลโดยเน้นไปที่ผู้นำชุมชน และพบว่ามีการแบ่งประเภทของผู้นำไว้หลากหลาย และจากการศึกษาเอกสารของชุมชนทั้ง 47 ชุมชน พบว่า ทุนบุคคลคือผู้นำของชุมชนหรือแกนนำในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน โดยสามารถแบ่งทุนบุคคลหรือผู้นำได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ ผู้นำแบบทางการ ผู้นำแบบกึ่งทางการและผู้นำตามธรรมชาติ โดยทั้ง 47 ชุมชน มีผู้นำแบบทางการ ได้แก่ นายกองค้การบริหารส่วนตำบล กำนันและผู้ใหญ่บ้าน และมีเพียง 40 ชุมชน ที่มีผู้นำแบบกึ่งทางการ ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้มหรือหัวหน้ากลุ่มบ้าน หัวหน้ากลุ่มอาชีพ เป็นต้น และทั้ง 47 ชุมชน มีผู้นำตามธรรมชาติ ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน พระสงฆ์ผู้นำชุมชน เป็นต้น จากการศึกษาเอกสารพบว่าผู้นำแบบกึ่งทางการและผู้นำตามธรรมชาติมีความแตกต่างกัน เพราะผู้นำแบบกึ่งทางการอาจได้รับตำแหน่งจากการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งภายในชุมชน มีบทบาทเป็นผู้ประสานงานระหว่างผู้นำแบบทางการและคนในชุมชน ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยของผู้นำแบบทางการในการปกครองและดูแลคนในชุมชน แต่ผู้นำตามธรรมชาติเป็นผู้นำที่มีอิทธิพลต่อคนในชุมชนเพราะเป็นผู้อาวุโส เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่คนในชุมชนและเป็นผู้ได้รับความเคารพศรัทธาเพราะเป็นแกนนำหลักในการพัฒนาชุมชนโดยธรรมชาติ

1.2 สถาบัน

ทุนสถาบันเป็นทุนที่สำคัญทุนหนึ่งของทุนทางสังคมที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ได้ศึกษาและกำหนดไว้ จากการศึกษาเอกสารของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งกล่าวถึงทุนสถาบันในชุมชนว่า หมายถึง สถาบันหลัก ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบในการวิเคราะห์ทุนสถาบันในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนตามที่กล่าวมา และจากการศึกษาเอกสารของชุมชนทั้ง 47 ชุมชน พบว่า ชุมชนทั้ง 47 ชุมชน กล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่มีความหลากหลายกันไปทั้งเรื่องของการอัญเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาใช้ การให้ความรู้และคำแนะนำจากโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ความช่วยเหลือจากกองทุนแม่ของแผ่นดิน พระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระเทพรัตนสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี กิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ของโครงการสายใยรักแห่งครอบครัว ศูนย์ ๓ วิทยาลัยสายใยรักแห่งครอบครัว เป็นต้น

นอกจากสถาบันพระมหากษัตริย์ จากการศึกษาเอกสารยังพบว่า ชุมชนจำนวน 35 ชุมชน ได้กล่าวถึงสถาบันศาสนา ซึ่งไม่ได้มีแต่เพียงศาสนาพุทธเท่านั้น แต่ยังปรากฏมีชุมชนที่คนส่วน

ใหญ่นับถือศาสนาอิสลามและกล่าวถึงความสำคัญของศาสนาต่อการดำเนินงานพัฒนาของชุมชนด้วย เมื่อศึกษาความสำคัญของสถาบันศาสนาอย่างลึกซึ้ง พบว่าเจ้าอาวาสหรือผู้นำศาสนาของวัดหรือศาสนสถานประจำหมู่บ้านหรือชุมชนนั้นมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์รวมจิตใจด้านศีลธรรมและทำหน้าที่อบรมให้คนในชุมชนปฏิบัติตนเป็นคนดี ถึงแม้ว่าสถาบันครอบครัวจะมีบทบาทสำคัญในการผลิตและอบรมกล่อมเกลาสมาชิกของชุมชนให้เป็นพลเมืองดีเช่นเดียวกับสถาบันศาสนา แต่ปรากฏมีเอกสารของชุมชนที่กล่าวถึงสถาบันครอบครัวเพียง 23 ชุมชน โดยเมื่อศึกษาอย่างละเอียดพบว่า ภายในชุมชนมีการกล่าวถึง การรณรงค์เรื่องครอบครัวอบอุ่น การเป็นหมู่บ้านตัวอย่างที่มีครอบครัวอบอุ่น การจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว การเข้าร่วมกิจกรรมหมู่บ้านปลอดยาเสพติดเพื่อป้องกันเยาวชนของชุมชนไม่ให้ติดยาเสพติด ซึ่งสะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัว เช่นเดียวกับสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันศาสนาซึ่งเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยและเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชน

นอกจากสถาบันหลักทางสังคม ชุมชนทั้ง 47 ชุมชน ล้วนกล่าวถึงหน่วยงานและองค์กร ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนซึ่งถือเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานพัฒนาของชุมชนด้วยเช่นกัน หน่วยงานที่มีส่วนในการสนับสนุนช่วยเหลืองานพัฒนาของชุมชน เช่น สำนักงาน กศน. สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานพลังงานจังหวัด สำนักงานปศุสัตว์ สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต องค์กรบริหารส่วนตำบล สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มูลนิธิชัยพัฒนา องค์กรธุรกิจการท่องเที่ยวของเอกชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพและบริษัทเอกชนต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า ชุมชนทั้ง 47 ชุมชน กล่าวถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐ และชุมชน 27 ชุมชน กล่าวถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงานเอกชนในงานพัฒนาชุมชนด้วยเช่นกัน นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนยังพบว่า มี 25 ชุมชนที่กล่าวถึงเครือข่ายต่างๆ ของชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนด้วยกัน กล่าวโดยสรุปคือ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและเครือข่ายต่างๆ ของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนหลายลักษณะ เช่น การเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน การเข้ามาช่วยในการปฏิบัติงาน การเข้ามาประเมินผลการทำงานร่วมกับชุมชน ตลอดจนการเข้ามาทำงานให้แก่ชุมชนเพื่อผลงานซึ่งเป็นประโยชน์ของหน่วยงานองค์กรเป็นสำคัญ

1.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเป็นทุนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ได้ศึกษาและกำหนดไว้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคม จากการศึกษาเอกสารของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กล่าวถึงความหมายของทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมว่าหมายถึง ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต จารีต ประเพณีที่ดั่งงาม ความเอื้ออาทร ความมีน้ำใจ ความไว้เนื้อเชื่อใจต่อกันและจิตสาธารณะ เป็นต้น และจากการศึกษาเอกสารของชุมชนทั้ง 47 ชุมชน พบว่า ชุมชนทั้ง 47 ชุมชน กล่าวถึงทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน เมื่อศึกษารายละเอียดพบว่า โดยส่วนใหญ่ภูมิปัญญาที่พบในชุมชนเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมด้าน

ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การสรรสร้างงานศิลปะ การจัดงานประเพณีประจำชาติ อาทิ งานสงกรานต์ งานลอยกระทง เป็นต้น และด้านการประกอบอาชีพ การพึ่งตนเองของคนในชุมชน เช่น การจักสาน การเลี้ยงสัตว์ การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

1.4 ทรัพยากรธรรมชาติ

จากการศึกษาเอกสารของชุมชนทั้ง 47 ชุมชน ซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้พบว่า นอกจากชุมชนทั้ง 47 ชุมชน กล่าวถึงทุนทางสังคม ได้แก่ ทุนบุคคล ทุนสถาบัน และทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ยังมีการกล่าวถึงทุนทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นทุนทางทางสังคมทุนหนึ่งที่สำคัญในชุมชน โดยทรัพยากรธรรมชาติที่มีการกล่าวถึงในเอกสารได้แก่ ดิน น้ำ ป่า ภูเขา พืชและสัตว์ที่สามารถนำมาใช้สอยให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึง กระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่มีความเหมาะสม ทั้งที่โดยส่วนใหญ่ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว โดยเมื่อศึกษารายละเอียดพบว่า กระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนดังกล่าวมีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน ทำให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากดิน น้ำและอากาศได้อย่างเหมาะสม เพื่อใช้ในการเกษตรกรรม ทั้งการทำนา การทำไร่ การทำสวน การเลี้ยงสัตว์ การประมงและการป่าไม้ กล่าวได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคมที่สำคัญต่อชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน

1.5 กองทุนของชุมชน

จากการศึกษาเอกสารของชุมชนทั้ง 47 ชุมชน ซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้พบว่า มีการกล่าวถึง ทุนทางสังคมอื่นนอกเหนือจากทุนบุคคล ทุนสถาบัน และทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมและทุนทรัพยากรธรรมชาติ โดยปรากฏมีกองทุนของชุมชนซึ่งเป็นทุนทางทางสังคมที่สำคัญทุนหนึ่งที่มีการกล่าวถึงเพิ่มเติมในเอกสารที่เกี่ยวข้องของชุมชนทั้ง 47 ชุมชน โดยเมื่อศึกษารายละเอียดพบว่า กองทุนของชุมชน เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนที่เกิดจากการดำเนินงานตามนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองของรัฐหรือการร่วมทุนกันเองของคนในชุมชน เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาอาชีพและมุ่งเน้นการออมของคนในชุมชน

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาศึกษาเอกสารพบว่า องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน ประกอบด้วย 1) บุคคล 2) สถาบัน 3) ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม 4) ทรัพยากรธรรมชาติและ 5) กองทุนของชุมชน ซึ่งองค์ประกอบบุคคล สถาบันและภูมิปัญญาและวัฒนธรรมนั้นเป็นองค์ประกอบที่เป็นกรอบแนวคิดของการวิจัย และองค์ประกอบทรัพยากรธรรมชาติและองค์ประกอบกองทุนของชุมชน เป็นองค์ประกอบที่ค้นพบเพิ่มเติมจากการศึกษาเอกสารของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้ทั้ง 47 ชุมชน

2. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ในการศึกษา วิเคราะห์และสังเคราะห์วิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกรอบคิดในการศึกษาเอกสาร กระบวนการมีส่วนร่วมทั้ง 5 ขั้นตอน ที่นำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้นประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล เพราะการมีส่วนร่วมดังกล่าวทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพัฒนาต่อเพื่อเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ รายละเอียดของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีทั้ง 47 ชุมชน ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

2.1 การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา

จากการศึกษาเอกสารของชุมชนซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้ทั้ง 47 ชุมชน พบว่า มีเพียง 22 ชุมชนที่มีการกล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชน โดยในเอกสารปรากฏมีข้อความที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชน เช่น “...มีการจัดเวทีประชาคมพูดคุยกันถึงปัญหาต่างๆ ของหมู่บ้าน...” , “...ทุกคนมีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศึกษาปัญหาของชุมชน...” , และ “...ร่วมกันคัดกรองปัญหา วิเคราะห์ปัญหา ความต้องการและหาทางออกร่วมกัน...” เป็นต้น

เมื่อศึกษารายละเอียดของการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชน พบว่า นอกจากการมีส่วนร่วมกันของคนในชุมชน ยังมีหน่วยงาน องค์กร เครือข่ายภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชนด้วย โดยปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ 2) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วชุมชนต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐช่วยเหลือและให้คำปรึกษา และ 3) ปัญหาเร่งด่วน ต้องรีบแก้ไข โดยไม่ต้องผ่านการประชุมวิเคราะห์ร่วมกัน ทั้งนี้ในการศึกษาปัญหาของชุมชนมีขั้นตอนย่อยที่ปรากฏอยู่ได้แก่ 1) การศึกษาสภาพหรือปรากฏการณ์ของชุมชน 2) การวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและ 3) การจัดลำดับปัญหาหรือความต้องการของชุมชน โดยรูปแบบในการศึกษาปัญหาอาจไม่แตกต่างกันมากนัก ชุมชนส่วนใหญ่มีการศึกษาปัญหาโดยใช้การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและการประชุมหรือการจัดเวทีประชาคม แม้ว่าชุมชนที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหามีเพียงแค่ 22 ชุมชน แต่เมื่อวิเคราะห์โดยใช้การตีความจากข้อความที่ปรากฏพบว่า แม้ไม่มีข้อความแสดงถึงการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาในชุมชนที่ชัดเจน แต่ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาจะปรากฏเป็นส่วนหนึ่งในการวางแผนของชุมชน ซึ่งมีกล่าวไว้ เช่น “...เวลาวางแผน คนในชุมชนได้พูดคุยกันเรื่องปัญหาของชุมชน...” และ “...มีการตกลงกันเกี่ยวกับปัญหาชุมชนเมื่อวางแผน...” เป็นต้น

2.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผน

จากการศึกษาเอกสารของชุมชนซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้ทั้ง 47 ชุมชน พบว่า ทั้ง 47

ชุมชนที่มีการกล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการวางแผนของชุมชน โดยในเอกสารปรากฏมีข้อความที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผนของชุมชน เช่น “...วางแผนการแก้ปัญหาชุมชนโดยการจัดเวทีประชาคม...”, “...วางแผนการพัฒนาชุมชนโดยการประชุมร่วมกันทุกเดือน...”, “...ในการวางแผนกำหนดโครงการพัฒนาชุมชน มีการระดมความคิดทั้งคนในหมู่บ้านและหน่วยงานภายนอก...” และ “...ชาวบ้านช่วยกันวางแผนชุมชน คิดโครงการที่จะทำเพื่อแก้ปัญหาให้ชุมชน...” เป็นต้น

เมื่อศึกษารายละเอียดของการมีส่วนร่วมในการวางแผนของชุมชน พบว่า คนในชุมชนให้ความสำคัญกับแผนต่างๆ ของชุมชน ทั้งแผนแม่บทชุมชนและแผนงานโครงการของชุมชนเพราะถือเป็นสาระสำคัญในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน ในบางชุมชนที่มีความโดดเด่นในเรื่องของการวางแผนแม่บทชุมชน จะมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์ แผนงาน/โครงการ กิจกรรม/กลยุทธ์ กลุ่มเป้าหมาย ผู้รับผิดชอบ งบประมาณ วันที่ดำเนินการ ระดับการจัดการและหน่วยงานสนับสนุนไว้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ในบางชุมชนยังเน้นการวางแผนโครงการเป็นขั้นตอนแบบวงจร กล่าวคือ มีการกำหนดโครงการ การทำรายละเอียดของโครงการ การประเมินและอนุมัติโครงการ การปฏิบัติและดำเนินการตามโครงการ และการประเมินผลโครงการ หลังจากนั้นจึงมีการกำหนดโครงการใหม่ต่อไป เห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมในการวางแผนเป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชนซึ่งมีความสำคัญและสามารถส่งผลกระทบต่อขั้นตอนต่างๆ ไปทุกขั้นตอนของการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาชุมชนได้ ทั้งนี้ในการมีส่วนร่วมกันวางแผน มีทั้งการมีส่วนร่วมกันของผู้นำชุมชน คนในชุมชน ประชาชนชาวบ้าน วิทยากรท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชนและเครือข่ายต่างๆ ภายนอกชุมชนล้วนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนของชุมชนด้วยกันทั้งสิ้น

2.3 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

จากการศึกษาเอกสารของชุมชนซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้ทั้ง 47 ชุมชน พบว่า ทั้ง 47 ชุมชนที่มีการกล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยในเอกสารปรากฏมีข้อความที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาชุมชน เช่น “...ชาวบ้านร่วมมือร่วมใจกันทำงานให้ชุมชน...”, “...ชาวชุมชนมีการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานอย่างชัดเจน...”, “...กลไกสำคัญคือการประชุมงานและทำงานร่วมกัน ไม่เพียงแต่ประสานกันภายในชุมชนเท่านั้น ต้องมีการประสานกับภายนอกด้วย...” และ “...ชาวบ้านช่วยกันคนละไม้ คนละมือเพื่อให้ชุมชนเกิดการพัฒนา...” เป็นต้น

เมื่อศึกษารายละเอียดของการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาชุมชน พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในขั้นตอนนี้มากที่สุด เพราะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาชนมากที่สุด คนในชุมชนจำนวนมากสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกันได้ ทั้งนี้การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติมิได้หมายถึงการลงมือหรือลงแรงงานเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านเงินทุน ด้านการประสานงานและด้านการบริหารทรัพยากร เป็นต้น นอกจากนี้เมื่อศึกษารายละเอียดของการปฏิบัติงานร่วมกันพบว่า การปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้ แบ่งได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) คนในชุมชนลงมือทำเอง 2) คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย หน่วยงาน

หรือองค์กรภายนอก และ 3) คนในชุมชนขอสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น กล่าวคือไม่เพียงแต่คนในชุมชนเท่านั้นที่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาชุมชน แต่บุคคล หน่วยงาน องค์กรหรือเครือข่ายภายนอกยังสามารถเข้ามาร่วมในการปฏิบัติงานด้วยได้

2.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

จากการศึกษาเอกสารของชุมชนซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้ทั้ง 47 ชุมชน พบว่า มีเพียง 23 ชุมชนที่มีการกล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ของชุมชน โดยในเอกสารปรากฏมีข้อความที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ของชุมชน เช่น “...เพิ่มขีดความสามารถของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้...”, “...สามารถแก้ปัญหาทั้งด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจและด้านสิ่งแวดล้อมได้...”, “...สามารถดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ดีงามของท้องถิ่น...”, “...ทำให้ประชาชนได้รับการพัฒนาความรู้ ยกระดับการศึกษา พัฒนาคุณภาพชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและสามารถปรับตัวให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก...” และ “...ได้รับเกียรติ ได้รับการยกย่องให้เป็นชุมชนต้นแบบ...” เป็นต้น

เมื่อศึกษารายละเอียดของการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ของชุมชน พบว่า คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วม ช่วยกันดำเนินกิจกรรมการพัฒนาในขั้นตอนอื่นๆ ที่ผ่านมา โดยคนในชุมชนได้รับประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งประโยชน์ทั้ง 3 ด้านนี้ ทำให้ชุมชนได้รับการพัฒนาไปในทิศทางที่สมดุลและยั่งยืน ชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้ เหล่านี้ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ มีความภาคภูมิใจที่ชุมชนมีกำลังใจ มีเรี่ยวแรงในการทำงานและช่วยพัฒนาชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีความสุข มีความภาคภูมิใจไปด้วยกับผลงานและทำให้มีความมุ่งมั่นในการดำเนินงานพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง ซึ่งผลประโยชน์ทางจิตใจนี้ถือเป็นแรงจูงใจสำคัญให้แก่คนในชุมชนในการทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไป

2.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

จากการศึกษาเอกสารของชุมชนซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้ทั้ง 47 ชุมชน พบว่า มี 35 ชุมชนที่มีการกล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของชุมชน โดยในเอกสารปรากฏมีข้อความที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมในการประเมินผลของชุมชน เช่น “...มีการประเมินตามวงจรการทำงานของเดมมิ่งคือหลัก PDCA ชุมชนจึงต้องมีการประเมินหลังการทำงานทุกครั้ง...”, “...ชุมชนมีการปรับปรุงแก้ไขกระบวนการทำงานโดยใช้หลักการประเมินผลงาน กิจกรรม/โครงการเป็นข้อมูลสารสนเทศในการพัฒนา ปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนโดยรวม...”, “...คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมให้ข้อเสนอแนะในการดำเนินกิจกรรม...” และ “...มีการจัดตั้งทีมงานการนิเทศติดตาม โดยใช้การนิเทศแบบกัลยาณมิตร มีส่วนร่วมในกระบวนการคิด ทำ จำ แก้และพัฒนา...” เป็นต้น

เมื่อศึกษารายละเอียดของการมีส่วนร่วมในการประเมินผลของชุมชน พบว่า กิจกรรมการประเมินเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนตัดสินใจกรรมหรือผลงานที่ได้ดำเนินการผ่านมาว่า กิจกรรมดังกล่าวหรือกิจกรรมใดมีประโยชน์และคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชน คนในชุมชน ผู้นำชุมชน และบุคคล หน่วยงานภายนอกชุมชนสามารถร่วมกันประเมินผลได้ ทั้งนี้ในการประเมินนั้นอาจกำหนดทั้งการประเมินย่อย (formative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ และดูแลปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานเพื่อการแก้ไขปัญหาได้อย่างทันที่ ท่วงที ตลอดจนกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (summative evaluation) เพื่อประเมินหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรม ซึ่งถือเป็นการประเมินกิจกรรมการพัฒนาแบบสรุปผลรวมของการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาเอกสารของชุมชนซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนำร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้ทั้ง 47 ชุมชน พบว่า วิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ใช้กรอบของกระบวนการมีส่วนร่วมทั้ง 5 ขั้นตอน ซึ่งประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล มาใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม โดยการดำเนินขั้นตอนต่างๆ ต้องมีลักษณะเป็นวงจร (cyclic stages) ไม่สิ้นสุด กล่าวคือ เมื่อมีการประเมินผลแล้วก็อาจเกิดปัญหาใหม่ขึ้นได้และต้องเริ่มมีการศึกษาปัญหาใหม่ต่อไป นอกจากนี้ในการมีส่วนร่วมในการทำงานแต่ละขั้นตอน คนในชุมชน หน่วยงาน องค์กร เครือข่ายภายนอกชุมชนควรทำร่วมกันบนพื้นฐานของความไว้วางใจกันและกัน (trust) ซึ่งความไว้วางใจดังกล่าวจะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมเข้มแข็งยิ่งขึ้น

นอกจากการมีส่วนร่วมซึ่งเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมแล้ว จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนำร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้ทั้ง 47 ชุมชน ยังปรากฏว่าภายในชุมชนมีแนวทางอื่นในการพัฒนาชุมชนเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ด้วย ได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ การบริหารจัดการชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็งและการสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเอกสารตามลำดับ อาทิ

“...ผู้นำชุมชนจึงเริ่มให้ความรู้แก่ชาวบ้าน เช่น ระบบการบริหารจัดการทุนและหนี้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชนโดยร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน...”

(สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551: 21)

“...(ชุมชน) ผู้ไทยเรณูนครมีการบริหารจัดการชุมชนเป็นไปตามวิสัยทัศน์การพัฒนาเทศบาลตำบลเรณูนครที่ว่า เรณูนครเมืองน่าอยู่ เขตชุมชนธรรมชาติ คุณภาพชีวิต มีเศรษฐกิจมั่นคง พร้อมส่งเสริมการท่องเที่ยวและรักษาสิ่งแวดล้อม...”

(สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551: 98)

“...ครูภูมิปัญญาเป็นผู้ส่งเสริม มีเครือข่ายการเรียนรู้ในหมู่บ้านอื่นและตำบลอื่น เช่น ศูนย์วัฒนธรรมพญาขอ การทำน้ำตาลมะพร้าวดาวโด่ง การอนุรักษ์ชายฝั่งที่บางแก้ว เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน...”

(สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551: 139)

“...คณะกรรมการศูนย์ฯ มาจากหลายฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ชาวบ้านดำเนินการด้านการเรียนรู้ โดยให้ความรู้กับนักเรียนเยาวชน เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกรักท้องถิ่นและบ้านเกิดของตนเองในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีการกำหนดข้อตกลงของหมู่บ้านในการใช้ทรัพยากร...”

(สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551: 195)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม นอกจากการที่ทุนทางสังคมมีส่วนร่วมทั้ง 5 ขั้นตอนที่เป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมแล้ว ในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนทุนทางสังคมต้องมีส่วนร่วมกันในการเสริมสร้างการเรียนรู้ การบริหารจัดการชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็งและการสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดด้วย แนวทางเหล่านี้มีบทบาทในการพัฒนาคนและชุมชน เพื่อให้ทุนทางสังคมของชุมชนมีความเข้มแข็งและพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

ตอนที่ 1.2 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान

ผู้วิจัยสืบค้นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาวิจัยในประเด็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้และเมืองแห่งการเรียนรู้ ที่ทำแล้วเสร็จและตีพิมพ์ในระยะ 10 ปี (พ.ศ.2545 – 2555) จากฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ของไทยของศูนย์บริการสารสนเทศทางเทคโนโลยีไทย (TIAC) ฐานข้อมูลหอสมุดแห่งชาติและฐานข้อมูลของห้องสมุดในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา เพื่อนำมาสังเคราะห์โดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान (meta-ethnography) พบว่า งานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวยังมีจำนวนไม่มากนัก ผู้วิจัยจึงคัดเลือกงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ที่สามารถนำมาใช้ในการสังเคราะห์ได้ เพราะมีการนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพที่ลึกซึ้งและสอดคล้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา จำนวน 5 เรื่อง ดังต่อไปนี้

(1) การพัฒนารูปแบบเมืองแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดชลบุรี (นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548)

(2) การพัฒนาเครือข่าย บ้าน วัด และโรงเรียนในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาโรงเรียนเจริญวิทยา ตำบลวังกะพ้อ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิษฐ์ (นิตยา สุวรรณศรีและ ชลายุทธ์ คุรุทเมือง, 2549)

(3) การพัฒนาเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (น็อน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552)

(4) การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ (มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553)

(5) อนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน (สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554)

ผลการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानในประเด็นเกี่ยวกับองค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีรายละเอียดในการนำเสนอต่อไปนี้

1. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และองค์ประกอบอื่นซึ่งเป็นข้อค้นพบเพิ่มเติมจากกรอบคิดในการวิจัยเบื้องต้น

2. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล และแนวทางอื่นซึ่งเป็นข้อค้นพบเพิ่มเติมจากกรอบคิดในการวิจัยเบื้องต้น

1. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่ได้รับการยกย่องให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เกิดจากการนำพลังของทุนทางสังคมมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและเพื่อการพัฒนาชุมชน รายละเอียดขององค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानสามารถอธิบายได้ดังนี้

1.1 บุคคล

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ได้ศึกษาองค์ประกอบที่ทำให้เกิดทุนทางสังคมและกำหนดให้ทุนบุคคลเป็นทุนที่สำคัญทุนหนึ่งของทุนทางสังคม ทุนบุคคลดังกล่าว ได้แก่ บุคคลทั่วไปและผู้นำทางสังคม อาทิ ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรักความไว้วางใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่าและศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรมวินัย ความซื่อสัตย์และมีจิตสาธารณะที่รู้จักทำประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม เป็นต้น นอกจากนี้คุณลักษณะของทุนบุคคลดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ได้กล่าวถึงคุณลักษณะอื่นๆ ของทุนบุคคลไว้ดังต่อไปนี้

“...ผู้นำชุมชนที่ชุมชนเชื่อมั่น ศรีธธา นับถือ เป็นบุคคลที่มีลักษณะความเป็นผู้นำพร้อมที่จะทำงานทุกอย่างเพื่อชุมชน กล้าคิด กล้าตัดสินใจ มีความจริงใจ โปร่งใสและ

รับผิดชอบ...ทำดีที่สุด ช่วยทุกคน ทำตัวเป็นกลาง โปร่งใส เปิดเผย จุดเด่นของชุมชน คือความสามัคคี จุดเด่นของชาวบ้านให้ความร่วมมือดี เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 121)

“...ผู้นำต้องเป็นคนที่จริงจังและจริงใจ กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ มีความเสมอภาคในการ แสดงความคิดเห็น...มีความเชื่อมั่นในตนเองว่ามีความสามารถในการเป็นผู้นำ เป็นคนดี และมีความพร้อมที่จะทำงานทุกคนเพราะทุกคนมีหน้าที่ของทุกคน และต้องยอมรับ ข้อบกพร่องของตนเอง...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 129)

“...ลักษณะของผู้นำ ควรมาจากพื้นเพเดิม เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม มนุษย- สัมพันธ์ที่ดี พุดเก่ง เฉลียวฉลาด ชอบเรียนรู้...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 140)

“...ไม่ฝักใฝ่ ไม่เป็นลูกสมุนใคร ถ้าจะขอความช่วยเหลือก็ขอเพื่อส่วนรวม ไม่มีเรื่อง ส่วนตัว เช่น ผู้ใหญ่มีวิธีการทำงานด้วยการกระตุ้นตลอดเวลา มีความตั้งใจที่จะเข้ามา ทำงานเพื่อชุมชน ต้องให้ใจก่อน...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 149)

“...คนที่ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนมีลักษณะอย่างไร ต้องเป็นคนที่ช่างสังเกต ช่างคิด ต้องเป็นคนที่ใฝ่ เรียนรู้และอยู่กับความจริง กล้าทำอะไรมันลำบาก ไม่ทำอะไรมันเวอร์เกินไป ใฝ่ เรียนรู้ อยากเพิ่มศักยภาพของตนเอง คิดเป็น วิเคราะห์เป็น สังเคราะห์เป็น อาจจะมา จากประสบการณ์มากกว่าความสามารถเฉพาะตัว ถ้ายังมีปัญหาต้องมีความสามารถที่ จะแก้ไขให้ได้ กระบวนการเรียนรู้ไม่ได้อยู่นิ่ง เป็นความสามารถที่เฉพาะตัว...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 303)

นอกจากผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ ในสังคมแห่งการเรียนรู้ยังให้ความสำคัญกับทุน บุคคลอื่นๆ ที่เป็นผู้นำตามธรรมชาติด้วย ผู้นำตามธรรมชาติ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน พระภิกษุผู้นำ ชุมชน กลุ่มอาชีพ กลุ่มเยาวชนและกลุ่มอาสาสมัคร เป็นต้น ซึ่งปรากฏในงานวิจัยดังนี้

“...แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคลมากที่สุด กลุ่มเยาวชนและ กลุ่มอาสาสมัครมีความสำคัญในการสืบทอดความรู้ของชุมชน...”

(นืออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 79)

“...ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นคนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นคนดี มีมิตรจิตมิตรใจสูง และมีคุณธรรม...ที่จำได้ผู้มีความรู้ในชุมชนจะมาเล่า มาคุยให้ฟังเรื่องราวต่างๆ...”

(สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554: 256)

“...ชุมชนพัฒนามาได้จนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ มีจุดเปลี่ยนที่สำคัญคือ การถ่ายทอดวิธีคิดจากบรรพบุรุษ ผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เช่น พระครู ผู้ใหญ่บ้านและกำนันคนก่อน...”

(สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554: 262)

ผู้นำชุมชนทั้งแบบเป็นทางการและผู้นำชุมชนตามธรรมชาติมีการพัฒนาตนเอง มีการฝึกฝน เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งการเรียนรู้จากวิทยากรภายนอกที่เข้ามาอบรมในพื้นที่และการออกไปศึกษาดูงานจากภายนอกชุมชน ผู้นำชุมชนทั้งสองแบบถือเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคลอื่นอยู่เสมอ ดังปรากฏในงานวิจัยต่อไปนี้

“...ทำกิจกรรมกับชุมชนเป็นการทำไปรู้ไป จัดเป็นการพัฒนาตัวเราด้วย อบรม. มีการพัฒนาบุคลากรโดยจัดฝึกอบรมซึ่งเชิญวิทยากรมาให้ความรู้เป็นระยะๆ และส่งไปฝึกอบรมกับหน่วยงานภายนอก...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 162)

“...การถ่ายทอดความรู้ให้กลุ่มคนอื่นๆ ได้ใช้วิธีการสาธิตทำให้ดู และวิธีการที่กลุ่มใช้ในการเก็บรักษาหรือจดจำความรู้ ได้ใช้วิธีการจดจำผ่านตัวบุคคลสูงที่สุด...”

(นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 92)

“...ตัวบุคคลต้องมีความพร้อมในการถ่ายทอดความรู้ นอกจากต้องมีความรู้ความสามารถ ยังจำเป็นต้องมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บป่วย ไม่ขาดแคลนปัจจัยในการดำเนินชีวิต มีความคล่องตัวในการเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตด้วย...”

(นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 92)

จากการวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับทุนบุคคลของสังคมแห่งการเรียนรู้ในงานวิจัยข้างต้น สามารถสังเคราะห์และสรุปได้ว่า ทุนบุคคลของสังคมแห่งการเรียนรู้แบ่งเป็น 1) ผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกองค้การบริหารส่วนตำบล และ 2) ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พระภิกษุผู้นำชุมชน โดยทุนบุคคลดังกล่าวต้องมีลักษณะของความเป็นผู้นำ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบุคลิกภาพ เช่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีบุคลิกจริงจัง เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ทำตัวเป็นกลาง โปร่งใสและเปิดเผย 2) ด้านความรู้ ความสามารถ เช่น เฉลียวฉลาด ชอบเรียนรู้ คิดเป็น วิเคราะห์และสังเคราะห์เป็น 3) ด้านสังคม เช่น เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม มนุษย์สัมพันธ์ดีและมีความตั้งใจในการทำงานเพื่อชุมชน และ 4) ด้านกายภาพ คือ การมีสุขภาพ

ร่างกายแข็งแรงและมีปัจจัยสี่ครบถ้วน ไม่ขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีวิตและมีความพร้อมในการทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชน

1.2 สถาบัน

ทุนสถาบันเป็นทุนที่สำคัญทุนหนึ่งของทุนทางสังคมที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ได้ศึกษาและกำหนดไว้ ซึ่งทุนสถาบันในที่นี้หมายถึงสถาบันหลัก ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว และสถาบันในสังคมอื่น อาทิ สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง นอกจากนี้ยังมีองค์กรต่างๆ เช่นองค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน สถาบันเหล่านี้จะมีบทบาทสนับสนุนให้เกิดพลังของคนในสังคม รวมไปถึงการออกกฎหมายและระเบียบปฏิบัติของสังคมที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้ในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ได้กล่าวถึงทุนสถาบันไว้ดังต่อไปนี้

“...กลุ่มตัวอย่างได้มองเห็นความสำคัญของการบรรลุแนวทางการจัดกิจกรรมตามเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ลงไปในรูปแบบเพื่อเป็นการขยายรูปแบบให้กว้างและครอบคลุมแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาลักษณะนิสัยและคุณธรรมของผู้เรียน...”

(นิตยา สุวรรณศรีและ ชลายุทธ์ ครุฑเมือง, 2549: 133)

“...มีอาชีพอื่นเกิดขึ้นมากมายเมื่อเดินตามแนวพระราชดำรัสของในหลวง และคนในครอบครัวคือ พ่อแม่มีความรู้เรื่องการทำปุ๋ย ได้เห็นพ่อทำเลยสนใจอยากเป็นอย่างพ่อ การรับและแสวงหาความรู้ โดยการถ่ายทอดจากคนในครอบครัวคือ พ่อ...”

(นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 111)

“...พระภิกษุได้ให้ข้อมูลของความรู้ที่มีคุณค่าที่ควรถ่ายทอดให้แก่คนในชุมชนเป็นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ประชาชนมีความสุขสงบทางจิตใจ และช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ หลักธรรมที่ควรเน้นให้กับประชาชนเป็นหลักธรรมที่ได้รับการสั่งสอนอบรมมาจากพระเกจิอาจารย์และการศึกษาด้วยตนเอง จากการอ่านหนังสือธรรมะ คัมภีร์ไบเบิล แล้วนำไปสั่งสอนให้กับประชาชนด้วยการเทศนาในงานบุญต่างๆ รวมถึงการเข้าไปสอนนักเรียนที่โรงเรียนด้วย...”

(นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 98)

“...กิจกรรมใดที่มีผู้ที่ชาวบ้านนับถือ เช่น โต๊ะอิหม่าม ผู้นำส่วนราชการ ก็จะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี กิจกรรมที่ชุมชนจัดส่วนใหญ่จะดึงผู้รู้ด้านศาสนาและการศึกษามามีส่วนร่วมในการให้ความรู้...”

(สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554: 278)

“...ประกอบกับวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเพชรบุรีดั้งเดิมในการให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัว ที่มีคนหลายวัยอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน มีสังคมผู้สูงอายุซึ่งเป็นที่ให้ความเคารพและยึดเหนี่ยวของคนรุ่นหลังทำให้การดำเนินชีวิตมีความผูกพันและรักใคร่กันดี...”

(สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554: 278)

นอกจากสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันหลักทางสังคม และสถาบันในสังคมอื่น เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง ยังมีองค์กรต่างๆ เช่น องค์กรการบริหารส่วนตำบล เทศบาล ศูนย์สุขภาพชุมชน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานปศุสัตว์อำเภอ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ ศูนย์การศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร องค์กรเพื่อการพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา มูลนิธิต่างๆ ที่เป็นทุนสถาบันอันสำคัญในสังคมแห่งการเรียนรู้ ดังปรากฏในงานวิจัยต่อไปนี้

“...อบต. เป็นหน่วยงานราชการแห่งเดียวที่มีในพื้นที่ กิจกรรมทุกอย่าง หากฝ่ายต่างๆ ไม่ถือปฏิบัติตามนโยบายก็คงยากที่จะทำให้โครงการนั้นๆ เกิดขึ้นในชุมชน...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 116)

“...ทุกฝ่ายในพื้นที่ดำเนินกิจกรรมตามนโยบายซึ่งตกลงร่วมกันตามแผนที่วางไว้ และในบางเรื่องหน่วยงานในพื้นที่ก็ดำเนินงานตามนโยบายตามต้นสังกัด เช่น สถานีอนามัย สังกัดกระทรวงสาธารณสุขดูแล เขาจะรับนโยบายส่วนหนึ่งจากสังกัด ทั้งนี้ทุกหน่วยงานทำงานเพื่อประชาชน...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 164)

“...ผู้ถ่ายทอดความรู้ด้านนี้คือพ่อแม่ ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และมีเจ้าหน้าที่เกษตรและสหกรณ์อำเภอ ปศุสัตว์อำเภอและพัฒนาชุมชนอำเภอ มาให้ความรู้...”

(นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 93)

“...การของบประมาณจาก อบต. เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ มาให้ความรู้ เช่น เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านการย้อมสีทั้งสีธรรมชาติและสีสังเคราะห์ (สีเคมี) มาฝึกอบรมให้ สมาชิกก็พัฒนาฝีมือขึ้นไปเองตามลำดับ...”

(นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 94)

“...หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ อบต. เกษตรอำเภอ ปศุสัตว์อำเภอ พัฒนาชุมชน กศน. และพัฒนาสังคมจังหวัด เป็นต้น ให้การสนับสนุนในการรวมกลุ่มของประชาชนในท้องถิ่น...”

(เนืออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 115)

“...เป็นมิตรกันหมด...หากมีครอบครัวที่จะต้องให้ความช่วยเหลือจะประสานงานกับเทศบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ แต่ก็อยากให้เทศบาลสนับสนุนงบประมาณ วิชาการ แหล่งทุนและการบริหารจัดการ...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 122)

“...การสนับสนุนทางสังคมจากภาคีเครือข่าย ได้แก่ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดเพชรบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี พัฒนาชุมชน เทศบาล ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 129)

“...ทุกหน่วยงานอยากสนับสนุนส่งเสริม เช่น กศน. อบต. บ้านดง...มูลนิธิศุภนิมิต เกษตร โรงพยาบาลบ้านดง พัฒนาชุมชน...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 141)

“...ได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายภาคส่วนทางสังคมทั้งจากองค์กรหรือหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กลุ่มอาชีพและกลุ่มแม่บ้านต่างๆ...และส่วนราชการในพื้นที่ เช่น อสม. และ กศน....”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 255)

“...มีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุนเยอะมาก เงินมีเท่ากับเพื่อน แต่ได้รับการสนับสนุนมาจากหน่วยงานอื่นๆ เช่น เกษตร ท่องเที่ยวและพัฒนาชุมชน...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 261)

“...มีภาคีเครือข่ายต่างๆ เช่น องค์กรภาครัฐและภาคเอกชน กลุ่มอาชีพ กลุ่มเครือข่ายต่างๆ องค์กรเพื่อการพัฒนาเอกชน (NGOs) มูลนิธิต่างๆ เช่น มูลนิธิโลกสีเขียว สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น เช่น โรงเรียน สถาบันการศึกษาภายนอก เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต อุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม องค์การบริหารส่วนตำบลไม้ฝาดและประชาชน...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 274)

จากการวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับทุนสถาบันของสังคมแห่งการเรียนรู้ในงานวิจัยข้างต้นสามารถสังเคราะห์และสรุปได้ว่า ทุนสถาบันของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนแบ่งเป็น 1) สถาบันหลักทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนาและสถาบันครอบครัว และ 2) เครือข่ายเบญจภาคี ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) นักวิชาการและภาคประชาชน ซึ่งทั้งสถาบันหลักทางสังคมและเครือข่ายเบญจภาคีมีความสำคัญในการเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม

1.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเป็นทุนที่สำคัญทุนหนึ่งของทุนทางสังคมที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ได้ศึกษาและกำหนดไว้ ซึ่งภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในที่นี้หมายถึง ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตจารีตประเพณีที่ดำรง ความเอื้ออาทร ความมีน้ำใจ ความไว้วางใจต่อกัน และจิตสาธารณะ เป็นต้น ในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ได้กล่าวถึงทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไว้ดังต่อไปนี้

“...การเคารพนอบน้อมและรับฟังผู้ใหญ่ยังเป็นวัฒนธรรมของคนในพื้นที่...ในฐานะที่เป็นผู้ใหญ่กว่าก็จะรับฟังเสียงจากคนรุ่นหลัง...ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ...ถึงแม้ว่าวัดตั้งอยู่ในพื้นที่เทศบาลแต่พื้นที่ อบต. จะไม่มีก็ตาม ประชาชนมีส่วนร่วมกิจกรรมทางศาสนาอย่างสม่ำเสมอ...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 84)

“...หลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง การเลี้ยงปลาในกระชัง จัดเป็นหลักสูตรเพื่อการรวมกลุ่มกันที่ส่งเสริมให้เกิดรายได้และเป็นการสร้างงานของผู้ประกอบการภายในชุมชน ผู้ที่จะเลี้ยงปลากระชังจะต้องมีความรู้ ศึกษารายละเอียดต่างๆ ให้ดีและให้เข้าใจเสียก่อน...นอกจากนี้ปลาในกระชังยังนำมาแปรรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์ เช่น การทำปลาต้ม การทำปลายอด เป็นต้น...”

(นิตยา สุวรรณศรีและ ชลายุทธ์ ครุฑเมือง, 2549: 115)

“...เรื่องฮีตสิบสองคองสิบสี่ ประเพณี 12 เดือน การละเล่น การประชุมประชาคมให้ชาวบ้าน ความเอื้ออาทร บุญกฐิน ผ้าป่า การช่วยเหลือส่วนรวม เทศกาล ผู้ถ่ายทอดความรู้ด้านนี้คือ ปู่ย่า ตายาย ผู้นำชุมชน เครือญาติ ผู้อาวุโส...”

(นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 93)

“...ชาวบ้านได้เรียน กศน. จนได้จบ ม.3 บางคนจบ ม.6 และมีการฝึกอาชีพ ที่มีปลาที่เลยสอนวิธีการทำปลาต้มมาสอนชาวบ้าน เอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 149-150)

“...ประกอบด้วยองค์ความรู้ต่างๆ เช่น องค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจ การจัดการกองทุนของชุมชน...ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ชุมชน...องค์ความรู้เหล่านี้มีการส่งเสริมและถ่ายทอดสู่เด็กและเยาวชน...และองค์ความรู้ด้านสังคม เช่น ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น การให้ความสำคัญกับบ้าน วัด โรงเรียน...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 242)

“...มีภูมิปัญญา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีพื้นบ้านและอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเพชรบุรี โดยเฉพาะองค์ความรู้ด้านการเกษตร เรื่องยางนาและตาลโตนด...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 257)

“...มีองค์ความรู้ที่ประกอบไปด้วยสถานี่ต่างๆ ได้แก่ 1) สถานี่ด้านสิ่งแวดล้อม มีกิจกรรมส่งเสริมให้ผลิตปุ๋ยชีวภาพและลดการใช้ปุ๋ยเคมี 2) สถานี่ด้านการประหยัดส่งเสริมกิจกรรมให้คนรู้จักออม 3) สถานี่ลดรายจ่าย ส่งเสริมในด้านการลดรายจ่าย ให้สร้างแหล่งอาหารให้กับตนเอง เช่น การเลี้ยงสัตว์ การปลูกผัก 4) สถานี่เรียนรู้ เป็นเวทีเพื่อการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้กันในชุมชน 5) สถานี่เอื้ออารี ส่งเสริมด้านการช่วยเหลือครอบครัวที่ได้รับความเดือดร้อน สนับสนุนจะให้คนในชุมชนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน และ 6) สถานี่เพิ่มรายได้ ผลผลิตที่เหลือนำมาแจกจ่ายและขายให้กับชุมชนใกล้เคียง...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 304)

จากการวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของสังคมแห่งการเรียนรู้ในงานวิจัยข้างต้นสามารถสังเคราะห์และสรุปได้ว่า ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แบ่งเป็น 1) ภูมิปัญญาด้านคตินิยมและความเชื่อ เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การรู้จักออม เป็นต้น 2) ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า เป็นต้น 3) ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพและการพึ่งตนเอง เช่น การผลิตปุ๋ยชีวภาพ การเลี้ยงสัตว์ การปลูกผัก เป็นต้น และ 4) ภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป คือ องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ บุคคล สถาบัน และภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นเหตุเป็นผลกันบนพื้นฐานความไว้วางใจกัน นับว่าเป็นประโยชน์ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีความยั่งยืนได้ นอกจากองค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมทั้ง 3 ประเภท ที่ปรากฏในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ ดังกล่าวข้างต้น ยังปรากฏทุนทางสังคมอื่นที่สำคัญในสังคมแห่งการเรียนรู้อีก 2 ประเภท ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนต่างๆ ซึ่งรายละเอียดขององค์ประกอบของทุนทางสังคมแต่ละด้าน มีดังต่อไปนี้

1.4 ทรัพยากรธรรมชาติ

จากการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อศึกษาทุนทางสังคมอื่นนอกเหนือจากทุนบุคคล ทุนสถาบัน และทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ปรากฏมีทุนทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นทุนทางทางสังคมทุนหนึ่งที่สำคัญในสังคมแห่งการเรียนรู้ จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง สามารถอธิบายได้ว่า ทุนทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรในท้องถิ่นทั้งดิน น้ำ ป่า ภูเขา พืชและสัตว์ที่สามารถนำมาใช้สอยให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด พร้อมมีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรชุมชนที่มีความเหมาะสม ในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ได้กล่าวถึงทุนทรัพยากรธรรมชาติไว้ดังต่อไปนี้

“...ป่าชายเลนของพื้นที่มีความน่าสนใจซึ่งอุดมสมบูรณ์มีปูก้ามดาบหาได้ยากมีความเป็นธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์น่าจะเป็นสิ่งที่ทำให้ได้ความสนใจจากประชาชนทั่วไป...พื้นที่มีต้นลำพูเยอะ ช่วงกลางคืนมีหิ่งห้อยบินและเกาะต้นลำพู ดูสวยงามตอนกลางคืนได้สามารถพายเรือเยี่ยมชมได้ และชายทะเลที่ติดกับพื้นที่มีปลาโลมาซึ่งอยู่ตามธรรมชาติ...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 79)

“...การผลิตในภาคเกษตร สามารถช่วยส่งเสริมการพัฒนาชุมชนให้เป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ ในลักษณะทำนองเดียวกันคือ ชาวบ้านส่วนหนึ่งยังคงทำอาชีพกสิกรรม ทำการประมงเลี้ยงกุ้ง ปูและปลา...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 80)

“...เป็นศูนย์กลางการเกษตร ทั้งพืชไร่ พืชสวนและผลไม้ มีการจัดการด้านการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพ...”

(นิตยา สุวรรณศรีและ ชลายุทธ์ ครุฑเมือง, 2549: 94)

“...ชาวบ้านจึงได้อาหารจากธรรมชาติในสวนป่าแห่งนี้ สภาพอากาศร่มรื่น เย็นสบาย เนื่องจากอยู่ใกล้กับอุทยานแห่งชาติภูเก้า – ภูพานคำ...ความชุ่มชื้นจากป่าไม้จึงแผ่ขยายมาปกคลุมถึงหมู่บ้าน หน้าหนาวอากาศค่อนข้างหนาว...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 134)

“...มีภูเขาล้อมรอบหมู่บ้าน มีลำห้วย 4 ลำห้วย...และทำยหมู่บ้านอยู่ติดกับอ่างเก็บน้ำแก่งกระจาน ในช่วงฤดูฝนจะมีน้ำขึ้นมาถึงขอบอ่าง พอหน้าแล้งน้ำจะแห้ง พื้นที่ที่น้ำท่วม (ขอบอ่าง) ก็จะใช้ในการเลี้ยงสัตว์และมีพื้นที่ทำการเกษตร...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 144)

“...ภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม น้ำท่วมถึง เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม...อาชีพหลักของประชาชนในพื้นที่คืออาชีพเกษตรกรรม...ถ้ายังคงเป็นชนบทที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านรักใคร่นับถือกัน...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 260-261)

“...หมู่บ้านฉางกลางเป็นพื้นที่ป่าโกงกางหรือป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การอนุรักษ์ โดยเฉพาะความหลากหลายทางชีวภาพที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์สัตว์น้ำ สัตว์บก เป็นจำนวนมาก...องค์ความรู้หลักสำคัญของชุมชน จึงเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 272)

“...ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นต้น เนื่องจากมีแหล่งทรัพยากรน้ำที่เอื้อต่อการทำเกษตรกรรมได้ตลอดทั้งปี...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 285)

จากการวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับทุนทรัพยากรธรรมชาติของสังคมแห่งการเรียนรู้ในงานวิจัยข้างต้น สามารถสังเคราะห์และสรุปได้ว่า คนส่วนใหญ่ในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร มีการทำเกษตรกรรมที่หลากหลายขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น การทำนา การทำไร่ การทำสวน การเลี้ยงสัตว์ การประมงและการป่าไม้ เป็นต้น ซึ่งโดยส่วนใหญ่ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้จะมีความอุดมสมบูรณ์ แต่สำหรับทรัพยากรน้ำอาจเกิดความแห้งแล้งตามธรรมชาติบ้างในฤดูแล้ง อย่างไรก็ตามชุมชนก็ยังสามารถแก้ปัญหาได้เพราะมีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความเหมาะสมบนพื้นฐานภูมิปัญญาของชุมชน ทำให้คนในชุมชนสามารถใช้น้ำในการทำเกษตรกรรมได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี คุณประโยชน์จากดิน น้ำ ป่าไม้และอากาศที่มีความเหมาะสมเช่นนี้ ทำให้สิ่งแวดล้อมโดยรวมมีสภาพดี คนในชุมชนก็มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีเศรษฐกิจในครอบครัวและในชุมชนที่ดี ทำให้สภาพสังคมโดยรวมดีตามด้วย กล่าวได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนทางสังคมอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน

1.5 กองทุนของชุมชน

จากการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อศึกษาทุนทางสังคมอื่นนอกเหนือจากทุนบุคคล ทุนสถาบัน ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และทุนทรัพยากรธรรมชาติ ปรากฏมีกองทุนของชุมชนซึ่งเป็นทุนทางทางสังคมที่สำคัญทุนหนึ่งที่มีการกล่าวถึงเพิ่มเติมในงานวิจัยเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง สามารถอธิบายได้ว่า กองทุนของชุมชน หมายถึง แหล่งเงินทุนหมุนเวียนที่เกิดจากการดำเนินงานตามนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองของรัฐหรือการร่วมลงทุนกันเองของคนในชุมชน เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาอาชีพ การพัฒนาสวัสดิภาพชีวิตของคนในชุมชน การแก้ปัญหาของ

ชุมชนและการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน ในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ได้กล่าวถึงกองทุนชุมชนไว้ดังต่อไปนี้

“...อะไรใหม่ๆ ทุกคนสนใจโดยธรรมชาติอยู่แล้ว...กิจกรรมใหม่ๆ ที่จัดขึ้นในชุมชนถ้าเป็นประโยชน์ทุกคนให้ความสนใจ เช่น เรื่องกองทุนหมู่บ้าน การทำธุรกิจขนาดย่อม กองทุนกู้ยืมซึ่งเป็นโครงการใหม่ๆ ทุกคนสนใจ...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 182)

“...กลุ่มเงินออมของสภาชุมชน...กลุ่มมีการรวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อออมทรัพย์ของสมาชิก โดยคนในชุมชนเป็นผู้ก่อตั้ง เริ่มต้นจัดตั้งมีสมาชิก จำนวน 30 คน มีเงินทุนเริ่มต้น 900 บาท โดยตั้งแต่จัดตั้งกลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงคือ มีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้น... การพิจารณาเงินกู้ จะมีการประชุมที่ศาลากลางบ้าน ให้กรรมการพิจารณาตัดสิน...ซึ่งส่วนใหญ่จะกู้เงินเพื่อไปซื้อปุ๋ยมาประกอบอาชีพทำนา ทำไร่หรือทำสวน...”

(เนืออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 102)

“...กลุ่มและองค์กรในชุมชน ประกอบด้วย กลุ่มออมทรัพย์ มีสมาชิกจำนวน 85 คน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน มีสมาชิกจำนวน 380 คน กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ มีสมาชิกจำนวน 2,200 คน...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 117)

“...การออม มีกองทุนหมู่บ้าน (ระดับ 2 ดาว) มีสมาชิก จำนวน 132 ราย มีหุ้นจำนวน 555 หุ้นๆ ละ 10 บาท มีสมาชิกกู้เงิน จำนวน 79 ราย มีเงินฝากสัจจะ จำนวน 272,259 บาท...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 126)

“...ประชาชนให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเป็นอย่างดี เช่น กลุ่มกองทุนน้ำดื่มชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหัตถกรรมบ้านกวาด กองทุนข้าวสาร กองทุนไม้ดอกไม้ประดับ กองทุนกระถาง กองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้มีความเข้มแข็งมาก...”

(สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554: 249)

“...ผู้รู้หรือปราชญ์ ชาวบ้านในชุมชน สถาบันชุมชนและองค์กรมีความรู้ความสามารถให้ความรู้เรื่อง การบริหารจัดการกองทุนธุรกิจชุมชนและการจัดองค์กรในชุมชน...คำขายและวิถีชีวิตเรื่องการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง...”

(สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554: 287)

จากการวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับกองทุนของชุมชนของสังคมแห่งการเรียนรู้ในงานวิจัยข้างต้น สามารถสังเคราะห์และสรุปได้ว่า กองทุนชุมชน ไม่เพียงแต่เป็น เงินกองทุนของชุมชนเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงสายสัมพันธ์และวัฒนธรรมอันเข้มแข็งของชุมชน ความไว้วางใจ ความซื่อสัตย์ สุจริตและความเอื้ออาทรต่อกันของคนในชุมชน กองทุนที่ตั้งขึ้นมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งที่หลากหลาย ได้แก่ 1) กองทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ 2) กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิภาพชีวิตของคนในชุมชน 3) กองทุนเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน และ 4) กองทุนเพื่อการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน กองทุนต่างๆ ในชุมชนจะมีจำนวนสมาชิกที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์และลักษณะของกองทุน นอกจากนี้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการกองทุนยังเป็นสิ่งสำคัญที่คนในชุมชนจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานของกองทุนให้เกิดความยั่งยืน เมื่อเกิดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในสังคมแห่งการเรียนรู้ ย่อมทำให้เกิดแรงผลักดันเพื่อการขับเคลื่อนให้เกิดความยั่งยืนด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมได้ต่อไป

กล่าวโดยสรุป จากการสังเคราะห์งานวิจัยโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानพบว่า องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนมี 5 ทุน ได้แก่ 1) บุคคล ซึ่งแบ่งเป็นผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการและผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ โดยทุนบุคคลดังกล่าวต้องมีลักษณะของความเป็นผู้นำ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ ความสามารถ ด้านสังคม และด้านกายภาพ 2) สถาบัน ซึ่งแบ่งเป็นสถาบันหลักทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว และเครือข่ายเบญจภาคี ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) นักวิชาการและภาคประชาชน 3) ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งแบ่งเป็น ภูมิปัญญาด้านคติธรรมและความเชื่อ ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพและการพึ่งตนเองและภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 4) ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ใช้เพื่อการประกอบอาชีพ เช่น การทำนา การทำไร่ การทำสวน การเลี้ยงสัตว์ การประมงและการป่าไม้ และ 5) กองทุนของชุมชน ซึ่งตั้งขึ้นเพื่อการพัฒนาอาชีพ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิภาพชีวิตของคนในชุมชน เพื่อการแก้ปัญหาของชุมชนและเพื่อการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน ทุนทางสังคมเหล่านี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ดี งานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ทุกงานกล่าวถึงสิ่งที่ตั้งถามต่างๆ ทั้งบุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชนไว้อย่างสอดคล้องกันและให้ความสำคัญกับสิ่งต่างๆ เหล่านี้ในฐานะทุนทางสังคม ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านต่างๆ แก่ชุมชน โดยเฉพาะสามารถนำชุมชนสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

2. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล เพื่อทำให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ รายละเอียดของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानสามารถอธิบายได้ดังนี้

2.1 การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา

คนในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้มีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชนเพราะถือเป็นขั้นตอนแรกของการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยปรากฏในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชนไว้ดังต่อไปนี้

“...หลายฝ่ายควรเข้าไปมีส่วนในการวางแผน อย่างน้อยได้เป็นส่วนความคิด การวางแผนระดับหมู่บ้านโดยมีผู้ใหญ่บ้านถามลูกบ้านต้องการอะไร จากนั้นเอาความต้องการของหมู่บ้านไปรวมกันที่ อบต. พิจารณาปัญหา วางแผนทั้งพื้นที่...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 182)

“...ที่นี้มีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ เราพูดคุยกันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดเวลา เวลาที่ กศน. จะจัดกิจกรรมจะถามความคิดเห็นกับชุมชนในพื้นที่ก่อนและเวลาที่ชาวบ้านมีปัญหาหรือความต้องการเราก็คุยกันได้...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 244)

“...ผมว่าตรงนี้เราต้องถามตัวชุมชนก่อนว่าเราจะทำอะไร สมมติว่าเราจะสร้างแต่งงานในชุมชนใหม่ ไม่ตอบรับไม่ตอบสนองอะไรสักอย่าง ต้องให้ชุมชนนั้นตอบสนองก่อนถึงจะสร้างได้...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 274)

ในการมีส่วนร่วมกันเพื่อศึกษาปัญหาของชุมชน โดยส่วนใหญ่จะเริ่มจากกิจกรรมแบบไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุยสนทนา การสอบถามความคิดเห็น ทั้งกับคนภายในและภายนอกชุมชน ดังรายละเอียดที่ปรากฏในงานวิจัยข้างต้น นอกจากนี้ภายในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ยังปรากฏการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาแบบเป็นทางการ เช่น การประชุม การจัดเวทีประชาคม การรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

“...การรับรู้สาเหตุของปัญหาที่เกิดในชุมชนคือ การรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาความเป็นอยู่ ผลกระทบและปัญหาความยากจน...เรียนรู้ร่วมกัน มีการประชุม การรับรู้ข่าวสาร เกิดการรวมกลุ่ม การนำเอาความรู้ความสามารถของคนในชุมชนไปพัฒนาชุมชนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 142)

“...ที่วัดเวลาจะจัดกิจกรรม จะต้องมีการประชุมสงฆ์และให้ อบต. รับทราบด้วยเพื่อของบประมาณและกระจายข่าวบอกชาวบ้าน เราทำงานเป็นทีม ได้หลายฝ่ายมาช่วยกัน...กิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นจากการคิด เห็นปัญหาและอยากพัฒนาให้ดีขึ้น...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 289)

“...ศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถเห็นคุณค่าของการแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ การวิเคราะห์ ภาวะชีวิตของชุมชน การวางแผนและการดำเนินการโดยชุมชนเอง อันจะนำไปสู่การวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองในที่สุด...”

(นิตยา สุวรรณศรีและ ชลายุทธ์ ครุฑเมือง, 2549: 114)

จากการวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของสังคมแห่งการเรียนรู้ในงานวิจัยข้างต้น สามารถสังเคราะห์และสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมกันในการเรียนรู้ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน สภาพจริงของชุมชน การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการวิเคราะห์สาเหตุและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ตลอดจนนำไปใช้เพื่อวางแผนในการแก้ปัญหาของชุมชนได้

2.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผน

การวางแผนในการพัฒนาถือเป็นขั้นตอนสำคัญเพราะเป็นขั้นตอนของการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ของโครงการ แนวทางการดำเนินงาน วิธีการดำเนินกิจกรรม ทรัพยากรและแหล่งทรัพยากร คนในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้มีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชน เพราะถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยปรากฏในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผนของชุมชนไว้ดังต่อไปนี้

“...ให้ความสำคัญในเรื่องการเข้าไปมีส่วนร่วมวางแผน...การวางแผนถือเป็นเรื่องสำคัญ ทำให้ไม่เกิดข้อขัดแย้งกันในระหว่างปฏิบัติงาน...เรื่องการมีส่วนร่วมวางแผนถือเป็นอุดมการณ์ของคนทำงานซึ่งอยากให้เกิดขึ้น...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 106)

“...การระดมความคิดเห็นเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพ และมอบหมายงานให้ตรงกับความสามารถ...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 189)

“...ประชาชนในท้องถิ่นตัดสินใจโดยการวางแผน ประชุมกลุ่มสมาชิกเพื่อเลือกวิธีการผลิต มีเป้าหมายเพื่อมีรายได้เสริมและมีรายได้ที่ดีพอ...”

(นืออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 100)

“...ประชาชนในท้องถิ่นมีการดำเนินงานเพื่อการผลิต โดยวางแผนกำหนดงาน มีการเลือกตัดสินใจในการผลิตตามความคิดเห็นของตนเองร่วมกับสมาชิกกลุ่มหรือตามนโยบายของรัฐ...”

(นืออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 114)

“...มีการประชุมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง (ปกติเดือนละ 3-4 ครั้ง) เพื่อแจ้งข่าวสารหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การตัดสินใจในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน และมีการวางแผน มีการทำประชาคม...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 128)

“...มีการฝึกอบรม การวิเคราะห์ การทำแผนที่ความคิด การถอดบทเรียน จนสามารถวางแผนการดำเนินงานของชุมชนเองได้...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 149)

“...มีการประชุมแผนการดำเนินงานตลอดเวลา การปฏิบัติงานส่วนใหญ่จะเป็นการท่องเที่ยวแบบวิถีชีวิต...โดยประชุมชาวบ้านเพื่อสร้างเสริมและสนับสนุนความคิดใหม่ผ่านเวทีประชาคม...”

(สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554: 258)

“...มีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนกิจกรรมการเรียนรู้...เวลาพอไปปรับอะไรใหม่ๆ มาพอก็จะประชุมชาวบ้าน...”

(สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554: 289)

นอกจากการวางแผนร่วมกันเฉพาะคนภายในกลุ่มหรือชุมชน ดังรายละเอียดที่ปรากฏในงานวิจัยข้างต้น ยังมีการร่วมกันวางแผนระหว่างคนหรือหน่วยงานภายนอกชุมชนด้วย เห็นได้ว่าคนในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นคนที่ใจกว้าง ยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ตลอดจนเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของคนหรือหน่วยงานภายนอกชุมชนด้วย ลักษณะของการมีส่วนร่วมในการวางแผน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

“...เพราะแผนเป็นหัวใจของการทำงานของชุมชน ทิศทางการทำงานอยู่ในแผน อนาคตดำเนินการซึ่งมีตัวแทนจากทุกหมู่บ้านเข้าร่วมประชุมเพื่อพิจารณาร่วมกัน...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 157)

“...วัดและโรงเรียนก็จะขอความช่วยเหลือจากเทศบาลด้วย การประชุมผู้ปกครองเดือนหน้าจะเชิญทุกฝ่ายมาร่วมประชุม ร่วมวางแผนกลยุทธ์ด้วย...”

(นิตยา สุวรรณศรีและ ชลายุทธ์ ครุฑเมือง, 2549: 130)

จากการวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการวางแผนของสังคมแห่งการเรียนรู้ในงานวิจัยข้างต้น สามารถสังเคราะห์และสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการวางแผนเป็นการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็น เพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ อีกทั้งยังเป็นการสร้างทางเลือกให้กับชุมชน ทำให้ชุมชนมองเห็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมและเลือกวิธีการปฏิบัติที่

เหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนคนในชุมชนจะมีโอกาสแสดงความคิดสร้างสรรค์ในการค้นหาแหล่งทรัพยากรและทรัพยากรที่ต้องการใช้ในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งการมีส่วนร่วมในการวางแผนนี้ คนในชุมชนอาจร่วมมือกันภายในหรืออาจร่วมมือกับคนภายนอกชุมชนได้

2.3 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเป็นขั้นตอนของการกำหนดระดมสรรพกำลังทั้งด้านเงินทุน วัสดุ อุปกรณ์และแรงงาน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก ในบางครั้งจึงจำเป็นต้องประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอกด้วย ขั้นตอนนี้จึงถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการพัฒนาชุมชนร่วมกัน โดยปรากฏในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติของชุมชนไว้ดังต่อไปนี้

“...ชุมชนให้ความสำคัญในเรื่องการเข้าไปมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมการศึกษา การเรียนรู้ และการฝึกอบรม...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 107)

“...การร่วมทำกิจกรรมกับหน่วยงานต่างๆ ขององค์การบริหารส่วนตำบล องค์กรชุมชน สถานประกอบการและประชาชนในพื้นที่...กลุ่มคณะบุคคลนี้จะพิจารณาการทำงานตามแผนงานนั้น...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 134)

“...เราพยายามสนับสนุนการชักชวนประชาชนในพื้นที่ให้เข้าร่วมทำกิจกรรมที่จัดขึ้น... เราต้องใช้วิธีคนสนิทกันช่วยชักชวนมาร่วมกิจกรรม เป็นการบอกต่อกันแบบเพื่อนบอกเพื่อน ญาติบอกญาติ คนรักกันชอบกันบอกกัน...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 141)

“...ทำงานเพื่อชุมชนก็ต้องสามัคคีกันมีอะไรก็ช่วยกัน เพื่อนๆ ในชุมชนส่วนใหญ่ที่เคยทำงานพัฒนาเป็นอาสาสมัครด้วยกันถึงเวลามีกิจกรรมอะไรเขาก็ร่วมมือและชวนเพื่อนบ้านมาด้วย การเตรียมการจัดกิจกรรมคณะทำงานจะช่วยกันวางแผนทำงานซึ่งทุกคนพอใจ...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 158)

“...การทำงานจะยึดในประเด็นร่วมเท่านั้น บริหารเวลาตามที่กำหนดและทุกคนมีบทบาทร่วม บทบาทสมาชิก เน้นพลเมืองมีสิทธิเสมอภาค...ช่วยกันกำหนดกิจกรรมนำสู่การปฏิบัติ...”

(นิตยา สุวรรณศรีและ ชลายุทธ์ ครุฑเมือง, 2549: 125)

“...การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะส่งเสริมความเชื่อมั่นที่ลึกซึ้งทั้งภายในชุมชนและระหว่างท้องถิ่น...การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นไปได้ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน เกิดขึ้นได้ทุกสถานที่และเวลา ทำให้เกิดการประสานร่วมมือกัน ทำให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม...”

(เนืออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 55)

“...สมาชิกในชุมชนรู้บทบาทหน้าที่ของตนเอง เข้ามาช่วยเหลือทั้งทุน สิ่งของ แรงกาย เป็นต้น และช่วยเหลือเกื้อกูลกันดี จนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งให้โอกาสทุกคน มีความเอื้ออาทรต่อกันอย่างเสมอภาค ไม่มีการแบ่งแยก ไม่มีความขัดแย้ง ...เป็นมิตรกันหมด...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 122)

“...ต้องมีกลุ่มช่วยสนับสนุน มีหน้าที่ มีความร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมแรง งานนั้นก็สำเร็จ และต้องหาสิ่งจูงใจสำหรับคนที่ร่วมทำ และให้สังคมตำหนิคนที่ไม่ร่วมทำ เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่ใช้ในการทำงาน...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 148)

“...โครงสร้างความสัมพันธ์ที่สนิทสนม มีความเป็นเครือญาติ มีปัญหาที่พูดคุยกันปรึกษาหารือกันได้อย่างเป็นกันเอง...ก่อให้เกิดการสนับสนุนการจัดกิจกรรมต่างๆ สมาชิกชุมชนให้ความร่วมมือและเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 245)

“...ถ้ารงค์เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ เพราะชาวบ้านต้องร่วมคิดร่วมทำทั้งหมด...ประชาชนได้มีส่วนร่วมกับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน...ความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนและส่วนราชการต่างๆ ทำให้พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชน...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 261)

จากการวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติของสังคมแห่งการเรียนรู้ในงานวิจัยข้างต้น สามารถสังเคราะห์และสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน ทั้งโดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งในขั้นตอนนี้จะต้องอาศัยความศรัทธาและความเชื่อมั่นทั้งในตัวผู้นำและในตนเองที่จะทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชนได้

2.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และถือเป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับการจากดำเนินกิจกรรมการพัฒนาขั้นตอนอื่นๆ ร่วมกันมา การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ปรากฏในงานวิจัยเชิงคุณภาพ

เกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยได้มีการกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ของชุมชนไว้ดังต่อไปนี้

“...ความเป็นหุ้นส่วนต้องรับรู้ว่าจะเหมือนลงขันทำงานด้วยกันซึ่งทุกคนเกี่ยวข้องจะมีความผูกพันกันในลักษณะการรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 106)

“...เวลากลุ่มทำงานเสร็จ จะมีการฉลองกันเป็นพิเศษเล็กๆ น้อยๆ เช่น กินข้าวและร้องเพลงคาราโอเกะกันบ้าง ซึ่งฉลองแบบได้รางวัลยังไม่เคย...กลุ่มอาสาสมัครสร้างขวัญและกำลังใจโดยการดูแลกันและกัน เวลาเสร็จแต่ละกิจกรรมเราเลี้ยงฉลองความสำเร็จ...โดยเอาเงินส่วนตัวมาลงขันเลี้ยงกันก็สนุกดี มีเสียงหัวเราะเฮฮาและพูดคุยในสิ่งที่ทำจบไป ทำให้เราภูมิใจ การทำงานแล้วประสบความสำเร็จโดยมีการให้รางวัลด้วยการเฉลิมฉลองเป็นพิเศษเป็นการกระตุ้นความรักความสามัคคีในหมู่...”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 190)

“...คุณประโยชน์สังคมแห่งการเรียนรู้ วัด บ้าน โรงเรียน...เด็กมีการพัฒนาที่ดีขึ้นหลายด้าน...ตั้งใจเรียนมากขึ้น มีสมาธิ มีสติมากขึ้น มีนิสัย พฤติกรรม ทำผิดระเบียบโรงเรียนลดลง ผลการเรียนดี...วัดเผยแพร่ด้านธรรมะแก่นักเรียน โรงเรียนพัฒนาให้เด็กมีลักษณะที่พึงประสงค์ ทำให้วัด บ้าน โรงเรียน ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพของเด็ก และวัดมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนเป็นกิจกรรมระหว่างวัดกับโรงเรียน...”

(นิตยา สุวรรณศรีและ ชลายุทธ์ ครุฑเมือง, 2549: 123)

“...ชุมชนได้ประโยชน์จากการเรียนรู้จากชุมชนอื่นๆ ได้ประโยชน์แบบยั่งยืน มีความรู้ติดตัวก็สามารถต่อยอด นำไปใช้ทำอะไรอย่างอื่นได้ตลอด...”

(นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 71)

“...สมาชิกทุกคนในชุมชนมีความร่วมมือและเข้าร่วมทุกกิจกรรมที่จัดขึ้น เพราะชุมชนได้สร้างกิจกรรมให้เข้ากับวิถีชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของรายได้...เอามาเป็นจุดขายให้นักท่องเที่ยว...ตอนนี้ได้กำไรแล้วเพราะม้าตกลูก...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 150)

“...มีระบบการให้รางวัล คือ สิ่งจูงใจสำหรับคนที่ร่วมทำ และให้สังคมตำหนิคนที่ไม่ร่วมทำ...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 152)

“...การเห็นผลงานที่ประสบความสำเร็จที่ผ่านมา การตระหนักในคุณค่าของกิจกรรมต่อส่วนรวม หรือการได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ เช่น ได้ความรู้ ทักษะ สำหรับการประกอบอาชีพ หรือการได้เงินหรือของรางวัล...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 246)

“...สิ่งที่ทำให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะบ้านจ้อเจริญตระหนักและเปลี่ยนมาร่วมมือกับเราน่าจะมาจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชีวิต เช่น ความเป็นอยู่ที่ดี ชุมชนมีความอยู่ดีกินดี...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 292)

“...เกิดการเรียนรู้ร่วมกันขยายผลไปสู่กลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนและภายนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง ศึกษาเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัวให้ดีขึ้นจนเป็นชุมชนเข้มแข็งที่สามารถพึ่งพาตนเองได้...”

(สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2554: 313)

จากการวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ของสังคมแห่งการเรียนรู้ในงานวิจัยข้างต้น สามารถสังเคราะห์และสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ถือเป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนพึงได้รับการจากดำเนินกิจกรรมการพัฒนาขั้นตอนอื่นๆ ร่วมกันมา ซึ่งผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนานี้อาจเป็นทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจได้ ขั้นตอนนี้ถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการพัฒนาชุมชนที่เน้นถึงการอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม

2.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

การมีส่วนร่วมในการประเมินผลเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนตัดสินใจหรือผลงานที่ได้ดำเนินการผ่านมามีว่า กิจกรรมดังกล่าวหรือกิจกรรมใดมีประโยชน์และคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในการประเมินผลมีปรากฏในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งมีการกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการประเมินผลของชุมชนไว้ดังต่อไปนี้

“...อบต. มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและเจ้าหน้าที่คอยติดตามงานเป็นระยะๆ มีการสังเกตและนับจำนวนคนที่เข้าร่วมกิจกรรม สุ่มถามความรู้ความเข้าใจคนที่มาร่วมกิจกรรมและมีเจ้าหน้าที่สอบถามความพึงพอใจในการร่วมกิจกรรมแต่ละครั้ง...มีการใช้การสำรวจโดยฟังข้อมูลจากผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและหัวหน้ากลุ่มอาสาสมัคร มีการเดินสำรวจความต้องการของชุมชน.....”

(นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2548: 134-135)

“...มีการพัฒนาคุณภาพของสถานศึกษาในสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยทุกฝ่ายจะมีการติดตาม ตรวจสอบ ประเมิน และพัฒนางานอย่างต่อเนื่องร่วมกัน...”

(นิตยา สุวรรณศรีและ ชลายุทธ์ ครุฑเมือง, 2549: 110)

“...ชุมชนมีการวิเคราะห์และสำรวจผู้ที่เข้ามาเป็นเครือข่ายในการเรียนรู้ เครือข่ายในชุมชนมีการตรวจสอบเพื่อประเมินผลงานอย่างสม่ำเสมอ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกและมีการตรวจสอบเพื่อประเมินผลงานอย่างสม่ำเสมอ...”

(เนืออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 67)

“...เครือข่ายในชุมชนสามารถเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชนอื่นๆ ได้ มีการสำรวจ วิเคราะห์ หาจุดแข็ง จุดอ่อนเพื่อการพัฒนาเครือข่ายให้ก้าวหน้า และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิก...”

(เนืออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 68)

“...ชุมชนมีการติดตามผลการดำเนินงานสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืน ...มีการประเมินผลการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ ด้วยวิธีการนิเทศ และซักถามโดยไม่ได้จัดทำเป็นรายงาน และมีการใช้แบบสอบถาม ดูผลงานในรอบปีที่ปฏิบัติ นำไปเปรียบเทียบกับผลงานในปีที่ผ่านมา...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 165)

“...การประชุมสามัญประจำปีทั้งหมดหมู่บ้าน โดยการประชุมแต่ละครั้งก็จะพูดคุยกันอย่างเป็นกันเอง ทั้งการเล่าผลการประเมินงานกลุ่มต่างๆ การขอความคิดเห็นดำเนินการจัดทำกิจกรรมใหม่...”

(สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554: 249)

“...คณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการคุ้ม รวมทั้งสมาชิกชุมชนทุกคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วม เป็นผู้ตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ติดตามความสามารถในการดำเนินงานของคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยประชาชนทุกคนในชุมชนสามารถเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เพื่อการตรวจสอบและการประเมินผลความก้าวหน้าได้...”

(สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554: 324)

จากการวิเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลของสังคมแห่งการเรียนรู้ในงานวิจัยข้างต้น สามารถสังเคราะห์และสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการประเมินผลเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนตัดสินใจหรือผลที่ได้ดำเนินการผ่านมามีว่า กิจกรรมดังกล่าวหรือกิจกรรมใดมีประโยชน์และคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชน ทั้งนี้คนในชุมชน ผู้นำชุมชนและ

บุคคลภายนอกชุมชนสามารถร่วมกันกำหนดการประเมินย่อย (formative evaluation) ในการทำงานประเมินผล ซึ่งเป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ และดูแลปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการประเมินผลเพื่อการแก้ไข้ปัญหาได้อย่างทันท่วงที ตลอดจนกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (summative evaluation) ซึ่งถือเป็นการประเมินกิจกรรมการพัฒนาแบบสรุปรวบยอด

กล่าวโดยสรุป จากการสังเคราะห์งานวิจัยโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानพบว่า การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เครือข่ายภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้การมีส่วนร่วมกันต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย

1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาซึ่งเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมกันในการเรียนรู้ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน สภาพจริงของชุมชน เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์สาเหตุและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน ซึ่งเป็นการแสดงความคิดเห็น เพื่อกำหนดนโยบายวัตถุประสงค์ แนวทางในการดำเนินกิจกรรม วิธีการปฏิบัติ การค้นหาแหล่งทรัพยากรและทรัพยากรที่ต้องการใช้ในการดำเนินกิจกรรม โดยในขั้นตอนนี้ทั้งคนภายในและภายนอกชุมชนอาจร่วมมือกันได้

3) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน ทั้งโดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งจะต้องอาศัยความศรัทธาและความเชื่อมั่นทั้งในตัวผู้นำและในตนเองเพื่อการทำงานให้แก่ชุมชน

4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ เป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนพึงได้รับการจากดำเนินกิจกรรมการพัฒนาขั้นตอนอื่นๆ ร่วมกันมา ซึ่งผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนานี้อาจเป็นทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจได้ โดยเน้นถึงความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม

5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชน ผู้นำชุมชนและบุคคลภายนอกชุมชนสามารถร่วมกันตัดสินกิจกรรมที่ได้ดำเนินการผ่านมาว่า กิจกรรมดังกล่าวหรือกิจกรรมใดมีประโยชน์และคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชน ทั้งนี้ทั้งการกำหนดการประเมินย่อย (formative evaluation) เพื่อประเมินผลเป็นระยะระหว่างดำเนินกิจกรรมและการประเมินผลรวม (summative evaluation) เพื่อประเมินหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรม

นอกจากการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ยังพบว่า การดำเนินขั้นตอนต่างๆ ต้องมีลักษณะเป็นวงจร (cyclic stages) และตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกันและกัน (trust) ทั้งระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันและคนภายนอกชุมชน ตลอดจนหน่วยงานองค์กรต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำงานพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้อย่างแท้จริงนั้น ยังปรากฏว่าภายในชุมชนต้องมีการเสริมสร้างการเรียนรู้ การบริหารจัดการชุมชน การสร้างเครือข่ายและการสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ปรากฏในชุมชนซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนด้วย

เช่นกัน โดยในงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับสังคมแห่งการเรียนรู้ ได้กล่าวถึงการเสริมสร้างการเรียนรู้ การบริหารจัดการชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็งและการสร้างจิตสำนึกที่รักบ้านเกิดไว้ตามลำดับดังต่อไปนี้

“...การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะส่งเสริมความเชื่อมั่นที่ลึกซึ้งทั้งภายในชุมชนและระหว่างท้องถิ่น...การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นไปได้ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน เกิดขึ้นได้ทุกสถานที่และเวลา ทำให้เกิดการประสานร่วมมือกัน ทำให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม...”

(เนืออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 55)

“...ลักษณะการบริหารจัดการของชุมชนบ้านโค้งตาบาง...สามารถรู้ปัญหา ดูแลง่ายและบริหารจัดการได้อย่างทั่วถึง...โดยมีการประชุมอย่างน้อยเดือนละหนึ่งครั้ง เพื่อแจ้งข่าวสารหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การตัดสินใจในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชนและมีการวางแผน มีการทำประชาคม...”

(มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2553: 128)

“...ชุมชนมีการวิเคราะห์และสำรวจผู้ที่เข้ามาเป็นเครือข่ายในการเรียนรู้ เครือข่ายในชุมชนมีการตรวจสอบเพื่อประเมินผลงานอย่างสม่ำเสมอ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกและมีการตรวจสอบเพื่อประเมินผลงานอย่างสม่ำเสมอ...”

(เนืออน พิณประดิษฐ์ และคณะ, 2552: 67)

“...มีศูนย์ประสานงานเครือข่ายรักษะเลตรัง มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างเป็นระบบ เน้นกิจกรรมส่งเสริมการให้ความรู้แก่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกที่รักท้องถิ่นและบ้านเกิดของตนเอง เยาวชนและชุมชนจะได้เรียนรู้จริงนอกห้องเรียน...”

(สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล, 2554: 272)

จากการศึกษาเอกสารและการสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการชาติพันธุ์วรรณาอภิमान เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เห็นได้ว่า ผลสรุปที่ได้มีความสอดคล้องกันทั้งองค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ดังกล่าวถือเป็นข้อมูลทุติยภูมิ สามารถนำไปประกอบกับผลการศึกษาระดับภาคสนามซึ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิเพื่อนำไปพัฒนาเป็นรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยผลการศึกษาระดับภาคสนาม นำเสนอในตอนต้นที่ 1.3 ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1.3 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา

จากการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา ในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนที่เป็นกรณีศึกษา จาก 4 ภูมิภาค ได้แก่

ภาคเหนือ	ชุมชนบ้านดอกบัว อ.เมือง จ.พะเยา
ภาคกลาง	ชุมชนบ้านบางพลับ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ชุมชนบ้านหนองหัววัว อ.เมือง จ.ขอนแก่น
ภาคใต้	ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช

รายละเอียดในการนำเสนอผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แต่ละกรณีศึกษา มีดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน มีประเด็นในการวิเคราะห์ ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชน ประชากรและการปกครอง เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ วัฒนธรรมและประเพณี

2. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีประเด็นในการวิเคราะห์ ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และองค์ประกอบอื่นซึ่งเป็นข้อค้นพบเพิ่มเติมจากกรอบแนวคิดในการวิจัยเบื้องต้น

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีประเด็นในการวิเคราะห์ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล และแนวทางอื่นซึ่งเป็นข้อค้นพบเพิ่มเติมจากกรอบแนวคิดในการวิจัยเบื้องต้น

4. การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีประเด็นในการวิเคราะห์ ได้แก่ การก่อตัวของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ องค์ประกอบของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย บุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ องค์ความรู้ การจัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ การเรียนรู้ตลอดชีวิต การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม

กรณีศึกษาที่ 1 สังกมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านดอกบัว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

จากการศึกษาเอกสารการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงและวิถีทัศน์แนะนำชุมชนบ้านดอกบัว ซึ่งจัดทำโดยของสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) ปี พ.ศ.2553, เอกสารผลงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ครั้งที่ 2 โดยสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองพะเยาและองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต๋อน ปี พ.ศ.2554, เอกสารคนมหาดไทยตามโครงการมหาดไทย ดำรงธรรมดำรงราชานุภาพ ปี พ.ศ.2555 ของนายบาล บุญกล้า (ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว), เอกสารโครงการวิจัยการถอดรูปแบบการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนแบบอย่าง ปี พ.ศ. 2555 ของคณะวิจัย จากคณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน และการศึกษาภาคสนามในชุมชนบ้านดอกบัว หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา สามารถสรุปข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ข้อมูลของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐาน

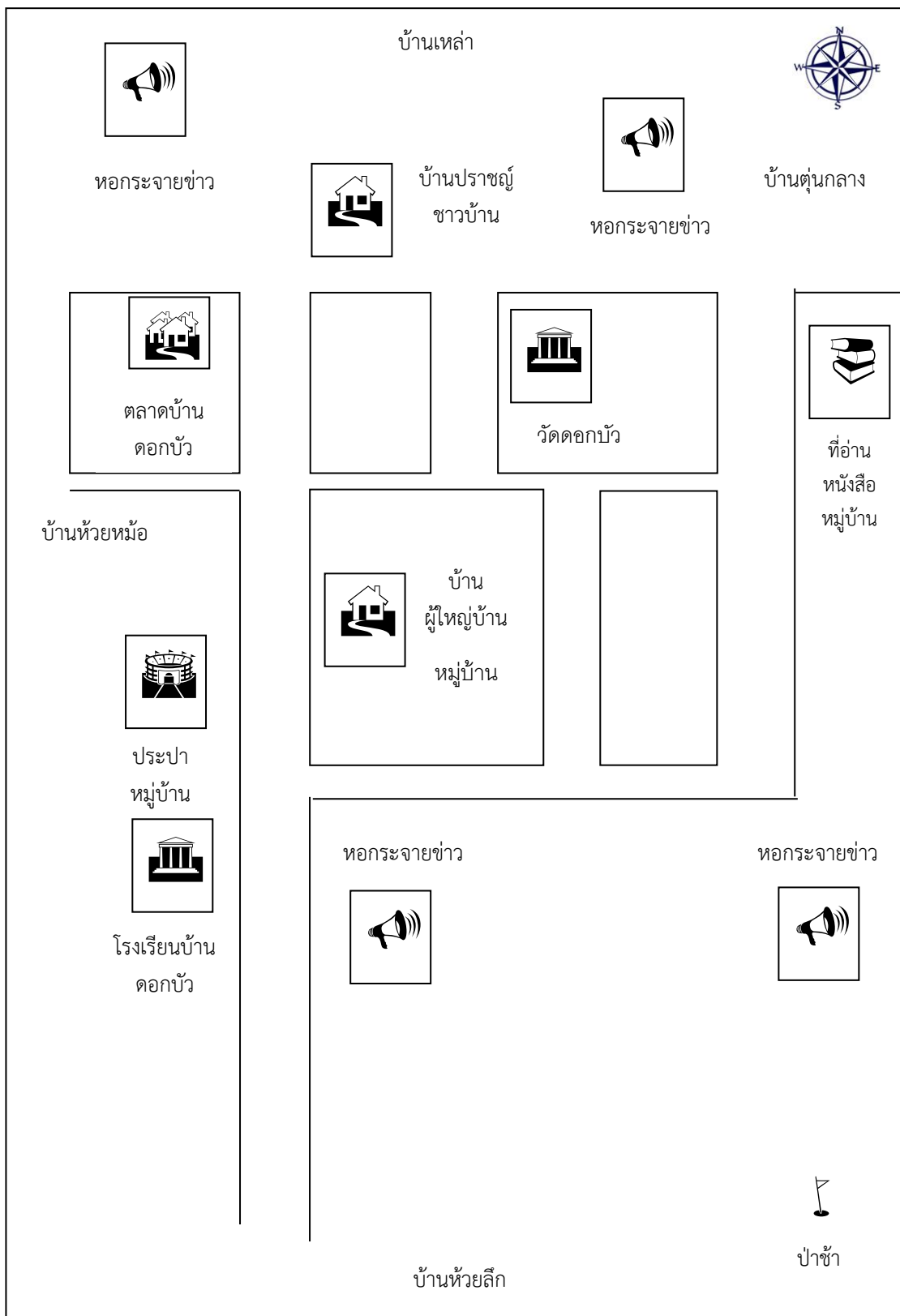
ชุมชนบ้านดอกบัว เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง กล่าวคือมีประชากรประมาณ 763 คน ตั้งอยู่ในตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เมื่อปี พ.ศ.2553 ได้รับรางวัลชนะเลิศถ้วยพระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประเภทชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง จากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) ซึ่งเห็นสมควรให้ชุมชนบ้านดอกบัวเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน รายละเอียดข้อมูลพื้นฐานของชุมชน มีดังต่อไปนี้

1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

ชุมชนบ้านดอกบัว ตั้งอยู่ที่ หมู่ 4 ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 9	บ้านเหล่า	ตำบลบ้านต๋อน
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ที่ 6	บ้านห้วยลึก	ตำบลบ้านต๋อน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 2	บ้านต๋อนกลาง	ตำบลบ้านต๋อน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 5	บ้านห้วยหม้อ	ตำบลบ้านต๋อน

ทิศตะวันตกซึ่งถัดจากบ้านห้วยหม้อ เป็นภูเขาที่กั้นระหว่าง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง จึงทำให้พื้นที่ของหมู่บ้านดอกบัวมีความลาดเอียงจากทิศตะวันตกมาทางทิศตะวันออก และจากทิศเหนือมาทางทิศใต้ ภายในหมู่บ้านมีลำน้ำห้วยแม่ต๋อนไหลผ่าน มีอ่างเก็บน้ำ 2 แห่ง คือ อ่างเก็บน้ำห้วยแม่ต๋อนและอ่างเก็บน้ำห้วยม่วง (ห้วยแฮ้) ลักษณะภูมิอากาศมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝนและฤดูหนาว การเดินทางภายในชุมชนค่อนข้างสะดวกเพราะถนนส่วนใหญ่เป็นคอนกรีตและมีรถสองแถววิ่งบริการภายในหมู่บ้าน

แผนภาพที่ 4.1 แผนที่ชุมชนบ้านดอกบัว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

1.2 ความเป็นมาของชุมชน

ครั้งหนึ่งมีสองสามีภรรยาชื่อว่าปู่ตี๋กับย่าสมนา ซึ่งเป็นคนบ้านตุนกลาง มีอาชีพทำไร่นา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ได้เดินทางมาเจอป่ารกทึบ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การประกอบอาชีพ จึงย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่แห่งนี้เป็นครอบครัวแรก ต่อมาปู่ตี๋ ได้ย้ายติดตามเข้ามาอยู่ด้วย แต่แล้ววันหนึ่งก็เกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดมาก่อน ในขณะที่ปู่ตี๋กำลังเก็บใบพลูอยู่ในตอนเช้า เลือดตัวหนึ่งปรากฏตัวขึ้นและเข้าตระกูล ก็คือปู่ตี๋จนถึงแก่ความตาย ชาวบ้านนำเรื่องนี้มาเล่าต่อๆ กันและตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านบัว หรือบ้านดอกบัว มาจนถึงทุกวันนี้

1.3 ประชากรและการปกครอง

ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน ปี พ.ศ.2554 ระบุว่าชุมชนบ้านดอกบัวมีจำนวนครัวเรือน 215 ครัวเรือน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 763 คน โดยประชากรทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ และจากข้อมูลจากเอกสารการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ของสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานกปร.) ปี พ.ศ.2553 สรุปการปกครองของหมู่บ้านดอกบัว โดยแบ่งการปกครองเป็น 10 คุ้มบ้าน ได้แก่

- 1) คุ้มราชพฤกษ์
- 2) คุ้มราชพฤกษ์ 2
- 3) คุ้มริมธารทอง
- 4) คุ้มริมธารทอง 2
- 5) คุ้มวิถีพอเพียง
- 6) คุ้มวิถีพอเพียง 2
- 7) คุ้มตามรอยพ่อ
- 8) คุ้มตามรอยพ่อ 2
- 9) คุ้มร่วมใจพัฒนา
- 10) คุ้มร่วมใจพัฒนา 2

ผู้นำอย่างเป็นทางการของชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน นายบาล บุญก้า ซึ่งดำรงตำแหน่งนี้ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2548 จนถึงปัจจุบัน นอกจากผู้นำที่เป็นทางการ ชุมชนบ้านดอกบัวยังมีผู้นำกึ่งทางการ ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้ม และคณะกรรมการกลุ่มอาชีพต่างๆ และมีผู้นำตามธรรมชาติหรือปราชญ์ชาวบ้านเป็นตัวแทนองค์ความรู้อีกหลายท่าน

1.4 เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ

อาชีพหลักของประชาชนในชุมชนบ้านดอกบัวคือ อาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ปลูกหญ้าแพงโกล่า เลี้ยงโคขุนพันธุ์พื้นเมือง ส่วนอาชีพรอง ซึ่งปัจจุบันสามารถทำรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้มากคือ การทำผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานจากไม้ไผ่ ได้แก่ เข่งและส้อมไก่อ และการทำผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานจากผักตบชวา สำหรับโอกาสทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน คือ การพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบด้านการดำเนินชีวิตตามเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงานและเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชนอีกทางหนึ่ง

1.5 วัฒนธรรมและประเพณี

ชุมชนบ้านดอกบัวมีการสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีที่ดั้งเดิมของไทยและท้องถิ่นไว้ อย่างครบถ้วน วัฒนธรรมที่คนในชุมชนบ้านดอกบัวยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างเคร่งครัดคือ

วัฒนธรรมการปกครองแบบเครือญาติ โดยทุกคนต้องเคารพเชื่อฟังปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เปรียบเสมือนเป็นญาติผู้ใหญ่ของตน สำหรับประเพณีพื้นบ้านของบ้านดอกบัวมีลักษณะคล้ายหมู่บ้านอื่นๆ ในจังหวัดพะเยา เช่น ประเพณีการฟังเทศน์เดือนยี่เป็ง (วันเพ็ญเดือนสิบสอง) ประเพณีตานก๋วยสลากภัตตร ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีตานข้าวใหม่ ประเพณีบวชนาค ประเพณีทำบุญวันเข้าพรรษาและออกพรรษาและในการประกอบกิจกรรมทางศาสนาจะทำการในวัดประจำหมู่บ้าน ได้แก่ วัดดอกบัว

2. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านดอกบัว เกิดจากการนำพลังของทุนทางสังคมหลักซึ่งประกอบด้วย บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและเพื่อการพัฒนาชุมชน รายละเอียดขององค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านดอกบัว สามารถอธิบายได้ดังนี้

2.1 บุคคล

จากความเป็นมาของชุมชนบ้านดอกบัว ทำให้ทราบว่าชุมชนนี้เป็นชุมชนที่เคยประสบปัญหาอย่างหนักมาก่อน โดยตั้งแต่ ปี พ.ศ.2532 คนในชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกร มีการใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชและใช้ปุ๋ยเคมีในการเพิ่มผลผลิต เพื่อต้องการเพิ่มรายได้ตามกระแสโลกาภิวัตน์ โดยผลร้ายที่ตามมาคือ สุขภาพของคนในชุมชนแยลง มีอาการเจ็บป่วยเนื่องจากได้รับสารเคมี ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศเสื่อมโทรม จากปัญหาที่ต้องประสบทำให้ผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าคุ้มและปราชญ์ชาวบ้าน จึงได้เริ่มจัดให้มีเวทีประชาคมขึ้นในปี พ.ศ.2539 เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยกันคิดวิธีการแก้ปัญหา คนในชุมชนบ้านดอกบัวมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันมากขึ้น ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนกระทั่งปี พ.ศ.2548 ผู้นำและคนในชุมชนบ้านดอกบัวเห็นตรงกัน ในการน้อมนำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแกนในการพัฒนาชุมชน โดยยึดหลักการความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน และอยู่บนเงื่อนไขของการมีความรู้และคุณธรรม จึงทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้น เพื่อการส่งเสริมให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบได้ เห็นได้ว่าการพัฒนาชุมชนจะเริ่มต้นจากผู้นำซึ่งเป็นแกนนำและขยายความคิดสู่คนในชุมชน ทุกคนในชุมชนจึงมีส่วนร่วมในการพัฒนา ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัวได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับทุนทางสังคมในชุมชนบ้านดอกบัวประเภทบุคคล โดยกล่าวถึง การมีส่วนร่วมของบุคคลที่เป็นทุนทางสังคมของชุมชนว่า

“...ทุกคนในชุมชนสำคัญหมด ผมเป็นผู้นำก็จริง แต่ผู้นำก็ต้องฟังคนอื่น คนที่มีความคิดดีๆ เราฟังแล้วเอามาปรับใช้ คนที่เสนออะไรไม่ได้เรื่องเราก็ฟัง เพราะเป็นการเคารพซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้นทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมกันหมด...ผู้ใหญ่ ผู้ช่วยผู้ใหญ่ ส.อบต. ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาฯ ก็ทำงานด้วยใจทั้งนั้น...ถ้าถามว่าไว้ใจกันไหม ผมไว้ใจ เวลาผมไม่อยู่ แล้วมีคนมาเยี่ยม มาดูงาน ผมก็ไม่ต้องห่วงอะไร ส.อบต. บรรยายได้ ผู้ช่วยผู้ใหญ่ บรรยายแทนได้ บางที นายก อบต. ยังมาเองเลย เราไม่ต้องเป็นห่วง เพราะทุกคนมีรู้เรื่องของหมู่บ้านกันทั้งนั้น...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2555)

กล่าวได้ว่าผู้นำอย่างเป็นทางการของชุมชนบ้านดอกบัว คือ ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำกึ่งทางการ ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้ม และคณะกรรมการกลุ่มอาชีพต่างๆ และผู้นำตามธรรมชาติ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ล้วนมีลักษณะของการเป็นผู้นำที่ดี มีความต้องการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง ตลอดจนมีความไว้วางใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรต่อคนในชุมชน มีความเชื่อในระบบคุณค่าและหลักศีลธรรมที่ดี เช่น มีคุณธรรม มีวินัย มีความซื่อสัตย์และมีจิตสาธารณะ ที่รู้จักทำประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมร่วมกัน เป็นต้น

นอกจากความคิดเห็นของผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว ยังปรากฏมีเอกสารที่กล่าวถึงทุนทางสังคมของชุมชนบ้านดอกบัวเพิ่มเติมคือ เอกสารโครงการวิจัยการถอดรูปแบบการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนแบบอย่าง ปี พ.ศ.2555 ของคณะวิจัย จากคณะศึกษาศาสตร์ และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ซึ่งกล่าวถึงการใช้ทุนทางสังคมประเภทบุคคลของชุมชนบ้านดอกบัว โดยสามารถสรุปได้ว่า ชุมชนบ้านดอกบัวมีการใช้ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชน โดยมีทั้งการไปสอนในโรงเรียนและนำนักเรียนมาเรียนรู้ในชุมชน โดยองค์ความรู้ที่เยาวชนสามารถเรียนได้จากปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ การทำน้ำหมักชีวภาพ การทำปุ๋ยหมัก การทำแก๊สชีววมวลและการเพาะด้วงกว่างเขา เป็นต้น

ดังนั้น บุคคลในชุมชนที่ถือเป็นทุนทางสังคมของชุมชนบ้านดอกบัว จึงได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้ม คณะกรรมการกลุ่มอาชีพและปราชญ์ชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีอาสาสมัครที่ทำงานช่วยเหลือชุมชนด้วยจิตอาสา เช่น อาสาสมัครพัฒนาชุมชน อาสาสมัครหมอดิน อาสาสมัครปศุสัตว์ อาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน (อปพร.) และทุกคนในชุมชน ซึ่งบุคคลดังกล่าวนี้ ได้ร่วมกันสร้างพลังแห่งการสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นพลังบวกที่ทำให้เกิดสิ่งดีงามขึ้นในสังคม

2.2 สถาบัน

องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านดอกบัวประเภทสถาบันประกอบด้วยสถาบันหลัก 3 สถาบัน ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนาและสถาบันครอบครัว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548) ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ในชุมชนบ้านดอกบัวคือ การเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนและคนในชาติ คนในชุมชนบ้านดอกบัวได้ร่วมใจกันน้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มาใช้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนและการดำเนินชีวิตในประจำวัน ประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงทำให้คนในชุมชนสามารถประกอบอาชีพและเลี้ยงชีพชอบได้อย่างยั่งยืน

สถาบันศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งที่สำคัญต่อคนในชุมชน ซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนทั้งหมด ดังนั้น วัดดอกบัวและพระครูสุภัทรกิจโกวิท จึงถือเป็นตัวแทนของสถาบันศาสนาในชุมชนบ้านดอกบัว เพราะพระครูสุภัทรกิจโกวิท (เจ้าอาวาสวัดดอกบัว) เป็นพระสงฆ์ที่คนในชุมชนยึดเป็นที่พึ่งทางจิตใจ และให้ความเคารพศรัทธา และวัดดอกบัวก็เป็นสถานที่สำคัญที่คนในชุมชนบ้านดอกบัว เดินทางไปร่วมศาสนพิธีและประเพณีสำคัญ ตลอดจนเป็นสถานที่รวมตัวกันของคนในชุมชน เพื่อทำกิจกรรมการพัฒนาชุมชนร่วมกัน เช่น การประชุมประจำเดือน การจัดเวทีประชาคมและการอบรมต่างๆ เป็นต้น

ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชนบ้านดอกบัว เพราะเชื่อว่าครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นความดีงามของบุคคลและจะขยายผลต่อความสงบสุขของชุมชนด้วย จากเอกสารจากโครงการวิจัยการถอดรูปแบบการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนแบบอย่าง ปี พ.ศ. 2555 มีการกล่าวถึง กิจกรรมของชุมชนบ้านดอกบัวที่มีส่วนในการเสริมสร้างความอบอุ่นให้กับครอบครัว ได้แก่ การจัดงานวันเด็ก การให้ทุนการศึกษาแก่เด็ก การเยี่ยมผู้สูงอายุ การรณรงค์ดำหัว

ผู้สูงอายุ การเยี่ยมและให้ความช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส การออกกำลังกายร่วมกัน การจ้างเยาวชนทำงานตอนปิดเทอม เป็นต้น

นอกจากสถาบันหลักดังกล่าวข้างต้น ชุมชนบ้านดอกบัวยังมีหน่วยงาน องค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องด้วย อาทิ สำนักงาน กศน. สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานพลังงาน สำนักงานปศุสัตว์ สำนักงานพัฒนาที่ดิน องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) และการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค เป็นต้น การร่วมกันของทุนทางสังคมประเภทสถาบัน ยังทำให้ชุมชนบ้านดอกบัวเปรียบเสมือนแม่เหล็ก ที่ดึงดูดหน่วยงาน องค์กรต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้มากยิ่งขึ้น ทำให้ชุมชนบ้านดอกบัวเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้มีศักยภาพในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีความยั่งยืนสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว กล่าวถึง การร่วมกันของทุนทางสังคมประเภทสถาบันในชุมชนว่า

“...หน่วยงานรัฐเข้ามาช่วยเยอะ กศน. พช. เกษตร พลังงาน เข้ามาช่วยทำโน่นทำนี่... ยิ่งเราตั้งยิ่งเข้ามากันใหญ่เลย บางทีก็ให้เงิน บางทีก็ให้รางวัล หมู่บ้านเป็นแม่เหล็กไปเลย ดูคนโน้นคนนี่เข้ามา ใครๆ ก็เข้ามาดูงาน เราก็จะได้มีกิจกรรมทำ คึกคัก ไม่เงียบเหงาเลย บางช่วงมาดูงานกันไม่ขาดสาย วันนี้ก็มาดูงานกันสองคณะ แม่บ้านต้องทำกับข้าว จัดของว่างกันทั้งวัน ถ้าช่วงเด็กปิดเทอมก็มีเด็กมาช่วยแม่ๆ...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2555)

เห็นได้ว่า การร่วมกันของทุนทางสังคมประเภทสถาบันในชุมชนบ้านดอกบัว ไม่เพียงแต่เป็นการสนับสนุนชุมชนโดยตรง เช่น การให้งบประมาณ การให้รางวัล ยังเป็นการส่งเสริมการผนึกกำลังของคนในชุมชนในทางอ้อมอีกด้วย เพราะเมื่อมีคนเข้ามาในชุมชน คนในชุมชนย่อมต้องทำหน้าที่เป็นเจ้าบ้านให้การต้อนรับ ทำให้คนในชุมชนเกิดความสามัคคี ร่วมมือกันรับแขกบ้านแขกเมือง และร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนในที่สุด

2.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอกบัวคือ องค์กรความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นพลังอันลุ่มลึกที่มีอยู่ในทุนทางสังคมประเภทบุคคล องค์กรความรู้ที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ การเลี้ยงโคขุน การเพาะพันธุ์ด้วงกว่างเขา การปลูกข้าวญี่ปุ่น การปลูกพุทราอินทรี การปลูกหญ้าแพงโกล่า การปลูกผักปลอดสารพิษ การทำเตาแก๊สชีวมวล การทำแก๊สชีวภาพจากมูลโค การจักสานแข่งและส้อมไม้ การจักสานจากผักตบชวา การทำฮอว์โมนไข่ การทำปุ๋ยหมักจากหน่อกล้วย การทำจุลินทรีย์จากหน่อกล้วยและการทำกระทงบายศรีสู่ขวัญ

วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบ้านดอกบัวคือ วัฒนธรรมการปกครองแบบเครือญาติ โดยทุกคนต้องเคารพเชื่อฟังปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญา ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เปรียบเสมือนเป็นญาติผู้ใหญ่ ผู้วิจัยสังเกตการณ์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปราชญ์ผู้ใหญ่บ้านกับชาวบ้านพบว่า ชาวบ้านจะอ่อนน้อม พุดจาสุภาพและให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่บ้านมาก โดยขณะที่สนทนากัน ชาวบ้านจะใช้คำสรรพนามภาษาถิ่นเรียกผู้ใหญ่บ้านว่า “พ่อหลวง” ซึ่งนอกจากจะสะท้อนความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชาวล้านนา ยังเป็นการแสดงถึงการอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสของหมู่บ้านด้วย ดังที่กล่าวมาข้างต้น แสดงถึง ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่ไม่เพียงสร้างรายได้ให้ชุมชนสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ยังเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อมให้มีความสมดุล จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่คนในชุมชนต้องร่วมกันสืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนให้คงอยู่ถึงคนรุ่นหลังต่อไป

กล่าวโดยสรุป คือ องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ บุคคล สถาบัน และภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นเหตุเป็นผลกัน บนพื้นฐานความไว้วางใจกัน นับว่าเป็นประโยชน์ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีความยั่งยืนได้อย่างแน่นอน นอกจากนี้องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านดอกบัวทั้ง 3 ด้าน ดังกล่าวข้างต้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชนบ้านดอกบัว ได้เสนอองค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนเพิ่มเติม ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนต่างๆ ซึ่งรายละเอียดขององค์ประกอบของทุนทางสังคมแต่ละด้านที่เพิ่มเติมเข้ามาในชุมชนบ้านดอกบัว มีดังต่อไปนี้

2.4 ทรัพยากรธรรมชาติ

จากสภาพเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพปัจจุบันของคนในชุมชนบ้านดอกบัว ซึ่งประกอบอาชีพหลักของคนในชุมชนบ้านดอกบัวคืออาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ปลูกหญ้าแพงโกล่า เลี้ยงโคขุนพันธุ์พื้นเมือง ส่วนอาชีพรอง ซึ่งสามารถทำรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้มากคือ การทำผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานจากไม้ไผ่ ได้แก่ เข่งและส้อมไถและการทำผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานจากผักตบชวา โดยประธานกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านดอกบัว กล่าวถึง ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นทุนทางสังคมของชุมชนว่า

“...เรื่องทรัพยากร สิ่งที่ต้องใช้อย่างไม้ไผ่ เราก็ปลูกทดแทนตลอด ใครปลูกคนนั้นก็ใช้ ไม่ไปเอาของคนอื่น ของเราเองเราก็ไม่กินหน่อไม้ ให้นมันโตเพราะต้องใช้มัน ที่บ้านก็สานเข่ง สานส้อมเหมือนกัน สิ่งแวดล้อมมันยั่งยืนได้ แต่ทุกคนต้องช่วยกัน...ถามว่า ไม้ไผ่เป็นทุนของสังคมเราไหม ก็คงเป็นนะ เพราะเราต้องใช้ไม้ไผ่มาสานเข่งกับส้อม ทุกวันนี้ส้อมกับเข่งก็เลี้ยงชุมชนได้เยอะ...”

(ประธานกลุ่มแม่บ้าน, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555)

สะท้อนให้เห็นว่าสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านดอกบัวมีความอุดมสมบูรณ์ คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากดิน น้ำและอากาศที่มีความเหมาะสม เพื่อเพาะปลูกข้าวหญ้าและต้นไม้ได้ กล่าวได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนทางสังคมอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านดอกบัว

2.5 กองทุนของชุมชน

ชุมชนบ้านดอกบัวมีการจัดตั้งกองทุนประเภทต่างๆ ขึ้นเพื่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก กองทุนออมทรัพย์และกองทุนกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่ตั้งขึ้น ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน กองทุนโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน กองทุนกลุ่มจักสานเข่ง กองทุนกลุ่มเลี้ยงโคขุนพันธุ์พื้นเมือง กองทุนกลุ่มจักสานผักตบชวา กองทุนกลุ่มปลูกหญ้าแพงโกล่า กองทุนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกองทุนกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งกองทุนของกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ มีสมาชิกในกลุ่มตั้งแต่ 25 - 200 คน และมีเงินออม เงินทุนหมุนเวียนของแต่ละกลุ่มมีตั้งแต่หลักหมื่นจนถึงหลักล้านตามขนาดของกลุ่ม โดยเอกสารการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจัดทำโดยของสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) ปี พ.ศ. 2553 ได้กล่าวถึงกองทุนต่างๆ ของชุมชนบ้านดอกบัว โดยสรุปได้ว่า กองทุนออมทรัพย์และกองทุน

กลุ่มอาชีพถือเป็นทุนทางสังคมของชุมชนบ้านดอกบัว ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจแบบพอเพียง และขยายผลสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนด้วยเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ชุมชนบ้านดอกบัว ได้แก่ ทุนทางสังคมประเภท บุคคล สถาบัน และภูมิปัญญาและวัฒนธรรม นอกจากนี้คนในชุมชนบ้านดอกบัวยังได้เสนอองค์ประกอบเสริมเพิ่มอีก ได้แก่ ทุนทางสังคมประเภททรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน องค์ประกอบของทุนทางสังคมทั้งหมดที่เสนอข้างต้น มีส่วนในการเกื้อกูลสนับสนุนซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานค่านิยมที่เสริมสร้างความร่วมมือกัน ได้แก่ ความไว้วางใจกัน ความเห็นอกเห็นใจกัน สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงการเกิดขึ้นของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านดอกบัวได้อย่างแท้จริง

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของบุคคลและสถาบัน บนพื้นฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล เพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ รายละเอียดของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านดอกบัว มีดังต่อไปนี้

3.1 การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา

คนในชุมชนบ้านดอกบัว ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชน เพราะเห็นว่าเป็นก้าวแรกของการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัวซึ่งเป็นแกนนำในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ให้สัมภาษณ์ผู้วิจัยถึงการเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ว่าทุกคนในชุมชนสามารถเสนอปัญหาของชุมชนและความต้องการของตนเองได้ตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งผู้ใหญ่บ้านให้สัมภาษณ์ไว้ดังนี้

“...ทุกคนในชุมชนสำคัญหมด ผมเป็นผู้นำก็จริง แต่ผู้นำก็ต้องฟังคนอื่น คนที่มีความคิดดีๆ เราฟังแล้วเอามาปรับใช้ คนที่เสนออะไรไม่ได้เรื่องเราก็ฟัง เพราะเป็นการเคารพซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้นทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมกันหมด...ใครเห็นปัญหาอะไรก็เอามาพูดกัน ปัญหาเป็นโจทย์ที่เราต้องแก้ด้วยกัน เพราะมันไม่ใช่ปัญหาของใครคนใดคนหนึ่ง...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2555)

ทั้งนี้ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัวได้กล่าวเพิ่มเติมถึงการศึกษาปัญหาและความต้องการเพื่อการพัฒนาชุมชนว่า ในการเสนอปัญหานั้นอาจแบ่งได้สองแบบคือ แบบเป็นทางการ คือเสนอปัญหาในที่ประชุม มีการกำหนดเป็นวาระของการประชุมประจำเดือน และอีกแบบคือแบบไม่เป็นทางการ เป็นการเสนอปัญหาให้แก่หัวหน้าคุ้ม ผู้ใหญ่บ้านเพราะปัญหานั้นอาจเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าไม่สามารถรอเวลาให้ถึงการประชุมได้ จึงจำเป็นต้องเสนอให้เป็นปัญหาของชุมชนโดยไม่ผ่านการประชุมร่วมกัน อย่างไรก็ตามปัญหาที่เสนอมานั้นไม่ว่าจะเป็นแบบทางการหรือไม่เป็นทางการ ทุกปัญหาของชุมชนจะต้องถูกนำมาศึกษาร่วมกันในที่สุดท้าย ที่ผ่านมาในการศึกษาปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน

บ้านดอกบัว มักจะอยู่ในรูปแบบไม่เป็นทางการมาก่อน แต่หลังจากหมู่บ้านได้รับรางวัลชนะเลิศด้วยพระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประเภทชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง จากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) ปรากฏว่ามีองค์กรหน่วยงานต่างๆ เป็นจำนวนมากที่ให้ความสนใจ เข้ามาช่วยจัดการและพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ จึงส่งผลต่อรูปแบบการศึกษาปัญหาของชุมชนและเปลี่ยนเป็นแบบเป็นทางการมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่จากองค์กรและหน่วยงานต่างๆ เข้าร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชนด้วย ซึ่งการที่มีบุคคลภายนอกชุมชนเข้าร่วมประชุมศึกษาปัญหาดังนี้ บางครั้งก็อาจทำให้คนในชุมชนรู้สึกเกรงใจ ไม่ค่อยกล้าเสนอปัญหาโดยตรงไปตรงมา ประเด็นดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่บ้านพึงระวังเสมอทุกครั้งที่มีการประชุมร่วมกันศึกษาปัญหาของชุมชน และเป็นสิ่งที่น่าขบคิดต่อไปว่าจะมีทางเลือกใดที่ดีที่สุด จากรายละเอียดของการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาดังกล่าว สะท้อนถึงการรวมพลังของคนในชุมชนตลอดจนภาคส่วนต่างๆ ตั้งแต่ขั้นตอนแรกของการมีส่วนร่วม ซึ่งแสดงถึงแนวโน้มของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนได้ หากคนในชุมชนมีส่วนร่วมกันในทุกขั้นตอนของงานพัฒนาชุมชน ทูทางสังคมของชุมชนย่อมมีความเข้มแข็งมากขึ้นและสามารถเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนด้วย

3.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผน

คนในชุมชนบ้านดอกบัวมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชน ในช่วงเวลาเดียวกับขั้นตอนการศึกษาปัญหาของชุมชน เพราะโดยส่วนใหญ่แล้วทั้งสองขั้นตอนของการพัฒนาชุมชนมักจะจัดให้มีขึ้นในกิจกรรมการจัดเวทีประชาคม การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านดอกบัว กล่าวคือเมื่อมีการศึกษาปัญหาร่วมกัน คนในชุมชนจะร่วมกันคิดและวางแผนแก้ปัญหาในเวลาเดียวกันทันที ซึ่งในการประชุมประจำเดือนแต่ละครั้งนอกจากคนในชุมชน ยังมีคนภายนอกที่มีส่วนเกี่ยวข้องในงานพัฒนาเข้าร่วมประชุมด้วยเช่น นายกอบต.บ้านตุน เจ้าหน้าที่กรมการพัฒนาชุมชน ครูทศน. ตำบล เป็นต้น ซึ่งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการวางแผนงานพัฒนาของชุมชนบ้านดอกบัวว่า

“...เวลาประชุม มีคนมากันเยอะ ทุกคนก็ได้ช่วยกันวางแผน คนในหมู่บ้านก็ได้เสนอความเห็น เจ้าหน้าที่ข้างนอกก็ช่วยเรา...ก็มีเสนอความเห็น ช่วยวางแผนตลอด...”

(สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2555)

เห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชน นอกจากคนในชุมชนแล้ว ยังมีคนภายนอกที่เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัวได้กล่าวเพิ่มเติมถึงการมีส่วนร่วมการวางแผนว่า

“...พอเราได้โจทย์แล้วก็ต้องช่วยแก้ปัญหา พอคนเสนอทางแก้มา มันก็ไม่ใช่ว่าจะใช้ได้ทุกความเห็นหรอก ไม่ใช่เราไม่เชื่อใจเขาอะ แต่มันก็ต้องเอามาคิดอีก เอาไปปรึกษาผู้ใหญ่บ้าง...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2555)

ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัวได้กล่าวสรุปถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนว่า แม้จะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนร่วมกันวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชน แต่แผนงานพัฒนา

ชุมชนส่วนใหญ่ยังคงเป็นแผนงานจากหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งคนในชุมชนเข้าใจและยอมรับแผนงานดังกล่าวได้ เพราะเห็นร่วมกันว่าเป็นแผนงานที่ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นที่ยอมรับจนได้รับรางวัลจากหน่วยงานต่างๆ ทำให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจและเป็นแรงจูงใจให้คนในชุมชนร่วมมือปฏิบัติงานกันตามแผนงานที่วางไว้ จากรายละเอียดของการมีส่วนร่วมในการวางแผนดังกล่าว สะท้อนถึงความตระหนักของคนในชุมชนซึ่งเห็นความสำคัญของแผนงานในการพัฒนาชุมชน ซึ่งต้องการให้ชุมชนมีทิศทางที่เหมาะสมและดี อันจะทำให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

3.3 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

เมื่อวางแผนหาแนวทางการแก้ปัญหาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว สำหรับปัญหาที่ชุมชนสามารถแก้ไขหรือดำเนินการเองได้ คนในชุมชนบ้านดอกบัวจะช่วยกันดำเนินงานแก้ไขปัญหากันเอง สำหรับปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขเองได้ ชุมชนจะเสนอขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่อไป คนในชุมชนบ้านดอกบัวส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาชุมชนมากกว่าการมีส่วนร่วมในขั้นตอนอื่นๆ เพราะต่างเห็นพ้องต้องกันว่า การร่วมแรงร่วมใจลงมือปฏิบัติตามแผนงานอย่างไว้วางใจกัน เป็นเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงให้ชุมชนพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งประธานกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านดอกบัว กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติว่า

“...ทุกคนต้องช่วยกัน ไว้วางใจกัน...เรื่องทุกอย่างในชุมชนนั้นแหละ บางคนอาจไม่ได้ช่วยคิด แต่ก็ต้องร่วมมือแล้วก็ช่วยทำตาม...ผู้ใหญ่เหนียวแล้ว เพราะต้องไปรับนโยบายมาเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน มันก็ต้องไว้วางใจกัน ต้องช่วยกันถึงจะถูก...”

(ประธานกลุ่มแม่บ้าน, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555)

เห็นได้ว่า คนในชุมชนบ้านดอกบัวอาจมีบางส่วนที่ร่วมศึกษาปัญหา บางส่วนร่วมวางแผน แต่ส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือในการปฏิบัติ ทั้งนี้เป็นเพราะความไว้วางใจในแผนงานที่จะใช้พัฒนาชุมชน ซึ่งแผนงานดังกล่าวมาจากการศึกษาปัญหาหรือความต้องการที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในชุมชน และนำสู่การร่วมกันวางแผนงานทั้งจากคนภายในและภายนอกชุมชน เมื่อได้แผนงานที่ดีแล้ว คนในชุมชนย่อมเห็นด้วยว่าเป็นแนวทางอันดีซึ่งควรแก่การนำไปปฏิบัติ คนในชุมชนจึงปฏิบัติตามและก่อเกิดผลอันเป็นประโยชน์แก่ชุมชนในที่สุด อย่างไรก็ตามในการปฏิบัติงานอาจมีบ้าง ที่คนในชุมชนมีปัญหาไม่พอใจกัน แต่ในที่สุดแล้วทุกคนต่างช่วยประนีประนอมให้ปัญหาที่เกิดขึ้นจบลงด้วยดี เพราะต่างเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญและไว้วางใจในตัวผู้นำที่จะนำพาชุมชนสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

3.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

จากการที่ชุมชนบ้านดอกบัวประสบความสำเร็จสูงสุดเมื่อได้รับรางวัลชนะเลิศถ้วยพระราชทานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประเภทชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง จากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) ทำให้เครือข่าย หน่วยงาน ความร่วมมือต่างๆ หลั่งไหลเข้ามาในหมู่บ้าน ยิ่งทำให้คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ไม่เพียงแต่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เห็นได้อย่างชัดเจน ยังส่งผลให้สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมได้รับการพัฒนาตามไปด้วย ผู้ใหญ่บ้านและประธานกลุ่มแม่บ้านให้สัมภาษณ์อย่างภาคภูมิใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนี้

“...เราภูมิใจมาที่ได้รับรางวัลจากในหลวง พอได้รางวัล มันก็เป็นแม่เหล็กดูดคนจากข้างนอกเข้ามา เข้ามาดูงานกันเยอะ เข้ามาให้รางวัลก็เยอะ...มันก็ขายของได้ เด็กๆ ก็ได้ช่วยพ่อแม่สานแข่ง สานส้ม...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2555)

“...พอมีคนมาดูงาน เราก็ต้องปลูกโน้นปลูกนี้ไว้หน้าบ้าน ขยะก็ห้ามตั้งหน้าบ้าน หมู่บ้านมันก็สวยขึ้นๆ คนในหมู่บ้านเราภูมิใจกันจะตายที่ผู้ว่าก็มาเยี่ยม หม่อมศรีรัศมิ์ฯ ก็มา วัตุนี่ก็ได้รับการพัฒนา ตอนสร้างโบสถ์ใหม่ ระดมคนกับเงินกันเองนะ เดียวนี้หมู่บ้านสวย วัตสวย...”

(ประธานกลุ่มแม่บ้าน, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555)

เห็นได้ว่าคนในชุมชนบ้านดอกบัวไม่เพียงแต่ได้รับผลประโยชน์ทางกายภาพคือสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น แต่ยังได้รับผลประโยชน์ทางจิตใจอีกด้วย กล่าวคือ คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจที่สามารถช่วยกันนำพาชุมชนให้เป็นที่ยอมรับระดับประเทศได้ว่าเป็น ชุมชนต้นแบบ ที่ได้รับรางวัลสูงสุดระดับประเทศ ซึ่งประโยชน์ทั้งทางกายภาพและทางจิตใจนี้เองจะเป็นแรงจูงใจสำคัญให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าในตนเองและเห็นคุณค่าของชุมชนของตน และไม่หยุดคิดและทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไป

3.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

เมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงานในแต่ละโครงการ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ตลอดจนคนในชุมชนต้องช่วยกันตรวจสอบติดตาม ผลการดำเนินกิจกรรมในชุมชน ผู้ใหญ่บ้านยกตัวอย่างโครงการที่เห็นได้ชัดเจนว่าเป็นโครงการที่มีการตรวจสอบอย่างจริงจังทั้งจากคนภายในและภายนอกชุมชนคือ โครงการสร้างถังเก็บน้ำประปาภูเขาในหมู่บ้าน ซึ่งโครงการดังกล่าวมีบุคคลจากหน่วยงานภาครัฐต่างๆ เข้ามาประเมินผลของการสร้างถังประปาตามภูมิปัญญาของชาวบ้าน มีการติดตามผลการใช้น้ำประปาภูเขาอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนทุกคนต้องให้ความร่วมมือในการประเมินผลแบบเป็นทางการจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และต้องประเมินผลความพึงพอใจแบบไม่เป็นทางการกันเองด้วย ผู้ใหญ่บ้านกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ของคนในชุมชนบ้านดอกบัวไว้ดังนี้

“...ที่ต้องประเมินผลก็เพราะต้องการรู้ว่าเราทำได้ดีไหม พอใจกับผลงานที่ช่วยกันทำไหม เราก็ถามๆ กันเองเวลาประชุม ขนาดเวลาทำงานเรายังถามไปด้วย ถามหน่อยว่าสบายไหม เหนื่อยไหม มันถามเพื่อจะได้สบายใจด้วย ถามเพื่อจะได้รู้ปัญหาด้วย ถ้ามีอะไรที่ผิดพลาดจะได้แก้ได้ เจ้าหน้าที่ พช. มาถามเราประจำว่า ผู้ใหญ่บ้านทำแล้วดียังไง แล้วคราวหน้าจะแก้ตรงไหนไหม เหมือนกัน เวลาครู กศน. มา ก็ถามแบบๆ เดียวกัน...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2555)

เห็นได้ว่าในการประเมินผลโครงการที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนนั้น ไม่เพียงแต่คนในชุมชนที่ต้องทำ แต่หน่วยงานและองค์กรจากภายนอกยังเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย และไม่เพียงแต่การประเมินหลังสิ้นสุดโครงการเท่านั้น ผู้นำชุมชนยังเห็นถึงความสำคัญของการประเมินระหว่างดำเนินโครงการอีกด้วย

นอกจากการมีส่วนร่วมกันในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล คนในชุมชนบ้านดอกบัวได้กล่าวถึงแนวทางหนึ่งซึ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมของชุมชนบ้านดอกบัวได้ แนวทางดังกล่าวคือ การเสริมสร้างการเรียนรู้ ผู้นำชุมชนและประธานกลุ่มแม่บ้าน บ้านดอกบัวให้เหตุผลสอดคล้องกันเกี่ยวกับการเสริมสร้างการเรียนรู้ไว้ว่า

“...คิดว่าความรู้เป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนา ทุกวันนี้เราหยุดเรียนรู้กันไม่ได้หรอกที่หนูถามว่าจะเสริมสร้างทุนทางสังคมได้อย่างไร ถ้าเราไม่มีความรู้ เราคิดไม่ออกหรอก แม้แต่คำว่าทุนทางสังคม ชาวบ้านอาจจะยังไม่รู้เรื่องด้วยซ้ำ เพราะฉะนั้นถ้าจะต้องทำอะไรที่มันจะทำให้เกิดการพัฒนาก็คงต้องให้ความรู้กับชาวบ้านก่อน...ไม่ได้หมายถึงต้องให้ชาวบ้านไปเรียนจบปริญญาเนาะ ทำงานมาหลายสิบปี ก็ไม่มีปริญญา แต่สำคัญที่ต้องเอาความรู้ ประสบการณ์ ภูมิปัญญามาแลกเปลี่ยนกัน...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2555)

“...เสริมสร้างทุนทางสังคมยังไง ถ้าคนเป็นทุนที่สำคัญ ก็ต้องให้ความรู้กับคนเหมือนที่พ่อหลวงบอก ป้าก็คิดไม่ออกนะว่าเราจะทำอะไรได้ คิดว่าจุดเริ่มต้นคือคน นี่แหละที่สำคัญ ที่เราให้โอกาสคนทั้งชุมชนได้เรียนรู้เรื่องชุมชนด้วยกัน ทำงานด้วยกันเพราะต้องการสร้างความรู้ให้ทุกคน...”

(ประธานกลุ่มแม่บ้าน, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555)

กล่าวโดยสรุปการเสริมสร้างทุนทางสังคมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการดำเนินงานพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม โดยกระบวนการดังกล่าวมี 5 ขั้นตอน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวต้องดำเนินอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกันทางสังคม ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงแค่การไว้วางใจกันในระดับบุคคลเท่านั้น นอกจากการมีส่วนร่วมซึ่งเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ในชุมชนบ้านดอกบัวยังปรากฏมีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยใช้การส่งเสริมการเรียนรู้เป็นแนวทางที่สำคัญของชุมชนด้วย เพราะผู้นำชุมชนมีความเชื่อว่า คนในชุมชนที่มีความรู้และมีคุณภาพสามารถทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์เกิดเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ วิธีการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน อาทิ การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เป็นต้น

4. ข้อมูลของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านดอกบัว เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน ที่มีองค์ประกอบของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ครบถ้วน มีการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและมีการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม รายละเอียดของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน มีดังต่อไปนี้

4.1 การก่อตัวของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านดอกบัว มีวิวัฒนาการเริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ.2532 ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกร หันมาใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช และใช้ปุ๋ยเคมีในการเพิ่มผลผลิต ตามกระแสโลกาภิวัตน์ โดยไม่คาดคิดมาก่อนว่าจะเกิดผลร้ายตามมาคือ ชาวบ้านเริ่มเจ็บป่วยเนื่องจากได้รับสารเคมี ดินที่ใช้เพาะปลูกเริ่มเสื่อมโทรมไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม ระบบนิเวศเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิมที่เคยมีนกและหนูซึ่งเป็นศัตรูตามธรรมชาติ คอยจัดการศัตรูพืชให้เกษตรกร ก็กลายเป็นไม่มี ด้วยเหตุนี้ในปี พ.ศ.2539 ผู้นำชุมชนจึงเริ่มจัดให้มีเวทีประชาคมขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยกันคิดวิธีการแก้ปัญหา จากนั้นเป็นต้นมาชาวบ้านในชุมชนบ้านดอกบัวจึงเริ่มมีการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันมากขึ้น จนกระทั่งปี พ.ศ.2548 ผู้นำและชาวบ้านในชุมชนต่างเห็นตรงกันว่า ชุมชนแห่งนี้ควรน้อมนำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแกนในการพัฒนาชุมชน คนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันและเริ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อการส่งเสริมให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ต้นแบบได้

4.2 องค์ประกอบของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

ชุมชนบ้านดอกบัวเป็นชุมชนที่ยึดทางสายกลางในการพัฒนาชุมชน โดยน้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาปรับใช้ในชุมชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้และดำรงชีวิตโดยพึ่งตนเองมาตลอด ความสำเร็จของชุมชนทำให้มีผู้สนใจต้องการศึกษาดูงานมากมาย ซึ่งผู้นำชุมชนและคนในชุมชนเห็นควรว่า ทุกภาคส่วนต้องร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อเป็นต้นแบบสำคัญที่ส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลได้ จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม สามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ในชุมชนบ้านดอกบัว ได้ดังนี้

4.2.1 บุคคลแห่งการเรียนรู้

จากกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้ชาวบ้านชุมชนบ้านดอกบัวส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพเกษตรกร ใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชและใช้ปุ๋ยเคมีในการเพิ่มผลผลิต ผลที่ตามมาคือชาวบ้านเจ็บป่วยเพราะได้รับสารเคมี ดิน น้ำและระบบนิเวศโดยรวมเสื่อมโทรมด้วยเช่นกัน จากสภาพร่างกายและสิ่งแวดล้อมที่ขาดความสมดุลเช่นนี้ ทำให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมี จึงจัดให้มีเวทีประชาคมขึ้นในปี พ.ศ.2539 เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยกันคิดวิธีการแก้ปัญหา ต่อมาในปี พ.ศ.2548 ผู้นำและชาวบ้านในชุมชนได้น้อมนำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแกนในการพัฒนาชุมชนและส่งเสริมให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างชัดเจน จึงเกิดการสำรวจและรวบรวมภูมิปัญญาต่างๆ ในชุมชน บุคคลที่ถ่ายทอดภูมิปัญญา ซึ่งถือได้ว่าเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่

1) นายบุญดี สองคำชุม ประธานกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ซึ่งเป็นผู้นำภูมิปัญญาด้านการทำนาอินทรีย์ การปลูกผักปลอดสารพิษ การเลี้ยงโคขุนพันธุ์พื้นเมือง การปลูกหญ้าแพงโกล่า และได้รับการยกย่องจากคนในชุมชนให้เป็นผู้นำวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจพอเพียงประจำชุมชนด้วย บ้านของพ่อบุญดี สองคำชุม เป็นที่ทำการของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอกบัว ซึ่งสนับสนุนงบประมาณโดยกรมพัฒนาที่ดินและกรมการข้าว

2) นายบรรพต ปัฐวี ปราชญ์ชาวบ้านคนเดียวของประเทศไทยที่ถ่ายทอดความรู้เรื่องการเพาะพันธุ์ด้วงกว่างเขา นอกจากนี้บ้านของนายบรรพต ปัฐวี ยังเป็นฐานเรียนรู้การเพาะพันธุ์พืชพื้นบ้านทั่วทุกภาคของประเทศและจัดแสดงสวนหย่อมที่คำนึงถึงความสมดุลทางธรรมชาติด้วย

3) นายเสาร์แก้ว ใจบาล ผู้นำภูมิปัญญาด้านการใช้พลังงานทดแทน ซึ่งถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำเตาแกเลบชีวมวลและการผลิตแก๊สชีวภาพจากมูลโค บ้านของนายเสาร์แก้ว ใจบาล ได้รับการคัดเลือกจากคนในชุมชนให้เป็นบ้านต้นแบบพลังงานทดแทนและเป็นฐานเรียนรู้การผลิตและสาธิตการใช้พลังงานทดแทนทั้งจากแกเลบและจากมูลโค

นอกจากบุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชนทั้งสาม ยังมีบุคคลผู้สนับสนุนให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้อีกหลายท่าน เช่น ประธานคุ้ม ซึ่งมีภารกิจส่งเสริมการเรียนรู้ของสมาชิกในคุ้ม เพื่อสามารถนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนได้ ประธานคุ้มของชุมชนบ้านดอกบัว มีรายนามดังนี้

- นางกาบจันทร์ กิ่งวงศ์	ประธานคุ้มราชพฤกษ์
- นายไชยยา วงศ์เรือง	ประธานคุ้มราชพฤกษ์ 2
- นางอัมรา มาผู้ดี	ประธานคุ้มริมธารทอง
- นายสมบัติ ครองชัย	ประธานคุ้มริมธารทอง 2
- นายลำชวน มูลเงิน	ประธานคุ้มวิถิปอเพียง
- นางผัดแก้ว งามเมือง	ประธานคุ้มวิถิปอเพียง 2
- นายพวง คูดี	ประธานคุ้มตามรอยพ่อ
- นายเกษม สองคำชุม	ประธานคุ้มตามรอยพ่อ 2
- นางสาวรันธิตา ขยันดี	ประธานคุ้มร่วมใจพัฒนา
- นายทองสุข สมเต็ม	ประธานคุ้มร่วมใจพัฒนา 2

ประธานกลุ่มอาชีพ เป็นแกนนำของกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพเดียวกัน มีผลประโยชน์ร่วมกันและมีเป้าหมายในการพัฒนาความรู้เพื่อการพัฒนาอาชีพใกล้เคียงกัน ดังนี้

- นายปรีชา ใจบาล	ประธานกลุ่มอาชีพปลูกหญ้าแฝงใกล้
- นายบาล บุญกำ	ประธานกลุ่มอาชีพจักสานแข่งและสู่มไก่อ
- นางแสงแก้ว โกสินทร์	ประธานกลุ่มอาชีพจักสานจากผักตบชวา
- นายเลง แสนเผ่า	ประธานกลุ่มอาชีพเลี้ยงโคขุนพันธุ์พื้นเมือง

บุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านดอกบัว มีลักษณะเป็นผู้ใฝ่รู้ สามารถเรียนรู้เพิ่มเติมทดลอง ต่อยอดองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง ใช้ความรู้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม สามารถเผยแพร่ความรู้ให้ผู้อื่นได้และมีลักษณะของการเป็นผู้นำที่ดี สามารถเข้าถึงและเข้าใจคนในชุมชนได้ นอกจากนี้ยังได้รับการยอมรับการเป็นผู้นำจากหน่วยงานภายนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การอบรมสมาร์ทลีดเดอร์ของกรมการพัฒนาชุมชนและการอบรมนักปกครองตามโครงการโรงเรียนนักปกครองท้องถิ่นจังหวัดพะเยา โดยผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว กล่าวถึง บุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชนว่า

“...จากปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อบุญดีแค่คนเดียว คนในชุมชนไปเรียนรู้กันสามคน สามคนนั้นเอามาสอนต่ออีกคนละสามคน จากสามกลายเป็นเก้า คนในชุมชนก็เป็นคนที่มีความรู้กันหมด ถ้ายังสงสัย ไม่กระจ่างก็กลับไปเรียนจากพ่อบุญดีได้ แต่คนในชุมชนเรานี้เก่งแค่ปฏิบัติ เราก็ต้องพึ่งความรู้ จากข้างนอกด้วย ต้องเรียนจากกรมพัฒนาที่ดินบ้าง ไปอบรมข้างนอกบ้าง...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2555)

เห็นได้ว่าคุณครูแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านดอกบัว ไม่เพียงต้องใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองเท่านั้น แต่จำเป็นต้องเรียนรู้เพิ่มเติมจากหน่วยงานหรือคนภายนอกด้วย เพื่อประโยชน์ในการรู้เท่าทันโลกภายนอก การประยุกต์และนำความรู้ไปใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนเรียนรู้เทคนิคการถ่ายทอดความรู้ สามารถเผยแพร่ความรู้ให้คนในชุมชนและผู้สนใจภายนอกได้อย่างน่าสนใจ เพื่อการสร้างสรรค์ให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้

4.2.2 แหล่งการเรียนรู้

ช่วงแรกของการน้อมนำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแกนในการพัฒนาชุมชนและส่งเสริมให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ คนในชุมชนได้ร่วมกันสำรวจและรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ ในชุมชน และกำหนดแนวทางการพัฒนาไว้ว่า ทุกพื้นที่ของชุมชนต้องเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีชีวิตได้ ดังนั้นฐานการเรียนรู้ในชุมชนบ้านดอกบัวจึงกระจายไปทั่วทั้งหมู่บ้าน องค์ความรู้ไม่ได้จำกัดอยู่ในสถานที่ใดที่หนึ่งหรือในศูนย์เรียนรู้เท่านั้น รายละเอียดของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนบ้านดอกบัว มีดังนี้

- 1) ฐานการเรียนรู้การเลี้ยงโคขุน
- 2) ฐานการเรียนรู้การทำฮอร์โมนไข่
- 3) ฐานการเรียนรู้การปลูกข้าวญี่ปุ่น
- 4) ฐานการเรียนรู้การปลูกพุทราอินทรีย์
- 5) ฐานการเรียนรู้การปลูกหญ้าแพงโกล่า
- 6) ฐานการเรียนรู้การทำเตาแก๊สชีวมวล
- 7) ฐานการเรียนรู้การจักสานแข่งและส้มไก่
- 8) ฐานการเรียนรู้การปลูกผักปลอดสารพิษ
- 9) ฐานการเรียนรู้การจักสานจากผักตบชวา
- 10) ฐานการเรียนรู้การเพาะพันธุ์ด้วงกว้างเขา
- 11) ฐานการเรียนรู้การทำกระถางบายศรีสู่ขวัญ
- 12) ฐานการเรียนรู้การทำแก๊สชีวภาพจากมูลโค
- 13) ฐานการเรียนรู้การทำปุ๋ยหมักจากหน่อกล้วย
- 14) ฐานการเรียนรู้การทำจุลินทรีย์จากหน่อกล้วย

นอกจากฐานการเรียนรู้ที่ถ่ายทอดความรู้โดยปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำภูมิปัญญา ชุมชนบ้านดอกบัวยังมีแหล่งการเรียนรู้ที่น่าสนใจอีก ได้แก่ ฝ่ายชลอ่น้ำและอ่างเก็บน้ำประปาภูเขา ที่ได้รับรางวัลชนะเลิศระดับประเทศ ประเภทอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก โดยได้รับถ้วยรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งมีผู้สนใจเรียนรู้วิธีการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน เข้ามาศึกษาดูงานที่ฝ่ายและอ่างเก็บน้ำอย่างต่อเนื่อง

4.2.3 องค์ความรู้

บุคคลแห่งการเรียนรู้และคนในชุมชนบ้านดอกบัว ร่วมกันสำรวจ รวบรวมองค์ความรู้และนำหลักวิชาต่างๆ มาใช้ในการวางแผนชีวิต การประกอบอาชีพ การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน องค์ความรู้ที่สำคัญของชุมชนบ้านดอกบัว ได้แก่ การเลี้ยงโคขุน การเพาะพันธุ์ด้วงกว้างเขา การปลูกข้าวญี่ปุ่น การปลูกพุทราอินทรีย์ การปลูกหญ้าแพงโกล่า การปลูกผักปลอดสารพิษ การทำเตาแก๊สชีวมวล การทำแก๊สชีวภาพจากมูลโค การจักสานแข่ง/ส้มไก่ การจักสานจากผักตบชวา

การทำฮอโรโมนไข่ การทำปุ๋ยหมักจากหน่อกล้วย การทำจุลินทรีย์จากหน่อกล้วยและการทำกระถางบายศรีสู่ขวัญ องค์ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ ไม่เพียงสร้างรายได้ให้ชุมชนยังเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมดุลและสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนด้วย

4.2.4 การจัดการความรู้

ชุมชนบ้านดอกบัว มีการจัดการความรู้ โดยผู้นำชุมชนมอบหมายให้คนในชุมชนร่วมกันเริ่มต้นสำรวจ รวบรวมองค์ความรู้ การจัดการความรู้ของชุมชนบ้านดอกบัวใช้เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นกระบวนการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนแสดงความคิดเห็นและถ่ายทอดความรู้ได้อย่างเท่าเทียมกัน ทุกครั้งที่มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการของหมู่บ้านคือ ผู้ใหญ่บ้านหรือนายกองคการบริหารส่วนตำบลจะเป็นผู้นำกระบวนการจัดการความรู้ โดยปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำภูมิปัญญาและผู้นำกลุ่มอาชีพเป็นผู้แลกเปลี่ยนความรู้ และมี การบันทึกความรู้ ภูมิปัญญา และนำมาจัดให้เป็นระบบโดยใช้คอมพิวเตอร์ จากนั้นจะเผยแพร่ความรู้ โดยจัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่ ตีพิมพ์ลงนิตยสารที่สนใจข้อมูลของชุมชนและประชาสัมพันธ์ผ่านทางเว็บไซต์ของหมู่บ้าน (<http://bandokbua.com>) ความรู้และกิจกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่เผยแพร่ เช่น การผลิตแก๊สชีวภาพ การเลี้ยงโคขุนพันธุ์พื้นเมือง การปลูกหญ้าแพงโกล่าและการเพาะด้วงกว้างเขา เป็นต้น

4.2.5 กิจกรรมการเรียนรู้

ภายในชุมชนบ้านดอกบัวมีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนทุกครัวเรือนเกิดการเรียนรู้ กิจกรรมต่างๆ ล้วนสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน เนื่องจากคนในชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และทำงานหัตถกรรมจักสานเป็นอาชีพเสริม เศรษฐกิจของชุมชนจึงขับเคลื่อนได้ด้วยผลผลิตทางการเกษตรและงานจักสาน เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวญี่ปุ่น ข้าวโพด ผักปลอดสารพิษ โคขุนพันธุ์พื้นเมือง ไข่ ปลาตุ๊ก การสานแข่งและสุมไม้ เป็นต้น เพื่อต้องการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของชุมชนให้มีความยั่งยืน ชุมชนจึงจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ทุกครัวเรือนเรียนรู้การจัดการด้านเศรษฐกิจ เช่น การทำบัญชีรายรับ – รายจ่าย การออมเงินระดับครัวเรือนและระดับชุมชน และการบริหารจัดการคณะกรรมการกลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น กิจกรรมการเรียนรู้ที่ชุมชนจัดขึ้นนี้ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความพอประมาณและมีเหตุผลในการจัดการเศรษฐกิจของบุคคล ครัวเรือน และชุมชนมากยิ่งขึ้น

นอกจากกิจกรรมการทำงานของแต่ละครัวเรือนที่ส่งเสริมความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจทั้งระดับปัจเจกและระดับชุมชน คนในชุมชนยังมีการทำกิจกรรมอื่นร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เช่น คนในชุมชนจะมีการรวมกลุ่มกันปั่นจักรยาน รำวงพื้นบ้านและรำกระบองไม้ไผ่ทุกวันตอนเย็น ในแต่ละปี คนในชุมชนทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 35 ปี เป็นต้นไป จะได้รับโอกาสในการตรวจสุขภาพประจำปี และเรียนรู้วิธีการดูแลสุขภาพตนเองจากอาสาสมัครสาธารณสุขของชุมชน เพื่อเป็นการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสุขภาพ ในวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนาคนในชุมชนจะชักชวนลูกหลานเข้าวัดทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรม สิ่งนี้เป็นการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางด้านจิตใจและการเสริมสร้างคุณธรรมให้แก่คนรุ่นต่อไปของชุมชนด้วย เมื่อถึงต้นฤดูฝน ทุกคนจะร่วมกันปลูกป่าไผ่ทดแทนไผ่ที่ตัดไปทำเครื่องจักสาน ทั้งนี้เพราะพื้นฐานความคิดที่มีเหตุผลและมีความพอประมาณในการประกอบอาชีพ และเมื่อถึงวันสำคัญต่างๆ เช่น วันพ่อ วันแม่ จะมีการปลูกต้นไม้ในพื้นที่อนุรักษ์ของชุมชน นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมพิเศษที่จัดให้มีขึ้นในโอกาสที่เหมาะสม เช่น การรณรงค์ให้คนในชุมชนงดเลี้ยงสุราและเล่นพนันในงานศพ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างคุณธรรม ภูมิคุ้มกันทางสังคมและภูมิคุ้มกัน

สุขภาพได้ เพราะมีทั้งกิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพร่างกายของบุคคล ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนและสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีให้แก่ชุมชน ซึ่งไม่เพียงเป็นกิจกรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชน แต่ยังเป็นกิจกรรมที่เป็นข้อตกลงซึ่งผ่านการแสดงความรู้ ความคิดเห็นในเวทีประชาคมหรือการประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน คนในชุมชนนำข้อมูลที่ร่วมกันเสนอ มาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ ตลอดจนร่วมคิดวางแผนการแก้ไขปัญหา กำหนดโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ขึ้นบนพื้นฐานความรู้ทางวิชาการและแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามหลักการ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ได้แก่ ชุมชนมีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และอยู่บนเงื่อนไขของความรู้คู่คุณธรรม ทั้งนี้เพื่อดำเนินงานพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมให้เกิดสมดุลอย่างยั่งยืนต่อเนื่องจนถึงอนาคตด้วย

4.3 การเรียนรู้ตลอดชีวิต

ชุมชนบ้านดอกบัวเป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อใช้การเรียนรู้ของบุคคลเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม สามารถวิเคราะห์การเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชนบ้านดอกบัวได้ โดยเริ่มจากเด็กก่อนวัยเรียนหรือวัยเด็กปฐมวัยจะได้รับการดูแลจากศูนย์เด็กเล็กและครอบครัว โดยเฉพาะในช่วงเวลากลางวันที่พ่อแม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ผู้อาวุโส คุณปู่ คุณย่า คุณตา คุณยาย จะเป็นผู้รับภาระดูแลเป็นหลัก สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นได้ในการศึกษาภาคสนามคือ เด็กเล็กในชุมชนอายุประมาณ 5 ปี เดินทางมาศูนย์เรียนรู้ของชุมชนกับคุณยาย สามารถช่วยหยิบจับทำงานเล็กน้อยให้ชุมชนได้ เช่น ช่วยเตรียมขนมของว่างให้ผู้เข้ามาศึกษาดูงาน ซึ่งแสดงถึงการเรียนรู้งานบริการตั้งแต่ยังเด็ก สำหรับเด็กในชุมชนที่ถึงวัยเรียนการศึกษาภาคบังคับ สามารถเข้าเรียนได้ที่โรงเรียนบ้านดอกบัว (บุญมานุเคราะห์) ซึ่งตั้งอยู่ในเขตตำบล ท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และเมื่อเด็กในชุมชนสำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาแล้ว เด็กส่วนใหญ่จะเข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นทั้งในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เช่น โรงเรียนพะเยาพิทยาคม ทั้งนี้เมื่อสำเร็จการศึกษาภาคบังคับแล้ว เด็กในชุมชนอาจเลือกศึกษาต่อสายสามัญ (มัธยมศึกษาตอนปลาย) และสายอาชีพ ในโรงเรียนหรือวิทยาลัยสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา เช่น วิทยาลัยเทคนิคพะเยาและวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีพะเยา

ในขณะที่บางคนสามารถเข้าเรียนในได้เวลาปกติ แต่บางคนต้องทำงานและเรียนในเวลาเดียวกัน จึงเข้ารับบริการการศึกษาหลักสูตรการศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐานจาก กศน. ตำบลบ้านต๋อน ซึ่งมีนายชาคริส ใจเย็น เป็นครูประจำกลุ่ม นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีโครงการต่างๆ ซึ่งส่งเสริมให้คนในชุมชนบ้านดอกบัวและชุมชนใกล้เคียงได้มีโอกาสเรียนรู้เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง ทั้งการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กิจกรรมที่กำลังได้รับความสนใจในขณะนี้ผู้วิจัยลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูล คือ กิจกรรมการอบรมวิชาชีพระยะสั้น กลุ่มอาชีพพาณิชยกรรมและบริการ หลักสูตรภาษาจีนเพื่อการท่องเที่ยวและบริการ ระหว่างวันที่ 19 -28 กรกฎาคม พ.ศ.2555 ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เข้าร่วมอบรมซึ่งเป็นคนวัยหนุ่มสาวและวัยผู้ใหญ่ ทำให้ทราบเหตุผลที่มีผู้เข้าร่วมในการอบรมเป็นจำนวนมาก เนื่องจากมีผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงานในชุมชนเป็นจำนวนมาก ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ คนที่มีความรู้ในชุมชนที่พอจะสื่อสารภาษาอังกฤษกับนักท่องเที่ยวได้มีอยู่บ้างแล้ว แต่ภายในชุมชนยังไม่มีผู้ที่สามารถสื่อสารภาษาจีนได้ จากสาเหตุดังกล่าว คนในชุมชนจึงร่วมกับ กศน. ตำบลบ้านต๋อน จัดกิจกรรมการอบรมภาษาจีนเบื้องต้นเพื่อการสื่อสารขึ้น ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว จากการสังเกตพบว่า คนในชุมชนมีความกระตือรือร้นและให้ความ

ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ กศน. และวิทยากรที่มาอบรมให้ความรู้ ในระหว่างการอบรม ผู้เข้าร่วมอบรมได้นำอาหารและของว่างมาแบ่งปันกันและจัดเป็นพิเศษให้แก่เจ้าหน้าที่และวิทยากรด้วย และจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และวิทยากรเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการอบรมในชุมชนบ้านดอกบัว ทำให้ทราบว่าทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีความประทับใจเป็นอย่างมากที่ได้ร่วมงานกับคนในชุมชนบ้านดอกบัว เพราะคนในชุมชนมีน้ำใจ อธิยาศยดีและสนใจใฝ่รู้ ซึ่งถือเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้หน่วยงานอื่นๆ อยากร่วมมาช่วยในงานพัฒนาการศึกษาของชุมชนแห่งนี้

นอกจากกิจกรรมการศึกษาอบรมที่กศน. ตำบลบ้านต้น มีบทบาทชัดเจนในการจัดการศึกษา ยังจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนบ้านดอกบัวได้มีโอกาสในการเรียนรู้ตามอัธยาศัย โดยมีกิจกรรมรณรงค์ส่งเสริมการอ่านเคลื่อนที่ โครงการสร้างบ้านหนังสืออัจฉริยะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีโครงการที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านต้นจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัยของคนในชุมชนบ้านต้นอีกหลายโครงการ เช่น การจัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน การเผยแพร่ความรู้ผ่านเสียงตามสาย เป็นต้น กิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัยของคนในชุมชนบ้านดอกบัวโดยเฉพาะคนในวัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุบางอย่างอาจเกิดขึ้นตามวิถีชาวบ้าน เช่น การฟังธรรมะในวัดทุกวันพระ การสนทนาพูดคุยกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็น การสอนการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงของคนชุมชน เป็นต้น จากการสังเกตบริเวณที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ในระหว่างที่ผู้วิจัยศึกษาภาคสนามพบว่า มีคนในชุมชนทั้งเด็ก ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุเข้ามาอ่านหนังสือพิมพ์อย่างต่อเนื่องทั้งวัน ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า คนสูงอายุส่วนใหญ่มักจะมาอ่านหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลาประมาณ 11 นาฬิกา โดยให้เหตุผลว่าเป็นเวลาที่ว่างเว้นจากการทำเกษตรเพราะแดดจัดแล้วและเพิ่งเสร็จสิ้นภารกิจจากการถวายเป็นทานอาหารเพล ก่อนกลับบ้านจึงแวะอ่านหนังสือพิมพ์ตรงจุดนี้ซึ่งตั้งอยู่หน้าวัดเสียก่อน และเหตุผลที่อยากอ่านหนังสือพิมพ์ก็เพื่อต้องการทราบข่าวสารบ้านเมือง เพราะตอนเช้าไม่มีโอกาสได้ดูข่าวสารเนื่องจากต้องไปทำงานหรือทำงานอย่างอื่น แม้ว่าจะมีโอกาสได้ดูทางโทรทัศน์บ้างแต่ก็เป็นรายการเพื่อความบันเทิงเสียมากกว่า ด้วยเหตุผลดังกล่าวคนในชุมชนหลายคนจึงมานั่งอ่านหนังสือพิมพ์ในที่ที่หน่วยงานจัดไว้ให้ ดังกล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนทุกช่วงวัยในชุมชนบ้านดอกบัวซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานและภาคส่วนต่างๆ อย่างเต็มกำลัง

4.4 การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

จากวิสัยทัศน์ของผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยา ซึ่งเล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดพะเยาสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน จึงให้แต่ละชุมชนได้ทบทวน วิเคราะห์ที่ชุมชนของตน ร่วมกันคิดและวางแผนกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน โดยเน้นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมและยืนอยู่บนหลักของการพึ่งตนเอง จึงนำสู่การกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านดอกบัว คนในชุมชนบ้านดอกบัวดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง โดยน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประยุกต์ใช้ในชุมชน จึงทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ การพึ่งตนเองและประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพโดยตลอด เมื่อคนในชุมชนเรียนรู้ในการพึ่งตนเอง ฝึกทักษะอาชีพ จึงมีการผลิตสินค้า และเกิดการแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ของชุมชนทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน และก่อให้เกิดการสร้างกลุ่มทุนขึ้นบนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชน เช่น กองทุนหมู่บ้าน กองทุนโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน กลุ่มจักสานแข่ง กลุ่มเลี้ยง โคขุนพันธุ์พื้นเมือง กลุ่มจักสานผักตบชวา กลุ่มปลูกหญ้าแพงโกล่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งกลุ่มทุนต่างๆ มีสมาชิกในกลุ่มตั้งแต่ 25 - 200 คน เงินออมและเงินทุนหมุนเวียนของแต่ละกลุ่มมีตั้งแต่หลักหมื่นจนถึงหลักล้านตามขนาดของกลุ่ม การรวมกลุ่ม

เพื่อการผลิต การแลกเปลี่ยน การค้าและการออม เป็นพลังสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล หมู่ที่ 4 บ้านดอกบัว ตำบลบ้านตุน กล่าวถึงเศรษฐกิจของชุมชนบ้านดอกบัวว่า

“...เราต้องรวมกลุ่มกัน พ่อค้าจะมาซื้อที่ครัวเรือนไม่ได้ ต้องมาซื้อแข่งจากกลุ่ม ถ้าเราขายของใครของมันเราจะล้ม เพราะโดนพ่อค้ากดราคา เราต้องให้กลุ่มจัดการขายของ เราได้กำไรจากการขายและได้ปันผลปลายปีเพิ่มขึ้นอีก ทั้งแข่งและสู้ยังมีตลาดต้องการอีกเยอะ เราผลิตเท่าไรก็มีคนซื้อหมด...”

(สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2555)

ความสำเร็จของการรวมกลุ่มกันเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชนบ้านดอกบัว เห็นได้จากจำนวนเงินออมที่มีอยู่ในกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์กองทุนหมู่บ้าน ซึ่งมีเงินออมประมาณ 150,000 บาท และกลุ่มออมทรัพย์การสานแข่ง/สู้ไม้ ซึ่งมีเงินออมประมาณ 295,000 บาท นอกจากนี้ในชุมชนยังมีการส่งเสริมการออมในระดับครัวเรือนโดยการวิเคราะห์รายรับ – รายจ่าย จากบัญชีครัวเรือน และนำบัญชีระดับครัวเรือนมาวิเคราะห์เศรษฐกิจระดับชุมชนด้วย

เห็นได้ชัดเจนนว่า ความสำเร็จดังกล่าวเป็นผลมาจากการที่ชุมชนบ้านดอกบัวมีทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพ คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรที่มีอยู่และต้องการอนุรักษ์ให้มีสืบเนื่องถึงในอนาคต จึงร่วมกันอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้กิจกรรมดังกล่าวเริ่มต้นมาจากแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ซึ่งจัดทำขึ้นโดยคนในชุมชนและปฏิบัติตามแผนโดยคนในชุมชนเช่นกัน กิจกรรมที่คนในชุมชนได้ดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศ ได้แก่ การสร้างฝายเก็บกักน้ำ เพื่อใช้เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ เช่น สาหร่าย กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด เป็นต้น การปลูกไม้ทดแทน การดูแลรักษาคลองส่งน้ำเพื่อการเกษตร การวางระบบประปาภูเขา การปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ การปลูกต้นไม้ยืนต้นประจำปีในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันพ่อและวันแม่ การรณรงค์ใช้ถุงผ้าแทนถุงพลาสติก การตั้งธนาคารขยะ และการจำกัดขยะภายในครัวเรือน โดยออกกฎให้ทุกครัวเรือนกำจัดขยะภายในครัวเรือนเองอย่างเหมาะสม เช่น การคัดแยกขยะเพื่อนำขยะกลับมาใช้ใหม่ การหมักขยะสดเพื่อเป็นปุ๋ยหมัก และห้ามวางถังขยะไว้หน้าบ้านเพื่อไม่ให้เป็นการกีดขวางในการกำจัดของชุมชนและเพื่อสร้างทัศนียภาพที่สวยงามภายในชุมชน ประธานกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านดอกบัว กล่าวถึง การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติว่า

“...พูดถึงสิ่งแวดล้อม ชุมชนนี้สะอาดเพราะไม่มีถังขยะหน้าบ้าน ทุกบ้านจัดการขยะของตัวเอง อย่างที่บ้านก็แก้ปัญหาที่ต้นตอเลย อยู่ยังไงก็ได้ให้มีขยะน้อยที่สุด ถ้าจำเป็นจริงๆ ก็เอาขยะสดไปหมัก ขยะพลาสติกแทบไม่มีเพราะขายได้หมด เรื่องทรัพยากร สิ่งที่ต้องใช้ของเราก็ไม่มี เราปลูกทดแทนตลอด ใครปลูกคนนั้นก็ใช้ ไม่ไปเอาของคนอื่นของเราเองเราก็ไม่กินหน่อไม้ ให้มันโตเพราะต้องใช้มัน ที่บ้านก็สานแข่ง สานสู้เหมือนกัน สิ่งแวดล้อมมันยังยืนได้ แต่ทุกคนต้องช่วยกัน...”

(ประธานกลุ่มแม่บ้าน, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2555)

สิ่งสำคัญซึ่งคนในชุมชนบ้านดอกบัวใช้เป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบดังกล่าวมาข้างต้น ได้แก่ การเรียนรู้และการศึกษา เพราะถ้าคนในชุมชนไม่เรียนรู้หรือศึกษาองค์ความรู้ด้านต่างๆ ของชุมชน กิจกรรมต่างๆ ย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้เช่นกัน คนในชุมชนจึงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และการศึกษา โดยเริ่มจากการสร้างโอกาสในการรับรู้ข่าวสารจากการประชุมประชาคมหมู่บ้าน ซึ่งจัดให้มีขึ้นทุกเดือน ประมาณวันที่ 5 ถึงวันที่ 7 ของเดือน หลังจากที่ผู้ใหญ่บ้านได้ประชุมกับกำนันและผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านอื่นมาแล้ว ทุกคนจะได้เรียนรู้ร่วมกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแก้ปัญหาของชุมชนด้วยกัน ถือเป็นการสร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมและส่งเสริมการมีส่วนร่วมภายในชุมชนอย่างแท้จริง นอกจากการเรียนรู้ร่วมกันแล้ว ชุมชนบ้านดอกบัวยังเน้นการให้การศึกษาแก่คนในชุมชน กล่าวคือ เด็กและเยาวชนในวัยเรียนต้องเข้าเรียนในโรงเรียนในระบบ สำหรับเยาวชนที่ขาดโอกาสหรือผู้ใหญ่ในชุมชน มีการสนับสนุนให้เรียนในศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตำบล เพื่อให้คนในชุมชนมีความรู้ ทั้งในระดับท้องถิ่นและสากล เป็นการเพิ่มศักยภาพการพัฒนาให้ชุมชนได้ทางหนึ่ง ไม่เพียงแต่การส่งเสริมความรู้ ผู้นำในชุมชนยังให้ความสำคัญในการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่สมาชิกของชุมชนด้วย เห็นได้ชัดเจนจากการรณรงค์ให้ทุกคนร่วมงดการเล่นพนันและเลี้ยงสุราแก่แขกในงานศพ ส่งเสริมให้วัดดอกบัว ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้านเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านคุณธรรมของชุมชน จัดกิจกรรมให้ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ ชาวบ้าน เยาวชน มาทำกิจกรรมร่วมกันที่วัดในวันสำคัญทางศาสนา และตลอดช่วงเข้าพรรษาได้สนับสนุนให้ทุกคนเข้าวัดปฏิบัติธรรม นุ่งขาวห่มขาว ถือศีล สวดมนต์ ฟังธรรมร่วมกัน ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว กล่าวถึงการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่คนในชุมชนว่า

“...คนในชุมชนเริ่มเห็นด้วยแล้วกับการลดอบายมุข มีงานลงแขก หิ้วข้าวไปกินกัน ไม่มีสุราและเบียร์ จบการทำงานก็บ้านใครบ้านมัน...มีงานศพ ญาติพี่น้องได้เงินฌาปนกิจศพ 40,000 บาท งานผ่านไป 3 คืน มีเงินเหลือเอาไว้ทำบุญกระดูกได้ เคยมีงานศพงานหนึ่ง เตือนแล้วบอกแล้วว่าไม่ต้องเลี้ยงสุรา จัดงาน 4 คืน 5 วัน เพราะฐานะพอใช้ได้ ในงานเลี้ยงเหล้าตลอด งานจบ กลับมาถามอีก ปรากฏว่าติดลบ 17,000 บาท สงสัยว่าเป็นค่าอะไร ตรวจสอบแล้วเป็นค่าสุรา ต้องเอาของในบ้านไปขาย พ่อก็ตายไปไม่สบาย งานศพเป็นงานเศร้า ไม่ต้องเลี้ยงเหล้า ไม่ต้องผัดศีล ยังมีเงินเหลือไว้ทำบุญให้คนตายได้อีก...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2555)

ผู้นำชุมชนให้ความสำคัญกับกิจกรรมด้านคุณธรรมมาก เนื่องจากผู้ใหญ่บ้านมีความเชื่อว่า หากทุกคนในชุมชนมีคุณธรรมเป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิตแล้ว คนในชุมชนจะสามารถนำพาชุมชนให้เกิดการพัฒนาบนฐานของคุณธรรมได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนส่งต่อถึงคนรุ่นต่อไป นอกจากการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ชุมชนบ้านดอกบัวยังส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน โดยเริ่มจากการร่วมกันสำรวจทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน จากนั้นจึงสรุปองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมของหมู่บ้าน โดยพบว่าวัฒนธรรมที่คนในชุมชนบ้านดอกบัวยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างเคร่งครัดคือ วัฒนธรรมการปกครองแบบเครือญาติ โดยทุกคนต้องเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เปรียบเสมือนเป็นญาติผู้ใหญ่ของตนและภูมิปัญญาที่ต้องอนุรักษ์พัฒนาและเผยแพร่ให้ลูกหลานสืบทอดต่อไปเป็นอาชีพหลักคือการทำนาอินทรีย์ การสานแข่งและสุมไม้ไผ่ เป็นต้น

เห็นได้ว่าชุมชนบ้านดอกบัว เป็นชุมชนที่ดำเนินการพัฒนาชุมชน โดยคำนึงถึงองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านของการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งกิจกรรมการพัฒนาทั้งหมด ล้วนอยู่บนฐานของการเรียนรู้ร่วมกันเป็นสำคัญ เพราะทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการสำรวจข้อมูลต่างๆ ในชุมชน วิเคราะห์ข้อมูล วางแผนและดำเนินการพัฒนาร่วมกัน จึงเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า คนในชุมชนบ้านดอกบัวสามารถสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

จากรายละเอียดของผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ดังกล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยสามารถสรุปได้เป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ชุมชนบ้านดอกบัว: สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านดอกบัวมีองค์ประกอบของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ครบทั้งบุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้ การจัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ และให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย อีกทั้งยังดำเนินการพัฒนาโดยคำนึงถึงองค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งกิจกรรมการพัฒนาทั้งหมด ล้วนอยู่บนฐานของการเรียนรู้ร่วมกันเป็นสำคัญ ชุมชนบ้านดอกบัวสามารถใช้ทุนทางสังคมให้เกิดประโยชน์ในการสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอนและการเสริมสร้างการเรียนรู้เป็นสำคัญ

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านดอกบัว

ชุมชนบ้านดอกบัว ใช้การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยเริ่มจากการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา ซึ่งมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาช่วยจัดการให้รูปแบบการศึกษาปัญหาของชุมชนเป็นทางการมากขึ้น สำหรับการมีส่วนร่วมในการวางแผน มีการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนร่วมกันวางแผน แม้จะเป็นแผนงานจากหน่วยงานภาครัฐ แต่คนในชุมชนเข้าใจและยอมรับได้ คนส่วนใหญ่ของชุมชนจะลงมือปฏิบัติมากกว่าการมีส่วนร่วมในขั้นตอนอื่นเพราะมีความไว้วางใจในแผนงาน เมื่อการปฏิบัติงานมีปัญหาทุกคนจะประนีประนอมต่อกัน คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มีความภาคภูมิใจที่ชุมชนเป็นที่ยอมรับระดับประเทศ สำหรับการมีส่วนร่วมในการประเมินผล คนในชุมชน หน่วยงานและองค์กรจากภายนอกมีการประเมินทั้งหลังสิ้นสุดและระหว่างดำเนินโครงการ นอกจากนี้ในชุมชนยังมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เด่นคือ การเสริมสร้างการเรียนรู้ เพราะผู้นำชุมชนมีความเชื่อว่า คนในชุมชนที่มีความรู้และมีคุณภาพสามารถทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์เกิดเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ วิธีการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่สำคัญ อาทิ การเรียนรู้จาก ภูมิปัญญาชาวบ้าน การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เป็นต้น

องค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านดอกบัว

1. **บุคคล** คือ ผู้นำเป็นทางการ (ผู้ใหญ่บ้าน) และผู้นำกึ่งทางการ ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้มและคณะกรรมการกลุ่มอาชีพต่างๆ และผู้นำตามธรรมชาติ (ปราชญ์ชาวบ้าน) 2. **สถาบัน** คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัวและหน่วยงาน เช่น กศน. สนง.พัฒนาชุมชน สนง.พลังงาน สนง.ปศุสัตว์ สนง.พัฒนาที่ดิน อบต. กปร. และ กฟภ. เป็นต้น 3. **ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม** ได้แก่ การจักสานแข่ง สุ่มไก่ การเลี้ยงโคขุน เพาะพันธุ์ด้วงกว่างเขา ปลูกข้าวญี่ปุ่น พุทธาอินทรีย์ หล้าแพงโกล่า ผักปลอดสารพิษ การทำเตาแกลบชีวมวล และมีวัฒนธรรมการปกครองแบบเครือญาติ 4. **ทรัพยากรธรรมชาติ** ได้แก่ นาข้าว ไม้ไผ่ ผักตบชวา หล้าแพงโกล่า โคขุนพันธุ์พื้นเมือง เป็นต้น และ 5. **กองทุนชุมชน** ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มจักสานแข่ง กลุ่มเลี้ยงโคขุนพันธุ์พื้นเมือง กลุ่มจักสานผักตบชวา กลุ่มปลูกหล้าแพงโกล่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มแม่บ้าน

แผนภาพที่ 4.2 องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านดอกบัว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

กรณีศึกษาที่ 2 สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

จากการศึกษาเอกสารครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ปี พ.ศ.2545, เอกสารสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ 5 ภูมิภาค รุ่นที่ 1 ของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ปี พ.ศ.2551, เอกสารรายงานการพัฒนาหมู่บ้าน บ้านบางพลับ ของสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ปี พ.ศ.2554 และการศึกษาภาคสนามในชุมชนบ้านบางพลับ หมู่ที่ 4 ตำบลบางพรม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม สามารถสรุปข้อมูลพื้นฐานองค์ประกอบที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐาน

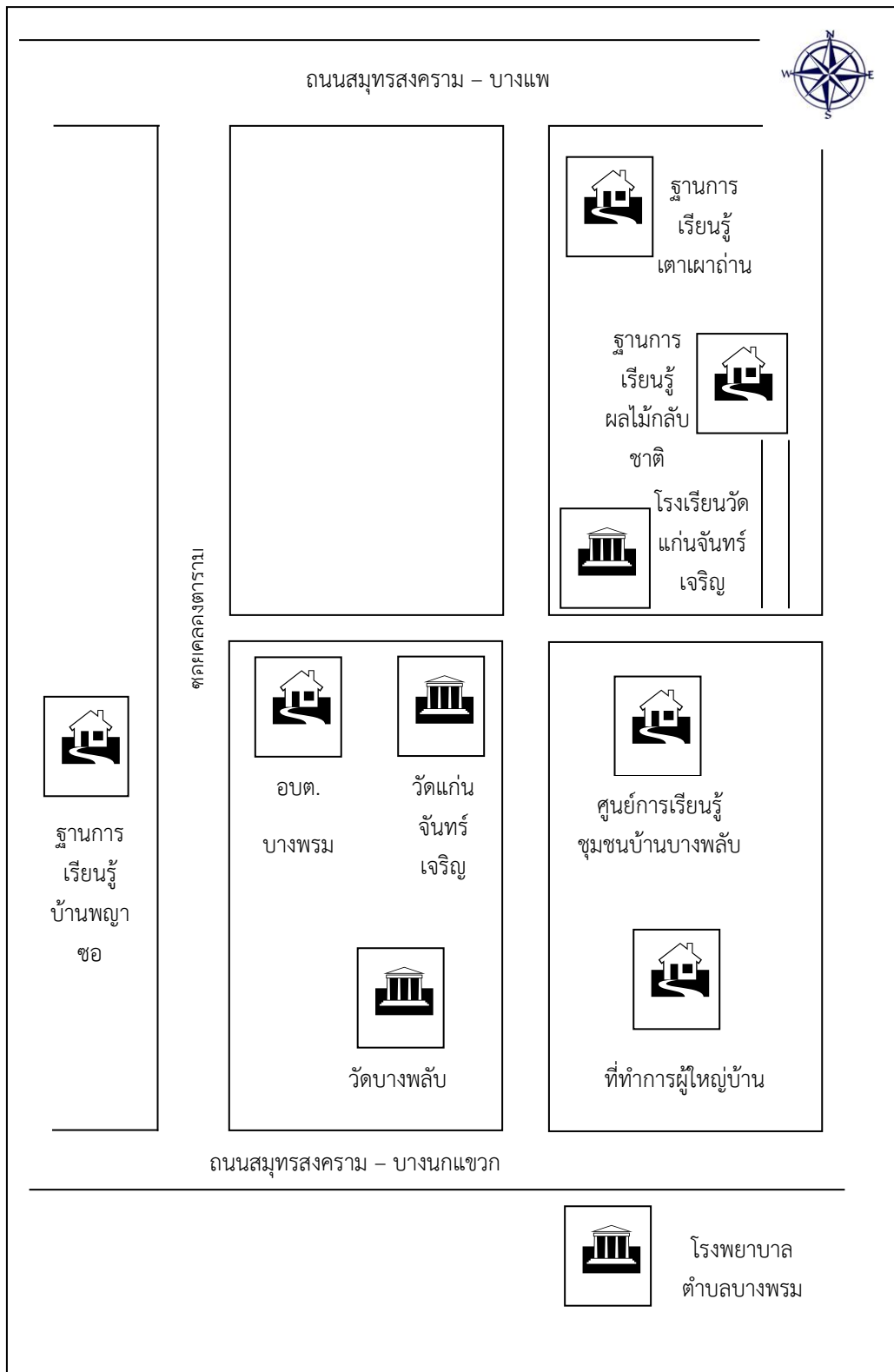
ชุมชนบ้านบางพลับ เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก กล่าวคือมีประชากรประมาณ 223 คน ตั้งอยู่ในตำบลบางพรม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อปี พ.ศ.2551 ชุมชนบ้านบางพลับได้รับการยกย่องจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ รุ่นที่ 1 รายละเอียดข้อมูลพื้นฐานของชุมชน มีดังต่อไปนี้

1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

ชุมชนบ้านบางพลับ ตั้งอยู่ที่หมู่ 4 ตำบลบางพรม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 3	บ้านบางพลับ	ตำบลบางพรม
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ที่ 1	บ้านบางพรม	ตำบลบางพรม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 7	บ้านคลองหนองอ้อ	ตำบลบางพรม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 1	บ้านบางพรม	ตำบลบางพรม

พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นร่องสวนผลไม้ ลักษณะของดินเหมาะแก่การทำเกษตรเพาะปลูกพืชสวน แม่น้ำสายใหญ่ที่ไหลผ่านคือ แม่น้ำแม่กลอง และมีลำคลองเชื่อมต่อ 4 คลอง ได้แก่ คลองบางพลับ คลองศาลเจ้า คลองยายเย็นและคลองวัดแก่นจันทร์ ลักษณะภูมิอากาศมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝนและฤดูหนาว การเดินทางภายในชุมชนมีความสะดวกสบายเพราะมีถนนลาดยางจากที่ว่าการอำเภอบางคนทีเข้ามาจนถึงภายในหมู่บ้าน

แผนภาพที่ 4.3 แผนที่ชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

1.2 ความเป็นมาของชุมชน

ในปี พ.ศ.2311 พระเจ้าตากสินมหาราชยกทัพมาตีกองทัพพม่าของพระเจ้ากรุงอังวะที่ค่ายบางกุ้ง ซึ่งอยู่ปัจจุบันตั้งอยู่ในบริเวณหมู่ 4 ตำบลบางกุ้ง อำเภอบางคนที ในกาลครั้งนั้นพระองค์ได้เสด็จมาพักทัพในบริเวณที่ตั้งของชุมชนบ้านบางพลับ ซึ่งบริเวณดังกล่าวมีวัดอยู่ ต่อมาชาวบ้านจึงพากันเรียกชื่อว่า “วัดพักทัพ” และเรียกเพี้ยนกันเป็น “วัดบางพลับ” จึงตั้งชื่อชุมชนนี้ว่า ชุมชนบ้านบางพลับ นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า แต่เดิมภายในชุมชนบ้านบางพลับ มีบ้านทรงไทยของครอบครัวคหบดีเก่าตั้งอยู่ บริเวณรอบๆ มีบ้านทรงไทยของบริวารอยู่รายล้อมเป็นจำนวนมาก การกินอยู่ของครอบครัวคหบดีมีความเพียบพร้อมสมบูรณ์มาก มีแม่ครัวประกอบอาหารคาวและอาหารหวานอย่างประณีต ซึ่งถือเป็นต้นแบบให้กับลูกหลานในรุ่นต่อมาได้สืบทอดศิลปะการทำอาหาร นอกจากนี้ยังมีการปลูกผลไม้ เช่น ส้มโอ ลิ้นจี่ มะพร้าว กลัวย มะไฟและส้มแก้ว ไปขายยังหัวเมืองต่างๆ ซึ่งอาชีพดังกล่าวยังคงยึดถือปฏิบัติมาจนปัจจุบัน

1.3 ประชากรและการปกครอง

ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน ปี พ.ศ.2554 ระบุว่าชุมชนบ้านบางพลับมีจำนวนครัวเรือน 70 ครัวเรือน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 223 คน โดยประชากรทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ และการปกครองของหมู่บ้านบางพลับ มีผู้นำอย่างเป็นทางการในการปกครองชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้านนายเจริญ แก้วเจริญ นอกจากนี้ผู้นำที่เป็นทางการ ชุมชนบ้านบางพลับยังมีผู้นำตามธรรมชาติหรือปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นตัวแทนองค์ความรู้ต่างๆ อีกหลายท่าน

1.4 เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ

อาชีพหลักของประชาชนในชุมชนบ้านบางพลับคือ อาชีพเกษตรกรรม ประเภทสวนผลไม้ เช่น ส้มโอ มะพร้าว ลิ้นจี่ เป็นต้น ผลผลิตจากการทำสวนผลไม้拿去จำหน่ายทั้งแบบส่งและแบบปลีก ทั้งแบบสดและแบบแปรรูป ซึ่งถือเป็นรายได้หลักของชุมชน ส่วนอาชีพที่เป็นรายได้รองของคนในชุมชน คือ อาชีพค้าขาย รับราชการและรับจ้าง เป็นต้น โดยข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน ปี พ.ศ. 2554 ระบุว่า รายได้เฉลี่ยของคนในหมู่บ้านบางพลับเท่ากับ 57,950 บาท/คน/ปี

1.5 วัฒนธรรมและประเพณี

ชุมชนบ้านบางพลับมีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตแบบชาวสวน เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกรชาวสวนมาเป็นเวลานาน โดยสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งวัฒนธรรมแบบชาวสวนนั้นจะมีความผูกพันกับแม่น้ำลำคลอง กิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับน้ำ คนในชุมชนจะใช้น้ำจากลำคลองหรือลำกระโดงที่ไหลผ่านบริเวณบ้านของตน ส่วนประเพณีของชุมชนจะมีความสอดคล้องกับการเป็นพุทธศาสนิกชน กิจกรรมที่คนในชุมชนปฏิบัติสืบทอดกันมาตลอด เช่น กิจกรรมทำบุญในวันขึ้นปีใหม่ การรดน้ำในวันสงกรานต์และการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนาพุทธ นอกจากนี้ยังมีประเพณีตักบาตรชนมครก ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น และมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย โดยจัดให้มีขึ้นในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 10 เป็นประจำทุกปี

ประเพณีดังกล่าวจัดขึ้นที่วัดแก่นจันทร์ ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้านที่คนในชุมชนบ้านบางพลับให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างสูง

2. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านบางพลับ เกิดจากการระดมสรรพกำลังทั้งทุนบุคคล ทุนสถาบัน ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและเพื่อการพัฒนาชุมชน รายละเอียดขององค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบางพลับ สามารถอธิบายได้ดังนี้

2.1 บุคคล

เมื่อพลังภาคประชาชนรวมตัวกัน เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านบางพลับและเกิดการรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่มาใช้แก้ปัญหาของชุมชน ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้านตลอดจนสมาชิกทุกคนในชุมชนที่มีองค์ความรู้และพร้อมถ่ายทอดภูมิปัญญาของตนให้แก่ผู้อื่นจึงรวมตัวกันเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาและร่วมกันพัฒนาชุมชน และไม่เพียงแต่คนในชุมชนเท่านั้นที่ร่วมมือร่วมแรงและร่วมใจกันดำเนินงานพัฒนา บุคคลภายนอกที่ทำงานพัฒนาต่างเฝ้ามองชุมชนด้วยความสนใจและบางส่วนอยากเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ถือได้ว่าชุมชนแห่งนี้เพียบพร้อมไปด้วยบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ความเสียสละ พร้อมทำงานเพื่อชุมชน บุคคลเหล่านี้ถือเป็นทุนสำคัญของการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง ทุนบุคคลในชุมชนบ้านบางพลับที่ทำงานร่วมกัน จนสามารถขยายศักยภาพสู่การเป็นมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ มีหลายคน เช่น นายสมทรง แสงตะวัน ครูภูมิปัญญาไทยและประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิช นางสาวฉวีวรรณ หัตถกรรม ประธานกลุ่มสตรีเกษตรพัฒนาบางพรหม นางสาวสถาพร ตะวันขึ้น ภูมิปัญญาด้านการทำน้ำส้มควันไม้และการเพาะเห็ดโอ่ง และภูมิปัญญาอื่นๆ อีกมากมาย นอกจากนี้ยังมี คุณสรณพงษ์ บัวโรย หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร สำนักงานเกษตรจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งถือเป็นบุคคลเครือข่ายที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนบ้านบางพลับ แม้ชุมชนบ้านบางพลับจะมีทุนบุคคลที่มีศักยภาพและความเสียสละเพื่อส่วนรวม แต่สิ่งหนึ่งซึ่งผู้นำชุมชนเห็นว่าสำคัญในการทำงานร่วมกันคือ ความไว้วางใจ เห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน มีความรัก ความเอื้ออาทร ความเมตตาปราณีต่อกัน ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบางพลับกล่าวถึงคนในชุมชนบ้านบางพลับไว้ดังนี้

“...คนในหมู่บ้านนี้ดีประการแรกคือ ไว้วางใจกัน...ผมทำงานเป็นผู้ใหญ่ไม่นาน เมื่อก่อนพอเข้ามา เราเห็น ได้ศึกษามาตลอด...ทำงานกับคนในชุมชนแล้วสบายใจ มีอะไรก็คุยผู้ใหญ่ ประชาชนทั้งหลายท่านก็เมตตา...ก็คงไว้วางใจผมให้ทำงาน...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบางพลับ, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2555)

เห็นได้ชัดเจนว่า พลังของคนในชุมชนบ้านบางพลับ มีความไว้วางใจเป็นกาวประสานทุกอย่างเข้ารวมกัน สิ่งนี้ทำให้เกิดพลังแห่งการสร้างสรรค์ที่ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนา นอกจากการ

พัฒนาชุมชนที่คนในชุมชนช่วยกัน ยังมีสิ่งดีงามที่คนในชุมชนให้ความสำคัญอีกคือ การพัฒนาตนเอง จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการประชุมประจำเดือนตุลาคม เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.2555 ผู้วิจัยสังเกตเห็นการเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่เข้ามาประชุมเพื่อเรียนรู้งานจากผู้นำและปราชญ์รุ่นพ่อแม่ การเรียนรู้จากภายในชุมชนทำให้หนุ่มสาวเหล่านี้มีรากที่แข็งแรงและพร้อมที่จะออกไปเรียนรู้งานพัฒนาจากภายนอก เพื่อนำมาปรับใช้กับชุมชนได้อย่างเหมาะสม หน่วยงานที่สมาชิกรุ่นใหม่กล่าวถึงและจะเดินทางไปอบรมคือ สถาบันพระปกเกล้า ซึ่งจะไปเรียนรู้การเป็นผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ เมื่อชุมชนมีการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะของการมีส่วนร่วมและเปิดโอกาสให้มีผู้สืบทอดภูมิปัญญารุ่นใหม่ ย่อมทำให้ชุมชนบ้างบางพลับมีปราชญ์และภูมิปัญญาอย่างไม่ขาดช่วงและสามารถดำเนินงานพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนามดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า บุคคลในชุมชนที่ถือเป็นทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบางพลับ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการกลุ่มอาชีพและปราชญ์ชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีบุคคลเครือข่าย คนรุ่นใหม่จิตอาสาและทุกคนในชุมชน ซึ่งบุคคลดังกล่าวนี้ ถือเป็นทุนสำคัญของชุมชนในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนให้ เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างแท้จริง

2.2 สถาบัน

สถาบันหลักทางสังคมทั้ง 3 สถาบัน ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนาและสถาบันครอบครัว มีบทบาทสนับสนุนให้คนในชุมชนรวมตัวกันเพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนา คนในชุมชนบ้านบางพลับได้ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและพัฒนาชุมชนเหมือนชุมชนอื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ผลจากการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่เพียงแต่เกิดประโยชน์ในระดับบุคคล ยังส่งผลอันเป็นประโยชน์แก่ชุมชนอย่างมหาศาลทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม

วัดแก่นจันทร์เจริญเป็นวัดประจำชุมชนบ้านบางพลับและยังเป็นสถาบันทางศาสนาซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนรู้ของชุมชนด้วย โดยเฉพาะการเรียนรู้เรื่องศีลธรรมจรรยา ประเพณีและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน เจ้าอาวาสวัดแก่นจันทร์เจริญท่านพระครูวิมลสมุทฺธิกิจ ให้การสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนธรรมะให้แก่เด็กๆ กิจกรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน เช่น การตักบาตรขนมครก เพราะต้องการให้ลูกหลานของชุมชนเป็นคนดี เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศและช่วยกันสืบทอดประเพณีโบราณของชุมชนไว้ให้คนรุ่นต่อไป

ชุมชนบ้านบางพลับเป็นชุมชนที่มีคนรุ่นใหม่หนุ่มสาวมาช่วยงานการพัฒนาชุมชนอย่างเห็นได้ชัด คนรุ่นใหม่เหล่านี้ต่างเห็นความสำคัญของชุมชนและการทำงานอาสาเพื่อส่วนรวม แต่สาเหตุหลักที่พวกเขาตัดสินใจทำงานในชุมชนและทำงานพัฒนาคือ ขนมครก ซึ่งพวกเขาถือเป็นแรงจูงใจสำคัญในการทำงานเพื่อชุมชน ประธานชมรมคนรุ่นใหม่รักบางพลับ ได้กล่าวถึงการลาออกจากการทำงานในกรุงเทพมหานคร กลับมาทำงานให้ครอบครัวและชุมชน ไว้ดังนี้

“...วัยรุ่นในหมู่บ้านหลายคนก็ทำงานให้ชุมชนเพราะเห็นพ่อแม่ทำมาตั้งแต่เด็ก...เมื่อก่อนพี่ก็ทำงานในกรุงเทพฯ แต่พ่ออยากให้มาช่วยงาน เพราะชุมชนเป็นที่ท่องเที่ยวมากขึ้น มีคนมาลง มีทัวร์มาเที่ยว มีคนจองฐานเรียนรู้แทบทุกวัน...พี่รับโทรศัพท์ นัดเวลา ประสานครูประจำฐาน...ทำงานแบบนี้ได้อยู่ดูแลพ่อแม่ ทุกวันนี้มีความสุขแล้วที่ได้อยู่บ้าน...”

(ประธานชมรมคนรุ่นใหม่รักบางพลับ, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2555)

เห็นได้ว่าทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ ล้วนมีบทบาทสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้นอกจาก 3 สถาบันหลักดังกล่าวมาข้างต้น สถาบันหรือองค์กร หน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ กรมการพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรจังหวัด ศูนย์ กศน. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร องค์การบริหารส่วนตำบล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เครือข่ายชุมชนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เช่น ชุมชนดอนหอยหลอด ชุมชนตลาดน้ำท่าคา องค์กรภาคประชาชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ชมรมคนรักอัมพวา มูลนิธิชัยพัฒนา (อัมพวา) และองค์กรธุรกิจการท่องเที่ยวของเอกชน เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดต่างมีบทบาทในการสนับสนุนชุมชนบ้านบางพลับด้วยเช่นกัน การร่วมกันของทุนทางสังคมประเภทสถาบันที่ทำให้ชุมชนบ้านบางพลับเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพพร้อมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและเกิดความยั่งยืนในที่สุด

2.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

ทุนภูมิปัญญาคือพลังอันลุ่มลึกที่มีอยู่ในทุนบุคคล ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาไทยของชุมชนบ้านบางพลับ องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งมีทั้งภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การใช้แมงมุมปราบไรแดงและหนอนชอนใบ การปลูกต้นทองหลางเพื่อเพิ่มธาตุไนโตรเจนให้พืช การใช้ขี้แอดนาเกลือเพื่อเพิ่มคุณภาพของส้มโอ การทำผลไม้กลับชาติซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะในการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การใช้ต้นชะครามซึ่งเป็นผักในท้องถิ่นมาประกอบอาหาร การดูแลอนุรักษ์ชายฝั่งทะเลแม่กลองด้วยการทำแนวกันคลื่นและการถ่ายทอดการทำนาเกลือซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวแม่กลอง การใช้น้ำส้มควันไม้แทนสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น

สำหรับวัฒนธรรมซึ่งคนในชุมชนบ้านบางพลับส่วนใหญ่มีคล้ายกันคือ การใช้น้ำจากลำคลองหรือลำกระโดงที่ไหลผ่านบริเวณบ้านของตนในการทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน จึงทำให้เกิดความผูกพันกับแม่น้ำลำคลอง วัฒนธรรมการดำรงชีวิตแบบชาวสวนของคนในชุมชนบ้านบางพลับ จึงมีเสน่ห์ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเพื่อศึกษาเรียนรู้ นอกจากนี้ยังมีประเพณีของชุมชนซึ่งมีความสอดคล้องกับการเป็นพุทธศาสนิกชน เช่น กิจกรรมทำบุญในวันขึ้นปีใหม่ การรดน้ำในวันสงกรานต์ และการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนาพุทธและประเพณีตักบาตรขนมครก ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นและมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมทั้งหมดเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคมที่เป็นพลังที่หลอมรวมกันเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีความเข้มแข็ง

เมื่อทุนบุคคล ทุนสถาบันและทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่สร้างสมมาอย่างช้านาน เหล่านี้ได้ก่อตัวรวมกัน ก่อเกิดเป็นทุนทางสังคมที่สร้างชุมชนคุณภาพ โดยที่ทุนบุคคลนำความรู้ ความเชี่ยวชาญมาใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น ขณะที่คนในชุมชนก็เชื่อใจไว้วางใจให้ผู้ทรงภูมิปัญญาเข้ามาช่วยเหลือสังคมได้อย่างเต็มกำลังความสามารถ ส่วนทุนสถาบันจะเป็นแรงเกื้อหนุนให้ทุนบุคคลได้ขับเคลื่อนการทำงานได้อย่างราบรื่น องค์ประกอบของทุนทางสังคมทั้งหมดร้อยเรียงกับบนพื้นฐานของวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ที่ดี ความไว้วางใจและความเห็นอกเห็นใจกัน นับว่าเป็นการสร้างพลังอำนาจให้แก่ทุนทางสังคม เพื่อเป็นประโยชน์ในการขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาชุมชนบ้านบางพลับและนำไปสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีความยั่งยืนของประเทศชาติได้

กล่าวโดยสรุป คือ องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ บุคคล สถาบัน และภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันบนพื้นฐานความไว้วางใจกัน และเช่นเดียวกับชุมชนอื่น นอกจากองค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบางพลับทั้ง 3 ด้าน ดังกล่าวข้างต้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชนบ้านบางพลับ ได้เสนอองค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนเพิ่มเติม ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนต่างๆ ซึ่งรายละเอียดขององค์ประกอบของทุนทางสังคมแต่ละด้านที่เพิ่มเติมเข้ามาในชุมชนบ้านบางพลับ มีดังต่อไปนี้

2.4 ทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนบ้านบางพลับตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งมีนา 3 นา ได้แก่ นาข้าว นาทุเรียน และนาเกลือ ความอุดมสมบูรณ์ของกลุ่มน้ำดังกล่าวเป็นที่ราบกันดีของคนทั่วไป ทำเลที่ตั้งของชุมชนมีน้ำทั้ง 3 นา ได้แก่ น้ำจืด น้ำกร่อยและน้ำเค็มที่คนในชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ สำหรับดินที่ใช้ในการเพาะปลูกก็มีความสมบูรณ์ตามธรรมชาติของที่ราบลุ่มภาคกลางเป็นทุนเดิม ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิชกล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนบ้านบางพลับ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมของชุมชนว่า

“...ถือเป็นความโชคดีของเราด้วย เราทำส้มโอ เรามีชี้แดดนาเกลือมาใส่โดยที่ไม่ต้องไปหาซื้อไกล คนที่อื่นเค้ามาซื้อเราจากที่ไกลๆ เค้าก็มากัน...ทรัพยากรเรามีพร้อม ดินเดิมที่มีก็ปลูกอะไรก็ขึ้น...ผมลงมะพร้าวอีกหลายต้น มะพร้าวค่อม มะพร้าวน้ำหอม ดุสิตเราจะปลูกแล้วได้มะพร้าวหอมเหมือนพวกดำเนินใหม่...เราใช้น้ำในลำกระโดงทำสวนมานาน ตั้งรุ่นปู่ย่าตายาย ไม่เคยเลยที่จะแล้งจัดขนาดไม่มีน้ำใช้...”

(ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิช, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2555)

เห็นได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านบางพลับมีความอุดมสมบูรณ์เป็นทุนเดิม ประกอบกับการช่วยกันฟื้นฟูและอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนจึงสามารถใช้ประโยชน์จากดินและน้ำมาช้านานแล้ว จึงกล่าวได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนทางสังคมอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านบางพลับ

2.5 กองทุนของชุมชน

ชุมชนบ้านบางพลับมีระบบทุนของชุมชนที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นเอง ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหรือกลุ่มสัจจะ กองทุนหมู่บ้านที่บริหารจัดการโดยชุมชนเอง กองทุนสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้และกองทุนฌาปนกิจแก่ญาติผู้เสียชีวิต ซึ่งระบบทุนดังกล่าวมีความเข้มแข็งมาก และชุมชนไม่จำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือด้านงบประมาณจากภาครัฐในเรื่องที่ชุมชนสามารถจัดการเองได้ ประธานกลุ่มออมทรัพย์ชาวใหญ่ไร่สารพิชกล่าวถึงการรวมกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนบ้านบางพลับว่า

“...คนในชุมชนเก็บเงินกันเอง เราเก็บทุกวันที่มาประชุมกัน มันมีสองกองนะ แบบเป็นกองกลาง เป็นทุนที่เราเก็บวันละบาท ก็ 30 บาทต่อเดือน ตรงนี้ใช้กับงานพัฒนา อีกส่วนเก็บสมาชิกกองทุนเดือนละ 100 บาท เอาไว้เป็นเงินออมของสมาชิกกองนี้ให้กู้ได้ถ้าสมาชิกต้องการ...เงินพวกนี้เป็นประโยชน์กับชุมชน เพราะเวลาเราต้องการทำงาน ไม่ต้องจ้อหลวงเลย...บางทีให้ผู้ใหญ่เสนอไปกว่าจะไต่งบมันไม่ทันกิน ไม่ทันใช้...”

(ประธานกลุ่มออมทรัพย์ชาวใหญ่ไร่สารพิช, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2555)

โดยสรุปได้ว่า กองทุนออมทรัพย์ต่างๆ ถือเป็นทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบางพลับ เช่นเดียวกับบุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งองค์ประกอบของทุนทางสังคมทั้งหมดที่เสนอข้างต้น ล้วนแต่ต้องมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและร้อยเรียงกันบนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน ซึ่งเป็นปัจจัยหลักของการเกิดทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบางพลับได้อย่างแท้จริง

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของบุคคลและสถาบัน บนพื้นฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล เพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ รายละเอียดของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบางพลับ มีดังต่อไปนี้

3.1 การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา

จากความเป็นมาของสังคมแห่งการเรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับที่กล่าวไว้แล้วข้างต้นซึ่งแสดงถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน และทำให้เกิดการรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่นำมาใช้แก้ปัญหาของชุมชน และเกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในเวลาต่อมา นั้น แสดงให้เห็นได้ว่า คนในชุมชนบ้านบางพลับให้ความร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนทุกด้านอย่างต่อเนื่อง และแน่นอนว่าเมื่อเกิดการรวมตัวกันแล้ว คนในชุมชนต้องพูดคุยปรึกษากันถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเสียก่อน เพื่อให้

เข้าใจปัญหาไปในทิศทางเดียวกัน การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชนบ้านบางพลับเน้นกระบวนการประชุมทั้งประชุมกันเองภายในชุมชนและประชุมกับเครือข่ายของมหาวิทยาลัย ภูมิปัญญาท้องถิ่น สมุทรสงคราม ประธานชมรมคนรุ่นใหม่รักบางพลับ กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชน ไว้ดังนี้

“...คนรุ่นก่อนเค้าพูดคุยปรึกษา แก้ปัญหากันมาเยอะ...เดี๋ยวนี้เริ่มมีวัยรุ่นในหมู่บ้านหลายคนเข้ามาช่วยทำงาน...พี่ก็เข้าประชุมทุกครั้ง เราประชุมทุกเดือน ก็คุยเรื่องปัญหา ทางแก้ แผนงานต่างๆ ของชุมชน...พ่อพี่เป็นคนรุ่นก่อตั้ง เค้าก็มองๆ เราเวลาที่เรเสนอความคิดเห็น เค้าก็ช่วยเสนอแนะว่า ปัญหานี้ต้องดูให้ดี ปัญหานี้แก้ง่าย...ทุกคนก็ช่วยกันคิดทั้งนั้น...”

(ประธานชมรมคนรุ่นใหม่รักบางพลับ, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2555)

ผู้วิจัยได้ลงศึกษาภาคสนามและสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการประชุมประจำเดือนตุลาคม พ.ศ.2555 และเห็นบรรยากาศการประชุมเครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานพัฒนาชุมชนบ้านบางพลับ สิ่งที่สังเกตได้คือ ลักษณะการประชุมอย่างกึ่งทางการ กล่าวคือ ในการประชุมจะมีประธานการประชุมคือ นายสรณพงษ์ บัวโรย หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร สำนักงานเกษตรจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งถือเป็นบุคคลเครือข่ายที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนบ้านบางพลับ นอกจากนั้นยังมีวาระและหัวข้อในการประชุมอย่างชัดเจน สำหรับลักษณะที่ไม่เป็นทางการคือ เมื่อประชุมเสร็จจะมีการไถ่ถามเรื่องราวชีวิตส่วนตัวของผู้เข้าร่วมประชุม การพูดคุยถึงปัญหาของแต่ละครัวเรือน ซึ่งประธานในการประชุมกล่าวถึง ลักษณะเช่นนี้ว่าเป็นการศึกษาปัญหาของคนในชุมชนด้วยเช่นกัน แต่ค่อนข้างมีความเป็นกันเอง ไว้ใจและจริงใจต่อกันในการศึกษาเรียนรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

3.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผน

ในการประชุมแต่ละครั้งที่มีวาระเกี่ยวกับปัญหาของชุมชน นอกจากการพูดคุย ปรึกษาเพื่อศึกษาปัญหาร่วมกันแล้ว สมาชิกเครือข่ายและคนในชุมชนได้มีการวางแผนเพื่อแก้ปัญหาในคราวเดียวกันด้วย ในการเสนอแผนงานเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน สมาชิกผู้ร่วมประชุมอาจมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันบ้าง ซึ่งประธานในที่ประชุมถือเป็นสิ่งที่ดีที่สมาชิกมีความคิดสร้างสรรค์และช่วยกันมองปัญหาในมุมมองที่หลากหลาย แม้ประธานการประชุมเครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงครามจะกล่าวถึงด้านดีในการประชุมวางแผนงาน แต่ได้กล่าวเสริมเกี่ยวกับข้อจำกัดในการประชุมด้วยว่า

“...คนมาประชุมกันเยอะ แต่บางคนก็ไม่ได้มาประชุมสม่ำเสมอ มาบ้างเดือนหนึ่งหายไปหลายเดือน แต่รวมๆ แล้วก็มากันเยอะ มันก็ทำให้งานบางอย่างไม่ปะติดปะต่อได้เหมือนกัน...ตั้งแต่เรามีการประชุมมาตั้งแต่ปี 2544 เราก็ไม่เคยหยุดการประชุมเลย เครือข่ายของเราก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ คนมาประชุมมีทั้งแบบจริงจัง มีทั้งแบบไม่เป็นทางการ

มีความหลากหลายมาก แตกต่างกันไป อดีตปลัดอำเภอ ครูเกษียณ หลายคนสนใจมาทำงานพัฒนาก็มาเข้าประชุมด้วย...มันดีตรงที่ได้ความคิดหลากหลาย เพราะแต่ละคนมาจากคนละอาชีพ แต่บางทีก็ยุ่ง ทุกคนก็มั่นใจในความคิดตัวเองนั่นแหละ...”

(ประธานการประชุมเครือข่ายมหาวิทยาลัยฯ, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่าการวางแผนการแก้ปัญหาาร่วมกันของชุมชนบ้านบางพลับมีบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมมากมายและมีความหลากหลาย ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาที่จะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันบ้าง แต่หากมองในแง่มุมที่ดีชุมชนแห่งนี้ก็มีความได้เปรียบ เพราะมีคนหลากหลายอาชีพ หลากหลายนุุ่มมอร่วมกันแสดงความคิดเห็น ซึ่งอาจเกิดความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ จากการบูรณาการหลายความคิดเข้าด้วยกันและสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างสร้างสรรค์

3.3 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

เนื่องจากทำเลที่ตั้งของชุมชนบ้านบางพลับอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครและเขตอุตสาหกรรมจึงทำให้คนในชุมชนบางส่วนเดินทางไปทำงานในเมืองหรือในโรงงานอุตสาหกรรม การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการปฏิบัติงานใหญ่ๆ เพื่อพัฒนาชุมชน เช่น การขุดลอกคูคลองชุมชนบ้านบางพลับ ซึ่งต้องการแรงงานของผู้ใหญ่และคนวัยหนุ่มสาวค่อนข้างมากอาจเกิดปัญหาการขาดแรงงานได้ แต่สำหรับกิจกรรมทั่วไปของชุมชน โดยส่วนใหญ่จะมีคนในชุมชนมาเข้าร่วมและลงมือช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี เช่น กิจกรรมการปรับภูมิทัศน์ริมถนนทุกเส้นทางในชุมชนบ้านบางพลับ ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนแห่งนี้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาศึกษาดูงานและมาท่องเที่ยวเป็นประจำ คนในชุมชนจึงเห็นร่วมกันว่าชุมชนจำเป็นต้องปรับแต่ง ภูมิทัศน์ของชุมชนให้สวยงามสะอาดตาอยู่เสมอ กิจกรรมดังกล่าวจึงเป็นกิจกรรมที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการปฏิบัติ โดยเริ่มต้นทำความสะอาดจากหน้าบ้านของตนก่อนและนัดหมายเวลากันเพื่อทำความสะอาดในที่สาธารณะ กิจกรรมนี้ได้รับความร่วมมือจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางพรหม โดยให้งบประมาณในการดำเนินการซื้ออุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้และวัสดุที่ใช้แล้วหมดไปอย่างสม่ำเสมอ ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบางพลับกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมของคนในชุมชนบ้านบางพลับว่า

“...คนในหมู่บ้านเค้าช่วยเหลือกันดี เวลา มีงานใหญ่ก็ช่วยกันดี จะมีบ้างก็คนที่ไปทำงานกรุงเทพฯ แต่ถ้าเค้าช่วยได้เค้าก็มาช่วย...ผมเพิ่งเป็นผู้ใหญ่ได้ไม่นานก็จริงแต่ก็เกิดและโตที่นี่ เห็นพ่อทำงานเป็นผู้ใหญ่มาตลอด จากประสบการณ์ก็เห็นว่าคนในชุมชนช่วยงานกันดี คงไม่ใช่ทุกคนทั้งหมดแต่ก็ส่วนใหญ่ที่ขอมาช่วย เวลามาทำงานก็ถือโน่นนี่มาแบ่งกันกิน...งบประมาณก็มีอบต.ที่สนับสนุนหลายโครงการ เจ้าหน้าที่ก็มาช่วยบ้างนะ บางงาน...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบางพลับ, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2555)

เห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาชุมชนนั้น คนส่วนใหญ่ในชุมชนจะให้ความร่วมมือกันดี และยังมีบรรยากาศการทำงานแบบดั้งเดิมเหมือนการลงแขก กล่าวคือ มีการนำอาหารมาแบ่งปันกันเพื่อเป็นเสบียงเลี้ยงท้องให้กำลังในการทำงานของชุมชน และบางครั้งเมื่อเกิดปัญหาขึ้นในการทำงาน สมาชิกจะปรึกษากันผู้นำทันทีเพื่อช่วยหาทางแก้ไขและลงมือแก้ไขทันทีเมื่อทราบวิธีแก้ไขโดยไม่รีรอเช่นกัน การทำงานในลักษณะนี้ทำให้งานของชุมชนเสร็จในเวลาที่กำหนดและสำเร็จตามเป้าหมายที่วางแผนไว้เสมอ เมื่องานสำเร็จลงได้ด้วยดีทุกครั้ง คนในชุมชนยังมีกำลังใจช่วยกันทำงานทุกครั้งไป

3.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ชุมชนบ้านบางพลับประสบความสำเร็จในการเป็นชุมชนที่พัฒนาตนเองโดยใช้การเรียนรู้เป็นฐานในการพัฒนา รางวัลแห่งความสำเร็จล้นหลามจากหน่วยงานและองค์กรที่หลากหลาย เช่น สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา สำนักงาน กศน. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมการพัฒนาชุมชน เป็นต้น คนในชุมชนบ้านบางพลับภาคภูมิใจที่ชุมชนพัฒนาขึ้นได้ด้วยพลังจากภาคประชาชนเองเป็นส่วนใหญ่ ความสำเร็จได้นำพาชุมชนไปในทิศทางที่ดีขึ้นเรื่อยๆ กล่าวคือ เมื่อชุมชนพัฒนาขึ้นและได้รับรางวัลต่างๆ ทำให้ชุมชนมีชื่อเสียง มีนักท่องเที่ยวสนใจเข้ามาศึกษาดูงานในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีอาชีพเกิดขึ้นในชุมชน คนในชุมชนจึงไม่จำเป็นต้องออกไปทำงานข้างนอกทำให้มีความสุขมากขึ้น มีเศรษฐกิจในครัวเรือนที่ดีขึ้น ทำให้มีกำลังใจ มีเรี่ยวแรงในการทำงานและช่วยพัฒนาชุมชนต่อไป องค์กรประกอบของทุนทางสังคมต่างๆ เมื่อรวมตัวกันและขับเคลื่อนงานพัฒนา จนทำให้เกิดเป็นพลวัตในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนได้ คนในชุมชนบ้านบางพลับได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ภาคภูมิใจไปด้วยกันและยังคงยึดมั่นดำเนินงานพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง ดังที่ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิชกล่าวไว้ว่า

“...ครูทำงานให้ชุมชนแล้วมีความสุข ชีวิตเรามีพร้อมแล้ว ลูกก็เป็นคนดี เกษียณแล้วก็ยังมีเวลาทำสวนมากขึ้น ทำให้งานชุมชนมากขึ้น...เราต้องไม่คิดว่าแก่แล้วจะไม่มีประโยชน์...เราจะภูมิใจว่าประโยชน์มันไม่ได้เกิดที่ตัวเราแต่มันเกิดกับคนทั้งชุมชน...”

(ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิช, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2555)

นอกจากนี้ ประธานชมรมคนรุ่นใหม่รักบางพลับ ยังได้กล่าวเสริมถึงการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ของคนในชุมชนว่า

“...จิตใจที่เห็นชุมชนได้รับรางวัลอยู่เรื่อยๆ แล้วก็มีคนรุ่นใหม่ที่คุณค่าทยอยเข้ามาช่วยงาน ยิ่งทำให้มีกำลังใจ เห็นชาวบ้านทุกคนเค้ามีความสุข มันก็รู้สึกดี...”

(ประธานชมรมคนรุ่นใหม่รักบางพลับ, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่าคนในชุมชนบ้านบางพลับมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเพราะได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน หลังจากการร่วมกันศึกษาปัญหา การร่วมกันวางแผนแก้ไขและการร่วมกันลงมือปฏิบัติ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นพลวัตที่ช่วยขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้

3.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

การประเมินผลการทำงานของคนในชุมชนบ้านบางพลับมักทำในลักษณะกึ่งทางการ การสอบถามเพื่อประเมินความพึงพอใจ ความสำเร็จในการทำงาน ปัญหาที่เกิดขึ้นและแนวทางการแก้ไข มักจะปรากฏอยู่ในวาระการประชุม แต่ไม่ได้มีการทำแบบประเมินหรือแบบสอบถามอย่างชัดเจน นอกเสียจากโครงการดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่หน่วยงานภาครัฐจัดขึ้น อาจมีแบบประเมินหรือแบบสอบถามบ้างแต่ไม่ได้ประเมินทุกคนในชุมชน ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบางพลับกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการประเมินผลของคนในชุมชนบ้านบางพลับว่า

“...เราจะถามคนในหมู่บ้านกันเองว่าพอใจไหมที่มีโครงการแบบนี้...ไม่ค่อยมีอะไรที่เป็นแบบแผนนะ ถามเวลาประชุม ถามเวลาเจอหน้ากัน...ตอนที่ทำงานเราก็ถามกันบ้าง...เหนื่อยไหม ดีไหม สนุกไหม...นอกจากเวลาที่ กศน. มาอบรม พช. มาจัดโครงการ ก็มีแบบสอบถามแจกบ้าง แต่ก็ยังเป็นผลงานของเค้า เวลาเราทำงานกันเองก็ไม่เคยประเมินจริงจังแบบนั้น...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบางพลับ, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2555)

เห็นได้ว่าในการประเมินงานพัฒนาของชุมชนบ้านบางพลับ ยังไม่มีการทำในลักษณะเป็นทางการ กล่าวคือ ไม่มีการใช้เครื่องมือที่มีมาตรฐานในการวัดและไม่มีเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้ในการประเมิน มีเพียงแต่การประเมินแบบไม่เป็นทางการโดยการสอบถามทางวาจา ทั้งระหว่างการทำงานและหลังการทำงาน

นอกจากการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล คนในชุมชนบ้านบางพลับได้กล่าวถึงแนวทางหนึ่งซึ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบางพลับได้ แนวทางดังกล่าวคือ การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิชและประธานชมรมคนรุ่นใหม่รักบางพลับให้เหตุผลสอดคล้องกันเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายเข้มแข็งไว้ว่า

“...เราเริ่มกันมานานแล้ว เมื่อก่อนผมคิดเรื่องชี้แดดนาเกลือ ก็คุยกับคนโน้นที คนนี้ที ได้เรื่องบ้าง ไม่ได้เรื่องบ้าง เดียวนี้พูดคุยกันกว้างขึ้น...กลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งเป็นมหาวิทยาลัย ทำงานกันเป็นทีม มีเครือข่ายแล้วได้ผลงานดี...”

(ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิช, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2555)

“...ที่นี้ไม่ได้ทำงานแค่คนเดียว กลุ่มเดียว นอกจากคนในชุมชน เราก็รวมตัวเป็นกลุ่มมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น สมุทรสงคราม มีภาควิชา มีคณะกรรมการ มีการประชุมกัน

ทุกเดือน ความเข้มแข็งของเครือข่ายเราดี...ถามว่ามีคนรุ่นใหม่มาเป็นเครือข่ายเยอะไหม ก็มีหลายคนนะ เรามีหลายภาควิชา แต่และส่วนก็มีทีมงานของตัวเองด้วย...”

(ประธานชมรมคนรุ่นใหม่รักบางพลับ, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2555)

กล่าวโดยสรุปคือ ชุมชนบ้านบางพลับมีการเสริมสร้างทุนทางสังคมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา โดยกระบวนการดังกล่าวมี 5 ขั้นตอน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวต้องดำเนินอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกันด้วย นอกจากนี้ในชุมชนบ้านบางพลับยังมีจุดเด่นของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมคือ การสร้างที่เครือข่ายเข้มแข็งไม่เพียงแต่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชนเท่านั้น ยังมีส่วนร่วมกับเครือข่ายภายนอกอย่างเข้มแข็ง จนสามารถตั้งเป็นเครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น สมุทรสงครามได้ การสร้างเครือข่ายเกิดจากความตระหนักและความต้องการสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล กลุ่มหรือชุมชนอื่น เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปันทรัพยากร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็งที่ปรากฏในชุมชนมีทั้งการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน อาทิ การสร้างความสัมพันธ์ที่ีระหว่างผู้นำชุมชนและชาวบ้าน การถ่ายทอด แลกเปลี่ยนและกระจายข้อมูลความรู้ภายในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น และการสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน อาทิ การระดมและประสานการใช้ทรัพยากร การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

4. ข้อมูลของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

จากทิศทางการพัฒนาชุมชนบ้านบางพลับ ภายใต้การนำของนายเล็ก แก้วเจริญ อดีตผู้ใหญ่บ้านชุมชนบ้านบางพลับ และนายสมทรง แสงตะวัน ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ด้านเกษตรกรรม ที่มุ่งพัฒนาชุมชนโดยใช้แนวทางการดำเนินชีวิตตามแนวพระราชดำริปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงควบคู่กับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ ทำให้ชุมชนบ้านบางพลับได้รับเกียรติเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบ ประจำปี พ.ศ.2551 จากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ไม่เพียงแต่การส่งเสริมการเรียนรู้ การพัฒนาของชุมชนบ้านบางพลับยังเน้นให้เกิดความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งรายละเอียดของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน มีดังต่อไปนี้

4.1 การก่อตัวของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม เริ่มต้นจากการเป็นชุมชนหนึ่งในลุ่มน้ำแม่กลองที่มีความสมบูรณ์ แม่กลองเป็นลุ่มน้ำ 3 น้ำ คือ น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม และเป็นเมือง 3 นา คือ นาข้าว นาทุ้ง นาเกลือ นอกจากนี้แม่น้ำแม่กลองซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักยังมีลำคลองอีกนับร้อยสายและลำกระโดงอีกนับพันที่เชื่อมต่อเป็นโครงข่าย นับได้ว่าความอุดมสมบูรณ์ของแม่กลองเป็นทุนที่ทำให้ชาวสมุทรสงครามมีความเข้มแข็งในทุกๆ ด้านแต่ถึงแม่แม่กลองจะมีทรัพยากรที่เพียบพร้อมอย่างไร ก็ไม่อาจต้านทานกระแสความเปลี่ยนแปลงได้ ปัญหาต่างๆ ในแม่กลองเกิดขึ้นเพราะความไม่สมดุลของธรรมชาติ เช่น การรุกล้ำของชายฝั่งทะเล และปัญหาที่มา

จากความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมที่ก่อตัวขึ้นในจังหวัดสมุทรสงคราม ปัญหาความเปลี่ยนแปลงที่หลังไหลมาจากสังคมเมืองเพราะแม่กลองเป็นเมืองท่องเที่ยว วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต คนรุ่นใหม่ทั้งอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษและเลือกทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมหรือทำงานในเมือง คนที่เคยมีที่ดินไว้ใช้เพื่อเลี้ยงปากท้อง ต่างพากันขายที่ดินให้แก่ นายทุน ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ไม่อาจแก้ไขได้โดยใครคนใดคนหนึ่งเพียงลำพัง แต่ต้องอาศัยพลังของภาคประชาชนในการจัดการเพื่อรับมือกับปัญหา ด้วยเหตุนี้ ในปี พ.ศ.2544 คนในชุมชนกลุ่มหนึ่งซึ่งไม่ยอมจำนนต่อปัญหาได้รวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้จากกองทุนเพื่อสังคม (SIF) และรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่นำมาใช้แก้ปัญหาของชุมชน ต่อมาได้มีการประชาสัมพันธ์ความสำเร็จในการแก้ปัญหาจากภาคประชาชน คนภายนอกให้ความสนใจและเข้ามาศึกษาดูงานมากขึ้น จึงมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างความพร้อมให้แก่คนในชุมชน เพื่อถ่ายทอดความรู้ของชุมชนให้แก่ผู้สนใจภายนอกที่ต้องการเรียนรู้ด้วย คนในชุมชนบ้านบางพลับให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องจนได้รับการยกย่องให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ต้นแบบในปี พ.ศ.2551

4.2 องค์ประกอบการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

ชุมชนบ้านบางพลับเป็นชุมชนที่มีวิสัยทัศน์ในการส่งเสริมการศึกษาให้แก่คนในชุมชน ไม่ที่จะเป็นการศึกษาในระบบ นอกกระบบและตามอัธยาศัย ตามวิสัยทัศน์ของชุมชนที่ว่า “บางพรมก้าวหน้า การศึกษากว้างไกล ร่วมใจพัฒนา ห่างไกลยาเสพติด คุณภาพชีวิตครบวงจร” ความสำเร็จของชุมชนทำให้มีผู้สนใจต้องการศึกษาดูงานมากมาย เป็นการขยายการศึกษาสู่คนภายนอกชุมชน ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนจึงร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนหรือสังคมแห่งการเรียนรู้ และสามารถต่อยอดเป็นมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น สมุทรสงคราม เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของบุคคลที่สนใจ จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม สามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ในชุมชนบ้านบางพลับ ได้ดังนี้

4.2.1 บุคคลแห่งการเรียนรู้

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเป็นทุนที่ทำให้ชุมชนบ้านบางพลับมีความเข้มแข็งในทุกๆ ด้าน แต่ถึงแม้จะมีความสมบูรณ์เพียงพร้อมอย่างไร ก็ไม่อาจต้านทานกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ ได้ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนจำเป็นต้องอาศัยพลังความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการแก้ไข โดยเฉพาะพลังจากภาคประชาชนซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญของการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้คนในชุมชนกลุ่มหนึ่งจึงรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่นำมาใช้แก้ปัญหาของชุมชน บุคคลที่มีองค์ความรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาของตนให้แก่คนในชุมชน ตลอดจนบุคคลภายนอกที่สนใจถือได้ว่าเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่

1) นายสมทรง แสงตะวัน ซึ่งอดีตเคยรับราชการครูอยู่ที่โรงเรียนวัดบางพลับ อำเภอบางคนที ปัจจุบันเกษียณอายุราชการแล้วและได้รับเลือกเป็นประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ ไร่สารพิช เนื่องจากเป็นเกษตรกรผู้พลิกฟื้นและพัฒนาส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ ซึ่งเป็นส้มโอพันธุ์พื้นเมืองที่

กำลังจะสูญเสียพันธู์ให้กลับมาเป็นส้มโอพันธุ์คุณภาพและมีชื่อเสียงอีกครั้ง ครูสมทรง แสงตะวัน ได้ส่งสมองค์ความรู้จากการทำสวนผลไม้มาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ และค้นคว้าทดลองต่อยอดองค์ความรู้ทางการเกษตรด้วยตนเอง จนได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ให้เป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 2 ด้านเกษตรกรรม ประจำปี พ.ศ.2545

2) นางสาวฉวีวรรณ หัตถกรรม ประธานกลุ่มสตรีเกษตรพัฒนาบางพรหม ผู้นำภูมิปัญญาด้านการแปรรูปและการถนอมอาหาร ซึ่งสืบทอดภูมิปัญญาการแปรรูปพืชผักผลไม้แช่อิ่มกลับชาติมาจากบรรพบุรุษ โดยในอดีตคนในครอบครัวจะแปรรูปพืชผักผลไม้กลับชาติโดยแอบทำกันไม่ให้คนนอกผู้เห็นสูตรลับนี้และจะทำเมื่อมีโอกาสหรืองานสำคัญเท่านั้น แต่ปัจจุบันได้นำองค์ความรู้ดังกล่าวมาเผยแพร่เพื่อต้องการพัฒนาอาชีพให้แก่กลุ่มแม่บ้านของชุมชน ทำให้มีรายได้เสริมเพิ่มขึ้นในระดับครัวเรือนและเกิดการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจมากขึ้นในระดับชุมชน

นอกจากบุคคลแห่งการเรียนรู้ซึ่งเป็นแกนนำภูมิปัญญาของชุมชนทั้งสองดังกล่าวข้างต้น ชุมชนบ้านบางพลับมีบุคคลแห่งการเรียนรู้ซึ่งเป็นผู้นำด้านภูมิปัญญาอีกหลายท่าน ดังนี้

- นายประจักษ์ แก้วเจริญ	ภูมิปัญญาด้านงานก่อสร้าง
- นางสาวกุลวรรณ รักษาพงษ์	ภูมิปัญญาด้านสมุนไพรไทย
- ร.ต.อ.ประกอบ อุดมสวัสดิ์	ภูมิปัญญาด้านประเพณีท้องถิ่น
- นายอุดม มีคง	ภูมิปัญญาด้านการทำว่าวจุฬา/ว่าวปักเป้า
- นายสมศักดิ์ มีคง	ภูมิปัญญาด้านงานช่างทำบ้านไม้/บ้านปูน
- นางสาวจันทร์เพ็ญ หัตถกรรม	ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหารคาวและหวาน
- นางแก้วใจ พรหมเกษ	ภูมิปัญญาด้านการเพาะปลูกและการขยายพันธุ์พืช
- นางสาวสถาพร ตะวันขึ้น	ภูมิปัญญาด้านการทำน้ำส้มควันไม้/การเพาะเห็ดโถง
- นายเจริญ แก้วเจริญ	ภูมิปัญญาด้านการบริหารจัดการชุมชน/กองทุนหมู่บ้าน

บุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบางพลับ มีลักษณะของความเป็นผู้ใฝ่รู้ สร้างกระบวนการเรียนรู้หรือการวิจัยด้วยตนเองโดยเน้นการปฏิบัติจริงและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถนำองค์ความรู้ท้องถิ่นและองค์ความรู้สากลมาผสมผสานและนำไปใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนเผยแพร่ความรู้ใหม่ให้ผู้อื่นได้ ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิช กล่าวถึงการพัฒนาตนเองด้านการเรียนรู้ว่า

“...คนรุ่นพ่อจะหวงวิชา ใส่ปุ๋ยยี่ห้ออะไรจะดีจนลากออกมาไม่ให้ใครเห็น ทำให้เกิดคนรวยเป็นกระจุก คนจนกระจาย กับเราเขายังไม่บอก ผมจึงตั้งใจว่า ถ้าเราได้ศึกษาเรียนรู้ เมื่อมีความรู้จะบันทึกไว้และเผยแพร่...ผมเห็นซีแตดนาเกลือกองอยู่มากมาย นึกถึงอดีตที่พ่อเอาเกลือไปใส่ส้มโอเพื่อไม่ให้ส้มโอขม และครั้งหนึ่งที่มีน้ำทะเลเข้ามาถึงสวน ปรากฏว่าปีนั้นส้มโอหวานดี ผมเลยทดลองเอาซีแตดนาเกลือมาใส่ในสวน ปรากฏว่าส้มโอไม่แข็ง กระด้างและหวานฉ่ำ ปีต่อๆ มาได้พัฒนาเป็นงานวิจัยของเกษตรก็ได้รางวัลงานวิจัยดีเด่นด้วย...”

(ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิช, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2555)

เห็นได้ว่านอกจากลักษณะของความเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น บุคคลแห่งการเรียนรู้ในชุมชนบ้านบางพลับ ยังเน้นการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อร่วมกันสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร้สารพิษได้กล่าวถึงการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชุมชนเพิ่มเติมว่า

“...เมื่อก่อนมีการแปรรูปผักผลไม้แล้วขายเป็นรายได้ในครัวเรือนของเขา เขาหวังวิชาเหมือนกัน เพราะเป็นวิชาชีพที่ทำรายได้ให้เขา ปีหนึ่งเขาก็ทำเงินได้เยอะ แต่เมื่อเราไปคุยและชักชวนมาทำงานให้ชุมชน นานๆ เข้า เขาก็เข้าใจ เกิดความศรัทธาและให้ความร่วมมือ จึงมารวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มแม่บ้านเพื่อแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น ตำลึง มะระ ส้มโอแอ้ม...ร่วมกันถ่ายทอดความรู้ให้นิสิต นักศึกษาและคนที่สนใจต้องการเรียนรู้ ทำแบบนี้ความรู้จะได้ไม่สูญหาย...และที่เรารวมกลุ่มกันได้เพราะเราเป็นชุมชนดั้งเดิม ไม่ค่อยมีคนจากที่อื่นมาอยู่ เราจึงเป็นกันเอง ประกอบกับผมเองเป็นครูมา 30 กว่าปี จึงพอมีความสนิทสนมกับชาวบ้านพอสมควร...”

(ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร้สารพิษ, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2555)

4.2.2 แหล่งการเรียนรู้

คนในชุมชนบ้านบางพลับ ร่วมกันค้นคว้าองค์ความรู้ที่มีอยู่ภายในชุมชนและสรุปบทเรียน นำไปพัฒนาเป็นหลักสูตรเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่คนภายในและคนภายนอกชุมชน แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญประจำหมู่บ้าน ได้แก่

1) วัดแก่นจันทร์เจริญ ซึ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ทางศูนย์การศึกษาครอบครัวและศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอบางคนที เข้าไปจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้นักเรียนการศึกษานอกระบบ คนในชุมชนและผู้สนใจภายนอกอย่างต่อเนื่อง

2) บ้านสวนแสงตะวัน ซึ่งเป็นบ้านของครูสมทรง แสงตะวัน ที่ตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับ เพื่อศึกษาการทำสวนเกษตรอินทรีย์ การทำปุ๋ยชีวภาพ การทำน้ำสกัดชีวภาพ การขยายพันธุ์พืช การควบคุมวัชพืชโดยวิธีธรรมชาติ การเก็บเกี่ยวผลผลิต การคั้นน้ำตาลมะพร้าว เป็นต้น โดยผู้ที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้จะได้รับฟังการบรรยาย การสาธิตและการนำชมสถานจากครูสมทรง แสงตะวัน ตลอดจนได้มีโอกาสทดลองปฏิบัติจริงอีกด้วย

3) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลไม้แอ้มกลับชาติ ซึ่งเป็นฐานการเรียนรู้ของภูมิปัญญาด้านการแปรรูปและการถนอมอาหาร และบ้านของนางสาวฉวีวรรณ หัตถกรรม ประธานกลุ่มสตรีเกษตรพัฒนาบางพรหม ภายในบ้านมีการจัดป้ายนิทรรศการให้ความรู้อธิบายขั้นตอนการทำบอระเพ็ดแอ้มหรือผลไม้กลับชาติ มีการสาธิตการทำผักผลไม้แอ้มชนิดต่างๆ ซึ่งในการสาธิตการแปรรูปผักผลไม้ไม่ได้มีขึ้นเฉพาะเพื่อการเรียนรู้เท่านั้น แต่เป็นการแปรรูปผักผลไม้เพื่อการผลิตและการจำหน่ายจริง ซึ่งกลุ่มแม่บ้านทำกันเป็นกิจวัตรอยู่แล้ว

4) บ้านพักโฮมสเตย์ทุกครัวเรือนภายในชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ที่นักท่องเที่ยวสามารถมาเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจพร้อมกับเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวสวน ตลอดจนได้ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ล่องเรือชมหิ่งห้อย ตักบาตรทางเรือ ชมและชิมผลไม้ปลอดสารพิษ เป็นต้น

แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนบ้านบางพลับมีความหลากหลายตามบริบทขององค์ความรู้ที่ต้องการศึกษาเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้แต่ละแห่งมีศักยภาพในการรองรับผู้สนใจศึกษาแตกต่างกันตามขนาดของพื้นที่ แหล่งการเรียนรู้ส่วนใหญ่เป็นบ้านพักของปราชญ์และภูมิปัญญาของชุมชน ผู้ที่สนใจมาเรียนรู้หรือนักท่องเที่ยวจะได้เห็นสภาพวิถีชีวิตจริงของคนในชุมชนและจะเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ทำให้มีประสบการณ์และสามารถนำองค์ความรู้ไปใช้ในบริบทของตนได้อย่างเหมาะสม

4.2.3 องค์ความรู้

บุคคลแห่งการเรียนรู้และคนในชุมชนบ้านบางพลับ ร่วมกันสำรวจ รวบรวมองค์ความรู้ จัดกระบวนการจัดการความรู้และนำองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง องค์ความรู้ที่สำคัญของชุมชนบ้านบางพลับ ได้แก่ องค์ความรู้ด้านการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การวางแผนใช้ที่ดิน การปลูกส้มโอปลอดสารพิษ การทำน้ำหมักชีวภาพ การทำสารสกัดสมุนไพร การใช้ประโยชน์จากขี้แดดนาเกลือ การเผาถ่านสกัดน้ำส้มควันไม้ การเพาะเห็ดโอ่ง การเพาะถั่วงอกมือถือ การแปรรูปผักผลไม้กลับชาติ นอกจากนี้ยังมีองค์ความรู้ด้านงานก่อสร้าง สมุนไพรไทย ประเพณีท้องถิ่น การทำวุ้นจุฬา/วุ้นปากเป่า งานช่างทำบ้านไม้/บ้านปูน การประกอบอาหารคาวและหวานของท้องถิ่น และด้านการบริหารจัดการสวัสดิการชุมชนและกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น องค์ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ เป็นทุนที่สร้างรายได้ให้ครัวเรือนและชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนบ้านบางพลับให้ความสำคัญกับการสืบทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น เพื่อความมั่นคงและยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

4.2.4 การจัดการความรู้

ชุมชนบ้านบางพลับ มีการจัดการความรู้ โดยมีแกนนำในการเริ่มต้นจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้คือ นายสรณพงษ์ บัวโรย นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร ระดับชำนาญการ สำนักงานเกษตรจังหวัดสมุทรสงคราม ในการจัดการความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนบ้านบางพลับ มีเป้าหมายคือเพื่อค้นหาองค์ความรู้ และสรุปองค์ความรู้ของชุมชน ขั้นตอนของการจัดการความรู้ในชุมชน เริ่มจากการประชาสัมพันธ์ เช่น การจัดทำเอกสารและการเสนอข่าววิทยุชุมชน การกำหนดกติกาของเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น การแต่งกาย การใช้เวลาและกริยา และต้องเคารพความคิดของผู้อื่น โดยเชื่อว่า ความคิดทุกความคิดมีค่าแรง เราจะไม่ฆ่าความคิดซึ่งกันและกัน ไม่เอาชนะกันในความคิด ต้องให้กำลังใจกันและกัน และเน้นย้ำถึงเส้นทางไปสู่ความสำเร็จของการจัดเวทีความรู้ คือ ต้องฝึกบ่อยๆ ต้องมีความรอบรู้ ต้องมีเหตุผล และจากการค้นคว้า การถอดองค์ความรู้และสรุปบทเรียน คนในชุมชนบ้านบางพลับมีการบันทึกและเผยแพร่ความรู้โดยผลิตเป็นเอกสารหลักสูตรการฝึกอบรม เช่น เอกสารการจัดการองค์ความรู้ “การผลิตน้ำส้มควันไม้ไล่แมลงศัตรูพืช จังหวัดสมุทรสงคราม” ซึ่งรวบรวมโดย นายสรณพงษ์ บัวโรย เป็นต้น

4.2.5 กิจกรรมการเรียนรู้

คนในชุมชนบ้านบางพลับตระหนักถึงความสำคัญของความรู้และการเรียนรู้ จึงกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนความรู้และเพื่อการพัฒนาควบคู่กัน สำหรับกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ชุมชนได้ร่วมมือกับเครือข่ายภายในจังหวัดสมุทรสงคราม ดำเนินการจัดการเรียน การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้ชื่อสถาบัน “มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม” ซึ่งเป็นสถาบันที่จัดตั้งขึ้นจากการรวมพลังภาคประชาชน สาธารณการเรียนรู้ที่มหา วิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม ต้องการถ่ายทอดให้แก่คนในชุมชนและผู้สนใจคือ ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาเฉพาะของท้องถิ่น โดยแบ่งเป็น 6 ภาควิชา ได้แก่ ภาควิชาเกษตร ธรรมชาติและพลังงานยั่งยืน ภาควิชาแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ภาควิชาขนมไทยและอาหารไทย พื้นบ้าน ภาควิชาศิลปวัฒนธรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน ภาควิชาสมุนไพรและแพทย์แผนไทย ภาควิชาทรัพยากรชายฝั่งและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนที่จัดขึ้นมีทั้ง ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เพื่อให้คนในชุมชนและคนที่สนใจเรียนรู้เกิดความเข้าใจและปฏิบัติได้จริง กิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบางพลับอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมที่ผสมผสานวิถีชีวิตชาวสวน คนทำนาเกลือ คนริมป่าชายเลน ได้แก่ การปลูกส้มโอไร้สารพิษ การเพาะถั่วงอกโดยใช้จุลินทรีย์ การ ทำน้ำหมักชีวภาพ การเพาะเห็ดโอ่ง การทำน้ำส้มควันไม้ การแปรรูปพืชผักผลไม้ เช่น การทำน้ำตาล มะพร้าว การทำแปงกล้วย ผลไม้กลับชาติ (บอระเพ็ดแช่อิ่ม) และกล้วยตาก การทำนาเกลือและการ เเผาถ่าน กิจกรรมเหล่านี้สร้างความรู้และสร้างอาชีพให้แก่คนในชุมชนทำให้เศรษฐกิจของชุมชน สามารถขับเคลื่อนได้โดยการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนบ้านบางพลับ เช่น การ จัดการร้านค้าชุมชนเพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่คนในชุมชนสามารถผลิตได้ โดยผลิตภัณฑ์ที่จำหน่ายต้อง มีคุณค่า 3 ประการ คือ มีคุณธรรมในกระบวนการผลิต มีคุณภาพในตัวสินค้า และมีคุณประโยชน์ที่ได้ จากการนำผลิตภัณฑ์ไปใช้ ร้านค้าชุมชนของชุมชนบ้านบางพลับจึงเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนซื้อ ขายสินค้าที่ไม่เพียงสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจแต่ยังมีคุณค่า ช่วยเสริมสร้างความสามัคคี ส่งเสริม คุณธรรมและสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมให้แก่ชุมชนด้วย จากพื้นฐานความรู้เดิมและการศึกษาแนวคิด ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มเติม คนในชุมชนซึ่งเห็นถึงความสำคัญของการออมเงินเพื่อการ พึ่งตนเอง จึงมีการจัดตั้งกองทุนส่วนกลางและกองทุนสัจจะออมทรัพย์เพื่อการออมและการกู้ยืมขึ้น โดยคนในชุมชนต้องออมเงินในกองทุนส่วนกลางวันละ 1 บาท หรือเท่ากับ 30 บาทต่อเดือน และออม เดือนละ 100 บาท ในกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ทั้งสองกองทุนจะเก็บเงินออมทุกวันจันทร์สุดท้ายของ เดือน กองทุนต่างๆ ที่ตั้งขึ้นนี้ทำให้คนในชุมชนรู้จักการพอประมาณในการใช้จ่าย มีเหตุผลในการใช้ ใช้จ่ายและรู้จักเก็บออมมากขึ้น เพื่อให้การจัดการชุมชนประสบความสำเร็จและยืนยาวสืบเนื่องไปถึงคน รุ่นต่อไป คนในชุมชนจึงร่วมกันจัดประชุมซึ่งเป็นเหมือนเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทุกวันจันทร์สุดท้าย ของเดือน เพื่อระดมความคิด ความรู้ของคนในชุมชน ไปวางแผนการปฏิบัติงานด้วยความมีเหตุผล เพื่อพัฒนาชุมชนต่อไป ความสำเร็จอีกประการหนึ่งของชุมชนบ้านบางพลับคือ การอนุรักษ์วิถีชีวิต เอกลักษณ์และทรัพยากรธรรมชาติ เช่น มีการตั้งกลุ่มโฮมสเตย์บ้านบางพลับ เพื่อจัดการท่องเที่ยวที่ เน้นการเรียนรู้วิถีชีวิตชาวบางพลับ การสอนทำอาหารท้องถิ่นโบราณ เช่น แกงกระตองกรุบ ต้มส้ม หนวกกล้วย แกงส้มชะคราม นอกจากนี้ยังมีการสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น มีการสร้างแนวกันคลื่นเพื่อเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ ซึ่งเป็น การสร้างภูมิคุ้มกันให้สิ่งแวดล้อมของชุมชนและรักษาแหล่งทรัพยากรสำคัญทางเศรษฐกิจให้ดำรงอยู่ กับคนในชุมชนได้ต่อไป

กิจกรรมเหล่านี้ล้วนเกิดจากวิถีชีวิตดั้งเดิมผสมผสานกับแนวคิดปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ก่อเกิดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ตรงตามหลักการ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ได้แก่ ชุมชนมีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และอยู่บนเงื่อนไขของความรู้คู่ คุณธรรม ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ต่อเนื่องจนถึงคนรุ่นต่อไปในอนาคตด้วย

4.3 การเรียนรู้ตลอดชีวิต

ชุมชนบ้านบางพลับเป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ส่งเสริมให้คนในชุมชน ได้รับการศึกษา เพื่อใช้การเรียนรู้ของบุคคลเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน จากการศึกษาเอกสาร และการศึกษาภาคสนาม สามารถวิเคราะห์การเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชนบ้านบางพลับได้ โดย เริ่มจากเด็กก่อนวัยเรียนหรือวัยเด็กปฐมวัยสามารถเข้ารับการดูแลจากศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก (โรงเรียน วัดแก่นจันทร์เจริญ) เมื่อถึงวัยประถมศึกษา เด็กสามารถเข้าเรียนที่โรงเรียนประจำหมู่บ้านได้คือ โรงเรียนวัดแก่นจันทร์เจริญ (จันทร์เอียงทับทิมราษฎร์บำรุง) การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนวัด แก่นจันทร์เจริญถือเป็นตัวอย่างของการส่งเสริมและสนับสนุนให้นักเรียนร่วมทำกิจกรรมกับชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมด้านวัฒนธรรมและประเพณี เช่น การสอนดนตรีไทย (ซอ) ของท้องถิ่น การสอน นาฏศิลป์ไทย (ท่ารำขนมครก) และการร่วมสืบสานประเพณีตักบาตรขนมครก เมื่อเด็กจบการศึกษา ระดับประถมศึกษาแล้ว เด็กอาจเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอ ได้แก่ โรงเรียน สกลวิสุทธิและโรงเรียนเมธีคุณหะวันวิทยาลัยได้ หรือหากเด็กในชุมชนต้องการศึกษาต่อในสายอาชีพ สามารถเลือกศึกษาต่อที่วิทยาลัยเทคนิคสมุทรสงคราม วิทยาลัยสารพัดช่างสมุทรสงครามและ วิทยาลัยการอาชีพอัมพวา ซึ่งถือว่าสะดวกมากเพราะสถานศึกษาแต่ละแห่งอยู่ไม่ไกลจากชุมชน

นอกจากการศึกษาในระบบที่สมบูรณ์พร้อม คนในชุมชนบ้านบางพลับทุกวัย สามารถเข้า รับการศึกษานอกระบบได้จาก กศน. ตำบลบางพรหม โดยมีนางสาววาสนา เพ็งถมยา ซึ่งเป็น “ครู ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนดีเด่น” (ภาคกลาง) ประจำปี พ.ศ.2555 เป็นผู้ประสานงานการศึกษานอกระบบ ของชุมชน กิจกรรม กศน. ตำบลบางพรหม ที่บริการคนในชุมชน คงไม่ต่างจาก กศน. อื่นๆ เช่น การ เรียนการสอนในหลักสูตรการศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐาน การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ การศึกษาเพื่อ พัฒนาทักษะชีวิต การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ตามปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง แต่กิจกรรมของ กศน. ในตำบลบางพรหม อำเภอบางคนก็ จัดได้ว่าโดดเด่นกว่า ตำบลหรืออำเภออื่นๆ จนได้รับการยกย่องจากสำนักงาน กศน. ให้เป็น “สุดยอดแหล่งเรียนรู้ กศน.” นอกจากนี้ ชุมชนแห่งนี้ยังได้รับการยกย่องจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ให้เป็น “สังคมแห่ง การเรียนรู้ต้นแบบ” ในปี พ.ศ.2551 อีกด้วย เห็นได้ว่าคนในชุมชนบ้านบางพลับให้ความสำคัญกับการ สร้างชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้และการศึกษานอกระบบค่อนข้างมาก สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของ ชุมชนที่ว่า “บางพรหมก้าวหน้า การศึกษากว้างไกล ร่วมใจพัฒนา ห่างไกลยาเสพติด คุณภาพชีวิตครบ วงจร” จากการศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยสังเกตเห็นบุคคลทั้งจากในชุมชน คนจากชุมชนอื่น หน่วยงาน

และองค์กร ทั้งเด็กและผู้ใหญ่จนไปถึงผู้สูงอายุ ต่างมาใช้สถานที่บ้านพักของครูสมทรง แสงตะวัน หรือบ้านสวนแสงตะวันเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย ทั้งด้านเกษตรกรรม ด้านหัตถกรรมและด้านศิลปวัฒนธรรม ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิชกล่าวถึงการเรียนรู้ ในชุมชนบ้านบางพลับว่า

“...ถ้าเราได้ศึกษาเรียนรู้ เมื่อมีความรู้จะบันทึกไว้และเผยแพร่...ปีต่อๆ มาได้พัฒนาเป็น งานวิจัยของเกษตรกรก็ได้รางวัลงานวิจัยดีเด่นด้วย...ทั้งหมดเป็นความรู้ที่มีประโยชน์ ครูก็ อยากสานต่อความรู้นี้ มีคนมาเรียนหลักสูตรคืนเดียวบ้าง สองคืนบ้าง...อาทิตย์หน้าก็มีที่ จะมาขออยู่เรียนรู้ด้วยหนึ่งเดือนเต็ม หรือใครก็ได้จะเข้ามาเรียน มาอยู่นานแค่ไหนก็ได้... ทั้งหมดนี้คงเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้”

(ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิช, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2555)

การศึกษานอกระบบของชุมชนบ้านบางพลับ มีรูปแบบที่ชัดเจนในลักษณะของภาควิชา และหลักสูตรของมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น เพียงแต่ลักษณะการเรียนการสอนนั้นมีความยืดหยุ่น และสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน เช่น การเรียนเพื่อนำไปประกอบอาชีพ เป็นต้น บน พื้นฐานของปรัชญาการศึกษานอกระบบอย่างแท้จริง เห็นได้ว่าคนในชุมชนบ้านบางพลับ มีโอกาสใน การเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกช่วงวัย ทั้งจากแหล่งเรียนรู้ในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัยที่กระจายอยู่ ทั้หมู่บ้าน เช่น สถานศึกษาทุกระดับ ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน หอ กระจายข่าว สนามกีฬาและสนามเด็กเล่นเพื่อทำกิจกรรมนันทนาการที่ส่งเสริมการเรียนรู้ นอกจากนี้ แล้ว คนในชุมชนยังสามารถศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตชาวสวนผลไม้ ชาวบ้านตามป่าชายเลนและชานนา เกลือ ได้จากชุมชนใกล้เคียง นับว่าเป็นโอกาสที่ดีของคนในชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ตั้งที่มีความ หลากหลายในวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพ ซึ่งเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก

4.4 การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ในอดีตคนชุมชนบ้านบางพลับส่วนใหญ่ประสบปัญหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเสริม ปัญหาราคามผลไม้ขึ้นลงตามตลาด ซึ่งส่งผลต่อรายได้ที่ไม่แน่นอน ต่อมาเมื่อทุกคนในชุมชนตระหนักถึง ปัญหาดังกล่าวร่วมกัน ผู้นำชุมชนจึงจัดให้มีเวทีประชาคมหมู่บ้านขึ้นเพื่อช่วยกันหาทางแก้ไข แนวทาง หนึ่งซึ่งคนในชุมชนเห็นตรงกันว่าสามารถนำมาแก้ปัญหาได้คือ การใช้หลักการพึ่งตนเอง ซึ่งต่อมา หลักการนี้ได้ขยายผลอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและผนวกกับกระแสของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียง จึงทำให้ชุมชนแห่งนี้ยึดแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแกนในการขับเคลื่อน เศรษฐกิจของชุมชน โดยมีแผนงานในการขับเคลื่อน ได้แก่ การลดรายจ่ายในครัวเรือน การลดต้นทุน การผลิตและการเพิ่มมูลค่าผลผลิต เพื่อสร้างรายได้ให้ครัวเรือนและชุมชนไปพร้อมกัน ประธานกลุ่ม สตรีเกษตรพัฒนาของชุมชนบ้านบางพลับกล่าวถึงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนโดยยึดแนวทาง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า

“...เดิมทีผลไม้กลับชาติเป็นสูตรลับของตระกูล...แต่เมื่อมาตั้งกลุ่มจึงนำสูตรนี้มาเผยแพร่...สินค้าเก็บไว้ได้ทั้งปี โดยมีจุดจำหน่ายอยู่ที่กลุ่มและมีลูกค้ามาซื้อที่แหล่งผลิต ทำให้กลุ่มมีรายได้ต่อเนื่องนับหมื่นบาท เพราะส่วนใหญ่ไม่ต้องลงทุนด้านวัตถุดิบ ผลไม้ก็ได้จากสวน เช่นมะละกอ บอระเพ็ด ส้มโอ ตะลิงปลิง...มันก็ตรงกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงนะ...ทำแบบนี้มาหลายปีแล้ว สมาชิกก็มีรายได้ตลอด...”

(ประธานกลุ่มสตรีเกษตรพัฒนา, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2555)

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้น ชุมชนบ้านบางพลับยังสร้างระบบทุนของชุมชนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน ระบบทุนที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหรือกลุ่มสัจจะ กองทุนหมู่บ้านที่บริหารจัดการโดยชุมชนเอง กองทุนสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้และกองทุนฌาปนกิจแก่ญาติผู้เสียชีวิต ซึ่งระบบทุนดังกล่าวมีความเข้มแข็งมากและชุมชนไม่จำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือด้านงบประมาณจากภาครัฐในเรื่องที่ชุมชนสามารถจัดการเองได้ ภายในบ้านสวนแสงตะวัน มีการจัดตั้งร้านค้าชุมชนขึ้น ผลิตภัณฑ์ที่นำมาขายเป็นผลผลิตจากสมาชิกเครือข่ายชุมชน ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร้สารพิษกล่าวถึงการผลิตและแลกเปลี่ยนผลิตผลหรือบริการทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนในชุมชนบ้านบางพลับว่า

“...คนในชุมชนทำของมาขายกันเอง...ของที่ขายเป็นของที่มีคุณค่า คือ คนทำมีคุณธรรม ในกระบวนการผลิต ของก็มีคุณภาพ แล้วยังมีคุณประโยชน์ที่ได้จากการนำไปใช้...ร้านค้าชุมชนเกิดขึ้น เพราะต้องการให้เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนซื้อขายของที่มีคุณค่า ซึ่งทำมาจากสมาชิกเครือข่ายของชุมชนเรานี้แหละ...”

(ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร้สารพิษ, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2555)

เห็นได้ว่าคนในชุมชนบ้านบางพลับได้ร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันทางเศรษฐกิจ โดยเชื่อว่าเศรษฐกิจที่ดีทำให้คุณภาพชีวิตดีและนำพาสังคมให้ดีขึ้นในที่สุด นอกจากนี้ที่กล่าวมาข้างต้น จากการศึกษาภาคสนามผู้วิจัยได้สังเกตเห็นถึงความไว้วางใจกันของคนในชุมชน เพราะร้านค้าของชุมชนที่ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร้สารพิษกล่าวถึงนั้น ไม่มีผู้ดูแลร้านคอยขายของให้กับลูกค้าที่มาซื้อ แต่จะมีกระป๋องใส่เงินแทน สินค้าทุกชิ้นในร้านมีราคาติดไว้ ถ้าลูกค้าสนใจสินค้าชิ้นใดให้ดูราคาเองและหยอดเงินใส่ในกระป๋องหรือนับเงินทอนเอง พอเจ้าของสินค้ามาที่ร้านก็จะนับเงินไปตามต้นทุนที่ตนเองนำมาฝากขาย ภาพเหตุการณ์การแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าเช่นนี้ ถือเป็นเรื่องปกติของชุมชนบ้านบางพลับซึ่งคนในชุมชนมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สังคมของชุมชนบ้านบางพลับมีคุณภาพเช่นนี้ได้ เป็นผลจากการจัดการชุมชนโดยใช้การเรียนรู้เป็นพื้นฐานของการพัฒนา โดยมีการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตแก่คนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ภายในชุมชนบ้านบางพลับมีโรงเรียนวัดแก่นจันทร์เจริญเป็นศูนย์กลางที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการศึกษาในระบบ นอกจากนี้ยังมี กศน. ที่สนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของชุมชนอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนบ้านบางพลับเห็นความสำคัญของการศึกษาและใช้การศึกษาเป็นแกนกลางของกิจกรรมภายในชุมชน ประธานกลุ่มคนเอาถ่าน (รองประธานศูนย์บริการและถ่ายทอด

เทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลบางพรหม) ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเรียนรู้เพื่อการพัฒนาไว้ดังนี้

“...เราต้องค่อยๆ เรียนรู้ศึกษา ตอนแรกครูก็ลองผิดลองถูก กว่าจะรู้ว่าการเผาถ่านผลไม้ เช่น มะพร้าว น้อยหน่า กล้วย ต้องยังดิบ ใช้ความร้อนร่อยของศา ต้องใส่กระดาษแล้วเอาใบตองใส่ด้วย ผลไม้จะได้สีสวย ทำตั้งหลายครั้งกว่าจะรู้ ตอนที่เผาไม้ค้อน เราก็ได้นำส้มค้อนไม้ค้อน ก็เพิ่งรู้ว่าไม้ค้อนมีประโยชน์มาก...ทุกอย่างที่ทำก็เพื่อชุมชน ต้องเรียนรู้ศึกษา เพื่อเอามาช่วยงานของชุมชน...ทำถ่านได้ ทำน้ำส้มได้ ทำชาสมุนไพรได้ ก็เป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชน สร้างประโยชน์ให้สังคม...”

(ประธานกลุ่มคนเอาถ่าน, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2555)

ในการพัฒนาชุมชนบ้านบางพลับ แม้มีแกนนำคือผู้ใหญ่บ้านและปราชญ์ชาวบ้านหลายคนในชุมชน แต่ยังคงส่งเสริมให้คนในชุมชนทุกคนมีส่วนร่วม เน้นสร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมในการแสดงความคิดเห็น ทุกครัวเรือนของชุมชนสามารถเข้าร่วมประชุมประจำเดือน ทุกวันจันทร์สุดท้ายของแต่ละเดือนได้ ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบางพลับกล่าวถึงการปกครองชุมชนบ้านบางพลับไว้ดังนี้

“...หมู่บ้านนี้มีผู้นำในส่วนผู้ใหญ่บ้านจะมี 3 คน คือ ผู้ใหญ่เองกับผู้ช่วย 2 คน มีสมาชิก อบต. อีก 2 คน ที่เป็นตัวแทนของหมู่บ้าน ผู้นำทั้ง 2 ส่วนจะช่วยกันทำงานดูแลความเดือดร้อนของประชาชน แก้ปัญหาให้ นอกจากนี้ก็มีผู้นำที่ไม่เป็นทางการ 7 คน ที่เป็นที่เคารพของคนที่ชุมชน ก็จะช่วยงานขับเคลื่อนด้านการรักษาวัฒนธรรม ประเพณี ผู้นำทางการกับไม่ทางการก็จะทำงานร่วมกันพัฒนาชุมชน...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบางพลับ, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2555)

เห็นได้ว่าภาระหน้าที่งานของผู้นำชุมชนบ้านบางพลับทางด้านสังคม ไม่เพียงแต่ครอบคลุมด้านการศึกษา การสร้างความเสมอภาคของคนในชุมชน ยังมีกิจกรรมที่ผู้นำให้ความสนใจอีกเช่น กิจกรรมส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชนและ กิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่สมาชิกของชุมชน ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบางพลับยกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ การตัดบาตรขนมครก ซึ่งเป็นทั้งการอนุรักษ์วัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและยังส่งเสริมให้เด็กๆ ในชุมชนได้เรียนรู้จริยธรรมจากการเข้าวัดด้วย

นอกจากการอนุรักษ์วัฒนธรรม ชุมชนบ้านบางพลับยังส่งเสริมการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชนอย่างชัดเจนด้วย ซึ่งเห็นได้จากการกำหนดให้มีภาควิชาเกษตรธรรมชาติและพลังงานยั่งยืนและภาควิชาทรัพยากรชายฝั่งและสิ่งแวดล้อมเป็น 2 ใน 6 ภาควิชาที่มีเนื้อหาการเรียนการสอนเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โครงการที่หมู่บ้านบางพลับดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพื่อฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ได้แก่ โครงการกำจัดขยะ วัชพืชและรักษาสภาพลำคลอง โครงการดังกล่าวถือเป็นโครงการสำคัญเพราะแทบทุกครัวเรือนในชุมชนบ้านบางพลับ ต่างอาศัยน้ำในลำคลองตามแบบวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ยึดปฏิบัติมา

นาน นอกจากนี้ยังมีโครงการปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมชุมชน เช่น ถนน ไหล่ทาง เพื่อความสวยงามของชุมชน เพราะชุมชนแห่งนี้ถือเป็นชุมชนที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในแต่ละวันมีนักท่องเที่ยวมากมายที่สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตชาวสวนริมคลอง ด้วยเหตุนี้ผู้นำชุมชนจึงรณรงค์ให้สมาชิกของชุมชนช่วยกันเพื่อเป็นการสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิชกล่าวถึงการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนบ้านบางพลับว่า

“...ผมทำเกษตรยั่งยืน เพราะเกษตรยั่งยืนคือ การไม่ทำลายธรรมชาติ มันมีการแบ่งปันเอื้ออาทรต่อกัน ผู้ผลิตผู้บริโภคสุขภาพดีเหมือนๆ กัน...การทำเกษตรทำให้ใส่ปุ๋ยมากเท่าไร ก็ไม่สู้การใส่ใจ ต้นไม้เค้ามีชีวิตแต่ไม่มีวิญญาณ เค้าพุดรู้เรื่องนะ...”

(ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร่สารพิช, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2555)

เห็นได้ว่าชุมชนบ้านบางพลับเป็นชุมชนที่วางแผนการพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นองค์รวม จากความต้องการพื้นฐานของชีวิต ต้องการมีคุณภาพชีวิต มีเศรษฐกิจที่ดี ทำให้มีการร่วมกันวางแผนการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ แต่ไม่ลืมที่จะคำนึงถึงการพัฒนาด้านสังคมควบคู่กันไป นอกจากนี้ยังเห็นความสำคัญของการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่เคยเสื่อมโทรมและร่วมกันอนุรักษ์ พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดียิ่งขึ้น ชุมชนบ้านบางพลับจึงเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมได้ เพราะมีการรวบรวมองค์ความรู้ของคนในชุมชนและสมาชิกเครือข่ายของชุมชน ซึ่งร่วมมือกันทำงานเพื่อชุมชน

จากรายละเอียดของผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ดังกล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยสามารถสรุปได้เป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ชุมชนบ้านบางพลับ: สักคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านบางพลับมีองค์ประกอบของการเป็นสักคมแห่งการเรียนรู้ครบทั้งบุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้ การจัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ และให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ นอกกระบบและตามอัธยาศัย อีกทั้งยังดำเนินการพัฒนาโดยคำนึงถึงองค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งกิจกรรมการพัฒนาทั้งหมด ล้วนอยู่บนฐานของการเรียนรู้ร่วมกันเป็นสำคัญ ชุมชนบ้านบางพลับสามารถใช้ทุนทางสังคมให้เกิดประโยชน์ในการสร้างชุมชนให้เป็นสักคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอน และการสร้างเครือข่ายเข้มแข็งเป็นสำคัญ

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบางพลับ

ชุมชนบ้านบางพลับใช้การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยเริ่มจากการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา เน้นการประชุมทั้งประชุมกันเองภายในชุมชนและประชุมกับเครือข่าย มีการวางแผน มีการประชุม โดยมีบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมมากมายและหลากหลายในอาชีพ มีการบูรณาการความคิดและสามารถนำไปใช้ในการวางแผน ในส่วนของการปฏิบัติ คนส่วนใหญ่ในชุมชนให้ความร่วมมือกันดี และมีบรรยากาศการทำงานแบบการลงแขก และมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ทำให้คนในชุมชนมีความสุข มีเศรษฐกิจในครัวเรือนที่ดี ทำให้มีกำลังใจดำเนินงานพัฒนาในการประเมิณผล มักทำในลักษณะกึ่งทางการ สอบถามเพื่อประเมินความพึงพอใจ ความสำเร็จในการทำงาน ทั้งระหว่างการทำงานและหลังการทำงาน ชุมชนมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เด่นชัด คือ การสร้างเครือข่ายเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคม ไม่เพียงแต่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชนเท่านั้น ยังมีส่วนร่วมกับเครือข่ายภายนอกอย่างเข้มแข็ง สามารถตั้งเป็นเครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น สมุทรสงครามได้ การสร้างเครือข่ายเกิดจากความตระหนักและความต้องการสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล กลุ่มหรือชุมชนอื่น เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปันทรัพยากร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

องค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบางพลับ

1. **บุคคล** คือ ครูภูมิปัญญาไทยคือทุนบุคคลที่สำคัญ และยังมีผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการกลุ่มอาชีพ บุคคลเครือข่ายและคนรุ่นใหม่ที่เป็นจิตอาสา ซึ่งเป็นทุนบุคคลของชุมชน 2. **สถาบัน** คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัวและหน่วยงาน เช่น พช. สนง.เกษตรจังหวัด กศน. ธกส. อบต. ททท. และเครือข่ายชุมชนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น 3. **ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม** ได้แก่ การใช้ชี้อัดดาเกลือเพื่อเพิ่มคุณภาพของส้มโอ การทำผลไม้กลับชาติซึ่งเป็นการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การใช้ดินชะครามมาประกอบอาหาร และมีวัฒนธรรมการใช้ชีวิตแบบชาวสวนริมคลอง 4. **ทรัพยากรธรรมชาติ** ได้แก่ ที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง มีนา 3 นา ได้แก่ นาข้าว นาทุเรียนและนาเกลือและมีน้ำ 3 น้ำ ได้แก่ น้ำจืด น้ำกร่อยและน้ำเค็ม และ 5. **กองทุนชุมชน** ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสัจจะกองทุนหมู่บ้านที่จัดการโดยชุมชนเอง กองทุนสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้และกองทุนฌาปนกิจแก่ญาติผู้เสียชีวิต

แผนภาพที่ 4.4 องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

กรณีศึกษาที่ 3 สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

จากการศึกษาเอกสารสุดยอดแหล่งการเรียนรู้ ของสถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ปี พ.ศ.2551, เอกสารประกอบการประเมิน โครงการปกป้องสถาบันและแก้ไขปัญหาเสพติดติเตน ประเภทบุคคลรางวัล “อัครวิเนแหวนเพชร ราษสีห์ผู้รักดีต่อแผ่นดิน” ประจำปี พ.ศ.2552, เอกสารสรุปหมู่บ้านพัฒนา ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ของสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมือง ขอนแก่น ปี พ.ศ.2553, เอกสารแผนชุมชนบ้านหนองหัววัว ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการประจำหมู่บ้านหนองหัววัว ปี พ.ศ. 2554 และการศึกษาภาคสนามในชุมชนบ้านหนองหัววัว หมู่ที่ 6 ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น สามารถสรุปข้อมูลพื้นฐาน องค์ประกอบการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐาน

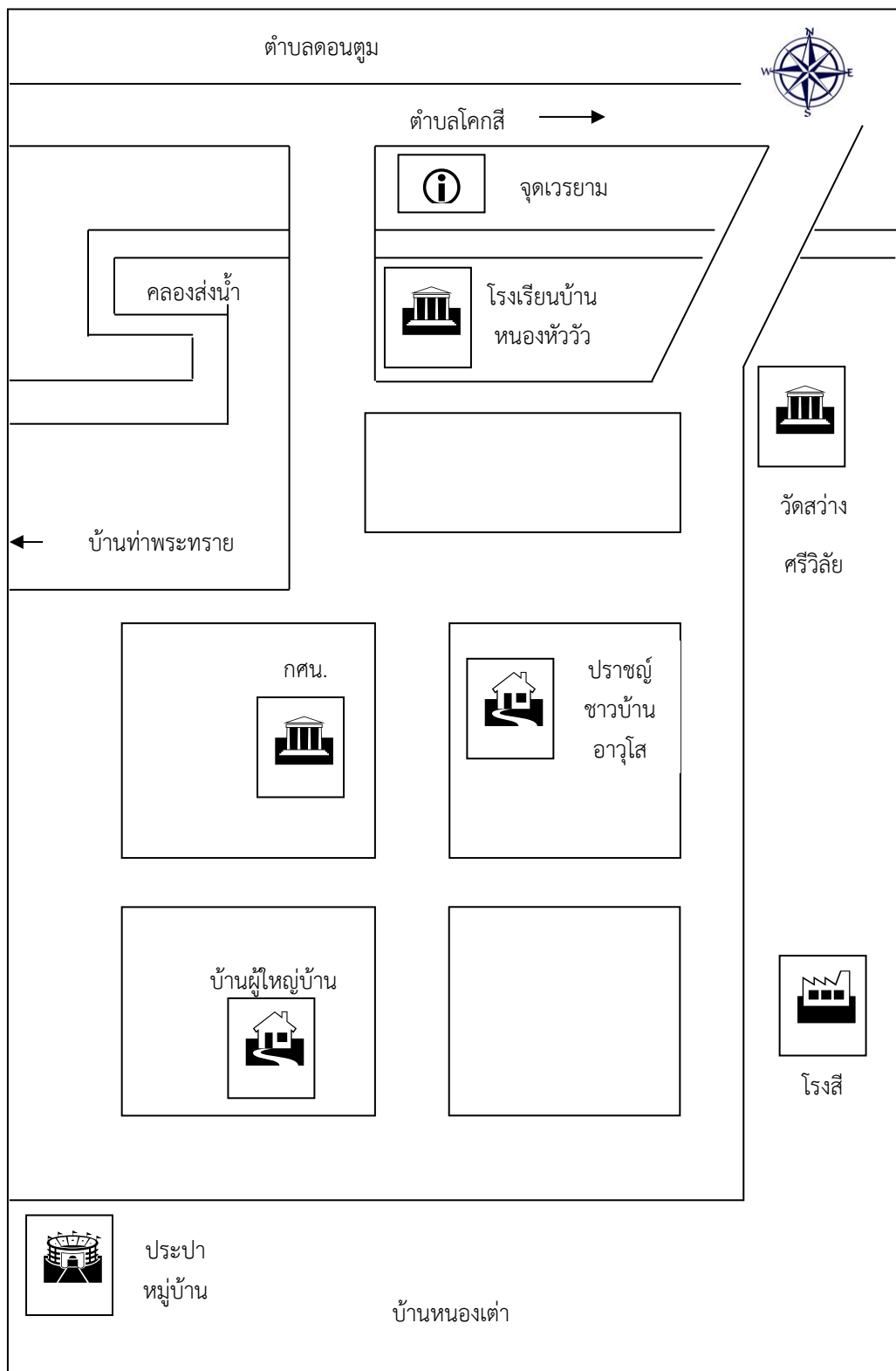
ชุมชนบ้านหนองหัววัว เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง กล่าวคือมีประชากรประมาณ 534 คน ตั้งอยู่ในตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อปี พ.ศ.2551 ได้รับรางวัลสุดยอดแหล่งเรียนรู้ จากสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน.) ซึ่งเห็นสมควรให้ชุมชนบ้านหนองหัววัวเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน รายละเอียดข้อมูลพื้นฐานของชุมชน มีดังต่อไปนี้

1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

ชุมชนบ้านหนองหัววัว ตั้งอยู่ที่ หมู่ 6 ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 4	บ้านหนองงูเหลือม	ตำบลหนองตุม
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ที่ 10	บ้านบึงเรือใหญ่	ตำบลโคกสี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 1	บ้านโคกสี	ตำบลโคกสี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 11	บ้านท่าพระทราย	ตำบลโคกสี

บ้านหนองหัววัวตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 21 กิโลเมตร พื้นที่ของหมู่บ้านหนองหัววัวเป็นที่ราบลุ่มในเขตชลประทานหนองหวายและแม่น้ำพอง ภายในหมู่บ้านมีแหล่งน้ำสำคัญ ได้แก่ คลองชลประทานและหนองเชียงมน ซึ่งใช้เพื่อการเกษตรและหนองเชียงสา ซึ่งใช้เพื่อการผลิตน้ำประปาหมู่บ้าน บ้านหนองหัววัวมีลักษณะภูมิอากาศเหมือนพื้นที่อื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือมี 3 ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝนและฤดูหนาว การเดินทางเข้าสู่ชุมชนค่อนข้างสะดวกเพราะอยู่ใกล้เขตชุมชนโรงเรียนโคกสีพิทยาสรรค์ซึ่งเป็นที่รู้จักของคนในพื้นที่บริเวณนั้น

แผนภาพที่ 4.5 แผนที่ชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1.2 ความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนบ้านหนองหัววัว ตำบลโคกสี ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2459 ซึ่งได้แยกตัวออกจากบ้านโคกสี หมู่ที่ 1 ตำบลโคกสี โดยการนำของพ่อใหญ่มหาชัย (ไม่ทราบนามสกุล) ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้าน ผู้อาวุโสในหมู่บ้านเล่าต่อกันมาว่า ครั้งหนึ่งมีโรคระบาดเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้วัวในหมู่บ้านล้มตายเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านได้ตัดหัววัวและนำไปทิ้งลงหนองน้ำข้างวัด จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านหนองหัววัว ซึ่งปัจจุบันหนองน้ำดังกล่าวกลายเป็นที่ดินส่วนบุคคลเพื่อใช้ทำการเกษตรไปแล้ว

1.3 ประชากรและการปกครอง

ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน ปี พ.ศ.2554 ระบุว่าชุมชนบ้านหนองหัววัวมีบ้านเรือนจำนวน 109 ครัวเรือน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 534 คน โดยประชากรทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ และจากข้อมูลจากเอกสารสรุปหมู่บ้านพัฒนา ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ของสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมือง ขอนแก่น ปี พ.ศ.2553 สรุปการปกครองของหมู่บ้านหนองหัววัว โดยแบ่งการปกครองเป็น 5 คุ่มบ้าน ได้แก่

- 1) คุ่มทรายทอง
- 2) คุ่มไทยสงวน
- 3) คุ่มเจริญธรรม
- 4) คุ่มตะวันสีทอง
- 5) คุ่มตะวันลับฟ้า

ผู้นำอย่างเป็นทางการของชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน นายสุรพงษ์ เตินเตือน ซึ่งดำรงตำแหน่งนี้ ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2551 จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ผู้นำที่เป็นทางการ ชุมชนบ้านหนองหัววัวยังมีผู้นำกึ่งทางการ ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน 8 ฝ่าย ดังนี้

- 1) ฝ่ายกิจการสตรี
- 2) ฝ่ายกิจกรรมคลัง
- 3) ฝ่ายกิจการปกครอง
- 4) ฝ่ายกิจการสาธารณสุข
- 5) ฝ่ายกิจการสวัสดิการและสังคม
- 6) ฝ่ายกิจการศึกษาและวัฒนธรรม
- 7) ฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย
- 8) ฝ่ายกิจการพัฒนาหมู่บ้านและส่งเสริมอาชีพ

นอกจากนี้ชุมชนบ้านหนองหัววัวยังมีตัวแทนกลุ่มต่างๆ และมีผู้นำตามธรรมชาติหรือปราชญ์ชาวบ้านเป็นตัวแทนองค์ความรู้ต่างๆ อีกหลายท่าน

1.4 เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ

อาชีพหลักของประชาชนในชุมชนบ้านหนองหัววัวคือ อาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนาและการปลูกผัก เช่น หัวหอม กระเทียม เป็นต้น ส่วนอาชีพรองของคนในชุมชน ได้แก่ การขายเมล็ดพันธุ์ข้าว การทำปุ๋ยชีวภาพเพื่อการค้า การทำไข่เค็ม การทอเสื่อจากต้นกก การทำขนมอีแต๋น

(ข้าวแต่น้ำแดงโม) และการทำกล้วยมันผสมไพร สำหรับโอกาสทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน คือการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบด้านการดำเนินชีวิตตามเศรษฐกิจพอเพียง โดยเน้นการถ่ายทอดองค์ความรู้ 2 เรื่องได้แก่ การทำไร่นาสวนผสมเพื่อลดรายจ่ายและการประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ เพื่อให้ผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงานและเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชนอีกทางหนึ่ง

1.5 วัฒนธรรมและประเพณี

ชุมชนบ้านหนองหัววัวมีการสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีที่ดั้งเดิมของไทยและท้องถิ่นไว้อย่างครบถ้วน วัฒนธรรมที่คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนคือ วัฒนธรรมการแบ่งปัน การช่วยเหลือกันและความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเสมือนทุกคนในชุมชนเป็นเครือญาติกัน สำหรับประเพณีพื้นบ้านของบ้านหนองหัววัวมีลักษณะคล้ายหมู่บ้านและจังหวัดอื่นๆ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ในเดือนยี่ (มกราคม) จะมีงานบุญปีใหม่ในเดือนสาม (กุมภาพันธ์) จะมีงานบุญข้าวจี จากนั้นในเดือนสี่ (มีนาคม) จะมีการจัดงานบุญผะเหวด (บุญผะเหวดหรือบุญมหาชาติ) ซึ่งเป็นงานใหญ่เพราะมีการแห่ผะเหวดรอบหมู่บ้านและรอบวัด ในเดือนต่อมาจะมีงานบุญสงกรานต์ และในเดือนเก้าและเดือนสิบจะมีงานบุญข้าวประดับดินและงานบุญข้าวสากตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีประเพณีทางศาสนาอีก เช่น งานบุญเข้าพรรษา - ออกพรรษาและงานบุญกฐิน โดยคนในชุมชนจะประกอบกิจกรรมทางศาสนากันในวัดสว่างศรีวิสัย ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้านหนองหัววัว

2. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านหนองหัววัว เกิดจากการนำพลังของทุนทางสังคมหลักซึ่งประกอบด้วยบุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและเพื่อการพัฒนาชุมชน รายละเอียดขององค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหนองหัววัว สามารถอธิบายได้ดังนี้

2.1 บุคคล

ช่วงของการพัฒนาแบบทุนนิยมอย่างรวดเร็ว ชุมชนบ้านหนองหัววัวประสบปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคมและปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ไป คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวตระหนักถึงปัญหาและต้องการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ร่วมกัน จึงศึกษาปัญหาและหาทางออก โดยการสร้างชุมชนให้พัฒนาตามแนวทางของการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งหมู่บ้านหนองหัววัวมีรูปแบบในการจัดการชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้แบบบูรณาการทุกภาคส่วน โดยเน้นชุมชนเป็นฐานในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้น เช่น การเรียนรู้ผ่านการสังเกตจากตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จและการเรียนผ่านการทำกิจกรรมกลุ่ม เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจำเป็นต้องมีบุคคลในการดำเนินงานหลายฝ่าย คนในชุมชนจึงต้องประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ เครือข่ายองค์กรหรือบุคคลมากยิ่งขึ้น ทำให้คนในชุมชนมีความกระตือรือร้นมากยิ่งขึ้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเสมอ ยิ่งทำให้เกิดความสามัคคีกันภายในกลุ่มและแต่ละบุคคลมีความสนใจใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

ซึ่งคนเหล่านี้ถือเป็นทุนบุคคลของชุมชนที่พร้อมจะทำงานการพัฒนาเพื่อสร้างชุมชนให้ดียิ่งขึ้น ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัวกล่าวถึงคนในชุมชนที่เป็นทุนทางสังคมว่า

“...ผมว่าคนในหมู่บ้านนี้ดีตรงที่พูดภาษาเดียวกัน สามัคคีกันดี มีงานต้องประชุมก็มากัน ไม่ขาด ช่วยกันคิด ช่วยกันแสดงความเห็นแต่บางคนก็อาย พูดไม่เป็น ไม่เคยพูดแต่ทำ... ช่วยเหลือกันดี เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนเลยนะ ถ้าเราไม่มีคนมาช่วยเราจะพัฒนาได้ยังไง อนาคต.มาบอกให้ทำ ถ้าคนไม่ช่วยแล้วใครจะทำ...คนในชุมชนก็สำคัญ คนนอกก็สำคัญ ใครก็ได้ที่ช่วยกันทำงานให้หมู่บ้านก็สำคัญทั้งนั้น...ผมไปอบรมมาจาก โรงเรียนนักปกครองท้องถิ่น ได้เรียนรู้อะไรเยอะ ได้รู้ว่าคนในชุมชนเรานี่แหละที่เป็นพลัง ผมเป็นผู้ใหญ่บ้านก็ต้องได้ใจชาวบ้าน ถึงจะทำงานได้...เค้าไว้ใจเรา เราก็อำนาจได้ ในชีวิตเรา เราต้องทำงานกับคนตั้งไม่รู้เท่าไร อยู่อย่างไว้ใจกันมันสบายใจ ทำงานด้วยกัน ได้...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่าผู้นำชุมชนบ้านหนองหัววัวให้ความสำคัญกับทุนบุคคลของชุมชนมาก โดยคำนึงถึงความสนใจใฝ่รู้ในตัวบุคคล ความสามัคคีกันภายในชุมชน ความไว้ใจซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ถือเป็นสิ่งสำคัญในการร่วมกันทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชน ส่วนตัวของผู้นำเองก็ให้ความสำคัญในการดำรงตนให้เป็นที่ไว้วางใจของคนในชุมชน ตลอดจนการพัฒนาตนเองเพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะในงานพัฒนาเพื่อนำมาพัฒนาชุมชนด้วยเช่นกัน

ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว กล่าวถึงทุนบุคคลของชุมชนบ้านหนองหัววัวที่มีอยู่ เช่น ผู้อาวุโสที่คนในหมู่บ้านเคารพ ประชาชนชาวบ้านที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น คณะกรรมการหมู่บ้าน ทุกฝ่าย อาสาสมัครของชุมชนทุกกลุ่ม ตลอดจนชาวบ้านในหมู่บ้านทุกคน นอกจากนี้ผู้นำชุมชนยังกล่าวถึง ทุนบุคคลที่ต้องคำนึงถึงเป็นสำคัญกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาสานต่องานพัฒนา ซึ่งอาจเป็นปัญหาต่อไปในอนาคตได้ เนื่องจากคนรุ่นหนุ่มสาวส่วนใหญ่จะเข้าไปทำงานในเมืองหรือในต่างจังหวัด มีเพียงไม่กี่คนที่ช่วยงานครอบครัวอยู่ในชุมชน ซึ่งจากการสังเกตภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า ภายในหมู่บ้านมีบรรยากาศที่สงบ ผู้สูงอายุนั่งทำงานกันที่ระเบียงหรือศาลาหน้าบ้าน บ้างนั่งคุยกัน บ้างรับประทานอาหารร่วมกันและบ้างก็เลี้ยงเด็กเล็กๆ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยพบว่า พ่อแม่ของเด็กเหล่านี้เป็นคนรุ่นหนุ่มสาวที่ออกไปทำงานในเมืองหรือในกรุงเทพมหานคร และให้คนรุ่นปู่ย่าตายายช่วยเลี้ยงดูหลานๆ แต่ถึงแม้จะมีคนรุ่นใหม่เข้ามาช่วยงานพัฒนาค่อนข้างน้อย แต่ผู้ใหญ่บ้านได้เสนอแนวคิดในแง่บวกไว้ดังนี้

“...ผมว่าให้คนรุ่นใหม่พวกนี้เรียนไปก่อนไปก่อน ตอนนี้อยู่ดีที่ยังสนใจมาเรียนรู้งานจากรุ่นพ่อแม่บ้าง ดีกว่าไม่มีเอาซะเลย...คนที่รู้งานแล้วก็สอนงานได้ คนที่ไปเรียนรู้มาจากข้างนอก ก็จะได้เอาประสบการณ์มาแชร์กัน มันก็ได้เรียนรู้ทั้งสองอย่างแล้วคราวนี้...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่า ผู้นำชุมชนเห็นถึงความสำคัญของทุนบุคคลในชุมชนทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนทำงานอยู่ในชุมชนหรือออกไปประกอบอาชีพอื่นๆ ภายนอก โดยเห็นว่าความรู้จากภายนอกหรือภูมิปัญญาสากลเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นได้

2.2 สถาบัน

สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์คือสถาบันหลักที่เป็นปัจจัยสนับสนุนคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวสามารถขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวได้ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและพัฒนาชุมชน เช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ซึ่งแนวทางดังกล่าวเปรียบเสมือนเข็มทิศชีวิตที่คนในชุมชนต่างเห็นพ้องต้องกันว่าสามารถนำพาสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ เพราะคนในชุมชนสามารถประกอบสัมมาชีพและดำรงชีพได้อย่างมีความสุข ด้วยเหตุนี้คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวจึงเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์และภาคภูมิใจในความเป็นปสกนิกรขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและพระราชวงศ์

นอกจากสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นทุนทางสังคมของชุมชนบ้านหนองหัววัว ภายในหมู่บ้านยังมีวัดสว่างศรีวิสัย ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้านและศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน โดยมีพระอ่อนตา ญาณธีโร หรือหลวงตาอ่อน เป็นเจ้าอาวาสที่คนในชุมชนให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างยิ่งทั้งในเรื่องของการเป็นต้นแบบของพระสงฆ์และการเป็นที่ปรึกษาในงานพัฒนาชุมชน ซึ่งถือได้ว่าวัดสว่างศรีวิสัยและหลวงตาอ่อนเป็นตัวแทนสถาบันศาสนาที่มีความสำคัญยิ่งต่อคนในชุมชนซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะด้านการเป็นที่พึ่งทางจิตใจทั้งในยามปกติและในยามที่คนในชุมชนมีปัญหาเดือดร้อน

ภายในชุมชนบ้านหนองหัววัวมีบุคคลผู้พิการทางแขน ขา สมอง สายตาและเพดานปากจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในชุมชน ผู้วิจัยเห็นว่าผู้พิการทุกคนได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากคนในชุมชนเสมือนหนึ่งเป็นคนในครอบครัวของตน มีการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาสมรรถภาพร่างกาย การฝึกกายภาพบำบัดให้แก่ผู้พิการ เป็นต้น นอกจากนี้คนในชุมชนยังให้ความสำคัญกับการให้การศึกษาแก่บุตรหลาน เด็กในชุมชนได้เข้าเรียนในโรงเรียนประจำหมู่บ้านและโรงเรียนใกล้เคียง หลายครอบครัวส่งบุตรหลานเข้าเรียนต่อในโรงเรียนประจำตำบลและโรงเรียนในเมืองขอนแก่น ช่วงเวลาที่เด็กๆ ไปโรงเรียนและคนหนุ่มสาววัยทำงานก็เดินทางไปทำงานนอกหมู่บ้านนั้น บรรยากาศภายในหมู่บ้านจะค่อนข้างเงียบ แต่เมื่อถึงเวลารับประทานอาหารกลางวัน ประมาณ 13.00 น. คนในหมู่บ้านที่ไปไร่จะกลับมารวมตัวกันกับเพื่อนบ้านหรือญาติๆ นั่งล้อมวงกันทานอาหารที่บ้านร่วมกัน บรรยากาศเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความอบอุ่นภายในครอบครัวของคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวได้เป็นอย่างดี จากบรรยากาศความอบอุ่นของสถาบันครอบครัวที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้หมู่บ้านหนองหัววัวได้รับการคัดเลือกให้เป็น “หมู่บ้านสายใยรักแห่งครอบครัว” ในพระบรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารและคนในชุมชนได้มีโอกาสรับเสด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศรีรัศมิ์ พระวรชายาฯ ในวโรกาสที่พระองค์เสด็จมาเยี่ยมโครงการสายใยรักแห่งครอบครัว เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2551 อีกด้วย

นอกจากสถาบันหลักดังกล่าวข้างต้น ชุมชนบ้านหนองหัววัวยังมีหน่วยงาน องค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง กับชุมชนและให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องด้วย อาทิ สำนักงาน กศน. สำนักงานพัฒนาชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบลและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เป็นต้น การร่วมกันของทุนทางสังคมประเภทสถาบันของชุมชนบ้านหนองหัววัว เป็นไปในแบบบูรณาการ กล่าวคือ ผู้นำชุมชนจะนำนโยบายและเป้าหมายของหน่วยงานหรือองค์กรมาปรึกษากับคณะกรรมการหมู่บ้านและคนในชุมชนก่อน จากนั้นจึงช่วยกันพิจารณาถึงความจำเป็น ความเหมาะสมและความสอดคล้องกันของแนวทางการพัฒนาของแต่ละหน่วยงาน ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า ชุมชนบ้านหนองหัววัวเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีทุนทางสังคมประเภทสถาบันเป็นทุนทางสังคมประเภทหนึ่งของชุมชนด้วยเช่นกัน

2.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

เอกสารหมู่บ้านพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ “มังมี ศรีสุข” ของสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองขอนแก่น กล่าวถึงปัจจัยหนึ่งที่สำคัญซึ่งส่งผลให้การพัฒนาหมู่บ้านหนองหัววัวประสบความสำเร็จคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านหนองหัววัว ซึ่งได้แก่การทำเกษตรไร่นาสวนผสม การทำปุ๋ยอินทรีย์ การเลี้ยงสุกรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (การเลี้ยงหมูน้ำ) การจักสานเสื่อกกลายซิด การทำไข่เค็มเสริมไอโอดีน การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง การจัดการสหกรณ์ร้านค้าและการจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์ ตลอดจนองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดพิธีกรรมทางศาสนาแบบท้องถิ่นอีสาน การจัดพิธีและทำเครื่องบายศรีสู่ขวัญแบบท้องถิ่นอีสานดั้งเดิม เหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวภาคภูมิใจ เพราะองค์ความรู้ดังกล่าวไม่เพียงสร้างอาชีพและทำรายได้ให้แก่คนในชุมชน แต่ยังเป็นการสืบสานวัฒนธรรมของท้องถิ่นอีกด้วย ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหนองหัววัวที่ส่งสมมานานถือเป็นทุนทางสังคมที่ทำให้ชุมชนมีฐานของการพัฒนาที่ดี เมื่อแนวทางการพัฒนาของคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนเอง จึงทำให้การพัฒนาของชุมชนเกิดความสมดุลและยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม

กล่าวโดยสรุป คือ องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ บุคคล สถาบัน และภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นเหตุเป็นผลกัน บนพื้นฐานความไว้วางใจกัน เช่นเดียวกับชุมชนที่เป็นกรณีสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีอีก 3 แห่งที่เป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยนี้ นอกจากองค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหนองหัววัว ทั้ง 3 ด้าน ดังกล่าวข้างต้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชนบ้านหนองหัววัว ได้เสนอองค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนเพิ่มเติม ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนต่างๆ ซึ่งรายละเอียดขององค์ประกอบของทุนทางสังคมแต่ละด้านที่เพิ่มเติมเข้ามาในชุมชนบ้านหนองหัววัว มีดังต่อไปนี้

2.4 ทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนบ้านหนองหัววัวอยู่ในเขตชลประทานของเขื่อนอุบลรัตน์ โดยมีคลองชลประทานที่ส่งน้ำผ่านพื้นที่ของชุมชน คนในชุมชนสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง และสามารถปลูกผักจำหน่ายได้ตลอดปี ด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่าพื้นที่ของชุมชนบ้านหนองหัววัวเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์

สำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นพื้นที่ที่สามารถสร้างทรัพยากรธรรมชาติให้แก่ชุมชนได้ด้วยเหตุนี้ทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวจึงเปรียบเสมือนอู่ข้าวอู่น้ำ เลี้ยงปากเลี้ยงท้องคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวได้มาโดยตลอด ประธานกลุ่มธนาคารชุมชน ภรรยาของผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว กล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนว่า

“...บ้านเราทำนาดี ปลูกผักดี ที่แม่พาไปดูที่บ้านพ่อประวัตินั้นนะ เค้ามีบ่อปลานั้นนะ มีนา มีสวนชมพู่ด้วย แม่ว่าสมบูรณ์ดี ปลูกอะไรก็ขึ้น เลี้ยงหมูก็ได้ราคา...ที่นี้ดีก็ตรงมีน้ำทั้งปี หน้าแล้งน้ำน้อยหน่อยแต่มันก็ปลูกนั่นปลูกนี่ได้อยู่...แม่ว่าพอดิน น้ำ มันดี มันเหมือนทรัพยากรมันสมบูรณ์ มันก็ทำให้คนอยู่ได้กินได้ คุณภาพชีวิตมันก็ดี จะทำอะไรมันก็ดี จะมีปัญหาอะไร ก็จะมีสติค่อยๆ คิดแก้ปัญหาด้วยกัน มันไม่เดือดร้อนเรื่องปากท้องก็ค่อยดีหน่อย...”

(ประธานกลุ่มธนาคารชุมชน, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านหนองหัววัวมีความอุดมสมบูรณ์ แม้จะมีฤดูแล้งตามธรรมชาติของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่คนในชุมชนยังสามารถใช้น้ำในการทำเกษตรกรรมได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี คุณประโยชน์จากดิน น้ำและอากาศที่มีความเหมาะสม ทำให้คนในชุมชนสามารถเพาะปลูกข้าวและผักได้ดี เศรษฐกิจดีและสังคมก็ดีตาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัวกล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนว่า

“...ผมอยู่มาตั้งแต่เกิด พ่อแม่ทำนากัน เลี้ยงดูเรามาได้ จะว่าไปเราก็เป็นหนี้แผ่นดิน ผืนนา ทรัพยากรต่างๆ ในหมู่บ้านมันสมบูรณ์ เราอาจไม่ร่ำรวยแต่เรามีชีวิตที่ดี มีความสุข มีกินมีใช้ก็มากพอแล้ว ส่งลูกเรียนจบได้ก็ดีใจ...ทั้งหมดนี้มันก็มาจากผืนนาเรานี่แหละ...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2555)

ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัวและประธานกลุ่มธนาคารชุมชนบ้านหนองหัววัว กล่าวสอดคล้องกันถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่เป็นทุนของชุมชน โดยเฉพาะทรัพยากรดินและน้ำที่มีผลต่อการทำนา เพาะปลูกพืชผักและเลี้ยงเป็ด ซึ่งเป็นอาหารหล่อเลี้ยงชีวิตและเป็นแหล่งรายได้ให้แก่คนในชุมชน จึงสามารถสรุปได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนทางสังคมอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านหนองหัววัว นอกเหนือจากทุนบุคคล ทุนสถาบัน ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

2.5 กองทุนของชุมชน

ปัจจุบันชุมชนบ้านหนองหัววัวมีกองทุนการเงินภายในหมู่บ้านจำนวน 4 กองทุน ได้แก่ 1) กองทุนหมู่บ้าน มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 1,300,000 บาท 2) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 1,530,000 บาท 3) ธนาคารชุมชน มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 1,200,000 บาท และ 4) กองทุนว้าวบราห์มัน มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 187,200 บาท กองทุน

ประเภทต่างๆ จัดตั้ง ขึ้นเพื่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก นอกจากกองทุนที่กล่าวมาข้างต้น ในชุมชนบ้านหนองหัววัวยังมีกองทุนกลุ่มอาชีพอีกหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว กลุ่มไข่เค็ม ไอโอดีน กลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชน กลุ่มปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพและกลุ่มไร่นาสวนผสม เป็นต้นทั้งกองทุน ออมทรัพย์และกองทุนกลุ่มอาชีพที่กล่าวมานั้น ถือเป็นทุนทางสังคมของชุมชนบ้านหนองหัววัว ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจแบบพอเพียง และขยายผลสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนด้วยเช่นกัน ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัวกล่าวถึงกองทุนต่างๆ ซึ่งเป็นทุนของชุมชนว่า

“...บ้านหนองหัววัวมีความพร้อมด้านทุนชุมชนอย่างพร้อมเพรียง ทุนทางสังคม กลุ่มองค์กร กองทุนต่างๆ เวลาทำงานแบบมีทุน เราก็จะไม่กลัว เรากล้าลงทุนเพราะเรามีกองทุนที่เข้มแข็ง เราเก็บออม จัดการกับเงินได้ดีเท่าไร ก็ยังมีความพร้อมมากเท่านั้น เรื่องอื่นก็เป็นองค์ประกอบสำคัญ แต่เงินในกองทุนจะเพิ่มความมั่นใจให้ได้ด้วย...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ชุมชนบ้านหนองหัววัว ได้แก่ ทุนทางสังคมประเภท บุคคล สถาบัน และภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และองค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ที่คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวเสนอเพิ่มเติม ได้แก่ ทุนทางสังคมประเภททรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน องค์ประกอบของทุนทางสังคมทั้งหมดที่เสนอข้างต้น มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ร้อยเรียงกัน บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ดี ความร่วมมือกัน ความไว้วางใจ ความเห็นอกเห็นใจกันของคนในชุมชน ซึ่งสะท้อนถึงการเกิดขึ้นของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหนองหัววัวได้อย่างแท้จริง

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของบุคคลและสถาบัน บนพื้นฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล เพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ รายละเอียดของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหนองหัววัว มีดังต่อไปนี้

3.1 การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา

ชุมชนบ้านหนองหัววัวเป็นชุมชนที่เคยประสบปัญหาอย่างหนักจากภาระหนี้สินที่ชาวบ้านไปกู้ยืมมา จนเกิดเป็นปัญหาสังคมตามมา เมื่อคนในชุมชนตระหนักได้ถึงปัญหาดังกล่าว ก็เริ่มมีการพูดคุยปรึกษากันเพื่อหาทางแก้ไข ชั้นแรกของการแก้ปัญหาที่คนในชุมชนได้มีโอกาสมีส่วนร่วมกันคือการศึกษาปัญหา คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวเรียนรู้ปัญหาของชุมชนจากการทำแผนชุมชน

และการจัดเวทีชาวบ้าน การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชนของคนในชุมชนบ้านหนองหัววัว นั้นได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลายหน่วยงาน เช่น สำนักงาน กศน. สำนักงานพัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัวซึ่งเป็นแกนนำในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน กล่าวถึงการเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ว่าทุกคนในชุมชนสามารถเสนอปัญหาของชุมชนและความต้องการของตนเองได้ ซึ่งผู้ใหญ่บ้านให้สัมภาษณ์ไว้ดังนี้

“...เราเป็นเหมือนญาติๆ กัน มีปัญหาที่ต้องช่วยกันแก้ ไม่ว่าจะเป็ลูกบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ก็ล้วนเป็คนในชุมชน สำคัญหมดทุกคน ถ้ามันเป็ปัญหาของชุมชน มันก็เป็ปัญหาของเราด้วย...ช่วยกันมองดูว่าปัญหามันอยู่ตรงไหน เป็ยังไงกันแน่ช่วยกันศึกษา คนเดียวมันมองไม่ออกหรอกครับ...พวกเจ้าหน้าที่ หน่วยงาน เขามา เขาก็ดูสู้เราไม่ได้ เราเป็คนในบ้าน ก็ต้องเห็นบ้านของเราลึกซึ้งกว่าเขา...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

ทั้งนี้ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัวได้กล่าวเพิ่มเติมถึงการศึกษาค้นคว้าปัญหาของชุมชนว่า คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวเป็คนที่ค่อนข้างกระตือรือร้น เพราะฉะนั้น เมื่อมีปัญหากเกิดขึ้นในชุมชนหลายคนจะไม่วางเฉย ไม่ละเลยกับปัญหาที่เกิดขึ้นและมีจิตอาสาช่วยงานของชุมชนอย่างจริงจัง ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าปัญหาของชุมชนบ้านหนองหัววัว จึงมีหลายคน หลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง ร่วมด้วยช่วยกันศึกษาค้นคว้าปัญหาของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะเมื่อมีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ซึ่งจัดให้มีขึ้นอย่างน้อยเดือนละหนึ่งครั้ง คนในชุมชนจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี มีการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาของชุมชนอย่างตรงไปตรงมาเพื่อประโยชน์ในการวางแผนแก้ไขปัญหาคต่อไป

3.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผน

ในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านหนองหัววัว จะมีผู้ใหญ่บ้านเป็ผู้นำในการประชุมและมีคณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชนให้ความร่วมมือเข้าร่วมประชุมเป็นอย่างดี นอกจากนี้ บางครั้งยังมีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐเข้ามาร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชนด้วย จากเอกสารประกอบการประเมิน โครงการ “ปกป้องสถาบันและแก้ไขปัญหายาเสพติดดีเด่น ” ของหมู่บ้านหนองหัววัว ปรากฏบันทึกการประชุมของหมู่บ้านซึ่งมีลักษณะกึ่งทางการคือ มีระเบียบวาระการประชุม เช่น เรื่องประธานแจ้งให้ทราบ เรื่องเสนอที่ประชุมเพื่อพิจารณา เรื่องรับรองการประชุมของคณะกรรมการหมู่บ้านและเรื่องอื่นๆ เป็ต้น และปรากฏมีรายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมและลงลายมือชื่อผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนอย่างชัดเจน ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว กล่าวถึงประโยชน์ของการบันทึกการประชุมในลักษณะดังกล่าวไว้ดังนี้

“...พอเราเห็นว่ามีปัญหา แล้วเอามาคุยกัน...ช่วยกันมองดูว่าปัญหามันอยู่ตรงไหน เป็ยังไงกันแน่ ช่วยกันศึกษา คนเดียวมันมองไม่ออกหรอกครับ...พวกเจ้าหน้าที่ หน่วยงาน เขามา เขาก็ดูสู้เราไม่ได้ เราเป็คนในบ้าน ก็ต้องเห็นบ้านของเราลึกซึ้งกว่าเขา...มันก็

ต้องประชุมกันวางแผนแก้ไขอย่างทีหนุ่่วนั้นแหละ...มีคนนอกมาประชุมด้วย...ก็คุยกัน
ดีๆ บรรยายภาคี...เราจดบันทึกการประชุมทุกครั้ง แล้วถ่ายแจกคณะกรรมการ ทำแบบ
นี้ก็จะได้ไม่ลืมเรื่องที่คุยกัน จะได้ว่าใครมาประชุมบ้าง จะได้เข้าใจตรงกัน...เรามีนาย
สุชาติ เป็นเลขาจดให้..."

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่า ในการประชุมประจำเดือนแต่ละครั้งนอกจากคนในชุมชน ยังมีคนภายนอก
จากส่วนราชการเข้ามาร่วมประชุมด้วย อย่างไรก็ตามผู้ใหญ่ได้บ้านกล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับการประชุม
วางแผนงานว่า การประชุมที่มีคนภายนอกมาประชุมส่วนมากจะจัดให้มีขึ้นพิเศษ น้อยครั้งที่จะมีคน
ภายนอกเข้ามาร่วมการประชุมประจำเดือนหมู่บ้านเพราะส่วนใหญ่การประชุมประจำเดือนของ
หมู่บ้านจะจัดให้มีในเวลากลางคืน ประมาณ 20.00 น. ซึ่งกว่าการประชุมจะเสร็จสิ้นก็ตึกเกินกว่าที่
เจ้าหน้าที่หรือบุคคลภายนอกจะสะดวกเข้าร่วม ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัวได้กล่าวสรุปถึงการมี
ส่วนร่วมในการวางแผนงานเพื่อการพัฒนาชุมชนว่า คนในชุมชนช่วยกันแสดงความคิดเห็นเป็นอย่างดี
มีความประนีประนอม ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่าง
เรียบร้อยทุกครั้งเพราะการวางแผนแก้ปัญหาที่ดี และสิ่งสำคัญอันดับต่อมาที่ผู้ใหญ่บ้านกล่าวถึงคือ
การร่วมมือกันปฏิบัติงานคนในชุมชนตามแผนงานที่วางไว้

3.3 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

เมื่อคนในชุมชนบ้านหนองหัววัววางแผนการทำงานเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะร่วมกัน
พิจารณาเรียงลำดับความสำคัญของงานก่อน เพื่อให้เห็นลำดับของงานทั้งหมด การทำงานของชุมชน
เป็นแบบบูรณาการ ร่วมทำงานกับทุกภาคส่วน ซึ่งคนในชุมชนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือเข้ามามีส่วน
ร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาชุมชนมากกว่าจะเข้ามาร่วมประชุม ซึ่งประธานกลุ่มสหกรณ์
ร้านค้าชุมชนบ้านหนองหัววัว กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติว่า

"...ป้าว่าคนส่วนใหญ่มาช่วยกันลงแรงมากกว่า ตอนประชุมก็ช่วยกันคิดนะ แต่หนูนึก
ออกไหมว่าไม่ใช่ทุกคน แต่เวลาช่วยกัน ลงแรงกัน คนมากันหมด ช่วยกันหยิบโน่นหยิบนี่
...เวลาทำงานมันก็สนุกดี ป้าชอบเวลามีงาน เคยมีตอนนั้นประชุมกันว่าจะจัดหน้าบ้าน
ให้สวยยังไง แล้วเค้าประชุมกัน สรุปว่าให้ปลูกผัก ปลูกดอกไม้หน้าบ้าน เราปลูกบ้านเรา
เสร็จก็ช่วยปลูกบ้านอื่นอีก...ตอนให้ตั้งเวรยาม คนก็อาสาดี..."

(ประธานกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชน, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่า การร่วมมือกันคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวมีลักษณะเหมือนกับกรณีศึกษา
สังคมแห่งการเรียนรู้อีก 3 กรณีศึกษา กล่าวคือ คนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือในการปฏิบัติมากกว่าการ
เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็น ประธานกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชนได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม
เกี่ยวกับการวางแผนและการปฏิบัติงานร่วมกันของคนในชุมชนดังนี้

“...เวลาทำงานมันก็สนุกดี ป้าชอบเวลามีงาน...เราทำงานเพราะเรารู้ว่านโยบายของพ่อใหญ่เพือนดี เราก็คิดด้วยกัน ทำด้วยกันอย่างนี้แหละหนู...ป้าว่าคนเขาไม่ใส่ใจเรื่องแผนเท่าไหร่นะ เพื่อนบอกให้ทำอะไร เราก็ทำ คนเขาไวใจเพื่อน เขาเห็นเพื่อนทำงาน แล้วก็ มีผลงาน...”

(ประธานกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชน, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่า คนในชุมชนมีความไว้วางใจในแผนงานที่ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกของชุมชน ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐ ได้ประชุมช่วยกันวางแผนไว้เพื่อจะใช้พัฒนาชุมชน เมื่อคนในชุมชนเห็นด้วยว่าแผนงานดังกล่าวเป็นแนวทางที่ดีควรแก่การนำไปปฏิบัติ คนในชุมชนจึง ร่วมแรงกันปฏิบัติตาม จนก่อเกิดผลอันเป็นประโยชน์แก่ชุมชนในที่สุด อย่างไรก็ตามในการปฏิบัติงานของชุมชน เป็นเรื่องปกติที่คนในชุมชนจะมีปัญหาเพราะมีความคิดที่แตกต่างกัน แต่ชุมชนที่เข้มแข็ง เช่นชุมชนบ้านหนองหัววัวนี้ ผู้นำชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้โดยการพูดคุยเจรจากับทุกคนอย่าง ประนีประนอม ทำเรื่องใหญ่ให้กลายเป็นเล็กได้ ทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นจบลงด้วยดี เพราะทุกคนต่าง เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญและไว้วางใจในตัวผู้นำที่จะนำพาชุมชนสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

3.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

เอกสารการพัฒนารูปแบบการจัดแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ของสำนักงานส่งเสริม การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน.) กล่าวถึงการบริหารจัดการชุมชน ในรูปแบบของคณะกรรมการของหมู่บ้านหนองหัววัว ซึ่งทุกคนในชุมชนจะมีส่วนร่วมในการคิด การวางแผน การปฏิบัติ การประเมินผล ตลอดจนการร่วมรับผลประโยชน์ จากการบริหารจัดการที่เป็น ระบบและการบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทำให้ชุมชนบ้านหนองหัววัวประสบความสำเร็จในการจัดการชุมชนจนได้รับรางวัลจากสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน.) ให้เป็นสุดยอดแหล่งเรียนรู้ ในปี พ.ศ.2551 ผลจากการ ได้รับรางวัลทำให้ส่วนราชการ เครือข่าย หน่วยงานต่างๆ หลั่งไหลเข้ามาในหมู่บ้าน ยิ่งทำให้คนใน ชุมชนได้รับผลประโยชน์ยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ทั้งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น สภาพสังคมสิ่งแวดล้อม และทัศนียภาพภายในหมู่บ้านที่ดีขึ้นด้วยเช่นกัน ผู้ใหญ่บ้านและประธานกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชน กล่าวกับผู้วิจัยอย่างภาคภูมิใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนี้

“...เพื่อนมาดูงานเยอะ เรามีวิทยากรให้ความรู้ มีคนพาเดินไปดูโน่นดูนี่ในจุดเรียนรู้ต่างๆ ของหมู่บ้าน...เพื่อนมาจากมหาชัย มาจากรัฐ...เรามีรายได้ที่เขาเข้ามาดูงานนะ พอมี รายได้ก็แบ่งกัน มันภูมิใจด้วย มีเงินด้วย...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

“...คนเขามาดูป่าसानเสือ แต่เขาก็ซื้อหมวก ซื้อพัด เราดีใจที่เขามาถึงที่ เราขายแบบไม่ เอากำไรมาก แต่เราอยู่ได้...ป้ายังให้ลูกหลานเรียน เพราะมันต้องสืบสานต่อใช้ไหม แล้ว มันก็ได้มีเงิน ไม่ต้องออกไปไหน อยู่ที่ไหนก็ไม่สบายเท่าอยู่บ้านเรา...”

(ประธานกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชน, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่าคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม หลายครอบครัวมีความสุขเพราะลูกหลานไม่จำเป็นต้องย้ายไปทำงานต่างถิ่นหรือในเมืองหลวง ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็นแรงจูงใจสำคัญให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าในตนเองและเห็นคุณค่าของชุมชนของตน และไม่หยุดคิดและทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไป

3.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

จากเอกสารประกอบการประเมิน โครงการ “ปกป้องสถาบันและแก้ไขปัญหา ยาเสพติด ดีเด่น” ของหมู่บ้านหนองหัววัว ปรากฏวาระของการประชุม เมื่อวันที่ 29 กันยายน พ.ศ.2554 ในเรื่องการประเมินโครงการการจัดกีฬาเยาวชนวันออกพรรษาและการจัดกิจกรรมสอนธรรมะเยาวชนวันอาทิตย์ ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่าการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมของหมู่บ้านทุกครั้ง ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ตลอดจนคนในชุมชนจะร่วมกันประเมินผลของโครงการหรือกิจกรรมดังกล่าว ในลักษณะเป็นทางการ โดยการกำหนดเป็นวาระการประชุม นอกจากนี้ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว ยังได้กล่าวเสริมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการประเมินของคนในชุมชนว่า

“...เราคุยกันแบบพี่แบบน้อง ก็ถามๆ กันว่า มันเป็นอย่างไง อยากทำอีกไหม...จัดงานแบบนี้ได้ช่วยให้อะไรมันดีขึ้นบ้างไหม...คนในหมู่บ้านกันเองนี่แหละ มันไว้ใจกัน พูดกันได้ เพื่อนบอกความจริงว่า พ่อใหญ่ มันดี มันไม่ค่อยดี...เราเอามาปรับปรุงครั้งต่อไป...ตอนประชุมก็มีแต่ก็ถามๆ เอาเพิ่ม นอกกรอบกับชาวบ้านเพื่อน...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่าการประเมินผลโครงการที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนนั้น ไม่เพียงแต่การประเมินแบบเป็นทางการในที่ประชุมเท่านั้น คนในชุมชนยังร่วมกันประเมินในลักษณะไม่เป็นทางการ โดยการไถ่ถามซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ในการประเมินยังมีทั้งการประเมินระหว่างดำเนินโครงการ และหลังสิ้นสุดโครงการด้วย ดังที่ประธานกลุ่มธนาคารชุมชน กล่าวถึงว่า

“...เพื่อนคุยกันอยู่ว่าเวลาทำงานมันดี ไม่ดียังไง แม่ว่าพ่อเขารับผิดชอบงานดี ชาวบ้านไว้ใจเพื่อน วางใจว่าเพื่อนทำงานได้ เขาก็สนับสนุนกัน...ตอนทำงานเพื่อนก็ถามข่าวว่า ไหวไหม พองานเสร็จ เพื่อนก็ใส่ใจว่าชาวบ้านจะเป็นยังไง ชอบไหม ทำอีกจะไหวไหม นั่นแหละที่แม่ว่าเพื่อนใส่ใจ...”

(ประธานกลุ่มธนาคารชุมชน, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

นอกจากการมีส่วนร่วมกันในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวได้กล่าวถึงแนวทางหนึ่งซึ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมของชุมชนบ้านหนองหัววัวได้ แนวทางดังกล่าวคือ การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด ผู้ใหญ่บ้านและประธานกลุ่มธนาคารชุมชนให้เหตุผลสอดคล้องกันเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดไว้ว่า

“...เราอยากให้ลูกหลานกลับมาทำงานให้หมู่บ้านเยอะๆ คิดว่ายังโชคดีนะที่หมู่บ้านไม่ได้ไกลจากตัวเมือง คนที่ไปทำงานในเมืองก็ไม่ได้ออกไปอยู่ข้างนอกเลย อย่างน้อยเขาก็อยู่ในหมู่บ้านกับคนรุ่นปู่ย่า ตอนนี่ก็จะทำโครงการที่ทำให้คนรักบ้านเกิดเยอะๆ เพราะอีกหน่อยก็กลัวจะไม่มีคนสืบทอดงานพัฒนาหมู่บ้าน...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

“...ถามว่าจะพัฒนาชุมชนยังไงให้ยั่งยืน ก็ต้องให้คนในหมู่บ้านทำงานกันต่อเนื่องต่อรุ่นนะ รุ่นพ่อผู้ใหญ่เขาก็ทำกันมาตั้งแต่ปู่...เราก็ต้องทำให้รุ่นลูกเราเห็น ให้เขามาช่วยทำงานให้หมู่บ้านเหมือนกัน ทุกวันนี้บอกลูกหลานให้รักบ้านเกิด คิดว่าคนอีสานที่ออกไปทำงานในกรุงเทพฯ มีเยอะ เขายังไม่รู้จะทำอะไร ถ้าเราสร้างอาชีพในหมู่บ้านได้ คนก็จะกลับบ้าน รักบ้านเกิด รักหมู่บ้าน...ลูกของแม่ก็ไปทำงานในกรุงเทพฯ คนนี้แต่ทำงานในเมืองขอนแก่นคนนึง คนนี้เขาชอบช่วยพ่อแม่ทำงานที่บ้าน...”

(ประธานกลุ่มธนาคารชุมชน, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

กล่าวโดยสรุปคือ การเสริมสร้างทุนทางสังคมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา โดยกระบวนการดังกล่าวมี 5 ขั้นตอน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวต้องดำเนินอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกันทางสังคม ในชุมชนบ้านหนองหัววัวนั้นมีจุดเด่นของการมีส่วนร่วมอยู่ที่การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ดังที่ผู้นำชุมชนได้กล่าวว่า คนในชุมชนชอบทำงานด้วยกันเพราะในขณะที่ทำงานจะมีบรรยากาศที่สนุกสนานตามนิสัยเฉพาะของคนอีสาน แต่การมีส่วนร่วมในขั้นตอนอื่นๆ เช่นการศึกษาปัญหาและการวางแผนจะมีบรรยากาศจริงจังมากกว่า ซึ่งหลายคนมักจะไม่นำเข้าร่วมด้วย นอกจากนี้ในการเสริมสร้างทุนทางสังคมของหมู่บ้านหนองหัววัวมีแนวทางที่โดดเด่นคือ การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด ซึ่งเห็นได้จากโครงการที่ผู้นำชุมชนกล่าวถึง ตลอดจนปรัชญาแนวคิดที่ต้องการให้คนรุ่นใหม่เข้ามาช่วยทำงานพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอนเพื่อสืบทอดงานพัฒนาให้ยั่งยืนการสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด เป็นแนวทางที่ชุมชนนำมาใช้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมและเป็นการพัฒนาชุมชน เพราะกระแสโลกาภิวัตน์ จึงทำให้อัตราการย้ายถิ่นของประชากรจากชุมชนชนบทสู่สังคมเมืองเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุกๆ ปี การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดทำให้คนในชุมชนรักถิ่นฐานบ้านเกิดของตน ไม่เพียงแต่ไม่ย้ายถิ่นฐานออกไปอยู่ที่อื่น แต่ยังสามารถนำความรู้ที่คนในชุมชนได้ศึกษาเล่าเรียนมาใช้ในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนได้อีกด้วย ทั้งนี้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดให้แก่คนในชุมชนมีด้วยกันหลากหลายรูปแบบตามบริบทของชุมชน อาทิ การเรียนรู้จากสภาพจริง การเรียนรู้จากปัญหา การเรียนรู้ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ให้คิดเป็น เป็นต้น

4. ข้อมูลของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านหนองหัววัว เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน ที่มีองค์ประกอบของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ครบถ้วน มีการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและมีการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้าน

เศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม รายละเอียดของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน มีดังต่อไปนี้

4.1 การก่อตัวของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองหัววัว มีวิวัฒนาการเริ่มจากในอดีตที่คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวยึดการทำเกษตรแบบอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก โดยทำนาปีละ 1 ครั้ง ต่อมาเมื่อมีกระแสทุนนิยมและระบบชลประทานเข้ามา ทำให้พื้นที่ในชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เกษตรกรต้องการเพิ่มผลผลิตและทำนาเพิ่มเป็น 2 ครั้งต่อปี ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป กล่าวคือมีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อระบบนิเวศและสุขภาพของคนในชุมชน ทำให้ต้องนำรายได้มารักษาสุขภาพและซื้อปัจจัยการผลิต เงินที่ได้มาไม่พอใช้ จึงต้องกู้หนี้ยืมสิน ขายที่ดินทำกินหรือทำงานรับจ้างมากขึ้น สภาพการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจากหน่วยงานราชการ เช่น ไฟฟ้า ประปา ถนน ทำให้กระแสทุนนิยมยิ่งไหลเข้าสู่หมู่บ้านอย่างรวดเร็ว เกษตรกรยิ่งเป็นหนี้มากยิ่งขึ้น จนกระทั่งหน่วยงานราชการนำกระแสการพัฒนาคุณภาพชีวิตเข้ามา ประกอบกับความต้องการแก้ปัญหาของผู้นำและผู้อาวุโสของชุมชน ทำให้คนในชุมชนเกิดความตระหนัก ตื่นตัวต่อการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้ของคนในชุมชนมาใช้แก้ปัญหา ต่อมาในปี พ.ศ.2526 จึงเริ่มมีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและศูนย์สาธิต การตลาด และตั้งกลุ่มอาชีพต่างๆ ขึ้นโดยในปี พ.ศ.2536 มีการตั้งกลุ่มไข่เค็ม และในปี พ.ศ.2549 มีการตั้งกลุ่มทอเสื่ออก กลุ่มผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ดีและกลุ่มปุ๋ยชีวภาพ แต่เดิมการพัฒนาหมู่บ้านหนองหัววัวได้ยึดหลักการพึ่งตนเองมาก่อน ต่อมาเมื่อมีกระแสปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาเสริม และคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวน้อมนำมาปฏิบัติ ยิ่งทำให้คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชน เพื่อร่วมกันสร้างสังคมที่ดีขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม จากผลงานการพัฒนาดังกล่าว ทำให้บ้านหนองหัววัวได้รับการยกย่องจากสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน.) ให้เป็นสุดยอดแหล่งเรียนรู้ ในปี พ.ศ.2551 และถือเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

4.2 องค์ประกอบของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

สถาบันส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ให้เหตุผลในการมอบรางวัลสุดยอดแหล่งการเรียนรู้แก่หมู่บ้านหนองหัววัว ในปี พ.ศ.2551 ว่า “ชุมชนบ้านหนองหัววัวเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีผู้นำชุมชนเข้มแข็ง คนในชุมชนรวมกลุ่มกันจัดฐานการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป จึงมีผู้สนใจศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก” จากเหตุผลดังกล่าว ประกอบกับการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนามสรุปได้ว่า ชุมชนบ้านหนองหัววัวเป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับการพัฒนาจนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งสามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ในชุมชนบ้านหนองหัววัว ได้ดังนี้

4.2.1 บุคคลแห่งการเรียนรู้

จากการดำเนินกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนในหลายด้านไปในทิศทางที่ดีขึ้น เช่น สภาพสังคม สภาพเศรษฐกิจวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ผู้นำและผู้อาวุโสหลายคนของชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่คนในชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และนำไปใช้เพื่อเกิดประโยชน์ต่อไป บุคคลที่คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวให้การยอมรับว่าเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่

1) นายคำหมื่น เนียมชมภู ซึ่งเป็นผู้อาวุโสและปราชญ์ของชุมชนบ้านหนองหัววัว ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก กิจกรรมต่างๆ ที่พ่อคำหมื่น เนียมชมภู ลงมือปฏิบัติ ล้วนเป็นแนวทางให้แก่ลูกหลานในชุมชนนำไปประยุกต์ใช้ปฏิบัติสืบทอดได้ เช่น การทำงานเป็นมัคทายกให้วัดสว่างศรีวิสัย การเป็นพ่อหมอบายศรีสู่ขวัญ การถ่ายทอดความรู้ด้านการจักสานตักกและต้นฝื่อให้แก่นักเรียนโรงเรียนบ้านหนองหัววัว การทำการเกษตรแบบผสมผสาน ทำนาเพื่อค้าขาย ปลูกผักสวนครัว สมุนไพรและเลี้ยงไก่ไข่ไว้ใช้เอง และเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว กระเทียม หัวหอมไว้เพื่อการเพาะพันธุ์ต่อไป โดยไม่ต้องพึ่งพาพ่อค้าเมล็ดพันธุ์

2) นางบุญทัน สีหาบุตร ซึ่งเป็นผู้อาวุโสและปราชญ์ของชุมชนบ้านหนองหัววัวอีกคนหนึ่งของชุมชนบ้านหนองหัววัวที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก องค์ความรู้สำคัญที่คุณยายบุญทัน สีหาบุตร ถ่ายทอดให้แก่คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวคือ การทอเสื่อลาย ขิดจากตักก ภายในบ้านของคุณยายบุญทัน สีหาบุตร มีการจัดบรรยากาศให้เป็นฐานการเรียนรู้ คือ มีการติดป้ายนิทรรศการให้ความรู้อธิบายขั้นตอนการทำเสื่อกกและสาธิตการทำเสื่อกกโดยลูกหลานในครอบครัวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีได้มีขึ้นเฉพาะเพื่อการสาธิตให้ผู้อื่นเรียนรู้เท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่ทุกคนในครอบครัวทำกันเป็นกิจวัตรอยู่แล้ว

นอกจากบุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชนทั้งสอง ภายในชุมชนบ้านหนองหัววัวยังมีบุคคลผู้สนับสนุนให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้อีกหลายท่าน เช่น ประธานคุ้ม ซึ่งมีการกิจส่งเสริมการเรียนรู้ของสมาชิกในคุ้ม เพื่อสามารถนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนได้ ประธานคุ้มของชุมชนบ้านหนองหัววัว มีรายนามดังนี้

- นายสีลา ผิวแดง	ประธานคุ้มทรายทอง
- นายประยูร เตินเตือน	ประธานคุ้มไทยสงวน
- นายชวน สมอุมจารย์	ประธานคุ้มเจริญธรรม
- นายสมาส ดาทุมมา	ประธานคุ้มตะวันสีทอง
- นายประจักษ์ พิลาพันธ์	ประธานคุ้มตะวันลับฟ้า

ประธานกลุ่มอาชีพและกลุ่มการเรียนรู้ ซึ่งนอกจากเป็นแกนนำของกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ยังมีเป้าหมายในการพัฒนาความรู้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่างๆ ร่วมกัน ประธานกลุ่มอาชีพและกลุ่มการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองหัววัว มีดังนี้

- นางอำนาจ โคตรนัวะ	ประธานกลุ่มออมทรัพย์
- นางไพรัตน์ จันมะโฮง	ประธานกลุ่มไข่เค็มไอโอดีน
- นางสมควร เตินเตือน	ประธานกลุ่มธนาคารชุมชน
- นายประวัต วิสิลา	ประธานกลุ่มไร่นาสวนผสม
- นายบุญตา สาพรมา	ประธานกลุ่มปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ
- นายสมาส ดาทุมมา	ประธานกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว
- นายสุรพงษ์ เตินเตือน	ประธานกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชน

บุคคลแห่งการเรียนรู้ ประธานคุ้ม ประธานกลุ่มอาชีพและกลุ่มการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองหัววัวดังกล่าวข้างต้น มีลักษณะของการเป็นผู้นำที่ดี มีความกระตือรือร้น ใฝ่รู้ สนใจเรียนรู้เพิ่มเติม ทดลอง ต่อยอดองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง นำความรู้ไปปฏิบัติได้จริง อย่างถูกต้องเหมาะสม สามารถเผยแพร่ความรู้ให้ผู้อื่นได้ เข้าถึงและเข้าใจคนในชุมชน บุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองหัววัวจะได้รับการอบรม เพิ่มพูนความรู้และทักษะจากหน่วยงานภายนอกอย่างต่อเนื่อง เช่น ศูนย์การศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จัดหาวิทยากรมาเพื่อฝึกอาชีพเสริมรายได้ให้แก่คนในชุมชน เช่น การทอดกล้วยมันสมุนไพร เป็นต้น นอกจากนี้ยังร่วมกับคนในชุมชนจัดกิจกรรมวิเคราะห์ชุมชนเพื่อเขียนแผนชุมชน และนำมาวางแผนประยุกต์เข้ากับกิจกรรมของ กศน. เพื่อพัฒนาชุมชนให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ โดยผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว กล่าวถึง บุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชนว่า

“...ปราชญ์ชาวบ้านไม่ใช่แค่คนมีความรู้ แต่จะเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจให้คนในชุมชนด้วย พ่อคำหมื่น แก่เป็นทุกอย่างเลย เป็นเกษตรกร เป็นคนจักสาน เป็นคนช่วยงานพัฒนาชุมชน เป็นมัคทายกให้วัด เป็นคนแก่ที่ชาวบ้านเคารพฟังได้...คนที่มีความรู้ก็ต้องถ่ายทอด...เราไปเรียนจากที่เขาทำไข่เค็มไชยา การทำกล้วยทอด เกษตร ก็มาสอนให้เราปรับปรุง ทดลอง มันก็ออกมาดี แล้วเราก็ก่อนสอนกันต่อนะ...กลุ่มเสื่อกนี้ก็ได้ กศน. มาสอนเพิ่มนะ เมื่อก่อนสานแต่เสื่อ ตอนนี้ก็สานได้หลายอย่าง หมวกเขาก็ทำนะ เด็กๆ ลูกหลานก็มาเรียน...แต่บางคนที่มีภูมิปัญญาความรู้ก็ไม่กล้าถ่ายทอดมากนักนะ เพราะคนที่แก่กว่า รู้มาก่อนยังไม่ตาย...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่าบุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองหัววัว มีลักษณะของการเป็นผู้นำที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ และไม่เพียงใฝ่รู้ เรียนรู้ด้วยตนเอง แต่บุคคลแห่งการเรียนรู้จำเป็นต้องเรียนรู้เพิ่มเติมจากหน่วยงานหรือคนภายนอกด้วย ทั้งการเดินทางไปศึกษาดูงานเองและการนำวิทยากรที่มีความรู้เข้ามาถ่ายทอดสู่ชุมชน เพื่อคนในชุมชนจะได้รู้เท่าทันกระแสโลกาภิวัตน์สามารถนำความรู้ที่มีอยู่ไปใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม แต่อย่างไรก็ดี การถ่ายทอดความรู้ของบุคคลแห่งการเรียนรู้ในชุมชนบ้านหนองหัววัวยังมีข้อจำกัด เพราะวัฒนธรรมการเคารพผู้อาวุโส ทำให้คนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ยังไม่สามารถเผยแพร่ความรู้ได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากเกรงใจผู้อาวุโสของชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นครูผู้ถ่ายทอดความรู้มาก่อน แต่ข้อจำกัดดังกล่าวมิได้เป็นปัญหาในการเรียนรู้แก่ผู้สนใจภายนอกชุมชน และยังคงมีผู้สนใจเข้ามาเรียนรู้ศึกษาดูงานภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนยังคงร่วมมือร่วมใจทำงานพัฒนา เพื่อร่วมสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืนได้

4.2.2 แหล่งการเรียนรู้

แหล่งการเรียนรู้ชุมชนบ้านหนองหัววัว เป็นแหล่งการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดจากการเรียนรู้ การทำแผนชุมชนและการทำเวทีชาวบ้าน จากนั้นจึงนำแผนชุมชนดังกล่าวมาวิเคราะห์ร่วมกับส่วนราชการต่างๆ เพื่อกำหนดแนวทางการปฏิบัติ เพื่อให้ทุกภาคส่วนทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ แหล่งเรียนรู้ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้คนในชุมชนเข้าใจหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และขยายผลให้ผู้สนใจทั่วไปเข้ามาศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้และลงมือปฏิบัติจริงเพื่อสร้างเสริมประสบการณ์ แหล่งเรียนรู้ในชุมชนบ้านหนองหัววัวแบ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้เพื่อการลดรายจ่ายและแหล่งเรียนรู้เพื่อการเพิ่มรายได้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) แหล่งการเรียนรู้เพื่อการลดรายจ่าย แหล่งการเรียนรู้ที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการลดรายจ่าย ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนรู้จักวิธีการลดรายจ่ายและเก็บออมรายได้ของตนเอง แหล่งเรียนรู้เพื่อการลดรายจ่ายมีหลายแหล่ง ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้การทำไร่นาสวนผสม แหล่งการเรียนรู้การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว แหล่งการเรียนรู้การจัดการสหกรณ์ร้านค้าและแหล่งการเรียนรู้การจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์ ซึ่งรายละเอียดของแหล่งเรียนรู้ดังกล่าว มีดังนี้

1.1) แหล่งการเรียนรู้การทำไร่นาสวนผสมของชุมชนบ้านหนองหัววัว คือ บ้านพักและพื้นที่เกษตรของนายประวัต วิสิลา ซึ่งในฐานะการเรียนรู้นี้ ผู้เรียนจะได้ทราบประวัติชีวิตความเป็นมาในการทำไร่นาสวนผสม การจัดการพื้นที่ทำการเกษตร ตลอดจนวิธีการดูแลรักษาพันธุ์พืช เช่น ข้าว ชมพู ฝรั่ง ดอกกุหลาบ และวิธีการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว หมูและปลา เป็นต้น

1.2) แหล่งการเรียนรู้การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ในปี พ.ศ.2526 ศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่ 17 ได้จัดประชุมชาวบ้านเพื่อร่วมกันผลิตข้าวบริสุทธิ์ เพื่อนำไปใช้ขยายพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพดี ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวจึงมีความรู้เกี่ยวกับการทำนาชีวภาพ การรักษาพันธุ์ข้าวและการซื้อขายพันธุ์ข้าว นอกจากคนในชุมชนจะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายพันธุ์ข้าวและมีความรู้ด้านการทำนาชีวภาพที่พร้อมถ่ายทอดให้แก่ผู้สนใจทั่วไป คนในชุมชนยังมีสุขภาพดี จากการทำนาชีวภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ ดินและน้ำของหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย

1.3) แหล่งการเรียนรู้การจัดการสหกรณ์ร้านค้า ในปี พ.ศ.2526 คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวร่วมกันก่อตั้งศูนย์สาธิตการตลาดขึ้น เพื่อเป็นร้านค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคให้แก่คนในชุมชนและแก้ปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ต่อมาเมื่อมีการส่งเสริมให้คนในชุมชนผลิตสินค้า OTOP ศูนย์สาธิตการตลาดกลายเป็นศูนย์กลางการแสดงผลสินค้า เพื่อการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าประจำหมู่บ้าน ศูนย์สาธิตการตลาด เป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชน ตลอดจนบุคคลผู้สนใจเพื่อศึกษาความรู้ด้านการค้าขายและการตลาดระดับชุมชน

1.4) แหล่งการเรียนรู้การจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์ ในปี พ.ศ.2537 ชุมชนบ้านหนองหัววัวมีการจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ขึ้น ต่อมา ในปี พ.ศ.2546 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ได้เข้ามาให้ความรู้เรื่องการทำบัญชีครัวเรือน ทำให้คนในชุมชนมีความรู้มากขึ้น นอกจากนี้ชุมชนยังได้รับทุนจากสหภาพยุโรปให้เป็นกลุ่มออมทรัพย์นาร่อง ส่งคนในชุมชนเดินทางไปศึกษาดูงานจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ และสร้างอาคารสหกรณ์ให้แก่ชุมชน ผู้สนใจสามารถเรียนรู้วิธีการจัดการสหกรณ์ชุมชนและวิธีการออมแบบต่างๆ เพื่อนำประยุกต์ใช้ตามบริบทของชุมชนได้

2) แหล่งการเรียนรู้เพื่อการเพิ่มรายได้ แหล่งเรียนรู้ที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการเพิ่มรายได้ ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนรู้จักวิธีการเพิ่มรายได้ของตนเองโดยการประกอบอาชีพเสริม แหล่งเรียนรู้เพื่อการเพิ่มรายได้มีสองแหล่ง ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้การทำไข่เค็มเสริมไอโอดีนและแหล่งการเรียนรู้การทอเสื่อกล้วยชิต รายละเอียดของแหล่งเรียนรู้ดังกล่าวมีดังนี้

2.1) แหล่งการเรียนรู้การทำไข่เค็มเสริมไอโอดีน ในปี พ.ศ.2537 ชุมชนบ้านหนองหัววัวเริ่มศึกษาหาความรู้เรื่องการทำไข่เค็ม โดยได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าพนักงานเคหกิจการเกษตร พาไปศึกษาดูงานและคิดค้น ทดลองและประยุกต์จนได้สูตรไข่เค็มที่มีรสชาติดีเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อไข่เค็มของหมู่บ้านหนองหัววัวได้รับการยอมรับในระดับชุมชนและจังหวัด ศูนย์การศึกษาครอบครัวและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จึงส่งเสริมโดยการแนะนำให้มีการพัฒนาบรรจุภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้าและการยอมรับในระดับประเทศ ปัจจุบันไข่เค็มของหมู่บ้านหนองหัววัวได้รับการยอมรับให้เป็นสินค้า OTOP ระดับ 5 ดาว ของจังหวัดขอนแก่น ตั้งแต่ปี พ.ศ.2549 เป็นต้นมา ดังนั้นผู้สนใจสามารถศึกษาวิธีการทำไข่เค็มเสริมไอโอดีนได้ที่แหล่งเรียนรู้การทำไข่เค็มเสริมไอโอดีน ซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนบ้านหนองหัววัว

2.2) แหล่งการเรียนรู้การทอเสื่อกล้วยชิต คนส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านหนองหัววัว ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยทำนาเป็นหลัก แต่ในช่วงฤดูพักนาจะพากันทอเสื่ออกเพื่อใช้กันในครัวเรือนหรือจำหน่ายเป็นรายได้เสริม ต่อมาในปี พ.ศ.2548 จึงได้จัดตั้งกลุ่มอาชีพทอเสื่ออก และมีวิทยากรจากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมเขต 5 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มาให้คำแนะนำเกี่ยวกับการเพิ่มมูลค่าของเสื่อ โดยการทอเสื่อให้เป็นลายต่างๆ ผู้สนใจเรียนรู้การทอเสื่อกล้วยชิต สามารถศึกษาได้บ้านของคุณยายบุญทัน สีหาบุตร ซึ่งถือเป็นฐานแหล่งเรียนรู้การทอเสื่อกล้วยชิตที่ครบวงจร โดยมีทั้งการจัดบรรยากาศการเรียนรู้ จัดป้ายนิทรรศการและมีการสาธิตการทอเสื่อทุกวัน

4.2.3 องค์ความรู้

บุคคลแห่งการเรียนรู้และคนในชุมชนบ้านหนองหัววัว ร่วมกันสำรวจ ศึกษาข้อมูลของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น ภูมิปัญญา ทรัพยากร และวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาสและข้อจำกัด ตลอดจนประสานงานกับภาคีเครือข่ายการพัฒนา ทั้งส่วนราชการและชุมชน เพื่อร่วมกันกำหนดองค์ความรู้และพัฒนาเป็นหลักสูตรเพื่อการอนุรักษ์หรือเพื่อการประกอบอาชีพ องค์ความรู้ที่สำคัญของชุมชนบ้านหนองหัววัว ได้แก่ การทำเกษตรไร่นาสวนผสม การทำปุ๋ยอินทรีย์ การเลี้ยงสุกรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (การเลี้ยงหมูน้ำ) การจักสานเสื่อกลายชนิด การทำไข่เค็มเสริมไอโอดีน การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง การจัดการสหกรณ์ร้านค้าและการจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์ ตลอดจนองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดพิธีกรรมทางศาสนาแบบท้องถิ่นอีสาน การจัดพิธีและทำเครื่องบายศรีสู่ขวัญแบบท้องถิ่นอีสานดั้งเดิม องค์ความรู้ของชุมชนบ้านหนองหัววัวมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับการเกษตรเป็นหลักเพราะชุมชนบ้านหนองหัววัวมีลักษณะพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ มีดินที่สามารถปลูกพืชได้ดีและมีระบบชลประทานที่ดีสามารถใช้น้ำเพื่อทำการเกษตรได้ตลอดปี นอกจากนี้ในชุมชนยังมีองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นเพราะคนในชุมชนยังเห็นความสำคัญของการสืบทอดวัฒนธรรมถิ่นอีสานจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง

4.2.4 การจัดการความรู้

ชุมชนบ้านหนองหัววัว มีการจัดการความรู้ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำการจัดการความรู้และประสานงานกับภาคีเครือข่ายเพื่อสนับสนุนการจัดการความรู้ของชุมชน การจัดการความรู้เริ่มจากการให้คนในชุมชนร่วมกันสำรวจ ศึกษาข้อมูลของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา ประชาชนชาวบ้านและวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาสและข้อจำกัด จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงบูรณาการร่วมกับภาคีเครือข่ายการพัฒนา กำหนดองค์ความรู้ที่ต้องการจัดการความรู้ มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถอดองค์ความรู้และสรุปองค์ความรู้ของชุมชน ฝ่ายบันทึกความรู้จะนำเสนอองค์ความรู้ คนในชุมชนร่วมกันตรวจสอบ ผลิตและเผยแพร่ความรู้ โดยการทำหลักสูตรหมู่บ้านและผลิตเป็นเอกสาร เช่น หลักสูตรหมู่บ้าน “ไข่เค็มไอโอดีน” หลักสูตรหมู่บ้าน “ผลิตเสื่อลายชนิด” และเอกสารความรู้ของหมู่บ้านพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

4.2.5 กิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนบ้านหนองหัววัวเกิดจากความตระหนักของคนในชุมชนถึงความสำคัญของการเรียนรู้ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนเกิดการพัฒนาได้ คนในชุมชนกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้และกำหนดแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชนให้สอดคล้องกัน กิจกรรมที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนและผู้สนใจทั่วไปได้เรียนรู้ ได้แก่ การทำไร่นาสวนผสม การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว การดำเนินกิจกรรมสหกรณ์ร้านค้าและสหกรณ์ออมทรัพย์ กิจกรรมเหล่านี้ทำให้คนในชุมชนรู้จักวิธีการลดรายจ่ายและเก็บออมรายได้ของตนเอง เพราะคนในชุมชนมีความสามารถในการผลิตและจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวและพืชผักอื่นๆ ได้เอง ไม่จำเป็นต้องซื้อหาจากภายนอกทั้งหมด และผลิตผลทางการเกษตรที่ได้ก็มีความ

หลากหลายไม่ได้มีเพียงแค่ข้าวหรือพืชเชิงเดี่ยวอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น สิ่งนี้ทำให้คนในชุมชนรู้จักคิดวางแผนการทำงานอย่างมีเหตุผล มีความพอประมาณในการใช้จ่ายและรู้จักเก็บออมมากขึ้น ตลอดจนยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจให้คนในชุมชนเอง เพราะชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น

นอกจากนี้คนในชุมชนยังใช้ความรู้ในการสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ที่ทำให้มีรายได้เสริมจากอาชีพหลักด้วย ได้แก่ การเรียนรู้การทำไข่เค็มเสริมไอโอดีน การเรียนรู้การทอเสื่อกกลายขีด การทำปุ๋ยอินทรีย์และการเลี้ยงสุกรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (การเลี้ยงหมูน้ำ) คนในชุมชนหลายครัวเรือนได้เรียนรู้ ลงมือปฏิบัติจริงและนำผลผลิตออกจำหน่ายสู่ภายนอก เพื่อเพิ่มรายได้เสริม โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ไข่เค็มเสริมไอโอดีนของบ้านหนองหัววัว ซึ่งได้รับความนิยมจากทั้งคนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงเป็นอย่างมาก รายได้ของครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นทำให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนขับเคลื่อนได้ดียิ่งขึ้นด้วย การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าว ไม่เพียงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันด้านเศรษฐกิจของชุมชน แต่ยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันด้านสิ่งแวดล้อมเพราะทุกกิจกรรมทางการเกษตรในชุมชนบ้านหนองหัววัวไม่มีการใช้เคมีภัณฑ์ใดๆ ที่เป็นอันตรายแก่สิ่งแวดล้อม เห็นได้ว่ากิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของคุณธรรม เพราะคนในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีในการสร้างสังคมคุณภาพ ที่ผู้ผลิตมีความรับผิดชอบในการผลิตอาหารที่ปลอดภัยแก่ตนเองและปลอดภัยแก่ผู้บริโภคด้วย

กิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แนวคิดในการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เกิดจากคนในชุมชนมีโอกาสนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ซึ่งจัดให้มีขึ้นอย่างน้อยเดือนหนึ่งครั้ง การประชุมเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้แสดงออกซึ่งความรู้ ความคิดเห็น เสริมสร้างความมีเหตุผลให้แก่คนในชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชนจึงเป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อดำเนินงานพัฒนาชุมชน ตามหลักการ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ได้แก่ ชุมชนมีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และอยู่บนเงื่อนไขของความรู้คู่คุณธรรม ทั้งนี้เพื่อดำเนินงานพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมให้เกิดสมดุลอย่างยั่งยืนต่อเนื่องจนถึงอนาคตด้วย

4.3 การเรียนรู้ตลอดชีวิต

ชุมชนบ้านหนองหัววัวเป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้รับการศึกษา เพื่อใช้การเรียนรู้ของบุคคลเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม สามารถวิเคราะห์การเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวได้ โดยเริ่มจากเด็กก่อนวัยเรียนหรือวัยเด็กปฐมวัยจะได้รับการดูแลจากศูนย์เด็กเล็กและครอบครัว โดยเฉพาะในช่วงเวลากลางวันที่พ่อแม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ผู้อาวุโส คุณปู่ คุณย่า คุณตา คุณยาย จะเป็นผู้รับภาระดูแลเป็นหลัก เด็กส่วนใหญ่จะได้เรียนรู้ทักษะพื้นฐานของชีวิตจากคนรอบข้างมากกว่าเรียนรู้จากพ่อแม่ เมื่อเด็กถึงวัยเรียนระดับประถมศึกษา จะเข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านหนองหัววัว ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้าน โดยเปิดสอนระดับประถมศึกษา ชั้น ป.1- ป.6 ปัจจุบันมีนักเรียนจำนวน 41 คน มีครูจำนวน 4 คนและมี นายประสิทธิ์ แก้วบ่อ เป็นผู้บริหารสถานศึกษา เมื่อสำเร็จ

การศึกษาแล้ว เด็กส่วนใหญ่จะเข้าศึกษาต่อในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนประจำตำบลคือโรงเรียนโคกสี ซึ่งติดกับถนนใหญ่ทางเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้การเดินทางไปโรงเรียนจึงสะดวก และเมื่อสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นแล้ว เด็กอาจแยกย้ายกัน บางส่วนเข้าศึกษาในสายสามัญที่โรงเรียนในเมืองขอนแก่น บางส่วนอาจเข้าศึกษาต่อในสายอาชีพที่วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น วิทยาลัยเทคนิคน้ำพอง วิทยาลัยอาชีวศึกษาขอนแก่น วิทยาลัยสารพัดช่างขอนแก่น เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันมีบุตรหลานของชุมชนบ้านหนองหัววัวหลายครอบครัว ได้รับการศึกษาสูงกว่าการศึกษาขั้นพื้นฐาน กล่าวคือมีเด็กหลายคนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือระดับสูงกว่าเพิ่มมากขึ้น

ไม่เพียงแต่การส่งเสริมให้คนในชุมชนเข้ารับการศึกษาในระบบ ภายในหมู่บ้านหนองหัววัว ยังมีบรรยากาศที่เหมาะสมกับการเรียนรู้กับคนในชุมชนทุกช่วงวัย แหล่งเรียนรู้ที่คนในชุมชนสามารถใช้บริการได้มีหลากหลาย เช่น ศูนย์สามวัย ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เสียตามสายชุมชน นอกจากนี้ยังมีสนามกีฬาสนามเด็กเล่นและห้องคอมพิวเตอร์ภายในโรงเรียนหนองหัววัว คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวโดยเฉพาะวัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุมักจับกลุ่มพูดคุยสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในเรื่องที่สนใจ จากการศึกษาภาคสนามผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า เกือบทุกครัวเรือนจะมีขานนั่งเล่นหน้าบ้าน บ้างเป็นศาลาเล็ก บ้างเป็นแคร่ไต้ต้นไม้ และตลอดช่วงกลางวันที่แดดจัดและว่างเว้นจากการไปทำงานที่นาจะมีเพื่อนบ้านในหมู่บ้านแวะเวียนมาทักทายกันและกัน พูดคุยสนทนาในเรื่องต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งประธานกลุ่มธนาคารชุมชน กล่าวถึงการเรียนรู้จากการสนทนากันภายในชุมชนว่า

“...พวกแม่อีกจับกลุ่มนั่งกินส้มตำกันเกือบทุกวัน ได้คุยกันไปกินกันไป มีอะไรสนุกๆ คุยกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันไปตามประสาชาวบ้าน...แม่เคยไปกรุงเทพฯ กลับมาก็มาเล่าให้ฟังว่าไปไหน เป็นยังไง พวกป้าๆ ยายๆ เค้ามาฟังกันสนุก...มันก็ได้หลายเรื่องนะ บางทีได้รู้ปัญหาของชุมชนก็ตรงที่นั่นคุยกันไปเรื่อยนี่แหละ...ถามถึงพวกคั้นคว่ำ อยากรู้เองนะเธอ แม่อีกไม่ได้ไปไหนเท่าไรนะ...คุยกันนี่แหละได้รู้อะไรเยอะ...”

(ประธานกลุ่มธนาคารชุมชน, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่า การเรียนรู้ของคนในชุมชนบ้านหนองหัววัว เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการสนทนากันภายในชุมชน คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวมีน้ำใจและไว้วางใจซึ่งกันและกัน ชักชวนกันรับประทานอาหารและสนทนากันระหว่างรับประทานอาหารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เสมอ สำหรับคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวที่ไม่มีโอกาสเข้าเรียนในระบบหรือต้องการเรียนเพิ่มเติมทางอาชีพ สามารถเข้ารับการศึกษาจาก กศน. ได้ หมู่บ้านหนองหัววัวถือเป็นหมู่บ้านที่ทำกิจกรรมร่วมกับศูนย์กศน. อำเภอเมืองขอนแก่นอย่างโดดเด่นอยู่เสมอ มีกิจกรรมการศึกษาหลากหลายรูปแบบที่จัดให้แก่คนทั้งในชุมชนเองและคนอื่นๆ นอกชุมชนด้วย อาทิ การจัดการเรียนรู้นักศึกษา กศน. การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น เห็นได้ว่าชุมชนบ้านหนองหัววัวมีการจัดการศึกษาให้คนทุกช่วงวัยอย่างมีระบบและมีมาตรฐาน จนได้รับรางวัลสุดยอดแหล่งเรียนรู้ จาก

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงาน กศน.) ในปี พ.ศ.2551 นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา มีนักศึกษา กศน.สายสามัญ คนในชุมชนใกล้เคียงและชุมชนอื่นให้ความสนใจและเข้ามาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมากอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบรรยากาศภายในชุมชนที่มีความเหมาะสมในการเป็นแหล่งการเรียนรู้ บ้านของคนในชุมชนหลายครัวเรือนมีการติดแผ่นป้ายให้ความรู้อยู่ที่หัวหมู่บ้าน ซึ่งป้ายเหล่านี้มีชื่อเรียกว่า “หลักสูตรผ้าบ้าน” นอกจากนี้จะเป็นเจ้าภาพจัดการเรียนการสอนร่วมกับศูนย์กศน.อำเภอเมืองขอนแก่นแล้ว ชุมชนบ้านหนองหัววัวเองได้มีโอกาสเป็นลูกค้าของศูนย์กศน.อำเภอเมืองขอนแก่นด้วย คนในชุมชนบางคนเป็นนักศึกษา กศน.สายสามัญ บางคนเป็นนักศึกษาฝึกอบรบอาชีพ เช่น บางโอกาสที่คนในชุมชนวัยสูงอายุต้องการค้นคว้าหาความรู้ ฝึกทักษะอาชีพใหม่ๆ เพื่อเป็นรายได้เสริมให้ครอบครัว ผู้นำชุมชนจะประสานกับกศน. และ กศน.จะจัดโครงการอบรมต่างๆ ให้แก่คนในชุมชนที่สนใจ เช่น การอบรมการทำข้าวแต๋น การอบรมการสานเสื่อลายใหม่ๆ เป็นต้น เนื่องจากที่ทำการของ กศน.ตำบลโคกสี ตั้งอยู่ในเขตโรงเรียนบ้านหนองหัววัว ทำให้การประสานระหว่างผู้นำชุมชนบ้านหนองหัววัวกับ กศน. เป็นไปอย่างสะดวก กศน. ตำบลโคกสี โดยมีนางสาวคันธิดา สำนักบ้านโคก เป็นหัวหน้า ได้ดำเนินการจัดโครงการเพื่อพัฒนาคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวและชุมชนใกล้เคียงอย่างต่อเนื่อง โดยเกือบทุกครั้งที่มีกิจกรรมจะมีคนจากหมู่บ้านหนองหัววัวมาเข้าร่วมกิจกรรมมากที่สุด ทั้งนี้เป็นเพราะสถานที่ของกศน. อยู่ในเขตหมู่บ้านหนองหัววัวและประกอบกับคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวมีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องและประสบความสำเร็จสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาตนเองและชุมชนได้

4.4 การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

แผนชุมชนบ้านหนองหัววัว ปี พ.ศ.2554 ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการประจำหมู่บ้านหนองหัววัว กำหนดเอกลักษณ์ของหมู่บ้านไว้ว่า “คุณภาพชีวิตดี มีรายได้มั่นคง ดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า คนในชุมชนใส่ใจกับคุณภาพชีวิตเป็นอันดับแรก โดยเฉพาะการศึกษาตลอดชีวิต คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวเห็นความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต โดยเริ่มตั้งแต่การศึกษาในระบบ พ่อแม่ผู้ปกครองจะส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนหนองหัววัว ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้าน หากพลาดโอกาสก็สามารถเข้าเรียนกับศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตำบลโคกสีได้ นอกจากนี้ยังมีการตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านหนองหัววัวเพื่อสนับสนุนให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ตามอัธยาศัยด้วย กล่าวคือ คนในชุมชนมีการส่งเสริมให้การเรียนรู้และการศึกษาเป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบเพื่อการพัฒนาชุมชน และในการพัฒนาชุมชนบ้านหนองหัววัวมิใช่แนวคิดของคนใดคนหนึ่ง แต่เกิดจากการร่วมกันประชุม เมื่อผู้ใหญ่บ้านไปประชุมมาก็นำมา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคณะกรรมการหมู่บ้านและคนในชุมชน เพื่อร่วมกันวางแผนแก้ปัญหาและลงมือปฏิบัติด้วยกัน ถือเป็น การสร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมและส่งเสริมการมี

ส่วนร่วมภายในชุมชนด้วย ประธานกลุ่มธนาคารชุมชน ซึ่งเป็นภรรยาของผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว กล่าวถึงการส่งเสริมการเรียนรู้และความเสมอภาคในชุมชนว่า

“...การศึกษาเป็นเรื่องสำคัญ ทุกบ้านต้องพาลูกไปโรงเรียนทั้งนั้น พอเรียนจบมาก็พากันไปทำงานข้างนอก แม่เรียนจบมาก็เคยทำงานข้างนอกนะ...แต่ถ้าไม่กลับมาอยู่บ้านแล้วใครจะมาทำนา ทำสวน เรากลับมาก็มาเรียนรู้เรื่องชุมชนเราดีกว่า คนยุคเรายังดีที่อยู่บ้านกันเยอะ ที่เคยออกไปอยู่ข้างนอกก็กลับบ้านมาทำนาหลายคน เราก็มาเรียนรู้ร่วมกัน แก้ปัญหาให้บ้านเรา พัฒนาหมู่บ้านด้วยกัน มันก็เท่าเทียมกันไง...ใครอยากเรียนอยากทำอะไร กศน. ก็เข้ามาสอนให้ เรียนจนก็ทำเป็นอาชีพได้ ไม่เป็นภาระใคร...”

(ประธานกลุ่มธนาคารชุมชน, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

นอกจากนี้ชุมชนบ้านหนองหัววัว ยังมีกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่สมาชิกของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยการจัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่คนในชุมชน เช่น การรณรงค์ให้คนในชุมชนลดอบายมุข โดยยกเลิกการจัดงานมหรสพ งานรื่นเริงและการเล่นพนันในงานบุญ เป็นต้น และมีการสอนธรรมะให้เยาวชนทุกวันเสาร์และวันอาทิตย์ คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน โดยให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมงานบุญของหมู่บ้าน เช่น งานบุญปีใหม่ งานบุญข้าวจี่ งานบุญผะเหวด (บุญผะเหวดหรือบุญมหาชาติ) งานบุญสงกรานต์ งานบุญข้าวประดับดินและงานบุญข้าวสาก ซึ่งผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว กล่าวถึง การพัฒนาคุณธรรมและการสืบทอดประเพณีของคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวว่า

“...เรื่องคุณธรรม คนในหมู่บ้านต้องช่วยกัน สังคมเป็นของทุกคนไม่ใช่คนใดคนหนึ่ง เหล่า เบียร์ บุหรี่ พนัน เป็นของไม่ดี ใครก็รู้ บางทีก็ไม่ไปห้าม แต่ผลมันตามมาให้เห็นกัน อยู่เราก็อดใจไม่ไหวต้องช่วยกันเตือน จัดเดินรณรงค์รอบหมู่บ้าน เวลาประชุมก็บอกก็กล่าวกันเรื่อยๆ ขึ้นไปเล่นหมด เงินก็หมดตาม...เรื่องวัฒนธรรมประเพณี คนอีสานเราสอนลูกหลาน ไปอยู่ไหน ทำงานที่ไหนก็กลับมาบ้าน ทำบุญบ้าง งานบุญทำแล้วได้บุญ คนอยากได้บุญก็ต้องทำบุญเอา...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่า การพัฒนาสังคมของชุมชนบ้านหนองหัววัว มีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้การเรียนรู้และการศึกษาเป็นแกนกลางของกิจกรรม การพัฒนาชุมชนให้ความสำคัญกับการสร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่ส่งเสริม

คุณธรรมและจริยธรรมให้คนในชุมชน ตลอดจนมีการอนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชนอีกด้วย

ไม่เพียงแต่การส่งเสริมความยั่งยืนทางสังคม ในชุมชนยังมีส่งเสริมการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชนด้วย สืบเนื่องจาก ในปี พ.ศ. 2505 เมื่อระบบชลประทานเข้ามาในชุมชนบ้านหนองหัววัว ทำให้พื้นที่ในชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เกษตรกรต้องการเพิ่มผลผลิตและทำนาเพิ่มเป็น 2 ครั้งต่อปี ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป กล่าวคือ เมื่อเกษตรกรมีความต้องการได้ผลผลิตมากขึ้นและไม่อยากให้ศัตรูพืชมาทำลายผลผลิต จึงมีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากขึ้น เมื่อใช้ติดต่อกันระยะหนึ่ง สารเคมีดังกล่าวเกิดการสะสมและส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสุขภาพของคนในชุมชน ปัญหานี้ก่อตัวขึ้นและอยู่กับชุมชนเป็นเวลานาน คนในชุมชนเริ่มตระหนักและต้องการแก้ปัญหาาร่วมกัน คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวจึงร่วมกันวางแผน และจัดกิจกรรมที่ช่วยแก้ปัญหาคาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในชุมชนขึ้น โดยจัดให้มีกิจกรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชน และมีกิจกรรมที่ช่วยฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชน กิจกรรมที่จัดให้มีขึ้น เช่น การรณรงค์เลิกใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช การรณรงค์ลดการใช้ปุ๋ยเคมี การผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพจากมูลสัตว์ การส่งเสริมครัวเรือนให้ผลิตน้ำหมักชีวภาพจากเศษอาหารและพืชผัก และการจัดตั้งธนาคารขยะเพื่อส่งเสริมการคัดแยกและลดจำนวนขยะในชุมชน เป็นต้น การมีทรัพยากรธรรมชาติที่ดีเหมาะแก่การเกษตรกรรม ทำให้คนในชุมชนมีรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรอย่างต่อเนื่อง เศรษฐกิจของชุมชนสามารถขับเคลื่อนได้บนพื้นฐานของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยประธานกลุ่มไร่นาสวนผสมชุมชนบ้านหนองหัววัว กล่าวถึงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่า

“...เรารู้จากทฤษฎีใหม่ของในหลวง ทำไปเรื่อยๆ มีความพอเพียง ทำตามที่ในหลวงสอน ไม่อดทรวง ทำนา ปลูกผัก ผลไม้ เลี้ยงหมู คนที่เห็นก็อยากทำตาม เพราะไม่ต้องไปซื้อหาอะไรจากข้างนอก คนทำตามๆ กัน เศรษฐกิจชุมชนมันก็จะพอเพียง...เงินมันไหลเวียน ลูกหลานก็ไม่ต้องไปทำงานข้างนอก ในหลวงสอนแล้วว่าทำอะไรต้องคิดให้ดีๆ ก่อน เศรษฐกิจพอเพียงนี่ก็คิดมาดีแล้ว...”

(ประธานกลุ่มไร่นาสวนผสม, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2555)

เห็นได้ว่าคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวร่วมกันขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามผู้นำทั้งในระดับประเทศและระดับชุมชน นอกจากนี้คนในชุมชนยังร่วมกันสร้างระบบทุนของชุมชนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชนด้วย โดยในปีพ.ศ.2526 ได้มีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและศูนย์สาธิตการตลาด (สหกรณ์ร้านค้า) ขึ้น ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของระบบทุนในชุมชน ต่อมาในปี พ.ศ.2537 ชุมชนบ้านหนองหัววัวมีการจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์อย่าง

เป็นทางการ ปัจจุบันชุมชนบ้านหนองหัววัวมีกองทุนการเงินภายในหมู่บ้านจำนวน 4 กองทุน ได้แก่ 1) กองทุนหมู่บ้าน มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 1,300,000 บาท 2) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 1,530,000 บาท 3) ธนาคารชุมชน มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 1,200,000 บาท และ 4) กองทุนวัวบริรักษ์ มีเงินทุนหมุนเวียนประมาณ 187,200 บาท เศรษฐกิจของคนในชุมชนบ้านหนองหัววัวเกิดจากการผลิตและแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือบริการทั้งในระดับครัวเรือน ระดับชุมชนและภายนอกชุมชน โดยน้ำยาล้างจาน น้ำยาเอนกประสงค์ ผักผลไม้ ที่ผลิตหรือปลูกเองในชุมชน เครื่องใช้อุปโภคที่สั่งซื้อเข้ามาจากภายนอกจะนำมาขายรวมกันที่ศูนย์สาธิตการตลาด สำหรับสถานที่ที่คนในชุมชนนำผลผลิตไปจำหน่ายภายนอกจากชุมชนคือ ตลาดตำบลโคกสี ซึ่งเป็นตลาดนัดขนาดกลาง อยู่ที่โรงเรียนโคกสีพิทยาสรรค์ ซึ่งไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก

กล่าวโดยสรุปคือ ชุมชนบ้านหนองหัววัวเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืน เพราะคนในชุมชนร่วมมือกันวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาสและข้อจำกัด และนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว มาวางแผนการพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการร่วมกับภาคีเครือข่าย เช่น ศูนย์กศน. สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด และสำนักงานเกษตรจังหวัด เพื่อกำหนดเอกลักษณ์ของหมู่บ้านที่คนในชุมชนคาดหวัง กำหนดแผนงานและโครงการ เพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ทำให้การพัฒนาชุมชนบ้านหนองหัววัวเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม จากรายละเอียดของผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ดังกล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยสามารถสรุปได้เป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

ชุมชนบ้านหนองหัววัว: สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านหนองหัววัวมีองค์ประกอบของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ครบทั้งบุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้ การจัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย อีกทั้งยังดำเนินการพัฒนาโดยคำนึงถึงองค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งกิจกรรมการพัฒนาทั้งหมด ล้วนอยู่บนฐานของการเรียนรู้ร่วมกันเป็นสำคัญ ชุมชนบ้านหนองหัววัวสามารถใช้ทุนทางสังคมให้เกิดประโยชน์ในการสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอน และการสร้างจิตสำนึกกรักบ้านเกิดเป็นสำคัญ

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหนองหัววัว

ชุมชนบ้านหนองหัววัวใช้การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยเริ่มจากการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การวางแผนของชุมชนจากการทำแผนชุมชนและการจัดเวทีชาวบ้าน ในการประชุมประจำเดือนมีทั้งคนภายในและภายนอก คนในชุมชนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาชุมชนมากกว่าจะเข้ามาร่วมประชุม คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ สภาพเศรษฐกิจดีขึ้น สภาพสังคมสิ่งแวดล้อมและทัศนียภาพภายในหมู่บ้านดีขึ้นหลายครอบครัวมีความสุขเพราะลูกหลานไม่จำเป็นต้องย้ายไปทำงานต่างถิ่นและสำหรับการมีส่วนร่วมในการประเมิณผล มีทั้งการประเมินแบบทางการและไม่เป็นทางการ และยังมีการประเมินระหว่างดำเนินโครงการและหลังสิ้นสุดโครงการ ทั้งนี้แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เด่นของชุมชนแห่งนี้ คือ การสร้างจิตสำนึกกรักบ้านเกิดให้แก่คนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนรักชุมชนของตน ไม่เพียงแต่ไม่ย้ายถิ่นฐานออกไปอยู่ที่อื่น แต่ยังสามารถนำความรู้ที่ได้ศึกษามาใช้ในการทำงานเพื่อชุมชนได้ด้วย ทั้งนี้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกกรักบ้านเกิดมีด้วยกันหลากหลาย อาทิ การเรียนรู้จากสภาพจริง การเรียนรู้จากปัญหา การเรียนรู้ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ให้คิดเป็น เป็นต้น

องค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหนองหัววัว

1. **บุคคล** คือ ผู้อาวุโสที่คนในหมู่บ้านเคารพ ประชาชนชาวบ้านที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น คณะกรรมการหมู่บ้านทุกฝ่าย อาสาสมัครของชุมชนทุกกลุ่ม ตลอดจนคนรุ่นใหม่ที่มีสืบทอดงาน 2. **สถาบัน** คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัวและหน่วยงาน เช่น พช. สนง.เกษตรจังหวัด กศน. ชกส. อบต. ซึ่งเน้นการทำงานแบบบูรณาการโดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม 3. **ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม** ได้แก่ การทำเกษตรไร่นาสวนผสม ทำปุ๋ยอินทรีย์ เลี้ยงหมูน้ำ จักสานเสื่อกลายชนิด ทำไข่เค็มเสริมไอโอดีน และมีวัฒนธรรมการใช้ชีวิตแบบชาวอีสานดั้งเดิม 4. **ทรัพยากรธรรมชาติ** ได้แก่ ทรัพยากรดินและน้ำจากเขื่อนอุบลรัตน์มีผลต่อการทำนา เพาะปลูกพืชผักและเลี้ยงเป็ด ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและรายได้ให้แก่คนในชุมชน และ 5. **กองทุนชุมชน** ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ธนาคารชุมชน กองทุนวัวบราห์มัน กลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว กลุ่มไข่เค็มไอโอดีน กลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชน กลุ่มปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ

แผนภาพที่ 4.6 องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

กรณีศึกษาที่ 4 สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

จากการศึกษาเอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการวิเคราะห์รูปแบบศูนย์เรียนรู้ชุมชนแนวทางการขับเคลื่อนศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ของสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ปีพ.ศ.2550, เอกสารแผนชุมชนพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ฉบับปรับปรุง ปี พ.ศ.2552, เอกสารสร้างสุขใส่ลานสกาด้วยเกษตรผสมผสานที่เอื้อต่อสุขภาพ ของนายบุเรง ชิตมัลย์ อดีตนักวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร อำเภอลานสกา และการศึกษาภาคสนามในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ หมู่ที่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถสรุปข้อมูลพื้นฐาน องค์ประกอบการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐาน

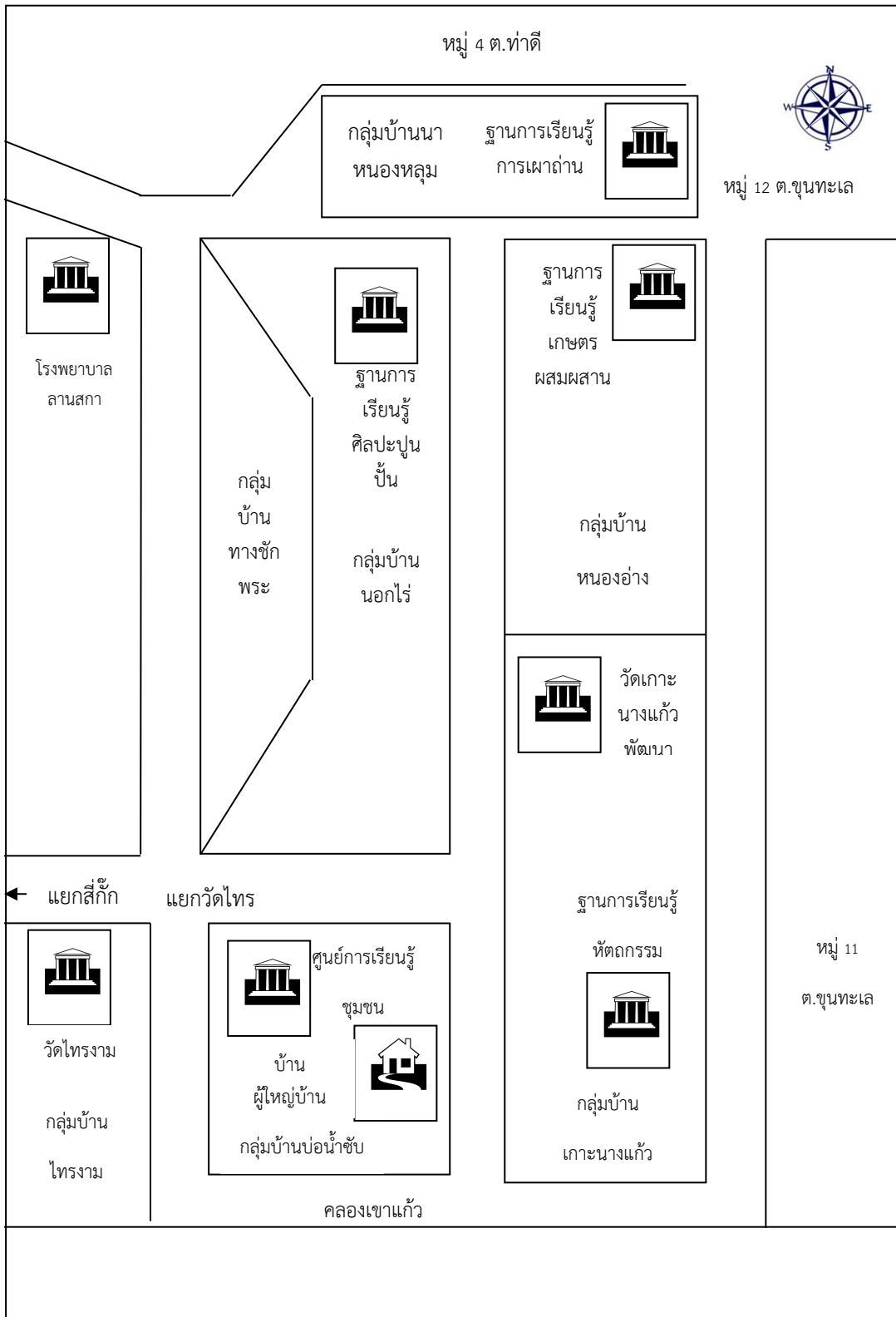
ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง กล่าวคือมีประชากรประมาณ 562 คน ตั้งอยู่ในตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อปี พ.ศ.2550 ได้รับรางวัลชุมชนต้นแบบ ซึ่งมีศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่มีความสมบูรณ์แบบ จากกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเห็นสมควรให้ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน รายละเอียดข้อมูลพื้นฐานของชุมชน มีดังต่อไปนี้

1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 ตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 4	บ้านมะม่วงทอง	ตำบลท่าดี
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ที่ 11	บ้านนาทอน	ตำบลขุนทะเล
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 11	บ้านนาทอน	ตำบลขุนทะเล
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 1	บ้านตลาด	ตำบลเขาแก้ว

พื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม ทรัพยากรธรรมชาติมีความสมบูรณ์ สภาพดินเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชสวน เช่น มังคุด เงาะ ทุเรียน ลางสาด ยางพารา เป็นต้น มีลำคลองไหลผ่าน 2 สายคือ คลองเสาธงและคลองหยวด ลักษณะภูมิอากาศมี 2 ฤดู คือ ฤดูร้อนและฤดูฝน การเดินทางภายในชุมชนค่อนข้างสะดวกเพราะถนนส่วนใหญ่เป็นถนนลาดยางและถนนคอนกรีต

แผนภาพที่ 4.7 แผนที่ชุมชนบ้านปอน้ำซั๊บ อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2 ความเป็นมาของชุมชน

ในอดีตการเดินทางออกจากตำบลมาติดต่อราชการหรือการไปมาหาสู่กันของคนตำบลขุนทะเล ต้องใช้การเดินทางด้วยทางเท้า เส้นทางที่ชาวบ้านใช้เดินทางไปมาอยู่ในเขตพื้นที่ หมู่ที่ 1 ตำบลขุนทะเล ซึ่งมีบ่อน้ำตั้งอยู่ระหว่างทางเดิน 2 บ่อ ลักษณะของบ่อน้ำทั้งสอง มีลักษณะเป็นอ่างเก็บน้ำเล็กๆ มีน้ำไหลออกไปสู่ลำคลองตลอดปี ผู้คนที่ผ่านไปมาจะพักดื่มน้ำตรงจุดนี้ จากลักษณะของน้ำที่ไหลขีมนี่ ชาวบ้านจึงเรียกบ่อน้ำนี้ว่า บ่อน้ำขีบ จากนั้นจึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า หมู่บ้านบ่อน้ำขีบ

1.3 ประชากรและการปกครอง

ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน ปี พ.ศ.2554 ระบุว่าชุมชนบ้านบ่อน้ำขีบมีบ้านเรือนจำนวน 178 ครัวเรือน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 562 คน โดยประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และจากข้อมูลจากเอกสารแผนชุมชนพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านบ่อน้ำขีบ ฉบับปรับปรุง ปี พ.ศ.2552 สรุปการปกครองของหมู่บ้านบ่อน้ำขีบ โดยแบ่งการปกครองเป็น 7 กลุ่มบ้าน ได้แก่

- 1) กลุ่มบ้านนอกไร่
- 2) กลุ่มบ้านหนองอ่าง
- 3) กลุ่มบ้านหนองหลุม
- 4) กลุ่มบ้านทางซีกพระ
- 5) กลุ่มบ้านหน้าวัดไทรงาม
- 6) กลุ่มบ้านวัดเกาะนางแก้ว
- 7) กลุ่มบ้านบ่อน้ำขีบโรงกระเบื้อง

ผู้นำอย่างเป็นทางการของชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน นายชำนาญ กาญจนนุกูล ซึ่งดำรงตำแหน่งนี้ ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2551 จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ที่เป็นทางการ ชุมชนบ้านบ่อน้ำขีบยังมีผู้นำกึ่งทางการ ได้แก่ สภาผู้นำหมู่บ้านและตัวแทนกลุ่มต่างๆ และมีผู้นำตามธรรมชาติหรือปราชญ์ชาวบ้านเป็นตัวแทนองค์ความรู้ต่างๆ อีกหลายท่าน

1.4 เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ

อาชีพหลักของประชาชนในชุมชนบ้านบ่อน้ำขีบคือ อาชีพเกษตรกรรม ประเภทการทำสวน เช่น สวนยางพารา สวนผลไม้ มังคุด เงาะ ทุเรียน เป็นต้น ซึ่งถือเป็นรายได้หลักของชุมชนด้วย ส่วนอาชีพที่เป็นรายได้รองของคนในชุมชน คือ อาชีพรับจ้าง นอกจากนี้คนในชุมชนยังมีรายได้เสริมจากการปลูกพืชผักและการเลี้ยงสัตว์ ในปี พ.ศ.2550 คนในหมู่บ้านมีรายได้เฉลี่ย 42,031 บาท และในปี พ.ศ.2552 คนในหมู่บ้านมีรายได้เฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 45,172 บาท โอกาสทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน คือ การพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยวที่มีในชุมชน ได้แก่ วัดถ้ำน้ำพระยาศรีธรรมโศกราช และศาลพ่อตาขุนพล ซึ่งเป็นแม่ทัพเอกของพระยาศรีธรรมโศกราช ส่วนแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ คือ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบ่อน้ำขีบ

1.5 วัฒนธรรมและประเพณี

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีการสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีที่ดั้งเดิมของไทยและท้องถิ่นไว้ อย่างครบถ้วน เช่น การรดน้ำขอพรผู้สูงอายุในวันว่างเทศกาล (วันสงกรานต์) งานวันกตัญญู งานวันเข้าพรรษา การทำบุญสารทเดือนสิบ การชักพระและการให้ทานไฟ ซึ่งเป็นประเพณีทางศาสนาและในการประกอบกิจกรรมทางศาสนาจะทำการกันในวันวัดประจำหมู่บ้าน ได้แก่ วัดเกาะนางแก้วพัฒนาราม และวัดไทรงาม

2. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเกิดจากการนำพลังของทุนทางสังคมหลักซึ่งประกอบด้วย บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและเพื่อการพัฒนาชุมชน รายละเอียดขององค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ สามารถอธิบายได้ดังนี้

2.1 บุคคล

จากที่กล่าวมาข้างต้นเกี่ยวกับวิวัฒนาการของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2505 ในปีที่เกิดวาทภัยครั้งใหญ่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช โครงสร้างต่างๆ เช่น อาชีพ ค่านิยมและการดำเนินชีวิตก็เปลี่ยนแปลงตามกระแสสังคม คนในชุมชนมุ่งปลูกพืชเชิงเดี่ยว ค่าขายโดยเน้นกำไรมาก ใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และมีการอพยพย้ายถิ่นของคนรุ่นใหม่เป็นจำนวนมาก เหล่านี้ส่งผลให้เกิดปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเมื่อคนกลุ่มหนึ่งนำแนวคิดเกี่ยวกับการแก้ปัญหาโดยการพึ่งตนเองและนำเอาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ โครงสร้างของชุมชนจึงเกิดเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแสดงผลลัพธ์ในทางบวก คนในชุมชนเชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นคือการพัฒนาชุมชนโดยภาคประชาชนซึ่งจะเกิดความยั่งยืนมากกว่าการรอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐ ในที่สุดเมื่อชุมชนได้รับการคัดเลือกให้เป็นชุมชนต้นแบบ ซึ่งมีศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่มีความสมบูรณ์พร้อม จากกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เมื่อปี พ.ศ. 2550 คนในชุมชนก็เกิดความภาคภูมิใจมากยิ่งขึ้น ผู้นำชุมชนได้กล่าวถึงกลุ่มคนที่เป็นแกนนำและมีบทบาทสำคัญมากต่อการพัฒนาชุมชนซึ่งได้แก่ นายประยงค์ รณรงค์ นายบุเรง ชิตมาลย์ นางสุจินต์ อินทศิริและนายสมบูรณ์ จันทร์จรุง ตลอดจนประชาชนชาวบ้านทุกท่านว่าบุคคลเหล่านี้ล้วนเป็นต้นทุนของชุมชนซึ่งถือเป็นองค์ประกอบของทุนทางสังคมนั่นเอง ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ กล่าวถึง ทุนบุคคลของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับไว้ดังนี้

“...ลุงยงค์ แก่เป็นแรงบันดาลใจของคนในชุมชนทุกคน ครูสุจินต์ที่เป็นลูกศิษย์แกมาทำงานให้บ้านบ่อน้ำซับเต็มที่ ตัวแกเองก็เป็นที่ปรึกษาให้ตลอด ทำงานกับคนที่มีความสามารถ เราก็สบายใจ เราเชื่อมั่นในตัวเขา ทั้งครูบุเรง ครูสุจินต์ ลุงสมบูรณ์...ครูสุจินต์กับทีมงานทุกคนทำงานหนัก ไม่ใช่แค่ช่วยพัฒนาชุมชน แต่ช่วยพัฒนาคนด้วย แกสอนตั้งแต่การจับไม้เค้เลยนะ ให้ฝึกกันทุกวันทุกคืน ตกเย็นมาชวนกันมาจับไม้เค้ สอนพูด สอนบุคลิก...การพัฒนาคนเป็นเรื่องหลักของบ้านบ่อน้ำซับ มีการอบรมผู้นำในชุมชน

และพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำอย่างต่อเนื่อง ทำให้คนในชุมชนที่มีความรู้ ภูมิปัญญา สามารถถ่ายทอดภูมิรู้ที่มีให้คนอื่นได้...ผมสบายใจที่เราเป็นผู้นำชุมชนก็จริง แต่เราไม่ได้ทำงานอย่างโดดเดี่ยว เรามีทีมงานที่ดี มีความไว้วางใจกัน มันสบายใจกันทุกฝ่าย งานพัฒนาเป็นงานที่ใช้ใจเยอะ ต้องเสียสละเยอะ มันต้องถูกใจกันถึงทำงานด้วยกันรอด...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

เห็นได้ว่าผู้นำชุมชนได้กล่าวถึงความสำคัญของทุนบุคคลว่า บุคคลเหล่านี้ไม่เพียงแต่มีความสำคัญต่อการทำงานพัฒนา แต่ยังมีผลทางจิตใจด้วย กล่าวคือทุนบุคคลเหล่านี้ถือเป็นผู้นำ มีความพร้อมในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่น สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี รวมถึงการเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษา เป็นแรงบันดาลใจให้แก่คนในชุมชน เพื่อร่วมกันสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ ประชาชนชาวบ้านคนที่ 1 ผู้เชี่ยวชาญด้านการเขียนแผนแม่บทชุมชน ได้กล่าวเสริมถึงทุนบุคคลของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับไว้ดังนี้

“...เราต้องฝึกให้ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นปราชญ์ เพราะฉะนั้นปราชญ์คือ คนที่มีทักษะการถ่ายทอด คือคนที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาได้...คนพวกนี้เขาเหมือนเป็นต้นทุนของชุมชนได้นะ พาชุมชนเราไปสู่ความสำเร็จ อย่างทุกวันนี้ได้...”

(ปราชญ์ชาวบ้านคนที่ 1, สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2555)

กล่าวได้ว่าปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับถือเป็นกลุ่มบุคคลสำคัญของชุมชน คนในชุมชนให้ความไว้วางใจ เชื่อใจ ให้เกียรติในความคิดเห็น ให้ความร่วมมือในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน และเชื่อว่ากลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นทุนบุคคลที่สำคัญของหมู่บ้านบ่อน้ำซับอย่างแท้จริง

2.2 สถาบัน

คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีความสามัคคี ความสามารถและความพร้อมในการทำงานร่วมกันเพราะมีสถาบันหลักทางสังคมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสนับสนุนการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาชุมชน สถาบันหลักทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนาและสถาบันครอบครัว เหล่านี้มีบทบาทสนับสนุนให้คนในชุมชนรวมตัวกันเพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนา กล่าวคือคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและพัฒนาชุมชนเช่นเดียวกับชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีอื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน ซึ่งการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับนั้นทำให้เกิดผลลัพธ์อันยังประโยชน์ทั้งในระดับบุคคล ระดับชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม

นอกจากสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับดังกล่าวข้างต้น คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับยังเคารพและศรัทธา ท่านพระครูธีรปัญญาคุณหรือหลวงพ่อนงค์ เจ้าอาวาสวัดเกาะนางแก้วพัฒนาราม ซึ่งถือเป็นตัวแทนของสถาบันศาสนาในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับและ

วัดเกาะนางแก้วพัฒนารามก็เป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนรู้เรื่องศีลธรรมจรรยา ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับได้แสดงทัศนะและกล่าวถึงหลวงพ่อดังกล่าวเกี่ยวกับการเป็นทุนทางสังคมไว้ดังนี้

“...วัดเป็นที่พึ่งทางใจ แล้วเราก็พึ่งสถานที่ พึ่งทุกอย่าง หลวงพ่อดำเนินเมตตาให้หิบบิณฑบาตของวัดเอามาใช้ ท่านเห็นเราทำเพื่อส่วนรวม...เราโชคดีที่มีทุกอย่างในชุมชนพร้อม แต่กว่าจะมีวันนี้ได้เราก็ก็น้อย ได้กำลังใจจากทุกฝ่าย วัดกับหลวงพ่อดำเนินที่พึ่งได้...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

เห็นได้ว่าผู้นำชุมชนบ้านบ่อน้ำซับได้กล่าวถึงความสำคัญของทุนสถาบันศาสนาว่าเป็นสถาบันที่สำคัญต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชนและการเป็นที่พึ่งทางจิตใจให้แก่คนในชุมชน ไม่เพียงแต่วัดเกาะนางแก้วพัฒนารามหรือท่านหลวงพ่อดังกล่าวเท่านั้น ยังมีวัดไทรงามซึ่งตั้งอยู่ในอาณาเขตของหมู่บ้านและพระภิกษุสงฆ์รูปอื่นๆ ที่เป็นตัวแทนของสถาบันศาสนา อันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับด้วย

จากการศึกษาภาคสนาม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยพบว่ากิจกรรมส่วนใหญ่ของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ จะมีคนรุ่นหนุ่มสาวจำนวนมากมาช่วยงาน คนวัยผู้ใหญ่และวัยหนุ่มสาวสามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้เป็นอย่างดี หลายคนเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน ในการดำเนินกิจกรรมฐานการเรียนรู้ของชุมชนมีบรรยากาศของความอบอุ่นภายในครอบครัวอยู่ด้วย ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับกล่าวถึงคนรุ่นใหม่เหล่านี้ว่า

“...เด็กในหมู่บ้านไปทำงานข้างนอกกันเยอะ แต่พวกที่อยู่ช่วยงานชุมชน เพราะพ่อแม่ที่นั่นแหละ พ่อแม่เป็นคนทำงาน เสียสละให้ชุมชน รุ่นปู่ย่าตาทวดเป็นปราชญ์ชาวบ้านอย่างบ้านลุงบูรณ แก่สืบทอดวิชาหมอโบราณ ลูกแก หลานแกก็อยู่ด้วยกัน แกสอนให้ลูกหลานเรียนรู้ พวกที่อยู่นี้มาช่วยงานได้เยอะ พาวเวอร์พ้อยทำอะไรเนี่ย เขาก็มาทำให้ออกสารต่างๆ เราได้เขาทำให้...ถ้าถามเขา เขาก็คงมีความสุขที่ได้อยู่กับครอบครัว แต่คำนิยมเราชอบมองกันว่า เด็กไปไหนไม่รอดเลยต้องอยู่บ้านนอก ซึ่งจริงๆ แล้วพวกเขา คือคนรุ่นใหม่ที่ต้องทำงานให้หมู่บ้านนะ...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

เห็นได้ว่าทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนาและสถาบันครอบครัวมีบทบาทสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ โดยเฉพาะเมื่อสถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งจะส่งผลต่อชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นด้วย นอกจากนี้ 3 สถาบันหลักดังกล่าวมาข้างต้น สถาบันหรือองค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กรมการพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรจังหวัด ศูนย์ กศน. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร องค์การบริหารส่วนตำบล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) เครือข่ายชุมชนไม้เรียง ชุมชนศิรีวงศ์ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนมีบทบาทในการสนับสนุน

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับด้วยเช่นกัน การร่วมกันของทุนทางสังคมประเภทสถาบันที่ทำให้ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเป็นชุมชนต้นแบบและมีศักยภาพในการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาไทยและท้องถิ่นให้แก่สังคม ตลอดจนสามารถสรรค์สร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีความเข้มแข็งและเกิดความยั่งยืนได้ในที่สุด

2.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับคือ องค์ความรู้ที่เป็นพลังอันลุ่มลึกที่มีอยู่ในทุนทางสังคมประเภทบุคคล องค์ความรู้ที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ การทำเกษตรผสมผสาน (สวนสมรม) การปลูกพืช 7 ชั้นการใช้เทคโนโลยีอะตอมมิคานาเพื่อการเกษตร ซึ่งเป็นการใช้อะตอมย่อยสลายจุลินทรีย์ให้เป็นอาหารของพืช การเขียนแผนแม่บทชุมชน การบริหารองค์การชุมชน การแพทย์แผนไทย การแปรรูปสมุนไพร การทำเกษตรอินทรีย์ การจักสาน การตีผึ้งหลวง การผลิตยาเส้น การเผาถ่านเตาดินเหนียว การทำธุรกิจเกษตร การจัดการผลผลิต การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง การจัดการบุคคล การจัดพิธีกรรมทางศาสนา การเลี้ยงไก่พื้นเมือง การเลี้ยงโคพันธุ์พื้นเมือง การเพาะขยายพันธุ์ปลากัด การเลี้ยงกบ การเลี้ยงสุกรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำศิลปประดิษฐ์ปูนปั้นและการทำเครื่องเรือนไม้ ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ล้วนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีการสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีที่ดั้งเดิมของไทยและท้องถิ่นไว้อย่างครบถ้วน เช่น การรดน้ำขอพรผู้สูงอายุในวันว่างเทศกาล (วันสงกรานต์) การจัดงานวันกตัญญู งานวันเข้าพรรษา การทำบุญสารทเดือนสิบ การชักพระและการให้ทานไฟ ประเพณีส่วนใหญ่เป็นประเพณีทางศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วิถีชีวิตของชาวบ้านบ่อน้ำซับนั้นเป็นวิถีของพุทธศาสนิกชน วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนจึงตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนา เห็นได้ว่าภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนคือทุนทางสังคมที่สำคัญทุนหนึ่งของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ

กล่าวโดยสรุป คือ ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเป็นชุมชนที่มีองค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ บุคคล สถาบัน และภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ครบถ้วน ซึ่งทุนทั้งหมดล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันบนพื้นฐานความไว้วางใจกัน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนของหมู่บ้านบ่อน้ำซับเพื่อสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีความยั่งยืนนั้น นอกจากองค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับทั้ง 3 ด้าน ดังกล่าวข้างต้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ได้เสนอองค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนเพิ่มเติม ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนต่างๆ ซึ่งรายละเอียดขององค์ประกอบของทุนทางสังคมแต่ละด้านที่เพิ่มเติมเข้ามาในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ มีดังต่อไปนี้

2.4 ทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับตั้งอยู่บนเขตที่ราบลุ่มของเทือกเขานครศรีธรรมราช มีลำคลองไหลผ่าน 2 สายคือ คลองเสาชงและคลองหยวด มีฤดูฝนหลายเดือน ทรัพยากรธรรมชาติทั้งดินและน้ำจึงมีความสมบูรณ์ สภาพดินเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชสวน เช่น มังคุด เงาะ ทุเรียน ลำสาต ยางพารา เป็นต้น ปริมาณน้ำฝนจึงเพียงพอต่อการปลูกพืชสวนตลอดทั้งปี ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนในชุมชนบ้าน

บ่อน้ำซับมีรายได้ตลอดทั้งปีด้วยเช่นกัน ปรากฏชาวบ้านคนที่ 1 ผู้เชี่ยวชาญด้านการเขียนแผนแม่บทชุมชน การบริหารองค์การชุมชน การแพทย์แผนไทยและการแปรรูปสมุนไพรได้กล่าวถึงทุนทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านบ่อน้ำซับไว้ดังนี้

“...ชุมชนเรามีทรัพยากรที่สมบูรณ์ มีน้ำไม่เคยแล้ง ปลูกอะไรก็ขึ้น ไม่มีอะไรโรคดีเท่ากับดินกับน้ำดีแล้ว...หลังบ้านเราแค่หนึ่งไร่ ปลูกได้หมด เลี้ยงหมู เลี้ยงปลาได้ เตียวลงไปดูมีครบทุกอย่างที่จะกินจะใช้...ขุดบ่อน้ำใช้เอง ทำน้ำประปาแบบชาวบ้านได้ แบบนี้ถือเป็นทุนของชุมชนได้ เพราะเราพึ่งตัวเองได้...”

(ปรากฏชาวบ้านคนที่ 1, สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2555)

จากคำให้สัมภาษณ์ของปรากฏชาวบ้านคนที่ 1 เห็นได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีความอุดมสมบูรณ์มาก ซึ่งผู้วิจัยสามารถสังเกตเห็นได้จากศึกษาภาคสนามโดยผู้วิจัยได้สังเกตแบบมีส่วนร่วมกับคณะผู้เข้าอบรมซึ่งเป็นสมาชิก อบต.ตำบลหนึ่ง คณะดังกล่าวเข้าอบรมในหลักสูตรการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงครบวงจร ในฐานการเรียนรู้ของปรากฏชาวบ้านคนที่ 3 ซึ่งมีการสาธิตการขุดเจาะน้ำบาดาลตามแบบวิถีชาวบ้าน ปรากฏชาวบ้านใช้เครื่องมือแบบง่ายๆ เพียงแค่สามชิ้นก็สามารถขุดเจาะน้ำบาดาลออกมาได้ง่ายโดยใช้เวลาเพียงไม่ถึงห้านาที เห็นได้ว่าคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับสามารถใช้ประโยชน์จากดิน น้ำและอากาศที่มีความเหมาะสมในการดำรงชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพได้เป็นอย่างดี สามารถเพาะปลูกพืชผักและพืชสวนได้ตลอดทั้งปี ทำให้มีรายได้ดี เมื่อสภาพเศรษฐกิจดี สภาพสังคมก็มีแนวโน้มที่ดีตาม ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับสรุปความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับไว้ว่า

“...ทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนทางสังคมของชุมชนได้ เป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร กองทัพต้องเดินด้วยท้อง จะทำงานให้ชุมชนก็ต้องกินข้าว ชุมชนจะพัฒนา คนในนี้ก็ต้องมีกินก่อน มันเป็นความต้องการแรกของชีวิต...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

เห็นได้ว่าสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีความอุดมสมบูรณ์เช่นเดียวกับชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดีแห่งอื่นๆ คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากดิน น้ำและอากาศที่มีความเหมาะสม เพื่อการเพาะปลูก การทำมาหากินได้ดี กล่าวได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนทางสังคมอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับด้วยเช่นกัน

2.5 กองทุนของชุมชน

ปัจจุบันนี้ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีกองทุนการเงินภายในหมู่บ้านจำนวน 4 กองทุน ได้แก่

- 1) วิสาหกิจชุมชนกองทุนเศรษฐกิจพอเพียง
- 2) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านบ่อน้ำซับ
- 3) กองทุนหมู่บ้านบ่อน้ำซับ
- และ 4) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์กองทุนหมู่บ้าน ซึ่งทั้ง 4 กองทุนนี้คนในชุมชนบ้าน

บ่อน้ำซับได้สร้างขึ้นบนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชนและมีเงินหมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง โดยมีเงินรวมกันเป็นจำนวน 20,960,136 บาท กองทุนเหล่านี้ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของชุมชนเป็นหลัก ถือเป็นทุนทางสังคมประเภทหนึ่งของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจแบบพอเพียงและขยายผลสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนในที่สุด ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับกล่าวถึงกองทุนต่างๆ ซึ่งเป็นทุนของชุมชนว่า

“...ลุงยงค์แกสอนเรื่องนี้มานานแล้ว เราทำกองทุนของชุมชนได้สำเร็จเพราะความใส่ใจ...ครูสุจินต์ถือเป็นปราชญ์ด้านนี้ มีลูกศิษย์มากมายอยู่ทั่วประเทศ กองทุนในชุมชนทำให้เราช่วยตัวเองได้...ถ้าจะถามว่าเป็นทุนทางสังคมไหม อันนี้เป็นทุนจริงๆ เป็นต้นทุนของชุมชนบ้านนี้ ทำให้เราเข้มแข็ง ก็ตรงที่มีทุนนี้แหละ...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบหลักของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ได้แก่ ทุนทางสังคมประเภท บุคคล สถาบัน และภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และองค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนที่คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเสนอเพิ่มเติม ได้แก่ ทุนทางสังคมประเภททรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน องค์ประกอบของทุนทางสังคมทั้งหมดที่เสนอข้างต้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ร้อยเรียงกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ดี ความร่วมมือ ความไว้วางใจ ความเห็นอกเห็นใจกันของคนในชุมชน ซึ่งสะท้อนถึงการเกิดขึ้นของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับได้อย่างแท้จริง

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมของบุคคลและสถาบัน บนพื้นฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล เพื่อทำให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ รายละเอียดของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ มีดังต่อไปนี้

3.1 การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา

ในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีศูนย์เรียนรู้โรงเรียนคุณอำนวย ซึ่งเป็นที่ทำการประชาคมหมู่บ้านและศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ภายในศูนย์มีการเรียนรู้และถ่ายทอดกระบวนการชุมชนเข้มแข็งสอนการทำแผนชีวิตและแผนชุมชนเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน นอกจากนี้ยังมีศูนย์ประชาธิปไตย ซึ่งมีการจัดการประชุมประชาคมทุกวันที 5 ของเดือน เวลา 13.00 – 15.00 น. การประชุมที่มีแบบแผนเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับซึ่งเป็นแกนนำในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน

กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ และการให้ความร่วมมือในการแสดงความคิดเห็น ว่าผู้นำชุมชนเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนสามารถเสนอปัญหาของชุมชนและความต้องการของตนเองได้ตามระบอบประชาธิปไตย คนในชุมชนเองก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการแสดงความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่องานพัฒนา ซึ่งผู้ใหญ่บ้านให้สัมภาษณ์ไว้ดังนี้

“...เราทำกันจริงจัง ประชุมกันทุกเดือน การพูดคุยเกี่ยวกับปัญหาจะทำให้รู้ว่าอะไรคือปัญหาที่ต้องทำก่อนทำหลัง ชาวบ้านเขารู้ปัญหา เขาเอามาคุยกัน มันถึงหาทางออกได้ ผมให้โอกาสเต็มที่ ใครจะแสดงความคิดเห็นอะไร แต่มันต้องสร้างสรรค์นะ...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

ทั้งนี้ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับได้กล่าวเพิ่มเติมถึงการศึกษาค้นคว้าของชุมชนว่า คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการศึกษาปัญหาของชุมชน ในการประชุมประจำเดือนแต่ละครั้ง คณะกรรมการสภาผู้นำหมู่บ้าน ตัวแทนกลุ่มต่างๆ และคนในชุมชนมีความกระตือรือร้นในการเสนอปัญหาและช่วยกันวิเคราะห์ปัญหาเป็นอย่างดี นอกจากนี้ ในการประชุมบางครั้งอาจมีคนภายนอกเข้ามาประชุมร่วมด้วยเพราะบางกิจกรรมของชุมชนจะมีคนหลายฝ่ายหลายหน่วยงาน หลายองค์กรเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับค่อนข้างคุ้นเคยกับการประชุมร่วมกันศึกษาปัญหากับบุคคลภายนอกชุมชน ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าการบูรณาการความร่วมมือจากเครือข่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนจะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน

3.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผน

หมู่บ้านบ่อน้ำซับเป็นชุมชนต้นแบบที่มีความโดดเด่นในเรื่องของการวางแผนแม่บทชุมชน จากการศึกษาแผนชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับปรากฏมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์ แผนงาน/โครงการ กิจกรรม/กลยุทธ์ กลุ่มเป้าหมาย ผู้รับผิดชอบ งบประมาณ วันที่ดำเนินการ ระดับการจัดการและหน่วยงานสนับสนุนไว้อย่างชัดเจน ซึ่งรายละเอียดเหล่านี้ได้ผ่านการเห็นชอบในที่ประชุมของหมู่บ้านบ่อน้ำซับแล้ว ในการประชุมประจำเดือนเพื่อการวางแผนงานพัฒนาของหมู่บ้านบ่อน้ำซับมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำในการประชุมและมีคณะกรรมการสภาผู้นำหมู่บ้าน ตัวแทนกลุ่มต่างๆ และคนในชุมชน ตลอดจนบุคคลจากเครือข่าย หน่วยงาน องค์กรภายนอก ให้ความร่วมมือเข้าร่วมประชุมเป็นอย่างดี และทุกครั้งที่มีการประชุมจะมีการบันทึกการประชุมของหมู่บ้านในลักษณะกึ่งทางการคือ มีระเบียบวาระการประชุม เช่น เรื่องประธานแจ้งให้ทราบ เรื่องเสนอที่ประชุมเพื่อพิจารณา เรื่องรับรองการประชุมของคณะกรรมการสภาผู้นำหมู่บ้านและเรื่องอื่นๆ เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏมีรายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมและลงลายมือชื่อผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนอย่างชัดเจน ประชาชนชาวบ้านคนที่ 1 ในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการวางแผนแม่บทของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับไว้ดังนี้

“...เมื่อก่อนชุมชนยังยึดติดกับระบบเก่า ต้องนั่งรอคำสั่งจากราชการ รอแผนจากราชการ บางทีคิดแผนเองแต่รอคำสั่ง เดี๋ยวนี้เราเข้มแข็งขึ้นเพราะหลายคนหลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม...คนในหมู่บ้านช่วยกันวางแผนกันดี มีบ้างที่คิดต่าง แต่มันก็เป็นความคิดสร้างสรรค์ที่ดี...เราเจอปัญหา เราช่วยกันคิดช่วยกันวางแผน ไม่มีใครมาว่าใครได้เพราะมันเป็นความคิดของทุกคนช่วยกัน...”

(ปราชญ์ชาวบ้านคนที่ 1, สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2555)

นอกจากนี้ ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับยังกล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนว่า

“...เราทำกันจริงจัง ประชุมกันทุกเดือน...ชาวบ้านเขารู้ปัญหา เขาเอามาคุยกัน มันถึงหาทางออกได้...ผมให้โอกาสเต็มที่ ใครจะแสดงความคิดเห็นอะไร แต่มันต้องสร้างสรรค์นะ...ได้คุยกัน วางแผนด้วยกัน ผมชอบการทำงานแบบนี้ ไม่ได้ตัดสินใจคนเดียว สมัยนี้พวกราชการเขาเข้ามาทำงานกับเราเยอะ หมู่บ้านเราคึกคัก ทั้งตำบลก็คึกคัก แต่บางหมู่บ้านเขายังไม่ค่อยมีการวางแผนเท่าไร เราทำกันมานานแล้ว เขาเห็นตัวอย่างที่ดีแต่ก็ยังไม่ทำตามให้ดี...ก็สำคัญตรงการวางแผนนี้แหละ คนที่อื่นเขาเข้ามาศึกษาการเขียนแผนแม่บทชุมชนจากเรา เราจะต้องทำให้ดีเสมอต้นเสมอปลาย เวลาได้รางวัลก็ยังมีแรงจูงใจ...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับได้กล่าวสรุปถึงการมีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนว่า ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีแผนแม่บทชุมชนที่มีความโดดเด่น ทั้งนี้เกิดจากความร่วมมือกันในการวางแผนของคนในชุมชน เครือข่ายและหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับจึงมีความภาคภูมิใจและมีแรงจูงใจในการทำงานพัฒนาชุมชนร่วมกันเพื่อประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญ

3.3 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

แผนแม่บทชุมชนของหมู่บ้านบ่อน้ำซับมีความโดดเด่นเพราะเกิดจากความร่วมมือกันในการวางแผนของคนในชุมชน เครือข่ายและหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ส่วนหนึ่งที่ทำให้แผนแม่บทชุมชนประสบความสำเร็จได้คือ การลงมือปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้ ในเอกสารแผนชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับปรากฏมีการระบุระดับการจัดการ ซึ่งหมายถึงระดับของการลงมือปฏิบัติ 3 ระดับ ได้แก่ คนในชุมชนลงมือทำเอง คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย หน่วยงาน องค์กรภายนอกและคนในชุมชนขอสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น ซึ่งในเอกสารระบุถึงโครงการและกิจกรรมที่หมู่บ้านบ่อน้ำซับต้องทำตลอดทั้งปีและระดับของการจัดการส่วนใหญ่เป็นระดับที่หนึ่งคือคนในชุมชนลงมือทำเองและระดับที่สองคือคนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย เห็นได้ว่าการวางแผนและกำหนดการปฏิบัติงานที่ชัดเจนทำให้เห็นภาพของการมี

ส่วนร่วมในการปฏิบัติงานชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาชุมชนว่า

“...คนเดียวทำงานมันก็เหนื่อยเป็นธรรมดาณะผมว่า แต่เราชื่นใจที่เห็นคนมาช่วยกัน แล้วมันก็หายเหนื่อย ถ้าจะถามว่าอะไรที่ทำให้เขามาช่วยกัน ก็คงเป็นผลงาน เขาเห็นว่าเวลาช่วยกันแล้วผลงานออกมาดี ชุมชนมันเจริญขึ้น คนมาดูงาน มาซื้อของ มาขอของ มาขอโน้มนาสเตย์ เขาก็มาช่วยกันอีก...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

ปราชญ์ชาวบ้านคนที่ 3 ในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ กล่าวถึงเสริมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานของคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับไว้ดังนี้

“...ลุงเห็นคนมาไม่รู้กี่รุ่นต่อกี่รุ่นแล้วที่ชักชวนกันมาทำงานให้ชุมชน ลุงว่าเขาไว้ใจกัน เขาถึงมาช่วยกัน เมื่อก่อนก็รุ่นลุงยงค์ที่แกกับครูสุจินต์กับครูบุเรงช่วยกัน เดียวนี้ก็เป็นพวกผู้ใหญ่บ้านเป็นพวกลูกบ้านที่มีความรู้มาช่วยกัน พอมันต้องใช้คอมฯ คนพวกรุ่นหลานก็มาช่วยกันอีก มันมีความสุขแล้วที่เห็นคนรุ่นใหม่ๆ เข้ามา แสดงว่าเขาไว้ใจ เชื่อใจว่าทำงานกับผู้ใหญ่พวกนี้ได้...ลุงสอนลูกหลานให้เรียนวิชาที่ลุงเรียนมาจากปู่จากพ่ออีกที ถ้าเด็กมันไม่สนใจมันคงไม่เรียน แต่มันเรียนเพราะมันเข้าใจลุง”

(ปราชญ์ชาวบ้านคนที่ 3, สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2555)

เห็นได้ว่า คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีความไว้เนื้อเชื่อใจกัน ลงมือปฏิบัติงานเพื่อเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนด้วยกัน ดึงศักยภาพที่แตกต่างกันในตัวบุคคลมาใช้ในการปฏิบัติงานโดยมีการทำงานจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งและจะสืบทอดถึงคนรุ่นต่อไปในอนาคตด้วย ซึ่งสิ่งนี้เองจะทำให้งานพัฒนาของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีความยั่งยืนได้

3.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเป็นหมู่บ้านที่ได้รับรางวัลอย่างต่อเนื่องจากหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ทั้งในระดับชุมชนและระดับบุคคล คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจกับทุกรางวัลที่ได้รับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรางวัลในระดับชุมชนหลายรางวัลซึ่งเปรียบเสมือนแม่เหล็กดึงดูดคนจากภายนอกให้เข้ามาศึกษาดูงานในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับกล่าวถึงผลจากการได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติจากหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ไว้ดังนี้

“...เขาเห็นว่าเวลาช่วยกันแล้วผลงานออกมาดี ชุมชนมันเจริญขึ้น คนมาดูงาน มาซื้อของ มาขอของ มาขอโน้มนาสเตย์ เขาก็มาช่วยกันอีก...เราได้รางวัลเยอะแยะมากมาย ยิ่งได้มาก็ยิ่งดึงคนเข้ามาดูงาน ชุมชนมันมีความคึกคัก มันมีเงินหมุนเวียน ทั้งงบประมาณจากรัฐ

ทั้งค่าดูงานจากเอกชน เห็นเป็นเงินยังไม่ภูมิใจเท่าเห็นคุณค่าในตัวเอง ยิ่งทำดีแล้ว ก็ต้องดียิ่งขึ้น...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

ครูกศน. ตำบล กล่าวพร้อมรอยยิ้มเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ของคนในตำบลขุนทะเลที่ได้รับจากการพัฒนาของหมู่บ้านบ่อน้ำซับ ไว้ดังนี้

“...นักเรียนกศน. ที่อื่นเข้ามาศึกษาในหมู่บ้านเยอะมาก...พอคนเข้ามาดูงานกันเยอะ เราก็พลอยดีใจ มันขยายออกไป ไม่ใช่แค่หมู่บ้านแต่มันเป็นตำบล ขยายออกไปเป็นอำเภอ พอถามว่าที่ลานสกาจะไปดูงานที่ไหน คนก็บอกว่ามาบ้านบ่อน้ำซับ หรือไม่ก็บอกว่ามาขุนทะเลเลย เราคล้ายๆ ไข่แดงของอำเภอไปแล้ว ชุมชนใกล้เคียงที่มีชื่อเสียงอยู่แล้ว ไม่เรียง คีรีวงศ์ มีคนมาดูงานตลอด...ผอ. ใส่ใจกับการศึกษาเพราะเห็นว่าจะช่วยทั้งระดับบุคคล แล้วก็ชุมชนให้อยู่แถวหน้าของประเทศได้...”

(ครูกศน. ตำบลขุนทะเล, สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2555)

เห็นได้ว่าคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมตลอดจนผลประโยชน์ทางจิตใจคือความภาคภูมิใจ ซึ่งถือเป็นแรงจูงใจสำคัญในการทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไป

3.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

เอกสารแผนชุมชนพึ่งตนเองของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับและเอกสารสร้างสุขใส่ลานสกาด้วยเกษตรผสมผสานที่เอื้อต่อสุขภาพ ของนายบุเรง ชิตมาลย์ อดีตนักวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร อำเภอลานสกา ระบุแนวทางการประเมินผลโครงการและกิจกรรม หลังจากเสร็จสิ้นการดำเนินงานในแต่ละโครงการ โดยกำหนดบุคคลรับผิดชอบการประเมินผลแต่ละโครงการ/กิจกรรม ซึ่งผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับให้เหตุผลที่ไม่ได้ระบุวิธีการประเมินผลโครงการ/กิจกรรมแบบเฉพาะเจาะจงเพราะต้องการเปิดโอกาสให้บุคคลที่รับผิดชอบหาวิธีการประเมินผลในแบบที่เหมาะสมกับโครงการแต่ละโครงการโดยการปรึกษากับคณะทำงานของโครงการ ซึ่งคณะทำงานดังกล่าวมีทั้งคนภายในและเจ้าหน้าที่จากภายนอกชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านคนที่ 1 ในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการประเมินผลโครงการหรือกิจกรรมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับไว้ดังนี้

“...เราเจอปัญหา เราช่วยกันคิดช่วยกันวางแผน ไม่มีใครมาว่าใครได้เพราะมันเป็นความคิดของทุกคนช่วยกัน...ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ตอนทำงานก็ต้องใส่ใจกันว่าทำงานเป็นยังไง พอจบงานก็ถามไถ่กันว่างานออกมาดียังไง แก้ไขอะไร”

(ปราชญ์ชาวบ้านคนที่ 1, สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2555)

เห็นได้ว่าการประเมินผลโครงการที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนนั้น ไม่เพียงแต่คนในชุมชนที่ต้องทำในลักษณะแบบไม่เป็นทางการ แต่หน่วยงานและองค์กรจากภายนอกก็เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยในลักษณะกึ่งทางการและแบบทางการ และไม่เพียงแต่การประเมินหลังสิ้นสุดโครงการเท่านั้น ผู้นำชุมชนตลอดจนคนในชุมชนยังเห็นถึงความสำคัญของการประเมินระหว่างดำเนินโครงการอีกด้วย ซึ่งเหมือนกับชุมชนที่ได้รับการพัฒนาอื่นๆ ที่ให้ความสำคัญกับการประเมินทั้งการประเมินผลย่อยและการประเมินผลรวม ทั้งนี้เพราะคิดตรงกันว่า ถ้าไม่มีการติดตามผลงานระหว่างดำเนินโครงการหรือกิจกรรมเลย อาจเกิดปัญหาขึ้นและไม่สามารถแก้ไขได้โดยทันที

นอกจากการมีส่วนร่วมกันในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผล คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับได้กล่าวถึงแนวทางหนึ่งซึ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับได้ แนวทางดังกล่าวคือ การบริหารจัดการชุมชน ผู้ใหญ่บ้านและราษฎรชาวบ้านให้เหตุผลสอดคล้องกันเกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชนไว้ว่า

“...จะให้ทุนทางสังคมเข้มแข็งก็ต้องมีความร่วมมือ มีการจัดการที่ดี คนในหมู่บ้านที่ทำงานต้องผ่านการอบรมกันมา เราไปดูงาน เรียนรู้เรื่องการเขียนแผนชุมชน การบริหารชุมชน...สิ่งสำคัญคือต้องเอาความรู้มาทำจริงให้ได้ มาจัดการกับชุมชนได้...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

“...เราได้เรียนรู้เรื่องการจัดการชุมชนมาเยอะ สิ่งที่ได้จากไม่เรียงคือประสบการณ์ความรู้ เราเอามาปรับใช้ เอามาบริหารจัดการกับบ้านบ่อน้ำซับ...การบริหารจัดการที่ดี กองทุนชุมชนที่เข้มแข็ง จะทำให้ชุมชนมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งได้...ถ้ามองเฉพาะกองทุนที่เราตั้งขึ้นมา จะเห็นได้ว่า มันเข้มแข็งได้เพราะเราคิดระบบที่ดีขึ้นมาจัดการ”

(ราษฎรชาวบ้านคนที่ 1, สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2555)

กล่าวโดยสรุปคือ การเสริมสร้างทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการดำเนินงานพัฒนา โดยกระบวนการดังกล่าวมี 5 ขั้นตอน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวต้องดำเนินอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจทางสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับนั้นมีจุดเด่นอยู่ที่การมีส่วนร่วมในการวางแผน ทั้งนี้เพราะเกิดจากการเรียนรู้ผ่านกรณีศึกษาตัวอย่างที่ดีเช่น ชุมชนไม่เรียง จึงทำให้ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเห็นความสำคัญของการวางแผนแม่บทของชุมชน จนได้รับรางวัลชุมชนวางแผนแม่บทดีเด่นระดับประเทศ นอกจากการมีส่วนร่วมแล้ว แนวทางสำคัญที่คนในชุมชนเห็นสอดคล้องกันว่าเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของทุนทางสังคมคือ การบริหารจัดการชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีความหมายครอบคลุมถึงการกำหนดแนวความคิด การวางแผนอย่างเป็นระบบ การปฏิบัติงานอย่างมีศาสตร์และศิลป์ การบริหารจัดการชุมชนเป็นกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนทั้ง คน เงิน งาน

เวลา ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น หากชุมชนมีการบริหารจัดการที่ดี เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ชุมชนก็มีแนวโน้มในการดำเนินงานพัฒนาให้เป็นไปในทิศทางที่ดีด้วย ทั้งนี้การบริหารจัดการที่ปรากฏในชุมชน อาทิ การวางแผนชุมชน การจัดโครงสร้างบริหารชุมชน การมอบหมายงานให้เหมาะกับบุคคล การสั่งงานและการควบคุม เป็นต้น

4. ข้อมูลของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

วิสัยทัศน์ของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ระหว่างปี พ.ศ.2552-2556 คือ “ชุมชนแห่งการเรียนรู้สู่เกษตรอินทรีย์ ประชาชนอยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน” และจากวิสัยทัศน์ดังกล่าว นำสู่การวางแผนชุมชนพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้นำชุมชนและคนในชุมชนต่างร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม รายละเอียดของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน มีดังต่อไปนี้

4.1 การก่อตัวของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ มีวิวัฒนาการเริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2505 ซึ่งเกิดวาทภัยครั้งใหญ่ทั้งจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย เกษตรกรต้องการเพิ่มผลผลิตจึงเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นการเกษตรผสมผสานไปตามแบบกระแสสังคม ได้แก่ การปลูกพืชเชิงเดี่ยว การทำเกษตรมุ่งเน้นกำไร การใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง และการเปลี่ยนค่านิยมให้คนรุ่นใหม่ออกไปทำงานนอกพื้นที่ ส่งผลให้ชุมชนเกิดปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ต่อมาได้มีคนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีเจตนาธรรมในการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีแนวคิดการพึ่งตนเองอยู่ก่อน ได้นำเอาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จนเกิดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ และพัฒนาหมู่บ้านโดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นแกนหลัก โดยทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินกิจกรรม เพื่อให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบของสังคมได้

4.2 องค์ประกอบของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

วิสัยทัศน์ของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ระหว่างปี พ.ศ.2552-2556 คือ “ชุมชนแห่งการเรียนรู้สู่เกษตรอินทรีย์ ประชาชนอยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน” และจากวิสัยทัศน์ดังกล่าว นำสู่การวางแผนชุมชนพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้นำชุมชนและคนในชุมชนต่างร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม สามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของสังคมแห่งการเรียนรู้ในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ได้ดังนี้

4.2.1 บุคคลแห่งการเรียนรู้

วิธีการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ มีวิวัฒนาการเริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ.2505 ซึ่งเป็นปีที่เกิดวาทภัยครั้งใหญ่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้โครงสร้างต่างๆ ของชุมชน เช่น อาชีพ ค่านิยมและการดำเนินชีวิต เปลี่ยนแปลงตามกระแสสังคมหลัก มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น การค้าขายมุ่งเน้นกำไรมาก มีการใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงมากขึ้น และคนรุ่น

ใหม่ในชุมชนออกไปทำงานนอกพื้นที่ ส่งผลให้เกิดปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ต่อมาได้มีคนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีเจตนาารมณในการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีแนวคิดการพึ่งตนเองอยู่ก่อน ได้นำเอา องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จนเกิดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ แกนนำที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่

1) นายบุเรง ชิตมาลย์ อดีตนักวิชาการเกษตร ของกรมส่งเสริมการเกษตรที่ ตัดสินใจลาออกจากราชการ เมื่อปี พ.ศ.2550 มาทำงานด้านการพัฒนาชุมชน และมีความเชี่ยวชาญ เรื่องการทำเกษตรผสมผสาน (สวนสมรม) การปลูกพืช 7 ชั้นและเทคโนโลยีอะตอมมิคานาโน ซึ่งเป็น การใช้อะตอมย่อยสลายจุลินทรีย์ให้เป็นอาหารของพืช

2) นางสุจินต์ อินทศิริ ซึ่งเป็นคนตำบลไม้เรียงโดยกำเนิด มีประสบการณ์ใน การทำแผนแม่บทชุมชนและเป็นสมาชิกในสภาตำบลไม้เรียง ร่วมกับ นายประยงค์ รณรงค์ ซึ่งเป็น ปรารักษ์เกษตรแห่งแผ่นดิน ผู้ได้รับรางวัลแมกไซไซ เมื่อปี พ.ศ.2547 โดยนางสุจินต์ อินทศิริ มีความ เชี่ยวชาญด้านการเขียนแผนแม่บทชุมชน การบริหารองค์การชุมชน การแพทย์แผนไทยและการแปร รูปสมุนไพร

3) นายสมบูรณ์ จันทร์จรุง ปรารักษ์ชาวบ้าน ที่ได้รับรางวัลบุคคลต้นแบบ ด้าน เศรษฐกิจพอเพียง จากจังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อปี พ.ศ.2550 มีความเชี่ยวชาญด้านการถ่ายทอด แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การทำเกษตรอินทรีย์ การแพทย์แผนไทยและการสืบสาน วัฒนธรรมประเพณี

นอกจากแกนนำชุมชนทั้งสาม ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีบุคคลแห่งการเรียนรู้ซึ่งเป็นผู้นำ ด้านภูมิปัญญาอีกหลายท่าน ดังนี้

- นายเชียร ตรีบริษัท	ภูมิปัญญาด้านการจักสาน
- นายเทียบ นวกะ	ภูมิปัญญาด้านการจักสาน
- นายเล็ก บัวทอง	ภูมิปัญญาด้านการตีผึ้งหลวง
- นายอ้น ศรีสมจิต	ภูมิปัญญาด้านการผลิตยาเส้น
- นายอ้น โอฬารชล	ภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมชุมชน
- นายสุนันท์ ชุมธรรม	ภูมิปัญญาด้านหมอยาสมุนไพร
- นายศันย์ โอฬารพฤกษ์	ภูมิปัญญาด้านการเผาถ่านเตาดินเหนียว
- นายจรัญ รงค์ภักดี	ภูมิปัญญาด้านธุรกิจเกษตรและการจัดการผลผลิต
- นายแนม สินธุ	ภูมิปัญญาด้านการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง
- นายถาวร พรหมจรรย์	ภูมิปัญญาด้านการจัดการบุคคลและการแพทย์แผนไทย
- นางสาววย มณีผล	ภูมิปัญญาด้านพิธีกรรมทางศาสนาและการแปรรูปผลผลิต
- นายสมใจ คงธรรม	ภูมิปัญญาด้านการเลี้ยงไก่พื้นเมืองและการเลี้ยงโคพื้นเมือง
- นายเยื่อน กาญจนนุกูล	ภูมิปัญญาด้านการเพาะขยายพันธุ์ปลากัดและการตีผึ้งหลวง

นอกจากผู้นำด้านภูมิปัญญา ดังกล่าวข้างต้น ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีบุคคลแห่งการเรียนรู้ซึ่ง เป็นผู้นำกลุ่มอาชีพ ที่เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนนำความรู้สู่การประกอบอาชีพ ดังนี้

- นายนุกูล เพ็งจันทร์	ผู้นำกลุ่มอาชีพเลี้ยงกบ

- นายसानันต์ กรรมโชติ ผู้นำกลุ่มอาชีพการเลี้ยงโค
- นายสงวน ภัคกำเลา ผู้นำกลุ่มอาชีพการเลี้ยงสุกร
- นายประภัย ชุมพงศ์ ผู้นำกลุ่มอาชีพการแปรรูปปลา
- นายสารโรจน์ สินธุ์ ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
- นายสายันท์ ศิริวรรณ ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
- นายกฤตกร มนัสชล ผู้นำกลุ่มอาชีพการเลี้ยงไก่พื้นเมือง
- นายนีโรจน์ ดาษนิกร ช่างชนบทด้านการทำเครื่องเรือนไม้
- นายสุบรรณ ศรีโรจน์ ช่างชนบทด้านการทำเครื่องเรือนไม้
- นายนิพนธ์ ผกาศรี ช่างชนบทด้านการทำเครื่องเรือนไม้
- นายสงคราม ชุมพงษ์ ช่างชนบทด้านงานช่างอิเล็กทรอนิกส์
- นายพิชัย บุญอมร ผู้นำกลุ่มอาชีพศิลปประดิษฐ์ปูนปั้น

บุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ มีลักษณะของความเป็นผู้ใฝ่รู้ สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ใช้ความรู้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและสามารถเผยแพร่ความรู้ให้ผู้อื่นได้ ตลอดจนสามารถเลือกที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดช่วงอายุ โดยมีรูปแบบที่หลากหลาย ยืดหยุ่นและมีคุณภาพตรงตามความต้องการ ความสนใจและความถนัดของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ กล่าวถึง การพัฒนาบุคคลแห่งการเรียนรู้ของชุมชนว่า

“...การพัฒนาคนเป็นเรื่องหลักของบ้านบ่อน้ำซับ มีการอบรมผู้นำในชุมชน และพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำอย่างต่อเนื่อง ทำให้คนในชุมชนที่มีความรู้ ภูมิปัญญา สามารถถ่ายทอดภูมิรู้ที่มีให้คนอื่นได้...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

เห็นได้ว่านอกจากลักษณะของความเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น บุคคลแห่งการเรียนรู้จำเป็นต้องเรียนรู้การเป็นผู้นำและฝึกฝนการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่น เพื่อร่วมกันสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ปราชญ์ชาวบ้านคนที่ 1 ผู้เชี่ยวชาญด้านการเขียนแผนแม่บทชุมชน การบริหารองค์การชุมชน การแพทย์แผนไทยและการแปรรูปสมุนไพรได้กล่าวถึงการพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านไว้ดังนี้

“...ชุมชนเราจะฝึกภูมิปัญญาชาวบ้านให้เป็นปราชญ์ให้ได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านกับปราชญ์แตกต่างกัน ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นคนที่ตั้งสมประสงค์ ความรู้มายาวนานจนประสบความสำเร็จหรืออาจล้มเหลวก็ได้ สิ่งสำคัญที่สุดคือ เราต้องฝึกให้ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นปราชญ์ เพราะฉะนั้นปราชญ์คือ คนที่มีทักษะการถ่ายทอด คือคนที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาได้...”

(ปราชญ์ชาวบ้านคนที่ 1, สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2555)

4.2.2 แหล่งการเรียนรู้

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ คำนว้า ถอดองค์ความรู้และสรุปบทเรียน และพัฒนาหลักสูตร เพื่อให้ทุกหมู่บ้านมีแหล่งการเรียนรู้ประจำหมู่บ้าน แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับจึงกระจายไปทั่วทั้งหมู่บ้าน รายละเอียดของแหล่งการเรียนรู้ของแต่ละหมู่บ้าน มีดังนี้

1) กลุ่มบ้านนอกไร่ มีศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์สินสมบูรณ์ มีฐานการเรียนรู้การเจาะบ่อบาดาลคนจน ฐานการเรียนรู้แพทย์แผนไทย แขนงการต่อกระดูก ฐานการเรียนรู้การแปรรูปสมุนไพรและบ้านพอเพียง ซึ่งเป็นบ้านตัวอย่างของการใช้ชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2) กลุ่มบ้านหนองอ่าง มีศูนย์เรียนรู้วิสาหกิจชุมชน ฐานการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ฐานการเรียนรู้การแปรรูปสมุนไพร ฐานการเรียนรู้การผลิตอาหารเป็นยา ฐานการเรียนรู้การผลิตของใช้ในครัวเรือน ฐานการเรียนรู้การผลิตก้อนเห็ดด้วยขี้เลื่อยไม้ยาง ฐานการเรียนรู้การปลูกพืช 7 ชั้น ประโยชน์ 6 อย่าง ฐานการเรียนรู้การผลิตแก๊สจากขยะอินทรีย์ ฐานการเรียนรู้การกรองน้ำโดยใช้ภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ยังมีร้านค้าชุมชนเพื่อศึกษาการทำธุรกิจชุมชน มีห้องสมุดชุมชนและมีบ้านพักพอเพียงตัวอย่างเพื่อการศึกษาด้วย

3) กลุ่มบ้านหนองหลุม มีฐานการเรียนรู้การเผาถ่านน้ำส้มควันไม้ ฐานการเรียนรู้การแพทย์แผนไทย ฐานการเรียนรู้การปลูกสมุนไพรและมีบ้านครอบครัวพอเพียงตัวอย่าง

4) กลุ่มบ้านทางซึกพระ มีฐานการเรียนรู้การปลูกชะอมเพื่อเศรษฐกิจ และมีบ้านครอบครัวพอเพียงตัวอย่าง

5) กลุ่มบ้านหน้าวัดไทรงาม มีศูนย์เรียนรู้ลานค้าชะอม ฐานการเรียนรู้การฝีมือช่างปูน ฐานการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์บันทึกข้อมูลการขยายพันธุ์พืช และมีบ้านครอบครัวพอเพียงตัวอย่าง

6) กลุ่มบ้านวัดเกาะนางแก้ว มีศูนย์เรียนรู้โรงเรียนคุณอำนวย ซึ่งเป็นที่ทำการประชาคมหมู่บ้านและศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ซึ่งมีการเรียนรู้และถ่ายทอดกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง สอนการทำแผนชีวิต แผนชุมชน เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน มีศูนย์ประชาธิปไตย ซึ่งมีการจัดการประชุมประชาคม ทุกวันที่ 5 ของเดือน เวลา 13.00 – 15.00 น. และมีศูนย์เรียนรู้เยาวชน ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อต้องการส่งเสริมให้เยาวชนของหมู่บ้านใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยมีกิจกรรมที่หลากหลายให้เยาวชนเลือกทำตามสนใจ เช่น การทำหัตถกรรมจากกะลา การเลี้ยงกบเพื่ออาชีพและการเล่นกีฬา เป็นต้น

7) กลุ่มบ้านบ่อน้ำซับโรงกระเบื้อง มีศูนย์เรียนรู้ประวัติศาสตร์บ้านบ่อน้ำซับ ศูนย์เรียนรู้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการและมีฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ

แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับที่กระจายไปทั่วทั้งหมู่บ้าน มีความหลากหลายตามบริบทของกลุ่มบ้านซึ่งเป็นที่ตั้งของแหล่งการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้หรือฐานการเรียนรู้แต่ละแห่งมีศักยภาพในการรองรับผู้สนใจศึกษาแตกต่างกัน ตามกำลังคนและขนาดของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม แหล่งการเรียนรู้เหล่านี้ นอกจากเป็นสถานที่เรียนรู้องค์ความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพของคนในพื้นที่ ยังเป็นที่สนใจของบุคคลภายนอกเข้ามาศึกษาอย่างต่อเนื่องอีกด้วย

4.2.3 องค์ความรู้

บุคคลแห่งการเรียนรู้และคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ร่วมกันค้นคว้าและถอดองค์ความรู้ ตลอดจนนำมาสรุปทบทเรียนและพัฒนาเป็นหลักสูตรเพื่อการอนุรักษ์หรือเพื่อการประกอบอาชีพ องค์ความรู้ที่สำคัญของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ได้แก่ การทำเกษตรผสมผสาน (สวนผสม) การปลูกพืช 7 ชั้นการใช้เทคโนโลยีอะตอมมิคานาโนเพื่อการเกษตร ซึ่งเป็นการใช้อะตอมย่อยสลายจุลินทรีย์ให้เป็นอาหารของพืช การเขียนแผนแม่บทชุมชน การบริหารองค์การชุมชน การแพทย์แผนไทย การแปรรูปสมุนไพร การทำเกษตรอินทรีย์ การจักสาน การตีผึ้งหลวง การผลิตยาเส้น การเผาถ่านเตาดินเหนียว การทำธุรกิจเกษตร การจัดการผลผลิต การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง การจัดการบุคคล การจัดพิธีกรรมทางศาสนา การเลี้ยงไก่พื้นเมือง การเลี้ยงโคพื้นบ้านพื้นเมือง การเพาะขยายพันธุ์ปลากัด การเลี้ยงกบ การเลี้ยงสุกรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำศิลปประดิษฐ์ปูนปั้นและการทำเครื่องเรือนไม้ องค์ความรู้ของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีความหลากหลายเพราะลักษณะพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์มาก ดินสามารถปลูกพืชได้ดี ปริมาณน้ำฝนที่มีก็เพียงพอต่อการทำเกษตรตลอดปี ทำให้คนในชุมชนสามารถทำเกษตรแบบผสมผสานและสร้างองค์ความรู้ที่มีความหลากหลายได้

4.2.4 การจัดการความรู้

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ มีการจัดการความรู้ โดยเริ่มต้นค้นคว้า ถอดองค์ความรู้และสรุปทบทเรียน และพัฒนาเป็นหลักสูตร ตามเจตนารมณ์ของนโยบายการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเน้นย้ำว่า การสร้างชุมชนที่เข้มแข็งนั้น ต้องยึดหลักการจัดการความรู้และการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้ชุมชนควบคู่กัน การจัดการความรู้ของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเกิดจากการแลกเปลี่ยนความรู้ในเวทีประชาคมของหมู่บ้าน มีการบันทึกภูมิปัญญาและร่วมกันถอดบทเรียนจากนั้นนำมาจัดให้เป็นระบบ โดยมีผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการของหมู่บ้านคือผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำกระบวนการจัดการความรู้ สำหรับปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำภูมิปัญญาและผู้นำกลุ่มอาชีพเป็นผู้แลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการบันทึกความรู้และมีการเผยแพร่ความรู้โดยผลิตเป็นเอกสารแผ่นพับ เอกสารประกอบการบรรยาย เช่น เอกสารเรื่อง “ที่ดิน 1 ไร่ หายจนตลอดชีพ” ของ นายบุเรง ชิตมาลย์ เป็นต้น

4.2.5 กิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ เป็นกิจกรรมที่มีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาบุคคลและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชน โดยกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนแบ่งเป็น 4 ภาควิชา ได้แก่ ภาควิชาวิสาหกิจชุมชนเกษตรผสมผสาน ภาควิชากองทุนและสวัสดิการชุมชน ภาควิชาสุขภาพชีวภาพและภาควิชาเกษตรอินทรีย์ กิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้น ได้แก่ การถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรปลูกพืช 7 ชั้น ประโยชน์ 6 อย่าง การทำเกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์เพื่อความปลอดภัยของสิ่งแวดล้อม การใช้ชีวิตตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง การวางแผนชีวิตและแผนชุมชน การผลิตของใช้จำเป็นเองเพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและลดการใช้สารเคมี เช่น ยาสระผม สบู่และยารักษาโรคจากสมุนไพร กิจกรรมเหล่านี้ทำให้คนในชุมชนเรียนรู้การพอประมาณและมีเหตุผลในการวางแผนชีวิตและแผนชุมชนมากขึ้น และเป็นการสร้าง

ภูมิคุ้มกันทางสิ่งแวดล้อม รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์จนถึงคนรุ่นต่อไปได้ นอกจากนี้ในชุมชนยังมีการให้ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล การบริหารกองทุน การจัดสวัสดิการชุมชนและมีการพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้ผู้นำในชุมชน ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและ ภูมิคุ้มกันทางสังคม ทำให้ชุมชนสามารถจัดการและพึ่งตนเองได้อย่างมีคุณธรรม

กิจกรรมที่คนในชุมชนให้ความสนใจและส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ทุกครัวเรือน ได้แก่ การจัดการนาฬิกาชีวิต การใช้พืชสมุนไพรใกล้ตัว การแพทย์แผนไทย หมอพื้นบ้าน นวดแผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ซึ่งถือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสุขภาพของคนในชุมชน กิจกรรมด้านการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ มีความชัดเจนเพราะใช้ความรู้เรียนการบริหารจัดการชุมชนเป็นพื้นฐาน ชุมชนแบ่งการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาเป็น 10 กิจกรรม ได้แก่ 1) การพัฒนาทุนชุมชน 2) การพัฒนากลุ่มอาชีพ 3) การพัฒนาแผนชุมชน 4) การแก้จน 5) การเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง 6) การจัดการความรู้ชุมชน 7) การพัฒนาศูนย์บริการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนครบวงจร 8) การพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชน 9) การพัฒนาระบบข้อมูลชุมชน และ 10) การจัดการระบบเทคโนโลยีสารสนเทศของชุมชน

กิจกรรมเหล่านี้ล้วนเกิดจากความตระหนักในความสำคัญของการเรียนรู้ทั้งระดับบุคคลและระดับชุมชนผสมผสานกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ชุมชนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ตรงตามหลักการ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ได้แก่ การมีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และอยู่บนเงื่อนไขของความรู้คู่คุณธรรม ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลต่อเนื่องจนถึงคนรุ่นต่อไปในอนาคตด้วย

4.3 การเรียนรู้ตลอดชีวิต

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้รับการศึกษา เพื่อใช้การเรียนรู้ของบุคคลเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน จากการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม สามารถวิเคราะห์การเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับได้ โดยเริ่มจากเด็กก่อนวัยเรียนหรือวัยเด็กปฐมวัยจะได้เข้าเตรียมความพร้อมที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านศาลาขี้เหล็ก เมื่อโตขึ้นจนสามารถเข้าเรียนระดับประถมศึกษาได้ก็จะเข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านไทรงาม ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้าน เด็กส่วนใหญ่เป็นเด็กที่พ่อแม่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านและบางส่วนอาศัยอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียง ปัจจุบันมีนายสัมพันธ์ ชินกลาง เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน ซึ่งมีนโยบายในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนโดยเน้นการบูรณาการความรู้ในชุมชนเข้ากับหลักสูตรส่วนกลาง เช่น การผลิตน้ำยาอเนกประสงค์ การเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมือง เป็นต้น เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน และเมื่อเด็กในชุมชนสำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาแล้วเด็กจะเข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นทั้งในโรงเรียนในอำเภอลานสกาและโรงเรียนในอำเภอเมือง ซึ่งผู้ใหญ่ในชุมชนให้การสนับสนุนบุตรหลานของตนในด้านการศึกษา มีบุตรหลานของคนในชุมชนหลายคนที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีและระดับบัณฑิตศึกษา และยังกลับมาช่วยงานพัฒนาของชุมชนอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ สำหรับผู้ที่ไม่ได้เข้าเรียนการศึกษาในระบบ สามารถรับบริการจาก กศน. ตำบลขุนทะเล ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลการศึกษานอกระบบโดยตรง โดยปัจจุบันมีนางวิจิตรรา จิตรบันเจ็ด เป็นครู กศน. ตำบลและเป็นผู้ประสานงานการศึกษานอกระบบของชุมชน

กิจกรรม กศน. ตำบลขุนทะเล ที่บริการคนในชุมชน ได้แก่ การเรียนการสอนในหลักสูตรการศึกษา นอกระบบขั้นพื้นฐาน การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต การศึกษาเพื่อ พัฒนาสังคมและชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กิจกรรมของ กศน. ในตำบลขุนทะเล อำเภอลานสกา ที่จัดขึ้นให้นักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจ ได้นำเอาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาบูรณาการร่วมด้วย สำหรับนักเรียน กศน.ที่เข้ามาศึกษาดูงานมีทั้งที่เรียนอยู่ ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชและจากจังหวัดอื่น ครูกศน. ตำบล กล่าวถึงการจัดการเรียนการสอน กศน. ในตำบลขุนทะเลว่า

“...นักเรียนกศน. ที่อื่นเข้ามาศึกษาในหมู่เยอะมาก ยังรู้สึกอายที่คนในลานสกา คนนคร เองยังมากกว่า...ครูพานักเรียนไปถึงบ้านของครูบาอาจารย์ ผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน แล้ว ครูบุรง ครูสุจินต์ ลุงสมบุญจะดำเนินการบรรยายเองทุกอย่าง เหมือนเราแค่อำนวยความสะดวก ติดต่อให้เท่านั้นเอง เขาเรียนรู้จากครูกันเอง เราคอยติดตามประเมินผลว่า พาไปแล้ว เขาได้อะไรกลับมาบ้าง...”

(ครูกศน. ตำบลขุนทะเล, สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2555)

เห็นได้ว่าคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับให้ความสำคัญกับการสร้างชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้และส่งเสริมการศึกษานอกระบบของชุมชนค่อนข้างมาก สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของชุมชนที่ว่า “ชุมชนแห่งการเรียนรู้สู่เกษตรอินทรีย์ ประชาชนอยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน” ด้วยเหตุนี้ทำให้ นักเรียน นักศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ตลอดจนผู้ที่สนใจทั่วไปต่างให้ความสนใจเข้ามาศึกษาดูงานใน พื้นที่ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง จากการศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยสังเกตเห็นบุคคลจากหลายหน่วยงาน และองค์กร ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ต่างเข้ามาศึกษาดูงานที่บ้านของปราชญ์ชาวบ้านที่ใช้เป็นฐานการเรียนรู้ และศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน การศึกษานอกระบบของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ มีรูปแบบที่ชัดเจนโดย แบ่งเป็นหลักสูตร 2 หลักสูตร ได้แก่ 1) หลักสูตรการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงครบวงจร และ 2) หลักสูตรการพัฒนาผู้นำชุมชนขั้นก้าวหน้า และ 4 ภาควิชา ได้แก่ 1) ภาควิชาวิสาหกิจชุมชน เกษตรผสมผสาน 2) ภาควิชากองทุนและสวัสดิการชุมชน 3) ภาควิชาสุขภาพชีวภาพ และ 4) ภาควิชาเกษตรอินทรีย์ แต่ลักษณะการเรียนการสอนนั้นมีความยืดหยุ่นค่อนข้างมาก เนื่องจากชุมชน บ้านบ่อน้ำซับมีแหล่งเรียนรู้กระจายไปทั่วทั้งหมู่บ้านและมีความหลากหลายตามบริบทของกลุ่มบ้าน แหล่งเรียนรู้เหล่านี้เป็นทั้งสถานที่เรียนรู้องค์ความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพของคนในพื้นที่และยังเป็นแหล่ง เรียนรู้ให้แก่บุคคลภายนอกผู้สนใจเข้ามาศึกษาตามอัธยาศัยได้อย่างต่อเนื่องอีกด้วย นอกจากฐานการ เรียนรู้ตามกลุ่มบ้าน ในหมู่บ้านบ่อน้ำซับยังมี สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อส่งเสริมการศึกษาตาม อัธยาศัยให้แก่คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับอีกมากมาย เช่น ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ห้องสมุด ชุมชน ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน การเผยแพร่ความรู้ผ่านเสียงตามสาย เป็นต้น ครูกศน. ตำบล กล่าวถึงการศึกษิตตามอัธยาศัยของคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับว่า

“...ครูคิดว่าชาวบ้านเขามีวิธีการเรียนรู้ของแต่ละคนอยู่แล้ว อ่านหนังสืออยู่บ้าน ดูทีวี แต่คอมฯ อาจไม่ได้มีทุกบ้านนะ แต่อินเทอร์เน็ตก็ติดกันหลายบ้านแล้ว แต่ที่อึดป. มี

ศูนย์คอมฯ ให้คนไปเล่น คนแก่ที่นี้ก็ทันสมัยอยู่เหมือนกัน มาให้ครูสอนคอมฯ ให้ เขาอยากลองดูคงเผื่อไว้เล่น ไว้อ่านอะไรที่สนใจบ้าง...คนที่นี่เขามีโอกาสที่ตื่นะ อยากเรียนรู้อะไร ถ้าคน. หามาให้ได้ก็จะได้เรียน อยากเรียนเรื่องไทยๆ ก็มาเรียนนวดไทย มาเรียนทำขนมไทย คือมันสะดวกจริงๆ เขาเรียนไปได้ทำอาชีพกัน มันเกิดจากความสนใจจริงๆ เราไปต้องไปหว่านล้อมให้มาเรียนกันเลย...”

(ครูกศน. ตำบลขุนทะเล, สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2555)

เห็นได้ว่า คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีลักษณะของการเป็นบุคคลที่มีความสนใจใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ทุกช่วงวัยตลอดชีวิต มีความสนใจในเทคโนโลยี หมั่นค้นคว้าหาความรู้เพื่อสรรค์สร้างนวัตกรรมของชุมชนให้เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของบุคคลเองและประโยชน์แก่ส่วนรวมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม

4.4 การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับนำเอาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ จนกระทั่งเกิดกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน คนในชุมชนร่วมกันกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์และเป้าประสงค์ของชุมชนไว้ว่า “ชุมชนอยู่ดีกินดี อยู่อย่างพอเพียงในระดับครอบครัวและพึ่งพากันได้ในระดับชุมชน” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเป็นชุมชนที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดย ปราชญ์ชาวบ้านคนที่ 2 อดีตนักวิชาการเกษตรของกรมส่งเสริมการเกษตรและผู้นำพัฒนาชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ กล่าวถึงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่า

“...คนในชุมชนนี้ใช้เศรษฐกิจพอเพียงแบบองค์รวม ไม่นั้น 2 ห่วง 3 เงื่อนไข เน้นการเรียนรู้เท่าทันตนเอง การรู้เท่าทัน การอยู่อย่างไม่สุดโต่ง เศรษฐกิจของชุมชนก็ไม่สุดโต่ง เป็นไปแบบพอเพียง...”

(ปราชญ์ชาวบ้านคนที่ 2, สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2555)

นอกจากนี้คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับได้สร้างระบบทุนของชุมชนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชน โดยตั้งแต่ปี พ.ศ.2552 ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีกองทุนการเงินภายในหมู่บ้านจำนวน 4 กองทุน ได้แก่ 1) วิสาหกิจชุมชนกองทุนเศรษฐกิจพอเพียง 2) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านบ่อน้ำซับ 3) กองทุนหมู่บ้านบ่อน้ำซับ และ 4) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์กองทุนหมู่บ้าน ซึ่งทั้ง 4 กองทุนนี้ มีเงินหมุนเวียนรวมกันเป็นจำนวน 20,960,136 บาท ทั้งนี้เศรษฐกิจของคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเกิดจากการผลิตและแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือบริการทั้งในระดับครัวเรือน ระดับชุมชนและภายนอกชุมชน โดยคนในชุมชนผลิตของใช้เพื่อลดรายจ่ายในครัวเรือนเอง เช่น สบู่ ยาสระผม น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า และมีการแลกเปลี่ยนผลผลิต เช่น ผลไม้ ผักปลอดสารพิษ เครื่องใช้อุปโภค ที่ตลาดเปิดท้าย ลานค้าสินค้าเกษตรและร้านค้าชุมชน สำหรับสถานที่ที่คนในชุมชนนำผลผลิตไปจำหน่ายภายนอกจากชุมชนคือ ตลาดหัวอิฐ ซึ่งเป็นตลาดกลางขนาดใหญ่ของจังหวัดนครศรีธรรมราช

ที่รองรับผลผลิตทางการเกษตรที่ส่งขายระดับจังหวัดและระดับประเทศ ผลผลิตทางการเกษตรจากชุมชนบ้านบ่อน้ำซับได้รับความสนใจและขายได้ราคาดีเพราะเป็นพืชผักปลอดสารพิษ

คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเห็นความสำคัญของการผลิตอาหารที่ปราศจากสารเคมีเพราะในอดีตคนในชุมชนนั้นขาดความรู้ในการจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ จึงทำให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในชุมชน ได้แก่ ปัญหาขยะล้นชุมชน ปัญหาดินที่ใช้ในการเกษตรเสื่อมคุณภาพ ปัญหาการบุกรุกทางเดินระบายน้ำทำให้เกิดน้ำท่วมขัง ต่อมาเมื่อคนในชุมชนตระหนักและต้องการแก้ปัญหาาร่วมกัน คนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับจึงร่วมกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและพลังงานว่า “ชุมชนมีสิ่งแวดล้อมดี มีทรัพยากรสมบูรณ์อยู่อย่างยั่งยืน” โดยจัดให้มีโครงการที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชน ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชน โครงการที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

- 1) โครงการพัฒนาการทำเกษตรชีวภาพ โดยรณรงค์การลด เลิกใช้สารเคมีในการทำเกษตร การเลิกปลูกพืชเชิงเดี่ยว การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพและการผลิตน้ำส้มควันไม้
- 2) โครงการพัฒนาดิน โดยการสร้างจิตสำนึกเคารพพระแม่ธรณี การปลูกหญ้าแฝก และการปลูกพืชคลุมดิน
- 3) โครงการสร้างโลกสีเขียว โดยรณรงค์ไม่โค่นต้นไม้ในฤดูใบไม้ผลิและปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะ
- 4) โครงการฟื้นฟูพันธุ์สัตว์เพื่อระบบนิเวศ โดยไม่ฆ่าสัตว์ในสวน ในนา ส่งเสริมการเลี้ยงผึ้งในสวนและการเลี้ยงไส้เดือนฝอย
- 5) โครงการพัฒนาการอนุรักษ์น้ำ โดยทำฝายกั้นน้ำ ปลูกพืชน้ำและรณรงค์ไม่ทิ้งของเสียลงแหล่งน้ำ
- 6) โครงการจัดการขยะในชุมชน โดยรณรงค์การหิ้วตะกร้าไปตลาด รณรงค์ให้ครัวเรือนแยกขยะและผลิตปุ๋ยชีวภาพจากขยะ
- 7) โครงการจัดการมลภาวะทางเสียง โดยรณรงค์ไม่ซักรีดเสียงดังและไม่เปิดเครื่องขยายเสียงจนดังเกินไป
- 8) โครงการลดมลภาวะทางอากาศ โดยรณรงค์ไม่เผาขยะในเขตชุมชน ใช้เชื้อเพลิงจากไบโอดีเซลและใช้ถ่านคุณภาพดูดซับกลิ่นภายในครัวเรือน

กิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเกิดได้เพราะคนในชุมชนมีการส่งเสริมให้การเรียนรู้และการศึกษาเป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ โดยกำหนดแผนการพัฒนาการเรียนรู้ให้เป็นแผนงานแรกสุดในแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง โครงการหรือกิจกรรมที่ระบุในแผน เช่น โครงการพัฒนาสภาผู้นำ โดยมีกิจกรรมย่อย ได้แก่ การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการให้แก่ผู้นำชุมชน การศึกษาดูงานนอกสถานที่ การสร้างและพัฒนาวิทยากรในชุมชน และอีกโครงการที่น่าสนใจคือ โครงการศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชน ศูนย์อินเทอร์เน็ตชุมชนและห้องสมุดประวัติศาสตร์ชุมชน นอกจากนี้ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ยังจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่สมาชิกของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยการจัดทำแผนพัฒนาจิตใจและสังคมให้แก่คนในชุมชน กิจกรรมที่ทำ เช่น การรณรงค์การเลิกดื่มเหล้าเพื่อรักษาศีล การฝึกอบรมคุณธรรมและศักยภาพให้แก่กลุ่มเยาวชน การฝึกอบรมกฎหมายฉบับชาวบ้านให้ผู้สนใจต้องการศึกษา เป็นต้น การ

ร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนา และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน เช่น กิจกรรมร่วมศึกษาประวัติศาสตร์พืชมรดกแม่ทัพเอกของพระยาศรีธรรมโศกราช และกิจกรรมเยาวชนมีดนตรี ซึ่งทำให้เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์โดยการเล่นดนตรี ทั้งดนตรีพื้นบ้าน ดนตรีไทยและดนตรีสากล ทั้งนี้ ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ กล่าวถึง การพัฒนาชุมชนด้านสังคมของคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับให้เกิดความยั่งยืนว่า

“...การพัฒนาสังคมของบ้านบ่อน้ำซับ เริ่มที่การรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ทุกคนเสมอภาคกันเวลาที่แสดงความคิดเห็น คนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมที่จะคิด ทำ ช่วยกันทุกเรื่อง สังคมมันก็จะพัฒนาเอง...”

(ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ, สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม 2555)

เห็นได้ว่า การพัฒนาสังคมของคนในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ มีหลักสำคัญอยู่ที่การส่งเสริมให้การเรียนรู้และการศึกษาเป็นแกนกลางของกิจกรรม การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม การอนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน การสร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เหล่านี้ทำให้ชุมชนขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง ยั่งยืนและเกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลอย่างแท้จริง

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม เพราะเกิดจากการที่คนในชุมชนร่วมมือกันวิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนการพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการ โดยเริ่มจากการศึกษาปัญหาต่างๆ ของชุมชน ได้แก่ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านสังคม ปัญหาด้านความมั่นคง ปลอดภัยและความสงบเรียบร้อย ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปัญหาด้านการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว ได้นำมาวางแผน กำหนดวิสัยทัศน์และประเด็นยุทธศาสตร์ และทำให้การพัฒนาชุมชนบ้านบ่อน้ำซับเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่พัฒนาแบบองค์รวมครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม

จากรายละเอียดของผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ดังกล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยสามารถสรุปได้เป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ: สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีองค์ประกอบของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ครบทั้งบุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้ การจัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ส่งเสริมให้คนในชุมชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย อีกทั้งยังดำเนินการพัฒนาโดยคำนึงถึงองค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งกิจกรรมการพัฒนาทั้งหมด ล้วนอยู่บนฐานของการเรียนรู้ร่วมกันเป็นสำคัญ ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับสามารถใช้ทุนทางสังคมให้เกิดประโยชน์ในการสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอน และการบริหารจัดการชุมชนเป็นสำคัญ

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับใช้การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยเริ่มจากการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา มีการประชุมประชาคมหมู่บ้านเพื่อศึกษาปัญหาและวางแผน ชุมชนมีความโดดเด่นในเรื่องของการวางแผนแม่บทชุมชน แบ่งระดับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ 3 ระดับ ได้แก่ คนในชุมชนลงมือทำเอง คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย หน่วยงานองค์กรภายนอกและคนในชุมชนขอสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม สิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้นและที่สำคัญคือผลประโยชน์ทางจิตใจคือความภาคภูมิใจ งานของชุมชนมีการประเมินทั้งแบบทางการ กึ่งทางการและไม่เป็นทางการ นอกจากนี้แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เด่นของชุมชนแห่งนี้ คือ การบริหารจัดการชุมชนที่ดีซึ่งเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมถึงการกำหนดแนวความคิด การวางแผนอย่างเป็นระบบ การปฏิบัติงานอย่างมีศาสตร์และศิลป์ การบริหารจัดการชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรต่างๆ ทั้ง คน เงิน งาน เวลา ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น การบริหารจัดการที่ปรากฏในชุมชน อาทิ การวางแผนชุมชน การจัดโครงสร้างบริหารชุมชน การมอบหมายงานให้เหมาะกับบุคคล การสั่งงานและการควบคุม เป็นต้น

องค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ

1. **บุคคล** คือ นายประยงค์ รัตนรงค์ คือปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นแรงบันดาลใจในการทำงานพัฒนา และปราชญ์ชาวบ้านคนอื่นๆ เป็นแรงขับเคลื่อนให้ชุมชนดำเนินงานพัฒนาได้เป็นอย่างดี 2. **สถาบัน** คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัวและหน่วยงาน เช่น พช. สนง.เกษตรจังหวัด กศน. อกส. อบต. สสส.เครือข่ายชุมชนไม้เรียง ชุมชนศิริวงศ์ 3. **ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม** ได้แก่ การทำสวนสมรม การปลูกพืช 7 ชั้น การเขียนแผนแม่บทชุมชน การแพทย์แผนไทย การแปรรูปสมุนไพร และมีวัฒนธรรมแบบชาวพุทธท้องถิ่นภาคใต้ 4. **ทรัพยากรธรรมชาติ** ได้แก่ เขตที่ราบลุ่มของเทือกเขานครศรีธรรมราช มีลำคลองไหลผ่าน 2 สาย มีฝนตกตลอดปี ดินน้ำเหมาะแก่การปลูกพืชสวน และ 5. **กองทุนชุมชน** ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนกองทุนเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านบ่อน้ำซับ กองทุนหมู่บ้านบ่อน้ำซับและกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้านซึ่งสร้างขึ้นบนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชนและมีเงินหมุนเวียนตลอด

แผนภาพที่ 4.8 องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

ตอนที่ 1.4 สรุปผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาภาคสนาม

จากการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษาเพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี จำนวน 4 ชุมชน จาก 4 ภูมิภาค ได้แก่

ภาคเหนือ	ชุมชนบ้านดอกบัว อ.เมือง จ.พะเยา
ภาคกลาง	ชุมชนบ้านบางพลับ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ชุมชนบ้านหนองหัววัว อ.เมือง จ.ขอนแก่น
ภาคใต้	ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช

ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลองค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ดังตารางที่ 4.1 ต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาภาคสนาม

องค์ประกอบของทุนทางสังคม	ชุมชนบ้านดอกบัว	ชุมชนบ้านบางพลับ	ชุมชนบ้านหนองหัววัว	ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ
บุคคล	ผู้นำเป็นทางการ (ผู้ใหญ่บ้าน) และผู้นำแบบกึ่งทางการ ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้มต่างๆ และคณะกรรมการกลุ่มอาชีพต่างๆ และผู้นำตามธรรมชาติ เช่น ราษฎรชาวบ้าน ซึ่งต้องเป็นผู้นำที่ดี ต้องการพัฒนาชุมชนสามารถไว้วางใจได้ มีน้ำใจ มีคุณธรรม มีวินัย มีความซื่อสัตย์และมีจิตสาธารณะ	ครูภูมิปัญญาไทย คือบุคคลที่สำคัญของชุมชน และยังมีผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการกลุ่มอาชีพ บุคคลเครือข่ายและคนรุ่นใหม่ที่เป็นจิตอาสา ซึ่งเป็นทุนบุคคลของชุมชน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ความเสียสละ พร้อมทำงานเพื่อชุมชน พร้อมถ่ายทอดภูมิปัญญาของตนให้แก่ผู้อื่น	ผู้อาวุโสที่คนในหมู่บ้านเคารพ ราษฎรชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านทุกฝ่าย อาสาสมัครของชุมชน ทุกกลุ่ม ตลอดจนคนรุ่นใหม่ที่มีสืบทอดงาน ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีความสนใจใฝ่รู้ พร้อมถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำตนให้เป็นที่ไว้วางใจ พัฒนาตนเองเพื่อเพิ่มพูนความรู้ และทักษะของตนเสมอ	นายประยงค์ รณรงค์ คือ ราษฎรชาวบ้านซึ่งเป็นแรงบันดาลใจในการทำงาน พัฒนา และ ราษฎรชาวบ้านคนอื่นๆ เป็นแรงขับเคลื่อนให้ชุมชนดำเนินงานพัฒนาได้เป็นอย่างดี เป็นผู้นำ มีความพร้อมในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่น สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี
สถาบัน	สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัวและหน่วยงาน เช่น กศน. สนง.พัฒนาชุมชน สนง.พลังงาน สนง.ปศุสัตว์ สนง.พัฒนาที่ดิน อบต. กปร. และ กฟภ. เป็นต้น	สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัวและหน่วยงาน เช่น พช. สนง.เกษตรจังหวัด กศน. ธกส. อบต. ททท. และเครือข่ายชุมชน การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น	สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัวและหน่วยงาน เช่น พช. สนง.เกษตรจังหวัด กศน. ธกส. อบต. ซึ่งเน้นการทำงานแบบบูรณาการโดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม	สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัวและหน่วยงาน เช่น พช. สนง.เกษตรจังหวัด กศน. ธกส. อบต. สสส. เครือข่ายชุมชน ไม่เรียง ชุมชนศิวิลด์

ตารางที่ 4.1 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาภาคสนาม (ต่อ)

องค์ประกอบของ ทุนทางสังคม	ชุมชน บ้านดอกบัว	ชุมชน บ้านบางพลับ	ชุมชน บ้านหนองหัววัว	ชุมชน บ้านบ่อน้ำซับ
ภูมิปัญญา และ วัฒนธรรม	การจัดงานแข่ง สุ่มไก่ การ เลี้ยงโคขุน เพาะพันธุ์ด้วง กว่างเขา ปลูกข้าวญี่ปุ่น พุทธาอินทรีย์ หญ้าแพงโก ล่า ผักปลอดสารพิษ การ ทำเตาถลุงชีวมวล และมี วัฒนธรรมการปกครอง แบบเครือญาติ	การใช้ชีตัดนาเกลือเพิ่ม คุณภาพส้มโอ การทำผลไม้ กลับชาติซึ่งเป็นการแปรรูป ผลผลิตทางการเกษตร การ ใช้ต้นชะครามประกอบ อาหาร และมีวัฒนธรรม การใช้ชีวิตแบบชาวสวนริม คลอง	การทำเกษตรไร่นาสวน ผสม ทำปุ๋ยอินทรีย์ เลี้ยง หมูน้ำ จักสานเสื่อกก ลายซิด ทำไข่เค็มเสริม ไอโอดีน และมีวัฒนธรรม การใช้ชีวิตแบบชาวอีสาน ดั้งเดิม	การทำสวนสมรม การปลูก พืช 7 ชั้น การเขียนแผน แม่บทชุมชน การแพทย์ แผนไทย การแปรรูป สมุนไพร และมีวัฒนธรรม การใช้ชีวิตแบบชาวพุทธ ท้องถิ่นภาคใต้
ทรัพยากร ธรรมชาติ	ที่ราบบริเวณห้วยพะเยา มีลำ ธารและทรัพยากรคือ นา ข้าว ไม้ไผ่ ผักตบชวา หญ้า แพงโกล่า โคขุนพันธุ์ พื้นเมือง เป็นต้น	ที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง มี นา 3 นา ได้แก่ นาข้าว นา กึ่งและนาเกลือและมีน้ำ 3 น้ำ ได้แก่ น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม	ทรัพยากรดินและน้ำจาก เขื่อนอุบลรัตน์มีผลต่อการ ทำนา เพาะปลูกพืชผักและ เลี้ยงเป็ด ซึ่งเป็นแหล่ง อาหารและรายได้	เขตที่ราบลุ่มของเทือกเขา นครศรีธรรมราช มีลำ คลองไหลผ่าน 2 สาย มีฝน ตกตลอดปี ดินน้ำเหมาะ แก่การปลูกพืชสวน
กองทุนของชุมชน	กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มจัก สานแข่ง กลุ่มเลี้ยงโคขุน พันธุ์พื้นเมือง กลุ่มจักสาน ผักตบชวา กลุ่มปลูกหญ้า แพงโกล่า กลุ่มวิสาหกิจ ชุมชนและกลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการ ผลิต กลุ่มสัจจะ กองทุน หมู่บ้านที่จัดการโดยชุมชน เอง กองทุนสงเคราะห์แก่ผู้ ยากไร้ และ กอ ง ทุน ฅาปนกิจแก่ญาติผู้เสียชีวิต	กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออม ทรัพย์ เพื่อ การ ผลิต ธนาคารชุมชน กองทุนวัว บราห์มัน กลุ่มผลิตเมล็ด พันธุ์ข้าว กลุ่มไข่เค็ม ไอโอดีน กลุ่มสหกรณ์ ร้านค้าชุมชน กลุ่มปุ๋ยน้ำ หมักชีวภาพ	วิสาหกิจชุมชนกองทุน เศรษฐกิจพอเพียง กลุ่ม ออมทรัพย์เพื่อการผลิต บ้านบ่อน้ำซับ กองทุน หมู่บ้านบ่อน้ำซับและกลุ่ม สัจจะออมทรัพย์

จากตารางข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนนั้นประกอบด้วยทุน 5 ประเภท ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และกองทุนชุมชน ซึ่งองค์ประกอบแต่ละประเภทมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. บุคคล ทุนบุคคลของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนแบ่งเป็น 1) ผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค้การบริหารส่วนตำบล และ 2) ผู้นำกึ่งทางการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้มต่างๆ และคณะกรรมการกลุ่มอาชีพต่างๆ 3) ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พระภิกษุผู้นำชุมชน โดยทุนบุคคลดังกล่าวต้องมีลักษณะของความเป็นผู้นำ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบุคลิกภาพ เช่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีบุคลิกจริงจัง เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ทำตัวเป็นกลาง โปร่งใสและเปิดเผย 2) ด้านความรู้ ความสามารถ เช่น เฉลียวฉลาด ชอบเรียนรู้ คิดเป็น วิเคราะห์และสังเคราะห์เป็น 3) ด้านสังคม เช่น เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม มนุษย์สัมพันธ์ดีและมีความตั้งใจในการทำงานเพื่อชุมชน และ 4) ด้านกายภาพ คือ การมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงและมีปัจจัยสี่ครบถ้วน ไม่ขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีวิตและมีความพร้อมในการทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชน

2. สถาบัน ทุนสถาบันของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แบ่งเป็น 1) สถาบันหลักทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนาและสถาบันครอบครัว และ 2) หน่วยงานองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) นักวิชาการและภาคประชาชน เช่น สำนักงาน กศน.สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานพลังงาน สำนักงานปศุสัตว์ สำนักงานพัฒนาที่ดิน องค์กรบริหารส่วนตำบล สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เครือข่ายชุมชนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ องค์กรภาคประชาชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ชมรมคนรักอัมพวา มูลนิธิชัยพัฒนา องค์กรธุรกิจการท่องเที่ยวของเอกชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ เครือข่ายชุมชนไม้เรียง ชุมชนคีรีวงค์ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แบ่งเป็นภูมิปัญญาประเภทต่างๆ และวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งสามารถอธิบายรายละเอียดของภูมิปัญญาได้ดังนี้ 1) ภูมิปัญญาด้านคตินิยมและความเชื่อ เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การรู้จักออม เป็นต้น 2) ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า การใช้ต้นชะครามประกอบอาหาร เป็นต้น 3) ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพและการพึ่งตนเอง เช่น การจักสานแข่ง สุ่มไก่ การเลี้ยงโคขุน เพาะพันธุ์ด้วงกว้างเขา ปลุกข้าวญี่ปุ่น พุทธอินทรี หย้าแพงโกล่า ผักปลอดสารพิษ การทำเตาแกลบชีวมวล การทำเกษตรไร่นาสวนผสม ทำปุ๋ยอินทรีย์ เลี้ยงหมูน้ำ จักสานเสื่อกล้วยชิต ทำไข่เค็มเสริมไอโอดีน การทำสวนสมรม เป็นต้น และ 4) ภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น การใช้ขีดटनाเกลือเพิ่มคุณภาพส้มโอ การทำผลไม้กลับชาติซึ่งเป็นการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การปลูกพืช 7 ชั้น การแพทย์แผนไทย การแปรรูปสมุนไพร เป็นต้น สำหรับวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับภูมิปัญญาเพราะวัฒนธรรมนั้นก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญา ในทางกลับกัน ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาก็กลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชนด้วยเช่นกัน เช่น วัฒนธรรมชาวสวนริมคลองของชาวชุมชนบ้านบางพลับ เป็นต้น

4. ทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทรัพยากรธรรมชาติของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนเช่น ดิน ต้นไม้ ป่า น้ำจืด น้ำกร่อยและน้ำเค็ม จากแม่น้ำ ลำคลอง ทะเล ทั้งหมดล้วนสะท้อนถึงอาชีพการทำนา การทำไร่ การทำสวน การเลี้ยงสัตว์ การประมงและการป่าไม้ เป็นต้น ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้มีความอุดมสมบูรณ์ คนในชุมชนใช้คุณประโยชน์จากดิน น้ำ ป่าไม้และอากาศที่มีความเหมาะสมเช่นนี้ให้เกิดประโยชน์และช่วยกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างดี ทำให้สิ่งแวดล้อมโดยรวมมีสภาพดี คนในชุมชนก็มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีเศรษฐกิจในครอบครัวและในชุมชนที่ดี ทำให้สภาพสังคมโดยรวมดีตามด้วย

5. กองทุนของชุมชน เป็นเงินกองทุนของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชน กลุ่มอาชีพต่างๆ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มแม่บ้าน กองทุนสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้และกองทุนฌาปนกิจแก่ญาติผู้เสียชีวิต เหล่านี้ล้วนสะท้อนถึงสายสัมพันธ์และวัฒนธรรมอันเข้มแข็งของชุมชน ความไว้วางใจ ความซื่อสัตย์สุจริตและความเอื้ออาทรต่อกันของคนในชุมชน กองทุนที่ตั้งขึ้นมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งที่หลากหลาย ได้แก่ 1) กองทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ 2) กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิภาพชีวิตของคนในชุมชน 3) กองทุน

เพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน และ 4) กองทุนเพื่อการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน กองทุนต่างๆ ในชุมชนจะมีจำนวนสมาชิกที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์และลักษณะของกองทุน

นอกจากผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมในกรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ที่ได้จากการศึกษาภาคสนามดังกล่าวข้างต้น ยังมีผลสรุปรวมจากการวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ดังตารางที่ 4.2 ต่อไปนี้

ตารางที่ 4.2 ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาภาคสนาม

การเสริมสร้าง ความเข้มแข็ง ของทุนทางสังคม	ชุมชน บ้านดอกบัว	ชุมชน บ้านบางพลับ	ชุมชน บ้านหนองหัววัว	ชุมชน บ้านบ่อน้ำซับ
การมีส่วนร่วมใน การศึกษาปัญหา	ที่ผ่านมาในการศึกษา ปัญหาร่วมกันแบบไม่เป็น ทางการ แต่หลังจาก หมู่บ้านได้รับรางวัล ชนะเลิศ ด้วย จาก สำนักงาน กปร. ปรากฏว่า มีหน่วยงานต่างๆ เป็น จำนวนมากเข้ามาช่วย จัดการจึงส่งผลต่อรูปแบบ การศึกษาปัญหาของชุมชน และเปลี่ยนเป็นแบบเป็น ทางการมากขึ้น	คนในชุมชนพูดคุยปรึกษา กันถึงปัญหาที่เกิดขึ้นใน ชุมชน เพื่อให้เข้าใจปัญหา ไปในทิศทางเดียวกัน เน้น การประชุมทั้ง ประชุม กันเองภายในชุมชนและ ประชุมกับเครือข่ายของ มหาวิทยาลัยภูมิปัญญา ท้องถิ่น สมุทรสงคราม	เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น หลาย คนจะไม่วางแผนกับปัญหา ที่เกิดขึ้น คนในชุมชน เรียนรู้ปัญหาของชุมชน จากการทำแผนชุมชนและ การจัดเวทีชาวบ้านได้รับ การสนับสนุนจาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาหลายหน่วยงาน ในการศึกษาปัญหาร่วมกัน	มีศูนย์เรียนรู้โรงเรียนคุณ อำนวย ศูนย์วัฒนธรรม ชุมชน และ ศูนย์ ประชาธิปไตย จัดให้มีการ ประชุมประชาคมหมู่บ้าน เพื่อศึกษาปัญหาต่างๆ เสมอ
การมีส่วนร่วมในการ วางแผน	แม้จะเปิดโอกาสให้คนใน ชุมชนร่วมกันวางแผน แต่ แผนงานส่วนใหญ่ยังคงเป็น แผนงานจากหน่วยงาน ภาครัฐ แต่คนในชุมชน เข้าใจและยอมรับแผนงาน ดังกล่าวได้	มีการประชุมเครือข่าย มหาวิทยาลัยภูมิปัญญา ท้องถิ่น สมุทรสงครามเพื่อ วางแผนงาน มีบุคคลที่เข้า มามีส่วนร่วมมากมายและ หลากหลายในอาชีพ มี การบูรณาการความคิด และสามารถนำไปใช้ในการ วางแผน	ในการประชุมประจำเดือน แต่ครั้งนอกจากคนใน ชุมชน ยังมีคนภายนอก จากส่วนราชการเข้าร่วม ประชุมด้วย ในการประชุม มีการช่วยกันแสดงความ คิดเห็นเป็นอย่างดี ถ้อยที่ ถ้อยอาศัยกัน	มีความโดดเด่นในเรื่องของ การวางแผนแม่บทชุมชน มีการกำหนดวิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์ แผนงาน/โครงการ กิจกรรม/กลยุทธ์ กลุ่มเป้าหมาย ผู้รับผิดชอบ งบประมาณ วันที่ ดำเนินการ ระดับการ จัดการและหน่วยงาน สนับสนุนไว้อย่างชัดเจน

ตารางที่ 4.2 ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาภาคสนาม (ต่อ)

การเสริมสร้าง ความเข้มแข็ง ของทุนทางสังคม	ชุมชน บ้านดอกบัว	ชุมชน บ้านบางพลับ	ชุมชน บ้านหนองหัววัว	ชุมชน บ้านบ่อน้ำซับ
การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ	คนส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือในการปฏิบัติมากกว่าการมีส่วนร่วมในขั้นตอนอื่นๆ และมีความไว้วางใจในแผนงาน แม้ในการปฏิบัติงานอาจมีปัญหาแต่ทุกคนประนีประนอมต่อกัน	คนส่วนใหญ่ในชุมชนให้ความร่วมมือกันดี และมีบรรยากาศการทำงานแบบการลงแขก เมื่อเกิดปัญหาในการทำงาน สมาชิกจะปรึกษากับผู้นำเพื่อแก้ไขปัญหาทันที	คนในชุมชนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาชุมชนมากกว่า จะเข้ามาร่วมประชุม เมื่อมีปัญหาผู้นำชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้โดยการพูดคุยเจรจาเพื่อประนีประนอมกัน	มีระดับของการลงมือปฏิบัติ 3 ระดับ ได้แก่ คนในชุมชนลงมือทำเอง คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย หน่วยงานองค์กรภายนอกและคนในชุมชนขอสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น
การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์	สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น และคนในชุมชนมีความภาคภูมิใจที่ชุมชนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ ในระดับประเทศ	คนในชุมชนมีความสุข มีเศรษฐกิจในครัวเรือนที่ดี ทำให้มีกำลังใจ มีเรี่ยวแรงในการทำงานและช่วยพัฒนาชุมชน มีความภาคภูมิใจไปด้วยกันและยังคงยึดมั่นดำเนินงานพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง	สภาพเศรษฐกิจดีขึ้น สภาพสังคมสิ่งแวดล้อม และทัศนียภาพภายในหมู่บ้านดีขึ้น หลากหลอบครวัมีความสุขเพราะลูกหลานไม่จำเป็นต้องย้ายไปทำงานต่างถิ่น	คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม สิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น และที่สำคัญคือผลประโยชน์ทางจิตใจคือความภาคภูมิใจ ซึ่งถือเป็นแรงจูงใจสำคัญในการทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไป
การมีส่วนร่วมในการประเมินผล	คนในชุมชนหน่วยงานและองค์กรจากภายนอกมีทั้งการประเมินหลังสิ้นสุดและระหว่างดำเนินโครงการ	มักทำในลักษณะกึ่งทางการ การสอบถามเพื่อประเมินความพึงพอใจความสำเร็จในการทำงาน ทั้งระหว่างการทำงานและหลังการทำงาน	มีทั้งการประเมินแบบทางการและไม่เป็นทางการ และยังมีทั้งการประเมินระหว่างดำเนินโครงการและหลังสิ้นสุดโครงการ	มีทั้งการประเมินแบบทางการ กึ่งทางการและไม่เป็นทางการ และยังมีทั้งการประเมินระหว่างดำเนินโครงการและหลังสิ้นสุดโครงการ ซึ่งมีการระบุผู้รับผิดชอบการประเมินแต่ไม่ได้รับวิธีการ
แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม	คนในชุมชนใช้การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคม และมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เป็นจุดเด่นของชุมชนคือ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน	คนในชุมชนใช้การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคม และมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เป็นจุดเด่นของชุมชนคือ การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง	คนในชุมชนใช้การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคม และมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เป็นจุดเด่นของชุมชนคือ การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด	คนในชุมชนใช้การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคม และมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เป็นจุดเด่นของชุมชนคือ การบริหารจัดการชุมชน

จากตารางข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การเสริมสร้างทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนนั้นประกอบด้วยกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมคือ การมีส่วนร่วมใน 5 ขั้นตอน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งขั้นตอนแต่ละขั้นตอนนี้มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา ของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนพูดคุยปรึกษากันถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้เข้าใจปัญหาไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการวิเคราะห์สาเหตุและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาตลอดจนนำไปใช้เพื่อวางแผนในการแก้ปัญหาของชุมชน มีทั้งการศึกษาปัญหาร่วมกันแบบไม่เป็นทางการและแบบทางการ คือเน้นการประชุมทั้งประชุมกันเองภายในชุมชนและประชุมกับเครือข่ายซึ่งสนับสนุนการพัฒนาชุมชน

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน ของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน อาจมีทั้งคนภายในชุมชนและคนภายนอกจากหน่วยงานองค์กร ภาคีรัฐหรือภาคเอกชนเข้ามาร่วมประชุมวางแผน บุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมมีความหลากหลายทำให้เกิดการบูรณาการความคิดและสามารถนำไปใช้ในการวางแผน ซึ่งในการประชุมวางแผนมีการช่วยกันแสดงความคิดเห็นเป็นอย่างดี ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน บางชุมชนมีความโดดเด่นในเรื่องของการวางแผนแม่บทชุมชน มีการกำหนดวิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์ แผนงาน/โครงการ กิจกรรม/กลยุทธ์ กลุ่มเป้าหมาย ผู้รับผิดชอบ งบประมาณ วันที่ดำเนินการ ระดับการจัดการและหน่วยงานสนับสนุนไว้อย่างชัดเจน ซึ่งถือเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ชุมชนอื่นได้

3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เป็นขั้นตอนของการกำหนดระดมสรรพกำลังทั้งด้านเงินทุน วัสดุ อุปกรณ์และแรงงาน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก บางชุมชนแบ่งระดับของการลงมือปฏิบัติเป็น 3 ระดับ ได้แก่ คนในชุมชนลงมือทำเอง คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย หน่วยงาน องค์กรภายนอกและคนในชุมชนขอสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น ขั้นตอนนี้ถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการพัฒนาชุมชนร่วมกัน คนส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือในการปฏิบัติมากกว่าการมีส่วนร่วมในขั้นตอนอื่นๆ และมีความไว้วางใจในแผนงาน คนส่วนใหญ่ในชุมชนให้ความร่วมมือกันดี และมีบรรยากาศการทำงานแบบการลงแขก เมื่อเกิดปัญหาในการทำงาน สมาชิกจะปรึกษากับผู้นำเพื่อแก้ไขปัญหาทันที

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ถือเป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนพึงได้รับการจากดำเนินกิจกรรมการพัฒนาขั้นตอนอื่นๆ ร่วมกันมา คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้ง 3 ด้านนี้ได้รับการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างสมดุล คนในชุมชนเหล่านี้มีความภาคภูมิใจที่ชุมชนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ทำให้คนในชุมชนมีความสุข มีกำลังใจ มีเรี่ยวแรงในการทำงานและช่วยพัฒนาชุมชน มีความภาคภูมิใจไปด้วยกันและยังคงยึดมั่นดำเนินงานพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง ผลประโยชน์ทางจิตใจถือเป็นแรงจูงใจสำคัญในการทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไป เห็นได้ชัดว่าผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนานี้อาจเป็นไปได้

ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ นอกจากนี้การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการพัฒนาชุมชนที่เน้นถึงการอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคมด้วย

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนตัดสินใจกรรมหรือผลงานที่ได้ดำเนินการผ่านมาว่า กิจกรรมดังกล่าวหรือกิจกรรมใดมีประโยชน์และคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชน คนในชุมชน ผู้นำชุมชนและบุคคลภายนอกชุมชนสามารถร่วมกันประเมินผลได้ นอกจากนี้ในการประเมินนั้นอาจกำหนดทั้งการประเมินย่อย (formative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ และดูแลปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานเพื่อการแก้ไขปัญหาได้อย่างทันที่ทันที่ ตลอดจนกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (summative evaluation) ซึ่งถือเป็นการประเมินกิจกรรมการพัฒนาแบบสรุปผลรวมของการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ

ทั้งนี้การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวมาแล้วข้างต้น เพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้นั้น ประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลคือ ในการดำเนินขั้นตอนต่างๆ นั้นจะมีลักษณะเป็นวงจรของการดำเนินงาน (cyclic stages) ซึ่งทุกขั้นตอนต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกันและกัน (trust) ทั้งระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันและคนภายนอกชุมชน ตลอดจนหน่วยงานองค์กรต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำงานพัฒนาชุมชน จึงทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

นอกจากกระบวนการมีส่วนร่วมซึ่งเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ยังปรากฏแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วม อันเป็นจุดเด่นของแต่ละชุมชน ได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและการบริหารจัดการชุมชน แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมดังกล่าวมีรายละเอียดต่อไปนี้

การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน เป็นแนวทางหนึ่งที่โดดเด่นของชุมชนบ้านดอกบัวโดยชุมชนนำมาใช้ในการพัฒนาทุนบุคคล เพราะโดยเชื่อว่าคนในชุมชนสามารถทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาได้ เมื่อคนในชุมชนมีสติปัญญา มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ย่อมส่งผลให้องค์ประกอบอื่นของทุนทางสังคมเกิดการพัฒนาได้ด้วย ทั้งนี้ความรู้ที่จะใช้ในการพัฒนาชุมชนดังกล่าวจะเกิดได้ เมื่อคนในชุมชนมีการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน กล่าวได้ว่าการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนเป็นแนวทางหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคม โดยวิธีการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่ปรากฏในชุมชนมีด้วยกันหลากหลายรูปแบบตามบริบทของชุมชน อาทิ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน การเรียนรู้จากเวทีแลกเปลี่ยน การเรียนรู้จากภาคีการศึกษาในระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นต้น

การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง เป็นแนวทางหนึ่งที่โดดเด่นของชุมชนบ้านบางพลับในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคม ทั้งนี้เพื่อเป้าหมายที่สำคัญคือการสร้างพลังในการพัฒนาให้แก่ชุมชน การสร้างเครือข่ายเกิดจากความตระหนักและความต้องการสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล กลุ่มหรือชุมชนอื่น เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปันทรัพยากร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแก้ไขปัญหา ร่วมกัน เครือข่ายที่เข้มแข็งของชุมชน ทำให้ชุมชนมีศักยภาพมิตรที่คอยเป็นเพื่อนช่วยคิดวางแผนและ

ช่วยดำเนินการงานพัฒนาชุมชน กล่าวได้ว่าการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งเป็นแนวทางหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคม ทั้งนี้การสร้างเครือข่ายเข้มแข็งที่ปรากฏในชุมชนมีทั้งการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน อาทิ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำชุมชนและชาวบ้าน การถ่ายทอด แลกเปลี่ยนและกระจายข้อมูลความรู้ภายในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น และการสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน อาทิ การระดมและประสานการใช้ทรัพยากร การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด เป็นแนวทางหนึ่งที่โดดเด่นของชุมชนบ้านหนองหัววัวโดยนำมาใช้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมและเป็นการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง เพราะกระแสโลกาภิวัตน์ จึงทำให้อัตราการย้ายถิ่นของประชากรจากชุมชนชนบทสู่สังคมเมืองเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุกๆ ปี การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะทำให้คนในชุมชนบ้านหนองหัววัวรักถิ่นฐานบ้านเกิดของตน ไม่เพียงแต่ไม่ย้ายถิ่นฐานออกไปอยู่หรือทำงานที่อื่น แต่ยังสามารถนำความรู้ที่คนในชุมชนได้ศึกษาเล่าเรียนมาใช้ในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนได้อีกด้วย ทั้งนี้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดให้แก่คนในชุมชนมีด้วยกันหลากหลายรูปแบบตามบริบทของชุมชน อาทิ การเรียนรู้จากสภาพจริง การเรียนรู้จากปัญหา การเรียนรู้ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ให้คิดเป็น เป็นต้น

การบริหารจัดการชุมชน เป็นแนวทางหนึ่งที่โดดเด่นของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมของชุมชน การบริหารและการจัดการเป็นกระบวนการที่มีความหมายครอบคลุมถึงการกำหนดแนวความคิด การวางแผนอย่างเป็นระบบ การปฏิบัติงานอย่างมีศาสตร์และศิลป์ การบริหารจัดการชุมชนเป็นกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนทั้ง คน เงิน งาน เวลา ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับมีการบริหารจัดการที่ดีเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ การดำเนินงานพัฒนาของชุมชนจึงมีทิศทางที่ดี ทั้งนี้การบริหารจัดการที่ปรากฏในชุมชน อาทิ การวางแผนชุมชน การจัดโครงสร้างบริหารชุมชน การมอบหมายงานให้เหมาะสมกับบุคคล การสั่งงานและการควบคุม เป็นต้น

การนำเสนอเนื้อหาในตอนนี้แสดงผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามเท่านั้น เนื้อหาในตอนต่อไปเป็นการนำเสนอผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมซึ่งได้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา รายละเอียดของผลการสังเคราะห์ข้อมูล มีดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1.5 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา

จากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนา อภิमानและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา ในประเด็นเกี่ยวกับองค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวได้ดังตารางที่ 4.3 ต่อไปนี้

ตารางที่ 4.3 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา

องค์ประกอบของ ทุนทางสังคม	การศึกษาเอกสาร	การสังเคราะห์งานวิจัย	การศึกษาภาคสนาม
บุคคล	ทั้ง 47 ชุมชน มีผู้นำแบบทางการ ได้แก่ นายกองค้การบริหารส่วนตำบล กำนันและผู้ใหญ่บ้าน และมีเพียง 40 ชุมชน ที่มีผู้นำแบบกึ่งทางการ ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้มหรือหัวหน้ากลุ่มบ้าน หัวหน้ากลุ่มอาชีพ และทั้ง 47 ชุมชน มีผู้นำตามธรรมชาติ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำภูมิปัญญาชาวบ้าน พระสงฆ์ผู้นำชุมชน เป็นต้น ผู้นำแบบกึ่งทางการและผู้นำตามธรรมชาติมีความแตกต่างกัน เพราะผู้นำแบบกึ่งทางการอาจได้รับตำแหน่งจากการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งภายในชุมชน แต่ผู้นำตามธรรมชาติเป็นผู้นำที่มีอิทธิพลต่อคนในชุมชน เพราะเป็นแกนนำหลักในการพัฒนาชุมชนโดยธรรมชาติ	ทุนบุคคลของสังคมแห่งการเรียนรู้แบ่งเป็น 1) ผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน 2) ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พระภิกษุผู้นำชุมชน โดยมีลักษณะของความเป็นผู้นำ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบุคลิกภาพ เช่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีบุคลิกจริงจัง เอื้อเพื่อแผ่อแผ่ เป็นกลาง 2) ด้านความรู้ความสามารถ เช่น เฉลียวฉลาด ชอบเรียนรู้ คิดเป็น 3) ด้านสังคม เช่น เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม และ 4) ด้านกายภาพ คือ การมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงและมีปัจจัยสี่ครบถ้วน ไม่ขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีวิตและมีความพร้อมในการทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชน	ทุนบุคคลของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนแบ่งเป็น 1) ผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค้การบริหารส่วนตำบล และ 2) ผู้นำกึ่งทางการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้มต่างๆ และคณะกรรมการกลุ่มอาชีพต่างๆ 3) ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พระภิกษุผู้นำชุมชน โดยทุนบุคคลดังกล่าวต้องมีลักษณะของความเป็นผู้นำ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบุคลิกภาพ 2) ด้านความรู้ ความสามารถ 3) ด้านสังคม และ 4) ด้านกายภาพ เช่นเดียวกับผลการสังเคราะห์งานวิจัย

ตารางที่ 4.3 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา (ต่อ)

องค์ประกอบของ ทุนทางสังคม	การศึกษาเอกสาร	การสังเคราะห์งานวิจัย	การศึกษาภาคสนาม
สถาบัน	<p>ทั้ง 47 ชุมชน กล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ มีความหลากหลาย เช่น การอัญเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ความช่วยเหลือจากกองทุนแม่ของแผ่นดิน กิจกรรมของโครงการสายใยรักแห่งครอบครัว เป็นต้น ชุมชนจำนวน 35 ชุมชน ได้กล่าวถึงสถาบันศาสนา ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาอื่นๆ เจ้าอาวาสหรือผู้นำศาสนาของวัดหรือศาสนสถานประจำชุมชนนั้นมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์รวมจิตใจด้านศีลธรรมและทำหน้าที่อบรมคนในชุมชน มีเพียง 23 ชุมชน กล่าวถึงสถาบันครอบครัวโดยกล่าวถึง การรณรงค์เรื่องครอบครัวอบอุ่น การจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว การเข้าร่วมกิจกรรมหมู่บ้านปลอดภัยเพื่อป้องกันเยาวชนของชุมชนไม่ให้ติดยาเสพติด</p> <p>นอกจากสถาบันหลักทางสังคม ชุมชนทั้ง 47 ชุมชน ล้วนกล่าวถึงหน่วยงานและองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนซึ่งถือเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานพัฒนาของชุมชนด้วย และมี 25 ชุมชนที่กล่าวถึงเครือข่ายต่างๆ ของชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชน</p>	<p>นอกจากสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันหลักทางสังคม และสถาบันในสังคมอื่น เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง ยังมีองค์กรต่างๆ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาล ศูนย์สุขภาพชุมชน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานปศุสัตว์อำเภอ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร องค์กรเพื่อการพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา มูลนิธิต่างๆ ที่เป็นทุนสถาบันอันสำคัญในสังคมแห่งการเรียนรู้ สรุปได้ว่า ทุนสถาบันของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แบ่งเป็น 1) สถาบันหลักทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนาและสถาบันครอบครัว และ 2) เครือข่ายเบญจภาคี ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) นักวิชาการและภาคประชาชน</p>	<p>ทุนสถาบันของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แบ่งเป็น 1) สถาบันหลักทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนาและสถาบันครอบครัว และ 2) หน่วยงานองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) นักวิชาการและภาคประชาชน เช่น สำนักงาน กศน. สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานพลังงานสำนักงานปศุสัตว์ สำนักงานพัฒนาที่ดิน องค์กรบริหารส่วนตำบล สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เครือข่ายชุมชนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ องค์กรภาคประชาชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ชมรมคนรักอัมพวา มูลนิธิชัยพัฒนา องค์กรธุรกิจการท่องเที่ยวของเอกชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ เครือข่ายชุมชนไม่เรียงชุมชนคีรีวงค์ เป็นต้น</p>

ตารางที่ 4.3 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา (ต่อ)

องค์ประกอบของ ทุนทางสังคม	การศึกษาเอกสาร	การสังเคราะห์งานวิจัย	การศึกษาภาคสนาม
ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม	ชุมชนทั้ง 47 ชุมชน กล่าวถึงทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนส่วนใหญ่ที่พบในชุมชนเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การสร้างงานศิลปะ การจัดงานประเพณีประจำชาติ อาทิ งานสงกรานต์ งานลอยกระทง เป็นต้น และด้านการประกอบอาชีพ การพึ่งตนเองของคนในชุมชน เช่น การจักสาน การเลี้ยงสัตว์ การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น	ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนถูกกล่าวถึงไว้รวมกัน แบ่งเป็น 1) ภูมิปัญญาด้านคติธรรมและความเชื่อ เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ 2) ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า 3) ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพและการพึ่งตนเอง เช่น การผลิตปุ๋ยชีวภาพ การเลี้ยงสัตว์ การปลูกผัก เป็นต้น และ 4) ภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น	ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แบ่งได้เหมือนผล การสังเคราะห์งานวิจัยเป็น 1) ภูมิปัญญาด้านคติธรรมและความเชื่อ 2) ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี 3) ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพและการพึ่งตนเอง และ 4) ภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สำหรับวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา เพราะวัฒนธรรมก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญา และภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาก็กลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชนด้วยเช่นกัน
ทรัพยากร ธรรมชาติ	ทั้ง 47 ชุมชน กล่าวถึงทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ในชุมชนมีการกล่าวทรัพยากรธรรมชาติโดยรวม ได้แก่ ดิน น้ำ ป่า ภูเขา พืช และสัตว์ที่สามารถนำมาใช้สอยให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนได้	คนส่วนใหญ่ในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร การทำเกษตรกรรมขึ้นอยู่กับลักษณะของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น การทำนา การทำไร่ การทำสวน การเลี้ยงสัตว์ การประมงและการป่าไม้ เป็นต้น ซึ่งโดยส่วนใหญ่ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้จะมีความอุดมสมบูรณ์ ในชุมชนยังมีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความเหมาะสมบนพื้นฐานภูมิปัญญาของชุมชนด้วย	ทุนทรัพยากรธรรมชาติของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เช่น ดิน ต้นไม้ ป่า น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม จากแม่น้ำ ลำคลอง ทะเล ซึ่งสะท้อนถึงอาชีพการทำนา การทำไร่ การทำสวน การเลี้ยงสัตว์ การประมงและการป่าไม้ เป็นต้น ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้มีความอุดมสมบูรณ์ คนในชุมชนใช้คุณสมบัติจากดิน น้ำ ป่าไม้และอากาศที่มีความเหมาะสมเช่นนี้ให้เกิดประโยชน์และช่วยกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างดี

ตารางที่ 4.3 ผลการสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา (ต่อ)

องค์ประกอบของ ทุนทางสังคม	การศึกษาเอกสาร	การสังเคราะห์งานวิจัย	การศึกษาภาคสนาม
กองทุน ของชุมชน	ทั้ง 47 ชุมชน กล่าวถึง กองทุนของชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนที่เกิดจากการดำเนินงานตามนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองของรัฐหรือการร่วมลงทุนกันเองของคนในชุมชน เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาอาชีพและมุ่งเน้นการออมของคนในชุมชน	กองทุนที่ตั้งขึ้นมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งที่หลากหลาย ได้แก่ 1) กองทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ 2) กองทุนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิภาพชีวิตของคนในชุมชน 3) กองทุนเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน และ 4) กองทุนเพื่อการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน กองทุนต่างๆ ในชุมชนจะมีจำนวนสมาชิกที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์และลักษณะของกองทุน	เงินกองทุนของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชน กลุ่มอาชีพต่างๆ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มแม่บ้าน กองทุนสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้และกองทุนฌาปนกิจแก่ญาติผู้เสียชีวิต กองทุนที่ตั้งขึ้นมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งที่หลากหลาย ได้แก่ 1) กองทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ 2) กองทุนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิภาพชีวิตของคนในชุมชน 3) กองทุนเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน และ 4) กองทุนเพื่อการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน กองทุนต่างๆ ในชุมชนจะมีจำนวนสมาชิกที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์และลักษณะของกองทุน เช่นเดียวกับการสังเคราะห์งานวิจัย

นอกจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา ในประเด็นเกี่ยวกับองค์ประกอบของทุนทางสังคม ซึ่งสรุปได้ว่า องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนประกอบด้วย บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และกองทุนของชุมชนดังกล่าวมาข้างต้น ยังมีประเด็นเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวได้ดังตารางที่ 4.4 ต่อไปนี้

ตารางที่ 4.4 ผลการสังเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม	การศึกษาเอกสาร	การสังเคราะห์งานวิจัย	การศึกษาภาคสนาม
การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา	มีเพียง 22 ชุมชนที่มีการกล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชน นอกจากการมีส่วนร่วมกันของคนในชุมชน ยังมีหน่วยงาน องค์กร เครือข่ายภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของชุมชนด้วย โดยปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วว่าชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ 2) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วว่าชุมชนต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐช่วยเหลือและให้คำปรึกษา และ 3) ปัญหาเร่งด่วน ต้องรีบแก้ไข โดยไม่ต้องผ่านการประชุมวิเคราะห์ร่วมกัน ในการศึกษาปัญหาของชุมชนมีขั้นตอนย่อยที่ปรากฏอยู่ได้แก่ 1) การศึกษาสภาพหรือปรากฏการณ์ของชุมชน 2) การวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและ 3) การจัดลำดับปัญหาหรือความต้องการของชุมชน	การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมกันในการเรียนรู้ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน สภาพจริงของชุมชน การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการวิเคราะห์สาเหตุและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ตลอดจนนำไปใช้เพื่อวางแผนในการแก้ปัญหาของชุมชนได้ โดยส่วนใหญ่จะเริ่มจากกิจกรรมแบบไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุยสนทนา การสอบถามความคิดเห็นทั้งกับคนภายในและภายนอกชุมชน และการศึกษาปัญหาแบบเป็นทางการ เช่น การประชุม การจัดเวทีประชาคม การรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ	การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนพูดคุยปรึกษากันถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้เข้าใจปัญหาไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการวิเคราะห์สาเหตุและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ตลอดจนนำไปใช้เพื่อวางแผนในการแก้ปัญหาของชุมชน มีทั้งการศึกษาปัญหาร่วมกันแบบไม่เป็นทางการและแบบทางการ คือ เน้นการประชุมทั้งประชุมกันเองภายในชุมชน และ ประชุมกับเครือข่ายซึ่งสนับสนุนการพัฒนาชุมชน
การมีส่วนร่วมในการวางแผน	ทั้ง 47 ชุมชนที่มีการกล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการวางแผนของชุมชน บางชุมชนมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์ แผนงาน/โครงการ กิจกรรม/กลยุทธ์ กลุ่มเป้าหมาย ผู้รับผิดชอบงบประมาณ วันที่ดำเนินการ ระดับการจัดการและหน่วยงานสนับสนุน บางชุมชนเน้นการวางแผนโครงการเป็นขั้นตอนแบบวงจร กล่าวคือ มีการกำหนดโครงการ การทำรายละเอียดของโครงการ การประเมินและอนุมัติโครงการ การปฏิบัติและดำเนินการตามโครงการ และการประเมินผลโครงการ หลังจากนั้นจึงมีการกำหนดโครงการใหม่ต่อไป	การมีส่วนร่วมในการวางแผนเป็นการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็น เพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ อีกทั้งยังเป็นการสร้างทางเลือกให้กับชุมชน ทำให้ชุมชนมองเห็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมและเลือกวิธีการปฏิบัติที่เหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนคนในชุมชนจะมีโอกาสแสดงความคิดเห็นสร้างสรรค์ในการค้นหาแหล่งทรัพยากรและทรัพยากรที่ต้องการใช้ในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งการมีส่วนร่วมในการวางแผนนี้ คนในชุมชนอาจร่วมมือกันภายในหรืออาจร่วมมือกับคนภายนอกชุมชนได้	การมีส่วนร่วมในการวางแผน อาจมีทั้งคนภายในชุมชนและคนภายนอกจากหน่วยงานองค์กร ภาครัฐหรือภาคเอกชน เข้ามาร่วมประชุมวางแผน บุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมมีความหลากหลายทำให้เกิดการบูรณาการความคิดและสามารถนำไปใช้ในการวางแผน ซึ่งในการประชุมวางแผนมีการช่วยกันแสดงความคิดเห็นเป็นอย่างดี ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน บางชุมชนมีความโดดเด่นในเรื่องของการวางแผนแม่บทชุมชนไว้อย่างชัดเจน ซึ่งถือเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ชุมชนอื่นได้

ตารางที่ 4.4 ผลการสังเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา (ต่อ)

การเสริมสร้าง ความเข้มแข็ง ของทุนทางสังคม	การศึกษาเอกสาร	การสังเคราะห์งานวิจัย	การศึกษาภาคสนาม
การมีส่วนร่วมใน การปฏิบัติ	ทั้ง 47 ชุมชนที่มีการกล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติหมายถึงการลงมือ ลง แรงงาน การสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ ด้านเงินทุน ด้านการประสานงานและด้านการบริหารทรัพยากร การมีส่วนร่วมแบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) คนในชุมชนลงมือทำเอง 2) คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่ายภายนอก และ 3) ขอสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น	การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน ทั้งโดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุ อุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งในขั้นตอนนี้จะต้องอาศัยความศรัทธาและความเชื่อมั่นทั้งในตัวผู้นำและในตนเองที่จะทำงานเพื่อการพัฒนาชุมชนได้	การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเป็นขั้นตอนของการกำหนดระดมสรรพกำลังทั้งด้านเงินทุน วัสดุ อุปกรณ์ และแรงงาน ระดับของการลงมือปฏิบัติเป็น 3 ระดับ ได้แก่ คนในชุมชนลงมือทำเอง คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย ภายนอกและขอสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น ขั้นตอนนี้ถือเป็นขั้นตอนสำคัญ คนส่วนใหญ่ในชุมชนให้ความร่วมมือกันดี และยังมีบรรยากาศการทำงานแบบการลงแขกอยู่
การมีส่วนร่วมใน การรับ ผลประโยชน์	มีเพียง 23 ชุมชนที่มีการกล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ของชุมชน ชุมชนเหล่านี้ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ มีความภาคภูมิใจที่ชุมชน มีกำลังใจ มีเรี่ยวแรงในการทำงานและช่วยพัฒนาชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีความสุข มีความภาคภูมิใจไปด้วยกับผลงานและทำให้มีความมุ่งมั่นในการดำเนินงานพัฒนาต่อไป	การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ถือเป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนพึงได้รับการจากดำเนินกิจกรรมการพัฒนาขั้นตอนอื่นๆ ร่วมกันมา ซึ่งผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนานี้อาจเป็นทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจได้ ขั้นตอนนี้ถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการพัฒนาชุมชนที่เน้นถึงการอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม	คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้ง 3 ด้านนี้ได้รับการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างสมดุล คนในชุมชนเหล่านี้มีความภาคภูมิใจที่ชุมชนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศทำให้คนในชุมชนมีความสุข มีกำลังใจ มีเรี่ยวแรงในการทำงานและช่วยพัฒนาชุมชน มีความภาคภูมิใจไปด้วยกัน
การมีส่วนร่วมใน การประเมินผล	มีเพียง 35 ชุมชนที่มีการกล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของชุมชน พบว่า กิจกรรมการประเมินเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนตัดสินใจหรือผลงงานที่ได้ดำเนินการผ่านมาว่า กิจกรรมดังกล่าวหรือกิจกรรมใดมีประโยชน์และคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชน ในการประเมินมีทั้งการประเมินย่อยเป็นระยะๆ และการประเมินผลรวมหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรม ซึ่งถือเป็นการประเมินกิจกรรมการพัฒนาแบบสรุปผลรวมของการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ	การมีส่วนร่วมในการประเมินผลเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนตัดสินใจหรือผลงงานที่ได้ดำเนินการผ่านมาว่า กิจกรรมใดมีประโยชน์และคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชน ทั้งนี้คนในชุมชน ผู้นำ ชุมชน และบุคคลภายนอกชุมชนสามารถร่วมกันกำหนดการประเมินย่อย ในการทำงานประเมินผล ซึ่งเป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ และดูแลปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการประเมินผลเพื่อการแก้ไขปัญหาได้อย่างทันที่ทันที่ ตลอดจนกระทำในรูปของการประเมินผลรวม ซึ่งถือเป็นการประเมินกิจกรรมการพัฒนาแบบสรุปผลรวม	การมีส่วนร่วมในการประเมินผล มีลักษณะเหมือนข้อค้นพบของการสังเคราะห์งานวิจัยคือ เป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนตัดสินใจและคุณค่าต่อชุมชนหรือไม่ อย่างไร คนในชุมชน ผู้นำชุมชนและบุคคลภายนอกชุมชนสามารถร่วมกันประเมินผลได้ และมีทั้งการประเมินย่อยระหว่างการดำเนินงานและการประเมินผลรวม ซึ่งถือเป็นการประเมินกิจกรรมการพัฒนาแบบสรุปผลรวมของการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ

ตารางที่ 4.4 ผลการสังเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา (ต่อ)

การเสริมสร้าง ความเข้มแข็ง ของทุนทางสังคม	การศึกษาเอกสาร	การสังเคราะห์งานวิจัย	การศึกษาภาคสนาม
แนวทางการ เสริมสร้างความ เข้มแข็งของทุน ทางสังคม	นอกจากการมีส่วนร่วมซึ่งเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมแล้ว จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ ชุมชนนาร่องด้านการเรียนรู้และสุดยอดแหล่งเรียนรู้ทั้ง 47 ชุมชน ยังปรากฏว่าภายในชุมชนมีแนวทางอื่นในการพัฒนาชุมชนเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ด้วย ได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ การบริหารจัดการชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็งและการสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด	จากการสังเคราะห์งานวิจัยโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานพบว่า ชุมชนเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เครือข่ายภาค รัฐ ภาคเอกชนและภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้การมีส่วนร่วมกันต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และยังปรากฏว่าภายในชุมชนต้องมีการเสริมสร้างการเรียนรู้ การบริหารจัดการชุมชน การสร้างเครือข่ายและการสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดด้วย	นอกจากการมีส่วนร่วมซึ่งเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ยังปรากฏแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วม อันเป็นจุดเด่นของแต่ละชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านดอกบัวเน้นแนวทางการเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนบ้านบางพลับเน้นกลยุทธ์การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง ชุมชนบ้านหนองหัววัวใช้แนวทางการสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและชุมชนบ้านบ่อน้ำซับใช้การบริหารจัดการชุมชนเพื่อวางแผนแม่บทของชุมชน

จากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา ในประเด็นเกี่ยวกับองค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ข้อมูลได้ดังตารางที่นำเสนอมาข้างต้น ผู้วิจัยสามารถนำมาสรุปได้เป็น (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ ซึ่งนำเสนอในตอนที่ 2 ในตอนต่อไป

ตอนที่ 2 ผลการพัฒนา รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การนำเสนอในตอนต้นที่ 2 เป็นการนำเสนอ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนซึ่งได้จากศึกษาเอกสารการสังเคราะห์งานวิจัยโดยวิธีการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิธานและการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา จากนั้นจึงนำเสนอผลการตรวจสอบ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนซึ่งได้จากการจัดการสนทนากลุ่ม การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตอนนี้ แบ่งเป็น 3 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 2.1 (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 2.2 ผลการตรวจสอบ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 2.3 รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 2.1 (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

(ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีเนื้อหาประกอบด้วย 1) แนวคิดพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน 2) องค์ประกอบของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน และ 3) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แนวคิดพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

แนวคิดพื้นฐานการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและบุคคลต่อชุมชน รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีแนวคิดพื้นฐาน 3 ประการ ได้แก่

1.1 การพึ่งตนเอง เป็นแนวคิดสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความต้องการเสริมสร้างทุนทางสังคมของชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้นเพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืนได้ โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่า ต้องพึ่งตนเองก่อนและจะขอความช่วยเหลือ ความสนับสนุนจากภาคส่วนอื่นเมื่อเกินขีดความสามารถตามโอกาสที่เหมาะสม

1.2 การมีส่วนร่วม เป็นหัวใจของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เพราะมีการระดมสรรพกำลังให้เข้ามามีส่วนร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทำให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งขึ้นและชุมชนสามารถใช้ทุนทางสังคมที่เข้มแข็งได้อย่างเต็มศักยภาพในการพัฒนาเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

1.3 การศึกษาตลอดชีวิต เป็นแกนกลางของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ เพื่อเสริมสร้างทุนทางสังคม จำเป็นต้องใช้ความรู้และทักษะ การศึกษาตลอดชีวิตเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีความรู้และศักยภาพในการดำเนินพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

กล่าวโดยสรุป (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีแนวคิดพื้นฐาน 3 ประการ ได้แก่ การพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมและการศึกษาตลอดชีวิต แนวคิดดังกล่าวล้วนมีความสำคัญและเป็นพื้นฐานที่คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชนต้องศึกษา ทำความเข้าใจก่อนดำเนินการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

2. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนซึ่งประกอบด้วย บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน รายละเอียดขององค์ประกอบของทุนทางสังคมแต่ละด้าน มีดังต่อไปนี้

2.1 บุคคล บุคคลที่สำคัญในสังคมแห่งการเรียนรู้ต้องประกอบด้วย ผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกองคการบริหารส่วนตำบล เป็นต้น ผู้นำชุมชนแบบกึ่งทางการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้ม หัวหน้ากลุ่มบ้าน หัวหน้ากลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น และผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พระภิกษุ คนในชุมชนที่เป็นแกนนำในการปฏิบัติกิจกรรม เป็นต้น ซึ่งทุนบุคคลดังกล่าวข้างต้นนั้นต้องมีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำชุมชนที่ดี สามารถทำให้คนในชุมชนเคารพและเชื่อถือศรัทธา สามารถเป็นผู้นำในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนได้ คุณลักษณะที่ดีของบุคคลในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนมี 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบุคลิกภาพ เช่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีบุคลิกจริงจังในการทำงาน แสดงออกถึงความตั้งใจในการทำงาน พุดจาชัดเจนฉาดฉาน สุภาพอ่อนน้อม ร่าเริงแจ่มใส เป็นต้น 2) ด้านความรู้ ความสามารถ เช่น มีความเฉลียวฉลาด มีความรู้รอบตัว มีความสนใจใฝ่เรียนรู้ มีความคิดจินตนาการ มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ สามารถตัดสินใจด้วยเหตุและผลได้ มีทักษะในการทำงานที่หลากหลายและมีเจตคติที่ดีต่อการทำงานพัฒนาชุมชน เป็นต้น 3) ด้านสังคม เช่น เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตาปราณี เสียสละความเป็นส่วนตัวเพื่อทำงานให้ชุมชน มีความอดทน เข้าใจและปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ดี มีมนุษยสัมพันธ์และอัธยาศัยดี มีมารยาทสามารถแสดงออกได้อย่างถูกกาลเทศะและเข้าสังคมได้อย่างเหมาะสม เป็นต้น และ 4) ด้านกายภาพ เช่น การมีสุขภาพร่างกายที่ดี กระฉับกระเฉงคล่องแคล่ว และมีปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตครบถ้วนสมบูรณ์ เป็นต้น

2.2 สถาบัน ประกอบด้วย สถาบันหลักและสถาบันอื่นๆ ในสังคม ตลอดจนหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ที่มีบทบาทสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดพลังในตัวผู้นำชุมชนและคนในชุมชนมากขึ้น สถาบันต่างๆ ถือว่ามีความสำคัญต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืนได้เช่นกัน ซึ่งในชุมชนมีทุนสถาบันแบ่งเป็นกลุ่มได้เป็นสถาบันหลักทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจและทางสังคมให้ทุกคนได้และสถาบันครอบครัวซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ภาคส่วนต่างๆ นอกเหนือจากสถาบันหลักถือเป็นภาคีเครือข่ายและทุนทางสังคมด้วย ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) นักวิชาการและภาคประชาชน ซึ่งมีบทบาทในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนทั้งสิ้น แต่สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงและส่งเสริมให้เกิดขึ้นคือ การทำงานร่วมกันระหว่างเบญจภาคี เพื่อให้บรรลุเป้าหมายคือการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

2.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่ถูกกล่าวถึงคู่กันเสมอ เพราะวิถีการดำเนินชีวิตหรือวัฒนธรรมของคนในสังคมไทยนั้นมีการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อหรือภูมิปัญญาไทยสอดแทรกกันเสมอ ในทางกลับกันภูมิปัญญาที่เกิดจากการค้นคว้า รวบรวม จัดการเป็นความรู้และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนเกิดเป็นสิ่งที่มีความรู้และประโยชน์ก็สามารถนำมาใช้กับกิจกรรมในวิถีชีวิตของคนในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืนได้ ดังนั้นคนในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืนจึงกล่าวถึงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมรวมไว้ด้วยกันเพราะเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันได้ยาก ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมซึ่งเป็นทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาด้านคตินิยมและความเชื่อ 2) ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี 3) ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพและการพึ่งตนเอง 4) ภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สำหรับวัฒนธรรมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน คือ วิถีชีวิต แบบแผนพฤติกรรม ความรู้ ความเชื่อและเทคโนโลยีต่างๆ ของคนในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนยึดถือปฏิบัติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงผสมผสานกันจนเป็นเนื้อเดียวกัน และเป็นทุนทางสังคมที่ช่วยสนับสนุนให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

2.4 ทรัพยากรธรรมชาติ คือ สิ่งซึ่งปรากฏในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ทั้งทรัพยากรประเภทใช้แล้วไม่หมดสิ้นและประเภทใช้แล้วหมดสิ้น ล้วนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพของคนในชุมชนเช่นเดียวกัน ประชากรโลกทุกคน ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรดิน น้ำ ทั้งน้ำจืด น้ำกร่อยและน้ำเค็ม ภูเขา ป่าไม้ แร่ธาตุ พืชตามธรรมชาติ พืชเศรษฐกิจ สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติที่สามารถนำมาใช้สอยให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดต่อชุมชนได้ แม้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนโดยส่วนใหญ่จะมีความอุดมสมบูรณ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว แต่คนในชุมชนยังคงให้ความสำคัญและตระหนักในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้คนรุ่นต่อไปมิใช่ด้วยเช่นกัน

2.5 กองทุนของชุมชน คือ แหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการลงทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ บรรเทาปัญหาและสร้างภูมิคุ้มกันทางด้านเศรษฐกิจและสังคม กองทุนของสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชน กลุ่มอาชีพต่างๆ กลุ่มวิสาหกิจ

ชุมชนและกลุ่มแม่บ้าน กองทุนสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้และกองทุนมาปนกิจแก่ญาติผู้เสียชีวิต กองทุนเหล่านี้ตั้งขึ้นเพื่อการพัฒนาอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน แก้ปัญหาของชุมชนและเพื่อการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน

กล่าวโดยสรุปคือ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีองค์ประกอบของทุนทางสังคม ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน องค์ประกอบเหล่านี้มีความสำคัญต่อชุมชน หากชุมชนใดต้องการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีองค์ประกอบของทุนทางสังคมเหล่านี้ให้ครบถ้วนด้วย

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

(ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมได้คือ การมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล นอกจากนี้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมต้องการแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมอีก 4 แนวทาง ได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งรายละเอียดของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมมีดังต่อไปนี้

3.1 กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

3.1.1 การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา เป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้คนในชุมชนพูดคุยและมีส่วนร่วมกันในการเรียนรู้ปรากฏการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ 2) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วชุมชนต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐช่วยเหลือและให้คำปรึกษา และ 3) ปัญหาเร่งด่วน ต้องรีบแก้ไข โดยไม่ต้องผ่านการประชุมวิเคราะห์ร่วมกัน ทั้งนี้ในการศึกษาปัญหาของชุมชนมีขั้นตอนย่อยที่ปรากฏอยู่ 3 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นการค้นหาปัญหาที่แท้จริง 2) ขั้นการค้นหาสาเหตุของปัญหา และ 3) ขั้นการค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ซึ่งในการศึกษาปัญหาของชุมชนนั้น มีทั้งการศึกษาปัญหาร่วมกันแบบไม่เป็นทางการและแบบทางการ โดยมีทั้งการพูดคุยสนทนา การประชุม ทั้งประชุมกันเองภายในชุมชนและประชุมกับเครือข่ายซึ่งสนับสนุนการพัฒนาชุมชน

3.1.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผน เป็นการแสดงความคิดเห็น เพื่อกำหนดนโยบายวัตถุประสงค์ แนวทางในการดำเนินกิจกรรม วิธีการปฏิบัติ การค้นหาแหล่งทรัพยากรและทรัพยากรที่ต้องการใช้ในการดำเนินกิจกรรม มีทั้งคนภายในชุมชนและคนภายนอกจากหน่วยงานองค์กร ภาครัฐหรือภาคเอกชนเข้ามาร่วมประชุมวางแผน ในแผนชุมชน มีการกำหนดวิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์

แผนงาน/โครงการ กิจกรรม/กลยุทธ์ กลุ่มเป้าหมาย ผู้รับผิดชอบ งบประมาณ วันที่ดำเนินการ ระดับ การจัดการและหน่วยงานสนับสนุนไว้อย่างชัดเจน

3.1.3 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ เป็นขั้นตอนของการกำหนดระดมสรรพกำลังทั้ง การสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านเงินทุน ด้านการประสานงานและด้านการบริหารทรัพยากร ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก การลงมือปฏิบัติแบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ คนใน ชุมชนลงมือทำเอง คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย หน่วยงาน องค์กรภายนอกและคนในชุมชนขอ สนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น ขั้นตอนนี้ถือเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน เป็น ขั้นตอนสำคัญของการพัฒนาชุมชนร่วมกัน

3.1.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิด ประโยชน์ ถือเป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนพึงได้รับการจากดำเนินกิจกรรมการพัฒนาขั้นตอนอื่นๆ ร่วมกันมา คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้ง 3 ด้านนี้ได้รับการ พัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างสมดุล คนในชุมชนเหล่านี้มีความภาคภูมิใจที่ชุมชนได้รับการ ยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ทำให้คนในชุมชนมีความสุข มี กำลังใจ มีเรี่ยวแรงในการทำงานและช่วยพัฒนาชุมชนต่อไป

3.1.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนตัดสิน กิจกรรมหรือผลงานที่ได้ดำเนินการผ่านมาว่า การประเมินนั้นอาจกำหนดทั้งการประเมินย่อย (formative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ และดูแลปัญหาที่เกิดขึ้น ระหว่างการดำเนินงานเพื่อการแก้ไขปัญหาได้อย่างทันทั่วทั้งที่ ตลอดจนกระทำในรูปของการ ประเมินผลรวม (summative evaluation) เพื่อประเมินหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรม ซึ่งถือเป็นการ ประเมินกิจกรรมการพัฒนาแบบสรุปผลรวมของการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ

3.2 แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความ เข้มแข็งของทุนทางสังคม

การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการ เสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม แต่ในชุมชนซึ่งมีบริบทแตกต่างกัน มีจุดเน้นในการ เสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน จำเป็นต้องมีแนวทางการเสริมสร้างความ เข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งมากขึ้นและเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความ เข้มแข็งของทุนทางสังคม ได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การ สร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและการบริหารจัดการชุมชน โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1 การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน เป็นแนวทางที่ชุมชนนำมาใช้ในการพัฒนา บุคคลของชุมชน โดยเชื่อว่าคนในชุมชนสามารถทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์ได้ เมื่อบุคคลมีสติปัญญา มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ย่อมส่งผลให้องค์ประกอบอื่นของทุนทางสังคมเกิด การพัฒนาได้ด้วย

3.2.2 การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง เป็นแนวทางที่เป้าหมายที่สำคัญคือการสร้างพลังใน การพัฒนาให้เกิดสิ่งที่ดีงามให้แก่ชุมชน การสร้างเครือข่ายเกิดจากความตระหนักและความต้องการ สร้างความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล กลุ่มหรือชุมชนอื่น เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปันทรัพยากร

ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแก้ไขปัญหาร่วมกัน เครือข่ายที่เข้มแข็งของชุมชน ทำให้ชุมชนมีศักยภาพมิตรที่คอยเป็นเพื่อนช่วยคิดวางแผนและช่วยดำเนินการงานพัฒนาชุมชน

3.2.3 การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด เพราะกระแสโลกาภิวัตน์ จึงทำให้อัตราการย้ายถิ่นของประชากรจากชุมชนชนบทสู่สังคมเมืองเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุกๆ ปี การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด เป็นแนวทางสำคัญที่จะทำให้คนในชุมชนรักถิ่นฐานบ้านเกิดของตน ไม่เพียงแต่ไม่ย้ายถิ่นฐานออกไปอยู่ที่อื่น แต่ยังสามารถนำความรู้ที่คนในชุมชนได้ศึกษาเล่าเรียนมาใช้ในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนได้อีกด้วย

3.2.4 การบริหารจัดการชุมชน การบริหารและการจัดการเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมถึงการกำหนดแนวความคิด การวางแผนอย่างเป็นระบบ การปฏิบัติงานอย่างมีศาสตร์และศิลป์ การบริหารจัดการชุมชนเป็นกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนทั้ง คน เงิน งาน เวลา ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น หากชุมชนมีการบริหารจัดการที่ดี เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ชุมชนก็มีแนวโน้มในการดำเนินงานพัฒนาให้เป็นไปในทิศทางที่ดีด้วย

กล่าวโดยสรุป กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล สำหรับแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและการบริหารจัดการชุมชน การมีส่วนร่วมกันของทุกภาคส่วนในทุกขั้นตอนของการทำงาน เพื่อพัฒนาชุมชนถือเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมมีพลังมากขึ้น

ชุมชนซึ่งใช้การเรียนรู้เป็นแกนกลางในการพัฒนาและมีการส่งเสริมการเรียนรู้ให้ทุกคน จะทำให้ชุมชนนั้นเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้ อย่างไรก็ตามชุมชนจำเป็นต้องมีเครือข่ายที่เข้มแข็งที่ช่วยสนับสนุนและแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกันเพื่อเสริมศักยภาพให้ชุมชน และเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืนได้นั้น คนในชุมชนถือเป็นทุนทางสังคมที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะกิจกรรมการเรียนรู้และกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ จะเกิดขึ้นได้ เมื่อคนในชุมชนเกิดความรักต่อชุมชนและตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาชุมชน การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สำคัญอันจะทำให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งขึ้นได้

นอกจากนี้ชุมชนยังจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการชุมชนที่มีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างระบบและกระบวนการที่ดีให้แก่ทรัพยากรต่างๆ ทำให้ทุนทางสังคมของชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น และชุมชนสามารถเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างยั่งยืนซึ่งมีการส่งเสริมการเรียนรู้ ใช้การศึกษาเป็นแกนกลางของกิจกรรม มีการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่สมาชิกของชุมชน ส่งเสริม อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน ตลอดจนมีการสร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการสร้างระบบทุนของชุมชนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ต้องมีผลิตและแลกเปลี่ยนผลผลิตหรือบริการทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ มีการส่งเสริมการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ตอนที่ 2.2 ผลการตรวจสอบ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การนำเสนอในตอน 2.2 นี้เป็นการนำเสนอผลการตรวจสอบ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนดังที่นำเสนอไปในตอนที่ 2.1 ผลการตรวจสอบในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากการจัดการสนทนากลุ่มในพื้นที่กรณศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 7 คน โดยประกอบด้วย คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ประธานกลุ่มสตรีเกษตรพัฒนาบางพรหมและครูภูมิปัญญาไทย เป็นต้น (ภาคผนวก ก) ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นการสนทนากลุ่ม 6 ประเด็น (ภาคผนวก ค) ผลการการจัดการสนทนากลุ่ม มีรายละเอียดดังนี้

1. ความเหมาะสมขององค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ผลการสนทนากลุ่มในประเด็นเกี่ยวกับความเหมาะสมขององค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน ได้ร่วมกันสรุปความคิดเห็น ดังต่อไปนี้

1.1 บุคคล เป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะบุคคลซึ่งเป็นผู้นำหรือแกนนำของชุมชน ซึ่งใน (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน สรุปไว้ว่า ผู้นำชุมชนแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชนแบบทางการ 2) ผู้นำชุมชนแบบกึ่งทางการ และ 3) ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 4 คนในจำนวน 7 คนนี้ ได้เสนอความคิดเห็น โดยสรุปได้ว่า บุคคลซึ่งเป็นผู้นำชุมชนหนึ่งคน อาจเป็นผู้นำแบบใดแบบหนึ่ง หรือผู้นำชุมชนหนึ่งคน อาจเป็นผู้นำหลายแบบในคนคนเดียวก็ได้ นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มยังมีความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับคนในชุมชนทุกคน ซึ่งถือเป็นพลังหรือทุนมนุษย์ของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุคคลที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งจะเป็นคลื่นลูกใหม่ในสังคมแห่งการเรียนรู้คือ เด็ก เยาวชนหรือกลุ่มผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ ซึ่งพลังคนรุ่นใหม่เหล่านี้จะเป็นผู้นำของชุมชนต่อไปในอนาคต

ทั้งนี้ในการเป็นผู้นำชุมชนที่ดีนั้นไม่เพียงแต่มีคุณลักษณะ 4 ด้านที่สำคัญในตัวผู้นำ ได้แก่ 1) ด้านบุคลิกภาพ 2) ด้านความรู้ ความสามารถ 3) ด้านสังคม และ 4) ด้านกายภาพ ดังรายละเอียดที่ผู้วิจัยนำเสนอข้างต้นแล้วนั้น ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 6 คนในจำนวน 7 คนนี้ ได้เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับองค์ประกอบที่ส่งผลต่อความสำเร็จของผู้นำชุมชนที่ดีเพิ่มเติมว่า ผู้นำชุมชนที่ดีควรมีองค์ประกอบเสริมที่ดีด้วย องค์ประกอบเสริมดังกล่าวได้แก่ 1) ผู้ตามหรือบริวาร ต้องมีลักษณะของการยอมตาม (compliance) และความผูกพัน (involvement) 2) หลักธรรมของผู้นำ เช่น พรหมวิหาร 4 สัปปุริสธรรม 7 อริยทรัพย์ 7 และ ทศพิธราชธรรม 10 เป็นต้น และ 3) หลักการของผู้นำ เช่น หลักธรรมาภิบาล หลักการพัฒนาชุมชน และหลักประชาธิปไตย เป็นต้น กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเห็นด้วยว่า บุคคลได้เป็นทุนที่สำคัญมากเป็นอย่างยิ่งสำหรับชุมชน บุคคลที่มีความสำคัญในสังคมแห่งการเรียนรู้ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้นำแบบทางการ แบบกึ่งทางการ

และแบบตามธรรมชาติ 2) ประชาชนทั่วไป และ 3) กลุ่มผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ซึ่งเป็นคนหนุ่มสาวที่เข้ามาช่วยงานพัฒนาชุมชน ทั้งนี้ชุมชนที่จะสามารถดำเนินงานพัฒนาและสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้นั้น ผู้นำชุมชนต้องมีคุณลักษณะที่ดี 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบุคลิกภาพ 2) ด้านความรู้ ความสามารถ 3) ด้านสังคม และ 4) ด้านกายภาพ และมีองค์ประกอบเสริม 3 ด้าน ได้แก่ 1) มีบริวารที่ดี 2) มีหลักการของผู้นำ และ 3) มีหลักการของผู้นำ ซึ่งองค์ประกอบของทุนทางสังคมด้านบุคคล

1.2 สถาบัน ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน เห็นด้วยกับแบ่งเป็นกลุ่มได้เป็นสถาบันหลักทางสังคมและภาคีเครือข่ายดังปรากฏใน (ร่าง) รูปแบบ ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 5 คน ในจำนวน 7 คนนี้ ได้เสนอความคิดเห็น โดยสรุปได้ว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนาและสถาบันครอบครัวมีส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชน ทั้งในเรื่องของจิตใจ เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและอบรมขัดเกลาคนในชุมชนให้เป็นคนดี เป็นคนที่มีคุณภาพ และในเรื่องของความช่วยเหลือต่างๆ ในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน แต่ถ้าต้องการให้องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีความครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ควรเพิ่ม “สถาบันการศึกษา” ให้เป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบของสถาบันหลักทางสังคมด้วย เพราะสถาบันการศึกษาเป็นสถาบันที่มีหน้าที่โดยตรงและมีลักษณะเป็นรูปธรรมมากที่สุดในการจัดการศึกษา นอกจากนี้ชุมชนยังมีความเกี่ยวข้องค่อนข้างมากกับโรงเรียนซึ่งเป็นตัวแทนของการจัดการศึกษาในระบบ ทั้งในส่วนของการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนและการจัดกิจกรรมเพื่อชุมชนและสังคม กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเห็นด้วยว่า ทุนสถาบันในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนมีความสำคัญและมีบทบาทมีอิทธิพลต่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ โดยทุนสถาบันแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ สถาบันหลักทางสังคมและภาคีเครือข่าย ทั้งนี้สถาบันหลักทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา สำหรับเครือข่ายเบญจภาคีนั้น ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) นักวิชาการและภาคประชาชน

1.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน เห็นด้วยกับการจัดกลุ่มภูมิปัญญาที่ปรากฏในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาด้านคตินิยมและความเชื่อ 2) ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี 3) ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพและการพึ่งตนเอง และ 4) ภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 4 คนในจำนวน 7 คนนี้ ได้เสนอความคิดเห็น โดยสรุปได้ว่า นอกจากภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีความสำคัญและได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ตลอดจนเกิดจากการค้นคว้าของคนรุ่นปัจจุบัน สิ่งหนึ่งซึ่งมีความสำคัญในโลกยุคปัจจุบันคือ ภูมิปัญญาสากล ได้แก่ วิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ ที่ผ่านการค้นคว้าโดยวิธีการที่ทันสมัยและเทคโนโลยีต่างๆ ที่ช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น เช่น เทคโนโลยีดิจิทัลและอินเทอร์เน็ต ซึ่งมีบทบาทมากต่อการทำงานในยุคดิจิทัล (The Digital Age) เพื่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ อย่างยั่งยืน กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเห็นด้วยว่า ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ใน

สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ไม่เพียงแต่ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีวัฒนธรรมเป็นฐานของการพัฒนาเท่านั้นที่มีความสำคัญ ภูมิปัญญาสากล ซึ่งมีวิทยาศาสตร์เป็นฐานในการพัฒนา เป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการทำงานพัฒนาชุมชนในโลกยุคใหม่นี้

1.4 ทรัพยากรธรรมชาติ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน เห็นด้วยกับการอธิบายรายละเอียดของทุนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนว่า ทรัพยากรธรรมชาติในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนนั้น ได้แก่ ทรัพยากรดิน น้ำ ทั้งน้ำจืด น้ำกร่อยและน้ำเค็ม ภูเขา ป่าไม้ แร่ธาตุ พืชตามธรรมชาติ พืชเศรษฐกิจ สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติ ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดต่อชุมชนได้ ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 5 คนในจำนวน 7 คนนี้ ได้เสนอความคิดเห็น โดยสรุปได้ว่าชุมชนที่จะมีความยั่งยืนได้นั้น คนในชุมชนต้องช่วยกันดูแล รักษาและพัฒนา ชุมชนต้องกำหนดยุทธศาสตร์ แนวทาง กระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นและส่งเสริมให้มีกิจกรรมการดูแล รักษาและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เพราะคนในชุมชนไม่ว่าจะอาชีพใดก็ตาม ต่างต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติทั้งสิ้น กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเห็นด้วยว่า ทุนทรัพยากรธรรมชาติได้แก่ ทรัพยากรดิน น้ำ ทั้งน้ำจืด น้ำกร่อยและน้ำเค็ม ภูเขา ป่าไม้ แร่ธาตุ พืชตามธรรมชาติ พืชเศรษฐกิจ สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติ ในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เพราะไม่เพียงแต่สะท้อนถึงความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม แต่ทรัพยากรธรรมชาติที่ดียังส่งผลดีต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ยังมีองค์ประกอบเสริมที่เกี่ยวข้องด้วย ได้แก่ 1) ยุทธศาสตร์ แนวทาง กระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน และ 2) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

1.5 กองทุนของชุมชน ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน เห็นด้วยกับการแบ่งกองทุนที่ปรากฏในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ออกเป็น 4 ประเภท ตามวัตถุประสงค์ของกองทุน ได้แก่ 1) กองทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ 2) กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิภาพชีวิตของคนในชุมชน 3) กองทุนเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน และ 4) กองทุนเพื่อการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 4 คนในจำนวน 7 คนนี้ ได้เสนอความคิดเห็น โดยสรุปได้ว่า ไม่ว่าจะกองทุนของชุมชนที่ตั้งขึ้นมานั้นจะมีวัตถุประสงค์ใดก็ตาม แต่ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) ต้องเป็นกองทุนซึ่งเป็นกลุ่มทางสังคม 2) ต้องมีการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน และ 3) ต้องเป็นที่พึงของคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 5 คนในจำนวน 7 คนนี้ ได้เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมถึงผลลัพธ์ที่ได้จากกองทุนเหล่านี้ โดยสรุปได้ว่า กองทุนที่ตั้งขึ้นและมีความเข้มแข็งจะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองด้านทุนได้ คนในชุมชนไม่จำเป็นต้องกู้ยืมเงินจากบุคคลหรือสถาบันภายนอกชุมชน สิ่งที่ปรากฏออกมานี้ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการสะสมทุนปัจเจกที่ก่อตัวเข้มแข็งขึ้นจนกลายเป็นทุนสังคม คนในชุมชนมีกองทุนที่เข้มแข็ง เป็นสถาบันของส่วนรวมของทุกคน ไม่ได้เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง กล่าวโดยสรุปคือ

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเห็นด้วยว่า กองทุนของชุมชนควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการรวมกลุ่มทางสังคม มีการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนและเป็นที่ยอมรับให้คนในชุมชนด้านการเงินได้ เมื่อตั้งกองทุนขึ้นมาแล้ว กองทุนของชุมชนเหล่านี้ต้องแสดงผลลัพธ์ให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ว่าเกิดประโยชน์ต่อชุมชนได้อย่างแท้จริง

2. ความเหมาะสมของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ผลการสนทนากลุ่มในประเด็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน ได้ร่วมกันสรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ดังต่อไปนี้

2.1 การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน เห็นด้วยว่า ต้องเป็นขั้นตอนแรกของการทำงานพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เพราะคนในชุมชนจะได้มีส่วนร่วมกันในการเรียนรู้ปรากฏการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน สภาพจริงของชุมชน ตลอดจนปรึกษากันถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้เข้าใจปัญหาไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์สาเหตุและจัดลำดับความสำคัญหรือความสำคัญของปัญหา และนำไปใช้เพื่อวางแผนในการแก้ปัญหาของชุมชน นอกจากนี้ในประเด็นเกี่ยวกับ ลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งแบ่งได้ 3 ลักษณะ ตามที่ได้กล่าวในข้างต้น ได้แก่ 1) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ 2) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วชุมชนต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐช่วยเหลือและให้คำปรึกษา และ 3) ปัญหาเร่งด่วนต้องรีบแก้ไข โดยไม่ต้องผ่านการประชุมวิเคราะห์ร่วมกัน ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 4 คนในจำนวน 7 คนนี้ ได้เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า แม้ปัญหาจะเร่งด่วนเพียงใด ผู้นำชุมชนควรจัดการประชุมทุกครั้งเพื่อสำรวจความคิดเห็นของคนในชุมชนหรือผู้เกี่ยวข้องก่อน ทั้งนี้การสำรวจความคิดเห็นของปัญหาเร่งด่วนอาจไม่จำเป็นต้องเป็นการประชุมในลักษณะทางการได้ ผู้วิจัยจึงปรับแก้ลักษณะของปัญหาเป็น “ปัญหาเร่งด่วน ต้องรีบแก้ไข โดยไม่ต้องผ่านการประชุมแบบทางการ” นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน เห็นด้วยกับการแบ่งขั้นตอนย่อยของการศึกษาปัญหาเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นการค้นหาปัญหาที่แท้จริง 2) ขั้นการค้นหาสาเหตุของปัญหา และ 3) ขั้นการค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยมีวิธีการศึกษาปัญหา ได้แก่ การพูดคุยสนทนา การประชุมทั้งประชุมกันเองภายในชุมชนและประชุมกับเครือข่ายซึ่งสนับสนุนการพัฒนาชุมชน กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเห็นด้วยว่า ลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งแบ่งได้ 3 ลักษณะ ตามที่ได้กล่าวในข้างต้น ได้แก่ 1) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ 2) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วชุมชนต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐช่วยเหลือและให้คำปรึกษา และ 3) ปัญหาเร่งด่วน ต้องรีบแก้ไข โดยไม่ต้องผ่านการประชุมแบบทางการ และขั้นตอนย่อยของการศึกษาปัญหาแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นการค้นหาปัญหาที่แท้จริง 2) ขั้นการค้นหาสาเหตุของปัญหา และ 3) ขั้นการค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหาคือการรู้สาเหตุและการจัดลำดับความต้องการและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว

2.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผน ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน เห็นด้วยว่าการวางแผนเป็นกิจกรรมเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์ แผนงาน/โครงการ กิจกรรม/กลยุทธ์ กลุ่มเป้าหมาย ผู้รับผิดชอบ งบประมาณ วันที่ดำเนินการ ระดับการจัดการและหน่วยงานสนับสนุนเพื่อให้ชุมชนมีแผนงานชัดเจนในการดำเนินงานพัฒนา นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน ยังเห็นด้วยกับการวางแผนงานของชุมชนเป็นขั้นตอนแบบวงจรตามที่ผู้วิจัยนำเสนอ กล่าวคือ มีการกำหนดโครงการ การกำหนดรายละเอียดของโครงการ การประเมินและอนุมัติโครงการ การปฏิบัติและดำเนินการตามโครงการ และการประเมินผลโครงการ หลังจากนั้นจึงนำสู่กำหนดโครงการใหม่ต่อไป ทั้งนี้เพื่อให้กิจกรรมการพัฒนาชุมชนมีความต่อเนื่อง กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเห็นด้วยกับรายละเอียดของ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ในประเด็นของการมีส่วนร่วมในการวางแผน

2.3 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน เห็นด้วยว่า มีความสำคัญมากในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนและสร้างความเข้มแข็งให้กับทุนทางสังคมของชุมชน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติเป็นขั้นตอนของการกำหนดระดมสรรพกำลังทั้งการสนับสนุนด้านแรงงาน ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านเงินทุน ด้านการประสานงานและด้านการบริหารทรัพยากร ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 4 คนในจำนวน 7 คนนี้ เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า เมื่อมีงานของชุมชน คนในชุมชนที่ไม่รู้จะช่วยทำงานให้ชุมชนได้อย่างไร เพียงแค่ทำ “ข้าวหม้อ แกงหม้อ” ไปช่วยงาน ก็จะเกิดความภูมิใจแล้วว่า ได้ช่วยงานของชุมชน กิจกรรมขั้นตอนนี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการสะท้อนถึงความเสียสละของคนในชุมชน เป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดการพัฒนาดั้งแต่ระดับปัจเจกจนถึงระดับสังคมเพราะคนส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือในการปฏิบัติมากกว่าการมีส่วนร่วมในขั้นตอนอื่นๆ นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน ยังเห็นด้วยกับผู้วิจัยในการแบ่งกลุ่มการลงมือปฏิบัติงานของชุมชนเป็น 3 ระดับ ได้แก่ คนในชุมชนลงมือทำเอง คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย หน่วยงาน องค์กรภายนอก และคนในชุมชนขอสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเห็นด้วยกับรายละเอียดของ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ในประเด็นของการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

2.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวนทั้ง 7 คน เห็นด้วยกับการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน คนในชุมชนต้องมีแรงจูงใจในการทำงานเพื่อส่วนรวม แรงจูงใจนี้เกิดขึ้นจากผลประโยชน์ที่คนและชุมชนได้รับ กล่าวคือ ผลประโยชน์นั้นต้องเกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคมด้วย ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 3 คนในจำนวน 7 คนนี้ เสนอความคิดเห็นที่สำคัญว่า ผลประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกันนั้นต้อง “ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง” ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นนั้นต้องสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม สิ่งหนึ่งซึ่งมีความสำคัญและเป็นแรงจูงใจให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมคือ ความภาคภูมิใจ ซึ่งเป็นแรงจูงใจจากภายในตัวบุคคล ชุมชนที่ได้รับการ

ยอมรับจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ คนในชุมชนจะมีความสุข มีกำลังใจในการทำงานและช่วยพัฒนาชุมชนต่อไป ดังกล่าวมานี้ เห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ถือเป็นขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่งของการพัฒนาชุมชนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ในการแบ่งผลประโยชน์กันนั้น ต้องอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคมด้วย กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเห็นด้วยกับรายละเอียดของ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ในประเด็นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

2.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวนทั้ง 7 คน เห็นด้วยกับการมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยสรุปได้ว่า การประเมินผลร่วมกันทำให้คนในชุมชนทราบว่ากิจกรรมใดมีประโยชน์และคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชน นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มทั้ง 7 คน เห็นด้วยว่า ชุมชนควรจัดให้มีการประเมินผลย่อย (formative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ ระหว่างการดำเนินงาน (on-going evaluation) และดูแลปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานเพื่อการแก้ไขปัญหาได้อย่างทันที่และการประเมินผลรวม (summative evaluation) เพื่อประเมินหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรม (ex-post evaluation) ซึ่งถือเป็นการประเมินกิจกรรมการพัฒนาแบบสรุปผลรวมของการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 3 คนในจำนวน 7 คนนี้ เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า ถ้าจะให้การประเมินผลมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ในบางกิจกรรมอาจจัดให้มีการประเมินผลก่อนการดำเนินการปฏิบัติ (ex-ante evaluation) ด้วย นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 5 คนในจำนวน 7 คนนี้ ได้เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมอีกว่า ในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนจริงๆ นั้น พื้นฐานสำคัญในการประเมินผลได้แก่ การสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญของการประเมินผลร่วมกันและต้องไม่ยึดมาตรฐานของคนใดคนหนึ่งหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยต้องมองว่าการประเมินผลร่วมกันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันมากกว่าการชี้ถูกชี้ผิด กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเห็นด้วยว่า การมีส่วนร่วมในการประเมินผลควรทำทั้งในระหว่างการดำเนินงานและหลังจากเสร็จกิจกรรม และเสนอให้เพิ่มการประเมินผลก่อนดำเนินกิจกรรมด้วย นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ได้แก่ ต้องสร้างความตระหนักในการประเมินผล ต้องยึดหลักการมีส่วนร่วม ไม่ยึดมาตรฐานใดมาตรฐานหนึ่งและต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ตัดสินถูกผิด

นอกจากความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการหรือขั้นตอนทั้ง 5 ขั้นตอนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มทั้ง 7 คน เห็นด้วยตามที่ผู้วิจัยเสนอไว้ว่า ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้นั้น การดำเนินงานต้องมีลักษณะเป็นวงจร (cyclic stages) อย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุด และคนในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (trust) ซึ่งผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มทั้ง 7 คน เสนอความคิดเห็นเพิ่มว่า ในการเสริมสร้างของทุนทางสังคมนั้น ขั้นตอนต่างๆ ควรผสมผสานกับการไว้วางใจจนเป็นเนื้อเดียวกัน ดังนั้นผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มและผู้วิจัยจึงประชุมปรึกษาเพื่อกำหนดคำในการนำเสนอวิธีการ

เสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมทั้ง 5 ชั้น ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมควรผสมผสานกับความไว้วางใจทั้ง 5 ชั้นตอนต่อไปนี้ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการศึกษาปัญหา 2) การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการวางแผน 3) การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการปฏิบัติ 4) การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการรับผลประโยชน์ และ 5) การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการประเมินผล โดยการมีส่วนร่วมนั้น ต้องเกิดขึ้นทั้งระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันและคนภายนอกชุมชน ตลอดจนหน่วยงานองค์กรต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำงานพัฒนาชุมชน ซึ่งในที่สุดแล้วการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมนั้นถือเป็นการเปลี่ยนความไว้วางใจระดับบุคคล (personal trust) ให้กลายเป็นความไว้วางใจในระดับสังคม (social trust) ได้ ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มทั้ง 7 คน ร่วมกันเสนอวิธีการสร้างความไว้วางใจในชุมชนว่า คนในชุมชนต้องมีความเข้าใจและยอมรับซึ่งกันและกัน ร่วมกันใส่ใจความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างต่อเนื่องและต้องช่วยเหลือพึ่งพากันได้อย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนผู้นำชุมชนต้องสร้างความชัดเจนและโปร่งใส เหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมเพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

นอกจากความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมคือ การมีส่วนร่วม ยังมีความคิดเห็นเกี่ยวแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมทั้ง 4 แนวทาง ได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและการบริหารจัดการชุมชน โดยผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มทั้ง 7 คน เห็นด้วยว่าในการเสริมสร้างทุนทางสังคม ควรใช้การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและเป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ทั้งนี้แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมของแต่ละชุมชนอาจแตกต่างกันไปตามบริบทของชุมชน อาทิ ทัศนคติของผู้นำชุมชน แผนแม่บทของชุมชนและปัญหาของชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญที่จำเป็นต้องใช้ในกระบวนการต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมคือการมีส่วนร่วมดังกล่าวมาข้างต้น ทั้งนี้ในการดำเนินงานของแต่ละแนวทางควรมีแผนงานที่ชัดเจนเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตามที่ชุมชนต้องการอย่างแท้จริง

3. ความเชื่อมโยงขององค์ประกอบและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ผลการสนทนากลุ่มในประเด็นเกี่ยวกับความเชื่อมโยงขององค์ประกอบและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน ได้ร่วมกันสรุปความคิดเห็นว่า ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 5 คนในจำนวน 7 คนนี้ เสนอความคิดเห็นว่า องค์ประกอบทุนทางสังคมในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมกันในทุกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมและการดำเนินงานพัฒนาตามแนวทางต่างๆ ดังเสนอไว้ข้างต้น เพื่อทำให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งมากขึ้นและเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ ทั้งนี้องค์ประกอบบางประเภทมีข้อจำกัดในการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน เช่น ในการศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติและการประเมินผลของชุมชน องค์ประกอบด้านบุคคลและองค์ประกอบด้าน

สถาบันสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ในการพูดคุย สนทนา ปรีกษา แต่องค์ประกอบด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านทรัพยากรธรรมชาติและองค์ประกอบด้านกองทุนของชุมชนมีบทบาทเป็นบริบทและพื้นฐานของการศึกษาปัญหาเท่านั้น อย่างไรก็ตาม สำหรับการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์องค์ประกอบของทุนทางสังคมทุกด้านล้วนร่วมกันรับผลประโยชน์ได้ เห็นได้ว่า องค์ประกอบของทุนทางสังคมทุกด้านต้องเข้ามามีส่วนร่วมกันในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมได้ถือเป็นการระดมสรรพกำลังทุกด้านเพื่อเป้าหมายคือการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

4. ความเหมาะสมของเป้าหมายของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ผลการสนทนากลุ่มในประเด็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของเป้าหมายของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน ได้ร่วมกันสรุปความคิดเห็นว่า องค์ประกอบสำคัญ 3 ประการในการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนซึ่งได้แก่ ประการแรกคือการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย บุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ องค์ความรู้ การจัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ ประการที่สองคือการเป็นสังคมที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งมีการจัดการศึกษาครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยและประการสุดท้ายคือการเป็นสังคมที่มีความยั่งยืน ซึ่งคำนึงถึงการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบทั้งหมดดังกล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญทั้งสิ้น หากสังคมใดขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไป ไม่อาจเรียกสังคมนั้นว่าเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ ทั้งนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 3 คนในจำนวน 7 คนนี้ เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า เท่าที่สังเกตจากการทำงานในชุมชนจริง เห็นได้ว่า คนในชุมชนมีแนวโน้มสนใจการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมากขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการเดินทางที่สะดวกขึ้น เทคโนโลยีที่ดีขึ้น ทำให้คนทุกวัยสามารถเข้าถึงความรู้ได้ง่ายและสะดวกยิ่งขึ้น แต่ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 5 คนในจำนวน 7 คนนี้ เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า เทคโนโลยีที่ดีขึ้น อาจส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมได้ เช่น เด็กและเยาวชนสนใจและใช้เวลาไปกับการเล่นโทรศัพท์มือถือหรือแท็บเล็ตมากกว่าการสนใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 4 คนในจำนวน 7 คนนี้ ได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นประเด็นที่คนในชุมชนให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะสิ่งแวดล้อมและสภาพอากาศทั่วโลกเปลี่ยนไปจากในอดีตค่อนข้างมาก ตลอดจนโครงการบริหารจัดการน้ำของรัฐบาลซึ่งเป็นผลมาจากมหาอุทกภัย ปี พ.ศ. 2554 ดังกล่าวมาแล้วนี้ล้วนแต่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มทั้ง 7 คน เห็นด้วยกับผู้วิจัยในการกำหนดเป้าหมายของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนว่า องค์ประกอบสำคัญ 3 ประการในการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนซึ่งได้แก่ การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ การเป็นชุมชนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาสังคมตามแนวทางของความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

5. ความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง

ผลการสนทนากลุ่มในประเด็นเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน ได้ร่วมกันสรุปความคิดเห็นว่า ในการทำกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยสรรพกำลังทุกภาคส่วนเข้ามาช่วยกัน ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนงานพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง ตลอดจนเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดได้ ผลของการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีความครอบคลุมแนวคิดพื้นฐานและสะท้อนถึงปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในชุมชน ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มคนหนึ่งกล่าวถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการสนทนากลุ่มในครั้งนี้ว่า

“...เมื่อเห็นว่องค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนที่ตีอื่นๆ เป็นอย่างไร จะทำให้เรารู้ได้ว่าเราต้องเพิ่มเติมอะไร แก้ไขอะไร เอาอะไรเข้า เอาอะไรออก ที่ผ่านมารวมใจว่าชุมชนเรามีของดีแล้ว แต่พอเห็นภาพที่ดีกว่า เราจะต้องช่วยกัน ให้ชุมชนเรามีของดีมากกว่านี้...”

(ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม, สนทนากลุ่ม, 14 พฤศจิกายน 2556)

นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน ได้ร่วมกันสรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดพื้นฐานว่าควรเพิ่มเติมแนวคิดการสร้างควมไว้วางใจและการยึดมั่นในหลักคุณธรรมด้วย เพราะเป็นสิ่งที่จำเป็นที่คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการพัฒนาต้องศึกษาให้เข้าใจและพร้อมนำมาใช้ในการปฏิบัติ เพื่อให้คนในชุมชนและเครือข่ายที่ต้องการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนมีความไว้วางใจต่อกันและมีหลักคุณธรรมในการทำงาน ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มกล่าวด้วยว่า รูปแบบที่นำเสนอสามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ แต่ควรนำเสนอขั้นตอนย่อยของการมีส่วนร่วมเพิ่มเติม นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 4 คนในจำนวน 7 คนนี้ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า ในสถานการณ์จริง การลงมือปฏิบัติงานเพื่อชุมชนนั้นอาจมีความซับซ้อน เนื่องจากมีโครงการ มีกิจกรรมต้องทำมากมายและหลากหลายขั้นตอนต่างๆ อาจเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันหรืออาจทับซ้อนกันกับขั้นตอนของโครงการอื่นๆ ในทัศนะของคนในชุมชนที่ได้สัมผัสกับงานพัฒนาจริง เห็นควรว่าในการทำงานพัฒนาชุมชน ผู้นำ กลุ่มอาสาปฏิบัติงานและคนในชุมชนต้องเข้าใจคน เข้าใจงาน และทำงานในขั้นตอนต่างๆ ด้วยความเคร่งครัดหรือยึดหยุ่นได้ถูกต้องและเหมาะสมตามโอกาส กล่าวโดยสรุปคือ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มทั้ง 7 คน เห็นด้วยว่า รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ปฏิบัติจริงในชุมชนเพราะมีรายละเอียดของแต่ละขั้นตอนอย่างชัดเจน ทั้งนี้ในการนำรูปแบบไปใช้ คนในชุมชนต้องมีความเข้าใจคนและเข้าใจงาน ตลอดจนต้องมีการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบด้วย

6. ข้อเสนอแนะอื่นๆ เกี่ยวกับรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ผลการสนทนากลุ่ม ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน มีความคิดเห็นอื่นๆ เกี่ยวกับรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยสรุปความคิดเห็นได้ว่า การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เป็นการศึกษาวิจัยที่สะท้อนปรากฏการณ์ในชุมชน และช่วยเสนอแนวทางให้แก่ชุมชนที่ต้องการพัฒนาตนเองเพื่อเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ นอกจากนี้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม 2 คนในจำนวน 7 คนนี้ ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า โดยทั่วไปแล้ว เมื่อมีผู้มาเก็บข้อมูลจากชุมชนเพื่อนำไปศึกษาวิจัยและนำข้อมูลไปใช้ คนในชุมชนพบว่าไม่เคยมีการนำข้อมูลมาตรวจสอบและสะท้อนกลับมาสู่ชุมชน ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มจึงเห็นว่า การจัดการสนทนากลุ่ม นอกจากเพื่อตรวจสอบ (ร่าง) รูปแบบที่ผู้วิจัยร่างขึ้นแล้ว ยังเป็นประโยชน์แก่ชุมชนในการนำข้อมูลไปใช้เพื่อการทำงานพัฒนาชุมชนได้

สรุปผลการตรวจสอบ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มซึ่งประกอบด้วยผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มอาชีพ ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาไทยและคนในชุมชนเห็นด้วยกับ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนที่ผู้วิจัยเสนอ เป็นส่วนใหญ่ แต่มีรายละเอียดบางประการที่ต้องเพิ่มเติมดังที่นำเสนอมาข้างต้น เพื่อให้รูปแบบมีความถูกต้อง ชัดเจน เหมาะสมและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ผู้วิจัยนำผลการตรวจสอบ (ร่าง) รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มาพัฒนาต่อเป็นรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งนำเสนอในตอนต้นที่ 2.3 ต่อไปดังนี้

ตอนที่ 2.3 รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 1) แนวคิดพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน 2) องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน และ 3) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แนวคิดพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

แนวคิดพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม แนวคิดพื้นฐาน 5 ประการ มีดังนี้

1.1 การพึ่งตนเอง เป็นแนวคิดสำคัญที่จะทำให้คนในชุมชนมีความต้องการเสริมสร้างทุนทางสังคมของชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น เพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืนได้ โดยมีความเชื่อพื้นฐานคือ การพัฒนาชุมชนนั้น คนในชุมชนต้องศรัทธา เชื่อมมั่นในศักยภาพของตนและต้องพึ่งตนเองก่อน จึงจะขอความช่วยเหลือ ความสนับสนุนจากภาคส่วนอื่นได้ เมื่อสิ่งที่ต้องการนั้นเกินขีดความสามารถ ทั้งนี้การขอความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนต้องขอตามโอกาสและยึดหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมเท่านั้น

1.2 การมีส่วนร่วม เป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชน การระดมสรรพกำลังให้เข้ามามีส่วนร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทำให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งขึ้นและชุมชนสามารถให้ทุนทางสังคมที่เข้มแข็งได้อย่างเต็มศักยภาพในการพัฒนาเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชนต้องทำความเข้าใจลักษณะและกระบวนการมีส่วนร่วมให้ลึกซึ้งและสามารถนำไปใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมได้

1.3 การศึกษาตลอดชีวิต เป็นแกนกลางของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ เพื่อเสริมสร้างทุนทางสังคม จำเป็นต้องใช้ความรู้ ทักษะและเจตคติที่ดี การศึกษาตลอดชีวิตเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีศักยภาพอย่างต่อเนื่องทุกช่วงวัย สามารถดำเนินพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชนต้องเข้าใจและส่งเสริมการศึกษาทุกระดับทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่มีคุณภาพให้เกิดขึ้นในชุมชนด้วย

1.4 การสร้างความไว้วางใจ เป็นสิ่งที่ตั้งงามที่ทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกันทำงานพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชน ที่ต้องการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนต้องสร้างความไว้วางใจระหว่างกันและกันก่อน งานต่างๆ ที่ตามมาจึงประสบความสำเร็จได้ ทั้งนี้ความไว้วางใจจะเกิดได้นั้น คนในชุมชนต้องมีความเข้าใจและยอมรับซึ่งกันและกัน ร่วมกันใส่ใจความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างต่อเนื่องและต้องช่วยเหลือพึ่งพากันได้อย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนผู้นำชุมชนหรือเครือข่ายต้องสร้างความชัดเจนและโปร่งใสด้วย

1.5 การยึดมั่นในหลักคุณธรรม คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชน ที่ต้องการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องใช้คุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำเนินงานพัฒนา หากบทบาทที่เป็นคือคนในชุมชนหรือผู้ตามก็ต้องเป็นผู้ตามหรือบริวารที่ดีมีคุณธรรมและมีหลักในการยอมตาม แต่ถ้ามีบทบาทเป็น

ผู้นำก็ต้องยึดทั้งหลักคุณธรรม เช่น มีเมตตาและกรุณา มีความซื่อตรงและเที่ยงธรรม มีความอดทน และเพียรพยายาม เป็นต้น และยึดหลักการของการเป็นผู้นำด้วย เช่น เข้าใจหลักการพัฒนาชุมชน ยึดมั่นในหลักประชาธิปไตย เป็นต้น

2. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนซึ่งประกอบด้วย บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

2.1 บุคคล ที่เป็นทุนทางสังคมแบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้

1) ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้นำแบบทางการ แบบกึ่งทางการ และแบบตามธรรมชาติ รายละเอียดของผู้นำชุมชนแต่ละประเภท มีดังนี้

1.1) ผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ หมายถึง บุคคลซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกองค้การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

1.2) ผู้นำชุมชนแบบกึ่งทางการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้ม หัวหน้ากลุ่มบ้าน หัวหน้ากลุ่มอาชีพต่างๆ เป็นต้น

1.3) ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พระภิกษุ คนในชุมชนที่เป็นแกนนำในการปฏิบัติกิจกรรม เป็นต้น

2) ประชาชนทั่วไป หมายถึง คนในชุมชนทุกคน ซึ่งถือเป็นพลังหรือทุนมนุษย์ของชุมชนในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

3) กลุ่มผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ หมายถึง เด็ก เยาวชนหรือกลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นคนหนุ่มสาวที่เข้ามาช่วยงานพัฒนาชุมชน พลังคนรุ่นใหม่เหล่านี้มีความรู้ ความสามารถทางเทคโนโลยี นวัตกรรมที่ทันสมัย และเรียนรู้งานพัฒนาชุมชน เพื่อเตรียมพร้อมในการเป็นผู้นำของชุมชนต่อไปในอนาคต

ผู้นำชุมชนต้องมีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำชุมชนที่ดี ที่คนในชุมชนเคารพและเชื่อถือศรัทธา และเป็นผู้นำในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนได้ คุณลักษณะที่ดีของบุคคลมี 4 ด้าน ได้แก่

1) ด้านบุคลิกภาพ เช่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีบุคลิกจริงจังในการทำงาน แสดงออกถึงความตั้งใจในการทำงาน พูดจาชัดเจนฉลาดาน สุภาพอ่อนน้อม ร่าเริงแจ่มใส เป็นต้น

2) ด้านความรู้ ความสามารถ เช่น มีความเฉลียวฉลาด มีความรู้รอบตัว มีความสนใจใฝ่เรียนรู้ มีความคิดจินตนาการ มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ สามารถตัดสินใจด้วยเหตุและผลได้ มีทักษะในการทำงานที่หลากหลายและมีเจตคติที่ดีต่อการทำงานพัฒนาชุมชน เป็นต้น

3) ด้านสังคม เช่น เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตาปราณี เสียสละความเป็นส่วนตัวเพื่อทำงานให้ชุมชน มีความอดทน เข้าใจและปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ดี มีมนุษยสัมพันธ์และอัธยาศัยดี มีมารยาท สามารถแสดงออกได้อย่างถูกกาลเทศะและเข้าสังคมได้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

4) ด้านกายภาพ เช่น การมีสุขภาพร่างกายที่ดี กระจับกระจ่างคล่องแคล่ว และมีปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตครบถ้วนสมบูรณ์ เป็นต้น

นอกจากคุณลักษณะของการเป็นผู้นำชุมชนที่ดี ยังต้องมีองค์ประกอบเสริมที่ส่งผลต่อความสำเร็จด้วย ซึ่งแบ่งเป็น 3 ประการ ได้แก่

- 1) ผู้ตามหรือบริวาร ต้องมีลักษณะของการยอมตามและความผูกพันที่เหมาะสมระหว่างบริวารและผู้นำ
- 2) หลักธรรมของผู้นำ เช่น มีเมตตาและกรุณา มีความซื่อตรงและเที่ยงธรรม มีความอดทนและเพียรพยายาม เป็นต้น
- 3) หลักการของผู้นำ เช่น เข้าใจหลักการพัฒนาชุมชน ยึดหลักประชาธิปไตย เป็นต้น

2.2 สถาบัน ประกอบด้วยสถาบันหลักทางสังคมและเครือข่ายเบญจภาคี โดยมีรายละเอียดมีดังนี้

1) สถาบันหลักทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว และสถาบันการศึกษา

1.1) สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่เป็นศูนย์รวมใจของประชาชน โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พสกนิกรชาวไทยได้พร้อมใจกันน้อมนำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พระดำรัสของพระองค์ท่านมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต คนในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ยึดถือและปฏิบัติตามแนวคิดดังกล่าวทั้งในระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเอง ครอบครัวและชุมชน

1.2) สถาบันศาสนา มีความสำคัญต่อการหล่อหลอมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชนและสังคม ถือเป็นเครื่องมือที่สร้างความผูกพันทางจิตใจระหว่างสมาชิกในชุมชนให้ยึดเป็นหลักการดำเนินชีวิตร่วมกันไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดก็ตาม กลุ่มสังคมของสถาบันศาสนา ได้แก่ ผู้นำศาสนาและศาสนิกชน สำหรับศาสนสถานเป็นทั้งสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและสถานที่รวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนด้วย

1.3) สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันทางสังคมที่เล็กที่สุดแต่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นแหล่งกำเนิด แหล่งหล่อหลอมขัดเกลาสมาชิกของสังคมให้เป็นพลเมืองที่สมบูรณ์และมีคุณภาพต่อสังคม

1.4) สถาบันการศึกษา เป็นสถาบันที่มีหน้าที่โดยตรงในการจัดการศึกษา คนในชุมชนทุกช่วงวัยล้วนมีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งในส่วนของ การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนและการจัดกิจกรรมเพื่อชุมชนและสังคม

2) เครือข่ายเบญจภาคี ซึ่งประกอบด้วย หน่วยงาน องค์กร กลุ่มหรือเครือข่าย 5 ส่วน ได้แก่

2.1) ภาครัฐ ได้แก่ ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์กรมหาชนและหน่วยงานของรัฐ รูปแบบใหม่ ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เพราะเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนา กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ ตลอดจนจนให้ความรู้ทางวิชาการและสนับสนุนงบประมาณ

2.2) ภาคเอกชน มีส่วนร่วมในการสนับสนุนงานพัฒนาชุมชนมากขึ้น ตั้งแต่เริ่มมีแนวคิดบริษัทภิบาลซึ่งมีการคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและสังคม ทำให้เกิดกิจกรรมของภาคเอกชนที่เข้ามาจัดให้แก่คนในชุมชนหรือมีส่วนร่วมร่วมกับคนในชุมชน เป็นการสนับสนุนงานพัฒนาของชุมชนและแสดงถึงความรับผิดชอบและการมีจริยธรรมขององค์กรด้วย

2.3) องค์กรพัฒนาเอกชน หรือเอ็นจีโอ มีหน้าที่ดำเนินงานพัฒนาสังคมโดยเน้นการพัฒนาคนและการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนมีความความกระตือรือร้นและมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคม เพื่อสร้างความยั่งยืนด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ

2.4) นักวิชาการ เป็นเครือข่ายหนึ่งของชุมชน ส่วนมากจะทำหน้าที่เป็นนักวิจัย วิทยากร ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ ผู้ประเมินผลงานให้แก่ชุมชน ถือเป็นฝ่ายที่ทำงานสนับสนุนนักพัฒนาด้านการเชื่อมประสานและด้านข้อมูลข่าวสารและความรู้ใหม่

2.5) ภาคประชาชน เป็นคนภายในและภายนอกชุมชนที่รวมตัวกันเพื่อระดมความคิด ช่วยกันศึกษาชุมชน ตัดสินว่าอะไรคือปัญหา ศึกษาปัญหา หาทางแก้ไขปัญหา ศึกษาทรัพยากรที่มีอยู่ กำหนดทรัพยากรที่ต้องใช้ในการแก้ปัญหา ทำการแก้ปัญหา ตลอดจนรับผลประโยชน์ร่วมกันและสุดท้ายคือต้องประเมินผลเพื่อประโยชน์ในการวางแผนงานครั้งต่อไป

2.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคมที่ถูกกล่าวถึงคู่กันเสมอ เพราะวิถีการดำเนินชีวิตหรือวัฒนธรรมของคนในสังคมไทยนั้นมีการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อหรือภูมิปัญญาไทยสอดแทรกกันเสมอ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมมีทั้งภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีภูมิปัญญาสากล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ ทักษะ ความเชื่อ ซึ่งมีวัฒนธรรมไทยเป็นฐานของการพัฒนาภูมิปัญญา แบ่งได้ดังนี้

1.1) ภูมิปัญญาด้านคตินิยมและความเชื่อ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับคติ ความเชื่อ หลักการพื้นฐานและการประกอบพิธีกรรม ความคิดและความเชื่อเหล่านี้สั่งสมและถ่ายทอดกันมาสู่การพัฒนาชีวิตและสิ่งแวดล้อม เช่น การมีเมตตาและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันจึงจัดตั้งกองทุนฌาปนกิจ การรู้จักออมทำให้เกิดกองทุนออมทรัพย์ ความต้องการอนุรักษ์ทำให้มีพิธีการบวชต้นไม้ เป็นต้น

1.2) ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนถึงการดำเนินชีวิต การนับถือศาสนา การนิยมชมชอบงานศิลปหัตถกรรม เช่น การจัดงานแต่งงาน การบวชนาคเข้าพรรษา งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า การฟ้อนรำ การร้องเพลงพื้นบ้าน การสาธิต การแกะสลัก การปั้น การวาด การสร้างที่อยู่อาศัย เป็นต้น

1.3) ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพและการพึ่งตนเอง เป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการพัฒนาหรือนำมาปรับใช้ให้เหมาะกับยุคสมัย ทั้งด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การทำสวนสมุนไพร การทำเกษตรอินทรีย์ การผลิตปุ๋ยชีวภาพ การเลี้ยงสัตว์แบบพึ่งพาธรรมชาติ เป็นต้น

1.4) ภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นภูมิปัญญาที่ใช้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่เป็นแนวคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาดั้งเดิมซึ่งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม เช่น การเลี้ยงสัตว์หรือปลูกพืชในวงบ่อซีเมนต์ การประดิษฐ์เครื่องนวดข้าวโดยใช้พลังงานแสงอาทิตย์ การแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารและพืชโดยใช้วิธีการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและประหยัดพลังงาน เป็นต้น

2) ภูมิปัญญาสากล ซึ่งมีวิทยาศาสตร์เป็นฐานในการพัฒนาภูมิปัญญา เป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการทำงานพัฒนาชุมชนในโลกยุคใหม่ ภูมิปัญญาสากล ได้แก่

2.1) วิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ ที่ผ่านการค้นคว้าโดยวิธีการที่ทันสมัย เช่น วิทยาศาสตร์ด้านการตัดต่อพันธุกรรมพันธุ์พืชและสัตว์ วิทยาศาสตร์เพื่อสุขภาพ เป็นต้น

2.2) เทคโนโลยีต่างๆ ที่ช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีบทบาทมากต่อการทำงานในยุคดิจิทัล เช่น เครื่องมือดิจิทัลต่างๆ แท็บเล็ต โทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

2.4 ทรัพยากรธรรมชาติ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนและความสามารถทางเศรษฐกิจพร้อมกับสภาพสังคม ถ้าชุมชนใดมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ สามารถนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดได้ เศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชนก็ดีขึ้นด้วย ทรัพยากรธรรมชาติแบ่งเป็น

1) องค์กรประกอบหลักของทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรดิน น้ำ ทั้งน้ำจืด น้ำกร่อยและน้ำเค็ม ภูเขา ป่าไม้ แร่ธาตุ พืชตามธรรมชาติ พืชเศรษฐกิจ สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติ เป็นต้น

2) องค์กรประกอบเสริมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ แนวทาง กระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

2.5 กองทุนของชุมชน เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชน เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชน กลุ่มอาชีพต่างๆ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มแม่บ้าน กองทุนสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้และกองทุนฌาปนกิจแก่ญาติผู้เสียชีวิต เป็นต้น โดยกองทุนของชุมชนที่ตั้งขึ้นมานั้น ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

- 1) ต้องเป็นกองทุนซึ่งเป็นกลุ่มทางสังคม
- 2) ต้องเป็นที่พึงของคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง
- 3) ต้องมีการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน

กองทุนของชุมชนแบ่งเป็น 4 ประเภท ตามวัตถุประสงค์ของกองทุน ได้แก่

- 1) กองทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ
- 2) กองทุนเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน
- 3) กองทุนเพื่อการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน
- 4) กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิภาพชีวิตของคนในชุมชน

ผลลัพธ์ที่ได้จากกองทุนของชุมชนคือ กองทุนที่ตั้งขึ้นและมีความเข้มแข็งจะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองด้านทุนได้ คนในชุมชนไม่จำเป็นต้องกู้ยืมเงินจากบุคคลหรือสถาบันภายนอกชุมชน สิ่งที่ปรากฏออกมานี้ สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการสะสมทุนปัจเจกที่ก่อตัวเข้มแข็งขึ้นจนกลายเป็นทุนสังคม คนในชุมชนมีกองทุนที่เข้มแข็ง เป็นสถาบันของส่วนรวมของทุกคน ไม่ได้เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป องค์กรประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน ดังกล่าวข้างต้นเห็นได้ว่า ทุนทางสังคมจะเกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้เพราะการมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจกัน

ในทุกขั้นตอน ทั้งนี้ไม่เพียงกระบวนการซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ แต่แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมก็เป็นหัวใจของการขับเคลื่อนกระบวนการเพื่อให้กระบวนการเกิดประสิทธิผลและนำไปสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเป็นกระบวนการขับเคลื่อนทุนทางสังคมที่สำคัญและทำให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมรายละเอียดมีดังนี้

3.1 กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม แบ่งเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่

3.1.1 การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการศึกษาปัญหา การศึกษาปัญหาเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้คนในชุมชนพูดคุยและมีส่วนร่วมกันในการเรียนรู้ปรากฏการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน สภาพจริงของชุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้เข้าใจปัญหาไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการวิเคราะห์ปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหาเพื่อวางแผนในการแก้ปัญหาของชุมชน ในการศึกษาปัญหาของชุมชนนั้น มีทั้งการศึกษาปัญหาร่วมกันแบบไม่เป็นทางการและแบบทางการ โดยมีทั้งการพูดคุยสนทนา การประชุมทั้งประชุมกันเองภายในชุมชนและประชุมกับเครือข่ายซึ่งสนับสนุนการพัฒนาชุมชน

ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วว่าชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ 2) ปัญหาที่วิเคราะห์ร่วมกันแล้วว่าชุมชนต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐช่วยเหลือและให้คำปรึกษา และ 3) ปัญหาเร่งด่วน ต้องรีบแก้ไข โดยไม่จำเป็นต้องผ่านการประชุมแบบทางการ

ขั้นตอนของการศึกษาปัญหาแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นการค้นหาปัญหาที่แท้จริง 2) ขั้นการค้นหาสาเหตุของปัญหา และ 3) ขั้นการค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ผลที่ได้รับจากการศึกษาปัญหา คือ การรู้สาเหตุและการจัดลำดับความต้องการ ความสำคัญของปัญหา

3.1.2 การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการวางแผน เป็นการแสดงความคิดเห็น เพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ แนวทางในการดำเนินกิจกรรม วิธีการปฏิบัติ การค้นหาแหล่งทรัพยากรและทรัพยากรที่ต้องการใช้ในการดำเนินกิจกรรม อาจมีทั้งคนภายในและคนภายนอกชุมชนเข้ามาร่วมประชุมวางแผน เพื่อทำให้เกิดการบูรณาการทางความคิด ในการประชุมวางแผนควรแสดงความคิดเห็นอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เพื่อรักษาสัมพันธภาพที่ดี

การวางแผนโครงการของชุมชนมีลักษณะเป็นขั้นตอนแบบวงจร กล่าวคือ มีการกำหนดโครงการ การทำรายละเอียดของโครงการ การประเมินและอนุมัติโครงการ การปฏิบัติและ

ดำเนินการตามโครงการ และการประเมินผลโครงการ หลังจากนั้นจึงมีการกำหนดโครงการใหม่ต่อไป เพื่อให้โครงการของชุมชนมีความต่อเนื่อง

ผลลัพธ์จากการวางแผน ได้แก่ วิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์ แผนงาน/โครงการ กิจกรรม/กลยุทธ์ กลุ่มเป้าหมาย ผู้รับผิดชอบ งบประมาณ วันที่ดำเนินการ ระดับการจัดการและหน่วยงานสนับสนุนซึ่งต้องระบุไว้อย่างชัดเจน

3.1.3 การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการปฏิบัติ เป็นขั้นตอนของการกำหนดระดับ สรรพกำลังทั้งการสนับสนุนด้านแรงงาน ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านเงินทุน ด้านการประสานงานและด้านการบริหารทรัพยากร

การลงมือปฏิบัติแบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) คนในชุมชนลงมือทำเอง 2) คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย หน่วยงาน องค์กรภายนอก และ 3) คนในชุมชนขอสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น คนส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือในการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันที่ดี ควรสร้างบรรยากาศการทำงานที่ผ่อนคลายแบบการลงแขก สร้างความสนุกสนานควบคู่การทำงาน เมื่อเกิดปัญหาในการทำงาน สมาชิกต้องปรึกษากับผู้นำเพื่อแก้ไขปัญหาทันที

3.1.4 การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการรับผลประโยชน์ ขั้นตอนนี้คนในชุมชนจะได้รับผลจากดำเนินกิจกรรมการพัฒนาขั้นตอนอื่นๆ ร่วมกันมา ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมของชุมชน ต้องเกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจกและสังคม คนและชุมชนต้องได้รับผลประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุล ผลประโยชน์สำคัญที่คนได้รับคือ ความภาคภูมิใจ ซึ่งทำให้เกิดแรงจูงใจจากภายในตัวบุคคลและนำไปใช้ในการทำงานเพื่อชุมชนต่อไปได้ การแบ่งผลประโยชน์นั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคมเป็นสำคัญด้วย

3.1.5 การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการประเมินผล เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนตัดสินกิจกรรมหรือผลงานที่ได้ดำเนินการผ่านมาว่า กิจกรรมดังกล่าวหรือกิจกรรมใดมีประโยชน์และคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชน คนในชุมชน ผู้นำชุมชนและบุคคลภายนอกชุมชนสามารถร่วมกันประเมินผลได้ การประเมินที่ปรากฏในชุมชน ได้แก่

1) การประเมินผลก่อนการดำเนินการปฏิบัติ เพื่อให้ทราบข้อมูลเบื้องต้นก่อนการดำเนินงาน

2) การประเมินผลย่อย เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ ระหว่างการดำเนินงาน และดูแลปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานเพื่อการแก้ไขปัญหาได้อย่างทันที่

3) การประเมินผลรวม เพื่อประเมินหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นการประเมินกิจกรรมการพัฒนาแบบสรุปผลรวมของการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ

การประเมินผลต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญของการประเมินผลร่วมกันและต้องไม่ยึดมาตรฐานของคนใดคนหนึ่งหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยต้องมองว่าการประเมินผลร่วมกันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันมากกว่าการชี้ถูกชี้ผิด

3.2 แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

ชุมชนแต่ละแห่งมีจุดเน้นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่แตกต่างกัน จึงจำเป็นต้องมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เหมาะสมกับบริบทและปัญหาของชุมชน เพื่อให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งมากขึ้นและเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมมี 4 แนวทาง ได้แก่

3.2.1 การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน เป็นแนวทางที่ชุมชนสามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาบุคคลของชุมชนได้ โดยเชื่อว่าเมื่อคนในชุมชนมีสติปัญญา มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ ชุมชนย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์และองค์ประกอบอื่นของทุนทางสังคมเกิดการพัฒนาดังนี้ ความรู้ที่จะใช้ในการพัฒนาชุมชนจะเกิดขึ้นได้ เมื่อคนในชุมชนมีกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน วิธีการเสริมสร้างการเรียนรู้มีด้วยกันหลากหลายรูปแบบตามบริบทของชุมชน อาทิ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน การเรียนรู้จากเวทีแลกเปลี่ยน การเรียนรู้จากสถานศึกษาในระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นต้น

3.2.2 การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง เป็นแนวทางที่ชุมชนนำมาใช้เพื่อเสริมสร้างพลังในการพัฒนาชุมชน การสร้างเครือข่ายต้องเกิดจากความตระหนักและความต้องการสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล กลุ่มหรือชุมชนอื่น เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปันทรัพยากรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแก้ไขปัญหาร่วมกัน เครือข่ายที่เข้มแข็งของชุมชน ทำให้ชุมชนมีศักยภาพที่คอยเป็นเพื่อนช่วยคิดวางแผนและช่วยดำเนินการงานพัฒนาชุมชน วิธีการสร้างเครือข่ายเข้มแข็งมีทั้งการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน อาทิ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำชุมชนและชาวบ้าน การถ่ายทอด แลกเปลี่ยนและกระจายข้อมูลความรู้ภายในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น และการสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน อาทิ การระดมและประสานการใช้ทรัพยากร การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

3.2.3 การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด เพราะกระแสโลกาภิวัตน์ จึงทำให้อัตราการย้ายถิ่นของประชากรจากชุมชนชนบทสู่สังคมเมืองเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุกๆ ปี การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะทำให้คนในชุมชนรักถิ่นฐานบ้านเกิดของตน ไม่เพียงแต่ไม่ย้ายถิ่นฐานออกไปอยู่ที่อื่น แต่ยังสามารถนำความรู้ที่คนในชุมชนได้เรียนรู้มาใช้ในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนได้ด้วย วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดให้คนในชุมชนมีหลากหลายวิธีตามบริบทของชุมชน อาทิ การเรียนรู้จากสภาพจริง การเรียนรู้จากปัญหา การเรียนรู้ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ให้คิดเป็น เป็นต้น

3.2.4 การบริหารจัดการชุมชน เป็นแนวทางที่เป็นกระบวนการ มีความหมายครอบคลุมถึงการกำหนดแนวความคิด การวางแผนอย่างเป็นระบบ การปฏิบัติงานอย่างมีศาสตร์และศิลป์ การบริหารจัดการชุมชนเป็นกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนทั้ง คน เงิน งาน เวลา ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น วิธีการบริหารจัดการชุมชน อาทิ การวางแผนแม่บท

ชุมชน การจัดโครงสร้างบริหารชุมชน การมอบหมายงานให้เหมาะกับบุคคล การสั่งงานอย่างรัดกุม และการควบคุมที่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา การศึกษาและชุมชน สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง แต่ต้องคำนึงถึงแนวคิดพื้นฐานของรูปแบบเป็นอันดับแรก การทำความเข้าใจในแนวคิดการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วม การศึกษาตลอดชีวิต การสร้างความไว้วางใจและการยึดมั่นในหลักคุณธรรม เป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นพื้นฐานอันนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมได้ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนต้องยึดกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมคือ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจใน 5 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผลเป็นแกนกลางในการดำเนินงานและใช้แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมตามบริบทและความต้องการของชุมชน

แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและการบริหารจัดการชุมชน ทั้งนี้แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมดังกล่าวไม่จำเป็นต้องดำเนินการแบบเรียงลำดับขั้นตอน ชุมชนสามารถเลือกดำเนินแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมตามความต้องการและความจำเป็นของชุมชน การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจกันของทุกภาคส่วนในทุกขั้นตอนของการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนถือเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมมีพลังมากขึ้น ชุมชนซึ่งใช้การเรียนรู้เป็นแกนกลางในการพัฒนาและมีการส่งเสริมการเรียนรู้และคุณธรรมให้ทุกคนจะทำให้ชุมชนนั้นเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้ อย่างไรก็ตาม ชุมชนจำเป็นต้องมีเครือข่ายที่เข้มแข็งที่ช่วยสนับสนุนและแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกันเพื่อเป็นการเสริมศักยภาพให้ชุมชน

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม บุคคลถือเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะกิจกรรมการเรียนรู้และกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ เกิดขึ้นได้จากบุคคล ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความรักต่อชุมชนและตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาชุมชน การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สำคัญอันจะทำให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งขึ้นได้ นอกจากนี้ชุมชนยังจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการชุมชนที่มีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างระบบและกระบวนการที่ดีให้แก่ทรัพยากรต่างๆ ทำให้ทุนทางสังคมของชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น ตลอดจนมีการสร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการสร้างระบบทุนของชุมชนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ต้องมีผลิตและแลกเปลี่ยนผลิตหรือบริการทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ มีการส่งเสริมการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงถือเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ในที่สุด

ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ ทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

แม้รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ผ่านการตรวจสอบความถูกต้อง ชัดเจนและเหมาะสมแล้ว อย่างไรก็ตาม ในการนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้ปฏิบัติจริง จำเป็นต้องศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบก่อน ผู้วิจัยจึงลงพื้นที่กรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เนื่องจากเป็นชุมชนที่ผู้นำชุมชนมีความสนใจในการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นข้อค้นพบจากการวิจัยนำไปใช้ปฏิบัติจริงในพื้นที่ชุมชน ในการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบ ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 7 คน โดยประกอบด้วย ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประธานกลุ่มกองทุนชุมชน ประธานกลุ่มอาชีพ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านและประชาชนชาวบ้าน เป็นต้น (ภาคผนวก ก)

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แบ่งการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 2 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 3.1 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 3.2 ผลการวิเคราะห์เงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 3.1 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ปัจจัยของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แบ่งเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน ได้ดังนี้

3.1.1 ปัจจัยภายในชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 7 คน เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยภายในชุมชน โดยสรุปเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ปัจจัยด้านบุคคลและปัจจัยด้านบริบทชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1.1 ปัจจัยภายในด้านบุคคล

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 6 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงปัจจัยเรื่อง ความรู้และวิธีการเรียนรู้ โดยกล่าวสรุปว่า ความรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 7 คน ล้วนเป็นผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ ผู้นำกึ่งทางการและผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งเห็นสอดคล้องกันว่าความรู้เป็นเครื่องมือสำคัญของการทำงาน โดยเฉพาะความรู้ทางด้านเทคโนโลยีและวิธีการใช้เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาอาชีพและงานของชุมชน นอกจากนี้ยังมีความรู้ด้านการพึ่งตนเองซึ่งผู้นำชุมชนและคนในชุมชนจำเป็นต้องศึกษา โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 5 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงปัจจัยเรื่อง คุณธรรมและศีลธรรม โดยกล่าวสรุปว่า คุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของคนทุกคนให้ไกลจากสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย ทำให้ทุกคนเป็นคนดีของชุมชน อันจะนำพาความดีงามมาสู่สังคม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนหนึ่งกล่าวถึงความสำคัญของปัจจัยด้านคุณธรรมและศีลธรรมว่า

“...ต่อให้อะไรในโลกนี้ดี คนมีอะไรได้ทุกอย่าง มีมือถือ มีรถ มีบ้าน มีทุกอย่าง มีความเจริญทางวัตถุทุกอย่าง แต่คนไม่มีคุณธรรม ไม่มีความเจริญทางจิตใจ...ทุกคนตั้งแต่พ่อ ผู้ใหญ่ แม่ผู้ใหญ่ ลูกบ้าน ใครต่อใคร รับรองได้ว่าไม่มีความสุขหรอก...ต่อให้เทวดาเอาวิธีดีๆ มาให้ แต่ถ้าคนไม่ดีเอาวิธีเทวดามาใช้มันก็ไม่มีความประโยชน์...”

(ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ, สัมภาษณ์เชิงลึก, 9 ธันวาคม 2556)

คุณธรรมและศีลธรรมจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งในการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมไปใช้ เพื่อให้ชุมชนประสบความสำเร็จเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 4 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงปัจจัยเรื่อง ความเสียสละ ซึ่งในการทำงานเพื่อชุมชน บุคคลทั้ง 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) บุคคลซึ่งเป็นผู้อาวุโส ประชาชนชาวบ้านและครูภูมิปัญญา ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในวัยต่างๆ ของชุมชนเกิดความศรัทธาต่อการทำงานพัฒนาชุมชน 2) บุคคลซึ่งทำงานให้แก่ชุมชน ถือเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นผู้มีความเสียสละและมีความตระหนักถึงการทำงานเพื่อส่วนรวม และ 3) บุคคลซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ซึ่งจะเป็นผู้ดูแล รักษาและทำงานให้ชุมชนในอนาคต บุคคลกลุ่มดังกล่าวต้องมีความเสียสละเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานเพื่อชุมชน อันจะเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ทุนทางสังคมอันจะสามารถดำรงไว้ซึ่งการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 4 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงปัจจัยเรื่อง ความไว้วางใจในระดับปัจเจกและระดับชุมชน ซึ่งต้องทำให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ความไว้วางใจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีความสามัคคีกลมเกลียว ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดทำให้ทุกคนรวมเป็นหนึ่งเดียว เพื่อทำให้ทุนทางสังคมทุกองค์ประกอบมีความเข้มแข็งขึ้นได้ สิ่งหนึ่งซึ่งสะท้อนถึงความสำเร็จในการสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นในชุมชนของผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ความสำเร็จในการจัดตั้งธนาคารข้าว ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่ไว้วางใจและมั่นใจว่าเมล็ดพันธุ์ข้าวที่คนในชุมชนผลิตมารวมกันเป็นของชุมชนนั้น สามารถนำมาใช้ในการทำนาเพื่อให้ผลผลิตที่มีมาตรฐานตามที่รัฐบาลกำหนดไว้ในการรับจำนำข้าวได้ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยภายในด้านบุคคล ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้การนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมประสบความสำเร็จ เพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านความรู้และวิธีการเรียนรู้ของคนในชุมชน ปัจจัยด้านคุณธรรมและศีลธรรมของคนในชุมชน ปัจจัยด้านความเสียสละในการทำงานเพื่อชุมชนและสุดท้ายคือ ปัจจัยด้านความไว้วางใจทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน ปัจจัยดังกล่าวเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นคนในชุมชนที่มองเห็นและเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงการทำงานเพื่อชุมชน ได้

เสนอความคิดเห็นผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก และผู้วิจัยนำมาความคิดเห็นทั้งหมดมาสรุปและพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนเสนอไว้อย่างสอดคล้องกัน ดังกล่าวมาข้างต้น

3.1.1.2 ปัจจัยภายในด้านบริบทชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 7 คน กล่าวถึงปัจจัยเรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกล่าวสรุปว่า แม้คนในชุมชนจะใช้ความรู้ ความสามารถ ความขยันหมั่นมานะ มากเท่าใด แต่ถ้าสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติที่มีไม่เอื้อต่อชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนการประกอบอาชีพ ภาวะเช่นนี้เป็นเรื่องยากลำบากต่อการดำรงชีวิตเป็นอย่างยิ่ง จากเหตุที่กล่าวมาข้างต้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจึงกล่าวถึงปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่าเป็นปัจจัยด้านบริบทชุมชนที่มีความสำคัญมากที่สุดสำหรับการดำเนินชีวิตและการทำงานพัฒนาชุมชนเพื่อให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 4 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงปัจจัยเรื่อง สาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก โดยกล่าวสรุปว่า นอกเหนือจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ยังเป็นปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมให้การทำงานพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างง่ายดายนมากยิ่งขึ้น น้ำประปา ไฟฟ้า ถนน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล สิ่งเหล่านี้เป็นสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่ชุมชนพึงมีเพื่อชีวิตที่มีคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนหนึ่งกล่าวถึงความสำคัญของปัจจัยด้านสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกว่า

“...เราจะทำงานให้หมู่บ้าน ชีวิตเราต้องดีกว่า เราถึงจะมีใจไปช่วยคนอื่นได้ อย่างยายก็ ไม่รู้สึกขาดอะไรที่มันเป็นของจำเป็น บ้านก็มี รถราก็สะดวก ไปโรงหมอโรงยาก็ไปได้ ชีวิตมันสบายแล้ว มันไม่ติดขัด เราก็ช่วยคนอื่นได้ ทำอะไรอย่างอื่นได้ ยายสอนเด็กที่เข้ามาเรียนในหมู่บ้าน พอออกไปตลาด เจอเด็ก แค่ว่าก็ทักคุณครูยาย ยายว่ามันภูมิใจ สบาย ไม่มีอะไรมากกว่านี้แล้วชีวิตเรา...”

(ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ, สัมภาษณ์เชิงลึก, 9 ธันวาคม 2556)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 3 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงปัจจัยเรื่อง เทคโนโลยีและการเข้าถึงเทคโนโลยี โดยกล่าวสรุปว่า เทคโนโลยีที่พัฒนาอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน การใช้คอมพิวเตอร์ การใช้ อินเทอร์เน็ต การใช้โทรศัพท์มือถือ สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนทำงานด้านการพัฒนาร่วมกันได้อย่างรวดเร็ว ยิ่งขึ้น แม้ผู้อาวุโส ผู้ใหญ่หลายคนในชุมชนจะไม่สามารถใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยหลายอย่างในชุมชนได้ แต่คนรุ่นใหม่หลายคนที่ช่วยงานของชุมชนสามารถช่วยทำให้ชุมชนเข้าถึงเทคโนโลยีต่างๆ และนำเทคโนโลยีมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนได้ เทคโนโลยีและการเข้าถึงเทคโนโลยีจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการทำงานพัฒนาชุมชนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมด้วย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงปัจจัยเรื่อง การสื่อสารทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยกล่าวสรุปว่า การสื่อสารทำให้คนในชุมชนเรา รู้ข่าวสาร รู้ความเคลื่อนไหวของชุมชน วิธีการสื่อสารที่ชุมชนของผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้คือ การประชุม การจัดเสวนาเวทีชาวบ้าน วิธีการสื่อสารภายในชุมชนนี้จะนำมาซึ่งความเข้าใจระหว่งกันเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายและวิธีการในการทำงาน

เพื่อพัฒนาชุมชน นอกจากนี้การสื่อสารยังทำให้มีการติดต่อกันระหว่างเครือข่ายภายนอกชุมชนได้ อันจะนำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงกว้างมากขึ้น ประเด็นปัญหาของชุมชนมีโอกาสแพร่กระจายไปยังชุมชนอื่น เพื่อร่วมกันหาทางออกให้ปัญหาและแลกเปลี่ยนวิธีการพัฒนาชุมชนได้ เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับทุนทางสังคมด้วย

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยภายในด้านบริบทชุมชน ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้การนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมประสบความสำเร็จ เพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ปัจจัยด้านสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน ปัจจัยด้านเทคโนโลยีของชุมชน และการเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่และสุดท้ายคือ ปัจจัยด้านการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกชุมชน ปัจจัยดังกล่าวเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นคนในชุมชนซึ่งมีประสบการณ์ในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนได้เสนอความคิดเห็นผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก และผู้วิจัยนำมาความคิดเห็นทั้งหมดมาสรุปและพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนเสนอไว้อย่างสอดคล้องกัน ดังกล่าวมาข้างต้น

3.1.2 ปัจจัยภายนอกชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 7 คน เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับรายละเอียดของปัจจัยภายนอกชุมชน ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้การนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง ซึ่งปัจจัยแต่ละด้านดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเสนอมานั้น มีรายละเอียดต่อไปนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 7 คน กล่าวถึงปัจจัยเรื่อง ภาวการณ์เครือข่ายที่เข้มแข็งและไว้วางใจในระดับสังคม โดยกล่าวสรุปว่า เนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถอยู่คนเดียวหรือชุมชนเดียวได้ในสังคมนี้ แม้จะเป็นชุมชนที่เน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก อย่างไรก็ตามเครือข่ายภายนอกชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เครือข่ายดังกล่าวและชุมชนต้องมีความไว้วางใจกันในระดับสังคมด้วย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนหนึ่งกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของเครือข่ายภายนอกชุมชนกับคนในชุมชนว่า

“...เครือข่ายที่เข้ามาช่วย เหมือนมือไม้ที่แข็งแรงของเขา เพิ่มเข้ามาทำให้มือเราแข็งแรงไปด้วย ผมเห็นเขา เขาเห็นผม มันเห็นกันและกันมานาน อย่างกศน. ที่ครูเขามาช่วย ธกส. เจ้าหน้าที่มา เวลาไม่ได้มาเปล่าๆ...คนหมู่บ้านติดกัน ยังเป็นร่างกายแรงใจให้กันได้ ตอนนี้หมู่บ้านข้างๆ ก็ตั้งเรื่องเลี้ยงหมูน้ำแล้ว อันนี้เพราะเราไปช่วยเขา...ก็ชัดเจนว่าถ้าช่วยกัน บ้านเราก็เข้มแข็ง บ้านเขาก็เข้มแข็ง...”

(ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ, สัมภาษณ์เชิงลึก, 9 ธันวาคม 2556)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 4 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงปัจจัยเรื่อง การสนับสนุนจากภาครัฐทั้งงบประมาณและทรัพยากรอื่น โดยกล่าวสรุปว่า ภาครัฐยังถือเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญ แม้ชุมชนจะเน้นการพึ่งตนเองเป็นปรัชญาสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน แต่ภาครัฐย่อมมีผลต่อชุมชนในฐานะสถาบันการปกครองซึ่งดูแลประชาชนโดยตรง นโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนงานต่างๆ ของภาครัฐ

ถูกนำมาพิจารณาเป็นอันดับต้นๆ ตามสายงานการปกครองเช่น เมื่อมีนโยบายจากจังหวัดมาที่ องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้านซึ่งทำหน้าที่ปกครองตามลำดับชั้น จำเป็นต้องรับทราบ เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์และปฏิบัติตาม อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเสนอความคิดเห็นที่น่าสนใจ โดยสรุปว่า การสนับสนุนนโยบายและปฏิบัติตามของคนในชุมชนนั้น ต้องไม่ใช่การทำตามเพราะถูก ครอบงำจากรัฐบาล คนในชุมชนต่างหากที่มีบทบาทในการเป็นผู้สนับสนุนภาครัฐ ทั้งนี้การสนับสนุน จากภาครัฐไม่เพียงแต่งบประมาณเท่านั้นที่เป็นปัจจัยสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ภาครัฐต้องพิจารณาเสียก่อนว่าชุมชนขาดทรัพยากรใดและจัดสรรทรัพยากรให้อย่างเหมาะสม เช่น งบประมาณ ข้อมูลข่าวสารด้านวิชาการ การฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้ ตลอดจนทรัพยากรอื่นๆ ที่ชุมชน จำเป็นต้องใช้ในงานพัฒนา ดังกล่าวมานี้จึงถือได้ว่าการสนับสนุนจากภาครัฐจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่าง ยั่งยืนได้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 3 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงปัจจัยเรื่อง สถานการณ์ปัจจุบันของ สังคมไทยและสังคมโลก โดยกล่าวสรุปว่า นานาประเทศทั่วโลกต่างเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่มี ผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้แก่ การรวมกลุ่มกันของกลุ่ม ประเทศ เช่น ประเทศไทยกำลังเตรียมตัวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การตื่นตัวเรื่องการเปลี่ยนแปลงด้าน ภูมิอากาศของโลก การเตรียมตัวป้องกันตัวจากภัยพิบัติร้ายแรง ความตื่นตัวทางการเมืองที่สูงขึ้น การ ชัดแย้งทางการเมืองและความไม่สงบในจังหวัดชายแดนที่ส่งผลต่อความเชื่อมั่นของประเทศไทย เป็น ต้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญ เปรียบเสมือนแรงผลักดันจากภายนอกที่ส่งผลให้คนใน ชุมชนตื่นตัวในการทำงานเพื่อชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนเป็นสำคัญ ดังกล่าวมานี้จึงถือ ได้ว่าสถานการณ์ปัจจุบันทั้งในสังคมไทยและสังคมโลกจึงเป็นปัจจัยสำคัญอีกหนึ่งประการ ในการ เสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยภายนอกชุมชน ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้การนำรูปแบบการเสริมสร้างความ เข้มแข็งของทุนทางสังคมประสบความสำเร็จ เพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่าง ยั่งยืนได้ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็งและไว้วางใจในได้ระดับสังคม ปัจจัยด้าน การสนับสนุนจากภาครัฐทั้งงบประมาณและทรัพยากรอื่น และปัจจัยด้านสถานการณ์ปัจจุบันทั้ง ในสังคมไทยและสังคมโลก ปัจจัยดังกล่าวเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นคนในชุมชนซึ่งมี ประสบการณ์ในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนได้เสนอความคิดเห็นผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก และผู้วิจัย นำมาความคิดเห็นทั้งหมดมาสรุปและพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนเสนอไว้อย่างสอดคล้องกัน ดังกล่าวมาข้างต้น

ตอนที่ 3.2 ผลการวิเคราะห์เงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทาง สังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

เงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการ เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน หมายถึง ข้อแม้ของการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ ทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง หากบุคคล องค์กร

หรือหน่วยงานปฏิบัติตามเงื่อนไขของรูปแบบจะก่อให้เกิดผลสำเร็จในการนำรูปแบบไปใช้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยกำหนดประโยคในเบื้องต้นว่า “ถ้า...แล้วรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่นำเสนออาจสามารถ/ไม่สามารถนำไปใช้ให้เกิดความสำเร็จได้” ซึ่งความคิดเห็นดังกล่าวสามารถสรุปได้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 5 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงเงื่อนไขของการนำรูปแบบไปใช้โดยกล่าวสรุปได้ว่า “ถ้าคนในชุมชนไม่ตระหนักถึงประโยชน์ของการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนแล้ว รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่นำเสนออาจไม่สามารถนำไปใช้ให้เกิดความสำเร็จได้” เห็นได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้ความสำคัญกับการสร้างความตระหนัก โดยเห็นว่าเป็นเงื่อนไขอันดับแรกที่น่าสู่ความต้องการของชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้เสนอความคิดเห็นเพิ่มเติมโดยสรุปได้ว่า ถ้ามีสถานการณ์อันเป็นปัญหาเร่งด่วนเกิดขึ้น คนในชุมชนจะเกิดความตระหนักเร็วขึ้นและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากขึ้นด้วย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 3 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงเงื่อนไขของการนำรูปแบบไปใช้โดยกล่าวสรุปได้ว่า “ถ้าองค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนไม่ครบถ้วนและ/หรือคนในชุมชนไม่สามารถจัดการทุนทางสังคมที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ได้แล้ว รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่นำเสนออาจไม่สามารถนำไปใช้ให้เกิดความสำเร็จได้” เห็นได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมทุกด้านเท่ากัน ทั้งนี้แม้ในชุมชนของผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีองค์ประกอบของทุนทางสังคมครบถ้วน แต่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญยังคิดเห็นเพิ่มเติมว่าควรมีการจัดการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนด้วย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2 คน ในจำนวน 7 คน กล่าวถึงเงื่อนไขของการนำรูปแบบไปใช้โดยกล่าวสรุปได้ว่า “ถ้าชุมชนนำวิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมทั้ง 5 ขั้นตอน ไปใช้ แต่ไม่ใช้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอแล้ว รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่นำเสนออาจไม่สามารถนำไปใช้ให้เกิดความสำเร็จได้” เห็นได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญให้ความสำคัญมีความคิดเห็นว่าการดำเนินงานพัฒนาชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมมีลักษณะเป็นงานที่มีความเป็นพลวัตและเป็นวงจรที่ไม่ควรหยุดนิ่ง

กล่าวโดยสรุป เงื่อนไขซึ่งเป็นข้อแม้ของการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง ประกอบด้วย **เงื่อนไขด้านความตระหนักของคนในชุมชน** **เงื่อนไขด้านความครบถ้วนและการจัดการองค์ประกอบของทุนทางสังคม** และ **เงื่อนไขด้านความต่อเนื่องเป็นพลวัตของวิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม** เงื่อนไขดังกล่าวเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นคนในชุมชนที่มองเห็นและเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงการทำงานเพื่อชุมชน ได้เสนอความคิดเห็นผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก และผู้วิจัยนำมาความคิดเห็นทั้งหมดมาสรุปและพบว่า ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนเสนอไว้อย่างสอดคล้องกัน ดังกล่าวมาข้างต้น

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน และพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ตลอดจนวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาทั้งข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ โดยในการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกรณีสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ตีจำนวน 47 แห่ง โดยศึกษาจากข้อมูล เอกสาร ตำรา บทความและสื่อวีดิทัศน์ที่มีผู้จัดทำไว้แล้ว และสังเคราะห์งานวิจัยเชิงคุณภาพที่เป็นวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้จำนวน 5 เรื่อง โดยใช้การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमान นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิโดยใช้วิธีการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษา ครอบคลุมทุกภูมิภาคของประเทศได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ทั้งนี้ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาตามลำดับภูมิภาค ได้แก่ ชุมชนบ้านดอกบัว จังหวัดพะเยา ชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม ชุมชนบ้านหนองหัววัว จังหวัดขอนแก่น และชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลจากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยโดยการวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิमानและการศึกษาภาคสนาม ทำให้ได้ร่างรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน จากนั้นผู้วิจัยนำร่างรูปแบบดังกล่าวไปตรวจสอบกับกลุ่มผู้นำและผู้ปฏิบัติงานในชุมชนจำนวน 7 คน ในชุมชนบ้านบางพลับ จังหวัดสมุทรสงคราม โดยวิธีการสนทนากลุ่ม เมื่อได้รูปแบบที่มีความถูกต้องเหมาะสมและชัดเจนแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบดังกล่าวเพื่อความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบไปใช้ปฏิบัติจริงได้มากที่สุด โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับปัจจัยและเงื่อนไขคือกลุ่มผู้นำและผู้ปฏิบัติงานในชุมชนบ้านหนองหัววัว จังหวัดขอนแก่น ทั้งนี้เพราะเป็นชุมชนที่ต้องการนำรูปแบบซึ่งเป็นข้อค้นพบในการวิจัยไปประยุกต์และใช้ปฏิบัติจริง ผู้วิจัยใช้แบบวิเคราะห์เอกสาร แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต ประเด็นการสนทนากลุ่ม แบบสัมภาษณ์เชิงลึกในการเก็บรวบรวมข้อมูลและใช้การวิเคราะห์เนื้อหาในการวิเคราะห์ข้อมูล

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย “การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน” แบ่งเป็น 3 ตอน ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่

ตอนที่ 1 องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 2 รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 3 ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 1 องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

1. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ตั้งงามในสังคม องค์ประกอบของทุนทางสังคม 5 ประการ ในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้แก่

1.1 บุคคล ที่เป็นทุนทางสังคม ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำแบบทางการ แบบกึ่งทางการ และแบบตามธรรมชาติ 2) ประชาชนทั่วไป และ 3) กลุ่มผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ โดยผู้นำชุมชนต้องมีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำชุมชนที่ดี 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบุคลิกภาพ เช่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง สุภาพอ่อนน้อม เป็นต้น 2) ด้านความรู้ ความสามารถ เช่น มีความรู้รอบตัว มีความสนใจใฝ่เรียนรู้ เป็นต้น 3) ด้านสังคม เช่น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีมนุษยสัมพันธ์และอัธยาศัยดี เป็นต้น 4) ด้านกายภาพ เช่น การมีสุขภาพร่างกายที่ดี กระฉับกระเฉงคล่องแคล่ว เป็นต้น นอกจากนี้ต้องมีองค์ประกอบเสริมที่ส่งผลต่อความสำเร็จ 3 ประการ ได้แก่ 1) ผู้ตามหรือบริวาร ต้องมีลักษณะของการยอมตามและความผูกพันที่เหมาะสม 2) หลักธรรมของผู้นำ เช่น มีเมตตาและกรุณา มีความซื่อตรงและเที่ยงธรรม เป็นต้น และ 3) หลักการของผู้นำ เช่น เข้าใจหลักการพัฒนาชุมชน ยึดหลักประชาธิปไตย เป็นต้น

1.2 สถาบัน ประกอบด้วยสถาบันหลักทางสังคมและเครือข่ายเบญจภาคี โดย สถาบันหลักทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา สำหรับเครือข่ายเบญจภาคี ประกอบด้วย 1) ภาครัฐ ได้แก่ ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์กรมหาชน และหน่วยงานของรัฐรูปแบบใหม่ 2) ภาคเอกชน 3) องค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) 4) นักวิชาการ และ 5) ภาคประชาชน

1.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาสากล โดยภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ ทักษะ ความเชื่อ ซึ่งมีวัฒนธรรมไทยเป็นฐานของการพัฒนาภูมิปัญญา แบ่งได้เป็น 1) ภูมิปัญญาด้านคตินิยมและความเชื่อ 2) ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี 3) ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพและการพึ่งตนเอง 4) ภูมิปัญญาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สำหรับภูมิปัญญาสากล ซึ่งมีวิทยาศาสตร์เป็นฐานในการพัฒนาภูมิปัญญา ได้แก่ 1) วิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ ที่ผ่านการค้นคว้าโดยวิธีการที่ทันสมัย และ 2) เทคโนโลยีดิจิทัลต่างๆ ที่ช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

1.4 ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรดิน น้ำ ทั้งน้ำจืด น้ำกร่อยและน้ำเค็ม ภูเขา ป่าไม้ แร่ธาตุ พืชตามธรรมชาติ พืชเศรษฐกิจ สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติ เป็นต้น และองค์ประกอบเสริมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ แนวทาง กระบวนการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

1.5 กองทุนของชุมชน เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชนที่ตั้งขึ้นบนพื้นฐานสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) ต้องเป็นกองทุนซึ่งเป็นกลุ่มทางสังคม 2) ต้องมีการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน และ 3) ต้องเป็นที่พึงของคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง กองทุนของชุมชนแบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) กองทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ 2) กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิภาพชีวิตของคนในชุมชน 3) กองทุนเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน และ 4) กองทุนเพื่อการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน ผลลัพธ์ที่ได้จากกองทุนของชุมชนคือ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองด้านทุนได้ คนในชุมชนไม่จำเป็นต้องกู้ยืมเงินจากบุคคลหรือสถาบันภายนอกชุมชน กองทุนที่เข้มแข็งเป็นสถาบันของส่วนรวมของทุกคน ไม่ได้เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน องค์ประกอบเหล่านี้มีความสำคัญต่อพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

2. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ประกอบด้วยกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ได้แก่

2.1 กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม แบ่งเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่

2.1.1 การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการศึกษาปัญหา มีทั้งแบบไม่เป็นทางการ คือ การพูดคุยสนทนา และแบบทางการคือ การประชุมทั้งภายในชุมชนและร่วมกับเครือข่าย ปัญหาที่พบมี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ปัญหาชุมชนแก้ไขด้วยตนเองได้ 2) ปัญหาที่ชุมชนต้องอาศัยความช่วยเหลือและให้คำปรึกษา และ 3) ปัญหาเร่งด่วนไม่ต้องผ่านการประชุม ขั้นตอนของการศึกษาปัญหาแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นการค้นหาปัญหาที่แท้จริง 2) ขั้นการค้นหาสาเหตุของปัญหา และ 3) ขั้นการค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ผลที่ได้รับจากการศึกษาปัญหา คือ การรู้สาเหตุและการจัดลำดับความต้องการ ความสำคัญของปัญหา

2.1.2 การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการวางแผน เพื่อกำหนดนโยบายวัตถุประสงค์ แนวทางในการดำเนินกิจกรรม วิธีการปฏิบัติ การค้นหาแหล่งทรัพยากร อาจมีทั้งคนภายในและคนภายนอกชุมชนเข้าร่วม เพื่อทำให้เกิดการบูรณาการทางความคิด การวางแผนมีลักษณะเป็นขั้นตอนแบบวงจร คือ มีการกำหนดโครงการ การทำรายละเอียดของโครงการ การประเมินและอนุมัติโครงการ การปฏิบัติและดำเนินการตามโครงการ และการประเมินผลโครงการ หลังจากนั้นจึงมีการกำหนดโครงการใหม่ต่อไปเพื่อให้โครงการของชุมชนมีความต่อเนื่อง ผลลัพธ์จาก

การวางแผน ได้แก่ วิสัยทัศน์ ประเด็นยุทธศาสตร์ แผนงาน/โครงการ กิจกรรม/กลยุทธ์ กลุ่มเป้าหมาย ผู้รับผิดชอบ งบประมาณ วันที่ดำเนินการ ระดับการจัดการและหน่วยงานสนับสนุนซึ่งต้องระบุไว้อย่างชัดเจน

2.1.3 การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการปฏิบัติ เป็นการกำหนดระดมสรรพกำลังสนับสนุนด้านแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ เงินทุน การประสานงานและการบริหารทรัพยากร การลงมือปฏิบัติแบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) คนในชุมชนลงมือทำเอง 2) คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่ายหน่วยงาน องค์กรภายนอก และ 3) คนในชุมชนขอสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันที่ดี ควรสร้างบรรยากาศการทำงานที่ผ่อนคลายและเมื่อเกิดปัญหาในการทำงาน สมาชิกต้องปรึกษากับผู้นำเพื่อแก้ไขปัญหาทันที

2.1.4 การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการรับผลประโยชน์ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมของชุมชน ต้องมีทั้งในระดับปัจเจกและสังคม คนและชุมชนต้องได้รับผลประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุล ผลประโยชน์สำคัญที่คนได้รับคือ ภาวะภาคภูมิใจ ซึ่งทำให้เกิดแรงจูงใจจากภายในตัวบุคคลและนำไปใช้ในการทำงานเพื่อชุมชนต่อไปได้ การแบ่งผลประโยชน์นั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคมเป็นสำคัญด้วย

2.1.5 การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการประเมินผล คนในชุมชน ผู้นำชุมชนและบุคคลภายนอกชุมชนสามารถร่วมกันประเมินผลได้ การประเมินที่ปรากฏในชุมชน ได้แก่ การประเมินผลก่อนการดำเนินการปฏิบัติ การประเมินผลย่อย เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะๆ ระหว่างการดำเนินงาน การประเมินผลรวม เพื่อประเมินหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรม การประเมินผลต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญของการประเมินผลร่วมกันและต้องไม่ยึดมาตรฐานของคนใดคนหนึ่งหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยต้องมองว่าการประเมินผลร่วมกันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันมากกว่าการชี้ถูกชี้ผิด

2.2 แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

ชุมชนมีจุดเน้นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่แตกต่างกันตามบริบทและปัญหาของชุมชน จึงต้องมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม 4 แนวทาง ได้แก่

2.2.1 การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน เป็นแนวทางที่ชุมชนสามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาทุนบุคคลของชุมชนได้ ความรู้ที่จะใช้ในการพัฒนาชุมชนจะเกิดได้ เมื่อคนในชุมชนมีกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน วิธีการเสริมสร้างการเรียนรู้มีด้วยกันหลากหลายรูปแบบตามบริบทของชุมชน อาทิ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน การเรียนรู้จากเวทีแลกเปลี่ยน การเรียนรู้จากการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นต้น

2.2.2 การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การสร้างเครือข่ายต้องเกิดจากความตระหนักและความต้องการสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล กลุ่มหรือชุมชนอื่น เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปันทรัพยากร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน วิธีการสร้างเครือข่ายเข้มแข็งมีทั้งการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน อาทิ การสร้างความสัมพันธ์ที่ระหว่างผู้นำชุมชนและชาวบ้าน การ

ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนและกระจายข้อมูลความรู้ภายในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น และการสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน อาทิ การระดมและประสานการใช้ทรัพยากร การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

2.2.3 การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด เป็นแนวทางที่จะทำให้คนในชุมชนรักถิ่นฐานบ้านเกิดของตน ไม่เพียงแต่ไม่ย้ายถิ่นฐานออกไปอยู่ที่อื่น แต่ยังสามารถนำความรู้ที่คนในชุมชนได้เรียนรู้มาใช้ในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนได้ด้วย วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดให้คนในชุมชนมีหลากหลายวิธีตามบริบทของชุมชน อาทิ การเรียนรู้จากสภาพจริง การเรียนรู้จากปัญหา การเรียนรู้ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ให้คิดเป็น เป็นต้น

2.2.4 การบริหารจัดการชุมชน เป็นแนวทางที่เป็นกระบวนการ มีความหมายครอบคลุมถึงการกำหนดแนวความคิด การวางแผนอย่างเป็นระบบ การปฏิบัติงานอย่างมีศาสตร์และศิลป์ วิธีการบริหารจัดการชุมชน อาทิ การวางแผนแม่บทชุมชน การจัดโครงสร้างบริหารชุมชน การมอบหมายงานให้เหมาะกับบุคคล การสั่งงานอย่างรัดกุมและการควบคุมที่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ทูทางสังคมทุกองค์ประกอบมีบทบาทในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนโดยยึดกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมคือ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจใน 5 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผลเป็นแกนกลางและดำเนินแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมซึ่งได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด และการบริหารจัดการชุมชน แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมดังกล่าวไม่จำเป็นต้องดำเนินการแบบเรียงลำดับขั้นตอน ชุมชนเลือกดำเนินแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมตามความต้องการ ความจำเป็นของชุมชน

ตอนที่ 2 รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย

1) แนวคิดพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม แนวคิดพื้นฐาน 5 ประการ ได้แก่

1.1) การพึ่งตนเอง เป็นแนวคิดสำคัญที่จะทำให้คนในชุมชนมีความต้องการเสริมสร้างทุนทางสังคมของชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น คนในชุมชนต้องเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและต้องพึ่งตนเองก่อน จึงจะขอความช่วยเหลือ ความสนับสนุนจากภาคส่วนอื่นได้ เมื่อสิ่งที่ต้องการนั้นเกินขีดความสามารถ

1.2) การมีส่วนร่วม เป็นการระดมสรรพกำลังให้เข้ามามีส่วนร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทำให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งขึ้น คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่

เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชนต้องทำความเข้าใจลักษณะและกระบวนการมีส่วนร่วม และสามารถนำไปใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมได้

1.3) การศึกษาตลอดชีวิต เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีศักยภาพอย่างต่อเนื่องทุกช่วงวัย สามารถดำเนินพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชนต้องเข้าใจและส่งเสริมการศึกษาทุกรูปแบบทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่มีคุณภาพให้เกิดขึ้นในชุมชนด้วย

1.4) การสร้างความไว้วางใจ เป็นสิ่งที่ดึงดูดที่ทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกันทำงานพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน ความไว้วางใจจะเกิดได้นั้น คนในชุมชนต้องมีความเข้าใจและยอมรับซึ่งกันและกัน ร่วมกันใส่ใจความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างต่อเนื่องและต้องช่วยเหลือพึ่งพากันได้อย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนผู้นำชุมชนหรือเครือข่ายต้องสร้างความชัดเจนและโปร่งใสด้วย

1.5) การยึดมั่นในหลักคุณธรรม คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชน ต้องใช้คุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำเนินงานพัฒนา คนในชุมชนหรือผู้ตามก็ต้องเป็นผู้ตามหรือบริวารที่ดีมีคุณธรรมและมีหลักในการยอมตาม ผู้นำก็ต้องยึดทั้งหลักคุณธรรม เช่น มีเมตตาและกรุณา มีความซื่อตรงและเที่ยงธรรม มีความอดทนและเพียรพยายาม เป็นต้น และยึดหลักการของการเป็นผู้นำด้วย เช่น เข้าใจหลักการพัฒนาชุมชน ยึดมั่นในหลักประชาธิปไตย เป็นต้น

2) องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนประกอบด้วย บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน

2.1) บุคคล ที่เป็นทุนทางสังคม ได้แก่ ผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำแบบทางการ แบบกึ่งทางการ และแบบตามธรรมชาติ ประชาชนทั่วไปและกลุ่มผู้นำชุมชนรุ่นใหม่ โดยผู้นำชุมชนต้องมีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำชุมชนที่ดี 4 ด้าน ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ เช่น มีความเชื่อมั่นในตนเอง สุภาพอ่อนน้อม เป็นต้น ด้านความรู้ ความสามารถ เช่น มีความรู้รอบตัว มีความสนใจใฝ่เรียนรู้ เป็นต้น ด้านสังคม เช่น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีมนุษยสัมพันธ์และอัธยาศัยดี เป็นต้น ด้านกายภาพ เช่น การมีสุขภาพร่างกายที่ดี กระฉับกระเฉงคล่องแคล่ว เป็นต้น นอกจากนี้ต้องมีองค์ประกอบเสริมที่ส่งผลต่อความสำเร็จ ได้แก่ ผู้ตามหรือบริวาร ต้องมีลักษณะของการยอมตามและความผูกพันที่เหมาะสม ต้องมีหลักธรรมของผู้นำ เช่น มีเมตตาและกรุณา มีความซื่อตรงและเที่ยงธรรม เป็นต้น และต้องมีหลักการของผู้นำ เช่น เข้าใจหลักการพัฒนาชุมชน ยึดหลักประชาธิปไตย เป็นต้น

2.2) สถาบัน ที่เป็นทุนทางสังคมมีทั้งสถาบันหลักทางสังคมและเครือข่ายเบญจภาคี โดยสถาบันหลักทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา สำหรับเครือข่ายเบญจภาคี ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (เอ็นจีโอ) นักวิชาการ และภาคประชาชน

2.3) ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นความรู้ ทักษะ ความเชื่อ แบ่งได้เป็น ภูมิปัญญาไทยและท้องถิ่นด้านคตินิยมและความเชื่อ ด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านการ

ประกอบอาชีพและการพึ่งตนเอง ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และภูมิปัญญาสากล ได้แก่ วิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ ที่ผ่านการค้นคว้าโดยวิธีการที่ทันสมัยและเทคโนโลยีดิจิทัลต่างๆ ที่ช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

2.4) ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรดิน น้ำ ทั้งน้ำจืด น้ำกร่อยและน้ำเค็ม ภูเขา ป่าไม้ แร่ธาตุ พืชตามธรรมชาติ พืชเศรษฐกิจ สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติ เป็นต้น และองค์ประกอบเสริมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ แนวทาง กระบวนการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ

2.5) กองทุนของชุมชน เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชน ตั้งขึ้นบนพื้นฐาน 3 ประการ ได้แก่ ต้องเป็นกลุ่มทางสังคม ต้องมีการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน และต้องเป็นที่พึงของคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง กองทุนของชุมชนแบ่งเป็นกองทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ กองทุนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต สวัสดิภาพชีวิตของคนในชุมชน กองทุนเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน และกองทุนเพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้ชุมชน

3) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ประกอบด้วยกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ได้แก่

3.1) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม คือ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจ 5 ขั้นตอน ได้แก่

3.1.1) การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการศึกษาปัญหา มีทั้งแบบไม่เป็นทางการ คือ การพูดคุยสนทนา และแบบทางการคือ การประชุมทั้งภายในชุมชนและร่วมกับเครือข่าย ขั้นตอนของการศึกษาปัญหาแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นการค้นหาปัญหาที่แท้จริง ขั้นการค้นหาสาเหตุของปัญหาและขั้นการค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา

3.1.2) การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการวางแผน ดำเนินการเป็นขั้นตอนแบบวงจร คือ มีการกำหนดโครงการ การทำรายละเอียดของโครงการ การประเมินและอนุมัติโครงการ การปฏิบัติและดำเนินการตามโครงการ และการประเมินผลโครงการ หลังจากนั้นจึงมีการกำหนดโครงการใหม่ต่อไปเพื่อให้โครงการของชุมชนมีความต่อเนื่อง

3.1.3) การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการปฏิบัติ เป็นการสนับสนุนด้านแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ เงินทุน การประสานงานและการบริหารทรัพยากร แบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ คนในชุมชนลงมือทำเอง คนในชุมชนทำร่วมกับเครือข่าย หน่วยงาน องค์กรภายนอก และคนในชุมชนขอการสนับสนุนจากภายนอกเท่านั้น เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันที่ดี ควรสร้างบรรยากาศการทำงานที่ผ่อนคลายและเมื่อเกิดปัญหาในการทำงาน สมาชิกต้องปรึกษากับผู้นำเพื่อแก้ไขปัญหาทันที

3.1.4) การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการรับผลประโยชน์ การแบ่งผลประโยชน์ นั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม เป็นสำคัญ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมของชุมชน ต้องมีทั้งในระดับปัจเจกและสังคม ครอบคลุมด้าน

เศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ผลประโยชน์สำคัญคือ ความภาคภูมิใจ ซึ่งทำให้เกิดแรงจูงใจจากภายในตัวบุคคลและนำไปใช้ในการทำงานเพื่อชุมชนต่อไปได้

3.1.5) การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการประเมินผล คนในชุมชน ผู้นำชุมชน และบุคคลภายนอกชุมชนสามารถร่วมกันประเมินผลได้ การประเมินผลแบ่งเป็น การประเมินผลก่อน การดำเนินการปฏิบัติ การประเมินผลย่อยเป็นระยะๆ ระหว่างการดำเนินงาน การประเมินผลรวม หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรม การประเมินผลต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ ต้องสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญของการประเมินผลร่วมกันและต้องไม่ยึดมาตรฐานของคนใดคนหนึ่งหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยต้องมองว่าการประเมินผลร่วมกันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันมากกว่าการชี้ถูกชี้ผิด

3.2) แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมตามบริบทและปัญหาของชุมชนที่แตกต่างกัน ได้แก่

3.2.1) การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน วิธีการเสริมสร้างการเรียนรู้มีด้วยกันหลากหลายรูปแบบตามบริบทของชุมชน อาทิ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน การเรียนรู้จากเวทีแลกเปลี่ยน การเรียนรู้จากการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นต้น

3.2.2) การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง วิธีการสร้างเครือข่ายเข้มแข็งมีทั้งการสร้างเครือข่ายภายในชุมชน อาทิ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำชุมชนและชาวบ้าน การถ่ายทอดแลกเปลี่ยนและกระจายข้อมูลความรู้ภายในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น และการสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน อาทิ การระดมและประสานการใช้ทรัพยากร การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

3.2.3) การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดให้คนในชุมชนมีหลากหลายวิธีตามบริบทของชุมชน อาทิ การเรียนรู้จากสภาพจริง การเรียนรู้จากปัญหา การเรียนรู้ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ให้คิดเป็น เป็นต้น

3.2.4) การบริหารจัดการชุมชน วิธีการบริหารจัดการชุมชน อาทิ การวางแผนแม่บทชุมชน การจัดโครงสร้างบริหารชุมชน การมอบหมายงานให้เหมาะกับบุคคล การสั่งงานอย่างรัดกุมและการควบคุมที่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย แนวคิดพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาและชุมชนสามารถนำรูปแบบไปใช้เพื่อสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ โดยต้องคำนึงถึงและทำความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานของรูปแบบก่อน ได้แก่ แนวคิดการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วม การศึกษาตลอดชีวิต การสร้างความไว้วางใจและการยึดมั่นในหลักคุณธรรม และพิจารณาชุมชนว่ามีองค์ประกอบของทุนทางสังคม 5 ประการ ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน ครัวเรือนหรือไม่ องค์ประกอบเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนที่ชุมชนต้องยึดปฏิบัติคือ กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจใน 5 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์และการประเมินผลเป็นแกนกลางในการดำเนินงานและใช้แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมตามบริบทและความต้องการของชุมชน แนวทางดังกล่าวได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและการบริหารจัดการชุมชน ทั้งนี้แนวทางดังกล่าวไม่จำเป็นต้องดำเนินการแบบเรียงลำดับขั้นตอน ชุมชนสามารถเลือกปฏิบัติก่อนหลังตามความต้องการและความจำเป็นของชุมชน

การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจกันของทุกภาคส่วนในทุกขั้นตอนของการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนถือเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมมีพลังมากขึ้น ชุมชนซึ่งใช้การเรียนรู้เป็นแกนกลางในการพัฒนาและมีการส่งเสริมการเรียนรู้และคุณธรรมให้ทุกคนจะทำให้ชุมชนนั้นเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้ อย่างไรก็ตาม ชุมชนจำเป็นต้องมีเครือข่ายที่เข้มแข็งที่ช่วยสนับสนุนและแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกันเพื่อเป็นการเสริมศักยภาพให้ชุมชน ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม บุคคลถือเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะกิจกรรมการเรียนรู้และกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ เกิดขึ้นได้จากบุคคล ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความรักต่อชุมชนและตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาชุมชน การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สำคัญอันจะทำให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งขึ้นได้ นอกจากนี้ชุมชนยังจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการชุมชนที่มีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างระบบและกระบวนการที่ดีให้แก่ทรัพยากรต่างๆ ทำให้ทุนทางสังคมของชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น ตลอดจนมีการสร้างความเสมอภาค ความยุติธรรมและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของชุมชนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการสร้างระบบทุนของชุมชนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ต้องมีผลิตและแลกเปลี่ยนผลิตหรือบริการทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ มีการส่งเสริมการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงถือเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้ในที่สุด

ตอนที่ 3 ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีดังนี้

1. ปัจจัยของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แบ่งเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน ได้ดังต่อไปนี้
 - 1.1 ปัจจัยภายในชุมชน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ปัจจัยด้านบุคคลและปัจจัยด้านบริบทชุมชน ดังนี้

1) ปัจจัยภายในด้านบุคคล ประกอบด้วย

1.1) ปัจจัยด้านความรู้และวิธีการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยเฉพาะความรู้ทางด้านเทคโนโลยีและวิธีการใช้เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาอาชีพและงานของชุมชน และความรู้ด้านการพึ่งตนเองซึ่งผู้นำชุมชนและคนในชุมชนจำเป็นต้องศึกษา

1.2) ปัจจัยด้านคุณธรรมและศีลธรรมของคนในชุมชน คุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของคนทุกคนให้ไกลจากสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย ทำให้ทุกคนเป็นคนดีของชุมชน อันจะนำพาความดีงามมาสู่สังคมได้

1.3) ปัจจัยด้านความเสียสละในการทำงานเพื่อชุมชน ผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน และครูภูมิปัญญา บุคคลซึ่งทำงานให้แก่ชุมชน คนรุ่นใหม่ซึ่งจะเป็นผู้ดูแล รักษาและทำงานให้ชุมชนในอนาคต ล้วนต้องมีความเสียสละเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานเพื่อชุมชน

1.4) ปัจจัยด้านความไว้วางใจทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน ความไว้วางใจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีความสามัคคีกลมเกลียว ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดทำให้ทุกคนรวมเป็นหนึ่งเดียวเพื่อทำให้ทุนทางสังคมทุกองค์ประกอบมีความเข้มแข็งขึ้นได้

2) ปัจจัยภายในด้านบริบทชุมชน ประกอบด้วย

2.1) ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์เอื้อประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพ และยังเป็น การเสริมสร้างการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจของชุมชนด้วย

2.2) ปัจจัยด้านสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เป็นปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมให้การทำงานพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างง่ายดายมากยิ่งขึ้น

2.3) ปัจจัยด้านเทคโนโลยีของชุมชน และการเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ การใช้คอมพิวเตอร์ การใช้อินเทอร์เน็ต การใช้โทรศัพท์มือถือ ส่งผลให้ชุมชนทำงานด้านการพัฒนาร่วมกันได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2.4) ปัจจัยด้านการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกชุมชน สามารถสร้างความเข้าใจระหว่างกันเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายและวิธีการในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชน ทำให้มีการติดต่อกันระหว่างเครือข่ายภายนอกชุมชน อันจะนำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงกว้างมากขึ้นได้

1.2 ปัจจัยภายนอก สรุปได้ดังนี้

1) ปัจจัยด้านภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็ง เครือข่ายภายนอกชุมชนถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เครือข่ายดังกล่าวและชุมชนต้องมีความไว้วางใจกันในระดับสังคมด้วย

2) ปัจจัยด้านการสนับสนุนทั้งงบประมาณและทรัพยากรอื่น ภาครัฐยังถือเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญ แม้ชุมชนจะเน้นการพึ่งตนเองเป็นปรัชญาสำคัญในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน แต่ภาครัฐย่อมมีผลต่อชุมชนในฐานะสถาบันการปกครองซึ่งดูแลประชาชนโดยตรง

3) ปัจจัยด้านสถานการณ์ปัจจุบันของสังคมไทยและสังคมโลก การเปลี่ยนแปลงต่างๆ เช่น ประเทศไทยกำลังเตรียมตัวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การตื่นตัวเรื่องการเปลี่ยนแปลงด้านภูมิอากาศของโลก การเตรียมตัวป้องกันตัวจากภัยพิบัติร้ายแรง ความตื่นตัวทางการเมืองที่สูงขึ้น การขัดแย้งทางการเมืองและความไม่สงบในจังหวัดชายแดนที่ส่งผลต่อความเชื่อมั่นของประเทศไทย เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นปัจจัยจากภายนอกที่ส่งผลให้คนในชุมชนตื่นตัวในการทำงานเพื่อชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนเป็นสำคัญ

2. เจื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

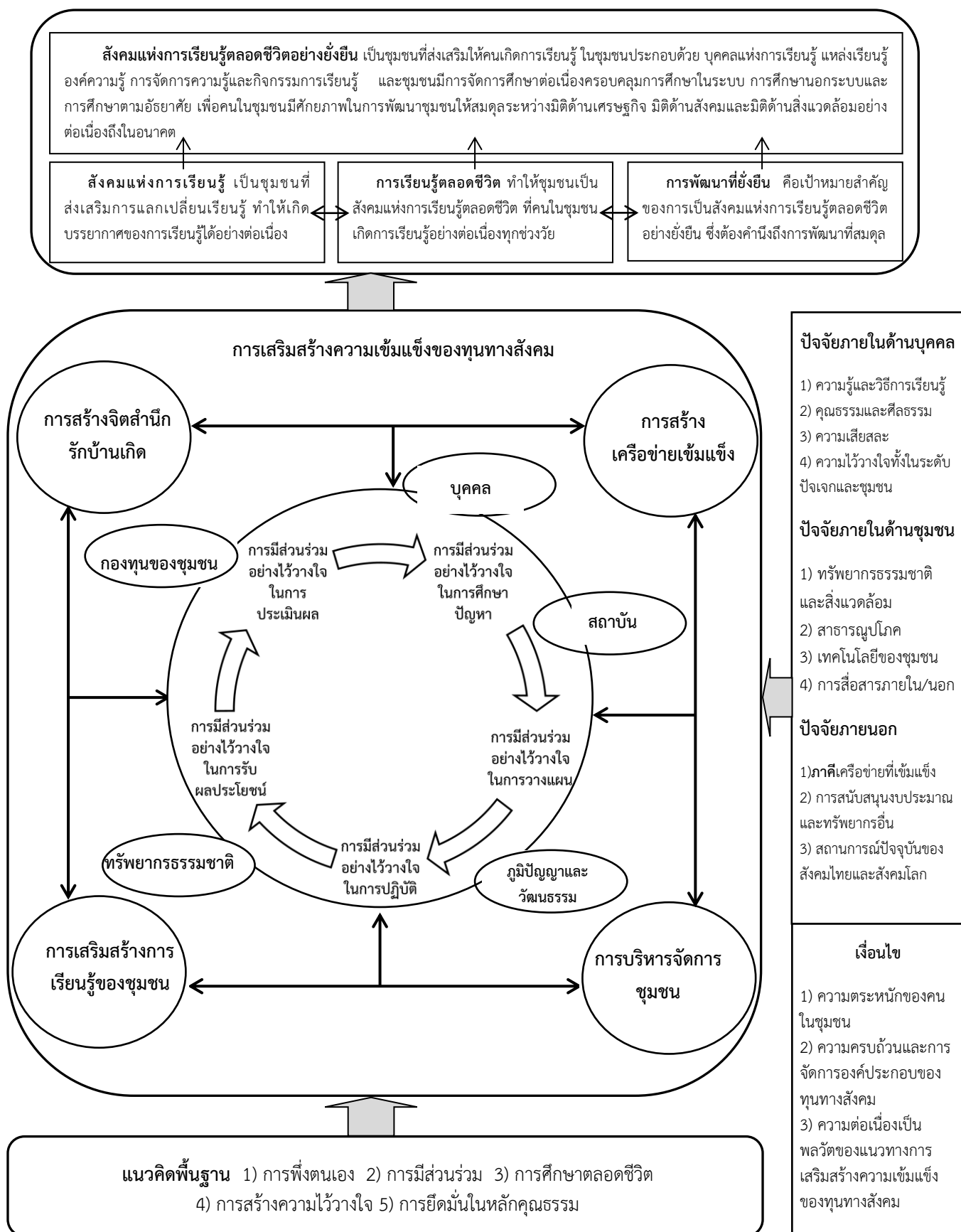
2.1 เจื่อนไขด้านความตระหนักของคนในชุมชน คนในชุมชนต้องผ่านวิกฤตของชุมชนมาด้วยกันและร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหาชุมชนเอง หรือกับหน่วยงาน องค์กรหรือภาคีเครือข่าย โดยมีเจื่อนไขว่า ถ้าทุกภาคส่วนไม่ตระหนักถึงประโยชน์ของการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนแล้ว รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่นำเสนออาจไม่เกิดความสำเร็จได้

2.2 เจื่อนไขด้านความครบถ้วนและการจัดการองค์ประกอบของทุนทางสังคม มีเจื่อนไขว่า ถ้าองค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนไม่ครบถ้วนและ/หรือคนในชุมชนไม่สามารถจัดการทุนทางสังคมที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ได้แล้ว รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่นำเสนออาจไม่เกิดความสำเร็จได้

2.3 เจื่อนไขด้านความต่อเนื่องเป็นพลวัตของแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม มีเจื่อนไขว่า ถ้าชุมชนนำกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมทั้ง 5 ขั้นตอน และแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมไปใช้จริง แต่ไม่ใช้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอแล้ว รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่นำเสนออาจไม่เกิดความสำเร็จได้

เจื่อนไขดังกล่าวข้างต้นต้องเกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคล ระดับสังคมและระดับประเทศชาติ กล่าวคือ บุคคล สังคมและประเทศต้องเกิดความตระหนักร่วมกันและเห็นความสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน บุคคลในระดับปัจเจกและบุคคลที่เป็นผู้นำระดับสังคมและระดับประเทศต้องเข้ามามีส่วนร่วมกันสร้างและจัดการทุนทางสังคมให้เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนร่วมกันดำเนินงานตามกระบวนการและแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมอย่างต่อเนื่องเป็นพลวัตเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และสามารถดำรงการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตจนถึงคนรุ่นต่อไปในอนาคตได้

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยและเจื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ดังกล่าวมาในตอนที 3 นี้ สามารถนำมาสรุปร่วมกับรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนซึ่งนำเสนอไว้ในตอนที 2 ได้ดังแผนภาพที่ 5.1 ต่อไปนี้

แผนภาพที่ 5.1 รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคัมเพื่อการเป็นสังคัมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนและปัจจัย เงื่อนไขของรูปแบบ

อภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยแสดงองค์ประกอบของทุนทางสังคม การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อ การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ตลอดจนปัจจัยและเงื่อนไขในการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง จากผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้น สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ โดยแบ่งเป็น 4 ประเด็น ได้แก่

1. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
2. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
3. รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
4. ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไป

1. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน 5 องค์ประกอบ ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและกองทุนของชุมชน ซึ่งรายละเอียดของแต่ละทุนมีปรากฏอยู่ในผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้น ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์สอดคล้องคล้ายคลึงกับองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในสังคมทั่วไป ดังที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ซึ่งได้ศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคม โดยศึกษาจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์เอกสารและร่วมประชุมพิจารณากับนักวิชาการ ทั้งในและต่างประเทศ และสรุปได้องค์ประกอบของทุนทางสังคม 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์ (2548) ซึ่งได้ศึกษาองค์ความรู้เรื่องทุนทางสังคมและกล่าวถึง องค์ประกอบของทุนทางสังคมสามารถมองได้ในเชิงบูรณาการหรือเชิงผลลัพธ์ โดยทุนทางสังคมที่พบ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน ศาสนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม กองทุนสาธารณะ ทรัพยากรธรรมชาติและความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ในแนวราบที่เอื้อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ทั้งนี้ที่วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์ (2548) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า การมองทุนทางสังคมในเชิงบูรณาการหรือเชิงผลลัพธ์ ถือว่ามีประโยชน์ เพราะการศึกษาทุนทางสังคมต้องทำให้ทราบว่า ทุนทางสังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้อย่างไร โดยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่อาจเป็นผลมาจากการทำงานของทุนทางสังคม หรือบางปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ด้วยตัวเองก็เป็นทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ซึ่งสามารถส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม กล่าวโดยสรุปคือ

องค์ประกอบของทุนทางสังคมเป็นทุนที่ไม่หยุดนิ่ง (living capital) ในแต่ละชุมชนจะมีทุนทางสังคมแตกต่างกันทั้งองค์ประกอบของทุนและกระบวนการของทุน อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมกลับอยู่ที่กระบวนการของทุน ซึ่งเป็นการแสดงพลังของการรวมตัวกันในทุกระดับตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว เครือญาติ กลุ่ม องค์กร สถาบัน ชุมชนและเครือข่าย

การรวมตัวกันของทุนทางสังคมเปรียบเหมือนการรวมตัวกันของกองทัพทุกหมู่เหล่าเป็นการระดมสรรพกำลังที่มีอยู่ในชุมชนให้เดินหน้าขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ชุมชนเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน แนวคิดและการปฏิบัติดังกล่าว ส่งเสริมและสนับสนุนกฎหมายและนโยบายของภาครัฐตั้งแต่ระดับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ซึ่งกล่าวไว้ใน หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ส่วนที่ 10 สิทธิในข้อมูล ข่าวสารและการร้องเรียน มาตรา 57 และ หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ 4 แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษาและวัฒนธรรม มาตรา 80 ได้มีบทบัญญัติในเรื่องแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยกำหนดว่าให้รัฐส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับชาติและระดับท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม การจัดบริการสาธารณะ การจัดการศึกษา การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่ นอกจากนี้ได้กำหนดให้รัฐส่งเสริมและสนับสนุนการกระจายอำนาจเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทางศาสนา และเอกชนจัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพการศึกษาให้เท่าเทียมและสอดคล้องกับนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

นอกจากนี้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 9 ข้อ 2 ข้อ 5 และข้อ 6 ได้กล่าวถึง การจัดระบบ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา โดยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องยึดหลักดังนี้ (2) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (5) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา และ (6) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ตลอดจนพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551 ในมาตรา 6 ข้อ 1 (ข) ซึ่งกล่าวว่า การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ให้ยึดหลักการกระจายอำนาจแก่สถานศึกษาและการให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, 2547; กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 และ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554) เห็นได้ว่า นโยบายการศึกษาทุกระดับเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ทุนทางสังคมทุกระดับเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาทั้งระบบเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

2. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมนั้น สังคมจะต้องมีกลไกที่จะทำให้ ความไว้วางใจส่วนตัว (personal trust) เปลี่ยนไปเป็นความไว้วางใจทางสังคม (social trust) การสร้างความไว้วางใจทางสังคมให้เกิดขึ้นในชุมชน สามารถทำได้โดยการมีส่วนร่วมกันบนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน ดังนั้น การมีส่วนร่วมกันจึงเป็นวิธีการซึ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมได้ ผลของการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ได้ทราบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนซึ่งประกอบด้วยกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม โดยกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่ใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมคือการมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจ ทั้งนี้ในการสร้างความไว้วางใจต้องเกิดจากการเข้าใจและยอมรับซึ่งกันและกัน การใส่ใจความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง การช่วยเหลือพึ่งพากันได้อย่างสม่ำเสมอและการสร้างความชัดเจนและโปร่งใส เมื่อความไว้วางใจและการมีส่วนร่วมผนวกรวมเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจ 5 ขั้นตอนที่ดำเนินเป็นวงจร ได้แก่ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการวางแผน การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการประเมินผล ขั้นตอนดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการมีส่วนร่วมของ Cohen และ Uphoff (1980) ซึ่งได้เสนอ “ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม” ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 คือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ขั้นที่ 2 คือการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ขั้นที่ 3 คือการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และขั้นที่ 4 คือการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ทั้งนี้ขั้นตอนที่ค้นพบเพิ่มเติมนอกเหนือจากขั้นตอนของ Cohen และ Uphoff (1980) ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนนั้น คือ การศึกษาปัญหาก่อนการตัดสินใจและการวางแผน ทั้งนี้ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2530), บัณฑิต อ่อนดำ (อ้างถึงใน ทศพล กฤตยพิสิฐ, 2537), ฐิรุฒิ เสนาคำ (2541) และ ปารีชาติ วลัยเสถียร (2543) ซึ่งกล่าวไว้โดยสรุปว่า ขั้นตอนแรกของกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ควรเป็นขั้นตอนของการศึกษาชุมชนคือ การค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อศึกษาและเรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมต่างๆ ในชุมชนร่วมกับประชาชน โดยในการศึกษาปัญหาของชุมชนอาจใช้วิธีการสังเกตและสัมภาษณ์ทั้งทางตรง ทางอ้อม อาจหาข้อมูลบางส่วนได้จากเอกสารงานวิจัย เป็นต้น

นอกเหนือจากขั้นตอนการมีส่วนร่วมทั้ง 5 ขั้นแล้ว ผลการวิจัยในครั้งนี้พบว่า ความไว้วางใจซึ่งกันและกันถือเป็นหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วม ดังนั้นผลการวิจัยจึงกำหนดแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม 5 ขั้นตอน โดยรวมความไว้วางใจเข้าด้วยกันกับการมีส่วนร่วม ได้แก่ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการวางแผน การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการประเมินผล การรวมกันระหว่างการมีส่วนร่วมและความไว้วางใจนั้น สอดคล้อง

กับบทความของ Fukuyama (1995) ที่กล่าวไว้ในหนังสือ Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity ว่า ความไว้วางใจกันเป็นเสมือนสิ่งที่เป็นผลมาจากทุนทางสังคมและเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมด้วย นอกจากนี้ความคิดของ Fukuyama สะท้อนให้เห็นว่า ทุนทางสังคมที่มีความเข้มแข็งและอยู่ในชุมชนและสังคม นำมาซึ่งความไว้วางใจในการมีส่วนร่วมกันทำงาน การรวมตัวเป็นเครือข่ายและการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด และในทางกลับกันความไว้วางใจที่มีอยู่ในชุมชนและสังคม ก็มีส่วนช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมด้วย ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างความไว้วางใจ การมีส่วนร่วมและทุนทางสังคมจึงเป็นเรื่องที่รวมกันเป็นเนื้อเดียวกันได้ จากที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจกันในงานของชุมชนทุกชั้นตอน จึงเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคมได้

ข้อค้นพบที่น่าสังเกตของผลการวิจัยในประเด็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม คือ การทำให้คนในชุมชนและสังคมมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันได้ อันนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจและทำให้ทุนทางสังคมเข้มแข็งได้ในที่สุด ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มได้กล่าวสรุปไว้ว่าความไว้วางใจจะเกิดขึ้นได้ บุคคลและสถาบันต้องมีการเข้าใจและยอมรับซึ่งกันและกัน การใส่ใจความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง การช่วยเหลือพึ่งพากันได้และความชัดเจนและโปร่งใส ซึ่งแนวทางดังกล่าวสอดคล้องคล้ายคลึงกับบทเรียนสี่ประการของกลุ่ม REDD Net (Reducing Emission from Deforestation and Degradation) หรือเครือข่ายเพื่อความเท่าเทียมในนโยบายภูมิอากาศและป่าไม้ (2553) ซึ่งกล่าวถึงการสร้างความไว้วางใจว่า คนในชุมชนต้องยอมรับในกรณีที่มีความไว้วางใจแตกสลายไปให้ได้เสียก่อน จากนั้นให้ก้าวออกไปแสดงความจริงใจและสนใจต่อผลประโยชน์ส่วนรวม ระหว่างการสื่อสารและปฏิสัมพันธ์กันต้องมีความใส่ใจและสนใจว่าฝ่ายหนึ่งบรรลุความคาดหวังหรือไม่ สุดท้ายแล้วคือการสร้างความโปร่งใสในมิตรภาพและความชัดเจนในข้อตกลงที่ทำร่วมกัน แม้งานวิจัยในครั้งนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาตัวแปรเรื่องความไว้วางใจหรือวิธีการสร้างความไว้วางใจอย่างชัดเจน แต่ความไว้วางใจเป็นข้อค้นพบที่ละเอียดลึกซึ้งที่พบในประเด็นทุนทางสังคม ดังนั้นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับความไว้วางใจและการสร้างความไว้วางใจ ดังกล่าวข้างต้น

นอกจากการมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจซึ่งเป็นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนต้องมีแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมด้วย แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่พบได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและการบริหารจัดการชุมชน ทั้งนี้แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมดังกล่าวไม่จำเป็นต้องดำเนินการแบบเรียงลำดับขั้นตอน ชุมชนเลือกดำเนินแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมตามความต้องการและความจำเป็นของชุมชน แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เป็นข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมบูรณ์ธรรมลังกา (2556) ซึ่งศึกษาวิจัยรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญา

ท้องถิ่นเป็นฐาน ซึ่งพบปัจจัย 5 ประการที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ การส่งเสริมความเข้มแข็งของการบริหารจัดการชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างเครือข่าย และการสร้างจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด ทั้งนี้แต่ละแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมสามารถอภิปรายได้ดังนี้

การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน เป็นแนวทางหนึ่งที่สังคมแห่งการเรียนรู้นำมาใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม จากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยและการศึกษาภาคสนามมีข้อค้นพบที่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะในการศึกษาภาคสนามพบว่า ชุมชนบ้านดอกบัว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มีความโดดเด่นด้านการดำเนินนโยบายเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชน เพราะผู้นำของชุมชนตระหนักและเห็นประโยชน์ของความรู้ สอดคล้องกับ อนุชาติ พวงสำลี (2542) ซึ่งกล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่า ความรู้ นับเป็นหัวใจของชุมชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้เพราะเป็นการยกระดับความสามารถในการคิด การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนแก้ปัญหา การตัดสินใจเลือกและการสรุปทเรียน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ ปาริชาติ วัลย์เสถียร (2543) ที่กล่าวถึงความสำคัญของการมีความรู้ ว่า ถ้ามนุษย์ขาดปัญญา การสร้างสรรค์และพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศก็จะได้ผล ดังนั้นกระบวนการเสริมสร้างความรู้ให้กับชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคนและสังคม

การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง เป็นแนวทางหนึ่งที่สังคมแห่งการเรียนรู้นำมาใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม จากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยและการศึกษาภาคสนามมีข้อค้นพบที่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะในการศึกษาภาคสนามพบว่า ชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม มีความโดดเด่นด้านการสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง จากเครือข่ายระดับบุคคลที่เข้มแข็งภายในชุมชนรวมตัวกันเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับ ความสำเร็จของชุมชนเปรียบเสมือนแม่เหล็กดึงดูดเครือข่ายต่างๆ ให้เข้ามาร่วมทำงานพัฒนา ก่อเกิดเป็นพลังทำให้ขยายเป็นเครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น สมุทรสงคราม ข้อค้นพบเกี่ยวกับแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมนี้สอดคล้องกับ พิทยา ว่องกุล (2542) ซึ่งกล่าวถึงแนวคิดของเครือข่ายว่า เป็นการสร้างพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาหรือเป็นการสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ และสอดคล้องกับ ปาริชาติ วัลย์เสถียร (2543) ที่ได้กล่าวถึงเครือข่ายว่า เครือข่ายอาจเป็นได้ทั้งปัจเจก องค์กร สถาบัน และมีขอบข่ายตั้งแต่ภายในชุมชน จังหวัด ภูมิภาค ประเทศ ตลอดจนเป็นเครือข่ายระหว่างประเทศได้ในที่สุด

การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด เป็นแนวทางหนึ่งที่สังคมแห่งการเรียนรู้นำมาใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม จากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยและการศึกษาภาคสนามมีข้อค้นพบที่สอดคล้องกัน โดยเฉพาะในการศึกษาภาคสนามพบว่า ชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีความโดดเด่นด้านการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิด ทั้งนี้เพราะผู้นำและคนในชุมชนล้วนมีความคิดเห็นตรงกันเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมที่คนวัยหนุ่มสาวจำนวนมากพากันออกไปทำงานนอกชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของสมบุรณ์

ธรรมลังกา (2556) ที่เสนอไว้ว่า ยุคปัจจุบันคนหนุ่มสาวส่วนใหญ่ออกไปประกอบอาชีพในเมือง สิ่งที่ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นคือ ความรัก ความผูกพัน ความรู้สึกห่วงหาอาทรและความรู้สึกเป็นเจ้าของ ซึ่งสามารถทำได้โดยการกำหนดกลยุทธ์ กระบวนการและกิจกรรมที่สร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดให้แก่กลุ่มคนเหล่านี้ ไม่เพียงแต่การจัดกิจกรรมเป็นโครงการที่ส่งเสริมให้คนวัยหนุ่มสาวได้มีส่วนร่วมกับชุมชนเท่านั้น แต่ชุมชนควรสร้างแบบแผนการปฏิบัติกิจกรรมให้คนเหล่านี้ปฏิบัติสืบเนื่องจนเป็นประเพณีเพื่อการถ่ายทอดจิตสำนึกรักบ้านเกิดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างต่อเนื่อง

การบริหารจัดการชุมชน เป็นแนวทางหนึ่งที่สังคมแห่งการเรียนรู้นำมาใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม จากการศึกษาเอกสาร การสังเคราะห์งานวิจัยและการศึกษาภาคสนามมีข้อค้นพบที่สอดคล้องกันโดยเฉพาะในการศึกษาภาคสนามพบว่า ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับอำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความโดดเด่นด้านการวางแผนแม่บทเพื่อบริหารจัดการชุมชนบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและวัฒนธรรมของชุมชน สอดคล้องกับ อริญ จิตตะเสน และคณะ (2556) ซึ่งกล่าวถึงการบริหารและการจัดการชุมชนจำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญในเบื้องต้นสองประการคือ การมีส่วนร่วมและหลักธรรมาภิบาล ซึ่งหากขาดอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองการบริหารและการจัดการชุมชนให้ประสบความสำเร็จก็เป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ในการบริหารจัดการชุมชนต้องมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนทั้ง คน เงิน งาน เวลา ทรัพยากรธรรมชาติ สอดคล้องกับ สมบูรณ์ ธรรมลังกา (2556) ซึ่งเสนอกลยุทธ์การจัดการองค์กรชุมชนไว้ว่า ต้องมีการจัดการโครงสร้างองค์กร กิจกรรม ทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรวัตถุ อย่างไรก็ตามในการจัดการทรัพยากรต้องสร้างสมดุลในทุกด้านของการพัฒนา สอดคล้องกับหลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยต้องสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม

3. รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนประกอบด้วยแนวคิดพื้นฐานของรูปแบบ ได้แก่ การพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วม การศึกษาตลอดชีวิต การสร้างความไว้วางใจและการยึดมั่นในหลักคุณธรรม แนวคิดพื้นฐานนี้จะทำให้คนในชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการพัฒนา มีความเข้าใจการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมมากขึ้น แนวคิดการพึ่งตนเองเป็นแนวคิดที่จุดประกายให้คนในชุมชนหรือสังคมต้องการมีเสริมสร้างทุนทางสังคมให้เข้มแข็งด้วยตนเองและพึ่งพาภายนอกให้น้อยที่สุด สอดคล้องกับพุทธสุภาสิตสอนไว้ว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน” คนเราจะรู้สึกที่ตัวเองเข้มแข็งเมื่อเราสามารถพึ่งตนเองได้ (อุดมพร อมรธรรม, 2549) และเมื่อคนในชุมชนมีเป้าหมายเดียวกันและมีความต้องการพึ่งตนเองเป็นหลักจึงเข้ามามีส่วนร่วมกัน แนวคิดการมีส่วนร่วมจึงจำเป็นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ทุนทางสังคม สอดคล้องกับที่ Wilber (2000) กล่าวถึงทุนทางสังคมแบบบูรณาการว่า พัฒนาการของมนุษย์ พัฒนาจากปัจเจก (I) สู่การรวมกลุ่ม (WE) ทุนทางสังคมจะเกิดจากการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เปลี่ยนคนที่มีตนเองเป็นศูนย์กลางสู่ค่านิยมที่เห็นความสำคัญของกลุ่มมากขึ้น ในทางกลับกันความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจะส่งผลเป็นทุนทางสังคมที่เข้มแข็งขึ้นได้

ทั้งนี้ในการพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมจะสร้างผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพได้ จำเป็นต้องอาศัยความรู้ และคุณธรรม เพื่อสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นระหว่างคนในสังคม และการศึกษาก็เป็นเครื่องมือที่ทำให้บุคคลเข้าถึงภาวะที่มีปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ จนเกิดเป็นพลังที่ใช้พัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น ไม่เพียงแต่เพิ่มศักยภาพให้แก่บุคคลแต่ยังช่วยยกระดับคุณธรรม ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีกลายเป็นทุนทางสังคมในที่สุด

องค์ประกอบของทุนทางสังคมที่เป็นข้อค้นพบ แบ่งเป็น 5 องค์ประกอบ ได้แก่ บุคคล สถาบัน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ กองทุนของชุมชน องค์ประกอบเหล่านี้เป็นสิ่งที่ตั้งงามของสังคม เมื่ออยู่ร่วมกันและนำทุกองค์ประกอบมาใช้อย่างเต็มตามศักยภาพจะทำให้เกิดประโยชน์อย่างสูงแก่ชุมชน สอดคล้องกับ Hanifan (2000) ที่กล่าวถึงการรวมกันขององค์ประกอบของทุนทางสังคมว่า การเกิดขึ้นของทุนทางสังคมเกิดจากปัจเจกบุคคลตระหนักถึงความสำคัญของการร่วมมือกัน ทำให้สมาชิกระดมทุนทางสังคมต่างๆ เข้ามาไว้ร่วมกัน ทำให้เกิดพลังในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน และขยายไปสู่กลุ่ม องค์กรและเครือข่ายอื่นๆ ถือเป็นกระบวนการสร้างพลังร่วม

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมคือ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจ 5 ขั้นตอนที่ดำเนินเป็นวงจร ได้แก่ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการวางแผน การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมอย่างไว้วางใจในการประเมินผล และแนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ได้แก่ การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายเข้มแข็ง การสร้างจิตสำนึกรักบ้านเกิดและการบริหารจัดการชุมชน รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่พัฒนาขึ้นนี้มีเป้าหมายที่สำคัญคือ เพื่อสร้างชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนอันมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการในการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนซึ่งได้แก่ ประการแรกคือการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย บุคคลแห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ องค์กรความรู้ การจัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ ประการที่สองคือการเป็นสังคมที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งมีการจัดการศึกษารอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และประการสุดท้ายคือการเป็นสังคมที่มีความยั่งยืน ซึ่งคำนึงถึงการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม รายละเอียดขององค์ประกอบทั้งหมดได้กล่าวถึงในผลการวิจัยข้างต้นแล้ว ซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดล้วนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ หากขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไป ไม่อาจเรียกสังคมนั้นว่าเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

ลักษณะของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีลักษณะเป็นรูปแบบเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction Models) ของ Joyce และ Weil (1985 อ้างถึงใน มาลี สืบกระแส, 2552) ซึ่งเป็นรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยกันและระหว่างบุคคลต่อสังคม ทั้งนี้เพราะรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล และบุคคลกับสถาบัน บนพื้นฐาน บริบทและองค์ประกอบอื่นของทุนทางสังคมของสังคม ได้แก่ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และกองทุนของชุมชน

นอกจากนี้รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ยังแสดงถึงลักษณะของรูปแบบที่มีองค์ประกอบของกระบวนการ เพราะถ้าเทียบแล้วองค์ประกอบของทุนทางสังคมเปรียบเหมือนปัจจัยนำเข้า (input) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเปรียบดั่งกระบวนการ (process) และการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนคือ เป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่ต้องการ (output และ outcome) ซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับ เยาวดี วิบูลย์ศรี (2544) และ ปรีชา กันธิยะ (2552) ที่อธิบายรูปแบบทางการพัฒนาการบริหารหรือการดำเนินงานทางการศึกษาต้องมียุทธศาสตร์สำคัญ ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กระบวนการผลิต และปัจจัยจากสภาพแวดล้อม กล่าวได้ว่า รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน มีเป็นรูปแบบเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction Models) และมีองค์ประกอบของการรูปแบบสอดคล้องกับรูปแบบของการพัฒนาการศึกษา จึงมีความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบไปใช้ปฏิบัติได้จริง ทั้งนี้รูปแบบดังกล่าวที่เป็นผลการวิจัยในครั้งนี้ ผู้นำชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีความสนใจจะนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนจริง ทั้งนี้ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึกจะนำรูปแบบดังกล่าวไปพิจารณาในการประชุมหมู่บ้านก่อนและจะปรับปรุง ประยุกต์และเปลี่ยนแปลงบางอย่างให้เข้ากับบริบทของชุมชน อย่างไรก็ตาม รูปแบบดังกล่าวยังคงเป็นแนวคิดที่เป็นแกนกลางในการพัฒนาชุมชนต่อไปได้ กล่าวโดยสรุป รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนที่เป็นผลการวิจัยในครั้งนี้มีความเหมาะสม ถูกต้องตามหลักของการพัฒนารูปแบบและไม่เพียงแต่เป็นข้อค้นพบทางวิชาการเท่านั้น ยังสามารถนำไปใช้ปฏิบัติจริงได้อีกด้วย

4. ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ปัจจัยของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน หมายถึง ปัจจัยที่ส่งเสริมให้การนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง โดยให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชน ทั้งนี้ปัจจัยภายในชุมชนยังสามารถสรุปได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ปัจจัยด้านบุคคลและปัจจัยด้านบริบทชุมชน ปัจจัยภายในด้านบุคคลนั้น ประกอบด้วย ปัจจัยด้านความรู้และวิธีการเรียนรู้ของคนในชุมชน ปัจจัยด้านคุณธรรมและศีลธรรมของคนในชุมชน ปัจจัยด้านความเสียสละในการทำงานเพื่อชุมชน และปัจจัยด้านความไว้วางใจทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน สำหรับปัจจัยภายในด้านบริบทชุมชนประกอบด้วย ปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ปัจจัยด้านสาธารณูปโภคและ

สิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน ปัจจัยด้านเทคโนโลยีของชุมชนและการเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ ปัจจัยด้านการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกชุมชน

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านเครือข่ายที่เข้มแข็งและไว้วางใจในระดับสังคม ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภาครัฐทั้งงบประมาณและทรัพยากรอื่น ปัจจัยด้านสถานการณ์ปัจจุบันของสังคมไทยและสังคมโลก ปัจจัยภายนอกเหล่านี้เป็นสิ่งที่สามารถช่วยสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งของทุนทางสังคมได้ เห็นได้ว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริงนั้น จำเป็นต้องอาศัยทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับ วรวิทย์ โธมรัตน์พันธ์ (2548) ที่กล่าวไว้ว่า แม้ว่าทุนทางสังคมจะเริ่มจากปัจจัยภายใน แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธปัจจัยจากภายนอก และสอดคล้องกับ ปราณี หมอนทองแดง (อ้างถึงใน ปาน กิมปี, 2540) ซึ่งนำเสนอข้อค้นพบจากงานวิจัยว่า ปัจจัยภายในไม่สามารถทำงานประสานเชื่อมโยงกันได้เลย ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกเข้ามาช่วยจัดระบบและแก้ปัญหาของชุมชนด้วย

ข้อค้นพบที่น่าสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกคือ การสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันโดยใช้วิธีการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ การพูดคุยเสวนา การจัดเวทีประชาคม เหล่านี้ล้วนเป็นการสื่อสารระหว่างกัน เพื่อนำมาซึ่งความตระหนัก ความไว้วางใจกัน และนำไปสู่การพัฒนาในที่สุด ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับ Putnam (2000) ที่กล่าวไว้ว่า การติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นทำให้ตัวผู้ติดต่อเกิดความตระหนักในเรื่องผู้อื่นมากขึ้น คนที่ทำงานและไว้วางใจในการติดต่อกับคนอื่น เช่น สมาชิกในครอบครัว เพื่อนร่วมชมรม จะทำให้เกิดทุนทางสังคม เกิดการพัฒนาเพราะเกิดความรู้สึกอยากจะรักษา อยากจะช่วยเหลือ ในทางกลับกันถ้าขาดการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นแล้ว ทุนทางสังคมย่อมล่มสลายไปด้วย เห็นได้ว่าปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงถึงกันและมีความสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ยังมีข้อค้นพบที่น่าสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วย เงื่อนไขด้านความตระหนักของคนในชุมชน เงื่อนไขด้านความครบถ้วนและการจัดการองค์ประกอบของทุนทางสังคม และเงื่อนไขด้านความต่อเนื่องเป็นพลวัตของวิธีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม เห็นได้ว่าในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมนั้นต้องเกิดจากเงื่อนไขประการแรกเสียก่อนคือ ความตระหนักถึงความสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ซึ่งเกิดจากการมีปัญหาและต้องการแก้ไขปัญหา เงื่อนไขดังกล่าวมานี้สอดคล้องกับ ธนพรรณ ธาณี (2540) ซึ่งกล่าวไว้โดยสรุปว่า กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมต้องเริ่มจากความตระหนักกับรู้ปัญหา (identify problem) เช่นเดียวกับกระบวนการพัฒนาอื่นๆ ที่คนในชุมชนต้องเกิดความตระหนักทั้งในระดับปัจเจกและในระดับสังคมร่วมกัน จึงนำไปสู่ขั้นตอนต่อไปของกระบวนการพัฒนาได้

การวิจัยในครั้งนี้ได้ผลของการวิจัยตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยครบถ้วนทุกประการ หากแต่ผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นนั้นต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไขดังกล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าการจัดการในเรื่องที่เกี่ยวกับทุนทางสังคมสามารถทำและควบคุมได้ในระดับปัจเจกบุคคล รวมถึงระดับชุมชน แต่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคม ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และเครือข่ายเบญจภาคี ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ เครือข่ายภาคประชาชน ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับนโยบาย กฎหมาย โครงสร้าง โครงการ ความสัมพันธ์ การประสานงานหรืองบประมาณ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสลับซับซ้อนและยากที่จะควบคุมได้ ดังนั้น ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ยังเป็นสิ่งที่น่าสนใจในการศึกษาและพัฒนาต่อไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะในโลกสมัยปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ปัจจัยและเงื่อนไขใหม่ๆ อาจเกิดขึ้นเร็ววินาทีต่อวินาที ในสภาพการณ์ที่การเรียนรู้และการเข้าถึงเทคโนโลยีสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียนรู้ตลอดชีวิตดังเช่นขณะนี้ การศึกษาอย่างลึกซึ้งในเรื่องใดๆ ก็ตามสามารถทำได้ง่ายมากขึ้น นักการศึกษา นักพัฒนา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจึงควรหันกลับมามองและศึกษาทุนทางสังคมและสามารถใช้ทุนต่างๆ ที่มีอยู่เหล่านี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้ได้ผลการวิจัยหลายประการได้แก่ องค์กรประกอบของทุนทางสังคม การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ตลอดจนปัจจัยและเงื่อนไขในการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง จากการดำเนินการวิจัยและผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถแบ่งข้อเสนอแนะของการวิจัยเป็น 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ซึ่งมีดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 หน่วยงานและองค์กรตลอดจนเครือข่าย ที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ การพัฒนาการศึกษาของชุมชน การส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ อาทิ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น สามารถนำข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัย มาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายและโครงการในระดับมหภาค เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้นในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

1.2 หน่วยงานและองค์กรตลอดจนเครือข่ายอื่นๆ ที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ การพัฒนาการศึกษาของชุมชน การส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ อาทิ กระทรวงพลังงาน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ

กรมส่งเสริมการเกษตร กรมปศุสัตว์ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เครือข่ายชุมชนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ องค์กรภาคประชาชน เป็นต้น สามารถนำข้อค้นพบที่ได้มาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย โครงการและแนวทางในการปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานพัฒนาเป็นไปอย่างมีระบบและสอดคล้องกับบริบททุนทางสังคมของชุมชนมากยิ่งขึ้น

1.3 ชุมชนที่ต้องการพัฒนาตนเองเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน สามารถนำข้อค้นพบที่ได้มาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาทุนทางสังคมของชุมชน เพื่อนำทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ และนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนมาใช้เป็นแกนกลางในการพัฒนาชุมชน และเพื่อให้ทุนทางสังคมมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น ทั้งนี้ชุมชนควรนำรูปแบบดังกล่าวมาปรับใช้ให้เหมาะกับบริบทของแต่ละชุมชนด้วย

1.4 ผู้นำชุมชนในชุมชนที่ต้องการพัฒนาตนเองเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน สามารถนำข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบของการเป็นผู้นำชุมชนที่ดี มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้นำชุมชนที่ดี มีคุณสมบัติอันนำไปสู่การทำงานพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

1.5 นักการศึกษา นักวิชาการ พัฒนาการ นักสังคมสงเคราะห์และผู้สนใจที่ต้องการศึกษาแนวคิดทุนทางสังคมในชุมชน โดยเฉพาะทุนทางสังคมกับการศึกษาตลอดชีวิต สามารถนำข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยมาใช้เป็นฐานในการศึกษาเพิ่มเติมได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 นำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนที่พัฒนาขึ้นนี้ ไปทดลองใช้จริงในชุมชน เพื่อศึกษาผลและปัญหาของการใช้รูปแบบและนำมาพัฒนา ปรับปรุงให้รูปแบบมีความเหมาะสมต่อชุมชนยิ่งขึ้นต่อไป

2.2 ศึกษาระดับของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนในเชิงปริมาณ ทั้งก่อนและหลังการใช้รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนที่พัฒนาขึ้น เพื่อวิเคราะห์ประสิทธิภาพของรูปแบบดังกล่าว

2.3 ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการร่วมมือกันของชุมชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม เพื่อจูงใจให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

2.4 ศึกษาพัฒนาการของทุนทางสังคมในสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนในระยะยาว เพื่อให้ได้ข้อมูลของการก่อเกิดและพัฒนาการของทุนทางสังคม และสามารถนำมาเป็นพื้นฐานในการศึกษาอนาคตของทุนทางสังคมได้

2.5 ศึกษาอนาคตภาพของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อพยากรณ์ภาพในอนาคตของทุนทางสังคมและนำมากำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ในระดับมหภาค เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนได้

2.6 สังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้และทุนทางสังคมในเชิงปริมาณ โดยวิธีการวิเคราะห์ห่อภิมาณ (meta analyses) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นภาพรวมของงานวิจัยด้านสังคมแห่งการเรียนรู้และทุนทางสังคม และนำไปวางแผนพัฒนางานวิจัยในประเด็นดังกล่าวต่อไปได้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2526). *การบริหารการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- เยาวดี วิบูลย์ศรี. (2544). *การประเมินโครงการและแนวคิดและแนวปฏิบัติ*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2553). *การสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยการพัฒนาดัชนีชี้วัดทุนทางสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักมาตรฐานกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551*. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มแผนงาน สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ.
- กระทรวงสาธารณสุข. (2543). *กระบวนการประชาสังคมเพื่อการพัฒนาเมือมน่าอยู่ กรณีศึกษาจังหวัดเพชรบุรี รายงานการวิจัยสนับสนุนองค์การอนามัยโลกและกรมอนามัย*. กรุงเทพมหานคร.
- กาญจนา รอดแก้ว. (2550). *การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในเขตภาคกลาง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กุลธร เลิศสุริยะกุล. (2547). *การเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้พันธกิจที่สำคัญของ กคน*. http://dnfe5.nfe.go.th/localdata/webimags/story27_social.htm
- ชนิษฐา กาญจนรังษิณนท์. (2551). *ชุมชนยั่งยืน: เอกสารเผยแพร่ของกรมพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงมหาดไทย.
- จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร. (2553). *รายงานการสังเคราะห์องค์ความรู้จากงานวิจัยการพัฒนาดัชนีชี้วัดทุนทางสังคม งานวิจัยจากการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักมาตรฐานกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ปีงบประมาณ 2553*. กรุงเทพมหานคร.
- จินตรัตน์ อักกะมานัง. (2549). *การพัฒนาโมเดลเชิงสาเหตุของอิทธิพลทุนทางสังคมที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนันภรณ์ อารีกุล. (2550). *เส้นทางวิชาชีพของครูผู้ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ: การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมาน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยยุทธ ชันธปราบ. (2545). *การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้โลกาภิวัตน์ จะเป็นไปได้หรือ*. In ส. หวันแก้ว (Ed.), *การพัฒนาที่ยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์กับทิศทางประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม.
- ทวีป อภิลิทธิ. (2554). *การศึกษาตามอัธยาศัย: การศึกษาของโลกยุคใหม่ที่มาแรง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทศพล กฤตยพิสิฐ. (2537). *การมีส่วนร่วมของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เขตหนองจอก ที่มีต่อโครงการ/กิจกรรมการพัฒนาตามแนวทาง “บวร” และ “บรม” เพื่อสร้างอุดมการณ์แผ่นดินทองหนองจอก*. (วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ทิตนา แคมมณี. (2546). *รูปแบบการเรียนการสอน: ทางเลือกที่หลากหลาย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนพรรณ ธานี. (2540). *การศึกษาชุมชน*. ขอนแก่น: บริษัท เพ็ญพรินต์ติ้ง.
- ธนพล พรหมสูงษ์. (2546). *ความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมกับการจัดการป่าสมุนไพร: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นงลักษณ์ วิรัชชัย. (2542). *การวิเคราะห์อภิมาน*. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม. (2548). *การพัฒนาารูปแบบเมืองแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดชลบุรี*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นภาพรณ์ หะวานนท์. (2550). *องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิคม ทาแดง. (2536). *การสร้างแบบจำลองระบบทางการศึกษา ประมวลสาระชุดวิชาการจัดระบบทางการศึกษา หน่วยที่ 5*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นิตยา สุวรรณศรี, & ชลายุทธ์ ครุฑเมือง. (2549). *การพัฒนาเครือข่าย บ้าน วัด และโรงเรียนในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาโรงเรียนเจริญวิทยา ตำบลวังกะพ้อ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตรต์ อุดรดิตรต์*
- นีออน พิณประดิษฐ์ และคณะ. (2552). *การพัฒนาเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ* งานวิจัยคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. กรุงเทพมหานคร.
- บุญส่ง หาญพานิช. (2546). *การพัฒนาารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุบผา เมฆศรีทองคำ. (2547). *การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาอภิมานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปณิธาน หล่อเลิศวิชา. (2541). *ทุนทางสังคม*. In ปณิธาน หล่อเลิศวิชา (Ed.), *นิยามศัพท์ส่งเสริมสุขภาพ ฉบับปรับปรุงแก้ไข พ.ศ.2541*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- ประเวศ วะสี. (2542). *ชุมชนเข้มแข็ง ทุนทางสังคมของไทย หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็ง ลำดับที่ 1*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน.
- ประเวศ วะสี. (2546). *สรุปผลการประชุมโต๊ะกลม เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน เอกสารการประชุม วันที่ 30 เมษายน 2546 ณ ห้องหลานหลวง โรงแรมรอยัลปริ้นซ์เซส*. กรุงเทพมหานคร.
- ประไพ ศิวะสิริวิลาศ. (2549). *การพัฒนาารูปแบบการศึกษาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อพัฒนาทุนทางสังคม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา กันธิยะ. (2552). *การพัฒนาารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์), มหาวิทยาลัยสยาม.
- ปัทมาวดี โพนนุกูล ชูชุกิ. (2548). *ทุนทางสังคมกับการพัฒนา เอกสารการสอนชุดวิชาเศรษฐศาสตร์* (pp. 313-345). นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- ปาน กิมปี. (2540). *การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน.* (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาน กิมปี. (2554). *ทุนทางสังคมกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.* วารสาร กศน., 4, 34-37.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พจนา เอื้องไพบูลย์. (2546). *การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.* (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พฤทธิ ศิริบรรณพิทักษ์. (2551). *การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: พื้นฐานการศึกษาด้าน เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์.
- มาลี สืบกระแสน. (2552). *การพัฒนาแบบองค์การแห่งการเรียนรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา.* (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต), มหาวิทยาลัยสยาม.
- มิ่งขวัญ คงเจริญ. (2553). *การพัฒนาแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความ ยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้.* (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม. (2544). *ภูมิปัญญาไทยในกระแสโลก.* กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพัฒนาไท.
- ยงยุทธ์ บุราสิทธิ์. (2533). *เทคนิคการกระตุ้นชาวบ้านให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน.* วารสาร พัฒนาชุมชน, ปีที่ 29 41-46.
- วรุดดี โรมรัตน์พันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม.* กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชน เป็นสุข.
- วิไลรัตน์ ยิ้มแฉ่ง. (2527). *การนำเสนอรูปแบบการจัดสถานักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กใน ชนบท.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภกิจ วงศ์วิวัฒน์นุกิจ. (2550). *พจนานุกรมศัพท์การวิจัยและสถิติ.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนอง โลหิตวิเศษ, & สุนทร สุนันท์ชัย. (2548). *การศึกษาตลอดชีวิต.* กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สมบุญ ธรรมลังกา. (2556). *รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น ฐานในจังหวัดเชียงราย.* วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 15(2).
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2547). *นครแห่งการเรียนรู้.* กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2548). *รายงานการวิจัยการจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอด ชีวิต : พิพิธภัณฑน์ โดย ศาสตราจารย์ ดร.สุมาลี สังข์ศรี และคณะ.* กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2551ก). *รายงานการวิจัยวิธีวิทยาการประเมินความสำเร็จของ การศึกษาเพื่อเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้.* กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2553). *แนวทางการพัฒนานโยบายการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เพื่อการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและภูมิ ปัญญาไทย.* กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2554). *ยุทธศาสตร์การส่งเสริม การมีส่วนร่วมทางการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด วี.ที.ซี.คอมมิวเคชั่น.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2543). *ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตในทศวรรษที่ 21*. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของคุรุสภา.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). *ทุนทางสังคมฉบับประชาชน*. กรุงเทพมหานคร: 21 เซ็นจูรี่.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑(พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา. (2547). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวาน กราฟฟิค จำกัด.
- สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน. (2553). *เอกสารนโยบายเพื่อเผยแพร่แนวความคิด การส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพเยาวชน มาตรการสำคัญเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 2*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน.
- สินาด ตรีวรรณไชย. (2548). *ทุนทางสังคม ความหมายและความสำคัญ*. Retrieved 10 มิถุนายน 2554 <http://pxp.nokkrob.org/Magazine2003/33-sp-article.htm>.
- สุทิศ เบ็ญมาศ. (2549). *ทุนทางสังคมและการพัฒนาเยาวชน กรณีศึกษาโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนและการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ วัดเกียรติแก้วสามัคคี อำเภอศรีรัตนะ จังหวัดศรีสะเกษ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุพิชรา ศิริณวัฒน์. (2549). *การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการจัดการศึกษาด้านอาชีพ : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนแขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2552). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2546). *รายงานการจัดการศึกษานอกระบบเพื่อการศึกษาตลอดชีวิตตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2548). *การพัฒนาชุมชน เมืองแห่งการเรียนรู้ สำหรับสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มพัฒนานโยบายการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาและการท่องเที่ยว สำนักมาตรฐานการศึกษาและพัฒนการเรียนรู้.
- สุวรรณณี คำมั่น. (2551). *ทุนทางสังคมกับการพัฒนาทุนมนุษย์ เอกสารการสัมมนาวิชาการประจำปี 2551 เรื่องสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร.

- สุวัฒน์ชัย สวัสดิผล. (2552). *ทุนทางสังคมกับการจัดการศูนย์การเรียนรู้ กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์ชุมชน มอญบางกระบือ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.*
- สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล. (2551). สังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. *วารสารครุศาสตร์, 36(2).*
- สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล. (2554). *อนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- อคิน รพีพัฒน์. (2531). *ปัญหาการพัฒนาชนบท บทเรียนจากกรณียกกระบือ โครงการพัฒนาชนบทกลุ่มน้ำแม่กลอง. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.*
- อดุลย์ วังศรีคุณ. (2543). *การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- อมรา พงศาพิชญ์, & เบญจา ยอดดำเนิน แอดดิก. (2543). *การตรวจสอบทางสังคมประเทศไทย: ทุนทางสังคมและวิกฤติ. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- อรัญ จิตตะเสโน และคณะ. (2556). *หลักและวิธีการบริหารจัดการชุมชน เอกสารประกอบการเรียนรู้ ชุมชนในโครงการวิจัยและพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาวะองค์กรรวมภายใต้แผนสุขภาพจังหวัดสงขลา. สงขลา.*
- อวยพร เรื่องตระกูล และคณะ. (2552). *รายงานการพัฒนาตัวบ่งชี้และเครื่องมือวัดตัวบ่งชี้ ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติมาตรฐานที่ 2 แนวทางการจัดการศึกษาและมาตรฐานที่ 3 แนวทางการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ งานวิจัยจากการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ปีงบประมาณ 2552. กรุงเทพมหานคร.*
- อุดมพร อมรธรรม. (2549). *ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว.*
- อุทุมพร จามรมาน. (2541). *โมเดลคืออะไร. วารสารวิชาการ, 1(ฉบับที่ 3).*

ภาษาอังกฤษ

- ArDictionay. (2008). *ARDictionary*. Retrieved 2011, June 10
<http://ardictionary.com/Model/5908>
- Bardo, J. W., & Hartman, J. J. (1982). *Principles of Urban Sociology by James Hill Parker Urban Sociology: A Human Ecological Perspective by William A. Schwab Contemporary Sociology. American Sociological, 12(3).*
- Bourdieu, P. (1989). *Social Capse and Symbolic Power in Sociological Theory*. Great Britain: Bocardo Press.
- Candy, J. (2005). *Town Planning for Learning Towns*. South Australia: Flinder University.
- Cary, L. J. (1980). *Community Development as a Process*. Columbia: University of Missouri Press.

- Casey, C. (2006). Towards A Learning Society: A Comparative Analysis of New Zealand and Australian Experiences. *Compare: The British Journal of Comparative Education*, 36(2), 343-357.
- Castro, K. C., & Laszlo, A. (2007). *Fostering A Sustainable Learning Society through Knowledge-Based Development*. <http://proques.umi.com>
- Cohen, D., & Prusak, L. (2001). *In Good Company : How Social Capital Makes Organizations Work*. Boston: Harvard Business School.
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). *Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity*: World Development.
- Coleman, S. J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Dictionary of Education. (2005). *Dictionary of Education* Retrieved 2011, June 10 http://culi.chula.ac.th/eJournal_03/article_09.htm
- Edward, R. (1997). *Changing Places?: Flexibility, Lifelong Learning and a Learning Society*. Lincoln: Routledge Taylor & Francis Group.
- Elliott, J. A. (2006). *An Introduction to Sustainable Development*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Encyclopedic Dictionary of Psychology and Education. (1996). *Encyclopedic Dictionary of Psychology and Education* (Vol. 3). New Delhi: Anmol Publications PVT.
- European Council and European Commission. (2010). *Key Competences for a Changing World: Draft 2010 Joint Progress Report of the Council and the Commission on the Implementation of the Education & Training 2010 Work Programme*. Brussels: European Council and European Commission.
- Field, J. (2003). *Social Capital*. London: Routledge.
- Gorard, S., et al. (1997). *The Learning Society Patterns of Participation in Adult Education and Training* Retrieved 2011, June 10 <http://www.eric.ed.gov/>
- Grootaert, C., & Basilaer, J. (2002). *Understanding and Measuring Social Capital : A Multi Disciplinary Tool for Practitioners*. Washington D.C.: The World Bank.
- Hutchins, R. (1970). *The Learning Society*. Harmondsworth: Penguin.
- Jarvis, P. (2007). *Globalisation, Lifelong Learning and the Learning Society Sociological Perspective*. New York: Routledge.
- Keeves, J. P. (1988). *Educational Research Methodology and Measurement an International Handbook*. Oxford: Pergamon Press.
- Kerlinger, F. N., & Lee, H. B. (2000). *Foundations of Behavioral Research*. Singapore: Thomson Learning.

- Kirkwood, C. (1996). *Scotland as A Learning Society: Identity, Difference and Relatedness*. Edinburgh: University of Edinburgh.
- Lantz, A., & Brage, C. A. (2006). *Towards A Learning Society-Exploring the Challenge of Applied Information Literacy through Reality-Based Scenarios* Retrieved 2011, November 19 [http:// ics.heacademy.ac.uk/italics/vol5-1/pdf/lantz-brage-final](http://ics.heacademy.ac.uk/italics/vol5-1/pdf/lantz-brage-final)
- Lin, N. (2001). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge UP.
- Longdo Dict. (2011). *Longdo Dictionary*
- Longworth, N. (2007). *Lifelong Learning Concepts and Contexts*. New York: Routledge.
- Lundvall, B. (2010). *Scope, Style, and Theme of Research on Knowledge and Learning Societies*. Aalborg Denmark: Aalborg University.
- Mescon, M. H. (1985). *Management: Individual and Organization Effectiveness*. New York: Harper&Row.
- Noblit, G. W., & Hare, R. D. (1988). *Meta - Ethnography: Synthesizing Qualitative Studies*. Newbury Park: Sage Publications.
- Putnam, D. R. (2000). *Bowing Alone : The Collapse and Revival of American Community*. New York: Touchstone Rockefeller Center.
- Schon, D. (1963). *Beyond the Stable State: Public and Private Learning in a Changing University*. Harmondsworth: Penguin.
- Selwyn, N., Goral, S., & Furlong, J. (2006). *Adult Learning in Digital Age: Information Technology and the Learning Society*. London: Routledge.
- Steiner, F. (1988). *Organizational dilemmas as barriers to learning* Retrieved 2011, June 10 www.emeraldinsight.com/Insight/viewContentItem.do?contentType=Article&hdAction=Inkpdf&contentId=882557
- Su Ya-Hui. (2007). *The Learning Society as Itself: Lifelong Learning, Individualization of Learning, and Beyond Education* Retrieved 2011, November 20 <http://www.eric.ed.gov>
- Thinkexist Dictionary. (2008). *Thinkexist Dictionary* Retrieved 2011, June 10 [http:// thinkexist.com/dictionary/meaning/model](http://thinkexist.com/dictionary/meaning/model)
- UNESCO. (1972). *Learning to be: The world of education today and tomorrow*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (1997). *Educating for a Sustainable Future: A Transdisciplinary Vision for Concerted Action*. Paris: UNESCO.
- Wilber, K. (2000). *Integral psychology: consciousness, spirit, psychology, therapy*. Boston: Shambhala Publication, Inc.

World Bank. (1999). *What is Social Capital* Retrieved 2011, June 10

<http://www.worldbank.org/poverty/scapital/whatsc>

World Bank. (2004). *Measuring Social Capital: An Integrated Questionnaire*. Retrieved

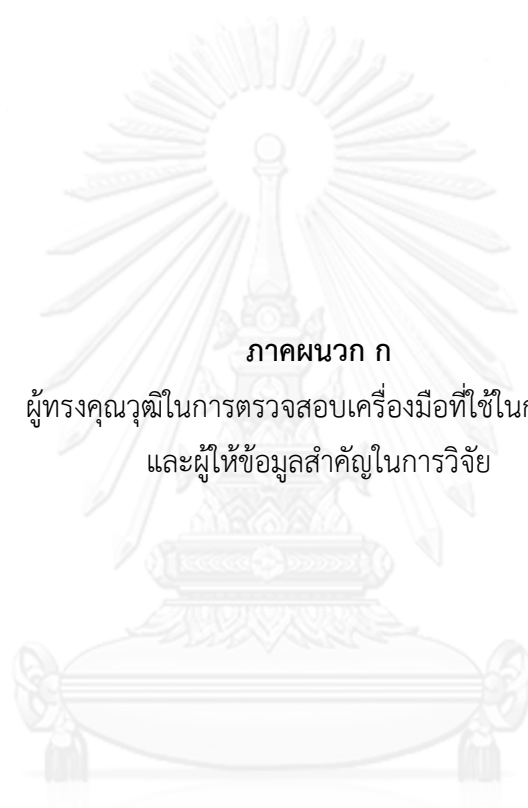
2011, June 10 <http://www.worldbank.org/poverty/scapital/>

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก ก

ผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
และผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. รศ. ดร.ศิริพันธ์ สุวรรณมรรคา อาจารย์ประจำสาขาวิชาวิจัยการศึกษา
ภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาการศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ผู้ทรงคุณวุฒิด้านระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ)
2. ผศ. ดร.วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา อาจารย์ประจำสาขาวิชาการศึกษาแบบโรงเรียน
ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาตลอดชีวิต)
3. อาจารย์ ดร.อมรวิชัย นาคทรพรพ อาจารย์ประจำสาขาวิชาพัฒนศึกษา
ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทาง-
การศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
และผู้อำนวยการสถาบันรามจิตติ
(ผู้ทรงคุณวุฒิด้านสังคมแห่งการเรียนรู้)
4. อาจารย์ ดร.สรร ธงยศ รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยนครพนม
(ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการออกแบบเครื่องมือในการวิจัย)
5. อาจารย์ ดร.นริสรา พิงโพธิ์สภ อาจารย์ประจำสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
(ผู้ทรงคุณวุฒิด้านทุนทางสังคมและสังคมวิทยา)
6. ดร.กาญจนา รอดแก้ว นักทรัพยากรบุคคลชำนาญการ ฝ่ายวิจัย
สถาบันการพัฒนาชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน
กระทรวงมหาดไทย
(ผู้ทรงคุณวุฒิด้านทุนทางสังคมและชุมชนศึกษา)
7. ดร.มิ่งขวัญ คงเจริญ นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ
สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงการพัฒนา-
สังคมและความมั่นคงของมนุษย์
(ผู้ทรงคุณวุฒิด้านสังคมแห่งการเรียนรู้)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Focused Interview)

ในการศึกษาภาคสนามแบบพหุกรณีศึกษาในพื้นที่กรณีศึกษาทั้ง 4 แห่ง
ระหว่างวันที่ 30 เมษายน พ.ศ.2555 จนถึงวันที่ 23 กันยายน พ.ศ.2556 รวมระยะเวลา 10 เดือน
(ไม่นับรวมเวลาระหว่างเดือนมกราคม – กรกฎาคม พ.ศ.2556)

ชุมชนบ้านดอกบัว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

1. นายบาล บุญก้า	ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัว
2. นายประยูร ใจบาล	สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล
3. นางผัดแก้ว งามเมือง	ประธานกลุ่มแม่บ้านและประธานคุ้มวิถีพอเพียง 2
4. นายบรรพต ปัฐวี	ปราชญ์ชาวบ้านด้านการเพาะพันธุ์ด้วงกว้างเขา
5. นายเสาร์แก้ว ใจบาล	ภูมิปัญญาด้านการใช้พลังงานทดแทน
6. นายพนม พยนต์ยิ้ม	เจ้าของโฮมสเตย์ภายในชุมชน
7. คนในชุมชน จำนวน 4 คน	

ชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

1. นายเจริญ แก้วเจริญ	ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบางพลับ
2. นายสมทรง แสงตะวัน	ครูภูมิปัญญาไทย สาขาเกษตรกรรมและ
ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร้สารพิษ
3. นายทรงยศ แสงตะวัน	ประธานชมรมคนรุ่นใหม่รักบางพลับและ
ผู้จัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับ
4. นางสาวฉวีวรรณ หัตถกรรม	ประธานกลุ่มสตรีเกษตรพัฒนาบางพรหมและ
ครูภูมิปัญญาด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร
5. นางสาวสถาพร ตะวันขึ้น	ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์และรองประธาน
ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร
ประจำตำบลบางพรหม
6. นายสรณพงษ์ บัวโรย	ประธานการประชุมเครือข่ายมหาวิทยาลัยภูมิปัญญา
ท้องถิ่น จ.สมุทรสงคราม
7. คนในชุมชน จำนวน 4 คน	

ชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

1. นายสุรพงษ์ เตินเตือน	ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว
2. นายคำหมื่น เนียมชมภู	ผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านด้านภูมิปัญญาอีสาน
3. นางบุญทัน สีหาบุตร	ประธานกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าชุมชนและทอเสื่อ
4. นายประวัติ วิสิลา	ประธานกลุ่มไร่นาสวนผสม
5. นางสมควร เตินเตือน	ประธานกลุ่มธนาคารชุมชน
6. นางไพรัตน์ จันมะโฮง	ประธานกลุ่มไข่เค็มไอโอดีน
7. คนในชุมชน จำนวน 4 คน	

ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

1. นายชำนาญ กาญจนานุกูล	ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบ่อน้ำซับ
2. นายบุเรง ชิตมาลย์	คณะกรรมการหมู่บ้านและปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตรผสมผสานและเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งตนเอง
3. นางสุจินต์ อินทศิริ	คณะกรรมการหมู่บ้านและปราชญ์ชาวบ้านด้านการวางแผนแม่บทชุมชน การบริหารองค์การชุมชน การแพทย์แผนไทยและการแปรรูปสมุนไพร
4. นายสมบูรณ์ จันทร์จรุง	คณะกรรมการหมู่บ้านและปราชญ์ชาวบ้านด้านการถ่ายทอดแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การทำเกษตรอินทรีย์และการแพทย์แผนไทย
5. นายदनัย รำพึงนิิตย์	ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลขุนทะเล อ.ลานสกา
6. นางวิจิตรา จิตรบันเจ็ด	ครู กศน. ตำบลขุนทะเล
7. คนในชุมชน จำนวน 4 คน	

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

วันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ.2556 เวลา 09.00-12.00 น.

ณ บ้านสวนแสงตะวัน ชุมชนบ้านบางพลับ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสนทนากลุ่ม

1. นายสมทรง แสงตะวัน	ครูภูมิปัญญาไทย สาขาเกษตรกรรมและ
ประธานกลุ่มส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ไร้สารพิษ
2. นายทรงยศ แสงตะวัน	ประธานชมรมคนรุ่นใหม่รักบางพลับและ
ผู้จัดการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับ
3. นางสาวฉวีวรรณ หัตถกรรม	ประธานกลุ่มสตรีเกษตรพัฒนาบางพรหมและ
ครูภูมิปัญญาด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร
4. นางสาวสุทธีวรรณ หัตถกรรม	ผู้ช่วยครูภูมิปัญญาด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์
อาหารและวิทยากรประจำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
บ้านบางพลับ
5. นางสาวสถาพร ตะวันขึ้น	ประธานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์และรองประธาน
ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร
ประจำตำบลบางพรหม
6. นางสาวชนิดา สมน้อย	คณะกรรมการบริหารศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
บ้านบางพลับและครูประจำโรงเรียนวัดแก่นจันทร์เจริญ
7. นางชูศรี อัจฉะอ	ผู้ช่วยครูภูมิปัญญาด้านการแปรรูปน้ำตาล
มะพร้าวและวิทยากรประจำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
บ้านบางพลับ

ผู้จัดบันทึกการสนทนากลุ่ม (Notetaker)

1. นางสาวสุพรรณษา หลังประเสริฐ	นักศึกษาปริญญาเอก สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
2. นายสถิตย์ มาตสมบัติ	นักศึกษาปริญญาโท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. นางสาวยุวนารี โม่มาลา	นักศึกษาปริญญาโท สาขาหลักสูตรและการนิเทศ
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ.2556 เวลา 13.00-16.00 น.

ณ ชุมชนบ้านหนองหัววัว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก

1. นายสุรพงษ์ เตินเตื่อน	ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองหัววัว
2. นางสมควร เตินเตื่อน	ประธานธนาคารชุมชน
3. นางสาวสำเร็จ ไชยแสง	อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
4. นางอาน สมอุมจารย์	ผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น
อีสานและการจัดทำแผนชุมชน
5. นางรับ แก้ววรบุตร	ประธานกลุ่มอาชีพทอผ้า, เลขาธนาคารชุมชน
และผู้ประสานงาน กศน. ตำบล
6. นางสาวสุดใจ ศรีพุทธา	ผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม
7. นางบุญทัน สีหาบุตร	ผู้อาวุโส, ปราชญ์ชาวบ้านด้านการจักสานและ
ประธานกลุ่มอาชีพทอเสื่อ

ผู้ร่วมเหตุการณ์

1. อาจารย์มนนิภา แก้วล้วนล้วน	ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนโคกแปะ ต.หนองตุม
อ.เมือง จ.ขอนแก่น
2. นางสาวสุพรรณษา หลังประเสริฐ	นักศึกษาปริญญาเอก สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
3. นายสถิตย์ มาตสมบัติ	นักศึกษาปริญญาโท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ภาคผนวก ข
กรณีศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคเหนือ จำนวน 9 ชุมชน ได้แก่

1) ชุมชนบ้านหนองกระทุ่ม	จังหวัดกำแพงเพชร
2) ชุมชนบ้านร่องปลายนา	จังหวัดเชียงราย
3) ชุมชนบ้านสันกอง	จังหวัดเชียงราย
4) ชุมชนวัดเขาแก้ว	จังหวัดตาก
5) ชุมชนบ้านศรีบุญเรือง	จังหวัดน่าน
6) ชุมชนบ้านนายาง	จังหวัดน่าน
7) ชุมชนบ้านดอกบัว	จังหวัดพะเยา
8) ชุมชนวัดป่าฝาง	จังหวัดพะเยา
9) ชุมชนบ้านสามขา	จังหวัดลำปาง

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 15 ชุมชน ได้แก่

1) ชุมชนบ้านพิมูล	จังหวัดกาฬสินธุ์
2) ชุมชนบ้านกอก	จังหวัดขอนแก่น
3) ชุมชนบ้านคำปลาหลาย	จังหวัดขอนแก่น
4) ชุมชนบ้านบัว	จังหวัดขอนแก่น
5) ชุมชนบ้านหนองแสง	จังหวัดขอนแก่น
6) ชุมชนบ้านหนองหัววัว	จังหวัดขอนแก่น
7) ชุมชนบ้านหนองลูกช้าง	จังหวัดชัยภูมิ
8) ชุมชนผู้ไทยเรณูนคร	จังหวัดนครพนม
9) ชุมชนบ้านดอนมัน	จังหวัดมหาสารคาม
10) ชุมชนบ้านภู หมู่ 1 และ 2	จังหวัดมุกดาหาร
11) ชุมชนบ้านคุยผง	จังหวัดร้อยเอ็ด
12) ชุมชนวัดโพธิ์การาม	จังหวัดร้อยเอ็ด
13) ชุมชนบ้านหนองหงส์	จังหวัดร้อยเอ็ด
14) ชุมชนบ้านท่าหลักดิน	จังหวัดอุดรธานี
15) ชุมชนบ้านปะอ่าว	จังหวัดอุบลราชธานี

ภาคกลาง จำนวน 17 ชุมชน ได้แก่

1) ชุมชนประดิษฐ์โทรการ	จังหวัดกรุงเทพมหานคร
2) ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุคตักวา	จังหวัดกรุงเทพมหานคร
3) ชุมชนเกษตรอินทรีย์เขาสมิง	จังหวัดตราด
4) ชุมชนบ้านดงข่า	จังหวัดนครนายก
5) ชุมชนบ้านทุ่งกระโปรง	จังหวัดนครนายก
6) ชุมชนบ้านศรีจุฬา	จังหวัดนครนายก
7) ชุมชนบ้านวังข่อย	จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
8) ชุมชนบ้านหนองกลางดง	จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
9) ชุมชนบ้านยาง	จังหวัดปราจีนบุรี
10) ชุมชนบ้านไค้ตาบาง	จังหวัดเพชรบุรี
11) ชุมชนบ้านดอนใน	จังหวัดเพชรบุรี
12) ชุมชนบ้านไร่สะท้อน	จังหวัดเพชรบุรี
13) ชุมชนบ้านเหล่ามะละกอ	จังหวัดราชบุรี
14) ชุมชนบ้านบ่อลูกรัง	จังหวัดสระแก้ว
15) ชุมชนสามชุกตลาดร้อยปี	จังหวัดสุพรรณบุรี
16) ชุมชนบ้านบางปลากด	จังหวัดสมุทรปราการ
17) ชุมชนบ้านบางพลับ	จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาคใต้ จำนวน 6 ชุมชน ได้แก่

1) ชุมชนบ้านฉางกลาง	จังหวัดตรัง
2) ชุมชนตำบลทุ่งไผ่	จังหวัดนครศรีธรรมราช
3) ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ	จังหวัดนครศรีธรรมราช
4) ชุมชนบ้านบ่อแร่	จังหวัดภูเก็ต
5) ชุมชนบ้านนาถึก	จังหวัดสงขลา
6) ชุมชนบ้านคลองเรือ	จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภาคผนวก ค
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

๙ แบบวิเคราะห์เอกสาร ๙

ชื่องานวิจัย: การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม
เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ชื่อผู้วิจัย: นางสาวชนันภรณ์ อารีกุล

ประกอบด้วย:

- ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของเอกสาร
- ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 1: ข้อมูลพื้นฐานของเอกสาร

ชื่อเอกสาร/เรื่อง/หัวข้อ/ชุมชนที่ศึกษา.....
ชื่อผู้เขียน/ผู้วิจัย/ผู้จัดทำ.....
ปี พ.ศ. ที่เขียน/จัดทำ/พิมพ์เผยแพร่.....
ประเภทเอกสาร ☐ บทความ ☐ สื่อวีดิทัศน์ ☐ งานวิจัย ☐ อื่นๆ (ระบุ).....

**ตอนที่ 2: ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมและการเสริมสร้างความ
เข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน**

ประเด็นการวิเคราะห์	ประเด็นย่อยในการวิเคราะห์	รายละเอียดของการวิเคราะห์
1. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน	1.1 บุคคล	1.1.1 ผู้นำแบบทางการ
		1.1.2 ผู้นำแบบกึ่งทางการ
		1.1.3 ผู้นำตามธรรมชาติ
	1.2 สถาบัน	1.2.1 สถาบันหลักทางสังคม
		1.2.2 หน่วยงานภาครัฐ
		1.2.3 หน่วยงานภาคเอกชน
		1.2.4 สถาบันอื่นๆ
	1.3 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม	1.3.1 ภูมิปัญญา
		1.3.2 วัฒนธรรม

ประเด็นการวิเคราะห์	ประเด็นย่อยในการวิเคราะห์	รายละเอียดของการวิเคราะห์
2. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน	2.1 การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา
	2.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผน
	2.3 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ
	2.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
	2.5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ข้อค้นพบเพิ่มเติม

1. องค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

.....

.....

.....

2. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

.....

.....

.....

๙ แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการศึกษาภาคสนาม ๙

ชื่องานวิจัย: การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ชื่อผู้วิจัย: นางสาวชนันภรณ์ อารีกุล

ประกอบด้วย:

- แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 1 เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน
- แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 2 เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
- แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 3 เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคม
- แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 4 เพื่อวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

บันทึกการสัมภาษณ์

บันทึกการสัมภาษณ์ครั้งที่.....วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

เวลา..... สถานที่.....

ผู้สัมภาษณ์.....

ผู้ให้ข้อมูลหลัก.....

ผู้ร่วมเหตุการณ์.....

แผนผังที่นั้ผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์**ประเด็นและคำถามในการสัมภาษณ์****1. สภาพทางภูมิศาสตร์**

- หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ติดกับหมู่บ้านอะไร ตำบลอะไรบ้าง
- พื้นที่ของหมู่บ้านเป็นอย่างไร (ที่ราบสูง/ที่ราบลุ่ม/ที่ลาดเอียง)
- ลักษณะของดินในหมู่บ้าน ปกพืชชนิดใดได้ดีบ้าง
- ในหมู่บ้านมีแม่น้ำอะไรไหลผ่าน มีแหล่งน้ำใดเป็นแหล่งน้ำสำคัญของหมู่บ้าน
- สภาพอากาศของหมู่บ้านมีลักษณะอย่างไร แบ่งได้กี่ฤดู
- การเดินทางเข้า-ออกหมู่บ้านต้องใช้รถอะไร ถนนหนทางภายในหมู่บ้านเป็นอย่างไร

2. ความเป็นมาของชุมชน

- หมู่บ้านตั้งขึ้นตั้งแต่เมื่อไร ปี พ.ศ.อะไร
- มีใครเป็นคนก่อตั้งหมู่บ้านหรือมาตั้งรกรากในหมู่บ้านคนแรก
- มีใครในหมู่บ้านที่สามารถเล่าประวัติความเป็นมาในอดีตของหมู่บ้านให้ฟังได้บ้าง
- หมู่บ้านนี้มีตำนานเรื่องเล่าที่เล่าเกี่ยวกับความเป็นมาหรือที่มาของชื่อหมู่บ้านหรือไม่ ถ้ามีขอให้เล่าให้ฟังอย่างละเอียด

๒ แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 1 **๒**
เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน (ต่อ)

3. ประชากรและการปกครอง

- หมู่บ้านมีคนอยู่ในหมู่บ้านจำนวนเท่าไร มีทั้งหมดกี่ครัวเรือน
- คนในหมู่บ้านนับถือศาสนาอะไรบ้าง
- การปกครองภายในหมู่บ้านมีแบ่งการออกเป็นกี่คุ้ม (กลุ่ม)
- มีใครเป็นผู้ใหญ่บ้าน และใครเป็นผู้นำคุ้ม (กลุ่ม)
- ในหมู่บ้านมีคณะกรรมการหมู่บ้านหรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายว่าแบ่งเป็นกี่ฝ่าย

4. เศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ

- อาชีพหลักของคนในหมู่บ้านคืออาชีพใด ถ้าเป็นเกษตรกรขอให้อธิบายว่าเป็นชาวนา/ชาวสวน/เลี้ยงสัตว์
- อาชีพเสริมของคนในหมู่บ้านคืออาชีพใด
- คนในหมู่บ้านใช้เวลาใดในการประกอบอาชีพเสริม
- รายได้ของคนในหมู่บ้านเป็นอย่างไร
- คนในหมู่บ้านสามารถเพิ่มรายได้ของครอบครัวได้อย่างไรบ้าง (นอกเหนือจากอาชีพหลักและอาชีพเสริม)

5. วัฒนธรรมและประเพณี

- คนในหมู่บ้านมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมความเป็นอยู่ อาหารการกิน เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มอย่างไร
- คนในหมู่บ้านมีเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างจากคนหมู่บ้านอื่นอย่างไร
- ประเพณีใดบ้างที่เป็นเอกลักษณ์และคนในหมู่บ้านให้ความสำคัญยึดถือปฏิบัติสืบทอดมานาน

๒ แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 2 ๒

เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์ความเป็นมาของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้
2. เพื่อวิเคราะห์การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา
3. เพื่อวิเคราะห์การจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา
4. เพื่อวิเคราะห์การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืนของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

บันทึกการสัมภาษณ์

บันทึกการสัมภาษณ์ครั้งที่.....วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

เวลา..... สถานที่.....

ผู้สัมภาษณ์.....

ผู้ให้ข้อมูลหลัก.....

ผู้ร่วมเหตุการณ์.....

แผนผังที่ร่างผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์

ประเด็นและคำถามในการสัมภาษณ์

1. ความเป็นมาของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

- หมู่บ้านนี้เคยประสบปัญหาอะไรบ้าง ประสบปัญหาเมื่อใด ขอให้เล่าปัญหาที่พบอย่างละเอียด
- มีใครเป็นผู้นำหรือแกนนำในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับหมู่บ้าน
- คนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาหรือไม่ ถ้ามีขอให้เล่าวิธีการแก้ปัญหาให้ฟังอย่างละเอียด
- คนในหมู่บ้านมีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ปัญหาหรือวางแผนช่วยหมู่บ้านในเรื่องใดบ้าง
- หลังจากแก้ปัญหาของหมู่บ้านได้แล้ว คนในหมู่บ้านยังมีส่วนร่วมในการวางแผนช่วยหมู่บ้านร่วมกันหรือไม่ ถ้ามีขอให้เล่าการวางแผนและการทำงานร่วมกันของคนในหมู่บ้านให้ฟังอย่างละเอียด
- ปัจจุบันนี้คนในหมู่บ้านยังมีการประชุมร่วมกันและร่วมมือกันทำงานให้กับชุมชนหรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายว่ามีการรวมตัวกันอย่างไร เมื่อไร

๒ แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 2

เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน (ต่อ)

2. การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

2.1 บุคคลแห่งการเรียนรู้

- ถ้าคนในหมู่บ้านมีปัญหาจะไปปรึกษาใคร
- ใครเป็นผู้อาวุโสหรือคนที่มีความรู้เด่นๆ ของหมู่บ้าน
- ใครเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมของหมู่บ้านให้แก่คนอื่นๆ
- ถ้ามีคนจากข้างนอกเข้ามาศึกษาดูงาน จะต้องไปหาใคร
- คนที่มีความรู้ (จากคำถามข้างต้น) เป็นคนที่มีลักษณะอย่างไร

2.2 แหล่งเรียนรู้

- บ้านของใครบ้างที่ใช้เป็นที่ศึกษาหาความรู้ของคนในหมู่บ้าน
- สถานที่ใดของหมู่บ้านที่คนในหมู่บ้าน จะแนะนำให้คนภายนอกเข้าไปศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับหมู่บ้าน
- ถ้ามีคนเข้ามาศึกษาดูงาน ในหมู่บ้านมีการแบ่งเป็นฐานการเรียนรู้หรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายฐานการเรียนรู้อย่างละเอียด

2.3 องค์ความรู้

- มีความรู้เรื่องใดบ้างที่คนในหมู่บ้านสืบทอดมาจากคนรุ่นก่อน
- คนในหมู่บ้านต้องใช้ความรู้เรื่องใดบ้างในการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตประจำวัน
- ในการพัฒนาอาชีพของตน คนในหมู่บ้านต้องศึกษาหาความรู้อะไรเพิ่มเติมบ้าง

2.4 การจัดการความรู้

- เคยชวนคนในหมู่บ้านที่มีความรู้ดีๆ มาถ่ายทอดความรู้ให้คนในหมู่บ้านคนอื่นๆ หรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบาย
- คนในหมู่บ้านที่มีความรู้ดีเคยมาช่วยแก้ไขปัญหาของหมู่บ้านหรือไม่ ขอให้อธิบาย
- ในหมู่บ้านเคยมีใครเรียกชาวบ้านมาประชุม แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาของหมู่บ้านหรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายว่าชาวบ้านมาแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องอะไร ผลที่ได้เป็นอย่างไร
- เวลาที่มีการประชุมหรือมีใครมาสอนมีการจดบันทึกเป็นรายงานหรือไม่ ใครเป็นผู้จด
- ในหมู่บ้านมีการพิมพ์เอกสารความรู้หรือเว็บไซต์ของหมู่บ้านหรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบาย

2.5 กิจกรรมการเรียนรู้

- ถ้ามีคนเข้ามาศึกษาดูงานคนในหมู่บ้านจะจัดกิจกรรมใดบ้างให้คนภายนอกได้ศึกษาเรียนรู้
- มีกิจกรรมใดบ้างที่คนในหมู่บ้านทำกันเป็นประจำอยู่แล้วและเมื่อมีคนเข้ามาศึกษาดูงานก็สามารถสาธิตให้ดูได้ทันที
- ในหมู่บ้านมีการทำกิจกรรมใดบ้างที่ทำขึ้นเพื่อทำให้คนในหมู่บ้านเกิดความสามัคคีกันร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้าน

๒ แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 2 ๒

เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน (ต่อ)

3. การเรียนรู้ตลอดชีวิต

3.1 การศึกษาในระบบ

- ในหมู่บ้านนี้มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยหรือไม่ ถ้ามี มีกี่แห่ง
- เด็กในวัยเรียนส่วนใหญ่ของหมู่บ้านจะเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่ไหน
- โรงเรียนกับคนในหมู่บ้านมีกิจกรรมร่วมกันหรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายอย่างละเอียด

3.2 การศึกษานอกระบบ

- ในหมู่บ้านนี้มีศูนย์ กศน.ตำบล หรือไม่ มีใครเป็นครูของ ศูนย์ กศน.ตำบล
- มีคนในหมู่บ้านไปเรียนที่ศูนย์ กศน.ตำบล หรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายว่าเป็นใครบ้าง
- ครูของศูนย์ กศน.ตำบล เข้ามาจัดกิจกรรมหรือทำกิจกรรมร่วมกับคนในหมู่บ้านบ้างหรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายว่าเป็นกิจกรรมใดบ้าง

3.3 การศึกษาตามอัธยาศัย

- ในหมู่บ้านนี้มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน ที่นั่งอ่านหนังสือพิมพ์หมู่บ้าน ห้องสมุดชุมชน แหล่งเรียนรู้ของชาวบ้านหรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายว่ามีกี่แห่ง อะไรบ้าง
- คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านมีความสนใจหรือชอบศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องอะไร และทำไมต้องการศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องนั้นๆ ด้วย
- นอกจากหนังสือแล้ว ถ้าคนในหมู่บ้านอยากหาความรู้เพิ่มเติมจะทำอย่างไร ศึกษาจากที่ไหน

4. การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

4.1 ด้านเศรษฐกิจ

- คนในหมู่บ้านรู้จักเศรษฐกิจของในหลวงหรือไม่ ถ้ารู้จักได้นำมาใช้ในชีวิตอย่างไร
- ในหมู่บ้านมีการจัดตั้งกองทุนหรือกลุ่มออมทรัพย์อะไรบ้าง และแต่ละกลุ่มมีสมาชิกอย่างน้อยแค่ไหน แต่ละกองทุนมีการจัดการอย่างไร มีเงินหมุนเวียนประมาณเท่าไร
- กองทุนที่จัดตั้งขึ้นมีประโยชน์ต่อคนในหมู่บ้านอย่างไร
- ในหมู่บ้านมีการผลิตสินค้าอะไรบ้าง มีตลาดสำหรับซื้อขายสินค้าภายในหมู่บ้านหรือไม่ ถ้ามีอยู่ที่ไหน และถ้าจะเอาของไปขายนอกหมู่บ้านจะเอาไปขายที่ไหน

๒ แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 2 ๒

เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน (ต่อ)

4.2 ด้านสังคม

- คนในหมู่บ้านมีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันบ้างหรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายว่ามีเมื่อไร (จัดประจำทุกเดือนหรือไม่ จัดทุกวันที่เท่าไร) และส่วนใหญ่จะจัดให้ประชุมในเรื่องอะไร
- ในการประชุมแต่ละครั้ง คนในหมู่บ้านมีโอกาสในการเสนอความคิดเห็นมากน้อยแค่ไหน
- บรรยากาศในการประชุมแต่ละครั้งชาวบ้านรู้สึกอย่างไร แต่ละคนมีบทบาทอะไรบ้าง (เลขานุการ/กรรมการ) และผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทหน้าที่อะไร (ประธานในการประชุมหรือตำแหน่งอื่น)
- ผู้ใหญ่บ้านเคยจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่คนในหมู่บ้านบ้างหรือไม่ ถ้าเคยมีขอให้อธิบายว่าเป็นกิจกรรมอะไร และคนในหมู่บ้านให้ความร่วมมือมากน้อยแค่ไหน
- หมู่บ้านเคยจัดงาน/กิจกรรมเกี่ยวกับการแสดงประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของหมู่บ้านหรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายว่าเป็นงานอะไร และมีกิจกรรมอะไรในงานบ้าง (จัดภายในหรือภายนอกชุมชน)
- หมู่บ้านเคยจัดงาน/กิจกรรมที่แสดงความรู้ ภูมิปัญญาของคนในหมู่บ้านหรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายว่าเป็นงานอะไร และมีกิจกรรมอะไรในงานบ้าง (เช่น การจัดนิทรรศการหรือการเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ภายนอก)

4.3 ด้านสิ่งแวดล้อม

- เกษตรกรในหมู่บ้านส่วนใหญ่ใช้สารเคมีในการทำเกษตรหรือไม่
- ในหมู่บ้านมีเกษตรกรที่ทำเกษตรแบบอินทรีย์ปลอดสารเคมีหรือไม่ ถ้ามีคือใคร ทำเกษตรกรรมประเภทใด (ทำนา/ทำสวน/เลี้ยงสัตว์) ขอให้อธิบายว่าทำเกษตรอินทรีย์อย่างไร
- คนในหมู่บ้านเคยเรียนรู้เรื่องการแยกขยะหรือไม่ ถ้าเคยเรียนแล้วได้นำมาปฏิบัติอย่างต่อเนื่องหรือไม่
- คนในหมู่บ้านเคยทำกิจกรรมฟื้นฟูและพัฒนาสิ่งแวดล้อมอะไรร่วมกันบ้าง (ทำความสะอาดหมู่บ้านร่วมกัน/ทำฝายชะลอน้ำ/ปลูกป่าชุมชน)
- สิ่งแวดล้อม/ระบบนิเวศของหมู่บ้านอยู่ในสภาพที่ดีหรือไม่ ถ้าดีขอให้อธิบายรายละเอียด

๒ แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 3 **๒**
เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคม

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

บันทึกการสัมภาษณ์

บันทึกการสัมภาษณ์ครั้งที่.....วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

เวลา..... สถานที่.....

ผู้สัมภาษณ์.....

ผู้ให้ข้อมูลหลัก.....

ผู้ร่วมเหตุการณ์.....

แผนผังที่นั้งผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์

ประเด็นและคำถามในการสัมภาษณ์

องค์ประกอบของทุนทางสังคมในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

- ในหมู่บ้านนี้มีสิ่งใดบ้างที่เป็นสิ่งสำคัญของหมู่บ้าน เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่หมู่บ้าน ทำให้คนในหมู่บ้านมีความสุข ครอบครัวและคนในหมู่บ้านมีความรักใคร่สามัคคีต่อกัน คนในวัยเรียนได้มีโอกาสในการเรียน คนในวัยทำงานสามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ คนในวัยสูงอายุได้อยู่กับลูกหลานอย่างมีความสุข

1. บุคคล

- ใครคือคนที่มีความสำคัญต่อหมู่บ้าน มีความรู้ หน่วยงานของหมู่บ้านมาโดยตลอดและทำให้หมู่บ้านพัฒนา
- คนที่มีความสำคัญ (จากคำถามข้างต้น) เคยช่วยแก้ปัญหาอะไรให้แก่หมู่บ้านบ้าง
- คนที่มีความสำคัญ (จากคำถามข้างต้น) ช่วยทำประโยชน์อะไรให้แก่หมู่บ้านบ้าง
- คนที่มีความสำคัญ (จากคำถามข้างต้น) เป็นคนที่มีลักษณะอย่างไร

๒ แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 3 **๒**
เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคม (ต่อ)

2. สถาบัน

(สถาบันพระมหากษัตริย์)

- คนในหมู่บ้านแสดงออกถึงความเคารพรักในหลวงและพระราชินีอย่างไรบ้าง
- คนในหมู่บ้านรู้จักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ในหลวงทรงสอนไว้มากน้อยแค่ไหน และนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างไร

(สถาบันศาสนา)

- คนในหมู่บ้านเข้าร่วมกิจกรรมที่ศาสนสถาน (วัด) ประจำหมู่บ้านหรือไม่ และกิจกรรมใดบ้างที่มีขึ้นที่ศาสนสถาน (วัด) ประจำหมู่บ้าน
- เจ้าอาวาสของวัดประจำหมู่บ้านคือใคร มีอภิยาศยอย่างไรต่อคนในหมู่บ้าน
- เจ้าอาวาสและพระสงฆ์ในหมู่บ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมใดของหมู่บ้านบ้าง ช่วยเหลือคนในหมู่บ้านด้านใดบ้าง

(สถาบันครอบครัว)

- คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านนี้มีครอบครัวลักษณะใด (ครอบครัวเดี่ยว/ครอบครัวขยาย) และความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นอย่างไร
- ถ้าหมู่บ้านมีกิจกรรมผู้ใหญ่ในบ้าน อาทิ ปู่ ย่า ตา ยาย หรือ พ่อ แม่ มีส่วนชักนำให้บุตรหลานมาเข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้านหรือไม่ ถ้ามีส่วนขอให้อธิบายว่าอย่างไร
- หมู่บ้านเคยจัดกิจกรรมอะไรบ้างที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัว
- ถ้าคนในครอบครัวของหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ที่ดี คิดว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาหมู่บ้านอย่างไร

(หน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรต่างๆ)

- หน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรใดบ้างที่เข้ามาช่วยเหลือในการพัฒนาหมู่บ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของหมู่บ้าน หรือเป็นเจ้าของจัดงานหรือกิจกรรมต่างๆ ให้หมู่บ้าน ขอให้อธิบาย

3. ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

- ความรู้ด้านใดบ้างที่มีความสำคัญต่อหมู่บ้านซึ่งคนในหมู่บ้านสืบทอดมาจากคนรุ่นก่อน และ/หรือเป็นความรู้ที่ทำให้คนในหมู่บ้านมีอาชีพ ทำให้หมู่บ้านเกิดการพัฒนา
- คนในหมู่บ้านร่วมกันสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีใดบ้าง เพื่อเป็นการสร้างเอกลักษณ์
- คนในหมู่บ้านมีความเอื้ออาทร ความมีน้ำใจ ความไว้วางใจเชื่อใจต่อกันอย่างไร ขอให้อธิบาย
- คนในหมู่บ้านมีจิตสาธารณะ จิตอาสาช่วยงานของหมู่บ้านมากน้อยแค่ไหน และช่วยงานหรือกิจกรรมในลักษณะใดบ้าง (ช่วยแรงงาน/ช่วยเงินทุน/ช่วยวางแผน)

๔ แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 4 **๔**
เพื่อวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

บันทึกการสัมภาษณ์

บันทึกการสัมภาษณ์ครั้งที่.....วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

เวลา..... สถานที่.....

ผู้สัมภาษณ์.....

ผู้ให้ข้อมูลหลัก.....

ผู้ร่วมเหตุการณ์.....

แผนผังที่นั้งผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์

ประเด็นและคำถามในการสัมภาษณ์

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา

- คนในหมู่บ้านเคยประชุมและช่วยกันคิดหรือไม่ว่าหมู่บ้านนี้มีปัญหาอะไรที่ต้องช่วยกันแก้ไขบ้าง
- ในการประชุมเพื่อศึกษาปัญหาของหมู่บ้าน มีใครเป็นแกนนำในการประชุม และคนอื่นๆ ที่ร่วมการประชุมมีบทบาทอย่างไรบ้าง เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรต่างๆ เข้าร่วมประชุมด้วยหรือไม่ ถ้ามีคือใคร
- มีการประชุมเพื่อศึกษาปัญหาของหมู่บ้านบ่อยแค่ไหน และมีการเตรียมการก่อนการประชุมอย่างไร
- จากการประชุมเพื่อศึกษาปัญหาของหมู่บ้าน ในแต่ละครั้งได้ข้อสรุปอะไรบ้าง ขอให้อธิบาย

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน

- จากการประชุมปัญหาของหมู่บ้านร่วมกัน ได้มีการวางแผนเพื่อแก้ปัญหาพร้อมกันต่อหรือไม่
- ในการประชุมเพื่อร่วมกันวางแผนการแก้ปัญหาของหมู่บ้าน มีใครเป็นแกนนำและคนอื่นๆ มีบทบาทอย่างไร นอกจากนี้มีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรต่างๆ จากภายนอกหมู่บ้านเข้าร่วมการประชุมหรือสังเกตการณ์การประชุมหรือไม่ อย่างไร
- ในการประชุมวางแผนของหมู่บ้าน มีบรรยากาศในการประชุมอย่างไร ทุกคนที่เข้าร่วมการประชุมมีโอกาสในการแสดงความคิดเห็นอย่างไร มีการจดบันทึกหรือไม่ และหลังการประชุมมีการรายงานผลหรือไม่

๔ แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 4

เพื่อวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม (ต่อ)

3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

- หลังจากวางแผนการทำงานร่วมกันแล้ว ได้นำแผนมาใช้เมื่อไร (ทันที/รอก่อนเพื่อปรับแผน)
- ใครเป็นผู้นำ/แกนนำในการลงมือปฏิบัติ และคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรต่างๆ มีบทบาทอย่างไรบ้าง ทำหน้าที่อะไรบ้าง
- บรรยากาศในการทำงาน/กิจกรรมร่วมกันเป็นอย่างไร ทุกคนให้ความร่วมมือในการทำงาน/กิจกรรมอย่างไร
- ในการทำงาน/กิจกรรมร่วมกัน มีปัญหาเกิดขึ้นหรือไม่ ถ้ามีขอให้อธิบายว่าเป็นปัญหาอะไร
- ระหว่างทำงาน/กิจกรรม ถ้าเกิดปัญหาขึ้น ผู้นำ/แกนนำ/คนอื่นๆ มีวิธีใดในการแก้ปัญหา

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

- หลังจากร่วมกันทำงาน/กิจกรรมเสร็จสิ้นแล้ว คนในหมู่บ้านได้รับประโยชน์อะไรบ้าง
- คนในหมู่บ้านมีความคิดเห็น/ความรู้สึกอย่างไรที่ได้ร่วมมือกันทำงาน/กิจกรรมจนสำเร็จ
- เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรต่างๆ ได้รับประโยชน์อะไรบ้าง จากการเข้ามาช่วยงาน/กิจกรรมของหมู่บ้าน

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

- หลังจากร่วมกันทำงาน/กิจกรรมเสร็จสิ้นแล้ว คนในหมู่บ้านได้ร่วมกันประเมินผลงาน/กิจกรรมที่ทำหรือไม่ ถ้ามีการประเมินขอให้อธิบายว่าใช้วิธีการใดและทำอย่างไร
- คนในหมู่บ้านกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรต่างๆ มีโอกาสร่วมกันประชุมเพื่อประเมินผลงาน/กิจกรรมที่ช่วยกันทำหรือไม่ ถ้ามีการประชุมประเมินผล จัดให้มีขึ้นเมื่อใด (ขณะดำเนินงาน/หลังการดำเนินงาน/กิจกรรม) และใครเป็นแกนนำในการประชุม (ผู้นำ/คนในหมู่บ้านหรือเจ้าหน้าที่)
- เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรต่างๆ ยังคงเข้ามาช่วยงาน/กิจกรรมของหมู่บ้านอย่างต่อเนื่องหรือไม่ ถ้ายังคงมีส่วนร่วม ขอให้อธิบายว่าแสดงความคิดเห็นว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

๙ แบบสังเกตที่ใช้ในการศึกษาภาคสนาม ๙

ชื่องานวิจัย: การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ชื่อผู้วิจัย: นางสาวชนันภรณ์ อารีกุล

ประกอบด้วย:

- แบบสังเกตชุดที่ 1 เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน
- แบบสังเกตชุดที่ 2 เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
- แบบสังเกตชุดที่ 3 เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคม
- แบบสังเกตชุดที่ 4 เพื่อวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

๔ แบบสังเกตชุดที่ 1 เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ๔

วัตถุประสงค์

เพื่อสังเกตสภาพพื้นฐานของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

บันทึกการสังเกต

บันทึกการสังเกตครั้งที่.....วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

เวลา.....สถานที่.....

ผู้สังเกต.....

แผนผังสถานที่ที่สังเกต

ประเด็นการสังเกต

1. สภาพการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย (เช่น คนในหมู่บ้านตั้งบ้านอยู่ในรั้วเดียวกัน หรือตั้งอยู่เป็นกลุ่มๆ ห่างกัน)
2. สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (เช่น พืชประจำท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติที่ปรากฏในหมู่บ้าน)
3. สภาพการคมนาคม (เช่น การเดินทางภายในหมู่บ้าน เส้นทางเข้า-ออกหมู่บ้าน)
4. ลักษณะการประกอบอาชีพของคนในหมู่บ้าน (เช่น เวลาในการทำงาน การช่วยกันทำงาน)
5. บรรยากาศในการจัดงานประเพณี (เช่น งานสงกรานต์ งานทำบุญเข้าพรรษา-ออกพรรษา)
6. ลักษณะครอบครัวและความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน (เช่น ครอบครัวขยาย ครอบครัวเดี่ยว มีความสัมพันธ์ที่อบอุ่น มีลักษณะต่างคนต่างอยู่)

๒ แบบสังเกตชุดที่ 2 เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ๒

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสังเกตสภาพการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา
2. เพื่อสังเกตสภาพการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา
3. เพื่อสังเกตสภาพการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืนของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

บันทึกการสังเกต

บันทึกการสังเกตครั้งที่.....วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

เวลา..... สถานที่.....

ผู้สังเกต.....

แผนผังสถานที่ที่สังเกต

ประเด็นการสังเกต

1. สภาพการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา
 - 1.1 บุคคลแห่งการเรียนรู้ (เช่น ลักษณะ วิธีการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน)
 - 1.2 แหล่งเรียนรู้ (เช่น สภาพของแหล่งเรียนรู้ในหมู่บ้าน การเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ของคนในหมู่บ้าน)
 - 1.3 องค์กรความรู้ (เช่น สาระความรู้ที่ปราชญ์ชาวบ้านถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่น สิ่งที่ชาวบ้านสนใจต้องการศึกษาเพิ่มเติม)
 - 1.4 การจัดการความรู้ (เช่น กิจกรรมการถอดบทเรียนของปราชญ์ชาวบ้านเพื่อการถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้เรียนรู้ การจัดเวทีสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้)
 - 1.5 กิจกรรมการเรียนรู้ (เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่คนในหมู่บ้านและผู้สนใจภายนอก)

๒ แบบสังเกตชุดที่ 2 เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ๒
(ต่อ)

2. สภาพการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

2.1 การศึกษาในระบบ (เช่น สภาพแวดล้อมของโรงเรียน ลักษณะของครูในโรงเรียน บรรยากาศการจัดการเรียนการสอนของครูในโรงเรียน)

2.2 การศึกษานอกระบบ (เช่น สภาพของศูนย์ กศน.ตำบล ลักษณะของครูกศน.ตำบล บรรยากาศการจัดการเรียนการสอนของครูกศน.ตำบล การทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างครู กศน. กับคนในหมู่บ้าน)

2.3 การศึกษาตามอัธยาศัย (เช่น สภาพแหล่งเรียนรู้ตามอัธยาศัยของหมู่บ้าน การบริการคอมพิวเตอร์เพื่อการค้นคว้าของคนในหมู่บ้าน การให้บริการม่อ่านหนังสือในหมู่บ้าน)

3. สภาพการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

3.1 ด้านเศรษฐกิจ (เช่น สภาพการจัดการกองทุนหรือกลุ่มออมทรัพย์ การค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าของคนในหมู่บ้าน)

3.2 ด้านสังคม (เช่น สภาพการทำงานร่วมกันของคนในหมู่บ้าน การไปศาสนสถานเพื่อทำกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน)

3.3 ด้านสิ่งแวดล้อม (เช่น การจัดตกแต่งทัศนียภาพภายในหมู่บ้าน การทำกิจกรรมเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมร่วมกัน)

❧ แบบสังเกตชุดที่ 3 เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคม ❧

วัตถุประสงค์

เพื่อสังเกตสภาพของทุนทางสังคมในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

บันทึกการสังเกต

บันทึกการสังเกตครั้งที่.....วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

เวลา.....สถานที่.....

ผู้สังเกต.....

แผนผังสถานที่ที่สังเกต

ประเด็นการสังเกต

1. บุคคล (เช่น ลักษณะและการทำงานร่วมกันของผู้นำหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประชาชน ชาวบ้าน)

.....

2. สถาบัน (เช่น การเคารพศรัทธาสถาบันหลักของสังคม ได้แก่ พระมหากษัตริย์และศาสนา ความสัมพันธ์ภายในสถาบันครอบครัว การให้ความช่วยเหลือจากสถาบัน หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรต่างๆ)

.....

3. ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม (เช่น สาระความรู้ที่ประชาชนชาวบ้านถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่น สิ่งที่คนในหมู่บ้านสนใจต้องการศึกษาเพิ่มเติม สภาพวัฒนธรรมอาหารการกิน เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของคนในหมู่บ้าน)

.....

๙ แบบสังเกตชุดที่ 4 เพื่อวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ๙

วัตถุประสงค์

เพื่อสังเกตสภาพการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา

บันทึกการสังเกต

บันทึกการสังเกตครั้งที่.....วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

เวลา..... สถานที่.....

ผู้สังเกต.....

แผนผังสถานที่ที่สังเกต

ประเด็นการสังเกต

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา

.....
.....

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน

.....
.....

3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

.....
.....

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

.....
.....

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

.....
.....

๙ ประเด็นการสนทนากลุ่ม ๙

ชื่องานวิจัย: การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม
เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ชื่อผู้วิจัย: นางสาวชนันภรณ์ อารีกุล

ประกอบด้วย:

- ประเด็นการสนทนากลุ่ม
- แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม

๖ ประเด็นการสนทนากลุ่ม ๖

วัตถุประสงค์

เพื่อตรวจสอบรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ประเด็นการสนทนากลุ่ม

- ความเหมาะสมขององค์ประกอบของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
- ความเหมาะสมของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
- ความเชื่อมโยงขององค์ประกอบและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
- ความเหมาะสมของเป้าหมายของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน
- ความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ปฏิบัติจริง
- ข้อเสนอแนะอื่นๆ เกี่ยวกับรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

๙ แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม ๙

บันทึกการสนทนากลุ่ม

บันทึกการสนทนากลุ่ม วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

สถานที่.....

ผู้นำการสนทนากลุ่ม.....

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

1. ชื่อ-นามสกุล..... ตำแหน่ง.....
2. ชื่อ-นามสกุล..... ตำแหน่ง.....
3. ชื่อ-นามสกุล..... ตำแหน่ง.....
4. ชื่อ-นามสกุล..... ตำแหน่ง.....
5. ชื่อ-นามสกุล..... ตำแหน่ง.....
6. ชื่อ-นามสกุล..... ตำแหน่ง.....
7. ชื่อ-นามสกุล..... ตำแหน่ง.....

แผนผังที่นั่งการสนทนากลุ่ม

เริ่มการสนทนากลุ่มเวลา.....น.

บันทึกการสนทนากลุ่ม

.....

เสร็จสิ้นการสนทนากลุ่มเวลา.....น.

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้จัดบันทึกการสนทนากลุ่ม

๙ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ๙

ชื่องานวิจัย: การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม

เพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ชื่อผู้วิจัย: นางสาวชนันภรณ์ อารีกุล

ประกอบด้วย:

- ประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึก
- แบบบันทึกการสัมภาษณ์เชิงลึก

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

ประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึก

- ปัจจัยที่ส่งเสริมในการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ในการปฏิบัติจริงให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- เงื่อนไขที่ต้องพิจารณาในการนำรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนไปใช้ในการปฏิบัติจริง
- ข้อเสนอแนะอื่นๆ เกี่ยวกับปัจจัยและเงื่อนไขของรูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคมเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

๙ แบบบันทึกการสัมภาษณ์เชิงลึก ๙

บันทึกการสัมภาษณ์

บันทึกการสัมภาษณ์ครั้งที่.....วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

เวลา..... สถานที่.....

ผู้สัมภาษณ์.....

ผู้ให้ข้อมูลหลัก.....

ผู้ร่วมเหตุการณ์.....

แผนผังที่นั่งผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก ง
ผลการศึกษาเอกสาร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

**ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคม
ในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร (ต่อ)**

ชุมชนที่	บุคคล			สถาบัน						ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม	
	ผู้นำแบบทางการ	ผู้นำแบบกึ่งทางการ	ผู้นำตามธรรมชาติ	สถาบันหลัก			หน่วยงาน			ภูมิปัญญา	วัฒนธรรม
				พระมหากษัตริย์	ศาสนา	ครอบครัว	ภาครัฐ	เอกชน	อื่นๆ		
29	✓	✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓
30	✓		✓	✓		✓	✓			✓	✓
31	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
32	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
33	✓	✓	✓	✓			✓	✓		✓	✓
34	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
35	✓		✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓
36	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
37	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
38	✓	✓	✓	✓	✓		✓			✓	✓
39	✓		✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
40	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓
41	✓	✓	✓	✓			✓	✓		✓	✓
42	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
43	✓		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
44	✓	✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓
45	✓	✓	✓	✓	✓		✓			✓	✓
46	✓		✓	✓	✓		✓			✓	✓
47	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
รวม	47	40	47	47	35	23	47	27	25	47	47

**ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม
ในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร**

ชุมชนที่	การมีส่วนร่วมใน การศึกษาปัญหา	การมีส่วนร่วม ในการวางแผน	การมีส่วนร่วม ในการปฏิบัติ	การมีส่วนร่วม ในการรับ ผลประโยชน์	การมีส่วนร่วมใน การประเมินผล
1	✓	✓	✓	✓	✓
2		✓	✓		
3		✓	✓		✓
4	✓	✓	✓	✓	✓
5		✓	✓		
6		✓	✓		✓
7	✓	✓	✓		
8	✓	✓	✓	✓	✓
9		✓	✓		✓
10		✓	✓		✓
11	✓	✓	✓	✓	✓
12		✓	✓		✓
13	✓	✓	✓	✓	✓
14		✓	✓		
15		✓	✓	✓	✓
16	✓	✓	✓	✓	✓
17	✓	✓	✓		
18		✓	✓	✓	✓
19	✓	✓	✓	✓	✓
20		✓	✓		✓
21		✓	✓		
22	✓	✓	✓	✓	✓
23	✓	✓	✓		✓
24		✓	✓		✓
25	✓	✓	✓		
26		✓	✓		✓
27		✓	✓		
28	✓	✓	✓	✓	✓
29		✓	✓		
30	✓	✓	✓	✓	✓
31	✓	✓	✓	✓	✓

**ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม
ในสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจากการศึกษาเอกสาร (ต่อ)**

ชุมชนที่	การมีส่วนร่วมใน การศึกษาปัญหา	การมีส่วนร่วม ในการวางแผน	การมีส่วนร่วม ในการปฏิบัติ	การมีส่วนร่วม ในการรับ ผลประโยชน์	การมีส่วนร่วมใน การประเมินผล
32		✓	✓		✓
33	✓	✓	✓	✓	✓
34		✓	✓		
35	✓	✓	✓	✓	✓
36		✓	✓	✓	✓
37	✓	✓	✓		✓
38		✓	✓	✓	✓
39	✓	✓	✓	✓	✓
40		✓	✓		
41		✓	✓	✓	✓
42		✓	✓	✓	✓
43		✓	✓		
44	✓	✓	✓	✓	✓
45		✓	✓	✓	✓
46	✓	✓	✓		✓
47	✓	✓	✓	✓	✓
รวม	22	47	47	23	35

ภาคผนวก จ
ภาพการดำเนินการวิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

การศึกษาภาคสนาม กรณีศึกษาที่ 1
 สังกมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านดอกบัว อ.เมือง จ.พะเยา

ทางเข้าหมู่บ้านที่สวยงามสะอาดตาอยู่เสมอ

วัดดอกบัว วัดประจำหมู่บ้าน/ศูนย์รวมกิจกรรม

ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านเป็นที่ตั้งของกลุ่มจักสาน

ที่ทำการกองทุนหมู่บ้านดอกบัว

การสานแข่ง/สุมไก่อเป็นอาชีพเสริม

การศึกษาภาคสนาม กรณีศึกษาที่ 2

สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านบางพลับ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม

ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบางพลับ

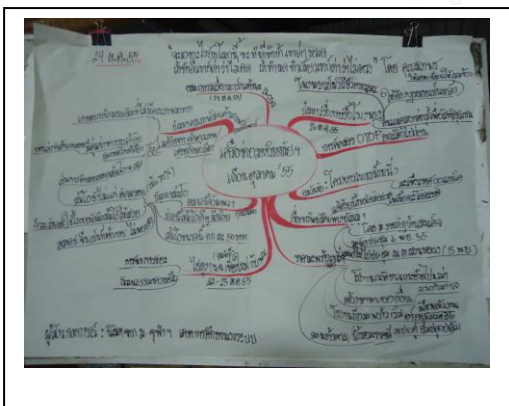
ศูนย์ถ่ายทอดแหล่งเรียนรู้ กศน. อ.บางคนที

นายทรงยศ แสงตะวัน ผู้นำรุ่นใหม่ของชุมชน

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลไม้แช่แข็งกลับชาติ

แผนภาพการประชุมเครือข่ายมหาวิทยาลัย

การถ่ายทอดความรู้ให้นักเรียนและผู้สนใจ

การศึกษาภาคสนาม กรณีศึกษาที่ 3

สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านหนองหัววัว อ.เมือง จ.ขอนแก่น

บ้านตัวอย่างครอบครัวอบอุ่นของประชาชน

หลักสูตรฝึบ้านมีอยู่ทุกฐานการเรียนรู้

ประชาชนชาวบ้านด้านการทอเสื่อ

ศาลาการเรียนรู้/ศูนย์รวมกิจกรรม

กลุ่มไข่เค็ม อาชีพเสริมที่เข้มแข็งของชุมชน

การทอผ้าเพื่ออาชีพและการอนุรักษ์

การศึกษาภาคสนาม กรณีศึกษาที่ 4

สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช

กศน. ต.ขุนทะเล แหล่งเรียนรู้รูราคากูก

ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแสดงวัฒนธรรมของชุมชน

แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ศาลพ่อตาขุนพล

ฐานการเรียนรู้เกษตรกรรมเพื่อพอเพียง

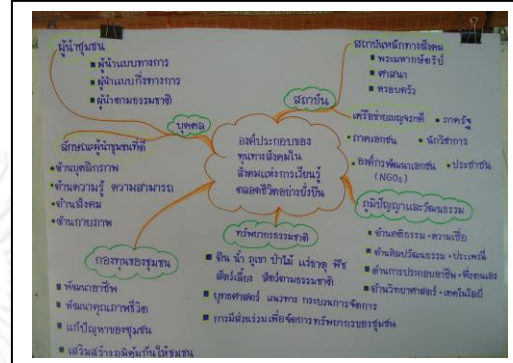
ปราชญ์ชาวบ้านทำงานเพื่อพัฒนาชุมชน

การสนทนากลุ่ม

ณ สังกศแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านบางพลับ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม

ครูสมทรง แสงตะวัน ครูภูมิปัญญาไทย

แผนภาพแสดงประเด็นการสนทนากลุ่ม

ผู้วิจัยดำเนินการสนทนากลุ่ม (moderator)

ผู้วิจัยดำเนินการสนทนากลุ่ม (moderator)

บรรยากาศการสนทนากลุ่ม

บรรยากาศการสนทนากลุ่ม

การสัมภาษณ์เชิงลึก

ณ สังกศนแห่งการเรเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนชุมชนบ้านหนองหัววัว อ.เมือง จ.ขอนแก่น

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้วิจัยชี้แจงก่อนการสัมภาษณ์รายบุคคล

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเสนอความคิดเห็น

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญร่วมกันสรุปความคิดเห็น

สนทนาแบบไม่เป็นทางการกับผู้ใหญ่บ้าน

ปราชญ์อาวุโสให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวชนันภรณ์ อารีกุล เกิดเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ.2525 ที่จังหวัด นครศรีธรรมราช สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีศึกษาศาสตร์บัณฑิต เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง สาขา การประถมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปีการศึกษา 2546 สำเร็จการศึกษา ระดับปริญญาโทครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยการศึกษา ภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2550 และเข้าศึกษาต่อหลักสูตรครุศาสตร ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาแบบบูรณาการโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2553 ระหว่างการศึกษาชั้นปีที่ 3 ภาคลปลาย ปีการศึกษา 2555 ได้เข้าศึกษาหลักสูตร The Andragogy Doctoral Emphasis Specialty Instructional Leadership Doctoral Program ณ Lindenwood University, St. Charles, Missouri ประเทศ สหรัฐอเมริกา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY